

Юрій
ДОЛЬД-МИХАЙЛИК

і ОДИН У ПОЛІ ВОЇН

Ehrentreuze
der Deutschen Mutter
Dritte Stufe

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕТЕКТИВ

Ю.П. Дольд-Михайлик

І ОДИН У ПОЛІ ВОЇН

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 82-312.4
ББК 84-44

Серію “Український детектив”
засновано 2009 року

Дольд-Михайлик Ю.П.

О65 І один у полі воїн. — Тернопіль: Богдан, 2011. —
744 с. — (Серія “Український детектив”)

ISBN 978-966-10-1352-9

Книга Юрія Дольд-Михайлика вперше вийшла в світ у 1956 році і мала великий успіх у читачів. Описані у ній події відбуваються під час Другої світової війни на тимчасово окупованій території Білорусії, Франції та Італії. У центрі твору — доля мужнього й сміливого розвідника, який веде смертельно небезпечну гру в фашистському лігві. Автор зумів побудувати гострий сюжет, наситивши твір яскравими сценами та епізодами.

УДК 82-312.4

ББК 84-44

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора та видавництва.*

SBN 978-966-10-0951-5 (серія)
ISBN 978-966-10-1352-9

© Навчальна книга – Богдан”,
майнові права, 2011

ЧАСТИНА ПЕРША

Несподіваний гість

Дзвінок був настирливий і довгий.

Іншим часом начальник відділу І-Ц, оберст Бертгольд, напевно схопився б з дивана, на якому лежав, і кинувся б до телефону. А цього разу він навіть не поворохнувся. Як і раніше, Бертгольд лежав, заплющивши очі, і можна було подумати, що він спить.

Ад'ютант оберста гауптман Кокенмюллер вже кілька разів стукав у двері кабінету, не дочекавшись дозволу ввійти, навіть трохи відхилив їх, але, побачивши оберста на дивані з заплющеними очима, тихенько причинив їх, щоб не порушувати відпочинку свого шефа.

Гауптман знав, що його начальник, оберст Бертгольд, минулої ночі не спав. Тільки під ранок, після дзвоника з Берліна, він дозволив собі трохи відпочити. Ад'ютант не був присутній при розмові Бертгольда по телефону. Але, побачивши виструнчену постать оберста й почувши його шанобливе звертання до співрозмовника, він навшпиньки вийшов з кабінету, правда, не зовсім щільно причинивши двері. Навіть уривків

фраз, які чув гауптман, було досить, щоб зрозуміти, що оберст розмовляв з Гімmlером і що розмова ця була для нього несподіваною, але приємною.

Після такої розмови Бертгольд міг дозволити собі полежати якісь півгодини на самоті з своїми думками! Його діяльність у цій лісистій — і тому особливо небезпечній для армії фюрера — Білорусії верховне командування оцінює дуже високо, і Гімmlер зовсім недвозначно натякнув, що йому, Бертгольдові, готують нове, ширше поле діяльності.

В такому випадку можна навіть порушити звичайний розпис дня, щоб лишитися з своїми думками і трохи помріяти. Віллі Бертгольд, власне, не був мрійником. Межа прагнень і бажань для нього, кадрового офіцера німецької розвідки, якій він віддав усе своє життя, завжди ототожнювалася з поступовим, але неухильним просуванням по службі та, з зростанням добробуту його невеличкої сім'ї. Але сьогоднішня розмова трохи розбурхала фантазію Бертгольда. Ще б пак! Перед ним відкривається можливість залишити цю непривітну країну. Оберст ніколи і ні за яких умов не наважився б подавати рапорт з проханням перевести його кудись в інше місце. Це зіпсувало б репутацію офіцера, який думає тільки про виконання наказів командування і зовсім не дбає про себе особисто. Але тепер, коли сам Гімmlер...

Телефонний дзвінок перервав ці приємні думки.

“Хто б це так рано?” — майнуло в голові Бертгольда, і в ту ж мить він почув тихенький, але настирливий стукіт у двері кабінету.

— Зайдіть! — не розплющуючи очей, кинув оберст.

— З штабу дванадцятої дивізії вам дзвонять вже втретє,— тихо промовив Кокенмюллер.

— Що сталося? — Бертгольд з-під напівзаплющених повік глянув на виструнченого ад'ютанта і не міг не відзначити про себе, що безсонна ніч майже не позначилася на гауптманові: його ріденьке волосся, як завжди, було зализане, щоки чисто виголені і великі безбарвні очі не виказували ніякої втоми.

— Минулого вечора до нас перебіг російський офіцер. В штабі дванадцятої дивізії він відмовився давати будь-які свідчення, настирливо вимагаючи, щоб його відправили безпосередньо до вас, гер оберст!

— До мене?

— Так! Він назвав не лише вашу посаду і прізвище, а навіть ім'я.

— Що-о? — Бертгольд здивовано знизав плечима і підвівся.

— Справді, дивно! — погодився Кокенмюллер. — Звідки російський офіцер міг знати ваше прізвище?..

— І тим більше ім'я!

— У всякому разі я наслідуюсь радити: будьте обережні, гер оберст! Адже не виключена можливість, що цього офіцера підіслано з метою замаху на вас...

— Ви перебільшуєте значення моєї персони, гер гауптман! Замах на мене, рядового офіцера...

— Але, гер оберст... — спробував заперечити ад'ютант.

— Це було б виправдано, коли б ішлося про командира корпусу чи армії, — не слухаючи його, продовжував Бертгольд.

— Гер оберст має зважити, — запопадливо за-

уважив Кокенмюллер, — що йдеться не про рядового офіцера, а про офіцера, який має честь бути особистим другом Гімлера. А для більшовиків цього вже досить.

— Ви гадаєте?

— Певен!

— А яке розпорядження ви дали в штаб дивізії?

— Від вашого імені я наказав документи перебіжчика доставити нам, а його самого затримати до розпорядження.

— Цілком слушно! Документи прибули?

— Так.

— Дайте сюди!

Кокенмюллер швидко вийшов з кабінету і за хвилину повернувся, пропустивши поперед себе товстого, невисокого на зріст обер-фельдфебеля.

— Наказано передати у власні руки, гер оберст! — чітко відрапортував обер-фельдфебель, простягаючи великого пакета.

Постать обер-фельдфебеля зникла за дверима кабінету. Бертгольд акуратно надрізав конверт і обережно витяг з нього надіслані документи: велику топографічну карту району воєнних дій і військову книжку.

Кинувши погляд на карту, оберст мовчки передав її ад'ютантові. Приколовши карту кнопками до невеличкого столика, Кокенмюллер витяг з шухляди лупу і низько схилився над картою, шукаючи якихось таємничих позначок. Він так заглибився у вивчення карти, що навіть здригнувся, почувши голос Бертгольда.

— А чи не здається вам, що обличчя цього перебіжчика не типове для росіянина?

Кокенмюллер підійшов і з-за спини свого шефа глянув на фотографію.

— Ко-ма-роф... — по складах прочитав він і знову перевів погляд на фото. — Так, гер оберст, обличчя європейця, я б навіть сказав, — арійця. Зверніть увагу на цей високий лоб, прямий, з горбинкою ніс.

— З'єднайтеся з оперативним відділом штабу і передайте: хай перебіжчика привезуть сюди.

Відкинувшись на спинку крісла, Бертгольд знову заплющив очі, намагаючись поновити в пам'яті кожен фразу сьогоднішньої розмови з Гімлером. Але приємний мрійний настрій вже не повертався. Можливо, зосередитися заважає різкий голос Кокенмюллера, що долинає з суміжної кімнати. Щось він довго не може з'єднатися з оперативним відділом! А потім цей перебіжчик. Дуже дивно, що він наполягає на побаченні саме з ним. Втім зараз все з'ясується.

Оберст знову розгортає книжечку і пильно вдивляється в фото людини, яку зараз приведуть до нього. Цікаве обличчя! У кого це він бачив такий маленький, щільно стиснутий рот?

— Наказ виконано, гер оберст! — ще з порога доповів Кокенмюллер.

Взявши один з стільців, гауптман поставив його посеред кімнати.

— Коли ви запросите його сісти сюди, тут, у кріслі, біля стола, сидітиму я. — Кокенмюллер примружив повіки і кілька разів перевів погляд з стільця на крісло. — Отже, між вами і перебіжчиком буде людина, завжди готова захистити вас.

Гауптман розстебнув кобуру пістолета і перевіряв готовність зброї.

— О, я гадаю, що до цього не дійде. Проте...

Почувши кроки в суміжній кімнаті, Кокенмюллер відкрив двері. На порозі з'явився заступник начальника охорони штабу.

— Гер оберст, ваш наказ приставити російського перебіжчика виконано.

— Введіть його сюди.

— З охороною?

— Охорона хай лишиться за дверима. Його, звісно, обеззброєно?

— Так точно.

Обер-лейтенант зник за дверима і за хвилину пропустив до кабінету середнього на зріст юнака, років двадцяти-двадцяти двох, у формі лейтенанта Радянської Армії.

Бертгольд перевів швидкий погляд з обличчя прибулого на посвідчення, що лежало на столі. Так, безперечно, перед ним оригінал, з якого зроблено фотознімок. От тільки волосся зачесане не назад, як на фото. Тепер його рівною рисою розділяв проділ. Від цього риси худорлявого засмаглого обличчя здаються ще виразніше окресленими. Особливо ніс і маленький рот, з вузькими, щільно стиснутими смужечками вуст.

— Доброго ранку, гер оберст, — привітався чистою німецькою мовою юнак і чітко клацнув закаблуками.

Якусь хвилину панувала мовчанка. З-під примружених віїв Бертгольд пильно вдивлявся в обличчя прибулого, немов обмацував поглядом кожну його рису. Перебіжчик спокійно витримав цей погляд. Бертгольдові здалося, що в його великих світло-карих очах майнула посмішка.

— Доброго ранку, гер Комаров! — нарешті відповів оберст. — Сьогодні вночі ви перейшли від росіян до нас і домагалися побачення зі мною?

— Так точно! Сьогодні вдосвіта я перейшов лінію фронту і домагався аудієнції у оберста Бертгольда.

— Ви знаєте його особисто? — запитав оберст, кинувши застережливий погляд на ад'ютанта.

— Так, я знаю вас особисто.

— Звідки? — Бертгольд навіть не намагався приховати свого здивування. — І чому ви хотіли говорити саме зі мною?

Перебіжчик зробив крок уперед. Кокенмюллер весь напружився. Рука його дужче стиснула рукоять пістолета.

— Я хочу попросити дозволу сісти. Гер гауптман може не турбуватись, адже він добре знає, що у мене зброї немає, — посміхнувся перебіжчик.

— Сідайте! — Бертгольд вказав на стілець посеред кімнати.

Сівши, юнак повагом почав відвинчувати підбора у чоботі. Кокенмюллер про всяк випадок витяг з кобури пістолет і поклав його на коліна. Хто знає, що може містити в собі ота маленька металева коробочка, яку витяг з закаблука перебіжчик. Але юнак вже відкрив коробочку, і гауптман полегшено зітхнув, бачачи, як він витрушує на долоню якісь папірці.

— Передайте, будь ласка, оберстові, — попросив перебіжчик, звертаючись до Кокенмюллера.

Ад'ютант взяв папірці і на витягнутій долоні поніс їх до стола свого шефа, не зводячи настороженого погляду з загадкового росіянина. Але той байдуже

оглядав кабінет, і Кокенмюллер остаточно заспокоївся. Тим більше, що його увагу привернули дивні зміни у виразі обличчя шефа.

— Що таке? — скрикнув Бертгольд.

— Так точно! — ледь помітна радісна усмішка промайнула на устах перебіжчика. — Маю честь відрекомендуватися, гер оберст: Генріх фон Гольдрінг!

Юнак схопився з місця і виструнчився.

— Але як? Звідки? — оберст рвучко відсунув крісло і теж підвівся.

— Зараз поясню, але мені хотілося б поговорити з вами віч-на-віч...

— О, звичайно... — зустрівши застережливий погляд свого ад'ютанта, оберст спинився. — Гауптман Кокенмюллер — мій ад'ютант, при ньому ви можете говорити все, що хотіли б сказати мені... До речі, ви палите? Прошу!

Оберст підсунув коробку з сигарами на край стола. Юнак мовчки вклонився. Відкусивши кінчик сигари і припаливши її від запальнички, ввічливо піднесеної Кокенмюллером, він кілька разів глибоко затягнувся.

— Пробачте, довго не палив!

— О, не поспішайте, — гостинно запросив Бертгольд.

— Я надто довго чекав на зустріч з вами, гер оберст, щоб відкладати цю розмову бодай на мить... За документами, з якими, бачу, ви вже ознайомилися, я Комаров, Антон Степанович, лейтенант Радянської Армії... Ні, ні, це не фальшивка! Мені власноручно вручили це посвідчення в штабі з'єднання, хоча насправді я Генріх фон Гольдрінг. Син відомого вам

барона Зігфріда фон Гольдрінга, який раніше мав честь бути з вами, гер оберст, в дуже близьких дружніх взаєминах.

Очі юнака вп'ялися в широке обличчя оберста.

Бертгольд не в силі був приховати своєї схвилюваності. Навіть ад'ютант, забувши про обережність, машинально зняв руку з кобури і всім корпусом подався трохи наперед, немов боявся пропустити бодай одне слово з цієї не зовсім звичайної розмови.

— Але як син барона фон Гольдрінга опинився в Червоній Армії? Як ви перетворилися на Комарова? Та ви сидіть, адже стомилися і, цілком природно, хвилюєтесь.

— Так, я не соромлюся признатися, що хвилююся. Надто багато пертурбацій в моєму, не такому вже довгому, житті, і надто довго чекав я на зустріч з вами. Якщо гер оберст має зараз трохи вільного часу, щоб вислухати більш докладну розповідь... О, повірте, я безмежно щасливий, що можу назвати, нарешті, своє справжнє ім'я...

— Так само, як і я його почути. Ви навіть не уявляєте, як воно мене схвилювало. Зустріти єдиного сина свого найближчого друга, друга далекої молодості! Сина такого відданого співробітника і ще за таких обставин. Генріх фон Гольдрінг!

— Це ім'я мені треба було забути на довгий час, і зараз, вимовлене вами, воно нагадує мені ласкавий голос мого батька. І я, і я...

На очі Генріха набігли сльози. Помітивши це, Кокенмюллер підніс йому склянку води. Юнак випив одним ковтком і трохи заспокоївся.

— Як вам відомо, гер Бертгольд, — продовжував він, — мій батько Зігфрід фон Гольдрінг відразу після світової війни почав працювати у відомстві, в якому і ви на той час працювали. У 1928 році з особистого наказу оберста Александера, шефа відомого вам відомства, мого батька було відряджено до Росії. Я був тоді семилітнім хлоп'ям і все ж добре пригадую літній вечір, велику віллу, вас поруч якоїсь красивої дами. Вже потім батько мені пояснив, що це була прощальна вечірка, яку ви влаштували на його честь у себе на віллі, Вільгельмштрассе, 22. Адже так, батько не помилився, назвавши цю адресу, коли згодом, вже в Росії, розповідав мені про свій прощальний вечір?

— У вас чудова пам'ять! — перервав його Бертгольд. — Як зараз, бачу вашого батька, а разом і вас, непосидючого малюка. І хоч ви тепер вже доросла людина, але впізнаю риси того хлопчика, який так потішав усіх нас, дорослих. Ось, виявляється, чому мене так вразило ваше обличчя. Ну, звичайно ж, це рот Зігфріда, завжди уперто стиснутий, занадто малий на його великому обличчі. У вас риси тоншого малюнка, розріз очей швидше материн, ніж батьків. Це й завадило мені відразу схопити сімейну схожість... Але, даруйте, я вас перервав, мене так схвилювали ці спогади.

— Не більше, ніж мене, гер оберст. Ви, певно, пригадуєте час, коли ми залишили батьківщину — 1928 рік, — і те, що батько виїхав до Радянської Росії як іноземний спеціаліст?

Оберст ствердно хитнув головою.

— Але заходи перестороги потрібні були вже й тоді. От чому і в дипломі, і в рекомендаціях фірми

Бауера стояло прізвище Залеського. Станіслава Залеського. Поляка за походженням. Мене, звісно, теж перехрестили. Я й досі пам'ятаю, як задовго до від'їзду батько щодня мені тлумачив, що справжнє моє ім'я не Генріх, а Геннадій, що прізвище моє Залеський, що я не німець, а поляк.

— Це було безумство взяти вас із собою!

— Але ж ви знаєте, що після смерті матері батько ніколи зі мною не розлучався, а їхав він до Росії, щоб залишитися там якнайдовше.

— Я запропонував вашому батькові залишити вас у себе...

— Ви тоді дуже необережно почали цю розмову в моїй присутності! Пам'ятаєте, як я розплакався і вчепився у батькову руку?

— О, яка пам'ять! — захоплено вихопилося у Бертгольда.

— А ваша дружина на обох вас нагримала. Сподіваюсь, вона зараз у доброму здоров'ї?

— Фрау Ельза дуже радітиме, дізнавшись про нашу зустріч.

— Вітайте, щиро вітайте її від мене! І вашу доньку, якій я так набридав, смикаючи її за кісники... Маленька золотоволоса Лора...

— О, Лора зараз дівчина на виданні. Як збігли, як швидко збігли роки!..

Оберст Бертгольд зовсім розчулився. Лише присутність Кокенмюллера стримала його зараз від докладної розповіді про свою Лорхен. Зусиллям волі оберст прогнав цю спокусу. Обличчя його знову стало непроникливо спокійним, як завжди в присутності під-

легких. Зберігати на обличчі цей вираз оберст вважав таким же службовим обов'язком, як і носіння щільно застібнутого мундира.

Відчувши зміну у настрої свого співрозмовника, Генріх далі розповідав стисло, не вдаючись до ліричних відступів.

— Я забрав у вас уже багато часу, гер оберст, і тому розповідатиму коротко. Спочатку батько працював як інженер-електрик у Донбасі, потім його перевели на Урал, а в 1930 році, за висловом росіян, “перекинули” на будівництво великої гідроелектростанції. Ви знаєте якої, гер оберст, бо саме з цього часу, як мені казав потім батько, він тримав через нашу агентурну сітку зв'язок по радіо безпосередньо з вами.

— Абсолютно точно! — підтвердив оберст. — Зв'язок між нами був найщільніший, і ми були цілком задоволені один одним.

— У 1934 батько, виконуючи волю вищого начальства, домігся переводу на Далекий Схід. У цей час він уже прийняв російське підданство.

— Мені це відомо.

— Але після переїзду на Далекий Схід безпосередній зв'язок з вами припинився. Всі інформації передавалися через відомих вам осіб...

Бертгольд мовчки кивнув.

— З 1937 року я вже був активним помічником батька. Він навчав мене шифрувати донесення і розшифровувати одержані інструкції.

— Дуже легковажно з боку такого досвідченого розвідника, як Зігфрід!

— Але погодьтеся, гер оберст, що в батька було

надто багато роботи і надто мало помічників, — заступився за батька Генріх. — До того ж, він виховав мене справжнім патріотом Німеччини, знав, що ніякі обставини не примусять мене викрити його таємницю.

— Продовжуйте, продовжуйте! — захопив оберст.

— Усе йшло якнайкраще, але сталося нещастя: чекісти натрапили на слід, що привів їх до явочної квартири, і заарештували агентів, які могли виказати батька. Втекти він не міг. Але батько вирішив за всяку ціну врятувати мене: він дістав мені документи на ім'я Антона Степановича Комарова, вихованця дитячого будинку, комсомольський квиток і відрядив мене до Одеси, де я й вступив до військового училища, яке закінчив напередодні війни. Цілком природно, що за весь час навчання у військовій школі я листовного зв'язку з батьком не підтримував. Лише інколи він надсилав мені короткі повідомлення про себе через агентів. Останнє повідомлення було трагічним: батько пересилав мені оці документи і на окремому аркушику кілька наспіх написаних рядків. У записці батько сповіщав, що його викрито і він мусить випити отруту, поки його не заарештували, і закликав мене помститися більшовикам за його смерть.

Голос Генріха затремтів, і Кокенмюллер знову кинувся до графіна з водою. Бертгольд підвівся, схилив голову і простояв так кілька секунд, шануючи пам'ять загиблого товариша.

— Дуже вдячний вам, гер оберст! — Генріх випив ковток води. — Так от, дозвольте продовжувати... Для вас зрозуміло, що виконувати обов'язки батька я

не міг, хоч поклявся все життя своє віддати на благо фатерлянду. Треба було чекати зручного часу, і війна його наблизила. На цьому фронті мене було призначено командиром взводу Червоної Армії. Своє знання німецької мови я, звісно, приховав... Кілька днів тому мені випадково довелося бути на допиті одного нашого фельдфебеля, захопленого росіянами в полон. От тоді я й почув ваше, знайоме мені ще з дитинства, ім'я і дізнався, що ви працюєте в штабі корпусу. Решту ви вже знаєте...

— А якби ви не дізналися про це?

— Перейти до рідної армії я вирішив давно. Отже, те, про що я дізнався, лише прискорило справу. Звичайно, я не міг не скористатися з такого найщасливішого збігу обставин. Відпадає потреба тривалої перевірки: адже ви були близьким другом мого батька, а мене знаєте з дитинства!

— Розумно, розумно, мій хлопчику! Хоча... трохи ризиковано. Адже тебе могли вбити.

— Ця думка мене гнітила найбільше. Але, повірте, гер оберст, не смерті я боявся. Я боявся того, що загину від кулі рідного мені німецького солдата, буду похований разом з ворогами, під чужим ім'ям, не помстившись за смерть батька...

— О, розумію! Але тепер, коли ти серед своїх...

— У мене таке почуття, ніби я знову повернувся в рідну сім'ю!

— Так, так, син мого загиблого друга може вважати мене за свого другого батька.

— У мене не вистачає слів для подяки... О, гер оберст, ви навіть не уявляєте всього, що я зараз

відчуваю! В останньому листі, який лежить перед вами, батько заповідав мені знайти вас і в усьому слухатися ваших порад... Тепер я можу сказати — батьківських порад!

Генріх схопився з місця, зробив крок уперед і нерішуче зупинився. Бертгольд сам підійшов до нього і міцно потис обидві руки юнака.

— А що це за спадщина, про яку згадується в документах? — спитав Бертгольд, який повернувся на своє місце і знову взявся за папери.

— Як вам відомо, все нерухоме майно батько продав, виїжджаючи до Росії. Одержані суми він поклав частково в Німецький банк, а основну суму — в Швейцарський національний.

— Скільки всього?

— Трохи більше двох мільйонів марок.

— О! — вихопилося з грудей Кокенмюллера.

— Твій батько забезпечив тобі щасливе життя, Генріх! — урочисто промовив Бертгольд.

— Воно належить не мені, а фатерляндові.

— О, я цього певен! Але ми поговоримо про це, коли ти відпочинеш, заспокоїшся... Гер гауптман, — звернувся Бертгольд до Кокенмюллера, — потурбуйтеся про все. Барона помістіть поруч з моєю квартирою, дістаньте йому відповідний одяг і загалом...

— Можете бути спокійним, гер оберст, барон фон Гольдрінг не матиме причин скаржитись.

— Барон фон Гольдрінг! Якою музикою, музикою дитинства звучать для мене ці слова! А коли я скину цей одяг, я цілком перероджуся!

— Отже, поспіши це зробити. Гауптман Кокенмюллер допоможе тобі і про все подбає.

Попрощавшись, Генріх у супроводі Кокенмюллера попрямував було до виходу, але по дорозі спинився.

— Пробачте, гер оберст, ще одне запитання: а скульптура канцлера Бісмарка, яку я того вечора звалив, ще ціла?

— Ціла, ціла, і я сподіваюсь, що ти побачиш її на власні очі.

Коли Генріх вийшов, Бертгольд підійшов до вікна, розчинив його навстіж і довго вдивлявся у далекий обрій.

Осінні важкі хмари, що насувалися зі сходу, пливли так низько над землею, що, здавалося, ось-ось черкнуться об вершечки дерев, дах школи, де розташувалася канцелярія відділу І-Ц, похилу дзвіницю дерев'яної церковки, яка височіла навпроти шкільного подвір'я. Набридла, остогидла картина! Але скоро може все зміниться...

Ні, сьогоднішній день почався дійсно щасливо! Така багатозначна розмова з Гімлером, а потім цей перебіжчик. Скидається на те, що він справді син барона фон Гольдрінга. Інакше, звідки він міг знати такі інтимні подробиці? Але син Зігфріда, спійманий на гарячому, міг перемайнати на бік Рад. За гроші чи під страхом смерті... Він, Вільгельм Бертгольд, не такий довірливий дурник, яким прикинувся. Але що б там не трапилось, однаково справа повертається на його користь.

Оберст вдруге сьогодні зраджує себе і поринає у мрії. Мабуть, ці мрії сягають дуже далеко, бо він обсмикує на собі мундир, виструнчується і, надавши своєму обличчю виразу поблажливої зверхності, підходить до

чотирикутного дзеркала, вправленого в спинку дивана. З дзеркала на нього дивиться набундючене широке обличчя з маленькими сірими очищами під кушниками рудуватих брів і м'ясистим носом. Оберст пригладжує щіточкою руденькі маленькі вуса a la Adolf і підходить до дивана ближче. Тепер голови не видно, зате можна побачити всю поставу. Що ж, оберст з неї задоволений: сталевого кольору мундир з чорним коміром добре облягає кремезні плечі і широкі груди, на світлих бриджах жодної зморшки; високі, добре начищені чоботи вилискують. Такий вигляд і мусить мати бездоганний офіцер навіть у поході. Так, оберст Бертгольд задоволений з себе, задоволений з сьогоднішнього дня.

— Все йде на добре! Все йде на добре! — каже він, потираючи руки, і прямує до письмового стола, щоб ще раз проглянути документи Генріха.

* * *

Вільгельм Бертгольд надто довго служив у німецькій розвідці, щоб у нього збереглася бодай найменша довіра до людей. Кожну людину він розглядав як потенціального злочипця, якому рано чи пізно доведеться відповідати на запитання гестапівського слідчого. В кожному людському вчинкові він шукав проявів користолюбства як пояснення поведінки.

Широко розкривши перед Генріхом фон Гольдрінгом свої обійми, Бертгольд діяв по натхненню, без задалегідь обміркованого плану, бо у нього не вистачало часу, щоб його скласти. Але згодом, оцінюючи свою поведінку, він цілком її схвалив і був дуже задоволений з того, як майстерно розіграв свою роль благородного і розчуленого друга старого Зігфріда.

Саме ця роль давала йому найбільші переваги.

Якщо перевірка підтвердить, що перебіжчик справді той, за кого він себе видає, і що керували ним дійсно патріотичні почуття, о, тоді він, Бертгольд, покаже себе в найкращому світлі! І перед цим юнаком, і перед командуванням. Поголос про його благородний вчинок безумовно створить навколо його імені своєрідний ореол людини не лише розумної, але й сердечної. Що ж до самого Генріха фон Гольдрінга, то він навічно зв'яже його почуттям подяки.

Коли ж виявиться, що під личиною фон Гольдрінга ховається ворог, якого він, Вільгельм Бертгольд, пригрів лише і для того, щоб швидше викрити, приспавши його пильність, — тоді знов-таки за Бертгольдом укріпиться слава досвідченого розвідника.

У обох випадках він виграє!

Документи, які мав при собі перебіжчик, його фамільна схожість з Гольдрінгами, а, головне, ті подробиці, які збереглися в його пам'яті з дитинства, — все це свідчить, що Вільгельму Бертгольду справді довелося першому привітати сина свого давнього друга. Але перевірка не завадить. У таких справах не можна покладатися ні на власну інтуїцію, ні на вірогідність розповіді і документів. Краще тричі перевірити, ніж один раз помилитися!

До того ж ще не відомо, що спонукало Генріха фон Гольдрінга, який міг асимілюватися в Радянському Союзі, перейти на бік німців!

Правда, юнакові двадцять один рік, отже, ним може керувати таке почуття, як бажання помститися за батька, а коли він був вихований в патріотичному

дусі, то й бажання повернутися на батьківщину. Але, мабуть, головне все ж не в цьому. А в тих двох мільйонах марок, які лежать у Швейцарському національному банку. Коли б Генріх фон Гольдрінг далі залишився в Радянському Союзі і жив під вигаданим прізвищем, цієї спадщини він одержати не зміг би.

“А може, він і перейшов до нас саме для того, щоб одержати цю спадщину, а потім повернутися до Росії? Може, його до нас заслано спеціально?”

Сумніви не давали спати Бертгольду протягом усієї ночі, а рано-вранці підвели з ліжка. Так, треба якнайшвидше все з'ясувати! Адже у нього такий чудесний план щодо Генріха: молодий, красивий, барон і... два мільйони марок! Ну, чим не чоловік для його Лори? Кращого не знайти!

Щоб прискорити справу, Бертгольд вирішив сам керувати перевіркою особи Генріха фон Гольдрінга.

Викликавши керівника відділу агентурної розвідки, гауптмана Кубіса, він наказав йому зібрати всі відомості про вихованця Одеського піхотного училища Антона Степановича Комарова.

— Про наслідки доповідати особисто мені! — суворо наказав оберст гауптману. — І не тягніть, зробіть якнайшвидше!

Поки Кубіс зв'язувався з своєю агентурою, Бертгольд взявся за перевірку по іншій лінії: він запросив з архіву розвідки в Берліні справу Зігфріда фон Гольдрінга. Якщо Генріх сказав правду і дійсно допомагав батькові, це тепер легко буде встановити.

Увесь цей час Генріх фон Гольдрінг поводив себе дуже скромно. Він ніколи з власної ініціативи не за-

ходив до Бертгольда, ні до чого не виявляв будь-якої цікавості, крім газет, які читав цілими днями, переглядаючи навіть архіви за минулий час. Це було зрозуміло: адже юнак жадібно хотів знати, чим і як живе його батьківщина, від якої він був відірваний довгі роки.

Приблизно за тиждень після першої зустрічі Бертгольд викликав Генріха до себе на квартиру. Перед тим він звелів приготувати вечерю на дві персони, поставити пляшку горілки і вина.

— Не заперечуєш, коли ми повечеряємо разом? — запитав оберст, задоволений враженням, яке справив на Гольдрінга добре сервірований стіл.

— О, гер оберст! Якби ви знали, як я скучив за родинним затишком, німецькою мовою і взагалі за культурною обстановкою, ви б не питали мене про це!

— От і добре, сідай! Чого тобі налити? Втім можна й не питати — ти, звичайно, звик до російської горілки! Признатися, я теж її люблю — не можна навіть порівняти з нашим шнапсом...

— Дозвольте мені налити вина, я зовсім не п'ю горілки...

Ця заява трохи насторожила оберста. Він сам не раз інструктував агентів про правила їх поведінки і особливо підкреслював, що перша заповідь для розвідника — не вживати алкогольних напоїв.

— І зовсім не п'єш?

— Дозволю собі не більше чарки коньяку і склянки сухого вина.

— Вино є, а коньяк зараз буде. — Бертгольд дав розпорядження денщику.

— Слухай, Генріх, — запитав Бертгольд ніби нена-роком, коли вечеря вже наближалася до кінця і щоки Гольдрінга трохи почервоніли від випитого, — ти не пам'ятаєш справи Нечаєва?

— Василя Васильовича? Колишнього начальника ГПУ в тому місті, де ми жили з батьком на Далекому Сході?

— Так, так! — підтвердив Бертгольд.

— Чудово пам'ятаю! Адже я написав анонімку на нього.

— Скажи, в чому суть цієї справи?

— Нечаєв якось на полванні познайомився з батьком, і потім вони часто ходили полювати разом. Але в 1937 році батько помітив, що Нечаєв якось підозріло ставиться до нього. Боячись, що він одержав якісь матеріали про нашу діяльність, батько вирішив його скомпрометувати. Він склав, а я переписав анонімку. В ній ми обвинуватили Нечаєва в тому, що він ходить у тайгу не на полювання, а для зустрічей з японським шпигуном, який діяв у цьому районі, і передає йому секретну інформацію. Анонімці повірили, і Нечаєва заарештували. Про дальшу його долю батько не міг дізнатися.

— От і не вір у спадковість! Адже в тебе чисто батьківська пам'ять! А для нас, розвідників, хороша пам'ять — перша зброя. Ти мені казав, що допомагав батькові розшифровувати наші накази і зашифровувати зведення. Вчора мені довелося переглянути свої архіви, і я випадково знайшов там одного цікавого папірця. Ось він. Не нагадує він тобі що-небудь?

Бертгольд простягнув Генріху невеличкий, вже пожовклий аркушик, на якому було написано лише три рядки цифр в різних комбінаціях по чотири.

Поки Генріх пильно вдивлявся в цифри, Бертгольд з байдужим виглядом палив, час від часу позираючи на зосереджене обличчя гостя. Oberst був впевнений, що завдання тяжке — на нього міг дати відповідь лише той, хто роками мав справу з цим шифром.

Мовчанка затягнулась, і Бертгольд почав уже шкодувати, що вдався до надто складного засобу перевірки. Адже насправді, треба бути старим, досвідченим агентом розвідки, а не юнаком — помічником розвідника, щоб тримати в голові ключ кода, який застосовувався чотири-п'ять років тому, та й то всього кілька разів.

Нарешті Генріх підвів голову.

— Так ось де цей папірець, — сказав він, сумно посміхаючись, — а батько так чекав на нього, стільки нервував! Він тоді сам мусив прийняти рішення і діяти на свій розсуд. І тільки після того, як усе вже було зроблено, ви прислали йому коротеньке повідомлення з подякою! Адже це інструкція на проведення операції “Таубе”! Після того як батько повідомив, що росіяни будують у тайзі номерний завод, ви відповіли: “Початок будівництва треба всіляко затримати”. Обіцяли сповістити конкретне завдання, але ми його не дочекались. Тоді батько сам через агента Б-49 провів операцію “Таубе” — він спалив бараки, і робітники розбіглися... А ось тепер, через півдесятка років, я тримаю в руках інструкцію, яку ми чекали з таким нетерпінням. — Генріх сумно похитав головою і замислився.

— Даруй мені, що я збудив тяжкі для тебе спогади. Але май на увазі — ми, розвідники, повинні мати залізне серце і сталеві нерви.

Ще довго розпитував Бертгольд Генріха про роботу на сході, цікавлячись прізвищами, датами, фактами. Генріх охоче відповідав і сам, здавалося, захопився спогадами.

Кокенмюллер вже змінив п'яту стрічку на магнітофоні, потай встановленому в суміжній кімнаті, а Бертгольд усе розпитував.

Коли Генріх пізно ввечері пішов до себе, Бертгольд ще довго не лягав, звіряючи записи на стрічці з документами, які містила в собі папка, надіслана з Берліна. Звіт Зігфріда фон Гольдрінга за 1937 рік цілком підтверджував те, що говорив Генріх фон Гольдрінг восени 1941 року.

Отже, Бертгольд не помилився, всиновивши нащадка свого друга...

Перші неприємності і перші доручення

Генріх фон Гольдрінг схопився з ліжка, немов його підкинуло пружиною. Вже три тижні, як він перейшов лінію фронту, і все ніяк не може призвичаїтися до нової обстановки, до думки, що найважче лишилося позаду. Правда, все склалося для нього добре, навіть занадто добре. А може, саме в цьому і полягає небезпека? Людина, коли все йде гаразд, послаблює зібраність, втрачає постійний контроль над своїми словами і діями. Чи не пошкодить йому, наприклад, надмірна прихильність оберста Бертгольда? Адже він почав вводити Генріха в курс справ роботи відділу ще до присвоєння йому офіцерського звання? Звісно, оберст заручився підтримкою командира корпусу генерал-лейтенанта Йордана. Генерал дуже зацікавився

історією молодого барона фон Гольдрінга і сам порушив клопотання перед ставкою про присвоєння Генріху звання офіцера. Генерал Іордан має рацію, коли твердить, що радянські офіцерські училища дають не менші знання, ніж німецькі. Певно, погоджено з генералом і те, що Генріх залишається при штабі і працюватиме саме у відділі І-Ц, під безпосереднім керівництвом Бертгольда. Ні, з цього боку нема чого чекати неприємностей! Звідки ж тоді це почуття неспокою і підсвідомого незадоволення самим собою? Генріх перебирає в пам'яті всі події останніх днів. Так, він припустив помилки — взявся за вивчення роботи відділу, замість того щоб насамперед зав'язати дружні взаємини з офіцерами штабу.

Годинник показував восьму ранку, а в кімнаті було ще зовсім темно, — вікно, немов запона, завісила густа сітка дощу.

Запаливши сигарету, Генріх знову ліг у ліжко. Треба було до найменших деталей поновити в пам'яті вчорашній день. Він робить так щоранку. Це стало у нього такою ж звичкою, як вранішнє вмивання.

А вчорашній день особливо значний: вчора Генріхові присвоєно звання лейтенанта німецької армії, і з цієї нагоди він, за порадою Бертгольда, влаштував вечірку для офіцерів відділу.

Генріх пригадав, з якою улесливістю віталися з ним офіцери, коли він як господар зустрічав їх на дверях офіцерської їдальні.

Але як зросла ця улесливість після тосту Бертгольда! Оберст справді проголосив чудовий тост. Генріх навіть не чекав від нього такої красномовності.

Тактично натякнувши на заслуги молодого барона перед батьківщиною, Бертгольд спинився на сімейних традиціях роду фон Гольдрінгів, який дав фатерляндові стільки завойовників. Кілька фраз оберст сказав про самовідданість свого друга Зігфріда фон Гольдрінга і підкреслив, що вважає для себе за велику, особливу честь заступити молодому баронові батька. Це повідомлення справило на офіцерів штабу величезне враження. Вони підвелися, підняли бокали і випили за пам'ять Зігфріда фон Гольдрінга, потім проголосили здравицю за оберста Бертгольда і за самого Генріха. А коли оберст ніби ненароком кинув, що Зігфрід фон Гольдрінг залишив синові не лише славне ім'я, а понад два мільйони марок, в очах присутніх Генріх побачив неприховану заздрість.

Протягом усього вечора за здоров'я Генріха було випито безліч тостів. Кожен з присутніх вважав за свій обов'язок підійти до нового колеги по роботі, щоб чокнутися з ним, пообіцяти всіляку допомогу і запропонувати дружбу.

Наприкінці вечірки всі офіцери вже були на добром підпитку. Як завжди буває у таких випадках, загальна розмова урвалася, офіцери розбилися на групи, і в кожній групі веселилися по-своєму: одні співали, інші розповідали анекдоти, треті про щось гаряче сперечалися, четверті просто безперестанку пили. Генріх переходив від групи до групи, намагаючись бути ввічливим, гостинним господарем. Випадково йому довелося підслухати розмову між двома офіцерами: майором Шульцем і гауптманом Кубісом.

— Щастить нашому оберстові, — з заздрістю гово-

рив Шульц, — бачте, моститься всиновити цього молодого барончика! Б'ємось об заклад, що він обкрутить його з своєю дочкою і приплюсує його два мільйони до своїх двох хлібних заводів. І плювати йому тоді на все, навіть на кар'єру. Не те, що нам з тобою, Кубіс!

— Шкодуєш, що в тебе немає дочки, Шульц? — засміявся Кубіс. — Е, плювати на все! На дочку, на два мільйони, на кар'єру! Я голим прийшов на цей світ і голим піду з нього. Давай краще вип'ємо! За те, щоб швидше скінчилася ця війна. От тільки, коли справи стоятимуть так, як після цієї операції “Залізний кулак”...

Генріх насторожився, але дізнатися про наслідки операції “Залізний кулак” йому не пощастило — до співрозмовників підійшов оберст Бертгольд, і вони замовкли.

Невчасно, зовсім невчасно принесло оберста! Втім у відділі, звісно, вже є відомості про наслідки операції.

* * *

Генріх почав швидко одягатися і, коли до кімнати зайшов його денщик, був цілком готовий.

— Подавати сніданок, гер лейтенант?

— Лише чашку кави і бутерброд.

Денщик докірливо похитав головою.

Нашвидку проковтнувши каву, Генріх пішов до штабу. Як офіцер для особливих доручень він був у особистому розпорядженні оберста і кожного ранку мав з'являтися до свого шефа, щоб одержати завдання. Досі Бертгольд не переобтяжував свого протеже роботою — його дрібні доручення можна було виконувати,

не залишаючи штабу. Але вчора перед вечіркою оберст попередив, що хоче дати Генріхові відповідальніше завдання.

Оберст вже був у себе в кабінеті, і Генріх відразу помітив, що його шеф чимсь схвилюваний.

— Дуже добре, що ти прийшов! Я вже хотів посылати за тобою.

Генріх глянув на годинника.

— Зараз рівно дев'ять, гер оберст, так що я не спізнився ані на хвилину, — відповів Генріх. — А от ви розпочали сьогодні свій день занадто рано.

— І додай — не зовсім приємно, — похмуро буркнув оберст.

— Якісь невтішні повідомлення? — стурбовано запитав Генріх.

Бертгольд, не відповідаючи, пройшовся по кімнаті, потім спинився навпроти Генріха і пильно глянув йому в очі.

— Скажи, тобі був відомий план операції, яку ми назвали “Залізний кулак”?

— Я чув, що така операція мала відбутися, але вважав, що не маю права нею цікавитися, оскільки не був ще офіційно зарахований до штабу і навіть не був ще офіцером нашої армії... О, не кваліфікуйте це, як відсутність живої зацікавленості в нашій справі! Просто я вважав, що в кожній роботі є певна межа, яку не слід переступати підлеглому. Без відчуття цієї межі не може бути справжньої дисципліни, а я, як ви знаєте, допомагаючи батькові в розвідувальній роботі, змалку до цього привчився.

Оберст з полегшенням зітхнув:

— Я так і знав!

— Але, ради бога, в чому річ? Невже це я спричинився до неприємностей, які так схвилювали вас сьогодні?

— Лише побічно. — Оберст взяв Генріха під лікоть і пройшовся з ним вздовж кабінету. — Бачиш, мій хлопчику, є люди і, на жаль, серед офіцерів мого штабу теж, які в успіхові іншого завжди вбачають посягання на свій власний добробут, свою кар'єру, своє становище у товаристві, навіть свій успіх у жінок. Таких людей завжди гризуть заздрощі. І коли вони можуть чимсь нашкодити, вони охоче роблять це.

— Все це так, але при чому тут я?

— Невже ти не розумієш, що тобі заздрять?

— Тепер я абсолютно нічого не розумію, гер оберст! Хто мені заздрить? Я тут зовсім недавно і, здається, навіть нікого не образив. І при чому тут, на решті, операція “Залізний кулак?” Гер оберст, я дуже прошу пояснити мені все!

— Заспокойся! Звичайно, я тобі все поясню, і, повір мені, вся ця історія не варта того, щоб хвилюватися. Але спочатку скажи: які у тебе взаємини з майором Шульцем?

— Майором Шульцем? — здивувався Генріх. — Це отой високий, огрядний, з затуляними всередину губами?

— Портрет дуже схожий!

— Вперше я розмовляв з ним лише вчора на вечірці, причому вся розмова складалась з кількох слів подяки у відповідь на його тост. А до цього часу ми лише віталися при зустрічі. Отже, ні про які взаємини, хороші або погані, не може бути й мови.

Оберст в задумі пощипав свої коротко підстрижені вуса і запросив Генріха йти за ним. Підійшовши до стіни, Бертгольд відсунув завісу, що закривала велику стратегічну карту району воєнних дій корпусу.

— Справа в тому, — сказав з притиском Бертгольд, — що вчора в чотири години ранку почалася оця саме операція, яку штаб назвав “Залізний кулак”. Щоб тобі стала зрозуміла суть справи, поясню наочно. — Бертгольд взяв указку і почав водити нею по карті. — Ось на цій дільниці наші дві дивізії, підтримані двома танковими бригадами, вчора мали розпочати наступ. Два моторизованих полки були розташовані ось тут, як резерв наступаючої ударної групи. Було домовлено, що на дільниці, на південь від нас, дивізія сусідньої групи військ, під командуванням генерала Корндорфа, на шість годин раніше почне наступ з метою відвернути увагу і відтягнути сили противника. Тим більше, що сили ці, як нам стало відомо, були невеликі і виснажені попередніми боями. Ми знали, що радянське командування не розраховувало на можливість нашого наступу саме тут. Про це свідчили дані і оперативної, і агентурної розвідки. Саме на раптовості наступу наших частин і було побудовано план операції “Залізний кулак”. Названі дивізії і танкові бригади мали несподіваним ударом прорвати фронт радянських військ у цьому місці, оточити групу їхньої оборони і відкрити шлях на Калінін. Весь розрахунок нашого командування було побудовано на раптовості, несподіванці. Підготовка провадилась потай і швидко. Про план операції знали лише кілька чоловік, в тому числі і я. Карти з планом операції були в штабі корпусу, у командира ударної групи і в мене.

Генріх з цікавістю стежив за указкою.

— Учора, — продовжував оберст, — наші частини ударної групи за кілька годин до наступу скупчилися в цьому районі. Зваж, що в цій улоговині розташувати дві дивізії і танкові бригади було дуже важко. Скупченість створилася страшенна, але наше командування пішло на це. І раптом події обернулися зовсім не так, як ми сподівалися: за дві години до початку нашого наступу росіяни відкривають по цій дільниці нечуваної сили артилерійський вогонь, застосувавши навіть реактивну артилерію, якої у них досі тут не було. Протягом якихось п'ятнадцяти хвилин ворогові вдалося буквально розметати наші скупчені для прориву частини, а коли артилерійський вогонь ущух, росіяни кинули на цю дільницю кілька десятків літаків штурмової авіації. Не встигли зникнути літаки, як перед рештками наших розгромлених частин з'явилися російські танки і мото-піхота, які буквально знищили тих, що лишилися в живих після двох попередніх ударів — артилерії і авіації. На щастя, росіяни не скористалися з своєї перемоги, а повернулися на свої позиції. Дивізія Корндорфа також опинилася в надзвичайно скрутному становищі, бо росіяни, покінчивши з ударною групою, всі свої резерви кинули на неї. Її, вірніше ті рештки, які залишилися після дивізії, врятував лише резерв головного командування.

Оберст відійшов від карти і сів у крісло.

— Коли ми вчора пили за присвоєння тобі офіцерського звання, росіяни вже докінчували справу. Кілька офіцерів, в тому числі і я, були викликані прямо з вечірки до штабу.

— Це я помітив, але гадав, що ви вийшли трохи перепочити.

— О, якби це було так!

— Я цілком поділяю, гер оберст, ваш жаль. Але яке відношення має цей “Залізний кулак” до мене? — нетерпляче запитав Генріх.

Оберст відповів не відразу. Він витяг хустку, довго і ретельно витирав нею обличчя, немов хотів розтягти паузу, щоб краще обміркувати свої слова.

— Бачиш, — почав він обережно, — росіяни не могли планувати свого наступу на цій дільниці, інакше б їхні війська не повернулися на вихідні позиції, а просувалися б далі. Само собою напрошується припущення, що артилерію, авіацію і мотопіхоту вони скупчили, дізнавшись про наші плани. Очевидно, крім трьох тих карт, про які я тобі говорив, існувала ще четверта... у радянського командування.

— Отже, — гостро перервав Генріх, — майор Шульц висловив підозру, що цю четверту карту передав росіянам я? Так?

Генріх з такою силою стиснув руками спинку стільця, що пальці у суглобах побіліли.

— Боронь боже, він лише спробував натякнути...

— Я вб'ю його! — люто вигукнув Генріх.

Його обличчя зблідло, губи стиснулися так, що їх зовсім не стало видно, а рука рвучко вхопилася за кобуру офіцерського маузера. У нестямі він кинувся до дверей і, можливо, вибіг би, коли б оберст силою не затримав його біля порога.

— Стій! — грізно вигукнув Бертольд. — Ти забуваєш, що ти в армії!

Він силоміць вирвав з рук Генріха пістолет, сам вклав його в кобуру і ретельно застебнув її.

— Заспокойся! Натяк Шульца, кажу тобі, не справив найменшого враження. Всі сприйняли його як дурну вихватку, і начальник штабу генерал-майор Даніель зробив йому зауваження. Не кажучи вже про мене. Шульц тут же, на нараді, в присутності всіх, мусив викручуватися і просити в мене пробачення.

Генріх кинувся в крісло, охопив голову руками і втупив похмурий погляд у підлогу.

— Отак краще! Посидь трохи і про все розважливо подумай, — умовляв оберст. — Та що ти хочеш? У свої роки ти вже маєш заслуги перед фатерляндом, лейтенант, володієш великим капіталом, тоді як Шульц не може собі придбати навіть пристойного парадного мундира. Його жадоба до грошей усім відома. Як же йому не заздрити тобі, людині, перед якою відкрита така блискуча кар'єра! Не звертай на це жодної уваги. Я розповів тобі всю цю історію з єдиною метою, щоб ти знав: система пліток і доносів у нас розквітла, як ніколи. Тобі заздять і будуть заздрити, де б ти не був і що б ти не робив.

— Але з цим Шульцем я поговорю! — погрозово вигукнув Генріх.

— Забороняю як начальник і не раджу як людина, що хоче заступити тобі батька. Ти можеш Шульца ігнорувати, але розмовляти про це не слід. Зроби вигляд, що ти нічого не знаєш. Ти обіцяєш мені?

— Але...

— Ніяких “але”. Дай мені слово офіцера, що не прохопишся жодним натяком.

Генріх промовчав.

— Даєш слово?

— Гер оберст...

— Я вимагаю від тебе слова офіцера. Повторюю: я не лише друг твого батька, а й твій начальник.

— Гаразд, — похмуро сказав Генріх. — Даю слово офіцера не порушувати про це розмови. Але залишаю за собою право при нагоді віддячити Шульцу.

— Ну от і домовилися! А тепер, коли ми з тобою порозумілися, давай поговоримо про інше.

— Ви вчора згадували про якесь завдання, — нагадав Генріх.

— Саме про це я і хочу з тобою зараз поговорити. Слухай уважно, бо йдеться про нову операцію, точніше, підготовку до неї. Вона буде трохи меншого розміру, ніж невдалий “Залізний кулак”, але має свої особливості і труднощі, бо мова йде про ліквідацію великого партизанського загону.

— Тільки й усього! — у голосі Генріха почулося розчарування.

— Тільки й усього... — насмішкувато повторив за ним оберст і раптом скипів: — Ти недавно тут і ще не відчуваєш, з яким напруженням ми всі ходимо по цій богом проклятій землі. На фронті легше. Там знаєш, що ворог твій десь попереду. А тут можеш чекати його кожної миті: йдучи вулицею, сидячи в кабінеті, лежачи в ліжку...

— Не розумію! — презирливо посміхнувся Генріх. — Невже німецька армія, армія, що переможно пройшла по всій Європі, не в силі ліквідувати партизанські банди в тилу?

Оберст Бертгольд злісно розсміявся.

— Ти бачив коли-небудь пожежу? — раптом спитав він.

— Бачив.

— Так от, коли горить будинок, навіть не будинок, а цілий квартал, село, — з пожежею боротися можна. Приїзять пожежні команди, оточують об'єкт, локалізують вогонь і пожежу гасять. Але коли горить величезний масив лісу — пожежні команди вже нічого не вдіють. Такої пожежі не загасиш, аж поки вона не спалить все дощенту! А партизанський рух — то пожежа в сухому лісі. І тут звичайними заходами не обійдешся, тут необхідні заходи екстраординарні, потрібна спеціально підготовлена операція, обміркована до найменших дрібниць! А ти посміхаєшся!

— Прошу пробачити і зважити на мою необізнаність...

— Щоб тобі стала зрозумілою вся відповідальність покладеного на тебе завдання, я коротко змалюю тобі обстановку і стисло познайомлю із заходами, яких ми думаємо вжити. На південний захід від села Мар'янівка базується великий партизанський загін росіян. Оскільки це в тилу нашого корпусу, то ліквідувати цей загін — наш прямий обов'язок. І зараз найзручніший для цього час, бо ми відводимо для переформування в район Мар'янівки рештки сорок четвертої і дванадцятої дивізій, розгромлених під час операції “Залізний кулак”. Ці частини нам дозволено використати для ліквідації партизанів. Про чисельність партизанського загону ми маємо дуже суперечливі відомості, але безсумнівно одне: загін великий, добре озброєний, підтримує

постійний зв'язок з радянським командуванням. Усе це зобов'язує нас підготувати операцію якнайкраще. Тепер перейдемо до твоєї участі у цій підготовці. Я вже казав, що ми не можемо розраховувати тільки на ті частини, які відводяться для переформування. Їх треба всіляко підсилити. І зробити це ми гадаємо за рахунок поліції, розташованої по окремих селах. Мобілізувавши всіх поліцаїв, ми зможемо організувати два батальйони.

— Нарешті я на власні очі зможу побачити бодай одного партизана!

— Пильнуй, щоб партизани не побачили тебе раніше, ніж ти їх! Пам'ятай, що стріляють вони дуже влучно і б'ються до останнього. А втім, сподіваюся, що все обійдеться гаразд. У твоєму розпорядженні буде легкова машина і один бронетранспортер з п'ятнадцятьма солдатами при двох кулеметах.

Генріх знизав плечима, але заперечувати не наважився.

— А тепер твоє завдання: ти маєш об'їхати ті місця, де розташовано отой набрід, який ми іменуємо поліцією, виявити її боєздатність. По приїзді подаси мені письмовий рапорт про це, точно вказавши кількість людей, озброєння. Відомості треба зібрати найточніші, щоб знати, з якими силами ми можемо почати операцію, яку ми умовно назвали "Зеленою прогулянкою". Зрозуміло?

— Так точно!.. Дозвольте одне запитання, гер оберст?

— Прошу.

— Ви назвали поліцію набродом, отже, ви про неї не дуже високої думки?

— Невисокої? Це слабо сказано!

— Тоді навіщо ж її озброювати, організувати?

Бертгольд невесело посміхнувся.

— У нас замало сил, щоб тримати по всіх населених пунктах свої гарнізони. Це раз. Друге і головне полягає в тому, що завербовані в поліцію не можуть не стати найзапеклішими ворогами партизанів. Вони мусять боротися з ними хоча б для того, щоб врятувати собі життя. На жаль, поліція складається переважно з темних людей і дезертирів. А дезертир є насамперед боягуз і боягузом лишиться, який би мундир він не зодягнув.

— Коли я мушу виконати це завдання?

— За кілька годин до від'їзду буде все готово. Сьогодні і завтра ти проведеш інспектування, а післязавтра, о десятій ранку, мусиш подати рапорт, бо “Зелену прогулянку” можуть розпочати несподівано. Частини будуть підняті по тривозі. До речі, треба перевірити готовність поліції збиратися по сигналу тривоги. Це особливо стосується поліцейських загонів у районі села Підгірне, яким даси розпорядження блокувати ліс на ділянці від Підгірного до Іванкова. Звісно, про наступну операцію ніхто не повинен не те що знати, а навіть здогадуватися. Ясно?

— Цілком. Дозвольте йти?

— Іди і використай час, який лишився в твоєму розпорядженні, щоб добре відпочити... Стривай, мало не забув. Сьогодні я одержав листа з дому, і тут є рядки, які стосуються тебе. Ось тут.

Бертгольд витяг листа, відкреслив у ньому нігтем потрібне місце, загорнув верх аркуша і простягнув його

Гольдрінгу. Генріх пробіг очима відкреслені рядки, підняв зворушений погляд на Бертгольда і знову, вже не поспішаючи, перечитав написане.

— Я зараз же, цієї ж миті напишу фразу Ельзі! — вигукнув він схвильовано, повертаючи листа. — Тепер я вважаю, що маю право це зробити.

— Що ж, це свідчить про твою вихованість. Я саме відправляю листа. Якщо хочеш, припиши кілька рядків. Можеш розташуватися тут, в моєму кабінеті!

Лист Генріха, проте, не уклався в кілька рядків.

“Вельмишановна фрау Бертгольд! — писав він. — Щойно, з ласки пана Бертгольда, я пережив дуже щасливі хвилини: він дав мені прочитати те місце в листі до нього, де Ви пишете про мене. З безмежним хвилюванням дізнався я, вельмишановна фрау Бертгольд, що Ви добре мене пам’ятаєте ще з дитинства і, знаючи, що я лишився зовсім самотнім на світі, виявили до мене стільки щирого почуття, яке я не можу назвати інакше, як материнською любов’ю. Я щасливий думкою, що в мене знову є сім’я. Пан Бертгольд вже вважає мене за свого сина, а я його за свого батька. Тепер же, з вашого дозволу, я вважатиму, що в мене є й мати. Чи можу я бути певним, що в мене є і сестра? Незважаючи на те, що я був маленьким, коли востаннє бачив Вас, Ваша доброта і ласка, з якою Ви тоді до мене ставилися, живуть і житимуть у моїй пам’яті. Хотілося б багато чого написати Вам, а ще більше — побачити Вас. Я щасливий від самого передчуття цієї зустрічі. Я буду всіляко прагнути до цього і скористаюся з найменшої нагоди наблизити цю зустріч. Але до зустрічі я дозволяю собі сподіватися одержати від Вас хоч

невеличкою листа. Поцілуйте за мене Лору, я мало не написав “маленьку Лору”, бо такою вона збереглася в моїй пам’яті. Якби вона виявила велику ласку і написала мені як братові, я був би ще щасливіший. З Вашого дозволу цілую Вас.

Ваш син — барон фон Гольдрінг”.

Генріх простягнув написане оберстові.

— Я прошу вас прочитати, гер оберст! Боюся, чи не занадто я сміливо...

Бертгольд спинив його рухом руки, не відриваючи очей від листа.

— Ти написав як поштивий і люблячий син, — сказав він розчулено і, підійшовши до Генріха, обійняв його. — Ну, а тепер іди. Час рушати в дорогу. І дуже прошу, не забудь взяти автомат.

Коли Генріх вже був на порозі, Бертгольд ще раз його зупинив:

— Я забув тобі розповісти одну пікантну новину: як зрадника батьківщини радянський трибунал заочно засудив тебе до розстрілу. Про це сповістив мене гауптман Кубіс. Він працює по лінії агентурної розвідки, а наша розвідка, хвалити бога, ще має хороших агентів.

— Новина, дійсно, пікантна! — чомусь розсміявся Генріх і раптом урвав сміх. Обличчя його стало суворим, і очі з викликом блиснули.

— Я можу загинути — на війні все можливо, — але одне я знаю твердо: зрадником Батьківщини я ніколи не буду!

Генріх, клацнувши закаблуками, вийшов з кабінету.

Події в Підгірному

Звістка, що до села Підгірне прибув невеличкий німецький загін на чолі з офіцером, була одержана в штабі партизанського загону саме тоді, коли з Великої землі передали чергове завдання: всіляко ускладнювати гітлерівцям перекидання свіжих сил на заміну розгромлених під час невдалого останнього наступу, а для цього будь-що розвідати плани німецького командування, за всяку ціну здобувши “язика”.

Зв’язковий, що сповістив про прибуття загону, твердив, ніби машини приїхали з Турнавіна — села, де був розташований штаб корпусу. Отже, само собою виникало припущення, що і лейтенант, який очолює загін, — працівник штабу. А це саме те, що потрібно — найкращий “язик”. Бо хто ж може більше знати про плани німецького командування, ніж штабіст?

Вирішено було оточити силами двох рот село Підгірне, розгромити загін і будь-що взяти в полон офіцера живим.

Зв’язкові з інших сіл повідомляли, що вчора до них також приїздили гітлерівці на бронетранспортері і легковій машині і що офіцер інструктував місцевих поліцаїв. Таким чином, було очевидно, що готується якась велика операція проти партизанського загону.

Про всяк випадок, крім двох рот, на які покладалося завдання атакувати гітлерівців у Підгірному, було вирішено вислати загони автоматників, доручивши їм осідлати шляхи з Підгірного до Турнавіна і особливо до Мар’янівки, бо тут стояла сильна залога, що складалася не лише з поліцаїв, а й з німецьких солдатів. На загони автоматників покладалося подвійне завдання:

вони повинні були затримати частини, які гітлерівці, можливо, вишлють з Турнавіна або Мар'янівки на допомогу своєму загоні, і, по-друге, не дати гітлерівцям, атакованим у Підгірному, втекти, якщо їм пощастить пробитися через сили партизанів.

Операцію треба було розпочати негайно, бо гітлерівські машини, про які повідомляли зв'язкові, затримувалися в кожному селі не більше ніж на півтори-дві години.

До Підгірного від партизанського табору було кілометрів десять, сім з них — лісом.

Командир партизанського загону — він вирішив керувати операцією особисто, — як тільки виїхали з лісу, розподілив своїх бійців на дві частини і наказав щодуху гнати коней, щоб якнайшвидше оточити село. Те, що німці могли виявити небезпеку, командира не турбувало. На захід німцям шлях перетинало велике болото, де не те що машина або вершник, а й не всякий піший міг пройти. Гітлерівцям залишалося: або прийняти бій, що було вигідно для партизанів, або, помітивши наближення ворога, спробувати втекти двома можливими для них шляхами, обидва пролягали повз болото. Один вів на північ — до Турнавіна, другий — на південь, до Мар'янівки. Партизани саме тому і мусили так гнати коней, щоб встигнути перерізати ці шляхи відступу і вже потім, розгорнувшись, почати наступ на Підгірне.

Не відчуваючи небезпеки, Генріх був цілком спокійний. П'ятнадцять автоматників, які його супроводжували, на його думку, були цілком надійною охороною, щоб забезпечити спокійне мандрування по

району. У всякому разі, йому й на думку не спадало, що на нього може полювати цілий партизанський загін.

У Підгірному Генріх затримався трохи довше, ніж деінде. За час подорожі він зголоднів і охоче прийняв запрошення начальника місцевої поліції Барановського пообідати в нього. Тим більше, що начальник районної поліції вахмейстер Вольф відрекомендував Барановського не тільки як надійну людину, а і як доброго господаря, що вміє частувати своїх гостей, особливо панів офіцерів. Командир загону автоматників Вурцер, що супроводжував Гольдрінга, спочатку, правда, не радив лейтенантові довго затримуватися в Підгірному і наполягав на тому, щоб засвітла повернутися до штабу, але, спокушений красномовними розповідями Вольфа про гостинність Барановського, під кінець і сам був не від того, щоб скористатися з слушної нагоди і смачно пообідати.

Барановський, високий вайлакуватий чоловік, не тямив себе з радості, що в нього обідатиме не хто інший, як сам барон! Припрошуючи гостей сідати, він метушився по хаті, не знаючи, за що вхопитися, і його постать видавалася ще кумеднішою. Старий німецький мундир з білою смугою на рукаві, здавалося, був пошитий на Барановського-юнака, а не на оцю огрядну, з великим черевом людину! І це череву начальник поліції ніяк не міг увіпхнути в мундир. Усі середні гудзики раз у раз розстібалися — застебнутими лишалися самі верхні і нижні, і тоді, крізь велику проріху, ставало видно білу вишивану сорочку, яка так не пасувала до німецького мундира. Гольдрінг не міг стримати посмішки, глянувши на цього, як йому говорили, зразкового поліцая.

Наказавши жінці засмажити порося і загалом приготувати такий обід, “щоб він і в Берліні згадував” (начальник поліції гадав, що лейтенант не розуміє російської мови, і тому висловлювався у присутності Гольдрінга досить вільно), Барановський сів за наказом лейтенанта складати списки поліцаїв села.

Коли списки були готові, Генріх наказав дати сигнал тривоги.

За три хвилини, як у цьому пересвідчився Гольдрінг, слідкуючи за хронометром, загін сільської поліції села Підгірне було вишикувано.

— У списку стоїть двадцять три прізвища, а в строю бачу лише двадцять одного, — зауважив Гольдрінг, який разом з Барановським і Вольфом обходив шеренгу виструнчених поліцаїв.

— Я — двадцять другий, а черговий на дзвіниці — двадцять третій! — запобігливо пояснив Барановський.

Гольдрінг глянув на дзвіницю і справді побачив там поліцає. Приставивши до очей бінокль, він вдивлявся в далечінь.

— Вас часто партизани відвідують? — запитав Гольдрінг.

— Та поки бог милував.

І саме в цей час на дзвіниці пролунав постріл вартового.

— Ой, лишечко! Наврочив! — вигукнув Барановський і чомусь присів, заклавши голову руками.

Коли Гольдрінг у супроводі Вольфа збіг на дзвіницю, все, що діялося навкруги, можна було побачити і без бінокля: безліч вершників і підвід, на яких сиділи

партизани, що духу мчали у напрямку шляхів на південь і на північ від села. Кілька вершників і підвід з кулеметами вирвалися вперед — вони були не більш як за двісті метрів від доріг. Очевидно, дозорець не відразу помітив партизанів, задивившись на поліцаїв, вишикуваних унизу.

Гольдрінг глянув на захід і побачив велике болото, поросле очеретом. Якусь мить він, примруживши очі, вдивлявся в нього, немов обмірковуючи якийсь план. І, певно, таки склав його, бо швидко збіг з дзвіниці і наказав Вурцеру, який вже приготував свій загін до бою:

— Приймайте під своє командування загін поліції і разом з автоматниками пробивайтеся на північ, до Турнавіна. В цьому напрямку сили ворога, здається, менші.

— А ви, гер лейтенант?

— Про мене не турбуйтеся, робіть, що наказую... А ви — за мною! — наказав він Вольфові. — Ні, спочатку збігайте на квартиру Барановського і принесіть мій плащ. Та швидко!

Поки Вольф бігав за плащем, Гольдрінг заскочив до канцелярії поліції. На диво спокійним був лейтенант у цей скрутний час. Він швидко схопив папку із списками поліцаїв, яку Вольф поклав було на столі, і засунув її в ящик стола. Вбіг захеканий Вольф.

— Гер лейтенант, ради бога, поспішайте! Чуєте? Вже стріляють!

— Хай стріляють. Ми з вами у бій не вступимо. Нам конче необхідно приставити у штаб весь зібраний матеріал! Вихід лише один — навпростець через болото.

Пригинаючись, Генріх побіг у напрямку болота. Оглядний сорокарічний Вольф ледве встигав за ним. Але барон, як виявилось, був не лише чудовим бігуном, а й хорошим бойовим другом. Бачачи, що Вольф відстає, він притишив біг і почекав, поки той його наздогнав. Вольф з вдячністю глянув на лейтенанта.

Стрілянина з боку села тимчасом усе посилювалася.

— Швидше, швидше, Вольф! Єдине наше спасіння — це швидкість! — підганяв захеканого вахмейстера лейтенант.

Але ось і болото.

— Тепер тільки по моїх слідах! Ні кроку вбік! — наказав Гольдрінг, сміливо заходячи в густий очерет. Пройшовши кроків сто, лейтенант озирнувся. Вольф хитався, мов п'яний. Пережитий страх, утома буквально валили його з ніг. А тут ще ступати треба було слід у слід за лейтенантом, інакше — страшна трясовина, звідки вже не буде вороття.

— Тепер можна кілька хвилин і перепочити, — сказав Гольдрінг, спинившись серед болота.

— Проб'ються наші, як гадаєте, гер лейтенант? — трохи відхекавшись, запитав Вольф.

— Боюся за них. Сили надто нерівні! До речі, вахмейстере, а де списки поліцаїв? Де папка, яку ви носили?

Вахмейстер пополотнів.

— Я... я поклав її на стіл в поліції.

— Забули? Та ви розумієте, що зробили?

— Але я... — ледве міг вимовити тремтячими губами вахмейстер.

— А що буде, коли списки потраплять до рук партизанів! Ви уявляєте, що вам доведеться за це відповідати перед самим оберстом?

— Гер лейтенант! Змилосярдуйтеся! Хіба я міг думати у такий час про якісь списки... Благаю вас, скажемо, що вони були у Вурцера...

Здаля долинули вигуки і відчайдушні зойки. Кулеметних черг не було чути, лунали лише поодинокі постріли.

— Погано! Почався рукопашний бій. Постішаймо, вахмейстере! — кинув Гольдрінг і швидко почав далі заглиблюватись у болото.

Чи можна виміряти сили людини, коли вона рятує себе від смертельної небезпеки? Не думав ніколи Вольф, що він протягом цілої ночі буде мандрувати часом по горло у воді, не маючи сил витягти ступні з грузького багна, не сміючи спинитись, бо хисткий ґрунт раз у раз коливався під вагою тіла, і варто було трохи оступитися, як трясовина починала жадібно засмоктувати ноги. Дуже боліли руки. І в лейтенанта, і у вахмейстера вони були закривавлені від численних порізів об очерет.

— Гер лейтенант! Довго ще ми будемо блукати? — вже під ранок запитав зовсім знесилений Вольф. Він посинів від холоду і тремтів.

— Ви ж самі чули, що по болоту стріляли. Можливо, нас шукають. Ми звідси не вийдемо, доки не переконаюся, що партизани зникли.

— Але ж ми знову повернули назад?

— Мовчіть, ради бога, і йдіть за мною!

Гольдрінг і сам відчув, що сили лишають його. Він

уже ледве рухався, часто зупинявся, чи то прислухаючись до чогось, чи то перепочиваючи.

Нарешті він зупинився зовсім.

— Ось тут ми і будемо чекати, доки не почуємо гуркоту машин.

— Хіба їх тут почуєш! — безнадійно махнув рукою Вольф.

— Ми метрів за сто від шляху. Вчора ввечері я мав повернутися згідно наказу оберста. Я не прибуду ввечері і не прибуду рано-вранці. Отже, в штабі переполошаться і почнуть розшуки.

Та допомога прийшла раніше, ніж сподівалися. Гольдрінг не зважив на те, що в його поверненні був зацікавлений не тільки оберст, відділ І-Ц, а й увесь штаб.

Коли, не дочекавшись Гольдрінга, Бертгольд зайшов годині о третій ночі до нього в кімнату і дізнався, що лейтенант взагалі не повертався, оберст буквально переполошився і зняв на ноги весь штаб. І тільки зажеврив схід, сильний загін мотопіхоти виїхав в напрямку до Підгірного.

* * *

Важко було впізнати в цьому виснаженому, брудному, з забинтованими руками молодикові того завжди чепурного, випещеного штабного офіцера фон Гольдрінга, якого оберст бачив лише позавчора.

Генріх спав цілий день і ніч. А коли ранком наступного дня він розплющив очі, першим, кого побачив, був Бертгольд.

— Лежи! Лежи відпочивай! Мені вахмейстер роз-

повів про все, що сталося. Але скоро ми з тобою за-
будемо, що таке партизани, і залишимо цю прокляту
країну, — пошепки, як велику таємницю, сказав на
прощання Бертгольд.

— Чому?

— Наш корпус, здається, переводять у Францію.

Пастка Кубіса

За браком пристойних будинків, приміщення невеличкої сільської лікарні несло подвійне навантаження. Вдень пани офіцери тут обідали, і тоді у великому залі столи зсувалися у вигляді літери “Т”. Ввечері вони стояли в цілковитому безладді, зсунуті по два або кожен окремо, залежно від того, що за ними робили: пили коньяк чи грали в карти. У цей час чутнішим ставав запах ліків і дезинфекційних речовин, якого ніяк не могли позбутися, скільки не шкребли стіни й не мили підлогу. Цей запах надавав особливого терпкого присмаку і вину, і суперечкам після випитого.

Гауптмана Пауля Кубіса сьогодні особливо драгував цей запах. Він чомусь викликав у нього спогад про вокзал маленької італійської прикордонної станції, звідки він, на виклик свого дядька генерала, виїхав до Німеччини. Мабуть, цей спогад народився тому, що на вокзалі теж пахло дезинфекцією, і від цього запаху Пауля Кубіса трохи нудило. Взагалі він почував себе тоді досить кепсько. Ще б пак! Два роки провчився в Римі, готував себе до духовної кар’єри, і раптом, через цю війну, такий крутий поворот: замість священного сану робота у відділі агентурної розвідки! Правда, Пауль не шкодує, що позбувся сутани. Військова форма так

йому до лица! Чорний комір мундира чудово відтіняє блідість обличчя, і очі від цього здаються ще глибшими. Та все ж шкода років, коли він учився в Римі. Тоді він ще вірив у якесь своє вище покликання і безліч речей його глибоко хвилювали, спокушали. Коли б ще хоч раз відчутти це тремтіння надії, непевності, пристрасті! Як усе ж таки притупилися всі його почуття. Тепер він відчуває хвилювання в єдиному випадку — тільки коли розкриває свої карти під час гри.

Пауль Кубіс, шукаючи партнерів, озирає кімнату. Запросити хіба оцього барона Гольдрінга? У нього грошей кури не клюють, і якщо грати розважливо, не зариватися...

Останній час Кубісу не щастить у грі. Як і кожен картяр, він вірить, що ось-ось станеться перелом і можна буде в лишком повернути все, що програв. Тільки б не пропустити цього щасливого моменту, коли раптом фортуна змилосердиться і повернеться до тебе обличчям. Можливо, що саме сьогодні...

Пауль швидко перетинає зал і підходить до Гольдрінга, який жваво про щось розмовляв з Кокенмюллером.

— Барон, чи не погодитесь ви бути моїм партнером? Адже ви, звичайно, граєте у брідж?

Гольдрінг розводить руками і з щирим жалем каже:

— Дуже шкодую, що я неук у цій справі! Признатися, хотів би навчитися.

— Якщо не заперечуєш, Пауль, я можу скласти тобі партію, — пропонує Кокенмюллер.

— А кого запросимо ще?

— Ну, звичайно, Шульца і... — Кокенмюллер озирає кімнату, — і хоча б Вернера. Вернер! — гукає він, — ти ще здатний відрізнити туза від валета?

Вернер, що похмуро тягнув біля одного із столиків коньяк, ліниво підводиться. Очі його вже зовсім посоловілі, але тримається він рівно, всі його рухи чіткі і вправні, ніби він зовсім і не пив.

Кокенмюллер розставляє стільці. Він сьогодні дуже веселий і збуджений. Вранці він відправив добру посылку своїм батькам, і не з якимсь там шматтям, а з справжніми цінностями. Можливо, сьогодні і карта піде.

Шульц сідає до стола діловито, ніби він має приступити не до гри в карти, а до якоїсь дуже важливої і кропіткої роботи.

— Ви не заперечуватимете, якщо я сяду біля вас, щоб трохи повчитися? — запитав Кубіса Гольдрінг.

Пауль Кубіс дуже не любить, коли йому хтось зазирає в карти — це його нервує, але він не наважується відмовити барону і люб'язно сам присуває йому стілець.

Гра спочатку йде мляво. Кубіс пам'ятав свій намір не зариватися і тому грає з невластивою йому обережністю, Кокенмюллеру не йде карта, Шульц, як завжди, вичікує. Лише Вернер, якого розморює, коли він сп'яніє, все більше розпалюється. Він ризикує, робить несподівані ходи і, на диво всім присутнім, раз за разом виграє. Помалу і Пауля охоплює азарт. Забувши про своє рішення бути обережним, Кубіс подвоює ставку. Але карта приходить нікудишня, до того ж і партнер

його, Кокенмюллер, робить помилку за помилкою. Шульц задоволено потирає під столом руки — вони з Вернером уже в великому виграші, а цей Кубіс наче затявся: оголошує робер, хоча ясно, що він не набере потрібних взяток.

Ні, і цього разу фортуна не повернулася обличчям до Пауля Кубіса! Виграли, як і слід було чекати, Шульц і Вернер. Кокенмюллер з кислою міною поклав свою частку програшу — триста п'ятнадцять марок — на стіл, а Паулеві довелося відвести цю скнару Шульца у куток і прохати його почекати до завтра. Шульц згодився, але попередив, що може почекати лише до дванадцятої дня, оскільки завтра у нього теж є платежі честі. Слово “честі” він вимовив з таким притиском, що Пауль Кубіс зрозумів: якщо не сплатити програш вчасно, без скандалу не обійдеться.

Щоб не виказати присутнім свого поганого настрою, Паулю Кубісу довелося затриматися в залі і розпити пляшку коньяку з Гольдрінгом і Вернером. Шульц, звісно, відразу ж втік — злякався, щоб йому не довелося платити за коньяк. Але Вернер показав себе як справжній добрий офіцер: він частував усіх, хто тільки підходив до їхнього столика. Потім Гольдрінг замовив дві пляшки шампанського. На кінець вечора в голові у Пауля добре шуміло, і він не пам'ятав гаразд, як доплентався до своєї кімнати.

Прокинувся Кубіс з важкою головою і підсвідомим відчуттям, що на нього чекає якась неприємність. Відразу він навіть і не збагнув, у чому річ, і, лише умившись і сівши снідати, згадав: Шульц! З усяким іншим справу можна було б уладнати пізніше, тільки не з цією

довгопикою бестією. Платежі “честі”! Ніби має він поняття, що таке честь!

До штабу Кубіс прийшов навмисне раніше, сподіваючись когось зустріти і перехопити хоч частину потрібної суми. Але у Кокенмюллера знайшлося в кишені лише двадцять марок.

Пауль спробував подзвонити двом-трьом приятелям, хоч наперед знав, що ні в кого з них грошей зараз немає, бо всі вже встигли пропитися і програтися. “Ех, будь що буде!” — вирішив врешті він і, розклавши папери, заходився до роботи.

Легенький стукіт у двері примусив Кубіса здригнутися. “Невже Шульц?” — майнуло у думці. Але, глянувши на годинника, він полегшено зітхнув: зараз лише десята.

— Одну хвилинку, — голосно гукнув Пауль і, підійшовши до оббитих жерстю дверей, відімкнув автоматичний замок.

У коридорі стояв лейтенант Гольдрінг.

— Заходьте, заходьте бароне, — щиро зрадів Кубіс. — Як дивно, саме зараз я подумав, що ви можете допомогти мені в одній справі.

— До ваших послуг. Тим більше, що і у мене до вас є одна справа, скоріше навіть невеличке прохання.

Запросивши гостя сісти, Кубіс і собі опустився в крісло біля письмового стола, недбало відсунувши від себе документи.

Ні, йому нема чого нарікати на долю, коли вона привела до нього барона Гольдрінга. По-перше, у нього можна буде перехопити три-чотири сотні марок, щоб розрахуватися з Шульцем. Як це він раніше не

подумав про таку можливість? А по-друге, саме зручна нагода, щоб виконати доручення Бертгольда. Треба знайти якийсь привід, щоб залишити барона в кімнаті самого, покинувши все так, як воно є зараз. Оці папери з позначкою “цілком таємно”, напіввідкритий сейф... Такі принади не можуть не спокусити фон Гольдрінга, якщо він людина непевна!.. І тоді, варт тільки глянути в окуляр перископу, вмонтованого біля сейфу так майстерно, що жодна людина про це не здогадається, і барона можна спіймати на гарячому.

Ось тільки як усе це зробити? Якби він підготувався завчасно, можна було б розіграти все, як по нотах: доручити комусь з своїх підлеглих, щоб його викликали телефоном, пробачитися, попросити зачекати. А самому тимчасом... Та що про це думати! Тепер, коли Гольдрінг зайшов несподівано, треба покласти виключно на свою винахідливість. Якось то буде! З чого тільки почати розмову, щоб його затримати, і як повернути її так, щоб одним пострілом убити двох зайців: попросити грошей і одночасно виконати план з перевіркою?

— Так чим можу бути корисним?

— Бачте, — повільно почав Кубіс, ніби добираючи слова, — мені дуже хотілося б знати вашу думку з ряду питань, пов'язаних з моєю роботою. Я маю на увазі агентурну розвідку.

— З охотою відповім на всі ваші питання.

— Ви працювали в Росії і, звісно, знаєте практику росіян. Скажіть, коли радянська контррозвідка викриває нашого агента і заарештовує його, є у нього якісь шанси на врятування?

— Не більше, ніж у риби, що лежить на сковороді, потрапити знову в річку. В мирний час наш розвідник ще може розраховувати на якісь пом'якшуючі провину обставини, як от щиросердечне зізнання тощо. Але під час війни... Ви самі знаєте, — закони воєнного часу завжди суворі.

— А коли наш агент, щоб врятувати собі життя чи за високу винагороду, погодиться працювати на радянську розвідку?

— О, такі випадки виключені, — переконано сказав Гольдрінг. — Справа, бачте, в тому, що кадри радянської розвідки добираються за цілком іншим принципом, ніж у нас, де вдаються до послуг платних агентів. Радянська розвідка, на жаль, тим і сильна, що її співробітники — люди ідейні, я б навіть сказав, фанатики, які працюють не заради грошей.

— Так, так... — гауптман Кубіс замовк, думаючи, як йому перейти до питання, що його найбільше зараз цікавило.

Допоміг сам Гольдрінг.

— Даруйте, гер гауптман, — сказав він недбало, — але мене просто гнітить думка, що я трохи завинив перед вами. Так, так, вислухайте мене, а потім вже заперечуйте! Бачте, я вчора напросився до вас учнем, коли ви сіли грати в брідж, і, цілком природно, відволікав вас, нервував тим, що раз у раз заглядав у ваші карти... О, я сам завжди страшенно нервую, коли сідаю грати у шахи і хтось сидить за моєю спиною! Отже, відчуваю, що у вашому програші значною мірою винен і я. Дуже прошу не образитись і правильно мене зрозу-

міти, але я вчора помітив, що у вас є деякі утруднення, ну, з цим Шульцем...

— На жаль, ви вгадали, бароне, я дійсно заборгував майору Шульцу триста п'ятнадцять марок і, якщо признатися щиро, просто не знаю, як вийду з цієї скрути!

— О, які дурниці! Буду просто щасливий, коли ви згодитесь, щоб я позичив вам цю дрібницю!

Гольдрінг витяг з задньої кишені пачку новеньких банкнот і запитливо глянув на Кубіса.

— Безмежно вдячний вам, дорогий бароне! І хоч мені дуже незручно... адже ми з вами знайомі ще дуже мало...

— Почуття щирої симпатії часто зароджується після першої зустрічі! — сміючись, вклонився Гольдрінг. — Адже так?

— Ви чудова людина, дорогий бароне! — з полегшенням вигукнув Кубіс. — Слово честі, чудова людина! І я охоче скористаюся з вашої люб'язності, звісно, на дуже короткий час.

— О, можете не поспішати! Тут триста п'ятдесят марок. Цього вистачить?

— Цілком!

Вирвавши з блокнота аркушик, Кубіс написав на ньому розписку і простягнув її Гольдрінгу. Той недбало сховав її в кишеню.

— Зайва річ! Але коли ви так хочете...

— Я на цьому наполягаю. А на відзнаку нашого ближчого знайомства ми з вами вип'ємо по чарці коньяку. Згода? Признатися, так у голові після вчорашнього шумить...

— Ну, коли з метою лікування, то я не покину колегу в біді, — сміючись, погодився Гольдрінг.

— У такому разі прошу дозволу залишити вас на п'ять хвилин самого. Я лише збігаю до себе в кімнату.

Не чекаючи на відповідь Гольдрінга, гауптман Кубіс попрямував до дверей.

— Одну хвилинку! — зупинив його Гольдрінг. — Ви виходите, а секретні папери лишаєте на столі. Не краще сховати їх у сейф?

— Дурниці! — махнув рукою Кубіс— Ви, лейтенанте, обізнані з неменшими таємницями, ніж я. До того ж, я розраховую на вашу скромність.

Автоматичний замок клацнув. Чути було, як віддаляються кроки Кубіса. Генріх глянув на папери, витяг сигарету, повільно розім'яв її і відійшов до вікна.

Коли за дверима почулися кроки, Гольдрінг навіть не озирнувся, ніби не чув їх.

— Пробачте, обіцяв повернутися за п'ять хвилин, а повернувся за сім! — ще в дверях перепросився гауптман. Він підійшов до сейфа, щільно закритого його і лише тоді витяг з одної кишені недопиту пляшку коньяку, а з другої — дві пластмасові чарки і почав розливати коньяк.

— За програш, який обернувся для мене на виграш! — проголосив гауптман.

— В такому разі і за мій виграш! — в тон Кубісу сказав Генріх, піднімаючи чарку.

“Пройшов ще одну перевірку”, — майнула радісна думка в голові Генріха.

Альбом майора Шульца

Вперше за багато днів розірвалися хмари, і сонце залило промінням землю. Користуючись з перерви, офіцери висипали на подвір'я штабу. Одні, мружачись від сонячного світла, вигрівалися на ганку, інші невеличкими групами походжали по подвір'ю, про щось розмовляючи.

Чимала група зібралася і біля бліндажів, розташованих край дороги, навпроти входу до штабу. В цих бліндажах офіцери ховалися звичайно під час нальотів авіації. Але зараз їх збрала тут не повітряна тривога, а своєрідні змагання з стрільби між кращими стрільцями штабу: Шульцем і Кокенмюллером.

За умовами змагання стрілець мусив відбити кулею шийки у пляшок, поставлених на відстані у тридцять метрів на земляному настилі бліндажа. У разі влучного попадання, він мав одержати від партнера дві пляшки коньяку або їх вартість. Якщо кулі влучать не в шийку, а лише в пляшку, стріляючий мав сплатити партнерові одну пляшку коньяку, а якщо кулі не влучать у мішень зовсім — подвійний штраф: дві пляшки коньяку.

Першим стріляв Кокенмюллер. Взявши з рук ефрейтора великий пістолет, гауптман уважно оглянув його, підійшов до накресленої на землі смуги, став півобертом до мішеней і старанно прицілився. Постріл! Стовпчик куряви знявся праворуч, трохи вище пляшки. Кокенмюллер прикусив губу і прицілився знову. На цей раз куля влучила в середину пляшки і розбила її. Третя куля так само лише розбила пляшку.

— Штрафу — чотири пляшки, виграшу — жод-

ної! — сміючись, вигукнув офіцер, який виконував роль арбітра.

— Я відіграюсь на другому турі, — спокійно кинув Кокенмюллер, — бо тепер знаю, як цілити.

— Корисні вправи для офіцерів штабу! — почулося збоку. Всі озирнулися. Начальник штабу генерал-майор Даніель і оберст Бертгольд підійшли до гурту.

Майор Шульц пояснив умови змагання.

— А ти, Гольдрінг, не береш участі в змаганні? — запитав Бертгольд, помітивши серед присутніх Генріха.

— На жаль, коли я підійшов, змагання вже почалися, гер оберст!

— О прошу, гер лейтенант, — це лише початок першого туру. До того ж, я люблю вигравати, — спробував пожартувати Шульц.

— А ви певні, що виграєте, гер майор? — примруживши очі, спитав Генріх.

Майор Шульц самозадоволено посміхнувся і замість відповіді простягнув Генріху пістолет.

— Ні, тепер ваша черга, я стрілятиму після вас!

Майже не цілячись, майор Шульц вистрілив тричі підряд. Одну пляшку було розбито, у другій зрізало шийку. Третя куля влучила близько пляшки, не зачепивши її.

— Непогано! — схвалив генерал Даніель.

— Вам стріляти, бароне! — запросив Шульц.

Гольдрінг витяг з кобури офіцерський маузер і став у позицію.

— Ви хочете стріляти з цієї хлопавки? — здивувався Кокенмюллер.

— А хіба правила це забороняють?

— Ні, але б'юся об заклад, що з маузера і за десять кроків у шийку пляшки не поцілиш, — настоював Кокенмюллер. Кілька офіцерів його підтримало.

— Ви ставите себе в гірші умови, ніж інші учасники змагання, — кинув і генерал Даніель.

— Але офіцер, гер генерал, мусить володіти усякою зброєю якнайкраще! Я скорше програю майорові Шульцові десять пляшок за кожен постріл, ніж погоджуся стріляти з іншого пістолета.

— Ловлю вас на слові — десять пляшок за кожен постріл! — вигукнув Шульц.

Гольдрінг мовчки звів пістолет, один за одним пролунали три постріли. Першу пляшку було розбито, дві інших лишилися без шийок.

— Погано! — поморщився Гольдрінг, мов і не чув схвальних вигуків присутніх. — Поставте нові пляшки, — попрохав він ефрейтора.

Нові три постріли викликали щире захоплення: шийки трьох пляшок було зрізано, мов ножем.

— Виграшу — п'ятдесят пляшок, програшу — десять. Сорок пляшок коньяку з майора Шульца! — весело вигукнув арбітр.

Навкруги зареготали. Усім була відома скупість майора, і присутні з цікавістю спостерігали, як його довге обличчя вкривається червоними плямами.

— За майором Шульцем ще три постріли? — нагадав Генріх. — Маузер при вас, майоре?

Шульц безпорадно схопився за кобуру і почервонів ще більше.

— Було умовлено стріляти з парабелума, — запинаючись, заперечив він.

Генріх весело розсміявся:

— Я пожартував, говорячи про десять пляшок, гер майор! З мене вистачить і однієї.

— Тоді смію запросити вас сьогодні о дев'ятій вечора розпити зі мною виграну вами пляшку.

Шульц вклонився так церемонно, ніби він запрошував Генріха принаймні на бучний бенкет.

— Вважатиму за честь для себе! Буду рівно о дев'ятій, — ховаючи насмішкуватий блиск у очах, вклонився Генріх.

— Не хотів би бути вашим супротивником на дуелі, — пожартував Кокенмюллер, коли вони разом з Генріхом поверталися до штабу. — І знайте, що сьогодні ви нажили запеклого ворога.

— А мені здалося, що ми розсталися з Шульцем як приятелі. Адже я подарував йому мало не весь програш!

— Він не пробачить вам того, що ви забрали в нього славу кращого стрільця штабу, — пояснив Кокенмюллер. — А це єдине, чим він міг досі пишатися.

Коли після прогулянки Гольдрінг і Кокенмюллер зайшли в свою кімнату, черговий сповістив, що в оберста зараз генерал Даніель і оберст Лемберг.

— Лемберг? — запитливо глянув на Кокенмюллера Генріх і наморщив брови, ніби щось пригадуючи.

— Йому доручено керувати операцією “Зелена прогулянка”...

Обидва сіли біля своїх столів, схилившись над паперами. Хвилин за п'ять через приймальню оберста,

навіть не глянувши в бік офіцерів, пройшов генерал Даніель, а за ним зажурений і стомлений оберст Лемберг.

Крізь двері чути було, як Бертгольд ходив взад і вперед по кабінету. Це свідчило про поганий настрій оберста. Але Генріх, якого дуже зацікавило повідомлення Кокенмюллера про доручену Лембергу місію, все ж наважився потурбувати свого шефа.

— А, це ти! — похмуре обличчя Бертгольда трохи прояснішало. — Що ж, поздоровляю з успіхом! Ти чудовий стрілець!

— Я саме з цього приводу і прийшов до вас, гер оберст: чи не здається вам, що доцільніше було б показати своє вміння вправлятися із зброєю не на змаганнях, а на “Зеленій прогулянці”, де за мішені правитимуть вороги, а не порожні пляшки від коньяку.

Щось подібне до посмішки майнуло на обличчі Бертгольда.

— “Зелену прогулянку” вже здійснено.

— Вже? Та коли ж! — і здивування, і розчарування чулися в голосі Генріха.

— Почали сьогодні вдосвіта, рівно о шостій, а закінчили о дванадцятій.

Похмурий погляд Генріха, очевидно, щиро потішав Бертгольда.

— Ні, ти дивак, справді дивак! Ну, скажи мені одверто — чому тобі так закортіло взяти участь у цій операції?

— Дозвольте відповісти вам не як начальникові, а як моему другому батькові, від якого я не хочу мати таємниць?

— Сподіваюсь, що саме так ти і розмовляєш завжди зі мною.

Генріх трохи повагався, немов йому ніяково було звірити свої найпотаємніші думки.

— Ви так багато зробили для мене, — почав він непевно. — Завдяки вам я швидко одержав офіцерське звання, ви призначили мене на цікаву роботу... Але...

— Ну, як одвертість, то одвертість! Чому ж ти не доказуєш?

— Я заздрю багатьом офіцерам штабу: всі вони мають бойові заслуги, очевидно, брали участь у важливих операціях, про що так красномовно розповідають нагороди на їхніх мундирах...

Нестримний регіт Бертгольда не дав йому змоги докінчити фразу.

— Оце і все?.. Який же ти ще наївний! Запевняю тебе: більше половини цих орденів видано штабним офіцерам тільки для того, щоб фронтовики вірили, що і штабісти мають заслуги перед фатерляндом, хоч часто, навіть дуже часто, ці заслуги не більші, ніж у архіваріуса якогось провінціального магістрату... І для цього зовсім не має потреби підставляти голову під партизанські кулі. Для куль знайдуться люди з менш благородною кров'ю, ніж твоя... І подякуй мені, що я не пустив тебе на ту операцію...

— Чому саме?

— А тому, що ми втратили лише вбитими двісті дев'ятнадцять солдатів і шістнадцять офіцерів. Половину поліцаїв знищено...

— Виходить...

— Виходить, що “Зелена прогулянка” для багатьох

перетворилася на останню прогулянку! Коли наші частини, закривши всі виходи, наблизилися до табору, виявилось, що він абсолютно порожній. І табір, і підступи до нього були добре заміновані. Додай до цього, що партизани наскочили на нас з тилу і, завдавши чимало шкоди, блискавично зникли. Операція ганебно провалилася. Єдиний її наслідок — понад дві сотні нових хрестів на кладовищі біля цього населеного пункту.

— Виходить, оберст Лемберг...

— А, чорт з ним, з цим Лембергом, я не хочу псувати собі настрою через його невдачі! Хай він виправдується перед вищим командуванням! Як ти гадаєш, лейтенанте: чи не слід нам з тобою трохи розвіятись і хоч на вечір вискочити до найближчого міста?

— З великою охотою.

— Знаю, що з охотою. Молодість не любить глухих кутків, як от наш, різноманітність обстановки їй потрібна, як повітря... Так, може, сьогодні й рушимо?

— Краще було б завтра, бо сьогодні я запрошений до майора Шульца.

Оберст поморщився.

— Ви незадоволені?

— Занепокоєний... Майор Шульц не подарує тобі сьогоднішньої ганьби. Напідпитку він може тебе образити, а ти, з твоєю запальною вдачею...

— Я буду холодний, мов крига, і стриманий, як ви, гер оберст!

— І, проте, я не дуже спокійний.

— Чому? Адже я вам пообіцяв...

— Ти такий ще молодий! Не будь війни...

— Я, можливо, не мав би щастя називатися вашим сином.

— Твоя правда! Ну, йди, але пам'ятай, що з майором треба бути обережним. І, якщо рано повернешся, завітай до мене.

— Слухаю, гер оберст!

За півгодини, затягнутий у новий парадний мундир, Генріх стукав кінчиком стека в двері квартири майора Шульца.

Двері відкрив сам майор.

— Прошу, прошу, шановний бароне Гольдрінг! — Майор намагався триматися привітно, але на його обличчі було більше улесливості, ніж приязні.

Генріх швидким поглядом окинув кімнату Шульца і ледве стримався від посмішки, згадавши розповідь Кубіса про те, як денщик Шульца, бажаючи створити затишок у кімнаті свого офіцера, притяг відкілясь два шкіряних крісла, майор відразу ж зрізав з них шкіру і сховав у свій великий, схожий на скриню, чемодан.

А зробити кімнату затишнішою не завадило б. Надто вже в ній голо і непривітно. Вузьке ліжко, закрите звичайною солдатською ковдрою, стіл, чотири стільці. Ага, ще оцей горезвісний чемодан! Дійсно, справжня скриня! Навіть залізом оббитий. Цікаво б у нього заглянути... мабуть, там і офіцерська ковдра лежить, акуратно складена на самому дні. І як це залишив Шульц на стіні фотоапарат? Певно, витяг його, щоб похвалитися перед гостями. Майор явно чекав ще на когось, крім Генріха, інакше чого б він поставив на стіл дві пляшки коньяку і аж чотири чарки.

— Має бути ще хтось? — кивнув головою на стіл Генріх.

— Я примусив Кокенмюллера віддати мені старий програш — довелося запросити і його. Але десять хвилин тому він повідомив, що оберст його кудись послав. Кубіс, що мав бути, теж зайнятий. Отже, нам доведеться посидіти вдвох. Ви не заперечуєте?

— Буду радий провести вечір з вами.

А втім, приємного цей вечір обіцяв мало — і господар, і гість явно підшукували теми для розмов, а коло їх було дуже обмежене: інтереси Шульца далі подій штабного життя не сягали. Лише коли мова зайшла про оберста Бертгольда, майор трохи пожвавішав. Вихваляючи великий службовий досвід оберста і його особисті якості, Шульц з прикрістю відзначив, що останнім часом помічає якесь холодне і навіть недоброзичливе ставлення до себе з боку Бертгольда.

— І чим же ви це пояснюєте? — запитав Генріх, пильно дивлячись Шульцу у вічі.

Майор відвів свій погляд, але потім пересилив себе і теж глянув Генріхові просто в очі.

— Признатися, я пояснюю собі це деяким впливом з вашого боку.

— Але згодьтеся ж, гер майор, що у мене нема жодного приводу вороже до вас ставитись і якось впливати на оберста!

— Можливо, якісь плітки чи неправильно передані мої слова... — почав було Шульц.

— Але ж ми з вами офіцери, а не куховарки, щоб прислухатися до пліток! Щодо себе, то мушу попередити: справжньої образи, що зачепить мою честь, я не пробачу ніколи й нікому, але зважати на плітки... це нижче моєї гідності.

— Тоді вип'ємо за те, щоб між нами ніколи не виникало жодних непорозумінь! Бароне, та що ж це ви лише пригублюєте!

— Я ніколи не п'ю більше однієї-двох чарок. І оскільки це вже друга, то дозвольте мені розтягти приемність надовше.

— Похвально для молодого людини! А ось нам, старикам, доводиться себе підстьобувати, щоб упоратися з силою роботи, яка лягла усім нам на плечі.

— Але, я бачу, у вас є час і для відпочинку, гер майор. — Генріх вказав очима на фотоапарат, який висів над ліжком.

— Фотографією я захопився ще з дитинства, а тепер така нагода поповнити свій альбом. Стільки місць, по яких проходив! Стільки подій, в яких брав участь! Розгорнеш під старість і побачиш не те що весь свій шлях, а кожен крок на цьому шляху.

Майор вже добре підпив, і його завжди каламутні очі тепер блищали, довге жовте обличчя почервоніло.

— Цікаво було б поглянути на ваш альбом, якщо, звісно, він не надто інтимного характеру. — Генріх лукаво примружився.

— Що ви, що ви, — переполошився Шульц, — я людина сімейна. Все абсолютно пристойно.

Майор Шульц схилився над своїм чемоданом, поворожив біля його замка і за хвилину поклав на стіл перед Генріхом великого альбому.

Альбом справді був багатий. Фото зроблені в Бельгії, Норвегії, Чехословаччині, Франції, Польщі... Можна було простежити весь шлях, який пройшла

частина, що в ній раніше служив майор Шульц. А ось і великий розділ “Росія”. Генріх почав листати сторінки повільніше. Зруйновані міста і села. Голодні, виснажені люди за колючим дротом. Шибениця, і на ній зовсім голе тіло повішеної людини. Ще шибениця — зашморг висить над головою якогось юнака, майже хлоп’яти. Всі ці знімки правлять, звичайно, лише за фон — на передньому плані офіцери, часто сам Шульц. Мабуть, хтось допомагав йому знімати. А ось Шульц стоїть сам, на повний зріст. Набундючене обличчя самозадоволено посміхається, одну ногу він поставив на тіло забитого. Видно, як виблискує проти сонця добре начищений чобіт.

— Красномовний знімок! — кинув Генріх, пильно вдивляючись у фото.

— Я б сказав — символічний! — поправив його майор.

— Його треба зберегти як документ.

— Як документ великої доби! — з пафосом додав майор.

Генріх листає альбом далі, не підводячи погляду, немов боїться, що він його зрадить.

— А це мій останній знімок, — зупинив його руку майор, вказуючи на позначену в куточку фотокартки дату.

На фото генерал-майор Даніель у своєму службовому кабінеті. Він стоїть біля письмового стола, тримаючи в руках якийсь папірець. За фон править стіна, завішана великою картою. Лінії на карті невиразні, але жирно позначені стрілки видно добре. Генріху не важко було пізнати, що це карта в планом операції “Залізний кулак”.

— Чудесна робота, майоре! Ви можете змагатись з найкращими професіоналами-фотографами. Даю слово честі, що я радий був би мати від вас таке фото на спомин про сьогоднішній день.

Задоволена посмішка засяяла на обличчі Шульца.

— Вибирайте перше-ліпше, де є два однакових знімки.

— Тоді, якщо ви не заперечуєте, я виберу ваш останній. Мені б приємно було мати фото генерала Данієля в себе на столі.

— О, будь ласка! Цих фото у мене два. Я збирався одне з них презентувати генералові, але тепер, після цієї невдачі з “Зеленою прогулянкою”...

Майор витяг з альбому фото і простягнув його Генріху.

— Ні, так не приймаю, — відсторонив його руку Гольдрінг. Подарунок годиться надписати:

— Якщо справа за цим...

Шульц взяв ручку і розмашисто написав на звороті фото: “Лейтенантові фон Гольдрінгу від майора Шульца”.

— Дякую! Дуже дякую! — Генріх сховав фотографію за борт мундира.

— Так, я згоден з вами, — генералові Данієлю сьогодні не до подарунків, — зітхнувши, промовив Генріх. — Друга операція підряд завалюється!

— Ви маєте на увазі і першу — “Залізний кулак”?

— Так. А тепер “Зелена прогулянка”...

— А чим це, на вашу думку, пояснити, гер лейтенант? — пильно вдивляючись в обличчя Генріха, запитав Шульц.

Генріх схрестив свій погляд з поглядом майора.

— Я розвідник з дитинства, і хоч молодший за всіх офіцерів розвідки корпусу, але мене ніхто не зіб'є з думки, що в нашому штабі діє добре замаскований шпигун!

Шульц відкинувся на спинку стільця, ніздрі його великого носа здригнулися, немов відчувши здобич, а очі примружилися так, що видно було лише вузькі прорізи їх.

— Ви гадаєте? — хрипким голосом перепитав він Генріха.

— Певен, навіть більше — твердо переконаний... Але ми, майоре, збиралися сьогодні розважитись, а перевели розмову на таке болоче і дуже неприємне для нас, двох штабних офіцерів, питання.

— Це правда! — погодився Шульц. — Давайте й справді поговоримо про щось інше.

— Скажіть, будь ласка, гер майоре, як же ви зберігаєте таку силу негативів? — спитав зацікавлено Генріх.

— Негативи я спляюю. Коли є вже фото, як от те, що я вам подарував, нема потреби возити за собою зайвий вантаж... Але чому це вас так зацікавило?

— Трапляються ж випадки, коли якусь стару фотографію доводиться дублювати. От і здалися б тоді негативи.

— Досі не виникало такої потреби, — знизав плечима майор.

— Ну, а припустімо, якоюсь вашою фотографією зацікавиться гестапо? Що ж тоді? Доведеться видирати фото з цього альбому і у вас не лишиться копії.

Очі Шульца округлилися, в них майнула неприхована тривога.

— З яких причин гестапо стане цікавитися моїми фотографіями?

Генріх раптом зігнав з обличчя посмішку. Очі його дивилися на майора холодно і вороже.

— А не всі такі довірливі простачки, як ви гадаєте!

— Я вас не розумію. Поясніть, що все це означає! — голос майора зривався від обурення. — До вашого відома, бароне, я не потерплю образи, а ваші натяки сприймаються саме як образа. Не забувайте, лейтенанте, що я старший за вас чином і вже мало не десять років на цій роботі.

Генріх дивився на розлотованого майора спокійним, холодним поглядом.

— Правила субординації тут ні до чого! І не прикидайтеся ображеним. Скажіть відверто: за яку саме суму ви продали росіянам негатив цієї фотографії, яку я тримаю в своїй кишені?

У майора перехопило дух. Він так зблід, що його каламутні сірі очі на пополотнілому обличчі здавалися майже чорними.

— Що? Що ви сказали? — нарешті видавив він з себе.

— Можу повторити: за яку ціну продали ви росіянам фотографію чи, певніше, її негатив?

— Мерзотнику! — схопився з місця Шульц. — Підскочивши до бильця ліжка, він зірвав з нього ремінь з кобурою пістолета.

— Спокійно! Згадайте, майоре, — не підвишуючи тону, попередив Гольдрінг, — я стріляю краще за вас.

Доки ви витягнете пістолет, я встигну пробити стільки дірок у вашому тілі, скільки патронів у моєму маузері. Заспокойтеся! Тим більше, що порядні люди завжди можуть домовитись, не вдаючись до зброї.

Спокійний тон Генріха, а можливо, його погроза повернули Шульца до пам'яті. Він жбурнув ремінь з кобурою на ліжку і підійшов до стола.

— Ви, лейтенанте, образили мою офіцерську честь. І я цього так не лишу! — все ще здригаючись від образи і гніву, вигукнув майор.

— Благородний гнів! Ви чудовий актор, майоре, але на мене, признатися, сцена, яку ви щойно розіграли, не справила найменшого враження.

— Чого ви хочете від мене? — прохрипів Шульц.

— Я хочу спитати вас, — спокійно, як раніше, продовжував Генріх, — чи доводилося вам коли-небудь бачити, як допитують в гестапо людей, на яких упала підозра в зраді фатерляндові? А втім, не будемо зупинятися на подробицях, адже ви й самі знаєте, що там є такі майстри своєї справи, що й мертвого примусять говорити.

— Але чому саме зі мною ви зняли цю розмову? Яке я маю до цього відношення?

— Пряме й безпосереднє. Невже ви досі не зрозуміли, що діяли дуже необережно і в гестапо є причини поцікавитися, звідки виникла ваша пристрасть до фотографування.

— Я завжди чесно виконував свої обов'язки офіцера, і мені нічого закинути, — вже трохи спокійніше промовив Шульц.

— Є речові докази, і їм повірять більше, ніж словам.

— Так в чому ж ви мене обвинувачуєте? — знову скипів майор.

— Боже борони, майоре! Я вас ні в чому не обвинувачую, і з самого початку ви неправильно мене зрозуміли. Я хотів лише застерегти вас від дуже великої неприємності, а ви мало не почали стріляти в мене...

Майор схопив пляшку з коньяком і відпив просто з пляшки кілька ковтків. Зуби його дрібно стукотіли об скло.

— Скажіть же, нарешті, бароне, в чому мене можуть обвинуватити? — майже простогнав Шульц.

— Заспокойтесь, — холодно застеріг Гольдрінг. — Адже ви носите мундир офіцера, а не фартух покоївки... Справа, бачте, в тому, що на нараді в штабі, кілька днів тому, коли обговорювали причини провалу операції “Залізний кулак”, ви почали мову про те, що у російського командування була копія карти, складеної німецьким командуванням. При цьому ви натякнули, і досить прозоро, на мою особу...

— Але, повірте, це було лише припущення, ви самі сказали, — натяк...

— Це була спроба звалити провину з хворої голови на здорову. Перевіреним метод людей, які ховають кінці. Вже тоді я зрозумів, чому ви виказали таку пильність, а тепер дістав підтвердження.

Генріх взяв зі столу альбом і розгорнув його там, де було вміщено фото генерала Даніеля.

— Погляньте самі, — вказав Генріх, — на цьому фото фактично сфотографовано карту операції, а генерал Даніель вам був потрібен, щоб відвернути увагу. Якщо негатив цієї фотографії пропустити через проекційну камеру, то матимете точнісіньку копію стратегічної карти. Ви самі позначили на знімку, що

фото зроблено дванадцятого числа, тобто до початку операції. А для того щоб підготуватися до зустрічі, росіянам було потрібно небагато часу. Всі знають вашу любов до грошей і, звісно, повірять, що ви продали росіянам карту за велику ціну. А внаслідок дві наші дивізії фактично перестали існувати... Негатива у вас немає, виходить, він у росіян. Адже так?

Генріх бачив, що майор ось-ось знепритомніє. Обличчя його було бліде, як крейда, очі розширилися від жаху.

— Скажіть, чи вистачить у вас не слів, а фактичної аргументації, щоб заперечити ці обвинувачення?

— Але я фотографував генерала, а не карту! — з одчаєм вигукнув Шульц.

— Це слова, а потрібні докази! У вас є докази, що ви не передали негатива росіянам?

Майор мовчав. Нижня щелепа його тремтіла. До його свідомості, очевидно, дійшло, яка страшна загроза над ним нависла. Заперечувати обвинувачення він міг лише словами, а не фактами. А хто повірить словам?

— Але це жахливо, бароне! — відчайдушно вихопилося у майора.

— Нарешті ви це зрозуміли.

— Жахливо тому, що ніколи в житті я не робив того, в чому ви мене обвинувачуєте!

— Вас, майоре, обвинувачую не я, а сотні людей, які через вас загинули, діти, які лишилися через вас сиротами!

— О, боже! — простогнав майор.

— Честь німецького офіцера вимагає, щоб я негайно сповістив про це вищі органи...

— Бароне!.. — Шульц схопив Генріха за руку, ладний її поцілувати.

— Але... — навмисне затягував фразу Гольдрінг, — але я нікому нічого не скажу... І не лише тому, що мені шкода вас і ваших рідних. Буду відвертим: я не хочу, щоб про мене склалася думка, що я зробив це з помсти, через отой ваш необережний натяк на нараді штабу. Ви розумієте мене?

— О, бароне!

Ще не отямившись від пережитого страху, Шульц, здавалося, втратив розум і від радості.

— Отже, ви не забудете про послугу, яку я вам зробив?

— Я пам'ятатиму її завжди і готовий віддячити за неї чим завгодно! — вигукнув Шульц.

— Ви, звичайно, розумієте, що не може бути й мови про якусь грошову винагороду, — бридливо сказав Генріх. — Але не виключена можливість, що й ви колись зробите мені якусь товариську послугу, якщо в цьому виникне потреба. Згода, майоре?

— Я з радістю зроблю все, що в моїх силах!

— Але коли ви хоч раз дозволите зачепити мою честь офіцера німецької армії...

— Боже борони! Ніколи і ні за яких умов!

— Ну от і добре, що ми домовились. А ви хотіли вдатися до зброї!

Шульц кинув погляд на револьвер, потім на відкритий ще альбом і криво посміхнувся. Він хотів про щось спитати, але не наважився.

— Я розумію вас, майоре, і обіцяю: коли побачу, що ви додержуєте свого слова, і коли ви мені зробите

якусь послугу, я поверну вам це злощасне фото. Адже ви про це хотіли мене просити?

Майор мовчки кивнув головою.

Повернувшись до своєї кімнати і вже скинувши мундир, Генріх раптом згадав про свою обіцянку зайти до оберста по поверненні. Він зробив було рух, щоб одягнутися, хвилину вагався, потім з силою жбурнув мундир на крісло. Ні, він не в силі зараз навіть ворухнутися! Спати, негайно спати, щоб відпочили напружені до краю нерви!

Але заснути цього вечора Генріх довго не міг. Альбом майора Шульца стояв перед його очима, ніби він знов перегортав його, сторінку за сторінкою. “Документи великої доби”, — сказав Шульц про ці фото. Так, документи! Але документи обвинувальні. І можливо, колись всі побачать альбом майора Шульца.

Роздуми біля вікна вагона

Звістка про те, що корпус, який зазнав таких тяжких втрат, буде переведений у Францію, а на його місце прибуде інший — з Франції, — швидко розповсюдилась і, зрозуміло, схвилювала всіх офіцерів. Про це говорили поки що пошепки, як про велику таємницю, але всі ходили збуджені і радісно схвильовані. Правда, звідкись стало відомо, що частину офіцерського складу залишать на Східному фронті, і така чутка трохи нервувала і породжувала почуття непевності. Та офіцери заспокоювали себе і один одного тим, що це стосуватиметься лише фронтовиків, а не працівників штабу.

Загальне збудження спало лише після одержання

офіційного наказу командування про передислокацію корпусу.

Того ж дня Бертгольд викликав Генріха, щоб повідомити його про цю подію.

— Нарешті, наказ прийшов. Одверто кажучи, я вже думав, що нас залишать тут...

— Будуть якісь доручення в зв'язку з від'їздом, гер оберст?

— Тобі доведеться поїхати на станцію і простежити за вантаженням майна нашого відділу. Гадаю, що двох днів тобі для цього вистачить...

— Сподіваюсь...

— Але, я бачу, що тебе не дуже потішила звістка про від'їзд. Може, ти скажеш мені, чому останні дні ти такий похмурий?

— Мені не дуже хочеться залишати Східний фронт.

— Ну, знаєш, у тебе дуже дивні смаки!

— Я просто гадав, що, завдяки своїм знанням російської мови, російських звичаїв і загальної обстановки в Росії, я буду більш корисним саме тут.

— Але треба подбати й про себе! Ти досить насидівся у цій глушині. А у Франції... о, у Франції! Навіть кілька днів там поживеш, і твій похмурий настрій мов рукою зніме... Ага, до речі: ти знаєш, що майора Шульца переведено до іншої частини?

— Он як? — Генріх багатозначно посміхнувся. — Виходить, він ще й боягуз?

— Сподіваюсь, у тебе не було ніякої історії з ним?

— Ні, цілком приязна розмова... Він навіть зробив мені один невеличкий подарунок! Так би мовити, сувенір на добру пам'ять.

— Шульц сам подав рапорт про перевод, і його відкомандировано в розпорядження вищого начальства. Вчора він уже виїхав. Що ти на це скажеш?

— Скажу — чорт з ним! Мені зараз ніколи клопотатися долею майора Шульца. Коли накажете виїхати?

— Завтра ж з самого ранку. І пам'ятай, що я цілком покладаюся на твою розпорядливість.

— Все буде зроблено.

— І вище, вище тримай голову! Пам'ятай, що на тебе чекають всі принади прекрасної Франції!

Проте настрої Гольдрінга не покращав після розмови з Бертгольдом. А другого дня ще погіршав. Завжди привітний і веселий, він гримав на солдатів, які вантажили майно відділу у вагони, і так допікав свого денщика, що той уникав потрапляти на очі своєму офіцерові. Завжди спокійного барона ніби хто підмінив.

Надвечір другого дня все майно відділу було вже в вагонах. Але вчасно виконане завдання не вплинуло на настрої лейтенанта фон Гольдрінга. Він зайшов до офіцерського ресторану похмурий і, незважаючи на те що відвідувачів у ресторані майже не було, все ж пройшов до найвіддаленішого столика біля вікна.

Вже коли офіціантка прийняла замовлення, до столика, за яким сидів Генріх, підійшов високий худорлявий обер-лейтенант.

— Дозвольте сісти біля вас, гер лейтенант, — звернувся він до Гольдрінга.

— Будь ласка. Мені приємніше буде вечеряти в товаристві.

— Обер-лейтенант, вклонившись, сів і заглибився у вивчення преїскуранта.

— Тут, у преїскуранті, не позначено, чи є у них пиво. Ви не знаєте? Я б залюбки зараз випив кухоль темного пива.

Генріх пильно глянув на офіцера.

— Гадаю, що є. А ви, очевидно, проїздом?

— Так, я тільки-но з фатерлянда.

Розмову перервала офіціантка, яка принесла Генріху вечерю.

— А що подати вам? — запитала вона оберлейтенанта.

— Лише чашку чорного кофе і кілька бісквітів, — навіть не запитавши про пиво, відповів оберлейтенант.

Офіціантка побігла виконувати замовлення.

— Були у відпустці? — поцікавився Генріх.

— Деякий час був вдома, а це знову на фронт.

— А що нового у фатерлянді?

— Все як і було! — мляво кинув оберлейтенант. —

До речі, у мене випадково збереглася дрезденська газета. З неї ви зможете дізнатись про всі новини.

Оберлейтенант витяг згорнуту газету і простягнув її Генріху.

— Дуже вдячний! Залюбки прочитаю на дозвіллі, — відповів Генріх, вийнявши з кишені якусь брошурку. — А я тільки сьогодні прочитав ось цю книжечку. Дуже цікава, якщо маєте бажання, могу вам подарувати.

Оберлейтенант, не глянувши на назву книжки, сховав її. Він спокійно допив кофе, поклав гроші на стіл і, привітно кивнувши Гольдрінгу, повільно вийшов з ресторану.

За чверть години Гольдрінг був уже в купе вагона,

яке ось уже два дні правило йому за тимчасову квартиру. Денщик, якого Генріх завчасно попередив, що сьогодні ввечері вони повертаються назад до штабу, вже спакував речі лейтенанта. Але Генріх не поспішав виїжджати. Замкнувши двері і спустивши штору, він взявся за газету і, певно, знайшов в ній щось дуже цікаве, бо читав довго, правда, досить дивно: знизу вгору, увесь час зупиняючись на окремих словах, навіть літерах.

Вичитані новини, мабуть, були дуже приємними для лейтенанта, бо коли за півгодини він сів у машину, щоб їхати до штабу, денщик про себе відзначив, що настрої лейтенанта змінився на краще. Всю дорогу лейтенант наспівував якусь мелодію і навіть весело жартував, чого раніше ніколи не дозволяв собі з денщиком.

* * *

Поїзд повільно йшов на захід. Попереду, на віддалі кількохсот метрів, ще один паровоз тягнув платформи з баластом, і це гарантувало, що поїзд прийде за призначенням. Якщо партизани підклали десь під рейки міни, то насамперед злетять у повітря цей паровоз і платформи, а військовий ешелон лишиться неушкодженим.

Правда, всі, хто був у цьому ешелоні, плекали надію спокійно проїхати білоруську територію — адже партизани досі звертали увагу переважно на поїзди, що йшли з заходу на схід. Проте заходи перестороги ніколи не зайві. Тому-то й пустили попереду паровоз з добре навантаженими платформами, тому-то й стирчали з розкритих товарних вагонів дула кулеметів, а всі солдати тримали зброю при собі.

У класних вагонах, де їхали пани офіцери, звісно, про небезпеку думали найменше. І не тому, що офіцери були більш хоробрі, а просто у них не вистачало на це часу. Одні відсиплялися після випитого, інші похмелялися чи грали в карти.

Генріх з оберстом їхали в одному з класних вагонів у середині поїзда. Крайнє купе було відведене для денщиків, а далі розмістилися офіцери, по двоє, а то й по троє в купе. Окремі купе мали лише оберст, Кокенмюллер і Генріх.

Молодий лейтенант був щиро вдячний Бертгольду за це розпорядження, бо це давало йому змогу побути на самоті з своїми думками.

А вони були не дуже веселі.

Перед вікном вагона повільно пропливали знайомі пейзажі. Коли Генріх побачить їх знову? Коли він матиме змогу скинути оцей чужий і такий огидний мундир, зодягнеться в звичайний свій одяг, піде в ліс і безтурботно блукатиме між засніженими деревами або влітку кинеться горілиць на порослу зеленою травою землю і спокійно дивитиметься в безкраю небесну синь? Коли він зможе, не криючись, а на повний голос заспівати свою улюблену пісню, оту, що завжди просив його заспівати батько? Та й чи побачить він батька коли-небудь? Чи побачить він своїх друзів, знайомих? Чи буде у нього змога продовжити перерване війною навчання?

Для рідних він “пропав без вісті”. Таке повідомлення одержить його батько. Скільки сліз принесе ця звістка в рідний дім! Але так треба. Треба! Для всіх рідних і знайомих його немає на світі. Він пропав

без вісті: є лише кілька людей у Москві, які знають, де він, яким відомо, що вже встиг зробити той, кого називають зараз Генріхом фон Гольдрінгом. Лише ці люди знають, де він зараз, що має зробити завтра чи позавтра.

І він виконає те, що йому доручено. Виконає, хоча б для цього треба було віддати життя. Він зробить це заради Вітчизни, заради батька, який так побивається за ним тепер і побиватиметься ще довгі-довгі роки.

Що він пережив у той вечір, коли розглядав альбом Шульца! Була хвилинка, коли йому здалося, що він себе зрадить і кинеться на майора. Ніхто ніколи не дізнається, скількох зусиль йому коштувало себе стримати. Але він себе стримав, бо так було треба.

Тепер йому буде ще важче. Віднині він житиме не тільки серед ворогів, а й на чужині. Поки корпус стояв у Білорусії, він міг, у разі свого провалу, втекти в ліс, до партизанів. Він, хоч і жив серед ворогів, але був у себе вдома, на Батьківщині, і завжди відчував десь поблизу величезну силу свого народу, його незриму підтримку, усю невичерпну могутність його духу. Так, він житиме на чужині. А коли що станеться, у нього залишиться єдиний вихід — отой крихітний револьвер, з яким він не розлучається ні вдень, ні вночі.

Але, чорт забирай, він буде жити! Довго і на зло ворогам. У нього вистачить сил тримати себе так, щоб гестапівські хорти не натрапили на його слід, хоч йому іноді до відчуття фізичної огиди нестерпна ця роль барона фон Гольдрінга. Колись він розповість це рідним і друзям. А зараз треба мовчати, ні на мить не забувати, хто він і для чого його заслано у лігво ворога. І все-таки

як йому важко, як йому нестерпно важко! Артисти в театрі можуть відпочивати під час антрактів, вони мають у своєму розпорядженні цілий день, щоб бути самими собою, а він має грати роль постійно, кожної миті, і грати якнайкраще, не маючи перепочинку навіть уночі, бо і вночі якимсь підсвідомим почуттям йому треба теж стежити за собою, пильнувати, щоб не прохопитися уві сні якимсь словом. І відпочинок ще так далеко! Та чи дочекається він закінчення війни? Ходити так довго по краєчку прірви і не зірватися?

Ні, геть ці думки! Він зараз барон фон Гольдрінг. А про що може думати Гольдрінг, та ще й барон? Про партію у брідж, приємності, які на нього чекають у Франції, про оцей лист від Лори, якого він досі не прочитав і якого прочитати конче треба, бо оберст пильно стежить, щоб листування між Генріхом і Лорою не переривалося.

— Гер оберст просить вас зайти до нього! — гукнув Кокенмюллер, визирнувши з купе Бертгольда.

— Будемо вечеряти, панове, разом, а то мені самому сумно, — запросив Бертгольд.

Денщик оберста поставив на накритий вже стіл дві пляшки і безшумно вийшов.

— Чи правда, гер оберст, що у нас буде тривала зупинка у Варшаві? — запитав Кокенмюллер під час вечері.

— А вас це з якого боку цікавить?

— Я здичавів у цій остогидій Білорусії. Хотілося хоча б пройтися по вулицях пристойного міста.

— Знаю я ваші прогулянки! — посміхнувся Бертгольд. — Ви без жіночого товариства, як риба без води.

Занудьгували і сподіваєтесь на гостинність прекрасних варшав'янок?

Кокенмюллер почав вихваляти варшав'янок.

— Зупинка, мабуть, триватиме годин з шість, так що матимете змогу розважитись, — заспокоїв свого ад'ютанта оберст.

— Може, прогуляємось, бароне? — звернувся капітан до Генріха.

— Ні, я зв'язаний обіцянкою!

— Он як! — оберст не міг приховати здивування.

— Я обіцяв фройляйн Лорі не знайомитися з паночками. Крім тих, звичайно, з якими вона сама схоче мене познайомити, — пояснив Генріх.

— О, я бачу, ви не марнуєте часу і таки добре навантажили пошту! — посварився пальцем оберст. На його обличчі засяяла благодушна посмішка.

— Ви вже бачилися з фройляйн Лорою? — запитав Кокенмюллер.

— Ми бачилися лише в дитинстві. А тепер поновлюємо це давнє знайомство, так би мовити, заочно.

— Сподіваюсь, Генріх, що незабаром зможу надати тобі відпустку і ти побачиш Лору, — пообіцяв оберст.

* * *

Сподівання Кокенмюллера на тривалу зупинку в Варшаві не справдилися. Виїхавши за межі російської території, ешелон рухався значно швидше, роблячи лише коротенькі зупинки на великих станціях. Це трохи порушувало плани багатьох офіцерів, які розраховували на бодай короткочасні відпустки в Берліні. Але наказ командування був суворий: усім без винятку прибути на місце вчасно.

На четвертий день ешелон проминув французький кордон і того ж дня надвечір прибув на місце призначення — до маленького провінціального міста Франції.

Весь наступний ранок Генріх витратив на те, щоб розташувати канцелярію відділу І-Ц. Зате по обіді він міг уже доповісти оберстові, що все готове і завтра можна буде приступити до роботи.

На його здивування, оберст вислухав повідомлення про це неуважно, не виявив ні найменшого інтересу до тих маленьких вигод у розташуванні відділу, які так любляв.

— Вам не подобається, гер оберст? — трохи ображено запитав Генріх.

— Це ні мене, ні тебе більше не стосується! — урочисто промовив Бертгольд.

— Я не розумію...

— На жаль, Генріх, нам доведеться на деякий час розлучитися. Сьогодні вночі одержано наказ відкомандирувати мене в розпорядження Гімлера. Я ще не знаю, що буду робити, але у всякому разі сюди не повернуся. Дуже можливо, що лишуся в Берліні.

На обличчі Генріха відбився щирий жаль і навіть розгубленість. Від'їзд оберста утруднював його становище — хтозна, як складуться його взаємини з новим начальством!

Оберст, очевидно, теж був схвилюваний перспективою розлуки.

— Не сумуй, не сумуй, мій хлопчику, — розчулено сказав він. — Адже наші взаємини на цьому не перервуться. Турботи про тебе я вважаю своїм святим

обов'язком і вже дещо зробив. Коли б я точно знав про своє нове призначення, не вагався б жодної хвилини і взяв би тебе з собою. Але зараз це не так просто. Через те доведеться спочатку поїхати мені самому, а вже потім викличу тебе... Але мені не хотілося б, щоб ти лишався тут. Є чутки, що наш корпус буде розформовано, отже, тебе кудись переведуть, і ти можеш потрапити в якусь глушину. Мій старий приятель генерал Еверс, — до речі, він теж знав твого батька, — командує тут, у Франції, дивізією. Сьогодні вранці я говорив з ним по телефону, і він згодився взяти тебе у свій штаб, теж офіцером для особливих доручень. Я, звісно, дав найкращу характеристику, і він мені обіцяв всіляко тебе підтримувати і не дуже завантажувати роботою. Тут я теж говорив з деким, і сьогодні ввечері всі потрібні документи будуть оформлені. Тобі треба завтра, найпізніше післязавтра бути в штабі генерала Еверса. Я виїду до Берліна завтра о дванадцятій дня. Отже, вирядивши мене, ти теж можеш рушати.

— Ви ще не сказали, куди саме мені доведеться рушити...

— Дивізія Еверса розквартирована в різних населених пунктах для охорони воєнних об'єктів, а штаб її міститься в Сан-Ремі. Це невеличке курортне місто на півдні. Офіційно той район не окуповано. Наші війська там стоять за договором з Віші. Але мушу застерегти тебе: останнім часом у Франції стало зовсім не так спокійно, як було раніш. Тут теж з'явилися партизани, і вони полюють на німецьких офіцерів. Постріли з-за рогу стали звичайним явищем. Отже, будь обережним і ще раз обережним!

— Мені дуже сумно, гер оберст, розлучатися з вами. Ви подасте мені звістку про себе, коли одержите призначення?

— Відразу ж! Я записав адресу штабу дивізії Еверса і негайно тобі напишу, коли все з'ясується. А ти мушиш писати мені регулярно, сповіщаючи про всі свої справи. Сподіваюся, що ти цілком виправдаєш ту характеристику, яку я дав генералові Еверсу.

— Вам не доведеться червоніти за мене!

— І не забувай писати фрау Ельзі! Пам'ятай, що вона ставиться до тебе як рідна мати. Оскільки я здогадуюсь, Лорхен теж чекатиме на твої листи. Адже я не помиляюсь?

— О, невже ви гадаєте, що я забуду про свій святий обов'язок!

— Тепер, здається, все. Йди відпочивай. Я за півгодини почну здавати справи, щоб завтра перед від'їздом бути вільним.

Другого дня, о дванадцятій, Бертгольд виїхав до Берліна, а Генріх просто з вокзалу рушив машиною на Сан-Ремі.

Мадемуазель Моніка робить поступку

Чудесна автострада швидше скидалася на широку алею, і Генріх наказав денщикаві зменшити швидкість, щоб помилуватися краєвидом. Він і справді був чудовий. Рівнина лишилася позаду, і тепер обабіч дороги знімалися вкриті зеленню пагорби. Вони чим далі ставали все вищими і вищими, здіймалися один за одним, наче величезні хвилі, що плескались, б'ючись об груди передгір'я Альп.

Коли дорога почала петляти, Генріх запропонував денщикаві змінити його біля руля. Він покладався на свій досвід непоганого водія, але сам часто здригався від несподіванки, бачачи, що автострада впирається у величезну скелю чи гору. Але так здавалося лише здаля. Під'їхавши ближче, Генріх бачив, що і автострада, і залізниця, яка бігла поряд з асфальтовою дорогою, зникають у тунелі, щоб за мить виринути по той бік скелі або гори. Після одного з поворотів автострада і залізничні рейки побігли берегом невеличкої, але бурхливої гірської річки, звиваючись разом з нею по долині. З північного заходу гори так близько підходили до берега річки, що, здавалося, от-от перетнуть їй шлях і, обминаючи їх, річка робила круті повороти. Вона бігла, мов живий, рухомий дороговказ, і Генріх повертав руль праворуч і ліворуч, а автострада лягала і лягала під шини, немов і не було їй кінця.

Містечко в Сан-Ремі відкрилося для Генріха зовсім несподівано, за одним з таких поворотів. Воно лежало в широкій улоговині, ніби самою природою призначений для того, щоб тут оселилися люди. Невисокі відроги гір, вкриті хвойними лісами, захищали улоговину від вітрів з північного сходу. З південного заходу здіймалося велике гірське плато. Від самого берега річки і аж до плато підіймалися вгору виноградники.

Автострада безпосередньо переходила в головну вулицю міста. По обидва її боки були розташовані всі найкращі будинки Сан-Ремі. Отже, Генріху не довелося довго розшукувати штаб. На перше його запитання йому відповіли, що генерал Еверс живе в віллі “Айстра”, а штаб дивізії міститься у готелі “Європа”.

За п'ять хвилин Генріх уже стукав у двері з табличкою: “Ад'ютант командира дивізії гауптман Лютц”.

— Увійдіть! — пролунав приємний баритон.

Назустріч Генріху підвівся з-за письмового стола високий худорлявий офіцер у чині гауптмана, очевидно, сам Лютц. Уся його постать і особливо великі сірі очі вказували, що гауптман дуже стомився. Провтому і якусь байдужість до своєї особи свідчила і досить недбала зачіска Лютца. Його густе темне волосся, хоч і було зачесане на проділ, увесь час розсипалося і падало на лоб, коли гауптман робив найменший рух.

— Лейтенант фон Гольдрінг, — відрекомендувався Генріх.

Гауптман Лютц обійшов стіл і зробив кілька кроків назустріч Генріху.

— Гауптман Лютц, ад'ютант командира дивізії. Прошу, сідайте!

— Мене призначено в штаб вашої дивізії, — почав було Генріх, але гауптман перервав його:

— Про ваше призначення я знаю, і саме сьогодні ми чекали на вас.

Лютц сів на своє місце за столом, і Генріх простягнув йому документи. Мовчки позирнувши на них, гауптман взяв лише відрядження, решту повернув Генріху.

— Дуже радий, що ви приїхали, бароне! — привітно сказав Лютц і, засміявшись, додав: — Мушу признатися, що радію з чисто егоїстичних міркувань — сподіваюсь, що ви мене трохи розвантажите. Бо справ багато, і все доводилось робити самому.

Поведінка гауптмана була щира і невимушена.

— Сподіваюсь бути гідним помічником.

— На жаль, моїм помічником ви не будете. Вас призначено офіцером для особливих доручень. Про це завтра дамо наказ. Але оскільки я виконував досі і ваші обов'язки, крім своїх ад'ютантських, то ваш приїзд справді для мене велике полегшення. А втім, по роботі нам з вами, гер лейтенант, доведеться часто зустрічатися, а то й працювати разом, і я сподіваюсь, що ми працюватимемо дружно.

— Не маю найменших сумнівів у цьому, гер гауптман!

— От і добре! А зараз я покажу вам вашу квартиру. Я живу при штабі. Ми тут займаємо два поверхи. Кілька кімнат відведено під житло для офіцерів, але зараз вільних немає. На першому поверсі розташувався караул, а також міститься офіцерське казино. Отже, вам доведеться жити в іншому готелі, він навпроти “Європи”. Я навіть думаю, що вам там буде краще — готель цілком пристойний.

Кімната, приготована для Генріха, була на другому поверсі готелю “Темпль”. Точніше, тут було дві кімнати. У першій — передпокої — стояли лише умивальник, диван, маленький столик і два стільці. Друга — велика кімната — була умебльована значно краще. Широке дерев'яне ліжко, письмовий стіл, крісло, шафа, велике дзеркало і навіть нічний столик з телефоном і підставка для чемоданів. Генріх аж ніяк не сподівався на такий комфорт і щиро подякував гауптманові за його клопоти.

— А звідси ви можете помилуватися містом.

Гауптман відкрив двері, і обоє вийшли на балкон.

— Справді гарний краєвид, — погодився Генріх.

— І зручний пункт, щоб подивитися на красивих дівчат.

Лютц вказав очима на дівчину, що зіскочила з велосипеда і стояла на протилежній стороні вулиці, чекаючи, поки пройдуть машини.

— А таки дуже красива дівчина. Хто вона?

Лютц посміхнувся.

— Ага, зачепило? Це дочка хазяйки готелю, в якому ви живете, мадемуазель Моніка.

— Красива дівчина, — замислено повторив Генріх.

— Не лише ви такої думки, бароне! Всі наші офіцери пробували залицятись до Моніки. І без найменшого успіху! Вона просто їх не помічає. На щастя, не всі такі суворі. Тут є кілька дуже милих дівчаток, я вас з ними познайомлю.

— Я не дуже люблю милих дівчаток. Мені більше до смаку... ну, скажімо, такі, як Моніка. Втім про тутешніх красунь та їх вдачу ми поговоримо колись на дозвіллі. А тепер час влаштовуватись.

Генріх перехилився через бильця балкона і гукнув денщиків, який з машиною був унизу, щоб той заносив речі.

— Добре, що згадав: при вас лишиться цей денщик чи вам потрібен інший?

— Ні, цей виїде назад з машиною.

— Тоді я вам зараз же пришлю одного солдата. Це тимчасово, поки ви самі не знайдете такого, щоб вам сподобався. Я особисто вважаю, що денщика треба обирати самому.

— Цілком з вами згоден.

Увійшов Ервін і вніс два великих чемодани.

— Ви, Ервін, вільні. Вдосвіта виїдете. А сьогодні погуляйте і випийте за моє здоров'я! — Генріх простягнув Ервіну стофранкову купюру.

— Якщо ви так кидатиметеся грішми, ви розбеситите вашого нового денщика, — зауважив Лютц, коли Ервін пішов.

— А я це роблю з практичних міркувань: сьогодні він вип'є в кабаре і вихвалитиме перед іншими солдатами мою щедрість. Після цього вони наввипередки набиватимуться мені в денщики...

— І ви візьмете найбільш наполегливого?

— Саме навпаки. Але в мене буде більший вибір. Хочеться, знаєте, мати біля себе порядну людину.

Лютц розсміявся. Генріх теж усміхнувся, але якось мляво, — куточками уст, і Лютца вразив вираз чи то втоми, чи то суму, який ліг на обличчя лейтенанта.

Потискаючи гауптманові руку, Генріх на хвилину її затримав.

— А де ви сьогодні вечеряєте, гер гауптман? — спитав він.

— Обідаємо ми всі разом у казино, цього вимагає генерал. А снідаємо і вечеряємо, де кому прийдеться.

— Тоді дозвольте мені запросити вас на сьогодні повечеряти зі мною тут?

— Дуже вдячний, охоче приймаю ваше запрошення, — вклонився Лютц.

— Тоді рівно о дев'ятій я зайду за вами.

Залишившись на самоті, Генріх почав влаштовуватись. Незабаром усі речі було розкладено на полицях шафи і розвішано.

З дороги дуже хотілося помитись. Денщик, наді-

сланий Лютцем швидко все влаштував — нагрів ванну, приготував постіль — і Генріху лишилося тільки помитись і лягти спочити.

Давши новому денщикові кілька дрібних доручень, в тому числі наказавши обов'язково купити два словники — німецько-французький і французько-німецький, — Генріх несподівано для самого себе швидко заснув. Прокинувся він лише годині о восьмій. Всі його доручення було виконано, а речі добре вичищено і випрасувано — білявий, з великими вухами, Фріц Зеллер показав себе як вправний денщик.

Хотілося полежати в ліжку ще трохи, а може, й зовсім не вставати до ранку — дорога таки добре стомила! Але згадка про вечерю з Лютцем, про потребу ще до зустрічі з генералом ознайомитися за допомогою гауптмана з місцевою обстановкою примусила поспішити.

За чверть години Генріх уже входив до невеличкого, але затишного й добре умебльованого ресторану готелю “Темпл”.

У ресторані в цей час було ще зовсім порожньо. Лише біля величезного буфета, що займав мало не половину лівої стіни залу, спиною до входу, стояла якась огрядна жінка. “Певно, господиня готелю!” — майнуло в голові у Генріха. Втім його увагу привернула не вона. Навмисне уповільнюючи кроки, Генріх уважно придивлявся до дівчини, що стояла навпроти жінки і жваво з нею про щось розмовляла. Це була та сама велосипедистка, на яку звернув його увагу Лютц.

Тоді, на балконі, Генріх погодився з гауптманом, що Моніка справді дуже красива. Але тепер це визна-

чення здалося йому шаблонним і навіть образливим для дівчини. Щось більше за красу було в її обличчі і всій стрункій постаті, і Генріх навіть не зрозумів відразу, чим вона його так вразила. Оцим променистим поглядом великих чорних очей? Розльотом брів на високому, добре виліпленому чолі? Чи, може, цим хвилястим чорним волоссям, що так м'яко облямовує ніжний овал обличчя? Ніс у Моніки навіть неправильної форми, але як гармонійно він переходив у лінію уст і підборіддя... Так, так, гармонійність! Саме гармонійність усіх рис і кольору очей, волосся, довгих, трохи загнутих вій надають обличчю дівчини щось неповторне, чарівне.

Чемно вклонившись обом, Генріх звернувся до старшої.

— Мадам розмовляє німецькою мовою?

— Трохи.

— Я ваш новий постоялець і, на превеликий жаль, ані слова не розумію по-французькому.

— Ви, певно, барон Гольдрінг? Месьє Лютц попереджав про ваш приїзд. І я рада, що саме в моєму готелі зупинився такий шановний гість, — на обличчі господарки готелю з'явилася та стандартна люб'язна посмішка, яка є невід'ємною частиною ділових навичок людей, що в силу своєї професії мусять прислужуватись перед іншими.

Моніка дивилася кудись повз Генріха. Її обличчя, таке жваве хвилину тому, стало застиглим і непривітним.

— Я хотів би, мадам, замовити вечерю на дві персони на дев'ять годин.

— Прошу! — швиденько погодилася господиня. — А що б ви хотіли замовити?

— Форель, курку по-французькому з картопляним гарніром і салат.

— Правда, тепер так важко з продуктами! Але для своїх жильців... Вечерю приготувати в окремому кабінеті?

— Так! А зараз я просив би вас прислати мені до кімнати пляшку бордо, коньяку, дві пляшки фруктового лікеру і пляшку шоколадного.

Генріх поклав на стойку гроші.

— Решти не треба, — сказав він недбало і, взявши написаний німецькою мовою преїскурант, почав його проглядати.

— Лютц сказав, що цей барон дуже багатий! — долинула до нього сказана півголосом французькою мовою фраза.

— Бо встиг награвувати, — сердито кинула Моніка.

— Тримай язика, Моніка!

— А він однаково стоїть, як телепень, і нічого не розуміє.

— Віднеси йому замовлення, — наказала мадам.

Генріх, ховаючи посмішку, поклав на стойку преїскурант і пішов до себе.

Не минуло й п'яти хвилин, як у двері постукали і в номер зайшла Моніка, несучи на підносі пляшки з вином. Поставивши їх на стіл, вона мовчки попрямувала до дверей.

— Одну хвилинку, мадемуазель!

Моніка спинилася біля самих дверей і чекала.

— Ви розмовляєте німецькою мовою? — запитав Генріх.

— Розмовляю, але дуже рідко, бо не люблю ані мови, ані... — дівчина замовкла.

—... ані самих німців? — закінчив за неї Генріх.

Моніка мовчала.

— А ви хоробра! І все ж я не раджу говорити таких речей німецьким офіцерам.

— Кожен вільний у своїх уподобаннях! Мені, наприклад, більше подобається російська мова, вона така милозвучна!

— Я мав нагоду її чути — адже я прибув із Східного фронту.

— Ви із Східного фронту? — в очах Моніки Генріх побачив неприховану зацікавленість.

— І можу вас запевнити, що російські жінки не говорять німецьким офіцерам таких речей, як ви.

— Вони мовчки зносять образи?

— Ні, вони стріляють! Стріляють у тих, кого вважають своїми ворогами, — французькою мовою відповів Генріх.

Очі Моніки широко відкрилися. Якусь мить вона отетеріло дивилася на Генріха, ворухнула губами, ніби хотіла щось відповісти, але увійшов денщик, і дівчина пішла.

Рівно о дев'ятій Генріх був у кабінеті Лютца. Той ще працював.

— Гер гауптман! Невже така кількість роботи? Адже вже дев'ять, а ви працюєте.

— Я чекав на вас і, щоб не сидіти склавши руки, дещо підготував на завтра, — пояснив Лютц, закри-

ваючи папки з паперами. — А як ви влаштувалися, бароне?

— Непогано. Вже познайомився з господинею та її дочкою.

— І Моніка наговорила вам прикрих речей?

— Трохи було, але мені здається, що врешті-решт ми з нею порозуміємося.

— Он як! — щиро здивувався Лютц. — Ну, коли вам пощастить налагодити взаємини з Монікою, вам заздритимуть усі офіцери і вважатимуть вас за великого дипломата.

Незабаром обидва вже сиділи в затишному кабінеті і вечеряли. Господиня ресторану мадам Тарваль прислала до столу справді хороше вино. Та й страви були приготовані добре, і гауптман їв з великим апетитом. Коли подали жарену форель, Лютц вражено вигукнув:

— О, я бачу, ви завоювали якщо не симпатію Моніки, то симпатію мадам Тарваль! Коли вже вона з першого дня знайомства почала частувати вас такими стравами...

Після вечері Генріх замовив ще пляшку коньяку і коробку сигар.

— Так роботи буде багато, кажете? — запитав він, пригублюючи чарку.

— Раніше було легше, — зітхнув Лютц. — Тоді дивізія стояла компактно. Штаб містився в Екслебенці, і роботи було куди менше.

— А чим викликана зміна розташування дивізії? — поцікавився Генріх.

— Бачте, спочатку французи сиділи тихо і спокійно. Але після нашої поразки під Москвою вони

підняли голову. З'явилися так звані макі. Стріляють вони здебільшого з-за рогу і переважно в офіцерів. Трапляється, що псують залізниці, висаджують у повітря мости, а то й військові об'єкти. Частини СД і поліція вже не в силі впоратися з ними самі, і через це охорону воєнних об'єктів доручили нашій дивізії. От так і вийшло, що нашу дивізію довелося розкидати по різних пунктах на протязі дев'яноста кілометрів, від Сан-Мішеля аж до Шамбері.

— І макі після цього притихли?

— Навпаки, вони ще більше активізувалися. Справа ускладнюється тим, що їм допомагає населення. Два тижні тому загін макі зробив наскок на табір російських полонених. Макі перебили охорону, яка, треба сказати, поводила себе надто безпечно, і кількасот росіян пішло з ними в гори. Погоня не дала жодних наслідків. І от маєте: за кілька днів до вашого приїзду макі, вже разом з росіянами, зробили напад на автоколонну з боєприпасами, що їхала на захід, до Атлантичного валу. Тепер вони чудово озброєні нашою ж такою зброєю.

— Я сподівався, що відпочину тут після Східного фронту, а воно, як кажуть росіяни, потрапив з вогню та в полум'я.

Гауптман почав докладно розповідати про недавню операцію карального загону проти партизанів. Генріх уважно слухав, не забуваючи пильно стежити, щоб чарка Лютца не стояла порожньою. Незабаром гауптман уже був напідпитку.

А тимчасом, поки Гольдрінг і Лютц у затишному номері ресторану "Темпль" вечеряли, Моніка мчала

велосипедом у напрямку до невеличкого села Понтемафре, поблизу якого стояла електростанція, що постачала енергію навколишнім населеним пунктам.

Чотири кілометри асфальтованої дороги така хороша велосипедистка, як Моніка, проїхала за якусь чверть години.

— Мені треба бачити Франсуа, я привезла йому вечерю, — звернулася вона до знайомого слюсаря.

— Для вас, мадемуазель Моніка, розшукаю його і під землею! Ех, щасливий цей Франсуа! — додав він з щирою заздрістю. — Така красуня сама приїздить до нього на побачення!

Моніка нічого не відповіла.

І цей слюсар, і всі на електростанції були певні, що Моніка — наречена Франсуа, чого ні він, ні дівчина не заперечували.

Навпаки, щоб підкреслити свою близькість, Моніка навмисне при всіх простягла Франсуа маленький вузлик з вечерею. Франсуа відвів дівчину в глиб подвір'я і, сівши на дошки, розгорнув вузлик. Здаля вони справді скидалися на звичайну закохану пару. Але, якби хто підслухав їхню розмову, він би дуже здивувався, — те, про що говорили ця красива дівчина і цей високий худий і дуже рухливий чоловік з коротко остриженим волоссям, аж ніяк не нагадувало тих милих дурничок, які звичайно так потішають закоханих.

— Що трапилося, Моніко? — стривожено запитав Франсуа, беручись, про людське око, за вечерю.

Моніка розповіла про свою сьогоднішню зустріч з Гольдрінгом і слово в слово переказала розмову з ним. Франсуа замислився.

— Очевидно, це провокація, — тихо кинув він, —

і досить невдала. Через свою молодість цей барон, певно, ще не навчився тримати язика за зубами, але з усього видно, що він відіграватиме в штабі значну роль. Інакше б йому не готували заздалегідь квартиру. Отже, Моніко, доведеться тобі...

Побачивши, як спохмурніло обличчя дівчини, Франсуа тихо розсміявся:

— Ну, ну, веселіше! Я ще нічого не сказав, а ти вже насупилася. Та не хмурся ж так! Від цього з'являються зморшки і ти передчасно постарієш. А для такого гарного личка... Ну, ну, не сердься, а то візьму тебе й поцілую — адже я твій наречений!

— Ой, Франсуа, ти просто неможливий! І подумати тільки, що тобі доручено таку серйозну справу!

— А бути серйозним — це не означає ходити з похоронним виглядом, моя крихітко! Бо там, де жарт, там і добрий настрій. А ти маєш уявлення, що то означає добрий настрій навіть при поганій грі? А у нас з тобою гра дуже погана, дівчинко, бо ми нічого не знаємо з того, що мають на думці оті зелені жаби. От тому тобі й треба цього балакучого барончика...

— Франсуа!

— От, знов розсердилась! Та повір же мені, що я нічого ганебного тобі не раджу! Просто треба з ним зав'язати знайомство. Яка ж ти будеш жінка, коли не обведеш його навколо пальця! Ти подумай, яка зручна нагода: офіцер живе в готелі твоєї матері — це раз; безумовно працюватиме в штабі — це два; не дуже вміє тримати язика за зубами — це три; щоденно зустрічається з красивою дівчиною — це чотири. І що вимагається від цієї дівчини? Іноді посміхнутися,

опустити отак вії, поменше балакати самій і побільше слухати... І ми знатимемо все, що робиться в штабі. А ти розумієш, що то для нас значить?

— Але ж він якийсь... ну, не такий, як всі вони. Не чіпляється, не тиче до рук подарунків. Навіть жодного комплімента не сказав. І дивиться цілком байдуже...

— Ну, це вже залежатиме від тебе.

— А коли він запросить мене повечеряти з ним чи піти в кіно?

— Звичайно, піди! Напідпитку ми всі, грішні, стаємо балакучішими.

— Еге ж, а потім мене острижуть, як стрижуть макі всіх дівчат, що водяться з гітлерівцями!

— Про це не турбуйся. Поки сама не відріжеш на пам'ять комусь одного кучерика, жодна волосинка не впаде з твоєї голови! Так домовились? Повторюю, це дуже важливо. І щоб ніхто — навіть рідна мати — не знав про це доручення і про те, що тобі пощастить витягти з того барона!

Моніка зітхнула.

— Коли це треба...

— Дуже треба, — вже цілком серйозно сказав Франсуа. — Цим ти допоможеш усім нам, в тому числі і своєму братові. До речі, ти скоро, можливо, побачиш Жана.

— Коли? — зраділа Моніка.

— Я тебе сповіщу про це. Мабуть, тут, на електростанції. На наше щастя, німці не цікавляться нами, оскільки вони не користуються енергією цієї станції. А без особливої потреби все ж сюди не приїзди. Хоч усі й думають, що ти моя наречена, але, знаєш,

обережність не завадить. Та й не треба, щоб німці тебе часто бачили на цій дорозі.

Моніка і Франсуа підвелись і пішли до виходу з станції. До Франсуа знов повернувся його звичайний жартівливий настрій.

— Та кинься ж мені на шию, щоб усі бачили, що тобі важко розлучатися з нареченим! — дражнив він дівчину. — Або хоч хусточкою очі утри!

Моніка розсміялася, лукаві вогники блиснули в її очах.

Несподівано нахилившись до Франсуа, вона чмокнула його в щоку. Франсуа почервонів і розгублено потер собі потилицю.

— Бачу, мої навчання пішли тобі на користь! — трохи ніяково сказав він.

— А я бачу, що ти зовсім не такий досвідчений і хоробрый з дівчатами, як на словах! — сміючись, гукнула йому Моніка вже з воріт.

Коли Генріх виводив з ресторану зовсім сп'янілого Лютца, Моніка вже була вдома і, лежачи в ліжку, думала про щойно одержане неприємне завдання.

* * *

Другого ранку, рівно о дев'ятій, Генріх уже прийшов у штаб. Вигляд у Лютца був такий, ніби він вперше підвівся після тяжкої хвороби.

— Мабуть, я вчора перебрав. Голова важка, просто на в'язах не тримається, — поскаржився гауптман і скуйовдив своє і так не дуже старанно зачесане волосся.

До приходу командира дивізії Лютц устиг трохи ознайомити нового колегу з справами.

По дорозі до себе в кабінет генерал Еверс спинився

в кімнаті ад'ютанта. Незважаючи на похилий вік, це був ще стрункий чоловік з випещеним довгастим обличчям. Важкі повіки і набряклі під сірими очима круги надавали йому значно суворішого вигляду, ніж то було насправді.

— Що нового, Лютц? — звернувся він до ад'ютанта.

— З нового — новий офіцер для особливих доручень, — спробував пожартувати Лютц.

Генерал Еверс повернувся до Генріха.

— Лейтенант фон Гольдрінг!

— А-а! Мені вас рекомендував оберст Бертгольд, мій давній друг. Прошу до кабінету!

У кабінеті генерала на маленькому столику, присунутому до письмового стола, стояло кілька пляшок з мінеральною водою. Генерал налив один бокал і поставив його перед собою.

— Вас не пригощаю, бо це така гірко-солоня гидота! Але мушу пити — печінка! Втім вас, молодих, такі речі не цікавлять... Ну, як там оберст? Ще не відомо, яке він одержав призначення?

— Він гадає, що лишиться в Берліні.

— О, тоді Бертгольда можна вітати! При підтримці Гімmlера він далеко піде! Вам пощастило, лейтенанте: адже не кожен має такого покровителя, як Бертгольд. Він навіть сказав мені, що вважає вас за свого сина...

— Гер Бертгольд був дуже ласкавий до мене. Він приятелював з моїм батьком і тому мене справді зустрів як сина.

— Так, так, Бертгольд розповів мені вашу історію. Дуже романтично! Я, до речі, теж знав Зігфріда фон Гольдрінга і був з ним у дружніх взаєминах. Мене дуже засмутила його передчасна смерть. Але ви можете

пишатися нею. Це була смерть на посту, справжня смерть солдата!

— Я завжди це пам'ятаю.

— Мені говорив оберст, що ви були активним помічником батька?

— Так, я допомагав йому в міру своїх сил: збирав відомості, шифрував донесення, приймав завдання по рації...

— Я цілком поділяю думку Бертгольда, що у ваші роки ви вже багато зробили для Німеччини і було б несправедливим посилати вас на фронт.

— А як ви гадаєте мене використати, гер генерал?

— Ви працюватимете при мені як офіцер для особливих доручень. Доведеться багато їздити, але ви, як людина молодого віку, певно, любите мандрівки?

— Лише тоді, коли вони не заважають мені якнайкраще виконувати дані мені доручення. Про власні уподобання тепер, під час війни, доводиться забувати.

— Дуже розумний погляд на речі. Хвалю! — генерал відпив ковток води і, переходячи з інтимного тону розмови на суцього діловий, додав: — Завдання будете одержувати безпосередньо від мене або через Лютца. Сподіваюсь, ви вже познайомились з ним?

— Так точно, гер генерал! І він справив на мене враження прекрасного офіцера.

— Я радий, що у вас склалось таке враження. Адже вам часто доведеться працювати разом... Ну, лейтенанте, ми ще зустрінемось з вами за обідом у казино, і тому я не прощаюся.

— Як прийняв вас генерал? — запитав Лютц, коли Генріх вийшов з кабінету Еверса.

— Досить привітно. Попередив, що нам з вами часто доведеться працювати разом, і висловив задоволення з того, що ви справили на мене прекрасне враження.

— Дуже вдячний, бароне!

— Генерал казав, що завдання я одержуватиму від нього безпосередньо і через вас. Що саме я маю робити сьогодні?

— Поки відпочивати і оглядати місто, бо я сам сьогодні не в формі. А якщо виникне щось термінове, я вам скажу. Тільки, щоб денщик знав, де вас шукати. І не запізнюйтесь на обід — генерал цього не любить. Обідаємо в казино рівно о першій.

— А вечеряємо вдвох, там, де й учора, — додав Генріх.

— Боюся, що буде занадто дорого, — завагався Лютц.

— Не турбуйтеся про такі дрібниці, гер гауптман, — недбало кинув Генріх і вийшов.

Ознайомлення з містом не забрало багато часу. Генріх не помилився вчора, коли відзначив про себе, що автомагістраль править за головну вулицю Сан-Ремі. Тут були зосереджені готелі, вілли, кінотеатр, магазини, мерія. Всі інші вулички, що відходили від цієї головної артерії, були досить брудними, покрученими і такими вузькими, що на них не могли б розминутися навіть дві машини. Трохи поблукавши по них, Генріх повернувся до свого готелю і до обіду встиг попрацювати над словником — йому хотілося швидше вдосконалити свої знання з французької мови.

За кілька хвилин до першої Гольдрінг був у казино.

Там уже зібралося чоловік тридцять штабних офіцерів. Вони походжали по залу навколо довгого, вкритого білою скатертиною стола. Прибори на ньому вже стояли, і зараз дві офіціантки розставляли великі супові вази з розливними ложками. Генріх помітив кілька зацікавлених поглядів на собі — очевидно, на присутніх справляло враження те, що на ньому був новенький мундир з дорогого матеріалу, з якого шили тільки парадний одяг.

Усі виструнчилися, коли ввійшов генерал. Еверс попрямував на своє місце на чолі стола, але не сів, а став за своїм стільцем. Офіцери також стали, кожен за відведеним йому місцем. Еверс пальцем поманив Гольдрінга і рукою вказав йому на стілець праворуч від себе.

— Панове офіцери! — звернувся генерал до присутніх. — Дозвольте відрекомендувати вам нового офіцера нашого штабу, лейтенанта барона фон Гольдрінга.

Генріх вклонився присутнім.

— Він працюватиме моїм офіцером для особливих доручень. Досі лейтенант фон Гольдрінг був офіцером для доручень при начальникові відділу І-Ц штабу корпусу, яким командував генерал Іордан.

Дехто з офіцерів поштиво глянув на Генріха.

— Ближче ви познайомитеся з ним у процесі самої роботи.

Генерал сів.

Слідом за ним посідали і офіцери. Генерал налив

собі супу. Взялися по черзі за розливні ложки й інші. Генріхові було дуже кумедно спостерігати, як усі присутні наслідували свого начальника.

Обід тривав довго і нудно.

Нарешті генерал підвівся. Підвелись і офіцери. Генріх полегшено зітхнув.

— Після обіду я вам потрібний? — запитав він Лютца, коли вони вийшли з казино.

— Знаєте, давайте вже з завтрашнього дня. Яюсь ні до чого душа не лежить. Та й у генерала болить печінка — отже, він сидітиме в себе на віллі.

— Тоді до дев'ятої. Якщо я вас не знайду в штабі, приходьте прямо до моєї кімнати.

У вестибюлі готелю Генріх зіткнувся з Монікою.

— Доброго здоров'я, мадемуазель! — привітався він з дівчиною досить холодно.

На його здивування Моніка усміхнулася.

— Доброго здоров'я, бароне!

— А ви вмiєте усміхатися? — з удаваним здивуванням запитав Генріх.

— Я, здається, жива істота. Що ж тут дивного?

— У вашій літературі є чудовий роман, який ви, звісно, читали: “Людина, котра сміється”. Ну, а вас тут називають: “Дівчина, котра не сміється”. Наші офіцери мені говорили, що жодного разу ви до них не усміхнулися.

— Усміхатися їм?

— Виходить, ви зробили для мене виняток?

Моніка, певно, згадала дане їй Франсуа доручення і прикусила губу, щоб утриматися від ущипливої відповіді. Але все-таки не втрималась.

— Ви надто високої думки про себе, бароне! Я привітніша до вас тому, що вважала вас більш культурним, ніж ваші колеги, які добрим вихованням аж ніяк не можуть похвалитися.

— Ви з упередженням ставитесь до нас, німецьких офіцерів, і тому всіх міряєте однаковою міркою.

Моніка глибоко перевела дух і опустила вії, мабуть, ховаючи гнівний блиск очей.

— Війна є війна, мадемуазель. Не ви й не я її почали, — примирливо сказав Генріх.

Дівчина не відповіла, але й не пішла, і у Генріха раптом майнула смілива думка:

— Мадемуазель Моніка, ви не вважатимете мене настирливим, якщо я наслідуюсь просити вас зробити мені одну велику послугу?

— Навряд чи я зможу в чомусь вам допомогти.

— О, я певен, що зможете. Адже ви розмовляєте по-німецькому, і вам легко буде допомогти мені вивчити французьку мову.

— У вас під час допитів є перекладачі!

— Невже ви гадаєте, мадемуазель... Адже я не есесівець, а звичайний собі офіцер, якого призвали в армію. Ще до війни я самотужки почав вивчати вашу прекрасну мову, мадемуазель, а тепер, коли трапилась така чудова нагода...

— Чудова для вас, бароне, але дуже сумна для нас, французів. Хоча... — Моніка труснула головою, і її хвилясте волосся розсипалося. — Я вірю, що Франція ще буде великою державою!

— Я теж у це вірю, мадемуазель. Хіба можна скорити надовго волелюбний народ, народ з такою славною історією?

Уста дівчини зовсім по-дитячому напіввідкрилися від здивування. Генріх зробив вигляд, що не помічає враження, яке справили його слова.

— Так ви згодні допомогти мені?

— Вивчати мову не так просто, — ухилилася від прямої відповіді Моніка. — Для цього, крім словників і підручників, потрібні не лише здібності учня, а й учительки. Мені здається, ви могли б знайти далеко кращу помічницю, ніж я.

— Ні, ні, я все добре обміркував і саме на вас покладаю найбільші надії. Зважте на те, що я не матиму певного вільного часу для занять. А те, що я живу у вашому готелі, полегшує справу, — ви даватимете мені уроки тоді, коли ваші і мої вільні години збігатимуться. І не забувайте, цим ви робите не лише послугу мені, а й... ну, як би вам сказати... руйнуєте перепони, які віддаляють один народ від іншого. Коли людина вивчає якусь чужу для неї мову, вона мимоволі проймається і духом того народу. Адже так? Починає краще розуміти його культуру, прагнення... Я все це виклав вам досить незграбно, плутано, але щиро.

— Ну, гаразд! — нарешті погодилася Моніка. — Але ж треба мати словники, підручники...

— Все це я вже придбав! І коли ви зараз маєте час, я б просив вас поглянути на них. Можливо, доведеться купити інші.

Моніка завагалася. Розуміючи причини її нерішучості, Генріх поспішно сказав:

— Словом честі я можу вам гарантувати цілковиту безпеку.

Трохи почервонівши, дівчина ступила на сходи, що вели на другий поверх, де була кімната Генріха.

Пропустивши Моніку вперед, Генріх на мить затримався в передпокої.

— Фріц, — сказав він тихенько денщику. — Ось тобі гроші, побіжи купи найкращих цукерок і фруктів.

Коли Генріх зайшов до кімнати, Моніка вже сиділа в кріслі біля стола і переглядала словники.

— Як ви вважаєте, стануть у пригоді?

— На мою думку, словники непогані. Тут є граматичні правила, а в кінці подано готові речення, необхідні для першого вжитку. Дуже зручно для туристів і... завойовників.

— Ви жорстокосерді, мадемуазель! Проте мені, як учневі, це піде на користь. Що ж до речень для першого вжитку, то я їх осягнув, принаймні настільки, щоб зрозуміти ту фразу, яку ви сказали вашій матері під час нашого першого анайомства.

— Невже вона така значна, що ви її запам'ятали?

— Принаймні, досить образлива, щоб її не забути. Ви твердили, що я награбував багато грошей.

Моніка густо почервоніла.

— Я не знала, що ви мене почувете. Адже ви говорили, що ані слова не розумієте по-французькому, — сказала вона, виправдуючись. — Ви спровокували мене своєю заявою про незнання мови! І це не тільки нечесно, а й нечесно! А тому і не чекайте, щоб я у вас попросила пробачення!

— Я чекаю лише одного: щоб ви мені сказали, коли ми можемо почати наші уроки? Звичайно, я мушу спочатку це погодити з вашою шановною матір'ю, мадам Тарваль?

— З мамою я погоджу все сама. А почнемо... — Моніка замислилась. — Ну, хоча б завтра! — сказала вона рішуче, підвелась і, холодно кивнувши головою, вийшла.

Особою Гольдрінга цікавиться гестапо

— Вам термінове завдання генерала, Гольдрінг, — сказав Лютц. — Потрібно підшукати зручне місце, щоб на ньому провести пробну стрільбу з міномета. Довжина майданчика повинна бути не менш шестисот метрів, ширина — двохсот. Бажано, щоб місцевість не була вкрита високою рослинністю і щоб не треба було виставляти сторожову охорону.

— А трава не заважатиме?

— Зорієнтуйтеся на місці. Провадитиметься випробування нових запальних мін. Гадаю, — продовжував Лютц, підійшовши до настінної карти, — що ось тут, на північний захід від Сан-Ремі, є плато, яке нас може влаштувати. Огляньте його. Зробіть це до обіду. Їхати доведеться верхи, бо машина там не пройде. Візьміть двох солдатів з комендантської роти і обов'язково захопіть з собою автомат.

— Мій новий шістнадцятизарядний пістолет не гірший від автомата!

— Будьте обережні. Є дані, що партизани вештаються по околицях міста.

— Негайно ж виїжджаю, гер гауптман!

Захопивши зброю, Генріх за чверть години вже їхав до плато в супроводі солдата-коновода, озброєного автоматом.

Кілометрів за п'ять дорога закінчувалась, і далі до плато вела лише вузьенька стежечка, що круто здіймалася вгору. Ненатреновані коні почали задкувати, лякаючись крутизни.

— Залишайся біля коней і чекай мене! — наказав лейтенант коноводові.

Кинувши йому повід, Генріх почав здиратися стежкою вгору і незабаром був уже на плато. Воно було справді великим — з кілометр завдовжки, метрів чотириста завширшки — і впиралося в високу скелю. Крім трави, рослинності тут не було. Лише праворуч, на самому краєчку цього природою створеного полігона, росло кілька розлогих дерев. Генріх перетнув плато і підійшов до скелі. Вся площа біля неї була вкрита великими кам'яними брилами.

“Саме те, що треба”, — подумав Генріх і рушив далі, щоб обійти все плато. Коли він вже завернув від скелі праворуч і був під деревами, до нього долинули голоси. Озирнувшись, Генріх побачив на протилежному боці плато двох одягнутих у цивільне французів, які тільки-но вийшли з-за скелі. У одного з них — старшого — висів на шиї німецький автомат, у другого зброї в руках не було. Вони йшли до виноградників, голосно розмовляючи.

Думка про критичність становища блискавкою промайнула в голові Генріха. Справді, що робити? Його автоматичний пістолет діє безвідмовно, а ці двоє йдуть безтурботно, навіть не оглядаючись навкруги. Підпустити ближче і стріляти, поки вони його не побачили? Але ж це не вороги! Це друзі, які так само, як і він, борються з ворогами і його, і свого народу!

Вийти їм назустріч і миром покінчити справу? Але ж він не встигне сказати й слова! Досить, щоб партизани побачили його мундир, і вони стрілятимуть перші. Заховатися за деревом? Але його однаково тут помітять, бо партизани йдуть до виноградників, що починаються відразу за деревами.

Причаївшись за стовбуром одного з дерев, Генріх міцно стиснув свій пістолет і не зводив очей з тих двох, що наближалися. Коли партизани були від нього вже метрів за шість, він раптом вискочив з-за свого укриття і голосно, навіть надмірно голосно від хвилювання, вигукнув:

— Олюме!

Ще гаразд не збагнувши, що сталося, партизани зупинилися і, побачивши спрямований на них пістолет, повільно підняли руки.

— Турне ву! — суворо наказав Гольдрінг.

Не опускаючи рук, партизани повернулися спиною до Генріха.

— Один ваш рух, і я стріляю! — попередив Генріх, наближаючись до затриманих. Партизани стояли не порушно. Та й що вони могли вдіяти тепер, коли сила була на стороні цього офіцера німецької армії?

Не опускаючи рук з пістолетом, спрямованим у спину полонених, Генріх підійшов до них впритул і зняв з шиї старшого автомат, потім обшукав кишені обох затриманих. У старшого він витяг гранату, у молодшого — бельгійський браунінг. Покінчивши з обшуком, Гольдрінг поклав відібрану зброю до своєї кишені, а автомат почепив собі на шию.

— Опустіть руки і йдіть у тінь! — наказав він і озирнувся, щоб перевірити, чи немає нікого навколо.

Затримані слухняно виконали наказ.

Тепер партизани стояли навпроти, і Генріх міг їх розглянути. Старший з них виглядав років на сорок, молодший був, мабуть, однолітком Гольдрінга. Його великі чорні очі дивилися на офіцера з ненавистю і зневагою.

— Партизани? Макі? — запитав Генріх.

— Так! — твердо відповів молодший.

— Куди ви йшли?

— До сусіднього села, у нього померла мати, — відповів молодший, кивнувши на свого товариша. Старший, втупивши очі в землю, мовчав.

— Навіщо ж ви взяли в такому разі зброю?

Ні старший, ні молодший не відповіли.

— Йолопи! — з серцем промовив Генріх. — Берете зброю, а не вмієте тримати її наготові. Йдете, наче проспектом прогулюєтеся!

Партизани презирнулися.

— Ідіть до тієї скелі! — наказав Генріх. — Зброю я покладу ось там, біля спуску. Коли я спущуся з плато, можете забрати її і йти, куди вам треба. Тільки добре запам'ятайте цю науку!

На мить в очах партизанів спалахнула радість, але відразу й пригасла. Тривога все виразніше проступала на їхніх обличчях. Обидва стояли не рухаючись. Генріх зрозумів, що вони вважають його наказ якимсь підступним маневром і, підійшовши до молодшого, повернув його плече лівою рукою, підштовхнув у спину пістолетом.

Юнак пішов. За ним рушив і старший. Вони йшли спочатку повільно, очевидно, все ще чекаючи на кулю

в спину, але чим далі, хода їх прискорювалась, а потім вони побігли, раз у раз озираючись.

Генріх і собі рушив до спуску з плато. Партизани вже добігли до скелі і тепер пильно стежили за тим, що робитиме цей дивний німецький офіцер. Гольдрінг поклав відібрану зброю біля самого спуску, привітно махнув рукою своїм недавнім полоненим і почав швидко спускатися з плато.

Поки партизани добігли до місця, де лежала їхня зброя, Генріх був уже далеко. Макі побачили лише двох вершників, що галопом мчали по дорозі до міста.

— Ти щось тямиш? — здивовано запитав молодший старшого.

— Анічогісінько!

Нічого не зрозуміла і стара селянка, яка потай спостерігала з виноградника за всією цією сценою.

Пригнувшись між кущами, вона мало не вмерла від страху, коли побачила, що Жана Тарваля і П'єра Корвіля затримав німецький офіцер, навіть вуха затулила, щоб не чути пострілу. Але жоден постріл не пролунав. Замість цього до неї долинули уривки дуже дивної розмови, яка зовсім її спантеличила.

* * *

За якісь півгодини Генріх, веселий і збуджений, доповідав гауптману, яке чудесне плато буде в них для випробування нових мінометів.

— А коли саме відбудеться це випробування? — запитав він Лютца.

— Найближчими днями. Наш генерал — член приймальної комісії. День випробування залежатиме від нього. І гадаю, що відкладати він не буде. Тим

більше, що міномети і міни до них виготовляються поряд з нами.

— Ну, це вже ви, мабуть, помиляєтеся! В околицях Сан-Ремі я не бачив жодного придатного для цього підприємства.

Лютц посміхнувся.

— А по дорозі на плато ви не помітили невеличкого заводу, праворуч від шляху?

— Кілометрів за півтора?

— Так. Ото якраз він і є.

— Ніколи не повірю! Навіть заводом його не назвеш — якесь кустарне підприємство.

— Це зовні. Зовні, справді, нічого схожого на великий воєнний завод, бо... — Лютц спинився, бажаючи справити своїми словами більший ефект, — бо весь він схований під землею! Там працює понад тисячу полонених — росіян, французів, поляків, чехів — одне слово, людей, які вже ніколи не побачать сонця. Під землею вони працюють, харчуються, сплять і... помирають. Їх і ховають під землею.

— Хитро придумано! — вихопилось у Генріха.

Він справді був вражений несподіваним і таким цінним для нього відкриттям. Треба поспішити повідомити про це своє командування.

— Коли я кажу, що їх там і ховають, це не означає, ніби є якесь підземне кладовище. Трупки померлих спляють, а попіл, як добриво для полів, за недорогої ціни продають місцевим селянам. Звичайно, про походження цього добрива покупці нічого не знають... Як бачите, утилізація повна, — криво посміхнувшись, закінчив Лютц.

Генріх не міг не помітити, що останні слова гауптман сказав з гіркою іронією.

Пролунав дзвінок.

— Мене викликає генерал, можливо ненадовго. Якщо хочете, то чекайте на мене тут.

— Ні, я піду, помиюся, трохи запилюся під час поїздки. Зустрінемося в казино.

Генерал у кабінеті був не сам. Навпроти нього сидів керівник служби СД майор* Міллер.

Ад'ютант генерала дуже не любив цього самовпевненого і нахабного гестапівця і був неприємно здивований, побачивши його в штабі, — очевидно, Міллер пройшов до генерала, коли він, Лютц, кудись вийшов.

— Гер Лютц, — почав генерал, рукою вказуючи на крісло, — майор прийшов у справі, і я хочу, щоб і ви взяли участь у розмові. Гер Міллер цікавиться вашою думкою про нашого нового офіцера для доручень, лейтенанта фон Гольдрінга.

Лютц здивовано позирнув на генерала, потім перевів погляд на Міллера. Яка все-таки огидна пика! Особливо ці загострені ніс і підборіддя, що роблять майора схожим на хорта, і маленькі круглі очі, які, мов буравчики, свердлять співрозмовника.

— Я знайомий з лейтенантом Гольдрінгом з першого дня його перебування тут і можу сказати єдине — це культурний, здібний і цілком благонадійний офіцер.

* Для зручності всі есесівські звання даємо у військовій термінології.

— Як бачите, гер Міллер, думка мого ад'ютанта цілком збігається з моєю, — промовив Еверс.

— Я теж, гер генерал, не мав сумнівів у благонадійності барона фон Гольдрінга, але є сигнал, — Міллер багатозначно підняв палець. — Який сигнал, звісна річ, я вам сказати не можу. Крім того, наш обов'язок полягає в тому — ви це добре знаєте, — що ми повинні перевірити кожного нового офіцера, який має доступ до секретних документів. Саме тому я й звернувся до вас, гер генерал. Не маю сумніву, що ви допоможете зробити цю перевірку.

— Але зважте, гер Міллер, що йдеться не про якусь невідому нам людину, а про барона фон Гольдрінга, якого оберст Бертгольд знає дитиною! Про це він говорив мені особисто. А сам оберст Бертгольд — друг райхсміністра Гімлера, а по лінії дружини — родич обергрупенфюрера Кальтенбруннера. До того ж тепер оберст Бертгольд працює в Берліні, при штаб-квартирі Гімлера! Уявіть собі, гер Міллер, що про цю перевірку дізнається Бертгольд?

— Але ми маємо вказівки перевірити абсолютно всіх! І вчора, на жаль, не знаючи подробиць біографії лейтенанта фон Гольдрінга, я дзвонив з приводу одержаного нами сигналу своєму шефові і одержав від нього якнайсуворішу вказівку провести перевірку негайно. Запевняю вас, що про неї Гольдрінг не дізнається.

— Але яке відношення маємо до цього ми? — трохи роздратовано запитав Еверс.

— Нам потрібна ваша допомога, — пояснив Міллер. — Треба, щоб ви послали барона у відрядження

до Ліона. Це допоможе здійснити розроблений нами план. Краще за все послати його з пакетом на адресу штабу корпусу. Решту ми беремо на себе. Про наслідки перевірки я сповіщу вас особисто. Сподіваюся, що ви допоможете нам, гер генерал, і запевняю вас, що ніхто про це знати не буде.

— Гарзд! — погодився генерал. — Але нічого більшого від нас не вимагайте. Коли саме треба послати Гольдрінга?

— Сьогодні. Поїзд відходить о шістнадцятій со-рок.

— Сподіваюся, майоре, що ви більше не турбуватимете нас, принаймні щодо особи барона?

— Признатися, мене самого непокоїть ця історія після того, що ви мені повідомили про взаємини фон Гольдрінга з Бертгольдом. Але не зробити перевірки я вже не можу, оскільки одержав найкатегоричніше розпорядження і навіть погодив з шефом план цієї маленької операції. Отже, відступу немає, і ми про все домовилися! Моє шанування!

Міллер вклонився і вийшов з кабінету.

— Не подобається мені ця витівка, гер гауптман, — сердито зауважив Еверс, коли за Міллером закрилися двері. — Але й відмовитися ми не маємо права. Так чи не так, а треба, щоб Гольдрінг не дізнався про перевірку. Інакше він наробить нам через Бертгольда неприємностей, і чималих. Мати справу з Гімmlером — це однаково, що сидіти на бочці з порохом і тримати в руках запалений гніт.

— Такий горішок, як Гольдрінг, явно не по зубах Міллеру.

— Але ми мусимо сьогодні послати барона у відрядження, гер гауптман.

— Він офіцер для особливих доручень, і коли послати його до штабу корпусу навіть із звичайною строєвою запискою, це не викличе в нього ніякої підозри. Адже він не знатиме, що в пакеті. А решта — то не наша справа.

— Тоді приготуйте пакет і від мого імені дайте лейтенантові наказ відвезти його до Ліона. Тільки не прохопіться й словом!

— Не турбуйтеся, гер генерал!

* * *

Біля входу до готелю “Темпль” Генріх зустрів стару селянку. Він би, напевне, не помітив її, коли б жінка не окинула його довгим ласкавим поглядом і перша не привіталася:

— Бонжур, месье!

— Бонжур, мадам! — відповів вкрай здивований Генріх. З власного досвіду він вже пересвідчився, що французи уникали вітатися з німцями.

Увійшовши в готель, Генріх хотів піднятися сходами просто до себе, але по дорозі його спинила мадам Тарваль. Цього разу на її устах не сяяла звичайна усмішка господині готелю. Обличчя жінки було схвильоване, і губи тремтіли. Але очі дивилися з незвичною лагідністю і якимось запитливо.

— Надворі так парко, бароне! — співчутливо сказала мадам Тарваль.

— Я не звик до такої погоди в цю пору року, — погодився Генріх.

— То, може, хочете випити чогось прохолодного?

— А що у вас є?

— О, для вас у мене знайдеться пляшка чудового старого шампанського!

Генріх зайшов у зал ресторану, а мадам Тарваль кудись побігла. За хвилину вона повернулася з фужером і пляшкою в руках.

— Справді чудесне вино, мадам! — похвалив Генріх, відпивши з фужера. — Тепер я розумію, чому так далеко сягає слава французького шампанського.

— На жаль, це у мене остання пляшка. Я її берегла для якоїсь виключної, особливої нагоди!

— Тоді її треба було розпити в родинному колі, і я не розумію...

— О, бароне, сьогодні у мене такий щасливий день!

— Не хочу бути нескромним, але з радістю вип'ю за ваш день. Тільки чому ж ви не налили й собі? За щасливий день годиться чокнутись!

Мадам Тарваль принесла ще один фужер, і Генріх сам наповнив його. Золотисте вино заіскрилося і зашумувало.

— То за що ми вип'ємо, мадам?

— За ваше здоров'я, бароне! Бо саме через вас... бо саме ви... — голос мадам Тарваль затремтів, і вона чомусь озирнулася, хоч у залі нікого не було. — О, бароне, ви мені зробили таку послугу!

Нічого не розуміючи, Генріх здивовано глянув на господиню готелю. Вона перехилилася через стіл, ближче до Генріха, і по-змовницькому прошепотіла, ніби їх хтось міг підслухати:

— Так, так, незабутню, незабутню послугу! На жаль, я не можу сказати про неї вголос! О, я розумію,

месьє, у ці прокляті часи треба мовчати! Але прошу пам'ятати — мадам Тарваль уміє бути вдячною! Я завжди, завжди...

— Мені шкода вас розчаровувати, мадам, — у цілковитому замішанні перебив її Генріх, — але я, слово честі, навіть не здогадуюсь, про що йде мова!

— О, я розумію вас, бароне! І я мовчатиму... мовчатиму, поки не прийде час... щоб на весь го-
лос...

— Ви дуже схвильовані, мадам Тарваль! Давайте відкладемо цю розмову, поки... не прийде час, про який ви говорите.

Генріх підвівся і хотів покласти на столик гроші.

— Сьогодні ви мій гість, бароне!

Здивований поведінкою мадам Тарваль, привітним “бонжур, месьє” старенької селянки біля готелю, Генріх довго ходив по своїй кімнаті, роздумуючи, що б це все могло означати. Але жодне пояснення не приходило на думку. “Мабуть, у мене теж щасливий день!” — вирішив він, нарешті, і взявся за словник, згадавши, що вчора вони умовились з Монікою почати урок у першій половині дня.

Але Моніка у цей час була далеко від дому. Стоячи на подвір'ї електростанції, вона нетерпляче чекала на Франсуа і сердилася, що він так довго не йде.

— Я ж наказував без особливої потреби не приїздити, — почав було Франсуа, але, глянувши на схвильоване обличчя Моніки, стурбовано спитав: — Щось скоїлось?

— Сталось неймовірне!

— Та що саме? — нетерпляче вигукнув Франсуа.

— Півгодини тому прибігла мадам Дюрель і розказала, що на власні очі бачила, як у горах, біля її виноградника, німецький офіцер зустрів нашого Жана і П'єра Корвіля, забрав у них зброю...

— Боже мій! Жана і П'єра заарештовано!.. — простогнав Франсуа.

— Та зажди ж! Зовсім ні! Він відпустив їх обох і навіть зброю повернув... Ще й вилаяв на прощання за те, що вони так безтурботно ходять!

— Що-о-о? Ти з глузду з'їхала? Чи, може, збожеволіла ця мадам Дюрель?

Мадам Дюрель при повному розумі, і вона заприсяглася, що все саме так і було! Вона навіть впізнала німецького офіцера!

— Хто він?

— Барон Гольдрінг! Вона його бачила у нашому ресторані — мама купує у неї вино, і вона часто в нас буває.

— Знову Гольдрінг?

Обоє перезирнулись.

Замислено потираючи свого довгого носа, Франсуа сів на лаву. Моніка напружено стежила за виразом його обличчя, але нічого, крім розгубленості, на ньому не побачила.

— Так чим же ти це все пояснюєш? — не витримала вона.

— Поки нічим. Сьогодні будь-що побачу Жана, розпитаю його, і, коли це правда, тоді...

— Що тоді?

— Зараз я нічого не можу сказати, бо й сам нічого не розумію... Щоб фашистський офіцер, барон,

спіймав двох макі, обеззброїв їх, а потім відпустив, повернувши зброю? Ні, тут щось не так. Можливо, це пастка. Можливо, він хоче спровокувати нас, втертися в довіру... Ні, у висновках треба бути дуже обережним... і ти ще пильніше повинна стежити за цим Гольдрінгом і бути особливо насторожі! До речі, як у тебе з ним справи?

— Він просив мене, щоб я допомогла йому вивчити мову.

— Ти, звичайно, погодилась?

— Мусила погодитись, пам'ятаючи твій наказ.

— І як він себе тримає? Пощастило тобі про щось дізнатись?

— Ні. Він дуже стриманий, ввічливий і не думав упадати за мною.

— Про що ви з ним розмовляєте?

Моніка передала свою розмову з Генріхом про французьку мову і майбутнє Франції. Франсуа задав дівчині ще кілька запитань щодо Гольдрінга, але й відповіді на них, очевидно, йому мало що пояснили.

— Загадкова особа цей барон! — сказав він, підводячись. — Про всяк випадок треба попередити наших, щоб його часом не підстрілили. Може статись, що він справді антифашист і хоче стати нам у пригоді. Але все це добре треба перевірити. А поки будь обережною і використовуй свої уроки французької мови, щоб більше дізнатися.

— Розумію.

— Не забудь попередити матір і мадам Дюрель, щоб вони нікому не розповідали про цей випадок. І сама поведь себе так, ніби ти нічого не знаєш.

Франсуа підштовхнув велосипед і, жартуючи, додав:

— Із подяки, що він відпустив твого брата, дивись, не закохайся в того барончика!

Моніка сердито блиснула очима і натиснула на педалі.

* * *

Як тільки закінчився обід і всі повставали з-за стола, Лютц підійшов до Гольдрінга.

— Вам, лейтенанте, важливе доручення від генерала. Доведеться в одній справі поїхати в Ліон. Ходіте в штаб, і там я вам усе поясню.

По дорозі до штабу завжди балакучий Лютц мовчав. Бачачи, що гауптман сьогодні в поганому настрої, не починав розмови і Генріх.

У себе в кабінеті Лютц теж почав мову про доручення генерала не відразу, і Генріха вже починала непокоїти ця дивна поведінка.

— Так в чому полягатиме доручення генерала, гер гауптман? — офіційним тоном запитав він.

Лютц глянув на годинника.

— У вашому розпорядженні, бароне, є година сорок хвилин. О шістнадцятій сорок відходить поїзд на Ліон, і ви маєте відвезти важливого пакета до штабу корпусу. Пакета вже приготовано. Можете одержати його зараз.

Лютц витяг з сейфа великий, з кількома сургучними печатками конверт і простягнув його Генріху. Той пильно оглянув, як засургучено пакет, і, знайшовши, що все в порядку, поклав його до внутрішньої кишені мундира.

— Буде зроблено, гер гауптман! — промовив Генріх, розписуючись у книзі.

Лютц, як здалося Генріху, якимось сумовито глянув на нього.

— Ви сьогодні в поганому настрої, Лютц? — по-дружньому запитав його Генріх.

Бридливо скривившись, гауптман махнув рукою і пройшовся по кабінету.

— От що, Гольдрінг, — сказав він раптом, спинившись навпроти Генріха і дивлячись йому в очі. — Ви йдете один, без охорони. Стережіться і будьте в дорозі уважним і обережним. Не забувайте, що пакет важливий і його треба берегти як зіницю ока. Вручіть його або начальникові штабу, або його ад'ютантові. Але обов'язково під розписку.

— Ви так виряджаєте мене, ніби це не звичайна поїздка, а важлива фронтова розвідка, — пожартував Генріх.

— Скоро, мабуть, важко буде сказати, де гірше — працювати в тилу, чи... воювати на фронті! Тому ще раз попереджаю: обережність і ще раз обережність!

— Пам'ятатиму ваші поради, Лютц. До побачення!

Офіцери міцно потиснули один одному руки.

Готуючись до від'їзду, Генріх увесь час думав про якусь дивну поведінку людей сьогодні. Спочатку ота селянка, потім мадам Гарваль з її загадковими натяками, тепер оцей похмурий настрій Лютца і його підкреслені нагадування про обережність... Якийсь дивний гауптман сьогодні!.. А справді? Чому це посилають з пакетом його, офіцера для особливих доручень, а не офіцера-кур'єра, який є при штабі? Адже він у місті, сьогодні за обідом Генріх його бачив у казино...

І, якщо пакет такий важливий, то чому посилають його самого, а не дають охорони, як це належить за статутом? Ні, щось тут не так! Лютц, очевидно, знає, але не наважується сказати. І це симптоматично. Адже між ними встановилися досить близькі, справді товариські взаємини, і коли гауптман мовчить, значить, йому наказано мовчати... Що ж, треба про всяк випадок приготуватися до найгіршого.

Генріх ще раз пильно оглянув пакет, обережно всунув його в целулоїдний футляр і поклав до внутрішньої кишені, старанно її застебнувши. Потім узяв маузер і разом з запальничкою поклав його в праву кишеню брюк. Тепер тільки почепити на ремінь автоматичний пістолет, і можна буде рушати назустріч усяким несподіванкам!

Генріх уже хотів виходити, коли в двері постукала Моніка.

— А наш урок? — здивувалася вона, побачивши Генріха, прибораного у дорогу.

— На жаль, мадемуазель, його доведеться відкласти до мого повернення з Ліона.

— Ви виїжджаєте? І так раптово? Певно, якась дуже термінова справа?

— Просто взяв на два дні відпустку, хочу побачитись з товаришем. Що вам привезти з Ліона, мадемуазель? Може, дасте мені якийсь доручення?

— Ні, за люб'язну пропозицію дуже вдячна, але мені нічого не треба. Бажаю щасливої дороги, швидше повертайтеся!

— Це щире побажання чи звичайна данина ввічливості?

— Цілком щире, — не вагаючись, відповіла Моніка. Шоки її трохи порожевіли від думки, що вона справді бажає щасливого повернення цьому офіцерові ворожої армії, і, немов виправдуючись чи то перед Генріхом, чи то перед собою, дівчина поспішно додала: — Адже ви не зробили мені нічого поганого!

— Але ж і нічого хорошого!

— Ви ставитеся до нас, французів, доброзичливо. А це вже багато! Мені чомусь здається, що ви не такий, як інші...

— Ви чудесна дівчина, Моніко, і я від усієї душі бажаю, щоб ваше життя було таким же красивим, як ви самі. Але не будьте надто довірливою, особливо до людей доброзичливих. Довірливих часто ошукують. І самої доброзичливості замало, щоб довести своє дружнє ставлення. Потрібні діла. Ви зі мною згодні?

— Людина, якщо вона хоче довести свою дружбу, завжди може перейти від слів до діла, — тихо сказала Моніка.

В очах дівчини, звернутих до Генріха, було чекання й запитання. І трошки страху. Що, коли вона помиляється і перед нею не друг, а ворог? І як їй, зовсім недосвідченій у житті, це розгадати?

Генріх удав, що не побачив і не зрозумів цього погляду. Адже він теж не знав, хто перед ним: красива дівчина, дочка господині готелю, чи, може...?

— Під час нашого наступного уроку ми поговоримо про це, Моніко. А зараз я маю поспішати на поїзд.

Міцно потиснувши руку дівчини, Генріх вийшов.

* * *

О дев'ятнадцятій годині двадцять хвилин Генріх зійшов на станції Шамбері. Тут він мав пересісти у поїзд, що їхав на Ліон, але в комендатурі дізнався, що ліонський поїзд відійшов хвилин десять тому, а наступний відійде лише завтра о восьмій годині ранку. Отже, цілу ніч треба було чекати. Комендант порадив Генріху зупинитися в готелі, розташованому навпроти вокзалу.

Одержавши ключ від кімнати номер 14, Генріх широкими сходами піднявся на другий поверх. Кімната його була недалеко від сходів, і він швидко її відшукав.

Стомлений поїздкою на плато, а потім подорожжю в залізничному вагоні, Генріх вирішив нікуди не ходити. Залишивши в номері плащ, він спустився в ресторан при готелі, повечеряв і знову повернувся в свою кімнату. Тепер можна було роздягтися, помитися і, лежачи в ліжку, проглянути перед сном куплену на станції газету.

Генріх вже скинув мундир, коли в двері хтось постукав. Номерантка? Але дивно, що вона, не чекаючи на дозвіл ввійти, відхилиє половинку дверей. Блискавичним рухом Генріх засунув руки в кишені брюк і, стоячи посеред номера, чекав. На порозі з'явився високий чоловік років тридцяти, в сірому цивільному пальто і такого ж кольору велюровому капелюсі.

Незнайомиць швидким поглядом окинув кімнату, якусь мить затримав його на ремені з кобурою пістоleta, що висів на бильці ліжка, потім з голови до ніг оглянув постать Гольдрінга.

“Хто він?” — промайнуло в голові у Генріха, і він стиснув у кишені маузер.

— Бон суар, месьє! — м’яким баритоном промовив незнайомий.

— Бон суар! — холодно відповів Генріх.

— Парле ву франсе? — запитав незнайомий.

— Я розмовляю лише німецькою мовою!

— Можна й німецькою, — погодився гість і, знявши капелюха, поклав його на столик біля дверей.

— Ви барон фон Гольдрінг, лейтенант?

— Коли ви зайшли до мене, то, очевидно, знаєте, хто я, хоч я про вас не маю жодного уявлення. Чи не вважаєте ви, що вам слід назвати себе?

— Я зараз все поясню. Дозвольте сісти? — запитав незнайомий і, не дочекавшись запрошення, сів на стілець біля стола.

Генріх сів навпроти, поклавши перед собою пачку сигарет.

— У нас буде розмова, як кажуть німці, між чотирьох очей, — почав несподіваний гість, — ви згодні?

— Я вас слухаю! — кинув Генріх і повільно засунув руку в праву кишеню штанів.

Незнайомий настороженим поглядом простежив за рухом свого візаві. Генріх, не поспішаючи, витяг запальничку, припалив сигарету і поклав назад у кишеню. Незнайомець відкинувся на спинку стільця і зручно витягнув ноги.

— Я хотів би зробити коротенький вступ до нашої розмови, — почав він. — Ви, звісно, здивовані, що я, зовсім незнайома вам людина, будемо відверті, досить безцеремонно вдерся до вас у номер і збираюся гово-

риту, очевидно, про справу дуже важливу, інакше я б не дозволив собі так порушити етикет. Так, ви мене ніколи не бачили. Зате я вас бачив і знаю дуже добре. Я і мої друзі, бароне, давно слідкуємо за вами, намагаючись встановити з вами контакт. Досі ми не могли створити такої обстановки, яка б дала нам змогу спокійно поговорити. Ваша подорож — дуже зручна для нас нагода... Ми знаємо, що ви майже все своє життя прожили в Росії. Відомо нам і яку роботу ви там виконували. Але це нас зараз мало цікавить. І ось чому. Ми певні, що тривале перебування в тому чи іншому середовищі не може не накласти свого відбитку на людину, яка так чи інакше потрапила в це середовище. Тому ми й гадаємо, що життя в Радянській Росії мусило якось позначитися на ваших поглядах, психіці, хай навіть підсвідомо. Восени ви під прізвищем Комарова перейшли на сторону німців. Зважте, що і це нам відомо. Але, знов-таки, ми не надаємо цьому великого значення. Це було патріотичне поривання юнака, не позбавлене, якщо хочете, романтичного забарвлення. Перше зіткнення з суворою дійсністю, напевно, вас розчарувало, бо по психіці, повторюю, ви швидше росіянин, ніж німець, бо в Росії ви прожили все своє життя, а в Німеччині лише кілька місяців.

Незнайомий на хвилину спинився, чекаючи якоїсь репліки від Генріха, але той кинув лише одне коротеньке слово:

— Продовжуйте.

Генріх уважно стежив за кожним рухом незнайомого.

— Досі я говорив лише про ваше минуле. А тепер

поговоримо про майбутнє. Ви даремно перейшли до німців, бароне, бо не зважили на потенціальні можливості супротивного табору в цій війні. Кожна розсудлива людина повинна прийти до висновку, що Німеччина вже вичерпала себе і не зможе перемогти таких колосів, як Радянський Союз, Сполучені Штати і Англія. Це вже зрозуміли всі поневолені фашистами народи, які почали і посилюють партизанську боротьбу. Англо-американці ось-ось висадять свої війська на французькому березі Ла-Маншу. Все це факти, з якими ви не можете погодитись. І кожна розсудлива людина, яка носить зараз німецький мундир, повинна подумати про своє майбутнє. Ви людина молода, багата, у вас все життя попереду. Але в разі поразки Німеччини, а така поразка неминуча, вам доведеться відповідати, по суті, за чужі гріхи. Чим ви тоді виправдаєте вашу участь у цій розбійницькій війні? Нічим! Ми вирішили дати вам таку можливість виправдатись.

Генріх сидів з закам'янілим обличчям, не перериваючи незнайомця. Що ж, хай веде свою гру! Обставини покажуть, як себе поводити!

— Вам, з нашого погляду, потрібно було б мати документи і свідків, які б підтвердили, що ви, хоч і були в німецькій армії, але допомагали французьким патріотам. Ви розумієте, яке б це мало значення?

Примруживши очі, Генріх дивився повз незнайомого, ніби роздумуючи над його словами. Заохочений мовчанкою свого слухача, той продовжував:

— Ви мене слухаєте уважно, і це вже хороша ознака. Тепер я можу назвати й себе. Я керівник однієї з секцій французького руху опору, комуніст П'єр Кеспі. Ясна річ, що ми не тільки користуватимемось

вашими послугами, а й матеріально допомагатимемо вам, залежно від значення матеріалів, які ви нам будете передавати...

Для Генріха тепер було цілком зрозуміло, в чому річ.

— Чого ви від мене хочете? — запитав Генріх і сам здивувався, як спокійно прозвучав його голос.

— Оце практичне питання! — зрадив той, хто назвав себе П'єром Кеспі. — Я буду лаконічним: час від часу ви повинні давати нам відомості, які нас цікавитимуть. Як працівникові штабу дивізії вам це буде легко робити. Ціну за кожне повідомлення або документ ви визначатимете самі. Для початку ви мусите дати мені той пакет, який везете з собою. За годину я поверну його вам точнісінько таким, як і візьму, і жодна людина не дізнається, що його було розпечатано.

Генріх мовчав, спокійно дивлячись просто в очі співрозмовника, хоч мозок його в цей час гарячково працював. А, він знає і про цей пакет! Отже, відрядження до Ліона було своєрідним випробуванням? І все? Вони хотіли перевірити його відданість фатерляндові? Що ж, він доведе її їм!

Повільно розім'явши сигарету, Генріх опустил руку в кишеню. Гестапівець і собі взяв сигарету. Він крутив її в пальцях, чекаючи, поки Гольдрінг витягне запальничку. Але коли гість, взявши сигарету в зуби, подався вперед, щоб припалити, замість запальнички він побачив перед собою дуло пістолета.

Все далі сталося протягом буквально якоїсь секунди: гестапівець ногою щосили штовхнув стіл і, скориставшись з того, що Гольдрінг, похитнувшись,

на якусь мить опустив пістолет, вискочив з номера. Коли Генріх вибіг за двері, провокатор уже мчав коридором.

Один за одним пролунало два постріли, почувся несамовитий зойк і майже одночасно звук падіння важкого тіла.

Генріх озирнувся. В коридорі нікого не було. Але знизу почулися кроки, а за мить з'явився офіцер у формі СД, фельдфебель і двоє солдатів.

“Приготувалися!” — промайнуло в голові Генріха.

— Не стріляйте, ми — патруль! — вигукнув офіцер здаля.

— Покажіть документи! — голос Генріха звучав рішуче.

Гестапівець витяг документи і показав їх Гольдрінгу. Солдати кинулися до тіла, що лежало на підлозі.

— Що тут сталося? — запитав офіцер.

— До готелю пробрався французький партизан і одержав по заслугах, — з люттю сказав Генріх, ховаючи зброю.

У себе в номері барон фон Гольдрінг точно передав офіцерові СД суть того, що говорив невідомий. Фельдфебель записав його свідчення і попросив Генріха розписатися.

— Ви на ніч добре замкніть двері! — порадив офіцер, прощаючись.

— А вам слід звернути увагу на охорону готелю. Неподобство! Французькі партизани заходять до привокзального готелю, як до себе додому! — сердито кинув Генріх, хоч самому хотілося зареготати.

Майор Міллер прагне подружитися з Гольдрінгом

Генерал Еверс вже збирався йти до казино обідати, коли Лютц сповістив:

— Гер Міллер просить прийняти його.

— Чого він унадився? — незадоволено запитав Еверс — Знову щось вигадав? Може, й мене збирається перевіряти?

— Мабуть, скоріше мене.

— Просить.

— Ви знову з якимись неприємностями, гер Міллер? — запитав Еверс.

— Навпаки, цього разу я приніс вам приємну звістку, гер генерал, — відповів Міллер, сідаючи.

Всупереч його заяві про те, що звістка приємна, обличчя майора мало досить кислий вигляд.

— Вчора ми здійснили свій план: провели перевірку вашого офіцера для доручень, лейтенанта фон Гольдрінга...

— Ну й що? — зацікавлено запитав генерал.

Міллер докладно і, треба сказати, об'єктивно розповів про події в номері готелю в Шамбері, не приховавши й того, що магнітофон, схований у номері, точно записав усю розмову.

— Лангхайн одержав дві кулі в праву легеню! Він зараз в госпіталі і, мабуть, нескоро звідти вийде...

Генерал щиро зареготав. Його підтримав і Лютц.

— Ну, гер Міллер! Тепер ви переконалися в благонадійності Гольдрінга?

— Цілком!

— Гер Лютц, сьогодні ж приготуйте реляцію про нагородження лейтенанта фон Гольдрінга залізним хрестом другого ступеня!

— Яволь!

— Адже лейтенант не знав, що перед ним сидить оберштурмбанфюрер СД Лангхайн, а стріляв у партизана! Так, гер Міллер?

— Так точно! Я певен, що коли б він здогадався, хто розмовляє з ним, то перевірка не закінчилася б так криваво. Але зате ми цілком переконані в благонадійності лейтенанта фон Гольдрінга.

— А тепер, гер Міллер, чи не бажаєте пообідати з нами? — запросив Еверс.

Розповідь Міллера про наслідки перевірки фон Гольдрінга привела генерала в хороший настрій.

— Вважатиму за честь, гер генерал, — вклонився Міллер.

Коли всі офіцери зібралися в казино і сіли за стіл, Еверс урочисто проголосив:

— Гершафтен!* Я можу сповістити вам цікаву новину.

Голови всіх присутніх повернулися до генерала.

— Вчора я послав свого офіцера для особливих доручень барона фон Гольдрінга з важливим пакетом у штаб корпусу. В готелі у Шамбері на барона вчинили напад французькі терористи, які, очевидно, хотіли заволодіти пакетом. Гольдрінг пострілом з пістолета одного з них тяжко поранив. За виявлену пильність я представив барона до нагороди залізним хрестом другого ступеня...

* — Панове!

За обідом, який сьогодні, на відміну від багатьох попередніх, пройшов жваво і весело, тільки й розмови було, що про фон Гольдрінга і про потребу більш рішучих заходів проти партизанів, які чим далі посилюють свою активність. Під кінець обіду генерал був у такому піднесеному настрої, що проголосив тост за успіх розпочатого на Східному фронті наступу, який багатьом з присутніх дасть можливість вже цього року побувати в Москві.

Генріх ніяк не сподівався, що чутка про події в Шамбері так швидко долине до Сан-Ремі, але вишло, що слава випередила його. Коли він по приїзді попрямував у штаб, біля вхідних дверей його спинив обер-лейтенант Фельднер.

— А, барон! — привітно і поштиво промовив той, — з щасливим поверненням! Про ваші героїські діла в бою з французькими партизанами ми вже чули. Радий поздоровити вас першим!

— В якому бою? — не зрозумів Гольдрінг.

— Не скромничайте! Про ваші подвиги генерал розповів усім офіцерам учора під час обіду.

— А-а! Он ви про що... Дякую за поздоровлення!

Генріх увійшов до вестибюля і хотів уже підніматися сходами, коли його увагу привернув солдат, який, побачивши лейтенанта, виструнчився перед ним. Це був юнак років дев'ятнадцяти-двадцяти, білявий, худорлявий, з розумними блакитними очима. Саме вираз його очей і примусив Генріха зупинитися. У погляді юнака було стільки смутку, навіть відчаю, що не помітити цього було не можна. Біля ніг солдата лежав рюкзак.

— Хто ви такий? — запитав лейтенант.

— Єфрейтор Курт Шмідт, гер лейтенант! — чітко відповів солдат.

— Ви звідки?

— Служив у другій роті, другого батальйону, сто сімнадцятого полку, а зараз одержав призначення на Східний фронт.

На очах молоденького солдата, який здавався ще хлопчиком, забриніли сльози.

— А чому вас туди переводять?

— За рапортом командира роти обер-лейтенанта Фельднера!

— У чому ж полягає ваша провина?

— Чотири дні тому обер-лейтенант був трохи напідпитку. Йому здалося, що я не так, як слід, привітав його, хоч, слово честі, я привітав його, як годиться. Тоді він почав командувати: “Ляж”, “Встань”. Я виконував його накази, доки в мене вистачило сили. Але скоро я стомився. Він вилаяв мене, а потім написав рапорт, ніби я відмовився коритися наказові і просив відправити мене на Східний фронт.

— Це все правда, що ви мені розповіли?

— Свята правда, гер лейтенант, як перед богом! — юнак глянув на Гольдрінга з таким благанням, що тому стало шкода цього хлопчика в солдатській шинелі.

— А ви дуже боїтеся Східного фронту?

— Там, гер лейтенант, вже загинуло двоє моїх братів. У матері лишився я один. І коли вона дізнається, що й мене послано на Східний фронт, вона не переживе цього.

— А чому ви не сказали про все генералові?

— Навіть командир полку не захотів говорити зі мною...

— Наказ про відкомандирування при вас? — трохи подумавши, запитав Генріх.

— Ось! Мені наказано тут почекати попутної машини на Шамбері.

— Що ж, я можу поговорити з генералом. Але треба висунути якусь причину, щоб вас тут залишити. Якщо хочете, я можу сказати, що візьму вас денщиком. Ви згодні?

— Я буду виконувати всі ваші розпорядження і працюватиму так, як ніхто інший.

— Давайте ваші документи і чекайте на мене тут.

Солдат похапцем, ніби боячись, що офіцер може змінити своє рішення, тремтячими руками витяг папірці і передав їх лейтенантові.

Генріх піднявся на другий поверх і увійшов до кабінету Лютца.

— А-а! Гольдрінг! Радий вас бачити, — Лютц широко потис руку Генріха. — Генерал просив, щоб ви негайно зайшли до нього.

Здавши гауптману розписку штабу про одержання пакета, Генріх попрямував до генерала.

— Ну, лейтенант, розкажіть, як все це було? — вигукнув Еверс, побачивши Гольдрінга.

Генріх розповів усе до найменших деталей.

— Я представив вас до нагороди залізним хрестом другого ступеня, — сповістив Еверс.

— Щиро дякую, гер генерал! Я сьогодні напишу про це Бертгольду. І певен, що оберст буде теж вдячний вам за турботи про мене.

Ця відповідь дуже сподобалася генералові.

— Передайте оберсту щирий привіт від мене, — попросив він.

— Гер генерал! Дозвольте мені звернутися до вас з одним проханням?

— Прошу!

— Тут у вестибюлі знаходиться солдат, якого відправляють на Східний фронт за рапортом обер-лейтенанта Фельднера. Я не хотів би говорити про це, але запевняю, що обер-лейтенант вчинив дуже несправедливо, особливо, коли зважити, що солдат цей дуже кволий фізично і що його два брати вже поклали голови на Східному фронті. А мені саме потрібен денщик. Я прошу, гер генерал, змінити своє рішення і дозволити мені взяти його за денщика.

— Оце і все ваше прохання? — генерал був навіть трохи розчарований, що не може зробити чогось більшого для офіцера, який так відзначився.

Взявши з рук Генріха документи Курта, генерал перекреслив свою попередню резолюцію про відправку на Східний фронт і крупним почерком написав: “Залишити при штабі як денщика лейтенанта барона фон Гольдрінга”.

— Дуже вдячний, гер генерал! А тепер, коли ви так швидко задовольнили моє перше прохання, дозвольте звернутися до вас з другим...

— Можливо, що виконаю і його, — посміхнувся Еверс.

— Годі я прошу прийняти від мене десять пляшок шампанського, старого французького шампанського, яке я розшукав у Ліоні спеціально для вас. Мені

гауптман Лютц якось сказав, що ви любите хороше шампанське.

— Це ваше прохання я виконаю ще з більшою охотою, ніж перше!

— Дозвольте йти? — запитав Генріх.

— Можете йти, тільки сьогодні ж подайте рапорт про надання вам тижневої відпустки за сімейними обставинами.

— О! Безмежно вдячний, гер генерал! Про це я давно мріяв, але просити не наважувався.

Коли Генріх спустився вниз, Курт Шмідт схопився з лави і, забувши про субординацію, кинувся до лейтенанта.

— Ну, Курт, — сказав Генріх, — ви тепер мій денщик!

Радість, що буквально осяяла обличчя молодого солдата, мимоволі передалася й Генріхові. Він з теплою усмішкою позирав на цього хлопчика в солдатській шинелі, що стиснув свою пілотку з такою силою, ніби намагався вдавнити її у власні долоні.

— Я не знаю, чим зможу віддячити вам, гер лейтенант! — з сльозами на очах тихо прошепотів Курт Шмідт, не зводячи з лейтенанта погляду, сповненого подяки.

— Віддячиш хорошим виконанням своїх обов'язків, — відповів Генріх, — а зараз знайди мого колишнього денщика Фріца Зеллера, він тобі все покаже і, взагалі, введе в курс справ. Дізнайся в штабі, де ти житимеш, і прихось у готель “Темпль”, що навпроти штабу.

Генріх попрямував до готелю, але напівдорозі його наздогнав писар штабу.

— Вам лист, гер лейтенант.

Гольдрінг недбало засунув його в кишеню і лише в номері побачив, що це лист від Бертгольда.

“Мій хлопчику, — писав він, — я скучив за тобою, як за рідним сином! Довго не писав тобі, бо було багато справ, зараз я працюю при штаб-квартирі керівником одного з відділів. Три дні тому мені присвоїли звання генерал-майора. Забрати тебе до себе можливостей нема. Але при першій нагоді зроблю це. Фрау Ельза і твоя сестра Лора дуже хочуть тебе побачити і вимагають, щоб я просив твого генерала дати тобі таку можливість. Сподіваюся, що мій друг, гер Еверс, не відмовить мені. Як ти живеш? Що нового? Взагалі, ти міг би писати частіше.

Твій Вільгельм Бертгольд”.

Дочитавши листа, Генріх швидко роздягнувся і кинувся в ліжку. Тільки тепер він відчув, як стомився. І не лише тому, що ніч у Шамбері коштувала йому великого напруження нервів. От і сьогодні! Йому треба було вдавати з себе безжурного і веселого, а ліонські газети заповнені кореспонденціями, фото і зведеннями з Східного фронту — розпочався великий наступ гітлерівських полчищ. І, як твердять газети, наступ розвивається невпинно. Правда, треба зробити велику знижку на всім відому геббельсівську галасанину, але все ж частка правди у цих зведеннях, мабуть, є. Отже, гітлерівці наступають. З якою насолодою кинув би він усе це і, зодягнувшись у звичайну шинель червоноармійця, взяв би до рук автомат! Читати переможні зведення з фронту і робити вигляд, що вони тебе тішать, пити тости за перемогу, коли хочеться вихопити

з кобури пістоleta і розрядити його в тих, з ким сидиш за столом! Але так йому наказано. Треба грати роль далі і... чекати.

Мабуть, ніхто з людей так гостро не відчуває, яке то страшне слово “чекати”!

Людина їде поїздом, дуже поспішає. Шлях їй здається нудним, а поїзд занадто повільним. І в людини виникає думка: а що, коли б можна було зараз, негайно опинитись у тому місці, куди їдеш, навіть вкоротивши своє життя на ті кілька годин, які треба витратити на дорогу!

Юнак вийшов на побачення. Дівчини немає, вона запізнюється. З якою б радістю закоханий скоротив своє життя на ось ці хвилини болісної непевності і чекання!

І так у всьому! Коли б доля була слухняною і корилася волі людини, життя багатьох було б куди коротшим, бо люди б самі вкорочували свій вік, тільки б швидше досягти мети, тільки б позбутися нестерпного чекання.

А Генріх віддав би, не вагаючись, навіть половину життя, щоб опинитись тепер на Батьківщині!..

Що це за дурні в нього думки: “Якби доля була слухняна!” Ми повинні примусити її служити собі!

Для цього треба не філософствувати, а боротися, берегти кожну хвилину, а, коли треба, і чекати, чекати, зціпивши зуби, безтурботно ходити по краю прірви, куди можна зірватися щохвилини. Ось і зараз можуть увійти до його кімнати, і все скінчиться!

І все ж йому не так важко, як тим, хто працює отут, поблизу Сан-Ремі, під землею. Він, Генріх, якщо

буде пильним, побачить світлий день перемоги, адже все залежить від нього самого — від його сміливості, вправності, вміння. А що можуть зробити для свого порятунку ті росіяни, французи, чехи, поляки, яких кинуто в підземелля без будь-якої перспективи побачити колись світ сонця, дихнути свіжим повітрям, помилуватись красою світу, повернутися на батьківщину і зустрітись з рідними, близькими, друзями?

І вони ще мусять працювати на ворога, викувувати для нього нову зброю, хоч кожен новий міномет — то наближення їх власної смерті. Страшної смерті всіх тих, кого кинули в підземелля.

Лютц тоді, на щастя, проговорився про існування цього підземного заводу! От за те, щоб не було таких таборів смерті, він і мусить боротися. Ні, він не має права на втому і спочинок! Він не має права відчувати, що в нього є нерви! Бо кожне виконане ним завдання — то наближення часу перемоги, то помста за всіх тих, кого, може, саме в цю мить, коли він лежить у своїй кімнаті, спалюють в крематорії, щоб завтра продати попіл у магазин добрив, який міститься в кінці цієї ж головної вулиці колись такого мирного містечка Сан-Ремі.

Спочинку для нього немає і бути не може!

Генріх схопився з ліжка і почав одягатися.

Спускаючись сходами, він згадав про свою обіцянку генералові і зайшов до ресторану.

— Доброго здоров'я, мадам!

— О, ви вже приїхали! А я боялася, чи не сталося чого. Адже ми на вас чекали ще до сніданку. Сідайте, прошу вас!

— Мадам Тарваль, у мене до вас велике прохання, і, коли ви виконаєте його, я буду щиро вдячний.

— Ви ж знаєте, бароне, що для вас я зроблю все, що в моїх силах!

— Мені потрібно десять пляшок хорошого — але справді хорошого шампанського, не гіршого від того, яким ви мене частували перед від'їздом.

— У мене особисто нема. Але я знаю, де можна здобути. За півгодини всі десять пляшок будуть тут.

— Ви запакуйте його, а я пришлю за ним свого нового денщика, він віднесе, куди слід.

Генріх повернувся, щоб іти, але в цей час відчинилися бокові двері, і до залу вбігла Моніка.

— Мамо, ти знаєш, я... — почала вона ще від дверей, але, побачивши Генріха, зупинилася і почервоніла.

— Моє шанування, мадемуазель Моніко! Як себе почуваете?

— Добре, тільки все турбувалася, що ваше навчання йде без жодного плану, — відповіла за дочку мати.

— Мамо!.. — з докором кинула дівчина.

— Ну, тепер я буду старанним учнем! А щоб моя маленька вчителька не запізнювалася на уроки, я привіз їй з Ліона ось це...

Генріх витяг з кишені футляр, взяв Моніку за руку і одягнув на зап'ястя дівчини мініатюрний годинник.

— Що ви? — Моніка шарпнула руку.

— Мадемуазель, прошу зважити, що це не подарунок, а тільки маленька компенсація за той час, який ви витрачаєте на мене. Адже було б дивним, коли б ви давали уроки німецькому офіцерові задурно.

— Але...

Репліка Генріха привела Моніку у велике замі-

шання. І справді, з якої то речі вона має витратити свої вільні години на уроки з оцим офіцером? Ще уявить собі, що робить їй велику честь і приємність! І потім, мусить же вона, нарешті, встановити якийсь новий тон у відносинах з бароном... Інакше вона ніколи ні про що від нього не дізнається. Як же бути?

Мимоволі Моніка звела запитливий погляд на матір.

— Ти краще б подякувала баронові, — сказала мадам Тарваль.

— Спасибі, бароне! — тихо прошепотіла дівчина.

— Сьогодні почнемо заняття рівно о шостій, якщо ви вільні.

— Тоді давайте звіримо наші годинники. От бачите, різниця майже на п'ять хвилин! Хто з нас поспішає жити, а хто спізнюється?

— Мабуть, поспішаю я. Саме перед тим, як спуститися сюди, я думав про те, що віддав би половину життя, щоб тільки прискорити біг часу.

— Навіщо це вам? — серйозно спитала Моніка.

— Щоб швидше дочекатися мети.

— Якої?

— Колись я, може, вам скажу, мадемуазель. Але і цієї нагоди треба чекати, — напівсерйозно-напівжартома сказав Генріх і, вклонившись матері і дочці, вийшов.

Біля під'їзду штабу він побачив машину, а біля неї Еверса і Лютца. Генріх підійшов.

— Гер генерал, дозвольте передати вам привіт від генерал-майора Бертгольда!

— Як? Він уже генерал-майор?

— Так! Я щойно одержав листа про це. Гер

Бертгольд повідомляє, що нині він працює при штаб-квартирі Гімлера.

— О! — багатозначно промовив генерал. — Вітаю! Від щирого серця вітаю!

Генерал так довго тиснув Генріху руку, ніби це барон фон Гольдрінг, а не Бертгольд удостоївся великої честі працювати з Гімлером.

— Ми з капітаном Лютцем поїдемо в деяких справах, так що попередьте, з обідом хай нас не чекають, — вже сівши в машину, попрохав генерал.

— Тоді дозвольте замовити вечерю? В ресторані готелю “Темпл” чудесна кухня.

— З великим задоволенням повечеряю з вами. Треба ж якось відзначити ваше щасливе і таке переможне повернення! А ви як, гер гауптман?

— Я вже кілька разів вечеряв з бароном і мушу сказати: він великий знавець французької кухні.

— На яку годину замовити вечерю? — запитав Генріх.

— Ми повернемось о восьмій, — кинув генерал.

— Гер лейтенант, — звернувся до Гольдрінга Лютц. — Ось ключі від мого сейфа. У ньому зверху лежить папка з паперами. З ними вам слід ознайомитися. Сядьте в моєму кабінеті і перечитайте. Тільки не загубіть ключа! На кожному прочитаному документі розпишіться.

Генріх скривився.

— Мушу признатися, що з усіх видів літератури найменше люблю ту, якою ви збираєтесь мене похвалити, гер гауптман!

Генерал засміявся і наказав шоферові їхати.

Папка, про яку казав Лютц, мала помітку — “Цілком таємно”. Замкнувшись у кабінеті гауптмана, Генріх почав переглядати папери. В більшості вони були мало цікаві, і Генріх швидко пробігав їх очима, ставлячи в кінці свій підпис. Але один документ зацікавив Генріха. Це була інструкція про нові методи протитанкової оборони. Мова йшла про застосування нового типу карликових танків “Голіаф”, призначених для знищення танків ворога і подавлення його укріплених точок. Танк “Голіаф” містив у собі великої сили вибухову речовину, керувався по радіо, мав велику маневреність і міг розвивати швидкість до 90 кілометрів. Зіткнувшись з іншим танком або наскочивши на дот, він вибухав і нищив водночас перепону, об яку вдарився. Це було щось нове! Генріх кілька разів сфотографував інструкцію і всі креслення, які були при ній.

Тепер можна закрити папку і замкнути сейф.

Але йти додому не хотілося. Хіба трошки пройтися? Адже до початку уроку ще є час. А потім, рівно о шостій, вони засядуть з Монікою за словники і зошити. І його маленька вчителька суворо зводитиме до перенісся брови, коли він помилятиметься і неправильно робитиме наголоси. Після уроку вони перекинуться кількома фразами чи, скоріше, заведуть суперечку. І обоє вони ховатимуть свої справжні думки — адже їхні розмови швидше скидаються на турнір, а самі вони, і вчителька і учень, на двох фехтувальників, які, схрестивши шпаги, стоять один проти одного, чекаючи моменту для влучного удару.

Правда, останнім часом Моніка полагіднішала,

навіть дивиться на нього якимось дивно. Але саме це найбільше непокоїть Генріха. Бо він відчуває, що дівчина йому подобається. Навіть дуже подобається. А хіба він має право на особисте життя?! Навіть, коли б дівчина переконалася, що він не ворог її народу, а справжній друг і однодумець усіх тих, хто бореться за свободу Франції, чи мав би він право припустити, щоб їх взаємини з Монікою переросли в щось більше, в кохання? Адже одружитися з Монікою він не може. На що ж тоді сподіватися? На короткочасний роман? Ні, цього він ніколи не припустить! Ця чудесна, мила дівчина заслуговує на справжнє щастя! А він може затягти її за собою у прірву...

А тут ще Бертгольд, який явно розраховує на нього, як на майбутнього жениха своєї доньки! Звичайно, він не буде поки розчаровувати свого шефа. Це означало б погіршити свої відносини з такою впливовою при штабі Гімлера людиною, як генерал-майор Бертгольд, а цього аж ніяк не можна припустити. За спиною начальника одного з відділів штаб-квартири самого Гімлера можна почувати себе безпечно. Адже й тут він це відчуває: приятель генерала Еверса пояснюється дуже просто — він знає, що Генріх фон Гольдрінг є названим сином високопоставленого гестапівця. От і доведеться всіляко тішити Бертгольда сподіваннями на шлюб з його Лорою.

Як би сміялася Моніка, прочитавши бодай одного Лориного листа! Сентиментальність міщаночки, поєднана з дурістю і пихою дочки сановної особи! І от така дівчина має все! А красуня і розумниця Моніка повинна прислужувати в ресторані п'яним німецьким

офіцерам! І це з її вдачею! Правда, вона зуміла так себе поставити, що її навіть побоюються. Але варто їй зробити один необережний крок, і віра в її неприступність похитнеться. Тоді офіцери дадуть волю і язикам, і рукам. Треба, щоб ніхто не дізнався навіть про уроки, що їх дає йому Моніка. Не треба, щоб зв'язували його ім'я з її! Якщо з ним щось станеться, її обов'язково потягнуть у гестапо, і хто знає, чим усе це скінчиться? Свою непричетність до його справ дівчина, можливо, зможе довести, а от щодо її зв'язків з партизанами, якщо вони є? А те, що вона може бути зв'язана з партизанами, цілком природно. Така дівчина, як Моніка, — горда, незалежна — не може стояти осторонь боротьби з ворогами свого народу. Генріх відчуває, що це так. Але як йому переконатися? Його маленька вчителька завжди насторожі, вона більше розпитує, ніж говорить сама... А так добре було б через Моніку зв'язатися з місцевими керівниками партизанського руху! І він би їм, і вони б йому стали у великій пригоді. Виходить, треба й далі підтримувати дружні відносини з дівчиною. Затиснути своє серце і бути рівним, спокійним, розважливим. Це так важко, коли тобі двадцять один рік і коли перед тобою сидить красива, хороша дівчина, яка тобі дуже подобається. Але так буде краще для них обох.

Прийнявши таке рішення, Генріх відчув полегшення і під час уроку був значно рівнішим і спокійнішим, ніж завжди. Це трохи здивувало дівчину і навіть зачепило її самолюбство. Вона теж трималася сухо, офіційно, і урок, якого підсвідомо обоє вони так нетерпляче чекали, пройшов нецікаво, нудно.

А рівно о восьмій вечора в затишному кабінеті ресторану при готелі “Темпл” зібралися на вечерю: генерал Еверс, начальник штабу дивізії оберст Кунст, гауптман Лютц і Гольдрінг.

Побачивши сервіровку, закуски і вино, Еверс схвально поплескав Генріха по плечу.

— Ви, бароне, справжній офіцер для особливих доручень: вмієте відгадувати навіть смаки свого шефа!

Мадам Тарваль справді сьогодні перевершила саму себе. Одна страва зміняла іншу, і до кожної подавалося спеціальне вино. Еверс, який завжди скаржився на печінку, виявилось, був хорошим гурманом і непоганим знавцем вин. Він високо оцінив кухню мадам Тарваль і добір вина, Кунст і Лютц взагалі не могли поскаржитись на поганий апетит, а тепер їли і пили за чотирьох. Тим більше, що Генріх увесь час дбав, щоб чарки і бокали не стояли порожніми.

На десерт мадам Тарваль подала фрукти, коньяк і нарізаний тоненькими шматочками сир. Сигари вже давно лежали на столі.

Розмова після перших чарок коньяку пожвавішала. Навіть мовчазний оберст Кунст, нарешті, заговорив. І, як завжди, не зовсім доречно. Те, що він сказав, аж ніяк не відповідало веселому настрою компанії.

— А ви знаєте, гер генерал, що сьогодні вночі на дільниці нашої дивізії між населеними пунктами Сен-Жулієн і Лантерно зникли два офіцери СД — гауптман Вайснер і лейтенант Рейхер? — запитав він. — Я не доповів вам про це раніше, щоб не псувати настрою перед вечерею.

— Тобто як це зникли? — здивувався Еверс.

— Вони вночі виїхали з села Лантерно в Сен-Жулієн, де на них чекав гер Міллер. Його повідомили про їх від'їзд, і тому, коли вони не прибули вчасно, Міллер занепокоївся і подзвонив у Лантерно. Звідти підтвердили, що офіцери виїхали на машині і вже давно. Занепокоївшись ще більше, Міллер вислав кілька мотоциклістів їм назустріч. Але мотоциклісти не зустріли офіцерів, не знайшли навіть машини. На нашому одинадцятому опорному пункті було знято тривогу. На розшуки офіцерів кинули роту солдатів. І тільки ранком недалеко від дороги знайшли перекинуту машину, на якій виїхали Вайснер і Рейхер. Їх же не знайшли і досі. СД продовжує розшуки. На допомогу я виділив роту солдатів.

— Чорт забирай! — вилаявся Еверс. — Скидається на те, що скоро ми не зможемо і на вулицю вийти! Треба кинути на розшуки більше сил! Винних знайти, що б там не було! А коли знайдемо, ми їх покараємо так, що інші й думати не наслідяться про напади на німецьких офіцерів!

Повідомлення Кунста зіпсувало настрої гостей Гольдрінга.

— Мені пора відпочивати, панове, — підвівся Еверс, глянувши на годинника.

Він витяг з кишені гаманця, щоб сплатити свою частку за вечерю, але Генріх спинив його.

— За вечерю вже сплачено.

— О! Навіть так! — генерал не без задоволення поклав гаманця до кишені. — Тоді ще раз дякую, бароне. Все було дуже добре! Гер Кунст, — звернувся Еверс

до начальника штабу. — Чи не здається вам, що барон фон Гольдрінг надто довго носить погони лейтенанта, і обер-лейтенантські були б більше йому до лиця?

— Цілком згоден з вами, гер генерал! — підтвердив оберст.

— Тоді завтра підготуйте потрібні документи.

Генерал повернувся до Генріха.

— А коли поїдете в надану вам відпустку? — запитав Еверс.

— Як тільки допоможу знайти зниклих, а може, вже й забитих, на жаль, офіцерів.

— Похвально! Дуже похвально! Не кидати товариша в біді — обов'язок офіцера! Німецького офіцера, — підкреслив Еверс.

* * *

Вже три дні тривали розшуки офіцерів гестапо, які так загадково зникли. В них брав участь і Генріх. Генерал, дізнавшись про швидке просування по службі Бертгольда, почав виявляти до свого офіцера для доручень особливу увагу і приязнь, і за його розпорядженням Гольдрінгу в його особисте користування було надано новеньку машину “опель-капітан”.

Це значно полегшувало Генріху взятю на себе місію. Разом з Куртом, який, крім обов'язків денщика, виконував тепер і функцію шофера, Генріх обстежив майже кожен метр дороги між селами Лантерно і Сен-Жулієн, але на якийсь слід так і не натрапив. Не міг похвалитися успіхами і Міллер. Вище начальство щоденно запитувало його про наслідки розшуків, і кожного разу він мусив повторювати одну і ту ж фразу:

— Нічого нового!

Після перевірки, що закінчилася так вдало для барона і так невдало для провокатора, Міллер відчув до Гольдрінга безмежну довіру. Зростанню цієї довіри, ще в більшій мірі, ніж поведінка Гольдрінга під час перевірки, сприяла і та обставина, що генерал-майор Бертгольд став прямим начальником Міллера. Досить було б Гольдрінгу в листі до свого названого батька висловити хоча б найменше незадоволення Міллером, і замість Франції він опинився б на Східному фронті. А така перспектива зовсім не викликала ентузіазму у старого гестапівця, який, проте, любив похвалитися своїми подвигами і при першій-ліпшій нагоді розповідав, як він брав участь у фашистському путчі 1933 року і як сам Гітлер потиснув йому руку.

Ось чому останніх два дні Міллер не вилазив з машини Гольдрінга і користувався найменшою нагодою, щоб дати зрозуміти лейтенантові, як він високо цінує його енергію і здібності.

Сьогодні Міллер і Гольдрінг повернулися після другої години, коли офіцери вже пообідали, — до казино не було чого заходити. Та вони не дуже й шкодували, що пропустили час обіду, бо їсти їм не хотілося. Стомлені їздою і виснажені спекою, вони вирішили просто посидіти в літньому кафе і випити по склянці холодного шампанського.

Але й прохолодний напій не відсвіжив Міллера, бо всередині в нього все кипіло. Тепер він ще більше, ніж будь-коли, скидався на хорта, який злиться і нервує, загубивши слід.

— Невже ми з вами, бароне, так нічого й не знайдемо? — злостився Міллер. — Мені соромно буде сьогодні навіть до телефону підійти. Ну, що я скажу?

— Двоє людей не можуть зникнути безслідно. Слід, хоч маленький, але обов'язково повинен бути, і ми його знайдемо! — заспокоїв його Генріх. — Ось трохи спаде спека, відпочинемо і знову поїдемо. Можливо, на цей раз щастя нам не зрадить.

— Будемо сподіватися!

Міллер підвівся і попрощався з своїм супутником, умовившись зустрітися пізніше.

Генріх лишився біля столика під тентом, де повівав хоч невеличкий вітерець.

Перехожих на вулиці було мало — в цей час усі ховалися в затінок — і тому знайома фігура Моніки відразу привернула увагу Генріха. Дівчина йшла протилежним боком вулиці і про щось жваво розмовляла з високим худорлявим французом років тридцяти. Він вів Моніку під руку і, мабуть, щось дуже веселе розповідав, бо весь час кумедно морщив свого довгого носа і часом вибухав сміхом, зазираючи дівчині в очі. Заздрісне, неприємне почуття шпигонуло Генріха в серце.

Генріх відвернувся, щоб не бачити ані Моніки, ані її веселого знайомого, і зустрівся з пильним, спрямованим на нього поглядом якогось літнього француза, що сидів за третім від входу столиком. Той втупив у Генріха свої чорні, як два тьмяних скельця, очі і дивився ними, не моргаючи, посмикуючи куточками щільно стиснутих уст.

До столика, де сидів француз, підійшла офіціантка, і він на хвилину, поки сплачував гроші за випите вино, відвів свій погляд убік. Але тільки на цю коротку мить. Потім його очі знову немов прикипіли до Генріха.

Зацікавлений поведінкою і гримасами цього ди-вака, Генріх і собі кілька разів пильно глянув на нього. Переконавшись, що німецький офіцер його помітив, француз швидко озирнувся, немов перевіряючи, чи хто-небудь не стежить за ним, витяг з кишені конверта, поклав на стіл і постукав по ньому пальцем, даючи Генріху зрозуміти, що конверт призначений для нього. Ще раз озирнувшись, француз вийшов.

“Знову провокація?” — промайнуло в голові Генріха.

Поклавши гроші за випитий сект на стіл, він теж підвівся і, поволі проходячи повз столик, біля якого щойно сидів француз, непомітно взяв конверт і сховав його за борт мундира.

Втома відразу зникла. Знов Генріх відчув ту напругу, яка примушує мозок працювати швидко і з максимальною чіткістю.

За дві хвилини він був уже в себе в кімнаті. Наказавши Курту, який сидів у передпокої і писав листа, не турбувати його, Генріх щільно причинив двері і витяг конверт. Він був зовсім чистий — без будь-якої адреси. Покрутивши конверт у руках, Генріх обережно надрізав його краєчок. На підлогу впав маленький, вчетверо згорнутий аркушик. Те, що Генріх на ньому прочитав, безмірно вразило його і схвилювало.

Лист був написаний поганою німецькою мовою, але чітким, майже каліграфічним почерком. Невідомий кореспондент писав:

“Я француз, але я відданий вам, німцям, щиро і від душі і тому вважаю за свій обов’язок допомогти вам

у одній справі. Я ще не знаю, кому саме віддам цього листа, тому пишу, ні до кого не звертаючись. Зайти просто до штабу я не можу. Місцеві жителі вже мають підозру, що я симпатизую вам, і коли переконаються, що я вам допомагаю, то макі вб'ють мене. Через те я написав цього листа, щоб вручити його при нагоді німецькому офіцерові, а він вже передасть, кому слід.

Я знаю, що ви вже кілька днів шукаєте двох офіцерів. Ви їх не знайшли і не знайдете, коли не допоможу вам я. Обох офіцерів убито. Тіла їх закопані біля самотнього дуба, що стоїть на схід від того місця, де ви знайшли машину. У вбивстві офіцерів брали участь чотири макі. Двох з них я знаю — це Жорж Марот і П'єр Гортран з села Пантемафре. Інших двох я не знаю, але міг би впізнати їх. Та гадаю, що коли ви заарештуєте названих, то зумієте у них допитатися, хто ті двоє, яких я не знаю. Вам служити я готовий завжди, коли знадобляться мої послуги. Але ніколи не викликайте мене до себе, бо тоді мені смерть! Вигадайте якийсь інший спосіб, скажімо, заарештуйте мене, а після того, як ми з вами поговоримо, випустіть. Маю ще деякі відомості, які вам, безперечно, буде цікаво знати. Сподіваюсь на достойну винагороду за послугу. Моя адреса: село Потерн, Жульєн Левек”.

Дати на листі не було.

Генріх замислився.

Що це: лист добровільного пособника гестапо чи провокація? Коли це провокація, то вона ще більш незграбна, ніж там, у Шамбері! Але чому листа треба було вручати в кафе, де завжди могли опинитися небажані свідки? Хіба під час першої перевірки він не витримав

іспита на відданість? Ні, це швидше скидається на звичайний донос. То чому ж отой мерзотник не підкинув листа, коли вони сиділи вдвох з Міллером? Адже тоді він напевне знав би, що його лист стане відомий німецькому командуванню.

А якщо все-таки провокація? Припустімо, він приховає цього листа... Тоді його можуть обвинуватити в тому, що він зробив це свідомо, почнуть знову перевіряти, докопуватися і, можливо, дізнаються, хто ховається під ім'ям барона фон Гольдрінга. Ні, так ризикувати він не може! Треба знайти вихід. Але який? Віддати листа Еверсові, від якого він безумовно потрапить до Міллера, — це значить приректи до страти мінімум двох французьких патріотів. Попередити партизанів? Але як? Ні, треба все зробити інакше. Листа він мусить передати Еверсу, тільки...

— Курт! — покликав Генріх денщика. — Поклич зараз мадемуазель Моніку і скажи, що в мене є вільна година. Коли вона прийде сюди, піди до штабу і спитай у чергового, чи немає мені листа. Звідти подзвони мені. Зрозумів?

— Так точно! Буде виконано!

Курт вийшов.

Ще раз прочитавши листа, Генріх обережно зібгав його так, щоб фразу “у вбивстві офіцерів брало участь чотири партизани” була на верхній частині зібганого аркушика і її легко було прочитати. Тепер лишилось покласти цей пожмаканий папірець на стіл, проти крісла, в якому завжди сиділа Моніка.

— Ой, як ви накурили! — незадоволено скривилася Моніка, зайшовши до кімнати.

— А ви курців не полюбляєте?

— Тих, що не знають міри!

Моніка підійшла до вікна і навстіж відкрила його.

— А він знає міру?

— Хто це він?

— Ну, той, кого я бачив сьогодні на вулиці разом в вами. Такий худорлявий, високий і, здається, дуже веселий?

— А-а! Це ви бачили мене з... — Моніка прикусила губу і замовкла.

— Ви боїтесь назвати мені його ім'я?

— Просто воно вам нічого не скаже. І це зовсім не “він”, а один мій дуже хороший друг...

— А ви мене колись познайомите з вашими друзями?

Генріх якось особливо допитливо глянув на дівчину.

— Якщо ви заслужите! — з притиском відповіла Моніка.

— О, тоді я сьогодні ж постараюся знайти таку нагоду! — так само підкреслюючи кожне слово, сказав Генріх. — Домовились?

— Домовились! А тепер давайте братися до словників.

Моніка сіла в крісло. Генріх відійшов у глиб кімнати, ніби за сигаретами, що лежали на тумбочці біля ліжка, і скося спостерігав за дівчиною. По тому, як напружилася вся її постать і непорушно застигла трохи витягнута вперед голова, він зрозумів, що фраза з листа прочитана.

“Щось довго не дзвонить Курт!” — подумав Генріх.

І саме в цей час пролунав телефонний дзвінок. Моніка здригнулася. Генріх узяв трубку.

— Слухаю... Так!.. Зараз буду!

— Мадемуазель Моніка, прошу пробачити! — Мені буквально на п'ять хвилин треба зайти до штабу. Ви почекаєте мене? Згода?

— Добре, але не затримуйтеся, — охоче погодилася Моніка.

Виходячи з кімнати, Генріх помітив, що обличчя дівчини було блідим і схвильованим.

Генріх і Курт повернулися разом, і не за п'ять хвилин, а за десять. Моніки в кімнаті не було. Поверх словника лежала коротенька записка:

“П'ять хвилин минуло — отже, я вправі піти! Нечемно примушувати дівчину так довго чекати. Особливо, коли на неї чекають веселі друзі. Я вас, можливо, з ними колись познайомлю”.

Генріх подер записку на дрібні клаптики.

— Курт, піди до хазяйки, попроси гарячий утюг і скажи мадемуазель, що я вже дома.

Курт повернувся через кілька хвилин. Утюг він приніс, але Моніки не знайшов. Мадам Тарваль сказала, що дочка поїхала покататися, бо в неї від тютюнового диму розболілася голова.

Що Моніка прочитала листа, було очевидно. Аркуш був зібганий зовсім не так, як це зробив Генріх, і покладено його зовсім не там, де він лежав раніш.

Та й записка була красномовною. Як розумно її склала Моніка! Ні до чого причепитися не можна, а в той же час кожне слово таке багатозначне: друг зрозуміє, а ворог не домислиться... І навіть підпису не поставила, конспіраторка!

“Поїхала кататись, бо розболілась голова”, — сказала мадам. Тепер ясно, що макі будуть попереджені. Отже, він спокійно може передати листа Еверсу.

Генріх взявся розпрасовувати гарячим утюгом зібганий аркушик.

— Невже я не міг цього зробити, гер лейтенант! — образився Курт, що зайшов до кімнати, щоб повісити в шафу знятий після поїздки і тепер добре почищений мундир.

— Є речі, яких нікому не можна довіряти, Курт!

— Мені ви можете довірити все, що завгодно! Бо немає людини, відданішої вам більше, ніж я! Хіба що моя мати!..

— А при чому тут твоя мати, Курт?

— А вона пише мені... От послушайте!

Курт витяг з кишені листа і, трохи запинаючись від хвилювання, почав читати:

“Я щовечора молюсь за твого лейтенанта, синочку, бо це він врятував тебе від вірної смерті! А разом з тобою й мене. Бо хто ж у мене zostався, крім тебе? Служи йому вірно — це я тобі, як мати, наказую. Бо за добро треба платити добром. Інакше бог покарає і тебе, і мене, моя люба дитино...”

— У тебе, Курт, хороша мати, і вона тебе дуже любить... Передай їй від мене сердечне привітання і напиши, що ти добре виконуєш її наказ.

— О, я вже написав їй, що готовий кинутися за вас у вогонь і у воду. І я справді це зроблю, не вагаючись!

— У вогонь тобі ніколи не доведеться плигати з мого наказу, але, можливо, тобі доведеться виконувати деякі мої доручення, про які будемо знати тільки ти та я...

— Наказуйте, хоч зараз!

— Зараз такої потреби нема. Та, може, й не буде. А тепер дай мені мундир.

Генріх переодягнувся, щоб іти до генерала і передати йому листа, одержаного від Жульєна Левека, але, глянувши на годинника, сів у крісло і взяв книгу.

“Минуло лише двадцять хвилин. Мало! Треба почекати ще — поки повернеться Моніка”.

* * *

Міллер почував себе на сьомому небі від радощів. Ще б пак! Найпізніше завтра ранком він надішле своєму шефові повідомлення, що трупи забитих знайдено, а вбивців покарано! А покарати він зуміє так, що вся округа заговорить про це! І в рапорті відзначить активність лейтенанта Гольдрінга. Треба зробити вигляд, що йому, Міллеру, невідомі подробиці з біографії барона і його стосунки з Бертгольдом. Так буде краще. Шеф відзначить об’єктивність Міллера у ставленні до молодих талановитих офіцерів. При нагоді він, безперечно, напише чи скаже це Гольдрінгу, що лише зміцнить між ними дружбу.

А дружбу з Гольдрінгом Міллер розцінював як дорогу до слави і забезпеченої кар’єри. Бо дорога ця не така рівна, щоб по ній самотужки можна було дійти до поставленої мети. Правда, у нього є заслуги — він колись брав участь у путчі! Але про це вже стали забувати. Йому б давно слід поміняти майорські погони. Та й масштаб роботи треба було б збільшити. Дільниця дивізії важлива, цього не можна заперечувати, але краще було б жити в Парижі чи поблизу від нього, принаймні, не сидіти в такому маленькому містечку, як Сан-Ремі.

Міллер уявляє, яке враження на шефа справить його рапорт. Він уже прикинув у думках, як його треба написати; дуже скупими словами, але так, щоб було видно, які величезні труднощі йому довелося перебороти під час розшуків. Наприкінці треба запитати, що робити з сім'ями злочинців. Що з ними зробити, Міллер, звісно, знає і сам! Але тепер, коли справу закінчено, можна ж прикинутися наївним і запитати начальство, щоб і воно відчувало свою участь в операції проти макі і згадало це в донесеннях самому Гімлеру. Ні, його, Міллера, доля таки щедра, коли послала в штаб дивізії цього молодого і такого спритного барона! І дуже розумно було не відстороняти Гольдрінга від участі в розшуках і в інсценівці арешту отого Левека!

Міллер аж руки потер від задоволення, коли згадав, як хитро і дипломатично він поводив себе на нараді у генерала Еверса. Взяти хоча б оцю його заяву:

“Я не можу припустити, щоб лейтенант фон Гольдрінг ризикував життям, беручи участь в арешті злочинців, які напевно вчинять відчайдушний опір! Краще йому доручити арешт Жульєна Левека. Ця інсценівка безпечна, до того ж лейтенант його знає в обличчя, а це полегшить справу і забезпечить нас від будь-яких помилок. Операцію в Понтемафре я беру на себе!”

Хіба не розумно і не хитро сказано? Його підтримали і Еверс, і начальник штабу. Отже, вся честь затримки отих двох макі буде за Міллером. А Гольдрінг лишиться осторонь.

До речі, лейтенантові час було і повернутися. Вже десята година, а виїхав він о сьомій. Їхати кілометрів шістдесят... Так, уже давно б слід було йому поверну-

тися! А може?.. Міллер аж похолов, коли йому спало на думку, що з Гольдрінгом, як з тими двома офіцерами, може трапитися нещастя. Тоді прощай кар'єра, прощай Франція! Бертгольд йому цього не подарує. Доведеться їхати до Росії. Це як мінімум.

Міллер схопився з місця і щосили натиснув на дзвоник.

— Негайно вишліть відділення мотоциклістів назустріч лейтенантові Гольдрінгу! — гукнув він ад'ютантові, що вбіг до кабінету.

Але не встигли мотоциклісти завести мотори, як до будинку, де містилася служба СД, під'їхав “опель-капітан” Гольдрінга. Міллер відійшов від вікна, поспішно сів за стіл і схилився над картою наступної операції. “Хай бачить, що і я не гаю даремно часу”.

Він навіть не відразу відповів, коли у двері постукали. Лише коли стукіт повторився, майор гукнув:

— Увійдіть!

Побачивши в дверях Гольдрінга, Міллер, не поспішаючи, як людина, що вкрай стомилася, підвівся, його тонкі губи розтяглися в посмішку, яку він силкувався зробити якнайпривітнішою.

— З щасливим поверненням, бароне!

— Не зовсім! — сухо кинув Гольдрінг і простягнув Міллеру якогось папірця.

— Що це? — розгублено спитав Міллер, хоч з першого погляду зрозумів, у чому справа: він не раз тримав такі папірці в руках і добре знав їх зміст. Скільки їх вже прочитав начальник СД.

— “Смерть зрадникові французького народу”... так там, здається, написано? — стомлено кинув Гольдрінг і сів у крісло.

— Так Жульєн Левек...

— Забитий двома кулями в груди за годину до нашого приїзду.

— Вбивцю спіймано?

— Його ніхто навіть не бачив.

— Очевидно, за Левеком стежили! — Міллер витер холодний піт, що виступив на лобі.

— Так! Він, здається, і в листі своєму згадував, що місцеве населення ставиться до нього не дуже прихильно, натякав на якусь підозру, — недбало кинув Генріх. — Мабуть, за кожним кроком його пильнували.

— Але ж тоді може завалитися вся справа! Ті, що здогадувалися про донос, могли попередити й макі — простогнав пополотнілий Міллер.

— Я, на вашому місці, не гаяв би жодної хвилини, — порадив Гольдрінг.

— Ви маєте рацію! Ви маєте рацію! — заквапився Міллер і підбіг до дверей, гукаючи ад'ютантові:

— Тривогу! Негайно тривогу!

За якихось п'ять хвилин команда СД на чолі з Міллером виїхала на вантажних машинах в напрямку Понтемафре...

А ранком Міллер повернувся. Вигляд у нього був жалюгідний. Єдині трофеї проведеної операції — трупи відкопаних офіцерів — лежали на передній машині. Левек писав правду: забитих офіцерів, дійсно, знайшли під самотнім дубом. Місце, де їх закопали, було добре замасковано. Що ж до згаданих у листі Левека двох макі, причасних до вбивства німецьких офіцерів, то нікого з них в селі затримати не по-

щастило. Без сліду зникли не тільки вони, а й їх сім'ї, навіть найближчі родичі. Вчора ввечері вони всі були, їх бачили, а вночі кудись поділися...

Коли Лютц сповістив Гольдрінга про невдачу, яка спіткала Міллера, Генріх співчутливо зітхнув, але відразу ж обличчя його прояснішало:

— Ну, тепер я можу їхати у відпустку!

— Ні, генерал просив вас почекати день чи два, — розчарував його Лютц.

— А з якої причини? Не знаєте?

— Ні. Можливо, він сам вам про це скаже, — ухилився від прямої відповіді Лютц.

Втім генерал нічого не казав, а Генріх не питав.

Минуло вже два дні після невдалої операції Міллера, а справа з відпусткою все ще лишалася відкритою. На третій день перед обідом Генріх вирішив трохи проїхатися машиною по трасі. На сьогодні доручень у нього не було, але він усе ж попередив про свій намір ад'ютанта генерала.

— Що ж, їдьте! — погодився Лютц. — Тільки не спізнуйтеся на обід, генерал спеціально мене попереджав, щоб ви прийшли в казино вчасно.

— Тоді доведеться відкласти поїздку, може, у генерала буде якесь доручення по обіді. Ви не знаєте, в чому річ?

Лютц знизав плечами.

— Слухайте, гауптман, чи не здається вам, що ви останні дні поводите себе зовсім не по-товариському?

Лютц глянув на друга і посміхнувся.

— У чому ж вбачаєте моє нетовариське ставлення до вас?

— А в тому, що ви весь час ухиляєтесь від прямих

відповідей. Ви знаєте, чому генерал затримав мій від'їзд у відпустку, і не кажете мені! Напевно знаєте й про те, чому мені обов'язково треба бути в казино, і мовчите! І потім оця якась загадкова посмішка... замість відповіді — знизування плечима!

— Любий бароне, я — за приємні сюрпризи! Повірте мені, якби йшлося про щось неприємне, я б обов'язково вас попередив!

— Ну, коли так, то беру свої слова назад.

Про приємний сюрприз, на який натякав Лютц, Генріх дізнався перед самим початком обіду, коли зібралися всі офіцери. Привітавшись з присутніми, Еверс урочисто оголосив, що вище командування нагородило лейтенанта фон Гольдрінга залізним хрестом другого ступеня і присвоїло звання обер-лейтенанта.

Генріхові довелось потиснути багато рук, бо всі кинулися його вітати, і вислухати чимало прозорих натяків на те, що такі дві значні події слід добре відзначити в товариському колі.

З дозволу генерала Генріх послав за вином, і обід перетворився у справжнє бенкетування. Такої пиятики молодий обер-лейтенант не бачив протягом усього свого життя. Пили всі — старші й молодші, і скоро офіцери забули не тільки про субординацію, а навіть про присутність самого генерала. Генріхові вдруге, втретє, вчетверте доводилося посилати за вином і коньяком. Частина офіцерів уже звалилася. Не дуже міцно тримався на ногах і генерал Еверс. Але він ще настільки зберіг свідомість, що зрозумів — треба йти, щоб не втратити свого престижу.

Коли Еверс з начальником штабу і кількома стар-

шими офіцерами пішов, п'ятика перетворилася у справжню оргію. Тільки Генріх і частково Лютц не втратили свідомості.

Диким ревищем зустріли офіцери появу лейтенанта Кронберга, який після того, як пішло вище начальство, теж кудись таємниче зник.

— Гершафтен, Гершафтен! — вигукнув Кронберг, скочивши на стіл. — Шановного обер-лейтенанта, барона фон Гольдрінга, прийшли вітати дами!

— Спустіть штори на вікнах! — вигукнув хтось.

Найменш сп'янілі кинулися до вікон, але більшість з тих, хто ще міг триматися на ногах, ринула стрічати так званих дам. Вони заходили до кімнати з застиглими по-смішками і переляканими очима — огидливі, жалогідні і смішні одночасно, в своїх пишних відкритих сукнях, що цинічно мали підкреслювати всі їхні принади.

Генріх здригнувся від огиди, жало, люті і відійшов далі, в глиб кімнати. До нього підійшов Лютц.

— Бенкетування богів! — хитнув він головою у бік офіцерів, що тягли дам, і додав: — Чи не здається вам, бароне, що нема нічого огидливішого, ніж людина, яка дала волю своїм тваринним інстинктам, втратила контроль над собою?

— Ви тому й пили так мало?

— Я не люблю пити у великій компанії. Та й ви, я бачив, тільки пригублювали.

— У мене дуже розболілася голова.

— У мене теж.

— То, може, непомітно зникнемо? — запропонував Генріх.

— Я з великою охотою, — погодився Лютц. Знай-

шовши хазяїна казино, Гольдрінг попросив його прислати рахунок за все випите і разом з Лютцем вийшов чорним ходом.

Бенкетування тривало...

* * *

Цього ранку Моніка ходила роздратована й сердита. На запитання матері, що з нею, дівчина не відповідала. Не дуже привітно поводитися вона і з кількома постійними відвідувачами-французами, які зайшли до мадам Тарваль випити склянку-другу доброго вина з нагоди місцевого релігійного свята. Взагалі французи уникали заходити до ресторану ввечері, коли тут бували німецькі офіцери, і приходили лише вдень або вранці.

Але сьогодні їм не пощастило, хоч час і був ще дуже ранній. Не встигли вони випити і по склянці вина, як перед готелем зупинилася вантажна машина і шість німецьких солдатів з черепами на погонах зайшли до ресторану. Побачивши непроханих гостей, та ще й есесівців, французи припинили загальну жваву розмову. Кожен півголосом розмовляв лише із своїм найближчим сусідом і намагався не дивитися в той бік, де сіли німецькі солдати.

Есесівці по дорозі, мабуть, вже не раз прикладалися до чарки, бо поводили себе надто вільно: кидали образливі репліки на адресу інших присутніх, в'язли до мадам Тарваль з непристойними дотепами і без закуски пили виноградну горілку, так звану грапа.

За якісь півгодини солдати вже остаточно сп'яніли і зовсім втратили почуття міри.

— Гей, ще пляшку грапа! — гукнув здоровенний рудий солдат і стукнув кулаком по столу.

— Подай їм пляшку і негайно піднімісь до себе в кімнату, щоб вони тебе не бачили, — наказала дочці мадам Тарваль, заклопотана приготуванням салату.

Моніка поставила на стіл замовлену пляшку і вже повернулася, щоб іти, як той-таки рудий есесівець схопив її за руку і силоміць посадив собі на коліна.

— Пустіть! — крикнула Моніка і рвонулася.

Але есесівець зареготав і міцно схопив її за талію. Його супутники зареготали й собі.

— Пустіть, я вам кажу! — вже зовсім несамовито вигукнула Моніка.

Цей несамовитий зойк і почув Генріх, що разом з Лютцем і Міллером саме в цей час зайшов до вестибюля. Генріх кинувся до ресторану. Одного погляду було досить, щоб зрозуміти, в чому річ. Звичним, добре натренованим рухом він міцно схопив руку рудого есесівця біля зап'ястя, а другою загнув кисть затиснутої руки. Рудий заревів від болю і, схопившись на ноги, зробив крок назад. Але було пізно: напівзігнутою правою рукою Генріх щосили вдарив його в нижню щелепу. Есесівець звалився, перекинувши столик.

Супутники рудого підскочили до Генріха, але тої ж миті перед ними блиснула сталь пістолета.

— Геть звідси! — люто вигукнув Генріх.

З-за його спини, також з пістолетами в руках, виїшли Лютц і Міллер.

Побачивши трьох озброєних офіцерів, а серед них і гестапівця, есесівці, збиваючи один одного з ніг, кинулися до виходу.

— Гер гауптман! — спокійно, немов нічого не трапилося, сказав Генріх Лютцу. — Ви знаєте, де моя кімната, пройдіть, будь ласка, туди з Міллером, а я тут дещо замовлю.

Переконавшись, що машина з п'яними солдатами від'їхала, Лютц і Міллер піднялися до кімнати Генріха. Побігла до себе і Моніка. Сльози образи ще тремтіли на її віях. Пробігаючи повз Генріха, вона на ходу, поспіхом кинула: “Спасибі!” — і зникла за дверима.

Генріх підійшов до буфету.

— Пришліть мені в номер пляшку коньяку, — попросив він мадам Тарваль і, відрахувавши гроші, додав: — А це за тих тварюк, — адже вони вам не заплатили.

Мадам Тарваль замахала руками.

— Що ви! Що ви! Я й так перед вами у боргу! Ця шалена дівчина могла такого накоїти, що і їй, і мені перепало б!

Не слухаючи заперечень мадам Тарваль, Генріх перехилився через стойку і сам вкинув гроші в касу.

— Адже я вигнав відвідувачів...

Коли він уже попрямував до виходу, до нього підійшов один з відвідувачів ресторану — француз.

— Дозвольте, месьє офіцер, випити за людське благородство! — вклонився він Генріху.

Всі присутні підвелися з бокалами в руках.

Генріх повернувся до стойки, взяв з рук мадам Тарваль фужер з вином і, чокнувшись з французом, який запропонував цей тост, вклонився в бік решти присутніх.

Усі дружно випили.

Генріх вийшов.

Хвилин за двадцять до відходу поїзда, коли Курт вже зносив речі на машину, Генріх зайшов до ресторану попрощатися з хазяйкою і Монікою.

— Я на тиждень виїжджаю у відпустку і хочу попрощатися з вами і мадемуазель.

— О, це дуже люб'язно з вашого боку, месьє барон. Приїздіть швидше. Ми будемо чекати на вас. А Моніку я зараз покличу.

Попрощавшись з Генріхом, мадам Гарваль пішла розшукувати дочку. Генріх сів до столика. Минула хвилина, друга, а Моніки все не було.

Нарешті, коли Генріх уже втратив надію її побачити, дівчина з'явилася.

— Ви хотіли мене бачити, месьє фон Гольдрінг? — сухо запитала вона.

— Чому така офіціальність? Чим я завинив перед вами, що ви на мене й поглянути не хочете?

Дівчина дійсно стояла з опущеними очима, бліда й похмура.

— Навпаки, я вам дуже вдячна за ваш лицарський вчинок...

— Я їду у відпустку і зайшов попрощатися з вами.

— А ви вже попрощалися з тими дамами, з якими так бучно відсвяткували свої нові погони і залізний хрест?

У підкреслено безжурному тоні, яким було задано це запитання, звучали нотки образи.

— Моніко, хороша моя вчителько! Та я їх навіть не розгледів. Тільки вони з'явилися, ми з Лютцем пішли додому.

— Це ви виправдуєтесь переді мною?

— А ви ніби докоряєте мені...

— Я докоряю на правах вашої вчительки, — вперше за весь час усміхнулася Моніка.

— Ну, а я виправдуюсь на правах вашого учня. То які ж настанови ви мені дасте на час відпустки?

— А хіба вам потрібні мої настанови? Адже ви їдете до своєї названої матері і... сестри. І вони, певно, добре вас доглянуть.

— Чому ж ви зупинилися перед словом “сестра”?

— Бо не уявляю, як можна назвати сестрою дівчину, яку ви зовсім не знаєте. Ви ж самі казали, що бачили її лише хлопчиком. І, крім того, сестрам не возять таких коштовних подарунків...

— Виходить, ви не дасте мені жодної настанови або поради?

— Поводьте себе добре і... повертайтеся швидше!

— Обидві ці настанови я приймаю з радістю, бо...

Генріх міцно потиснув руку дівчині і швидко вийшов.

“Невже вона мене любить?” — думав Генріх по дорозі на вокзал.

Йому було радісно і водночас сумно.

Рибалки і рибки

Телеграму про приїзд Гольдрінга до Мюнхена Вільгельм Бертгольд одержав пізно ввечері, коли він уже збирався залишити приміщення штаб-квартири, щоб іти на спочинок після цілоденної роботи. Він давно чекав такої телеграми, робив усе можливе, щоб прискорити приїзд Генріха до Мюнхена, а одержав

звістку про це саме тоді, коли вона була невчасною: адже поїхати додому він зараз ніяк не зможе. А чи зроблять Ельза і Лорхен все, як слід?

Бертгольд з телеграмою в руках опустився у велике крісло біля стола і замислився. Скільки планів, сподівань, надій він покладав на приїзд Генріха до Мюнхена, і — ось маєш! — він прибув саме тепер, коли навіть на один день відпроситися не тільки не можна, а навіть незручно.

Про зустріч з Гольдрінгом усією сім'єю він кілька разів писав дружині, між ним і нею була домовленість, що він обов'язково прибуде. А от тепер треба давати телеграму, щоб його не чекали... Невже не можна нічого придумати? Невже всі плани можуть піти під три чорти тільки через те, що у штаб-квартирі зараз роботи більше, ніж будь-коли? Адже за все своє свідоме життя він жодного разу не поступився інтересами служби на користь своєї сім'ї!

Минуло вже двадцять вісім років, як він у розвідці. Невже двадцять вісім? А пам'ять так добре зберігає найменші подробиці того дня, коли він, молодий офіцер, їхав до Відня, щоб влаштуватися при генштабі австро-угорської армії і регулярно сповіщати свого шефа оберст-лейтенанта Брандта про настрої і поведінку офіцерів штабу.

Скільки тоді було райдужних надій на блискучу кар'єру, скільки юнацької романтики!

Вільгельм Бертгольд — розвідник за походженням, за освітою і за фахом. Полювання на людей, довірливих і щирих, балакучих і надто одвертих, високопоставлених і маловідомих, але таких, чії посади обумовлювали обізнаність зі справами таємного порядку, — це полювання у роду Бертгольдів вважалося

такою ж потрібною і не менш почесною професією, як робота лікаря, викладача богослов'я, чи гірничого інженера. І коли молодий Віллі їхав до Відня, він разом з матір'ю пішов до кірхи і гаряче молився богові, бажаючи у нього підтримки й допомоги у такій важливій справі, як робота агентурного розвідника, успіх якої залежить від кількості простодушних дурників.

Спочатку молодий Бертгольд не мав підстав скаржитися на долю. Вона була ласкавою до нього, і ця ласка виявлялася в численних відгуках Брандта. Але в 1916 році Віллі Бертгольд, тоді вже гауптман, зробив неприпустиму помилку: він не розпізнав в одному високопоставленому офіцері австро-угорського генштабу німецького професіонала-розвідника і в черговому рапорті змалював його діяльність дуже темними фарбами.

Після цього зірка Бертгольда затьмарилася на досить довгий час. Правда, його не вигнали, але й не помічали, дозволяючи виконувати лише ті завдання, з якими легко впорався б навіть жовторотий філер. Бертгольд мовчки терпів зневагу аж до 1918 року, коли доля, здавалося, знову посміхнулася до нього. В той час раптом виникла потреба набрати повний контингент розвідників-шпигунів різних профілів, щоб експортувати їх до окупованої України. Згадав про Бертгольда його друг дитинства і однокашник по школі розвідників Зігфрід фон Гольдрінг, баронський титул якого правив йому за перепустку не тільки до кабінетів високопоставлених начальників, а й до віталень їхніх дружин.

Гольдрінг і Бертгольд поїхали на Україну разом,

хоч одержали різні завдання: Зігфрід мав вивчати транспорт і вербувати там агентуру, а Вільгельму доручили збирати відомості про економіку півдня України.

Щоб замолити колишній гріх, Віллі Бертгольд працював без просвітку, не знаючи втоми. Він вивчав земські архіви, статистичні дані, перечитував запорошені пилом доповідні записки геологічних розвідок. Та коли восени 1918 року німецька армія тікала з революційної України, Бертгольд мусив втекти, захопивши якнайбільші дорогоцінності Козельщанську ікону божої матері, поспіхом вкрадену ним з монастиря, і свою доповідь про економіку півдня України. Камені на іконі, як згодом виявилось, були фальшивими, а доповіді ніхто навіть не проглянув, бо сама Німеччина стояла напередодні краху — було не до того.

На цьому б і закінчилася кар'єра потомственного розвідника, коли б про нього не згадав бувший шеф, оберст-лейтенант Брандт. Не звиклий до уваги начальства, Бертгольд не встиг і отямитися, як став заступником Брандта і, майже одночасно, чоловіком його доньки Ельзи, єдиним посагом якої був високий пост її батька. Але батько за два роки по тому помер, дочекавшись онуки Лорхен, якій міг заповісти лише колекцію поштових листівок, зібрану мало не за півстоліття.

Бертгольд любив свою дочку безмірно, як може любити людина, що за все своє життя не відчувала не тільки щирої приязні до будь-кого, а навіть симпатії. Він завжди був замкненою людиною і оцінював відносини з іншими з погляду вигоди для своєї кар'єри. Так він став і чоловіком Ельзи, яку ніколи не любив

і лишався для неї чужим навіть досі. Єдиним, що зв'язувало подружжя Бертгольд, була донька Лора, доля якої однаково хвилювала і батька, й матір.

Маленька Лорхен була напрочуд милим дівчатком: з пухкими ручками і ніжками, рожевими щічками, золотистими кучерями. Зачаровані красою своєї доньки, батьки не помічали, як поступово змінювалася її зовнішність. В міру того як Лора тяглася вгору, якимось витягувалися і всі риси її обличчя. А це аж ніяк не прикрашало дівчину. В дванадцять-тринадцять років вона перетворилася на досить незграбного підлітка, та ще й з препоганими нахилами: Лора любила підслухувати під дверима, підглядати за дорослими, і її обізнаність з деякими інтимними сторонами життя сягала значно далі, ніж то буває у інших дівчат одного з нею віку.

Саме в цей час у Лори з'явився нестримний потяг до хлопчачого товариства. Скориставшись з поблажливості матері і частої відсутності батька, який багато їздив у службових справах, дівчина приводила додому своїх однокласників-хлопчаків цілими табунами, щедро частувала їх ласощами, які потай тягала з буфета, а потім вигадувала ігри з обов'язковими поцілунками, занадто тривалими, щоб їхнього характеру не могла не помітити, нарешті, фрау Ельза. Стурбована мати заборонила дочці приймати у себе вдома своїх нових друзів і цим ще погіршила справу: веселі забави Лора перенесла на подвір'я вілли, де наглядати за поведінкою дочки було ще важче. Не бажаючи признатися чоловікові в своєму недогляді за донькою, фрау Ельза приховала від Бертгольда і те, що сталося, і свої турботи, пов'язані з вихованням Лори. Та Бертгольд сам

одного разу побачив крізь вікно, як його одиначка бавилася з хлопцями. Відтоді Лора почала виходити на прогулянки лише з матір'ю, а час її повернення з школи контролювався. Дівчина опиралася, впадала в істерики, але воля батька була незламна.

Ці розумні міри, здавалося, добре вплинули на Лору. Вона стала рівнішою у поведженні, та й фізично дуже змінилася. Зелений пуп'янок почав розквітати у пишну квітку, навіть занадто пишну для її років.

Тепер вже Лора й сама більше тяглася до товариства дівчат, обмінювалася з ними зошитами з переписаними віршами, а під час вакацій палкими й довгими листами, сповненими клятв у вічній вірності.

Заспокоєні батько й мати милувалися тепер дочкою, мрійним поглядом її блакитних очей і довгими й товстими золотистими косами. Занадто м'ясистого на кінці носа доньки батьки намагалися не помічати, потішаючи себе думкою, що він ще сформується.

Правда, іноді Лора ніби вибивалася з колії. Тоді вона знов починала каверзувати, ставала надто дражливою, допікала всіх присутніх чи то виявами несподіваної ніжності, чи то вибухами такої ж незрозумілої люті. З цього приводу батьки навіть радилися з лікарями, але всі вони в один голос заспокоювали:

— Звичайні явища перехідного віку! Вийде заміж, народить дитину, і все буде гаразд!

Бертгольд вже давно мріяв про те, як його Лорхен вийде заміж, народить сина і цим продовжить рід Бертгольдів, коріння якого губилося десь у сутінках XVII сторіччя і який міг так несподівано закінчитися на ньому, Вільгельмові Бертгольду. Треба бути справедливим: люблячий батько зробив усе можливе, щоб

майбутній чоловік його доньки не докоряв їй нікчемним посагом, як доводилось докоряти йому самому фрау Ельзі.

Ні, посаг у його доньки буде чималий! В 1933 році, після гітлерівського путчу, Бертгольд було подаровано велику віллу в Мюнхені, що належала раніш якомусь єврею — професору музики, а згодом, завдяки зв'язкам з Гімлером, Вільгельм одержав ще й два хлібних заводи. Та й своє перебування на Східному фронті Бертгольд розглядав як рідкісну можливість забезпечити і майбутнє Лори, і самого себе на старість. О, він не кидався, як інші, на дрібниці — одяг, меблі чи продовольчі посилки. Усі підлеглі офіцери знали, що найкращим подарунком для їх шефа було срібло, старовинне російське срібло. Його розшукували спеціально для начальника відділу І-Ц, і він, одержавши якийсь сервіз, любив довго і старанно розглядати його на самоті, перше, ніж відправити фрау Ельзі додому. Вважаючи себе тонким знавцем мистецтва, Бертгольд замолоду купував дешевенькі копії з відомих скульптур і завішував усі стіни своєї квартири такими ж дешевенькими, фабричного виробу килимами. Тепер він міг задовольнити свою пристрасть і до скульптури, і до килимів, компенсувати себе за те, що йому такий тривалий час доводилося задовольнятися підробками замість справжніх мистецьких витворів. Так, його апетити з часом збільшувались, а художні смаки вдосконалювались. Тепер він брав і скульптури, і килими лише з музеїв. Адже так маєш гарантію, що не потрапить до твоєї колекції якась копія чи другорядна річ. І, з власливою йому акуратністю, Бертгольд перед відправкою

кожної нової “знахідки” власноручно приклеював до скульптури чи пристібав до килима маленьку картку, де позначав усе, що міг позначити: назву скульптури, ім’я її автора, час, коли було вироблено той або той килим, і навіть адресу музею, звідки цю річ було взято. Всі ці картки фрау Ельза за наказом чоловіка зберігала, як зберігають ощадливі люди все, що може стати під старість джерелом їхнього існування.

Фрау Ельза акуратно, двічі на тиждень, сповіщала Бертгольдові всі сімейні новини. Звичайно, головною темою цього листування була Лора — її здоров’я, поведінка, настрої. Мати уникала скаржитися на дочку, щоб не хвилювати чоловіка, обтяженого нині такою величезною роботою, але в її листах усе частіше стали прориватися тривожні натяки на те, що з Лорою не все гаразд. На категоричну вимогу Бертгольда написати, врешті-решт, у чому справа, фрау Ельза відповіла довгим листом, де змалювала Лору з зовсім несподіваного боку.

Виявилось, що раптове захоплення Лори фермою, яку рік тому придбав Бертгольд недалеко від Мюнхена, пояснюється не звичайним потягом до господарства, а причинами зовсім іншими і навіть дивними.

Цю ферму Бертгольд придбав майже за дурничку і покладав на неї великі надії. І не тільки тому, що відправив туди чудових породистих голландських корів. Головний зиск мала дати безплатна робоча сила, бо під час свого перебування на Східному фронті Бертгольд послав на свою ферму дев’ять білоруських дівчат, що нібито мали зв’язок з партизанами.

Лора спочатку байдуже поставилася до нового

надбання батька, але останнім часом почала вчашати на ферму, навіть купила собі довгого нагая, буцімто від собак, яких тримали як охорону.

Ні, фрау Ельза не турбувалася спочатку, бачачи, що її донька збирається в дорогу. Вона навіть вихвалялася перед знайомими, яка то добра господиня вийде з Лори. Але одного разу вона випадково змушена була поїхати на ферму слідом за дочкою, і те, що побачила там, страшенно вразило і налякало її. О, справа, звісно, була не в отих білоруських дівчатах, яких Лора шмагала нагаєм! Для фрау Ельзи це була звичайна робоча ху-доба, а худобу завжди треба поганяти. Отже, не слъози дівчат і їх зойки приголомшили фрау. Вона спинилася, мов уражена блискавкою, побачивши обличчя своєї дочки: воно палало якоюсь нелюдською насолодою, а мрійні очі Лори з розширеними зіницями скидалися на очі божевільної. Як дізналася фрау Ельза, це не був випадковий вибух люті. Дівчина їздила на ферму саме за тим, щоб катувати дівчат.

Бертгольд мусив відпроситися у вищого начальства і примчати до Мюнхена, щоб самому переконатися у вірогідності повідомлень дружини і, в разі потреби, скликати консиліум лікарів, які б обстежили стан здоров'я Лори всебічно.

Цього разу лікарі не були такими оптимістичними в своїх висновках, хоч знову наполягали на тому, що дівчину треба швидше видати заміж. Поїздки на ферму вони порадили заборонити категорично, бо вони можуть розвинути садистичні нахили у Лори, а це може призвести до всіляких ухилів від нормального статевого і психічного життя.

І Бертгольд, і фрау Ельза стали перед дилемою —

видати дочку заміж якнайскоріше. Вона повинна мати чоловіка, дітей, жити цілком нормальним життям. Рід Бертгольдів мусить мати нового, здорового нащадка, чорт забирай!

Але легко сказати — видати дочку заміж!

Звісно, Бертгольд міг би обрати серед підлеглих йому офіцерів більш-менш пристойну кандидатуру. Взяти якогось бідного, малопомітного лейтенантика і допомогти йому висунутися, з тим щоб він потім став його зятем. Але Бертгольд мав переконливий приклад того, що подібна цілковита залежність від майбутнього тестя мало сприяє пробудженню ніжних почуттів до силоміць нав'язаної дружини, — себе самого! Що ж, треба признатися: його Ельза, хоч і не зазнавала великих нестатків, а останні роки навіть могла вважати себе багатогою, щасливою все ж ніколи не була. Не зазнав щастя у подружньому житті і сам Вільгельм Бертгольд. Про людське око вони з дружиною були чемні і уважні одне до одного, але, залишившись віч-на-віч, не знали про що говорити, були холодними й чужими, доки справа чи розмова не стосувалася Лори. Так, тільки Лора була його єдиною втіхою!

Будуючи плани про майбутнє дочки, сухий і розсудивий Вільгельм Бертгольд ставав навіть мрійником. Під час своєї першої поїздки до Мюнхена він зробив усе від нього залежне, щоб ввести Лору у вище мюнхенське товариство. І не його вина, що Ельза не змогла закріпити цих зв'язків. Так чи інакше, а шлях до салонів, де Лора могла знайти свого обранця, лишився закритим, і Бертгольда вже почала непокоїти думка, що йому у своїх планах про одруження дочки

доведеться дечим поступитися. Тим більше, що Лора з роками значно погіршала. Обличчя стало занадто кругловидим, а ніс на кінці ще потовщав. Від цього Лорині очі здавалися значно меншими, ніж були насправді. Лише волосся дівчини лишилося незмінно буйним і золотистим.

Появу Генріха фон Гольдрінга в своєму службовому кабінеті Бертгольд, тоді ще оберст, прийняв як щасливий дарунок долі. І справді, тільки випадковим щасливим збігом обставин можна було пояснити те, що саме до Бертгольда потрапив цей юний барон, син його покійного друга, спадкоємець двох мільйонів! Розчулений зустріччю з сином покійного Зігфріда і листом свого давнього друга, оберст тоді в цілком щирому пориві пообіцяв Генріхові заступити йому батька. Тільки вночі, розмірковуючи про все, оберст зрозумів, який крок він зробив!

Так, кращого нареченого для Лори і не знайти! Генріх має заслуги перед фатерляндом, трохи гарячкуватий для розвідника, як показала вся ця історія з Шульцем, але дальша робота в розвідці дисциплінує його, і він має всі підстави розраховувати на блискучу кар'єру... А головне, багатий і до того ж барон! Правда, в нинішні часи титулам не надають великого значення, але не завадить, коли Лора стане баронесою. Та й на вроду Генріх фон Гольдрінг непоганий — високе чоло і тонкий, з горбинкою ніс, розумні світло-карі очі, струнка постать. Ні, навіть найвибагливіша дівчина на виданні не відмовиться від такого жениха!

Про свої плани і сподівання Бертгольд негайно ж повідомив дружину, наказавши їй виявляти якнай-

більше ніжності до свого названого сина. Лору й попереджати було не треба. Вона була просто в захваті, що у неї з'явився брат, доля якого склалася так романтично.

Між Генріхом, фрау Ельзою і Лорою зав'язалося жваве листування. Отже, все йшло якнайкраще.

У розробленому плані Бертгольд великого значення надавав першій зустрічі Генріха з фрау Ельзою і Лорою. Він заздалегідь продумав усі деталі цієї зустрічі і, як хороший режисер, розподілив усі ролі. Першу, звичайно, він залишив за собою, причому він мав не тільки добре грати, а керувати ходом усіх подій. І от раптом усі його плани завалюються, бо Генріх приїздить до Мюнхена саме тоді, коли його, Бертгольда, не буде!

А що, коли все-таки відпроситися на один день, всього на один день!

Бертгольд пригадує всі термінові справи, які чекають на вирішення завтра й позавтра. Ні, він зробить інакше: попрацює сьогодні цілу ніч, а завтра — день. Надвечір він відпроситься в одноденну відпустку і ввечері виїде машиною. Траса в чудовому стані, її не пошкоджено бомбардуванням, і до Мюнхена можна буде доїхати за вісім-дев'ять годин. Отже, день, цілий день буде в його розпорядженні! А за день можна гори перевернути! Але про всякий випадок треба дати дружині телеграму, що прибути додому він не може.

Телеграма чоловіка страшенно схвилювала фрау Ельзу. Генріх лише один день у них, а вона стомилася до краю. І не Генріх винен у цьому. О, ні! Вона цілком поділяє думку Віллі про чемність і вихованість моло-

дого барона. Більше того — він справив на неї таке велике враження, що навіть без докладних інструкцій чоловіка вона вжила б усіх заходів, щоб цей стрункий, випещений офіцер, з такими тонкими і благородними рисами і двома мільйонами марок у Швейцарському і Німецькому банках став нареченим, а потім і чоловіком її дочки.

Генріх прибув сьогодні вранці, коли на нього не чекали, і фрау Ельза не встигла настановити Лору, як себе поводити з названим братом. Дівчина діяла, як їй підказувало серце, і, на думку фрау, припускала помилку за помилкою. Звісно, те, що Лора і Генріх — названі брат і сестра, усувало потребу додержуватися всіх церемоній, яких вимагали правила хорошого тону. Генріх мав рацію, коли під час першої зустрічі заявив, що він не може називати свою сестричку на “ви”. Цілком припустимо і те, що, вітаючись, Генріх і Лора поцілувалися. Адже вони названі брат і сестра. Але пильне і тепер уже досвідчене око фрау не могло не помітити, що Лора сама затягла цей поцілунок і, взагалі, надто палко виявляє свої сестринські почуття. Це може відштовхнути барона або навпаки — захопити його до легкої перемоги над дівчиною, яка сама йому в’язне на шию. І тоді — прощай усі плани і сподівання!

Ні, до приїзду Віллі не можна залишати Лору і Генріха наодинці! І фрау Ельза мусила відкласти всі свої справи по господарству і цілий день тягатися за дочкою і гостем, куди б ті не пішли. Після сніданку вони втрьох оглянули садок, прогулялися вулицями міста, навіть зробили до обіду прогулянку на машині.

Генріх сам сидів за кермом, а Лора захоплено вихваляла його майстерність водія. Вона взяла з барона слово, що він навчить її вести машину. Звісно, нічого дивного і недозволеного в цьому не було б, якби Лора вміла себе краще тримати. Але покластися на неї аж ніяк не можна. Отже, доведеться їздити і їй, фрау Ельзі. А вона вже тепер так стомилася, що не знає, чи вистачить у неї сил на завтра. Барон, правда, поводить себе з Лорою чемно, стримано, але хто його знає, як він триматиме себе, коли лишиться з дівчиною наодинці?

Фрау сподівалася, що вночі прибуде чоловік і тоді весь тягар і вся відповідальність ляжуть на його плечі. І раптом телеграма, що він прибути не може.

Довелося діяти на свій страх і ризик. Після обіду фрау Ельза, пославшись на те, що Генріху треба відпочити з дороги, закликала доньку до себе в кімнату. Лора охоче погодилась, бо їй хотілось як слід роздивитись привезені Генріхом подарунки. Вона кинулася приміряти сукні, туфлі, приклала ту або ту матерію до лиця, чіпляла на шию коштовне намисто і в одне вухо слухала, а в друге випускала все, що говорила їй мати. Та була в розпачі, бачачи, що її слова навіть не доходять до свідомості дівчини. Довелося вдатися до крайнього заходу:

— Ти не забувай, що сьогодні він твій названий брат, а завтра може стати нареченим, а потім і мужем!

Лора аж присіла від несподіванки, а за мить схопилася і кинулася матері на шию.

— Боже мій, яка ти ще наївна! Дитина, справжня дитина! — розчулено гладила доньку по голові фрау Ельза.

Так, фрау Ельза зробила розумно, відкривши всі карти перед Лорою. Дівчина раптом посерйознішала і уважно вислухала всі поради матері. Стати баронесою фон Гольдрінг, дружиною цього красивого офіцера! Віднині вона у всьому слухатиметься своєї мами і слово в слово переказуватиме їй все, що буде говорити Генріх наодинці. Так, так, вона розуміє, що і батько, і мати бажають їй тільки щастя, і вона робитиме все так, як їй зветься.

... Генріх з задоволенням роздягнувся і ліг до ліжка у відведеній для нього кімнаті. Фу, як він стомився! Він навіть не уявляв собі, що то значить півдня провести у товаристві дурної і балакучої дівчини і запопадливої матері, яка ловить своїй доньці жениха. Вже краще, коли б був тут сам Бертгольд. Той принаймні розумніший і більш тактовний. Огидлива вся ця комедія, але нічого не вдієш. Треба якомога довше тягти, під усякими приводами зволікати, щоб не рвати відносин з Бертгольдом, особливо тепер, коли він став такою високою особою. І жити серед цього награбованого у рідній країні добра. З якою гордістю показувала фрау Ельза “трофеї” свого чоловіка, вивезені з російських музеїв! Як настирливо під час обіду намагалася привернути його увагу до столових приборів з старовинного російського срібла! Мабуть, у цій віллі все крадене і награбоване... Від старого лишилася хіба оця бронзова фігура Бісмарка, яку навмисне поставили до нього в кімнату, як милий спогад про дитячі роки, і яку Лора подарувала йому сьогодні на згадку про зустріч. Згадавши про свою першу розмову з Бертгольдом, в якій фігурувала і ця скульптура, Генріх посміхнувся. Як все-таки багато важать в його роботі отакі деталі!

— Ну, пане Бісмарк, до нового побачення! — сказав Генріх, звертаючись до зображення засновника юнкерської третьої імперії, перевернувся на другий бік, натягнув ковдру на голову і заснув міцним сном.

Розбудила Генріха покоївка Анна вже вчором.

— Як можна так довго спати, ледарю! — гукнула Лора з-за дверей. — Зараз же мені одягайся, бо гості посходилися, а той, заради кого ми їх покликали, досі спить!

— За одну хвилину буду до твоїх послуг, сестричко!

Справді, за якихось п'ять хвилин, свіжий після хорошого відпочинку, зодягнений в парадну форму, Генріх з'явився перед Лорою. Дівчина теж подбала про свій туалет. На ній було пишне біле плаття з живою червоною трояндою на грудях. Золотисті коси, перекинуті через плечі наперед, спускалися мало не до колін.

— Маргарита, справжня Маргарита, в яку до нестями закохався Фауст!

Лора образилась:

— Не кажи непристойностей, Генріх! Адже Фауст згубив Маргариту, бо ця дівчина зовсім не вмiла себе поводити!

Генріх ледве втримався від сміху.

— О, Лоро, я зовсім не те мав на увазі! Я думав про красу цієї дівчини і її розкішні коси, а не про те, як вона себе поводить.

— Тоді я пробачаю і... — Лора міцно стиснула руку Генріха і відкрила двері до вітальні.

Засліплений яскравим світлом, Генріх не відразу

розгледів усіх гостей, помітив тільки, що їх дуже багато. Дружини і доньки офіцерів гестапо: старі й молоді, худорляві й товсті, біляві й руді, гарні й погані. Проте всіх їх об'єднувало щось спільне, і лише потім Генріх здогадався, що цим спільним був вираз цікавості на їхніх обличчях. Лише одна з присутніх якось відрізнялася від інших, може, тим, що вона не звернула на Генріха найменшої уваги.

Це була красива дівчина років двадцяти восьми, з коротко підстриженим руським волоссям, блідим обличчям, з великими синіми очима. Довгі темні брови, що кінчиками сягали аж до скронь, а на перенісці майже зросталися, і такі ж темні виї добре контрастували з кольором очей, але водночас і підкреслювали якийсь їх дивний вираз. На дівчині була форма оберштурмфюрера СС. Новенький залізний хрест було приколото під лівою кишенею добре пошитого парадного мундира.

— Моя кузина, начальник табору полонених росіян у Східній Пруссії, оберштурмфюрер Бертина Граузамель! — відрекомендувала свою родичку Лора.

“Очевидно, кокаїністка, бач, які розширені зіниці!” — зробив висновок Генріх, потискуючи маленьку, але міцну руку дівчини.

Лора посадила Генріха між собою і Бертиною, і якось само собою вийшло, що потім вони весь вечір трималися разом.

Бертина спочатку поставилася до Генріха не дуже привітно, але після двох-трьох вдалив його дотепів і тактовно сказаних компліментів розвеселилася, почала відповідати жартом на жарт і охоче танцювала з Генріхом, який як єдиний кавалер мусив по черзі

запрошувати дам до танців. Саме під час танцю вона й кинула недвозначний натяк, що не схвалює смаку Гольдрінга щодо вибору нареченої.

Весь вечір Генріх упадав за Лорою, не забуваючи і про Бертину. Вони умовилися зустрітися знову завтра вранці, щоб утрюх зробити прогулянку за місто.

Найближчих три дні Лора, Бертина і Генріх були нерозлучні. Вони їздили машиною за місто, оглядали Мюнхен, побували в театрі і на концерті.

Фрау Ельза спочатку раділа з того, що присутність Бертини позбавила її зайвих турбот, пов'язаних з наглядом за дочкою і Генріхом. Але згодом вона зрозуміла, що припустила помилку: Бертина, не приховуючи цього, кокетувала з Генріхом, і, як не була засліплена фрау любов'ю до дочки, в неї все ж вистачило об'єктивності визнати, що Лорі важко конкурувати з Бертиною. Довелося залишити справи по господарству і знову звалити на свої плечі важкі і клопіткі обов'язки матері, яка хоче висватати доньку. Та й поведінка Генріха почала її серйозно непокоїти. Він упадав біля Лори, говорив їй компліменти, був уважним і ввічливим до дівчини, але досі навіть не натякнув на щось більше, ніж почуття брата. Можливо, що в цьому винна Бертина. Адже Генріх з нею щось дуже породичався: називав кузиною, під час поїздок сідав з нею на передньому сидінні, і вони по черзі ведуть машину, а Лора сидить позаду сама і сумує.

Не знала і не могла знати фрау Ельза, що Генріх однаково зненавидів і Лору, і Бертину. Зненависть ця виникла другого дня після вечірки у Бертгольдів. Ранком, як було умовлено, Бертина прийшла до Лори

і принесла їй подарунок, надто оригінальний для молоді дівчини. Це був нагай, як виявилось, зроблений за спеціальним замовленням Бертини. Одержавши його, Лора в якомусь дикому захопленні спочатку охопила кузину за шию і почала душити поцілунками, а потім тут-таки, в кімнаті, почала цвяхкати ним, вдаючи, що когось б'є. Глянувши на свою “сестричку”, Генріх весь напружився, щоб її не вдарити: обличчя Лори, очі, роздуті ніздрі, вся постать говорили про дику, садистську насолоду, що охопила дівчину, тільки-но до її рук потрапив нагай.

— Це точнісінька копія того, з яким я ходжу по табору, — пояснила Бертина, з посмішкою спостерігаючи, як її кузина цвяхкає нагаєм по спинці крісла.

— Я б хотіла знати вашу адресу, Генріх, давайте листуватися! — запропонувала Бертина, коли Лора побігла до матері, щоб показати їй подарунок кузини.

Генріх механічно назвав адресу, хоч думав зовсім про інше — перед ним усе ще стояло спотворене люттю і таке огидне у ці хвилини обличчя Лори.

— Мама не дозволяє поїхати на ферму! — мало не плачучи, поскаржилась Лора, коли повернулася.

— А для чого їхати на ферму? — не зрозумів Генріх.

— Щоб спробувати подарунок! Там у нас російські дівчата працюють...

Генріх вихопив з рук Лори нагай, але схаменувся і зробив вигляд, що взяв його лише для того, щоб розглянути. Зовні це була звичайна шкіряна пліть, але поміж смугами шкіри було вплетено гнучкий дріт. Генріх замахнувся нагаєм і щосили вдарив по спинці крісла.

— Ой, гляньте, шкіра на кріслі тріснула! — скрикнула Лора.

Всі нахилилися. Справді, спинка шкіряного крісла тріснула там, де простягся удар нагаєм.

— З охотою взяла б вас, Генріх, за наглядача в табір! — промовила Бертина, кинувши багатозначний погляд на Гольдрінга.

— А вам часто доводиться вдаватися до нагая?

— О, так часто, як я цього хочу.

Бертина почала докладно розповідати про порядки в таборі. Вона була серед своїх, отже, їй не треба було критися. Навпаки, фройляйн Граузамель з усіх сил намагалася продемонструвати перед офіцером суворість гестапівки — начальниці над табором полонених жінок. Генріх слухав ці жахливі зізнання, міцно стиснувши кулаки і зіщипивши зуби. Час від часу він кидав короткі погляди на Лору, яка вп'ялася поглядом у кузину, щоб не пропустити й слова з розповіді цього ката в спідниці.

Генріх з насолодою кинув би все під три чорти і поїхав до Сан-Ремі, до Моніки. Якою далекою і якою близькою, без міри дорогою була для нього зараз Моніка! Мила, хороша, чиста навіть у своїй зненависті до ворогів!

Але кинути все і поїхати до Сан-Ремі Гольдрінг не міг. Між фрау і генералом тривав жвавий обмін телеграмами і, можливо, не сьогодні-завтра сам Бертгольд прибуде до Мюнхена. Отже, треба лишатися, треба грати роль закоханого. Огідно! До нестями огідно! Але треба.

Кілька днів фрау Ельза з винятковим для неї героїзмом супроводжувала молодь на всі прогулянки, брала участь у її розвагах, виконувала роль тапера під

час танців. І цей героїзм відзначив Бертгольд, коли пізно вночі, напередодні від'їзду Генріха, прибув до Мюнхена. Вислухавши найдокладнішу доповідь фрау Ельзи про поведінку молодих і про свої заходи щодо охорони інтересів дочки від зазіхань красивої кузини, Віллі Бертгольд поблажливо торкнувся пальцями її пухкої щоки:

— О, майне кацхен!

І “кішечка” мало не розтанула від такого незвичного прояву ласки чоловіка!

Ранком, тільки Генріх встиг поголитися і зодягтися, до його кімнати увійшов веселий і збуджений Бертгольд. Зустріч названого батька з сином була щирою і теплою.

— Все йде на добре! Все йде на добре! — повторював, потираючи руки, свою улюблену фразу генерал.

— А вам дуже до лиця генеральські погони, гер Бертгольд!

— Все йде на добре, мій хлопчику! Наш наступ в Росії розвивається чудово! Ще одне-два зусилля — і східний гігант упаде на коліна перед фатерляндом! Війні кінець! І сьогодні ми вже не будемо мрійниками, коли почнемо замислюватись — а що ми будемо з тобою робити, як будуватимемо життя після перемоги?

— І ця перемога станеться без моєї безпосередньої участі! — зітхнув Генріх.

— Не шкодуй про це! Не шкодуй, мій любий! Росіяни б'ються з запеклістю приречених на смерть. Поїзди з пораненими невпинною валкою їдуть зі сходу. О, так, втрати наші величезні! Але все буде, як слід.

І я хотів би знати, мій хлопчику, що ти думаєш про своє майбутнє.

— Моя кар'єра цілком залежить від вашої прихильності і ваших батьківських порад.

— На це ти можеш завжди розраховувати. А як твої особисті справи? Сподіваюся, що не одна французенка нетерпляче чекає твого повернення до Сан-Ремі. Адже так?

— Свого слова Лорі не знайомитися з іншими дівчатами, крім її подруг, я додержую...

— А ця, як її... ну дочка хазяйки готелю, де ти живеш?.. Адже я про все поінформований!

“Невже Міллер і про це має йому доносити?” — промайнуло в голові Генріха.

— О, гер генерал! Запевняю, що крім уроків французької мови...

— Слухай, Генріх! Я солдат і мужчина, такий, як і ти. І розумію, що у нас можуть бути розваги, знайомства, обумовлені, ну, як би тобі сказати, фізіологічними потребами... Не червоній! Я батько і можу говорити з тобою одверто і прямо. Я не проти всяких там вчительок мови. Але я говорю про інше. Я хочу знати про твої плани на майбутнє, серйозні плани? Адже в твої роки вже слід про це подумати?

— Я думав.

— Коли не таємниця, скажи й мені.

— У мене від вас немає таємниць. Моє майбутнє може бути пов'язане лише з вашою сім'єю, отже, й з майбутнім Лорі!

Бертгольд схопився з крісла і закрокував по кімнаті, як це він завжди робив, коли хвилювався.

— Ти їй говорив про це?

— Ні.

— Чому?

— Лора ще дитина. Наївна дитина. Вона може не відрізнити звичайного захоплення від любові...

— Ти маєш рацію... Що ж і як ти вирішив робити?

— Тепер ми вже познайомились, вона трохи знала мій характер. Я буду листуватися з нею частіше, ніж досі, а взимку, коли мені належатиме чергова відпустка, знову приїду до Мюнхена, щоб поговорити з нею серйозно.

Хвилину чи більше Бертгольд вагався. Може, натиснути, прискорити події? Але це буде нерозважливо! І генерал погодився з Генріхом.

— Розсудливо, Генріх! Хвалю і цілком згоден з тобою... Давай умовимось: четвертого лютого — день народження Лори. В цей день...

— Ви гадаєте, що моя розмова з Лорою про майбутнє буде подарунком для неї?

— О, безперечно!.. Принаймні, я її переконаю, що це так! — поправив себе генерал. — А тепер ходімо снідати!

Бертгольд обняв Генріха за талію і повів його до їдальні, де на них уже чекали Лора і Ельза. Бертини не було, хоч вона і шепнула Генріхові, що обов'язково прийде поснідати з ним на прощання.

Безжурно і весело пройшов у сім'ї Бертгольдів останній день відпустки Генріха. Всі були веселі і збуджені. І під час прогулянки, і в більярдній, де донька робила ставки на Генріха, а мати — на свого Віллі. За обідом генерал інакше не називав Генріха, як сином, і

весело підморгував дружині. Він відчував себе рибалкою, що після довгого і стомлюючого чекання спіймав здоровенного окуня. Не мав підстав бути незадоволеним і Генріх фон Гольдрінг. Заручини відсувалися на кілька місяців, а мало що може трапитися за цей час! Але тепер він безумовно може розраховувати на будь-яку підтримку свого тестя. А не в кожного офіцера такий патрон, як гестапівський генерал, та ще й друг самого Гімлера! Побачимо ще, хто справді рибалка, а хто рибка!

Щодо фрау Ельзи і Лорхен, то вони буквально умлівали від щастя.

“Очевидно, вранішня розмова з Бертгольдом для них не таємниця”, — вирішив Генріх.

Вся родина Бертгольдів поїхала на вокзал проводжати Генріха. Проводи були щирі і трохи смутні. Фрау витирала сухі очі хустиною, а Лора, кинувшись Генріхові на шию, щиро розплакалася.

Бертини на вокзалі не було.

На грані смерті

Як завжди по суботах, Моніка взялася за генеральне прибирання своєї кімнати. Вона вже вимила і вичистила все, що тільки можна було помити і почистити, і тепер м'якою білою фланелькою перетирала ті дрібнички, якими так люблять прикрашати свої куточки молоді дівчата. Милі і такі дорогі серцеві сувеніри!

Ось цю красиву бонбоньерку подарував батько, коли їй минуло вісім років. Як тоді пишалася Моніка, що всередині лежали не цукерки, а справжній золотий

медальйон. І нікому у той день, ні мамі, ні Жану, ні, тим більше їй, і на думку не спало, що через кілька років у цей медальйон доведеться вставити маленьку фотографічну картку — останню татову фотокартку!

А ось цей туалетний прибор — подарунок мами у день конфірмації. Боже мій, як далеко все це відсунулось і яким дурним дівчатком вона тоді була! У своїй білій сукенці, з білими квітами у руках вона відчувала себе справжньою королівною, якій підвладне все на світі, — адже це для неї в той день так ясно сяяло сонце, для неї розквітли нарциси, що віночком лежали на голові і так солодко пахли, для неї урочисто і велично співав орган.

Вона літала того дня, мов на крилах, і Жан усе дражнив її, що віднині вона “христова наречена” і не має права й оком кинути на когось з хлопчаків. Жан теж приготував їй того дня подарунок — маленький бронзовий бюстик Вольтера. Як реготав з цього подарунка дядько Андре Ренар, чоловік маминої сестри! Він говорив, що презент аж ніяк не пасує до події, яка нині відбулася, і вони з Жаном завели довгу суперечку про Вольтера: Жан доводив, що Вольтер — то найсвітліший розум Франції, а дядько Андре твердив, що він просто розумний цинік, який на словах вихваляв розум і свободу, а сам прислужувався перед аристократами-меценатами, бо в душі не мав нічого святого...

О, Моніка тепер цілком згодна з дядьком! Вона ненавидить Вольтера за те, що він так насміявся з її улюбленої героїні Жанни д'Арк. Справді, треба не мати нічого святого, не мати ні крапельки любові до Франції, щоб так поглумитися з її героїні!

У Моніки в кімнаті висить репродукція картини, де зображено Жанну в доспіхах, з мечем у руці, на чолі війська. Щовечора, лягаючи спати, Моніка дивиться тепер на цю репродукцію з побожністю, шукаючи підтримки у вічно живої доньки Орлеана!

Так, Моніка теж мріє про подвиги в ім'я Франції, на славу батьківщини, бо вона так само, як і Жанна д'Арк, ненавидить ворогів свого народу! О, чого б тільки не зробила Моніка, аби визволити рідну землю від окупантів! Крутячись безсонними ночами в ліжку, вона гарячково перебирає в думці всі способи, якими можна було б помститися завойовникам і прискорити час перемоги. І які тільки героїчні вчинки не спадають на думку дівчині! Але ці солодкі мрії часом розвіюються в одну мить — варто почути кроки солдатів, що походжають біля входу в штаб дивізії. Ці кроки, такі важкі й лункі в нічній тиші, мов удари, падають на її груди, гнітять мозок, не дають спокою.

А ранком, підвівшись після часто безсонної ночі, їй треба допомагати матері й прислужувати в ресторані тим, кого вона так ненавидить. Правда, вона це робить з наказу Франсуа, бо сп'янілі офіцери часом ведуть надто одверті розмови. Одного їх необережного слова буває досить, щоб партизани зрозуміли суть тої або іншої операції, яка готується проти макі і місцевого населення. Але як мало таких фраз вона могла переказати Франсуа!

Її рідний брат, Жан, нині десь у горах, з макі. Моніка й собі хотіла піти з Жаном, але Франсуа суворо заборонив їй залишати Сан-Ремі, бо він вважав, що кращого зв'язкового важко й підшукати. А тепер, коли в готелі її матері оселився Генріх...

Моніка ловить себе на думці, що вона назвала барона фон Гольдрінга, штабного німецького офіцера, на ім'я, і червоніє. Останнім часом Моніка не впізнає сама себе. Досі все було ясно й просто: вона повинна використати уроки з Гольдрінгом для того, щоб зав'язати з ним дружні взаємини і скористатися з його балакучості. Вона, що досі не посміхнулася жодному німецькому офіцерові, мусила погодитись на те, щоб годинами вести розмови з цим випеченим бароном, привітно з ним вітатися й прощатися і навіть кидати час від часу в його бік кокетуючі погляди. О, як нестерпно все це було спочатку!

Після уроку Моніка вбігала до себе в кімнату і падала на ліжку, прикусивши подушку, щоб не розридатися. Як добре, що в неї була хоч ця маленька фортеця — її кімната. З дитинства знайомий світ, знайомі милі речі, як друзі, обступали її і ніби казали: “Отут ти можеш бути сама собою. Це нічого, що ти часом нас навіть не помічаєш, не одягаєш отих красивих суконь, які раніше тебе так тішили, не відкриваєш кришки піаніно, хоч так любила колись грати, не ставиш на стіл свіжих квітів, без яких не уявляла собі життя. Ми знаємо, що ти жодного разу від початку окупації не була ні в кіно, ні в театрі, і здогадуємось, чому це так — адже ти в серці носиш траур. Ми схвалюємо тебе, маленька Моніко! Ні, ти не зрадила нас, свій дім, своє місто, рідну Францію — адже ти мусиш так робити, щоб повернутися до нас вільною і щасливою!”

А Жанна д'Арк дивилася на неї з стіни і ласкаво їй усміхалася.

Останнім часом Моніка уникає дивитися на свою

улюблену репродукцію. Вона ніби боїться, що Жанна занадто багато прочитає в її серці. А з тим, що там коїться, вона криється і від самої себе.

З того часу, коли мадам Дюрель розповіла, як Гольдрінг обеззброїв, а потім відпустив Жана і ще одного макі, дівчина змінила своє ставлення до Гольдрінга. Не те, щоб вона відчула до нього якесь особливо тепле почуття, — адже вона зовсім не знала, з яких мотивів він це зробив! Просто цей не зовсім звичайний штабний офіцер збудив її цікавість. Хто він такий і чому його поведінка так різниться від інших? Дівчина перебирала в пам'яті кожне його слово, навіть кожен його рух.

Так, він не такий, як усі вони! Але хіба це має якесь значення? Адже він однаково лишається твоїм ворогом! А що, коли він не ворог? Звичайно, і серед німецького народу має бути чимало антифашистів, які мусять приховувати свою діяльність і не виставляти своїх поглядів перед усіма. І, може, Генріх так само, як і вона, чекає на світлий день повалення фашизму? І навіть хоче прискорити цей день?

Адже цілком очевидно, що він тоді навмисно залишив її саму в кімнаті, щоб вона могла прочитати мерзенного листа Левека. І як він перед цим підкреслив, що хотів би познайомитися з її друзями! Можливо, він хотів зв'язатися через неї з макі...

А що, як Франсуа має рацію, коли твердить, що поведінка Гольдрінга може бути жахливою провокацією? І оті великі карі очі, які з таким теплом дивляться завжди на неї, приховують гестапівську хитрість і підступність! Правда, завдяки тому, що він дав їй змогу прочитати листа Левека, пощастило врятувати не тільки двох зазначених у листі макі, а й їхні сім'ї. Ну

й що ж з того? Вони могли дозволити собі таку розкіш — подарувати життя двом партизанам, щоб потім, увійшовши в довіру, забрати його у сотень.

Ні, ні, цього не може бути! За логікою подій може так статися, але є щось вище за звичайну логіку, приміром, інтуїція... А інтуїція їй підказує, що Генріх нездатний ні на підступ, ні на зраду. Так, так, є логіка серця...

Моніка жахається того, що їй спадає на думку. А може, вона закохалася в цього офіцера ворожої армії? Хотіла закохати його, а закохалася сама? Ну, будь же чесною, будь же щирою з собою, адже про це ніхто не дізнається, будеш знати лише ти сама... Так, тебе боляче вразило, коли ти дізналася про ту вечірку з дамами в день нагородження Генріха хрестом... Ти так зраділа, коли Франсуа сказав, що треба попередити макі, щоб вони часом не підстрелили Гольдрінга, і непокоїлась, коли він поїхав у Ліон, де про особу Генріха партизани не мали найменшої уяви... Тобі гірко, нестерпно думати, що Генріх поїхав у Мюнхен і буде жити під одним дахом з молодого дівчиною, хай навіть названою сестрою... Так, значить, вона вже й ревнує його? Тремтить за його життя? Чекає на його повернення? Ні, це жахливо, це неймовірно, цього не може бути!

Моніка схопилася з місця і, підбігши до вікна, рвучко його розчинила. Що це, знайома машина? Серце дівчини закалатало. Ось зараз він зійде з машини і попрямує до готелю... Але ні, він повертає до штабу. Ось уже дійшов, зник у під'їзді...

Моніка сідає на стілець, обличчя в неї спокійне, може, тільки занадто бліде. Але очі її розширені від страху, а серце крається від нестерпного болю.

Так, вона любить, любить німецького офіцера! Кому ж розповісти все це і в кого шукати поради? У матері? О, ні, мати не порадиця! Вона просто обожнює Генріха після того, як він відпустив Жана... Тоді Франсуа? Ніколи в світі! Вона помре від сорому, коли хтось дізнається про її почуття! Шкода, що зараз немає дядька Андре Ренара!

Як на останній порятунок, Моніка звертає благальний погляд на Жанну д'Арк. Але Орлеанська діва мовчить. Вона дивиться на Моніку суворо й осудливо. І дівчина, впавши головою на підвіконня, вибухає нестримним риданням.

Як усі інші дівчата всієї земної кулі, Моніка вірила, що кохання — то велике щастя. А виходить, що воно може бути й горем. Великим горем!

І не знала, й не могла знати Моніка, що за кілька днів той, хто спричинився до її горя, буде вирішувати: пустити собі кулю в лоба зараз чи, може, ще почекати кілька хвилин?

* * *

Лютц зустрів Гольдрінга з неприхованою радістю.

— Як добре, що ви повернулися, Генріх! Мені просто не вистачало вашого товариства.

— Я теж за вами скучив, Карл. Лише з вами я можу говорити щиро й просто.

— Ми з вами освідчуємося, як закохані. А тим часом генерал чекає на вас: він уже кілька разів запитував, чи ви повернулися.

Еверс, побачивши Генріха, справді зрадив.

— Як себе почуває мій друг, генерал Бертгольд?

— Чудово! Наказав якнайсердечніше вітати вас і передати найщиріші побажання здоров'я і успіхів.

— Дуже вдячний! А які новини в Берліні, Мюнхені?

Не зовсім уважно вислухавши розповідь Генріха про все чуте й бачене, генерал відразу перейшов до справи:

— Мушу сказати, вашого повернення чекав нетерпляче. Річ у тому, що є одне делікатне доручення, з яким можете впоратись лише ви, бароне, з вашим умінням швидко завойовувати симпатії.

— Ви трохи перебільшуєте мої можливості, гер генерал!

— Ані на йоту... Як вам відомо, наша дивізія вважалася тиловою, і тому нова автоматична зброя, якою вже озброєні фронтові частини, до нас ще не потрапляла.

Генріх уважно слухав.

— Але тепер становище міняється. Є дані, що Англія прискорено готується до відкриття другого фронту, а в зв'язку з цим і наші, так би мовити, тиліві дивізії посилюються: вже одержано наказ переозброїти і нас. Ми вже маємо наряди на це, є наряди і в розподільчому пункті в Бонвілі, де цю зброю виготовляють. Але, зрозуміла річ, що її в першу чергу відсилають на фронт, а нам дадуть лише тоді, коли виявиться зайвина. А мені хотілося б одержати нову зброю якнайскоріше, щоб ми всі навчилися добре володіти нею, в разі чого могли б влаштувати англійцям і американцям новий Дюнкерк. Ви мене розумієте?

— Цілком.

— Ваша місія і полягає в тому, щоб прискорити відправку зброї до нашої дивізії. Цього ви мусите домогтися якою завгодно ціною. Відповідні документи вже приготовано. Я прошу вас завтра ж виїхати. Зрозуміло?

— Так точно, гер генерал! А коли зброя буде готова до відправки, хто має її супроводжувати?

— Ви про це негайно повідомте через корпусну станцію. Але зважте — нас можуть підслухати. Тому давайте уговоримось: ви сповіщаєте, що сигарети куплено і вам треба, скажімо, сто ящиків. Це означатиме, що зброя є, потрібно сто чоловік охорони. Ви простежите за навантаженням і повернетесь або з цим ешелоном, або машиною. Адже ви поїдете туди на своїй машині?

— Так точно!

— Тоді, крім свого денщика, візьміть ще двох солдатів для охорони.

— Я волів би, коли ви дасте згоду, не робити цього. Чим більше охорони, тим швидше на мене звернуть увагу французькі терористи.

— Маєте рацію. Але в Бонвілі будьте обережні. Макі діють там дуже активно, — попередив генерал.

— Виїжджати завтра?

— Сьогодні відпочиньте з дороги, приготуйтеся, а завтра ранком рушайте. Сподіваюсь одержати від вас втішні вісті, і якнайскоріше.

— Зроблю все можливе, гер генерал.

Доручення Еверса настільки збіглося з планами самого Генріха, що він навіть трохи злякався.

“Щось дуже щастить мені, — думав він, укладаючи

чемодан. — А фортуна, як відомо, дама капризна... Всю дорогу сушив собі мозок думкою, як мені відпроситися в Бонвіль, і ось, маєте, — саме до Бонвіля мене й посилають! Яке ж завдання там на мене чекає?... Мабуть, дуже серйозне. Інакше б мене повідомили зарані. Або не хочуть, щоб я передчасно хвилювався, або вивчають ще обстановку... Так чи не так, а приготуватися слід до найгіршого...”

Генріх окинув поглядом кімнату, ніби бачив її вперше і... востаннє. Так, можливо, він сюди вже не повернеться. Можливо, він ніколи не побачить уже Моніки... І вона ніколи не дізнається, що поруч неї працював друг. Навіть те, на що він збирається натякнути їй сьогодні, вона розглядатиме як необережну балакучість молодого штабного офіцера. І пишатиметься, що так легко розв'язала йому язика... Але чому ж це вона не йде? Може, її Курт не відшукав? Може, її взагалі нема вдома? Що ж тоді робити? Він не може поїхати, не попередивши її про мету свого відрядження. Хіба самому піти її пошукати?

Генріх вже зібрався спуститися вниз, коли в двері постукали. Моніка! Тільки вона так стукає: три дрібних і легких удари.

До кімнати, дійсно, зайшла Моніка. Генріх відразу помітив, що обличчя в неї змучене, а очі трохи почервоніли. Тривога і жаль стиснули йому серце.

— Ви... плакали, Моніко? Щось трапилось? — стривожено запитав Генріх, не випускаючи руки дівчини і силкуючись зазирнути їй в очі.

— Зовсім ні, — відвела свої очі Моніка. — Просто я допомагала мамі готувати салат, і це від цибулі очі почервоніли...

— Яка проза! А я волів би, щоб вони почервоніли з тої причини, що я знову мушу їхати... І навіть пробуду в Бонвілі досить довго!

— У Бонвілі?

Генріх відчув, як рука дівчини затремтіла в його руці.

— Чому це вас так вразило?

— Нічого, я так... Розумієте, у мене там є кухня...

— Хіба я мушу її лякатися?

— Не її, а макі... Вона два дні тому гостювала у нас і розповідала, що там дуже неспокійно...

— То й що?

— Я просто хотіла попередити вас...

— Спасибі, ви дуже добра!.. А знаєте що? Чому б вам теж не поїхати в Бонвіль відвідати кухню? Я б підвіз вас машиною туди і назад...

— Що ви! Хіба я можу залишити маму бодай на тиждень! Стільки клопоту, а вона майже сама!

— Годі, знаєте, як зробимо, — як тільки я навантажу зброю...

— Зброю? Яку зброю? — здивувалася Моніка.

— От я й проговорився! — з досадою вихопилося у Генріха. — Теж офіцер, штабіст, а бовкаю язиком, як баба на базарі!

— Виходить, це якась таємниця, і ви боїтесь, що я...

— Ні, ні, я вам вірю! Тільки дуже прошу, випадково про це комусь не скажіть. Інакше зброя може потрапити не до нас у дивізію, а до макі. Вони останнім часом почали дуже нею цікавитись, а коли дізнаються,

що зброя автоматична... Правда, про те, коли її відправлять, знатиму тільки я... А втім, що це ми з вами за розмову завели! Вона зовсім не для дівочих вушок, та ще таких маленьких і рожевих, як ваші! Так як ми вирішимо з поїздкою до Бонвіля?

— Не знаю... Може, й справді... — завагалася Моніка... — Людвіна так радітиме...

— Тоді домовились: як тільки у мене справа наблизатиметься до кінця, я даю вам телеграму і зустрічаю вас на вокзалі.

— Але я не хочу, щоб мене бачили з німецьким офіцером, та ще в Бонвілі, де мене ніхто не знає!

— На обличчі в мене не написано, що я німець, зустріти можу вас у цивільному одягу. А з Бонвіля ми машиною повернемося разом. Згода?

— Згода! — не зовсім рішуче погодилась Моніка. — Отже, чекатиму вашої телеграми, а поки побажаю вам щасливої дороги!

Ранком другого дня, коли Сан-Ремі ще спав, Генріх і Курт їхали до Бонвіля. Генріх розрахував, що вони будуть там опівдні, якщо їхатимуть з швидкістю 90 кілометрів на годину, і Курт вів машину швидко — стрілка спідометра часто перескакувала за сто.

“Де я їздив по такій дорозі?” — пригадував Генріх. Так, він десь бачив щось подібне. Такі ж, ніби рукою казкового велетня, розкидані гори, що не були з’єднані в єдиний хребет, а стояли одна перед одною, створюючи вузькі долини, порослі буйною зеленню, серед якої дзюрчали вузенькі, але бурхливі потоки чистої, як сльоза, гірської води; такі ж густі внизу ліси, які, чим далі вгору, ставали одноманітнішими й нижчими; такі

ж несподівані кружечки-галявини, з усіх боків оточені лісом. У Західній Україні такі галявини називають полонинами. Так, так, от таку саме дорогу він бачив незадовго до війни, проїжджаючи з Станіслава на Яремчу! Правильно! Як, здається, давно це було...

Генріх підозріло глянув на Курта, ніби він міг підслухати його думки. Той сидів, міцно стиснувши руки на рулі, і напружено вдивлявся в далечінь. Незважаючи на прохолоду, обличчя його спітніло, а Курт, боячись відірвати від руля хоча б одну руку, лише пхиркав, намагаючись здути краплини поту, що скочувалися до губів.

— Ану, дай я поведу, а ти спочинь!

Генріх сів за руль. Так було краще. Покручена дорога вимагала напруженої уваги, про щось інше думати було ніколи. А це головне. Бо саме сьогодні він має бути як ніколи спокійним і урівноваженим: можливо, відразу по приїзді він одержить завдання, яке треба буде виконати сьогодні ж.

Дедалі дорога ставала важчою: повороти частішали, доводилося міняти швидкості, то беручи круті підйоми, то спускаючи машину на гальмах. Іноді швидкість падала до двадцяти кілометрів.

До Бонвіля прибули лише о п'ятій годині вечора. У готелі подвійного номера, як заявив черговий бюро, не було. Але велика купюра, вкладена в документ, негайно змінила становище — за п'ять хвилин Генріх і Курт вже готувалися прийняти ванну.

— Мийся ти перший, щоб мав змогу піти розпитати, де тут хороший ресторан, — наказав Гольдрінг денщикові.

Гольдрінг не помилявся, коли гадав, що про нове для нього завдання він дізнається, як тільки прибуде до Бонвіля: поки Курт розшукував ресторан, Генріх уже знав, яке важке і загрозливе становище створилося тут.

Справа в тому, що розташовані у передгір'ях Альп Бонвіль і його район були центром партизанського руху в південно-східній Франції. Найзапекліша боротьба гестапо з рухом опору довгий час не давала ніяких наслідків. Навпаки, чим лютішими були заходи гестапо проти місцевого населення, тим ширшали лави партизанів.

Але на початку лютого 1942 року сталося неймовірне: загальний улюбленець, веселий і дотепний, один з активних членів підпільної організації, її найкращий зв'язковий Дежене, виявився провокатором. Спочатку не йняли навіть віри, щоб Дежене, який сам часто був ініціатором диверсій і так охоче брався за виконання найскладніших завдань, виявився зрадником. А між тим Дежене після арешту трьох членів керівної організації руху опору скинув з себе машкару і одяг мундир есесівського офіцера, з яким розлучився п'ять років тому, коли за завданням гестапо прибув сюди, під виглядом робітника з Парижа.

Провокація завдала великої шкоди партизанському рухові: багато активних його учасників було заарештовано, але все ж до розгрому організації справа не дійшла. Ті керівники руху опору, які залишилися на волі, зуміли швидко змінити явочні квартири, перемінити адреси, прізвища, місцеперебування багатьох учасників руху.

За Дежене партизани буквально полювали. Правда, тепер він вже називав себе справжнім ім'ям — Віллі Мейер. Протягом першого тижня після викриття провокатора в Дежене-Мейера стріляли п'ять разів: його підстерігали на вулицях, на квартирі, яку за цей час він змушений був тричі міняти, і, нарешті, в ресторані офіціантка послала йому в груди дві кулі.

З Бонвіля тяжко пораненого Мейера вивезли до якогось госпіталю, і кілька місяців про нього нічого не чули. Як же були вражені місцеві партизани, коли дізналися, що Дежене-Мейер знову з'явився на вулицях Бонвіля вже в ролі ад'ютанта нового начальника гестапо оберста Гартнера. Усім було відомо, що провокатор знає в обличчя багатьох учасників руху опору. Ті партизани, що під виглядом рознощиків газет, зеленьорів або молочників досі спокійно походжали вулицями міста, мусили тепер ховатися, щоб не потрапити на очі провокатора.

До цього додалися і ускладнення, викликані діяльністю самого оберста Гартнера. Це був старий, досвідчений гестапівець, якого надсилали в місця, де складалася найнебезпечніша обстановка. Гартнер відразу скасував комендантську годину, патрулювання на вулицях вночі і цим пом'якшенням режиму завоював собі деяку популярність. Невдовзі після прибуття він випустив з тюрми багатьох в'язнів, серед яких було чимало й карних злочинців. Більшість з них була підкуплена і завербована Гартнером.

Кілька днів тому партизанам пощастило перехопити повідомлення Гартнера до Берліна, в якому він обіцяв в найближчий час ліквідувати видатних керівників руху

опору і натякав на те, що йому пощастило натрапити на слід якоїсь організації, що існує в лавах самої німецької армії. Oberst вихваляв діяльність Мейєра, з допомогою якого йому пощастило встановити таємний нагляд за видимими учасниками партизанського руху.

Гартнер діяв і поводив себе надзвичайно обережно. Після невдалої спроби макі висадити в повітря приміщення гестапо він працював невідомо в якому приміщенні, на вулиці з'являвся лише в супроводі автоматників-гестапівців і Дежене-Мейєра, якого від себе не відпускав ні на крок.

Обідав Гартнер в офіцерському ресторані “Савойя”, який охоронявся вдень і вночі.

Потреба якнайшвидше ліквідувати Гартнера і Мейєра була очевидною.

Генріх так замислився, що навіть не чув, як повернувся денщик.

— Ну, що нового, Курт?

— Усі рекомендують спеціальний ресторан для офіцерів “Савойя”.

— Далеко до нього?

— На паралельній вулиці, навпроти.

За десять хвилин Гольдрінг уже був там. Ресторан раніше належав французові, але недавно колишнього господаря заарештували, а ресторан віддали інвалідові-гітлерівцю.

“Вхід тільки для німецьких офіцерів” — прочитав Генріх на вхідних дверях, біля яких стояв вартувий.

За стойкою буфету він побачив товстого німця з густими рудими вусами.

— Маю честь говорити з господарем ресторану? — запитав Гольдрінг.

— Так точно, гер обер-лейтенант! — по військовому відповів той. — Швальбе, власник ресторану.

— Я тільки-но приїхав, гер Швальбе, але встиг уже дізнатися, що найкращий в місті ресторан це ваш. Сподіваюся, ви не відмовите тижнів два-три частувати мене своїми обідами?

— О, з радістю! Той, хто рекомендував мій ресторан, гарантую, не помилився.

— Тоді дозвольте познайомитися — обер-лейтенант барон фон Гольдрінг.

— Я щасливий мати таких високопоставлених гостей!

— То, може, для знайомства ми вип'ємо з вами по бокалу хорошого вина? — запропонував Гольдрінг.

— Вважатиму за честь! — Швальбе пошкунтильгав до шафи — у нього замість лівої ноги був протез, — взяв пляшку вина і підійшов до столика, за який сів Гольдрінг.

Генріх витяг з кишені і поклав на стіл пачку хороших гаванських сигар.

— О, яка розкіш! — захоплено вигукнув Швальбе, беручи одну з них. — Тепер не часто доводиться курити справжні гаванські сигари!

Генріх запалив одну сигару, решту підсунув Швальбе.

— Візьміть собі, я маю можливість діставати такі.

— Це для мене найкращий подарунок! Так довго ви гадаєте пробути в нас?

— Два-три тижні, а може, й місяць, — Генріх підняв бокал. Швальбе зробив те саме.

— Ваше здоров'я! — промовив Гольдрінг.

— За наше знайомство! — додав Швальбе. —

Обіди, гер барон, ви будете замовляти, а столик чи окремий номер виберіть самі.

— Обідатиму в окремому номері і хочу оглянути його зараз.

— Прощу! Он у ті двері, що за буфетом.

У супроводі господаря ресторану Гольдрінг опинився в довгому коридорі з великою кількістю дверей праворуч і ліворуч.

— Дозвольте зайти сюди? — запитав Гольдрінг, беручись за ручку перших дверей праворуч.

— Туди не можна заходити. Цей номер кожного дня, з двох годин до чотирьох, зайнятий. В ньому обідає оберст Гартнер з ад'ютантом. А ви о якій годині будете обідати?

— Обідатиму рівно о першій, але я звик не поспішати за обідом, отже, мені цей номер не підходить.

— То огляньте цей! — господар відкрив перші двері ліворуч, навпроти входу в номер Гартнера.

— О, це мене цілком влаштовує! — погодився Гольдрінг, окинувши оком добре умебльований номер.

Замовивши обід на завтра, Генріх пішов до готелю і весь вечір просидів дома, не стільки перечитуючи куплені газети, скільки обдумуючи план.

...Ранком другого дня Гольдрінг був у офіцера, який відав розподілом нової автоматичної зброї. Вислухавши Генріха і навіть не глянувши на наряд, він заявив, що не може назвати строку виконання наряду бодай орієнтовно. Але прозорий натяк на грошову винагороду значно пом'якшив неприступність офіцера. Коли ж Гольдрінг досить-таки безцеремонно поклав

перед ним на стіл пачку новеньких банкнот, підкресливши, що це лише завдаток, офіцер став привітнішим і люб'язним.

— Два тижні, я гадаю, не буде задовгий строк? — догідливо запитав він Гольдрінга.

— Саме те, що треба!

Коли Гольдрінг за півгодини після розмови з офіцером подзвонив до Еверса і попередив, що, можливо, за два тижні “сигари буде куплено”, той зрадив неймовірно.

— Нагорода, обов'язково нова нагорода, бароне, даю слово! — кричав у трубку Еверс.

О першій годині дня, хвилинка в хвилину, Гольдрінг був у ресторані. Обід подавала німкеня, яка під подвійним шаром — фарби і пудри — намагалася приховати коли не руйнівний вплив часу, то наслідки бурхливо проведеної по ресторанах молодості.

Два-три компліменти, сказані Гольдрінгом, так припали до смаку офіціантці, що вона говорила без угаву, прозоро натякаючи на свою самотність. Коли, нарешті, вона забрала посуд і пішла, Генріх трохи відхилив двері в коридор і лишився в номері, помалу п'ючи коньяк.

За десять хвилин до другої, як показав годинник, два гестапівці зайшли до кабінету Гартнера і за хвилину повернулися в коридор. Побачивши відхилені двері протилежного номера, гестапівці без стуку зайшли до нього.

— Що означає це вторгнення? — сердито запитав їх Генріх.

— Гер обер-лейтенант! Ми зобов'язані перевірити

ваші документи, — відповів старший з них, з погонями фельдфебеля.

Генріх вийняв офіцерську книжку і кинув її на стіл. Фельдфебель уважно прочитав першу сторінку.

— О, пробачте, гер барон, такий наш обов'язок! — з широкою поштивістю пробачився фельдфебель, повертаючи книжку.

— Гарзд. Але майте на увазі, що протягом двох-трьох тижнів я в цей час тут обідатиму, номер за мною!

— Будь ласка! Для нас це буде навіть зручно!

Рівно о другій в коридорі з'явилася згорблена фігура оберста Гартнера в супроводі молодого ад'ютанта і двох здоровенних гестапівців.

Генріх посидів ще кілька хвилин і вийшов.

Другого дня повторилося те ж саме: за десять хвилин до другої з'явилися два гестапівці, оглянули номер і вийшли. Відхиливши двері до номера, в якому сидів Гольдрінг, фельдфебель привітав його і зник. Рівно о другій, хвилина в хвилину, з'явився оберст у супроводі своїх охоронників і ад'ютанта.

Офіціантка і цього разу крутилася в номері, але Генріх відповідав їй досить холодно. “Треба привчити її, щоб вона не затримувалась!” — подумав він. Цього дня Генріх обідав довго. Коли о третій годині він вийшов з номера, Гартнерові тільки несли солодке.

Так тривало п'ять днів.

На шостий Генріх прокинувся вдосвіта. Він силкувався відволікати свої думки від того, що сьогодні мало статись, і не міг. Обережно підвівшись з ліжка, так, щоб не розбудити Курта, Генріх пришив до сорочки

з внутрішнього боку невеличку кишеню. Маленький чорний браунінг легко туди входив. Генріх ще раз і ще раз вкладав у кишеню револьвер і витягав його. Так, дуже зручно! Він встигне вихопити його. Може, написати записку до Моніки і передати через Курта? Генріх вже написав було кілька рядків, але відразу подер аркушик. І без цього їй, можливо, буде багато неприємностей в разі чого. Адже Міллер бачив, як він захистив її від п'яних солдатів. А йому й цього буде досить, щоб присікатися до дівчини.

Курт прокинувся.

— Наша машина наготові? — запитав Генріх.

— В повному порядку.

Генріх пройшовся по кімнаті і недбало кинув:

— Сьогодні після обіду, можливо, поїдемо на прогулянку. Держи її наготові.

До обіду Генріх з кімнати не виходив. Рівно о першій Генріх увійшов до ресторану.

— По вашому приході, бароне, можна перевірити час, — зауважив Швальбе, позирнувши на великий годинник, що висів над буфетом.

— А він працює точно? — запитав Генріх.

— Кожного дня перевіряю по радіо.

— Ну, мені час обідати.

Генріх зайшов до номера, і відразу ж туди прибігла офіціантка. Хоч закуски він ще не торкався, але офіціантка, як завжди, стояла, чекаючи, поки він доїсть рибу.

— Ви любите натуральне вино? — запитав її Генріх.

— Дуже.

— Коли воно у вас є, то принесіть мені пляшку просто з льоху.

— О, я знаю, як подавати натуральне вино!

Нарешті він позбувся цієї настирливої офіціантки! Але треба поспішати. Генріх витяг з кишені невеличку міну з двома металевими вусиками, поставив стрілку підричника на дві години тридцять п'ять хвилин і вийшов у коридор. Як завжди в цей час, там не було нікого. За мить він уже був у кабінеті Гартнера. Прикріплення міни до нижньої кришки стола забрало лише кілька секунд.

Коли захекана офіціантка прибігла з пляшкою вина, Генріх спокійно доїдав рибу.

Після двох випитих бокалів хорошого вина офіціантка почала тримати себе фривольніше, ніж завжди. Щоб швидше позбутися її, Генріх мусив пообіцяти їй прогулянку в машині за місто. За обідом Генріх їв повільніше, ніж будь-коли. Принаймні з першою стравою він упорався, коли вже було без чверті друга.

Минуло ще п'ять хвилин, а гестапівців, які завжди приходили раніше від Гартнера, не було. Не було їх і о другій, і о чверть на третю. Генріх докінчив обід і сидів, відпочивав. Очевидно, Гартнер сьогодні не прийде обідати! Думку, що треба забрати міну, Генріх відкинув: настав час обіду, і в коридорі чулися кроки відвідувачів. Отже, міна вибухне, а Гартнер після цього стане ще обережніший!

Двадцять п'ять хвилин на третю... Гестапівців усе немає. Генріх надів кашкета і, обсмикнувши мундир, повільно попрямував до дверей. При вході до загальної

зали він стикнувся із знайомими гестапівцями. Ті привітали його і зникли в коридорі. Підійшовши до буфету, Генріх глянув на годинника. Двадцять сім хвилин на третю! Отже, якщо Гартнер і сьогодні прийде через десять хвилин після гестапівців, він спізниться на дві хвилини...

Мозок працював чітко і напружено. Гартнер завжди йшов до ресторану вулицею праворуч. Отже, Генріх вийде йому назустріч рівно о пів на третю і на вулиці вистрелить а револьвера... А там видно буде, як діяти. Жаль, що він не перевірів двір навпроти ресторану: прохідний він чи закритий?

Дві години тридцять хвилин. Треба жодним рухом не показати, що ти поспішаєш. Чемно вклонившись Швальбе, Генріх неквапливо пішов до виходу, і саме в дверях стикнувся з Гартнером і його ад'ютантом. Позаду йшли два гестапівці. Відкозирявши оберстові, Гольдрінг пропустив їх і позирнув на годинника.

Тридцять дві хвилини на третю.

Встигне чи не встигне Гартнер зайти до кабінету? Так чи не так, а треба відійти трохи, а після повернутися.

Генріх перетнув вулицю. Він нарахував тридцять довгих — о, довгих за кілометри кроків, — і лише після цього почув вибух і водночас брязкіт скла.

За кілька секунд Генріх уже був у ресторані. В загальному залі знялася страшенна паніка, але ніхто не потерпів. Лише частина стіни біля буфету відвалилася і впала на один з незайнятих столиків. Через велику дірку, яка зяяла внаслідок обвалу, видно було клуби куряви і диму в кабінеті Гартнера.

Разом з іншими відвідувачами Генріх кинувся на місце події. Одного погляду було досить, щоб зрозуміти: віднині Гартнер і його ад'ютант не страшні ані партизанам, ані жителям Бонвіля.

Генріх повернувся до виходу. Коли він уже перейшов на другий бік вулиці, з-за рогу вискочила машина з гестапівцями.

Не озираючись, Генріх поволі попрямував до себе в готель.

— Поїдемо на прогулянку? — запитав Курт. Він стояв біля машини перед під'їздом готелю.

— А хіба я тобі наказував тримати машину біля готелю?

— Ні, але я гадав, що ви зразу ж після обіду захочете поїхати.

— Нікуди я не поїду. Кілька хвилин тому я ледве не відправився на прогулянку, з якої б ніколи не повернувся... — стомлено сказав Генріх.

— Як то? — перелякався Курт.

— У ресторані стався вибух, саме проти того номера, де я обідаю.

— Так отой гуркіт, що я тільки-но чув...

— Так, то був замах. Загинуло кілька гестапівців, в тому числі і полковник Гартнер... Я піду до себе і спробую заснути. Ти сиди в своїй кімнаті і нікого не пускай. Коли вже надто хтось домагатиметься побачення зо мною, розбудиш. Розумієш?

— Так точно!

Не роздягаючись, Генріх ліг на диван. Після щойно пережитого нервового напруження він почував страшенну втому. Заплющив очі, але відчув, що спати не

може. Мозок свердлила думка — чи запідозрять його в замаху? Коли запідозрять, то заарештують. Навіть коли після арешту його випустять, до нього вже не буде такої довіри, як раніше. А для нього це все одно що провал. Отже, виходить, коли прийдуть гестапівці, треба не датися їм у руки. Треба стріляти... Генріх підвівся і ще раз перевірів автоматичний пістолет і маузер. Як завжди, вони були в порядку. Гестапівці дорого заплатять за його життя...

А допитати його мусять. Обов'язково. Адже він шість днів обідав у номері навпроти того, де стався вибух. Швальбе, звісно, розповість, що Гольдрінг сам собі обрав кабінет для обіду. Підозра, безперечно, виникне. Але ж прямих доказів не може бути? Їх просто немає. Виходить, гестапівці можуть прийти за ним просто для того, щоб допитати його як свідка. Отже, коли він відразу почне стріляти, то цим самим і викаже себе. І тоді сподіватися на порятунок... А йому ж будь-що треба дізнатися про той підземний завод, де виготовляють зброю. Це завдання, як підкреслено, надзвичайної ваги. Ні, стріляти він не буде... Але підозра проти нього може виникнути під час допиту. Його можуть заарештувати у слідчого. Тоді він не встигне використати своєї зброї, принаймні автоматичного пістолета. Не брати ж його, йдучи до слідчого! Це тільки приверне зайву увагу! Отже, доведеться йти з маузером і браунінгом. Цього замало, але нічого не вдієш.

Генріх спустив штори на вікнах, роздягнувся і ліг спати.

Курт розбудив обер-лейтенанта під ранок.

— Гер обер-лейтенант, гер обер-лейтенант! — ле-

генько струсуючи барона за плече, кликав він. — До вас прийшли!

— Хто?

— Гестапо, — перелякано прошепотів Курт.

— Скажи, хай почекають, я одягнусь, — навмисне голосно сказав Генріх і схопився з ліжка.

Курт вийшов.

“Чекають... Коли б прийшли заарештовувати, зайшли б разом з Куртом!” Ця думка трохи заспокоїла. Генріх навмисне одягався повільніше, ніж завжди.

Генріх вийшов і витяг руку в нацистському привітанні. Гестапівці відповіли.

“Заарештованому відповідати б не стали” — майнуло в голові.

— Я слухаю вас.

— Майор гер Лемке наказав прибути до нього зараз для дачі свідчень у справі вибуху в ресторані “Савойя”, — відповів фельдфебель.

“Наказав”. Адже годилося б сказати “просив”.

— А чому вас двоє і з автоматами?

— Зараз ніч, а вночі ходити і їздити по місту небезпечно, — кинув другий гестапівець, у формі унтер-офіцера.

Глянувши на годинник, Генріх відзначив час — сорок хвилин на шосту.

— Гарзд, пішли!

Генріх одяг плащ і попрямував до дверей.

— Наказано прибути і денщиківі, — кинув фельдфебель.

“Це вже погано, навіть дуже”, — блискавкою промайнула думка.

— Зброї брати не треба! — наказав унтер Курту, коли той взявся за автомат.

— А чи безпечно кидати зброю в порожньому номері готелю? — запитав Генріх.

— Цей готель добре охороняється, — пояснив унтер і, взявши з рук розгубленого Курта автомат, поклав його на ліжко.

— Пішли! — сказав Генріх і перший вийшов з номера. За ним Курт, а позаду гестапівці.

Біля під'їзду стояла велика, на сім місць, машина. Біля неї чекали ще два гестапівці. Побачивши Генріха, вони відразу сіли на передне сидіння.

Фельдфебель відкрив задні двері і, відкинувши середні сидіння, жестом показав на них Генріхові і Куртові. Фельдфебель і унтер сіли на задніх сидіннях. Автомати вони тримали в руках.

“Схоже на арешт. А чи не зробив я помилки, погодившись їхати на допит?.. Але вже однаково пізно... Доведеться там вирішувати, як бути... А Курта шкода! Пропаде хлопець ні за що”. Думки одна швидше другої виникали в голові. Страху не було. Була зібраність і така ж напруженість, як і вчора, коли він стояв біля буфету в ресторані і, дивлячись на годинник, розраховував хвилини.

Дорога до слідчого-гестапівця не зайняла й п'яти хвилин, а Генріхові здалося, що вони їхали надто довго.

Перед дверима кабінету слідчого стояв вартовий з автоматом. Курт хотів іти за Генріхом, але вартовий зупинив його.

Генріх увійшов один. У дверях він зупинився і

швидким поглядом окинув просторий, розкішно umeб-
льований кабінет.

“Звідси не втечеш!” — промайнуло в голові.

Залізні ґрати на вікнах, міцно оббиті двері.

За великим письмовим столом у низькому кріслі сидів слідчий — майор Лемке, — це прізвище Генріх встиг прочитати на дверях. Він мовчки, не вітаючись, рукою вказав на крісло навпроти. Генріх сів. Якусь мить він і Лемке мовчки дивились один на одного. Генріх навіть з цікавістю. Обличчя Лемке, вузьке і довге, несподівано закінчувалося вузьким ротом з тоненькими смугами губ. Підборіддя не було. Замість нього йшов зріз, що переходив у шию. Великий кадик то піднімався до самого, здавалося, рота, то знову падав аж за високий комір коричневої сорочки. Майор палив дешеву сигару і постукував пальцями по столу. На одному з пальців тьмяно виблискував срібний перстень з черепом, па другому — великий золотий, вінчальний.

“І знайшлася ж така, що й за цю потвору заміж ви-
йшла”, — промайнуло в голові. Генріх посміхнувся. Йому раптом стало весело.

— Дозвольте закурити? — недбало запитав він слідчого.

Той мовчки підсунув коробку з сигарами.

— Я хотів би закурити свої!

Генріх зробив рух, щоб засунути руку в кишеню брюк, але відразу пролунало грізне майорове:

— Назад!

Лемке стояв за столом і пильно вдивлявся в глиб кабінету. Генріх озирнувся: великий дог, вишкіривши зуби, уставився на нього сторожким поглядом.

— Якщо цей пес буде в кабінеті, я не відповідатиму ні на одне ваше питання, — рішуче заявив Генріх.

— Це чому?

— Ненавиджу собак будь-яких порід.

Лемке натиснув кнопку дзвоника.

— Забрати! — кинув він одне лише слово, кивнувши в бік дога.

Автоматник вивів пса. Генріх витяг пачку гаванських сигар і, не поспішаючи, закурив.

— Де ви берете гаванські сигари? — спокійно запитав Лемке.

— Сподіваюся, ви не для того мене розбудили вночі і в супроводі двох автоматників привезли сюди, щоб питати адресу, де дістати гаванські сигари?

Ліва щока майора смикнулася. Він сів.

— Вам відомо, що сталося вчора в ресторані “Са-войя”?

— Не тільки відомо. Я на власні очі бачив наслідки вибуху. Але я відразу вийшов...

— Чому?

— Мені було неприємно дивитися на пролиту людську кров.

Обличчя Лемке перекосила презирлива посмішка.

— Гер обер-лейтенант весь час воював в тилу і вигляд крові...

Генріх сердито перервав його.

— За своє коротке життя, гер майор, я бачив крові куди більше, ніж ви, запевняю вас...

“А чи варто так гостро?” Відвернувшись, Генріх вже іншим тоном додав:

— Але то була ворожа кров, а тут наша...
— У цьому місті ви у відрядженні?
— Так.
— Скільки днів?
— Сьогодні восьмий.
— З якого дня ви обідаєте в ресторані “Савойя”?
— З другого дня.
— Хто вам його порекомендував?
— Я послав свого денщика дізнатися, де є хороший ресторан, і йому хтось порекомендував “Савойя”, — пригадав Генріх.

— Перевірте, — спокійно кинув Лемке. Гольдрінг здивовано глянув на нього.

Але слово “перевірте”, виявляється, було сказано не йому, а тому лейтенантові, що вийшов з-за порт'єри і зник за дверима.

“Вражає несподіванками! Ну що ж, буду чекати дальших”, — подумав Генріх і посміхнувся. Лемке не зводив з нього погляду.

— О якій годині ви обідали?

— Завжди о першій.

— А закінчували?

— Коли як, залежно від апетиту і якості страв у ресторані.

— Коли ви залишили ресторан вчора, о якій годині?

— Не пам'ятаю.

— Де ви були під час вибуху?

— За кілька кроків від вхідних дверей, я йшов додому.

— У скільки хвилин на третю стався вибух?

— Не знаю, я не глянув на годинника. Але коли я прийшов до готелю, було без п'яти три.

Майор посміхнувся.

— А чи не здається вам, Гольдрінг...

— Гер фон Гольдрінг! — поправив його Генріх.

Лемке рвонувся на кріслі, ніби хотів підвестися, очі його, маленькі і злі, вп'ялися в Генріха. Той, не приховуючи свого презирства, дивився на Лемке.

“А може, вже досить гратися? Доведеться обмежитися майором і першими двома чи трьома, які кинуться на допомогу... А дві кулі треба лишити для себе... Запас не завадить!.. Ні, ще почекаю”.

Генріх поклав на попільницю недокурену сигару і витяг з кишені нову.

“Хай звикне, що я часто посилаю руку до кишені!”

— Гер обер-лейтенант, здається, нервує? — в голосі Лемке звучить не іронія, а неприховане глузування.

— Не нервую, а лютую, — поправив Генріх.

— А чи не здається вам дивним, що офіцер, німецький офіцер, — підкреслив Лемке, — прибув на місце вибуху і забув глянути на годинника, хоч напевне знав, що це неабияка подробиця.

— Я не гадав, що буду єдиним джерелом, з якого ви сподіваєтеся дістати відомості про час вибуху.

— О, ні, у нас джерел багато, принаймні більше, ніж ви гадаєте!

— Тим краще для вас.

— А для вас?

— Не чіпляйтеся до слів!

— Документи на стіл! — щосили вигукнув Лемке, стукнувши по столу.

“Кінець! Тепер саме час. Інакше можна запізнитися”.

Генріх, як і Лемке, підвівся з крісла, поклав сигару на попільницю і поволі розстебнув мундир, щоб дістати документи.

“Коли він їх роздивлятиметься, буду стріляти”, — вирішив він і сам здивувався, який він спокійний зараз, коли йому лишилося жити навіть не хвилини, а секунди.

Генріх витяг книжку і поклав її на стіл.

“Зараз, коли він над нею схилиться...”

Але Лемке, взявши документи, не став відразу ж їх розглядати. Обидва вони стояли один проти одного і, не приховуючи люті, дивилися один на одного.

Двері безшумно відкрилися, і на порозі з’явився той лейтенант, що виходив з-за порт’єри. Лемке запитливо глянув на нього.

— Підтверджує! — тихо промовив той.

“Ще один кандидат у покійники... Доведеться почекати, коли він вийде з-за спини, хоча, якщо діяти швидко...”

— Лейтенант Гольдрінг, за віщо ви одержали залізного хреста другого ступеня?

— Не ваша справа!

“Тепер однаково... Хай цей лейтенант трохи все-таки підійде, тоді!”

— Перевірте документи, гер лейтенант! — сердито кинув Лемке. Він, як і раніше, не зводив очей з Генріха, але тепер засунув руку в шухляду.

“Невже здогадався і взяв пістолет з шухляди?” — жахнувся Генріх.

Лейтенант підійшов до стола, взяв документи Гольдрінга і відійшов убік.

Генріх поклав руку в кишеню. Лемке здригнувся і весь, напружився. Генріх спокійно витяг пачку сигар.

— Гер майор! Гер майор! — в голосі лейтенанта чулися і здивування, і переляк водночас.

— Що сталося? — на якусь мить відвернувся Лемке вбік.

“Стріляти! Негайно стріляти! Але що це з лейтенантом?”

Лейтенант, що перевіряв документи, мовчки подав розгорнуту книжку Гольдрінга майорові.

Там лежала фотографія генерал-майора військ СС Бертгольда з написом: “Генріху фон Гольдрінгу від батька”.

— Гер генерал-майор Бертгольд ваш батько?

Очевидно, постріл, який мить тому хотів зробити Генріх, був би меншою несподіванкою, ніж ця фотографія.

— Це ваш батько?! — повторив приголомшений Лемке.

— Досить комедії! — Гольдрінг схопився, мов божевільний. Коробка з сигарами Лемке полетіла в куток кабінету. — На якій підставі ви будите мене серед ночі і тримаєте вже більше години на допиті?!

— Але, гер Гольдрінг...

— Ніяких “але”. Негайно машину і відвезіть мене в готель. Завтра ж Бертгольд знатиме про це!

“Наступ! Тільки наступ! Одчайдушний і нестримний, як годиться юному синові гестапівського генерала”.

— Але ж забитий оберст Гартнер був офіцером для доручень генерала Бертгольда, — пробелькотів Лемке.

— Без вас знаю!

“Так я можу відправити на той світ і своїх можливих родичів”, — Генріх відчув, як безмежна, невимовна радість заповнює його всього... “А може, не варто передавати куті меду? Чорт з ними, в цими йолопами”.

— Але ж ми не знали цього! — втрутився лейтенант.

— Чарку коньяку! — Генріх впав у крісло. Йому здавалося, що ще мить — і він на весь голос розреготеться або заспіває свою улюблену пісню отут, у кабінеті гестапівського слідчого. Він прикрив долонею очі, щоб вони не виказали його радості.

— Гер барон! Гер барон! — почув він тихе і поштиве.

Генріх відвів руку. Перед ним стояв лейтенант і тримав у руках піднос і на ньому пляшку коньяку і кілька чарок. Пляшка була вже почата.

“А вони непоганий коньяк дудлять”, — подумав Генріх, глянувши на етикетну.

Лейтенант налив. Генріх випив одним духом. Витяг пачку з сигарами і подав її лейтенантові. Той схопив сигару так поквалливо, що Генріх мусив зціпити зуби, щоб не розсміятися. Лемке, перехилившись через стіл, і собі взяв одну.

Усі троє мовчки припалили від запальнички Генріха.

— От тепер, коли ви трохи заспокоїлися, гер оберлейтенант фон Гольдрінг...

“А давно я був для тебе просто Гольдрінг”...

—... Ви подумайте і зрозумійте нас. Вбивають таку персону, як оберст Гартнер, ви єдиний, хто вийшов з ресторану перед вибухом...

Задзвонив телефон.

— Це з Берліна! — майор кинувся до телефону. — Слухаю!.. Знову генерал Бертгольд! Він уже втретє дзвонить сьогодні, — прикривши трубку рукою, прошепотів Лемке. — На жаль, нічого нового...

Генріх простяг руку до трубки.

— Гер генерал-майор! З вами хоче говорити оберлейтенант фон Гольдрінг. Так, він тут.

Лемке подав трубку Генріхові з такою поштивістю, ніби сам генерал сидів перед ним. Той взяв.

— Так, це я... у відрядженні... Чого тут і так пізно? — Гольдрінг глянув на майора і лейтенанта. Жестами, мімікою, очима ті благали — мовчи!

— Коли терористи вбивають офіцера для доручень мого батька, хіба я можу бути спокійний!.. Звісно, допоможу... А що з нею? Поцілуйте Лору від мене... І від брата, і від нареченого, тільки не говоріть їй цього, я сам хочу сказати... До швидкого і бажаного побачення...

Генріх поклав трубку.

— Барон фон Гольдрінг! Я дуже прошу вас забути про це непорозуміння, — перепросився Лемке. — Думаю, що наше знайомство, так нещасливо почате...

— Воно дало мені нагоду порозмовляти з батьком, і це мене трохи компенсувало, — весело перебив його Генріх.

— А уявляєте, що було б з нами, коли б ви на кілька

хвилин залишилися в ресторані? — сам жахаючись свого припущення, запитав Лемке.

— Ну, я стомився, накажіть подати машину.

— О, прошу! Але я сподіваюся, що ви не забудете своєї обіцянки допомогти нам.

— Чим зможу!

Ледь цокнувши шпорами, Генріх вклонився і вийшов.

За чверть години він уже спав міцним сном.

Моніка їде до Бонвіля

Запідозрити мадам Тарваль у пориваннях до високих ідеалів, а тим більше таких, які б вимагали від неї якихось матеріальних жертв, було неможливо.

Ще так недавно коло її інтересів обмежувалося прагненням — якщо не розширити, то принаймні втримати на гідному рівні готель і ресторан при ньому, які перейшли до неї від покійного чоловіка. І треба сказати, що вона проявила себе як достойна спадкоємиця і виконавиця останньої волі небіжчика.

Правда, розквітові справи сприяла не тільки її господарська вправність, а й деякі специфічні умови. Річ у тому, що в Сан-Ремі, яке уславилось як курортне містечко, цілий рік, за винятком короткого часу пізньої осені, бувало багато приїжджих. Вони охоче користувалися готелем і кухнею мадам Тарваль, бо хазяйка вміла створити той затишок, який закріпив за її пансіонатом славу закладу порядного, майже сімейного характеру. Це враження, мабуть, посилювалось ще й тому, що двійко дітей мадам Тарваль — син Жан і донька Моніка — не просто вештались під ногами відпочиваючих, а в міру своїх сил допомагали матері.

Мадам Тарваль вважала: діти змалку повинні привчитися до думки, що ніщо в житті не дається дурно.

Жан і Моніка стали дорослими. Все, здавалося, йшло на добре, і мадам задалегідь розпланувала, як вона забезпечить майбутнє своїх дітей: дочці в своєму заповіті відпише ресторан, а готель — синові...

Війна розбила всі плани. Правда, готель не стояв порожній: більша частина номерів була зайнята постійними мешканцями — біженцями з Парижа та інших міст. Втікачі не поспішали повертатися назад, у місцевості, де було встановлено більш суворий окупаційний режим, бо в Сан-Ремі він був усе-таки прикритий, немов фіговим листком, договором між німецьким командуванням і урядом Віші про “охорону” району. Ці постояльці користувалися і рестораном, але вони не давали вже того зиску, як раніш. Матеріальні справи мадам Тарваль трохи підупали. Одне діло — курортники, які приїзять розважатись, наперед відклавши для цього потрібні кошти, і зовсім інше — постійні мешканці, що тремтять над кожним су, бо й самі не знають, на скільки їм вистачить наявних грошей, і навіть не уявляють собі, коли їм можна буде повернутися додому.

До того ж мадам Тарваль мусила систематично допомагати своїй матері, яка жила з молодшою дочкою в селі Ла-Травельса. До війни молодша сестра мадам Тарваль — Луїза — жила в Парижі, де працював її чоловік, Андре Ренар, авіаційний інженер за фахом. Але Андре Ренар у 1939 році був покликаний до армії, служив у авіації і, мабуть, загинув. Останній лист від нього Луїза одержала за три дні до окупації Парижа.

А незабаром гітлерівці конфіскували все майно Андре Ренара, і Луїзі довелося залишити Париж і переїхати до матері, у невеличке село, кілометрів за тридцять від Сан-Ремі.

Звичайно, було б краще жити всім разом — сестра допомагала б при ресторані, — але мадам Тарваль не могла піти на це. І не тому, що вона мало любила сестру, а просто з обережності: коли б гестапівці дізналися, що дружина Ренара живе у сестри, то й ресторан, і сама його власниця теж вважалися б неблагонадійними. Німецьким офіцерам заборонили б тоді відвідувати ресторан, а це значно погіршило б справу — як-не-як, а найбільша частина прибутків надходила саме від цих постійних клієнтів. Ні, про те, щоб взяти до себе сестру, годі було й думати. Мадам Тарваль навіть листування з нею всіляко приховувала, особливо після того, як Жан пішов у макі.

Так її маленький Жано, її єдиний син, подався в партизани! З того дня, як це сталося, мадам Тарваль не знала жодної хвилини спокою. Ще добре, що про це не дізналися в гестапо! Для них Жан не повернувся з фронту — загинув у бою чи потрапив у полон. А що, коли дізнаються? Адже одного разу його вже затримали в горах! На щастя, він наскочив на цього барона. Мабуть, свята діва почула її материнські молитви, інакше чому б барон його відпустив? А може, він пізнав у Жані брата Моніки? Ні, цього не може бути! Вони зовсім не схожі один на одного. От тільки очі... А Жан яким був, таким і лишився! Безтурботний, дурний хлопчисько! Дарма що старший за Моніку, а поводить себе, як легковажна дівчина!

Ні, на Моніку вона може покластися, та не така. Правда, вона ненавидить німців і поводить себе часом надто гостро, але в той же час і не переступає межі. Навіть барона Гольдрінга згодилась навчати французької мови. Звичайно, барон зовсім і не скидається на німця. Ввічливий, як справжній француз, і дуже сердечний. З того часу, як він відпустив Жана, мадам Тарваль щодня відкриває в ньому якісь нові чесноти. Тільки справжній лицар здатний на такий вчинок! Жан переказував через Моніку, що він просто отетерів з подиву, коли все це сталося. До речі, звідки Моніка дізналася про Жана? Мадам Тарваль згадує часті поїздки доньки на велосипеді, і її обсипає жаром. А що, коли й Моніка якось причетна до партизанів?

Те, що раніше проходило поза увагою, мати починає зіставляти і аналізувати. Так, часто серед білого дня, коли стільки роботи, Моніка кидає все і, пославшись на те, що у неї болить голова, кудись їде... Потім привіти від Жана... Щось дуже часто переказує їх Моніка! А ота заява: “Якщо тебе спитають, мамо, скажеш, що Франсуа мій наречений!” Тоді вона сприйняла це як жарт і сама посміялася. Довгоносий Франсуа і її красуня Моніка! Тепер мадам Тарваль не до сміху. Потроху вона починає розуміти, що її донька з чимсь криється від неї. Боже правий, а що, коли хтось дізнається про це! Адже Жан у горах, отже, у відносній небезпеці. А Моніку можуть схопити кожної хвилини! Ні, вона сама себе лякає! Геть ці думки, бо від них справді втрапиш здоровий глузд!

І мадам Тарваль лукавила з собою, відганяла страшні підозріння, кепкувала з себе, називаючи боягузкою, але зовсім позбутися неспокою вже не могла.

Мадам Тарваль жодного разу не натякнула дочці про свої побоювання. Вона добре знала її вдачу — палку і вперту одночасно. Застерегти її — значило викликати вибух гніву й докорів: Моніка ніяк не могла примиритися з думкою, що їм доводиться жити з прибутків від ресторану, який відвідують німці. Ще захоче довести свою самостійність і щось встругне! Ні, краще вже заплющити очі, мов страус, ховати голову перед небезпекою і чекати, чекати кінця війни, який мусить же нарешті настати.

І лише тоді, коли Моніка, одержавши якусь телеграму, сказала, що їде до Бонвіля, мадам Тарваль зрозуміла, якої фатальної помилки вона припустилася. Замкнувши двері і сховавши ключ у кишеню, мати рішуче заявила:

— Ти нікуди не поїдеш!

— Я мушу поїхати, мамо!

— Хай посилають когось іншого! — Вперше за весь час мадам Тарваль дала зрозуміти дочці, що вона трохи в курсі її справ. — Це не дівоча справа їздити світ за очі з якимись таємничими дорученнями.

— Саме дівоча, мамо, бо лише я можу дізнатися від Гольдрінга... — Моніка урвала мову.

— Що ти мусиш дізнатися від Гольдрінга? Що, я тебе питаю? Коли не скажеш, я зараз же побіжу до його генерала...

— Що ж, біжи! І не забудь сказати, що наш Жан з макі! І тоді всіх їх перестріляють, мов курчат, бо у них немає зброї, а ти позбавляєш їх нагоди її здобути! Ну, чого ж ти стоїш? Біжи! Тільки знай, що у тебе тоді не буде ні дочки, ні сина!

Почувши про зброю, мадам Гарваль упала на стілець і так пополотніла, що дівчині стало шкода матері.

— Матусю, — ніжно охопила її шию Моніка, — даю тобі слово — мені нічого не загрожує. Присягаюся! Це буде звичайна прогулянка, під час якої я шепну кілька слів кому треба. Тільки й усього!

Проте мадам Гарваль не так легко було заспокоїти. Вона плакала, благала, загрожувала і знову плакала. Моніка упала біля неї, як біля хворої, але твердо стояла на своєму — поїду! І в цьому двобої матері, яка намагалася врятувати дочку від смертельної небезпеки, і дочки, яка готова була пожертвувати своїм життям заради свого народу, переможцем вийшла дочка. Мати скорилася долі.

Моніка не дала Генріхові телеграми про свій приїзд. Вона не хотіла, щоб її бачили з ним на вокзалі, де завжди вешталися поліцаї і гестапівці. Вже від своєї родички вона телеграфувала Гольдрінгу в готель, призначивши час і місце побачення.

Генріх додержав слова — перед очі Моніки він з'явився в цивільному одязі, який, на думку дівчини, був йому куди більше до лиця, ніж ненависна форма німецького офіцера.

На мить Моніці здалося, що перепона, яка лежала між нею і Генріхом, зникла. Так приємно було йти з ним поруч, спираючись на його міцну й теплу руку. Навіть говорити не хотілось. І Генріх, певно, розуміючи її настрій, теж мовчав. Моніка уявила собі, що війни не було, нема, ніколи не буде. І їй не треба приховувати свої почуття. Між нею і Генріхом звичайні людські взаємини. Але мало не на кожному кроці зустрічалися

патрулі, і важке гупання їхніх чобіт чомусь нагадувало дівчині глухі удари перших грудок землі об труну. Ні, дійсність нагадувала про окупацію, про те, що вона приїхала не на побачення з коханим, а щоб здобути такі важливі для макі відомості.

“Саме зараз нам зброя особливо потрібна!” — настирливо стукала у вуха фраза, сказана їй Франсуа напередодні від’їзду. Та хіба вона не знає цього сама? Так, зброя потрібна, і Моніка зробить усе, щоб вона потрапила до партизанів!

“Але ж через це у Генріха можуть бути неприємності, і навіть великі!” — раптом спало на думку дівчині. Ось він іде поруч неї, мовчить, але вона відчуває, що він теж радий цьому побаченню. Як тепло засяяли його очі, коли він зустрів її на розі трьох вулиць! Цікаво, що б він зробив, якби дізнався про думки, які снують зараз в її голові? Зупинив би патруля і відправив у гестапо? Не може бути! Навіть, коли б він зміг прочитати її думки, він би цього не зробив. І якби його заарештували за те, що зброю не приставлено за призначенням, він би теж не виказав. Моніка відчуває це всім своїм еством. А проте вона не може бути одвертою. Бо, якщо є хоч півпроцента, хоч сота процента сумніву, вона не має права ризикувати всім через своє почуття. Навіть коли Генріхові накажуть супроводжувати цей поїзд...

Моніка здригнулася, уявивши, що Генріх може справді одержати такий наказ.

— Вам холодно, Моніко? — співчутливо запитав Генріх.

— Так, трошки, — машинально відповіла дівчина, хоч пізня осінь цього року була на диво тепла.

— За два кроки готель, де я живу. Може, зайдемо погрітись і відпочити?

Моніка заперечливо похитала головою:

— О, що ви!

— Але ж ми не раз лишалися з вами наодинці, і я, здається, не подавав вам жодного приводу так мене сахатися! До речі, мені й треба бути в цей час дома — я чекаю на дуже важливе для мене повідомлення...

— О, ви ще не покінчили із справами?

— Абсолютно з усіма! Двохвилинна розмова телефоном про час відправки поїзда, і я цілком вільний. Обіцяю, що ви нудитиметесь не більше двох хвилин...

— Але... — завагалася Моніка.

— Ви не хочете, щоб хтось бачив, що ви заходите в цей готель? — здогадався Генріх.

— Так. Мене тут ніхто не знає, і можуть подумати, що я одна з тих дівчат... адже готель офіцерський!

— Ця вулиця досить безлюдна. Можна вибрати хвилину і зайти непомітно.

Моніка мовчки кивнула головою і прискорила крок, немов хотіла швидше позбутися неприємності, що на неї чекала.

Курт був в номері.

— Хто б не прийшов, мене немає! — на ходу наказав йому Генріх, пропустивши Моніку в свою кімнату.

Тепер, як у перші хвилини зустрічі, незручно було мовчати, і дівчина почала розповідати про свою подорож, силкуючись знайти в ній щось цікаве, ніяковіючи від власної безпорадності. Та й Генріх був не менше збентежений, ніж вона. Допоміг зав'язати розмову ви-

бух у ресторані “Савойя”. Моніка слухала розповідь, опустивши вії, — вона боялась, що Генріх прочитає в її очах щось більше, ніж звичайну цікавість. Але коли він, ніби між іншим, кинув, що його мало не вбило, дівчина здригнулася.

— Мені весь час холодно! — пояснила вона.

— Я зараз вам дам щось накинути на плечі! — запропонував Генріх і хотів скинути піджак, але в цей час у двері першої кімнати, де був Курт, голосно постукали. Генріх приклав палець до рота, даючи своїй гості зрозуміти, що треба мовчати.

— Обер-лейтенант фон Гольдрінг у себе? — почувся хрипкий голос.

— Ні, кудись вийшов.

— А ти як тут опинився, Шмідт? Адже тебе мали відправити на Східний фронт! — знову прохрипів той же голос.

— Обер-лейтенант фон Гольдрінг попросив мене лишити при собі як його денщика, гер обер-лейтенант!

— Певно, не знав, що ти за птиця! Але я йому розповім... А тепер слухай, та не переплутай. Передай обер-лейтенантові, що поїзд номер 787 відправляється завтра о восьмій годині вечора. Якщо він надумає їхати з нами, хай попередить — ми йому приготуємо купе. Зрозумів? Ранком я ще подзвоню, телепню, бо ти обов'язково все переплутаєш!

Двері кімнати, де відбувалася розмова, грюкнули. Почекавши хвилину, Генріх покликав Курта.

— Так ви теж збираєтесь їхати цим поїздом? — Дівчина хотіла і не могла стримати хвилювання. Воно

проривалося в її голосі, тремтіло в очах, відбивалося в усій її напруженій в чеканні постаті.

“Мила конспіраторко! Яка ж ти ще недосвідчена!” — мало не сказав Генріх, але стримав себе і недбало кинув:

— О, Фельднер з двома десятками солдатів впорається й сам. На шість вагонів це навіть забагато! А ми поїдемо машиною, так? Адже ми умовились. Завтра погуляємо по місту, а по обіді можемо й рушити.

— Ні, мені конче треба повернутися сьогодні. Я обіцяла мамі, вона дуже погано себе почуває.

— А як же кузина? Ви ж з нею майже не бачились?

— Я їй передала посилку від мамі, а говорити нам особливо нема про що — вона ж тільки недавно від нас поїхала!

— Тоді я попереджу Фельднера, що виїхав машиною, а ви поки збирайтеся. Куди за вами заїхати?

— Рівно за дві години я чекатиму вас на розі тих трьох вулиць, де ми зустрілися сьогодні. Вас це влаштовує?

— Цілком, у мене навіть вистачить часу провести вас до кухні.

— Ні, ні, це зайве! — занепокоїлась Моніка. — Вона може побачити у вікно і хтозна-що подумає.

Генріх з усмішкою глянув на Моніку. Дівчина опустила очі.

Після того як Моніка пішла, Генріх попередив Фельднера, що виїжджає сьогодні машиною, і дав йому останні настанови щодо охорони поїзда. Лишилося трохи вільного часу, щоб зайти до Лемке. Той зустрів його з великою поштивістю і привітністю. Але похва-

литися, що напав хоча б на слід організаторів замаху в ресторані “Савойя”, не міг.

Генріх висловив жаль, що мусить їхати і це позбавляє його змоги допомогти гестапо в розшуках злочинця.

— О, рано чи пізно, а ми його знайдемо...

Коли за дві години Генріх під'їхав до умовленого місця, йшов рясний осінній дощ.

Квартали за два він побачив знайому постать, а поруч з нею ще одну жінку — високу блондинку. Жінка саме прощалася з Монікою і намагалася силоміць накинути їй на плечі плащ. Генріх хотів було спинити машину, але згадавши, що на ньому форма, проїхав далі і, зробивши коло, знов повернувся на умовлене місце. Моніка вже його чекала.

— Даремно ви не згоджувались брати плаща! Він нам обом стане в пригоді.

— Хіба... хіба... — Дівчина сердито блиснула очима. — Вам ніхто не давав права за мною підглядати!

— Це вийшло випадково. Але я благословляю цей випадок, бо він мені дав змогу переконатися, що то справді була кузина, а не кузен. І до того ж красива кузина!

— А ви й це встигли помітити!

— У мене взагалі пильне око, і я помічаю багато такого, про що ви навіть не здогадуєтесь, люба моя вчителько.

Незабаром машина вже мчала по дорозі на Сан-Ремі. Дощ не вщухав, і їм обом довелося загорнутися плащем Генріха, бо холодні краплі забивало крізь нещільно припасовані віконця.

З Бонвіля Генріх з Монікою виїхали о другій половині дня, і тепер Курт гнав щосили, щоб встигнути повернутися до Сан-Ремі завидно. Поночі в цих місцях їздити було небезпечно.

Та пасажери Курта не помічали ні швидкої їзди, ні дощу. Вони мовчки сиділи, притиснувшись одне до одного, і нічого в світі не помічали, крім почуття близькості і теплоти, яке приймало їх обох. Хотілося так мчати і мчати вперед, у вічність, де можна було б стати самими собою, де замість гри, двозначних фраз, натяків можна було б одверто і прямо сказати те єдине слово, яке бриніло в кожного з них на устах і яке кожен з них так боявся сказати:

— Люблю!

ЧАСТИНА ДРУГА

Таємниця Проклятої долини

Лютц помилявся, твердячи, ніби в кількох кілометрах від Сан-Ремі існує підземний завод, де виготовляють міни і міномети. Гауптман сказав те, що знав він, генерал Еверс і ще кілька штабних офіцерів. Навіть керівник служби СД, Міллер, був певен, що оті невеличкі будівлі, розташовані по дорозі на плато, трохи вбік від шляху, є не що інше, як вхід до цього воєнного заводу. Але всім, обізнаним з цією “таємницею”, і на думку не спадало, що фактично вони охороняють порожнє місце і що всі ці споруди збудовано з метою маскуваня — німецьке командування добре подбало, щоб якнайкраще засекретити справжнє місцерозташування такого виключної ваги підприємства.

Так, підземний завод існував. На ньому дійсно виготовляли зброю. Під землею справді працювали бранці з усіх окупованих гітлерівцями країн. Але все це діялося не тут, біля Сан-Ремі, а за двадцять п’ять кілометрів від містечка, у так званій Проклятій долині.

Охрестили так долину пастухи. Але нарікши її “Проклятою”, вони й гадки не мали, що їхня назва

стане пророчою. Просто їх злостило, що долина цілком неприступна, і такі чудові луки не можна використати під пасовиська. Не слухаючи порад старших, молоді недосвідчені пастухи часом підганяли худобу на самий краєчок стрімких скель, що з усіх боків кільцем оточували долину. Але всі їхні спроби відшукати бодай крутий спуск в долину були марні.

У кожного, хто дивився на долину згори, — а тільки згори на неї і можна було дивитися, — складалося таке враження, ніби чиясь велетенська рука гігантським циркулем обвела вниз правильної форми коло, а потім прямовисно обстругала навкруги нього гори, щоб жодна людина не ступила ногою на розкішний зелений килим, що вистилав рівне дно цього величезного колодязя. Туристи дивувалися з цього витвору природи, милувалися краєвидами, але спуститися в долину не наважувалися, бо на вивітрених вітрами і розмитих дощовими водами скелях не росло нічого — навіть чагарника, за який можна було б під час спуску захопитися рукою.

Так і лежала Проклята долина незайманою аж до кінця 1941 року.

На цей час горезвісна теорія блицкригу — блискавичного удару, що мав поставити Радянську Росію на коліна перед переможцем, уже почала втрачати свою популярність. І хоч від неї вище командування гітлерівської армії цілком не відмовилось, але після поразки під Москвою для багатьох стало зрозумілим, що війна може набрати затяжного характеру і що новий наступ можна буде почати, лише ретельно підготувавшись. Звичайно, неабияку роль у цій підготовці мало віді-

грати спорядження армії, особливо ті “сюрпризи”, які готувалися на воєнних заводах і які, на думку гітлерівців, мали деморалізувати тили ворожих армій.

Але нальоти радянської і союзної авіації все посилювались, і треба було подбати, щоб найважливіші воєнні підприємства не зазнали бомбардувань з повітря.

Ось чому саме після розгрому під Москвою і з'явилися в південно-східній Франції і в північній Італії численні групи спеціалістів у військовій формі, які розшукували зручні місця для будівництва під землею воєнних заводів.

Одна з таких груп і натрапила на Прокляту долину.

З січня 1942 року в Сан-Ремі не вщухав гуркіт машин. Вони мчали через містечко цілими валками — великі, завжди щільно закриті, — на короткий час затримувалися біля тих будівель, що їх Лютц вважав за підземний завод, і знову рушали кудись на південь, звернувши на новопрокладений шлях. Куди він вів, ніхто не знав, бо ним заборонялось їздити навіть військовим машинам. Даремно і макі силкувалися викрити таємницю шляху — підступи до нього міцно закривали дзоти, побудовані обабіч дороги.

Вже на кінець березня великі тунелі прорізали товщу гір на захід і на схід від Проклятої долини, а влітку в самій долині, глибоко під землею, запрацювали перші цехи майбутнього заводу.

Так, тепер долина виправдувала свою назву — її цілком слушно можна було називати Проклятою!

Поль Шеньє, або, краще сказати, той, хто ховався

тепер за цим ім'ям, ніколи не бачив Проклятої долини. Він тільки чув цю назву від своєї дружини, яка була родом з невеличкого селища поблизу Сан-Ремі, та й запам'ятав її лише тому, що того дня вони посварилися з Луїзою: він покепкував із звички жителів півдня називати все гучними іменами, і молода жінка образилася. Це була їхня перша сварка.

Того вечора вони дали один одному клятву ніколи більше не сваритися і, звичайно, порушували своє слово не раз. Але ніколи ні їй, ні йому і на думку не спадало, що саме ця Проклята долина, що призвела їх до першої сварки, відіграє колись таку фатальну роль в їхньому житті.

Полонений номер 2948 прикусив губу, щоб не застогнати голосно, на всю казарму. Цей давній спомин, на мить осяявши темряву, розтанув, мов далеке марево, як не силкувався Поль його затримати. Та й чи було все це в дійсності?

З того часу, як Поля Шеньє вперше ввели в підземля, він втратив почуття реальності. Бо швидше на марення скидалося все те, що з ним сталося.

Хіба можна повірити, що в мирній долині існує підземний завод з кількома тисячами робітників, які ніколи не бачать і не побачать вже сонячного світла? А взяти сьогоднішню розмову з цим старим генералом! Хто може навіть припустити щось подібне?

На мить Поль Шеньє заплющує очі і знову розплющує. Ні, він існує, не спить, отже, реальне і те, що говорив генерал... Гаразд, треба поновити в пам'яті все, що було, від початку до кінця згадати найменші подробиці.

...Ось його ввели до кабінету. Він теж у підземеллі, бо вікон немає. Солдат впустив його і пішов. Велика простора кімната. Письмовий стіл і поруч другий, канцелярський, завалений кресленнями. На письмовому столі коробка сигар. О, як хотілося підбігти до стола, схопити сигару і запалити. Адже він жодного разу не палив з того часу, як потрапив у це пекло... А скільки він уже тут? Місяць, два? Поль цього не знає. Він, як і його товариші по камері, загубив рахунок дням і тижням. Тут навіть говорять так: це сталося на минулій чи позаминулій зміні. Днів ніхто не знає...

Поль відвертається від стола, щоб не бачити сигар. І тут його погляд наражається мов на два гострих буравчики. Два ока, круглих, зовсім без вій, з маленькими, наче вістря голки, зіницями, вп'ялися в нього і дивляться, не моргаючи. Лише очі здаються живими на цьому старому й зморшкуватому, як висушений лист, обличчі.

— Чому ви спинились посеред кімнати? — запитав старий з генеральськими погонами на плечах, непомітно виринувши з якоїсь ніші.

— Я боявся підійти до стола — там лежать якісь креслення. Вони можуть бути секретними...

Глухий, схожий на сміх, клекіт пролунав десь поруч. Не розуміючи, звідки походять звуки, Поль озирнувся. Але в кімнаті більше нікого не було. І лише тепер він зрозумів — то сміявся генерал. Тільки сміявся якимось дивно. Його старечі зів'ялі губи були непорушні, жоден м'яз на обличчі не ворухнувся, очі не змінили свого виразу, і лише велике, хворобливо велике черво трусилось так, що здавалося, зараз відскочать на

мундирі всі гудзики, та ледве здригалися широкі ніздрі вкритого червоними прожилками носа.

— А яка нам від того була б втрата чи вам користь, коли б ви дізналися про таємниці нашого заводу? Передали б їх своїм друзям? Продали б їх іншій державі?

Поль мовчав, бо, власне, від нього й не чекали відповіді.

— Ви можете знати все про наш завод. Розумієте — все! Вам, можливо, цікаво дізнатися, де він міститься? Прошу! Серед гір південно-західної Франції, під так званою Проклятою долиною...

Поль мусив зіпшити зуби, щоб не скрикнути.

— Може, вас цікавить, що ми виготовляємо? — захлинався від клекоту генерал, і черево його трусилося ще дужче. — І на це можу відповісти — оптичні прилади для автоматичного прицілювання бомбометання... Ну, а тепер ви, звичайно, запитаете, чому я з вами такий одвертий?

Очі генерала зловтішно блиснули, і всі зморшки на обличчі затремтіли і засмикалися.

— Я запитаю вас лише про одне, месє генерал: на якій підставі ви мене тримаєте тут? Я не полонений і не злочинець. Я уклав контракт з авіазаводом, французьким авіазаводом, де працював як вільнонайманий. І от, вночі до мене приїздять якісь невідомі люди і від імені дирекції заводу пропонують мені негайно їхати з ними, ніби для якоїсь термінової консультації. За містом мене силоміць вкидають у криту машину і везуть невідомо куди. Я протестую проти таких дій, месє генерал! Це нечуване порушення найелементарніших законів і прав людини!

— Годі! — раптом урвавши сміх, генерал стукнув кулаком по столу. — Закони, права людини... Це ви залишіть для мітингів! Ми дорослі люди і можемо обійтися без цієї демагогії. Єдине незаперечне право, яке існує на світі, — це право сили. А сила — ви в цьому вже переконалися! — за нами. Ви талановитий авіаконструктор, і ви нам потрібні. З цього походить наше право і ваші обов'язки. Зрозуміло?

— Не зовсім. У вашому кодексі моралі є один істотний недолік, так би мовити, прорахунок. Ви можете вдатися до насильства фізичного і вже вдалися до нього. Але до насильства над моїм, як ви кажете, талантом...

— О, невже ви нас вважаєте такими наївними? Не прорахунок, а саме точний розрахунок керував нами, коли ми вдалися до таких крайніх заходів. Поставити людину в найтяжчі умови, відібрати в неї найменшу надію на порятунок — сподіваюсь, ви вже ознайомились з нашими порядками і мали нагоду побачити крематорій, — а потім дати їй єдиний, маленький шанс врятувати своє життя...

Генерал з насолодою садиста тягнув останню фразу, намагаючись по обличчю свого співрозмовника прочитати, яке враження вона на нього справила. Але Поль напружив усі сили, щоб не виказати ані свого відчаю, ані своєї люті.

— Який же це шанс? — спитав він рівним голосом, таким рівним, що сам здивувався з свого спокою.

— Хе-хе-хе! Хочете, щоб я так відразу й відкрив свої карти? А чому б мені їх і не відкрити! Адже про все, що ви встигли побачити на нашому заводі і побачите далі,

про те, що я вам скажу зараз, ви не зможете розказати нікому, хіба що господу богу на тому світі! Бо ви вже не Поль Шеньє, а номер 2948, бо звідси навіть мертві не потрапляють на поверхню!

— Отже, той єдиний шанс, про який ви говорите, фактично дорівнює нулю?

— Для всіх, тільки не для вас і ще кількох таких, як ви. Якщо, звісно, ви вмієте логічно мислити... До речі, ви можете сісти і взяти сигару. Добра сигара сприяє логічному мисленню.

Генерал підсунув ближче до Поля коробку з сигарами і сам підніс йому запальничку. Припаливши, Поль жадібно затягнувся, і раптом усе навколо нього пішло обертом.

— Довго не палили? — відкілясь здалеку долинув до нього риплячий голос. — О, то нічого, зараз пройде! — Генерал говорив таким тоном, ніби він і Шеньє — старі знайомі, які зустрілися для звичайної розмови.

Поль затягнувся ще раз, і в голові у нього пояснишало. “Не виказувати свого хвилювання. Тримати себе в руках. Вислухати все, що скаже ця стара потвора. Я їм для чогось потрібен, і треба з цього скористатися. Головне — виграти час, і шукати, шукати, шукати виходу!” — повторював про себе Поль Шеньє.

— Ви могли б одержувати сигарети, — ніби між іншим кинув генерал.

— Ви для того мене й покликали, щоб повідомити мені цю приємну новину? — насмішкувато спитав Поль.

— Частково і для цього — ми можемо дещо полегшити ваш режим. Якщо побачимо, що ви людина розсудлива.

— Припустімо, що я людина розсудлива...

— Тоді ви будете мислити так: перемога Німеччини — то єдиний для мене порятунок, за умови, що я сприятиму цій перемозі. Бо в разі поразки завод злетить у повітря, а з ним і я...

— А може, обійдемося без психологічних екскурсів, месє генерал, і ви прямо скажете, чого ви від мене хочете?

— Гаразд, поговоримо відверто. Ви, я бачу, людина діла. Так от: нам треба, щоб снаряд з висотного літака падав не більше як за 2–3 метри від цілі, а зараз він падає за 5–10 метрів. З цією метою ми зібрали тут кілька першокласних інженерів. Нас не цікавить їх національність, політичні погляди і всілякі інші дрібниці, які так багато важать на поверхні. Від них, як і від вас, ми вимагаємо одного: допомогти нам розв'язати деякі технічні труднощі, які постали перед нами в процесі роботи над вдосконаленням приладів. Усі потрібні креслення і технічні розрахунки ви завтра одержите від головного інженера. У вашому розпорядженні буде бібліотека, помічники, ви матимете вільний доступ у всі цехи. За місяць ви повинні подати мені доповідь з вашими пропозиціями. Ми їх розглянемо і, коли побачимо, що ви стоїте на правильному шляху, умова наша набирає сили — ми вам гарантуємо життя і вихід на поверхню після того, як завод буде розсекречено, тобто після перемоги. У цьому і полягає той єдиний шанс, про який я вам говорив...

... Поль Шеньє зусиллям волі відігнав від себе потворне обличчя генерала і обережно перевернувся на вузьких нарах, силкуючись не зачепити свого сусіда. Але Стах Лещинський не спав.

— Ну, й що ж ти вирішив? — спитав він пошепки, впритул наблизивши свої губи до вуха Поля.

— Я вже тобі сказав: подерти на шматки креслення і кинути їх просто в пику головному інженерові.

— Дурниці! — озвався Стах. — Ти мусиш взяти папери, які тобі дадуть, і напам'ять вивчити всі технічні розрахунки і взагалі все, що стосується цих проклятих приладів.

— Щоб доповісти про це господу богу, як казав генерал?

— Щоб передати їх на поверхню, коли нам пощастить тебе врятувати!

— Ми всі тішили себе незбутніми надіями. Після розмови з генералом я в цьому переконався остаточно. Коли б був хоч найменший шанс на втечу, мені б не довірили таємниці приладів.

— Але деталі пакують і кладуть на транспортер. Не може бути, щоб їх залишали тут, під землею. Очевидно, ящики відправляють залізницею кудись в інше місце. Місяць, який тобі дано, і треба використати на те, щоб вишукати спосіб, як з найменшою небезпекою для життя... У пакувальному працюють двоє наших — Андре Сюзен і Вацлав Вашек. Я сьогодні з ними пораджусь.

— Ми можемо завалити всю підпільну організацію!

— Ми створили її, щоб боротися, а боротьба — завжди ризик. Наше завдання — звести його до мінімуму. Але це вже справа комітету, а не твоя.

— Але чому саме я, один серед усіх, одержую цей шанс на порятунок? Ти, Жюль, Андре — всі ви мо-

жете зробити далеко більше для справи! У вас широкі зв'язки, стаж підпільної роботи, а я рядовий член руху опору.

— У даному разі для справи може найбільше зробити Поль Шеньє. Ти інженер, а наше найголовніше завдання — передати кому слід таємницю приладів. От тому від імені комітету я й наказую тобі: зроби вигляд, що ти обома руками вхопився за ту соломинку, яку простяг тобі генерал!

— Коли ти наказуєш мені як голова комітету...

— Стривай! Спочатку перевір себе, чи вистачить у тебе сили піти на такий ризик? Зваж: ми ще не знаємо, та й ніколи не дізнаємося, куди саме потрапляють ящики з деталями. Можливо, їх ще раз перевіряють перед навантаженням у вагони. Не забувай і того, що твоя тимчасова, як ми сподіваємося, схованка може перетворитися для тебе на домовину. Адже ми не маємо навіть уявлення про те, як ці ящики транспортуються, отже, й про те, як ти зможеш звільнитися! Ти готовий піти на такий ризик?

— Я готовий виконати перше-ліпше завдання підпільного комітету.

— Тоді завтра ж розробляємо детальний план і починаємо готуватися до його здійснення. Ти будеш осторонь всієї підготовки, щоб не викликати підозри. Твоя справа запам'ятати все, що може здатися нашим друзям на поверхні... тепер спи! Усім нам треба мати ясну голову.

Стах відсунувся від свого сусіди по нарах і відразу ж заснув.

Поль Шеньє ще довго лежав з розплющеними

очима. Бетонна стеля низько звисала над нарами, і Полю здалося, що над ним справді нависла кришка домовини. Невже єдиний спосіб потрапити звідси на поверхню, це дати запакувати себе в ящик? Та й тоді, чи лишиться у нього хоч якийсь шанс побачити денне світло і розповісти людям про таємницю Проклятої долини? Дуже мізерний! Один проти дев'яноста дев'яти, а то й менше! Бо де гарантія, що він не задихнеться, поки матиме нагоду звільнитись? Адже ящик, в який його покладуть, може опинитися на самому споді, під горою інших, і тоді...

Поль здригнувся і рвонув на собі комір сорочки, ніби йому вже зараз не вистачало повітря. Отже, він боїться? Звичайно, боїться! Але боятися — це не означає бути боягузом. Він з власної волі і при повній свідомості погодиться на те, щоб його поклали живим у темну домовину. Але він вийде звідси! І виконає те, що йому доручать!

Напівпідвівшись, Поль сперся на лікоть і оглянув казарму. Десь у кінці проходу між рядами двоповерхових нар тьмяно блищала маленька електрична лампочка. Вона вихоплювала з темряви крайню від початку проходу нару і скрючену постать на ній. Полонений номер 1101! Його ввечері почала трусити пропасниця, і на ранок він, мабуть, не підведеться. А тоді для нього лишається єдина путь! Ні, геть звідси! І не для того, щоб врятувати себе. Він мусить вибити з рук ворога його страшну зброю! Коли у нього є найменший шанс досягти цього, він повинен з нього скористатися!

Засипаючи, Поль знову на мить побачив перед собою обличчя Луїзи. Вона зараз, певно, виїхала з

Парижа і живе у матері. Всього в кількох кілометрах від нього. Якби вона знала, як вони близько один від одного і як безмежно далеко!

Тяжкі дні генерала Еверса

З того часу, як у зведеннях німецького командування битва на берегах Волги стала займати центральне місце, генерал Еверс втратив спокій. Як завжди, старанно виголений, стрункий і підтягнутий, він пунктуально о десятій годині ранку з'являвся у штабі, а рівно о першій — на обіді в казино, іноді навіть кидав поблажливий жарт на адресу котрогось із офіцерів, але за цим раз назавжди усталеним порядком ховалася вже інша людина — занепокоєна і вкрай розгублена. І, можливо, тільки Лютц, який найчастіше стикався з генералом, помічав цю зміну. Тепер Еверс цілі години проводив, схилившись над картою сталінградського фронту і позначаючи на ній найменші зміни.

Генерал Еверс був у немилості в гітлерівського командування. Спричинилася до цього насамперед його досить велика стаття, надрукована в одному з військових журналів ще в 1938 році. В ній Еверс доводив, що політика Бісмарка в останні роки його життя і особливо відома промова, виголошена в рейхстазі 1888 року, була не тільки помилковою, а й згубною для Німеччини. Аналізуючи далі тактику і дипломатію вже кайзерівського уряду, Еверс доводив, що сліпе наслідування політики “залізного канцлера” призвело до створення Антанти, а хід першої світової війни наочно показав помилковість твердження Бісмарка — ніби Німеччина може воювати на двох фронтах: Західному і Східному.

Виступ Еверса був більше, ніж невчасним. У найпотаємніших відділах гітлерівського штабу саме тоді гарячково розроблялися плани нової війни. Ріббентроп гасав з країни в країну, погрозами й обіцянками зміцнюючи союз держав центральної Європи, а в цей час якийсь маловідомий генерал застерігає від війни на два фронти!

Цей виступ міг би трагічно закінчитися для Еверса, якби про нього не подбали його друзі. Щоб автор компрометуючої статті не мозолив очей нікому в штабі, його спішно відправили подалі від Берліна командиром полку, що стояв далеко від столиці. Після цього генерал не виступав більше в пресі. Коли почалася війна з Росією, він в особистій розмові із генералом Браухічем — його призначили тоді командуючим Східного фронту — недоречно нагадав відомий вислів Наполеона, що російського солдата “мало вбити, його ще треба штовхнути, щоб він упав”. Цього було досить, щоб приректи Еверса на перебування лише в тилкових частинах — його перевели на південь Франції, призначивши командиром дивізії, і з того часу ніби зовсім забули: обходили і в нагородах.

Еверсу не можна було закинути обвинувачення в якійсь прихильності до Росії. Він росіян ненавидів і не приховував цього. Але ця ненависть не засліплювала його настільки, щоб позбавити розуму. І генерал продовжував обстоювати у розмовах з друзями думку про небезпечу для Німеччини війни з Росією. Еверс ставив під сумнів вірогідність даних німецького генштабу про військовий потенціал Росії, не йняв віри відомостям про її промисловість, чисельність населення. Навіть більше —

він був щиро переконаний, що двобій німецької армії з радянською в разі затяжної війни стане згубним для Німеччини, оскільки співвідношення людських сил було на користь противника.

Свої погляди Еверс останнім часом звіряв тільки найближчим друзям. Але навіть їм не говорив генерал того, що початок битви за Сталінград він вважає за найбільшу помилку гітлерівського командування: росіяни здобули можливість перемелювати в цій гігантській м'ясорубці найдобріші гітлерівські війська, і навіть, коли б росіяни поступилися Сталінградом, німецька армія однаково знесилиться і не зможе прорватися до Москви.

Еверс усіма помислами бажав Паулосу перемоги. Він з радістю пересував свої позначки на двокілометровій карті, коли зведення повідомляли про найменше просування гітлерівських частин на будь-якій ділянці Сталінградського фронту. А десь глибоко в душі жила і дедалі зростала тривога за долю всієї війни...

Коли у зведеннях вперше було вжито вираз — “наступ росіян”, Еверс мало не захворів. Правда, крім цього незвичного виразу, у зведеннях не було нічого тривожного, але генерал, як і кожна військова людина, добре обізнана з станом на фронтах, умів читати між рядками.

24 листопада 1942 року генерал не спав усю ніч. Печінка не боліла, не було якихось інших причин безсоння, а проте не спалось.

“Старію!” — з сумом вирішив генерал і, глянувши на годинник, повернувся до радіоприймача: в цей час саме передавали ранкове зведення.

Вже перша фраза, що долинула до його слуху, примусила генерала схопитися з ліжка, немов його підкинула якась пружина: радянські війська оточили шосту армію і четверту танкову армію під Сталінградом...

Еверс кинувся одягатись. Навіть наполовину зодягнувся. Але знову стомлено сів на ліжку. Куди він зібрався бігти? Що він може зробити? Чим допомогти? Так, це початок кінця, якого він так смертельно боявся, проти якого застерігав! Як би йому хотілося тепер, десь на найавторитетнішій військовій нараді, зробити аналіз стану, що створився на Східному фронті, а разом проаналізувати і далші перспективи ведення війни! О, він би довів усю згубність стратегії і тактики Гітлера! Але що він може зробити? Нічого! Мовчати, не прохопитися жодним необережним словом, яке б натякнуло на думки, що снуються зараз в голові: адже страшно не тільки сказати, а навіть подумати, що для успішного закінчення війни треба ліквідувати Адольфа Гітлера! Так, так, собі він може в цьому признатися, — ліквідувати фюрера!

Боже мій, сама ця думка жахає! А проте...

Треба негайно, за будь-яку ціну, укласти сепаратний мир з США, Англією і Францією, щоб розв'язати собі руки на заході і кинути всі сили на схід. Про примирення з Радянським Союзом нема чого й думати. Отже, вихід з становища треба шукати тільки на заході. Це поки єдиний шлях. Єдина надія на порятунок.

Виходить, треба діяти, і негайно? Але з чого почати? Хто наважиться піти на такий величезний ризик, як державний переворот, навіть в ім'я спасіння Німеччини?

Еверс у думках почав перебирати імена всіх своїх друзів, всіх своїх однодумців. Вони є навіть серед найвищого командування. А тепер їх, певно, ще більше. Отже, треба зустрітися, поговорити, порадитись. Так чи інакше, а треба діяти негайно, бо буде пізно.

Генерал підвівся і пішов до кабінету. В будинку ще всі спали. За вікнами тільки займався світанок, і ніщо не порушувало ранкової тиші, крім важких солдатських кроків на асфальтовій доріжці навколо вілли. Кроки були чіткі і розмірені. Так можуть ступати лише впевнені в собі і в майбутньому люди. І раптом генерал уявив, що оцим, взутим у важкі ковани чоботи солдатам десь у степах під Сталінградом доводиться щодуху бігти, тікаючи від радянських військ. Еверс уявив собі тисячі, десятки тисяч взутих у важкі ковани чоботи солдатських ніг. Вони біжать, щодуху біжать, гупають, грузнуть у снігу і знову щосили біжать...

Генерал спустив штори, щоб приглушити лункі кроки за вікном. Але вони однаково, мов розмірені удари, били й били по напружених нервах.

Ні, він не має права на бездіяльність! Треба діяти, діяти, що б там не було! Ніщо не примусить його надалі беззастережно коритися вищому командуванню, надто засліпленому, щоб побачити неминучу прірву поразки, до якої веде країну Гітлер.

Але треба діяти спокійно і розумно. Однодумців слід розшукувати обережно. Ніякого поспіху, а тим більше надмірної довірливості до малознайомих людей. Інакше можна завалити всю справу на самому початку.

Генерал ще довго сидів біля письмового стола,

обмірковуюючи план найближчих дій. З глибокої задуми його вивів легенький стукіт у двері.

— Доброго ранку, екселенц! Накажете подавати сніданок? — запитала покоївка.

— Так! — коротко кинув Еверс і, розкривши бювар, почав писати рапорт командирові корпусу.

Посилаючись на особисті справи, генерал просив надати йому двотижневу відпустку для поїздки в Берлін.

* * *

Генріх звичайно приходив у штаб за кілька хвилин до десятої години ранку, щоб до появи Еверса встигнути трохи порозмовляти з Лютцем. На цей час ад'ютант генерала вже знав усі штабні новини і охоче розповідав про них Генріху, до якого відчував все більшу приязнь. Але цього ранку Лютц був небалакучий.

— Гер гауптман, здається, в меланхолійному настрої? — запитав його Генріх після кількох невдалих спроб зав'язати розмову.

— А на ваш настрій хіба не впливають ніякі події? — проговорив Лютц і простягнув Гольдрінгу останнє зведення з Сталінградського фронту.

Прочитавши перші рядки, Генріх тихенько свиснув. Він мусив низько схилитись над повідомленням, щоб приховати від співрозмовника вираз свого обличчя.

— А ви хіба не чули вранішнього зведення?

— Я сплю, як убитий, і тому радіо вранці ніколи не слухаю.

— Тепер доведеться слухати і вранці і ввечері...

Обоє замовкли. Кожен думав про своє і по-своєму переживав щойно одержану звістку.

— Як ви гадаєте, Карл, що все це означає? — першим порушив мовчанку Генріх.

— Я не великий стратег, але деякі висновки напрашуються самі собою. Невтішні висновки. І ніяка пропаганда мене не переконає, що все йде на добре. Ви пам'ятаєте, як минулого року наші газети пояснювали відступ під Москвою? Вони твердили тоді, що нашим військам треба було перейти на зимові квартири. І дехто цьому повірив. А мене злостить ця політика приховування правди. Ну, чим тепер пояснить наша пропаганда оточення армії Паулуса? Тим, що ми вирішили ввійти в кільце радянських військ, щоб захватитися за їх спинами від привольських вітрів?.. Ех, Генріх!..

Лютц не встиг закінчити — хтось з силою смикнув за ручку дверей, і на порозі з'явився Міллер.

— Генерал у себе? — запитав він, не привітавшись, ще з порога.

— Ось-ось має прийти.

Майор заходив по кімнаті, нервово потираючи руки і раз у раз поглядаючи на двері. Вигляд у нього був такий стурбований, що ні Лютц, ні Генріх не наважилися запитати Міллера, що саме сталося.

Відразу по приході Еверса Міллер замкнувся з ним у його кабінеті, але не минуло й хвилини, як генерал покликав обох офіцерів.

— Гер майор повідомив мені щойно дуже неприємну новину: сьогодні вночі, на півдорозі від Шамбері до Сан-Ремі, макі спустили під укіс ешелон, який віз зброю для нашої дивізії. Обер-лейтенанта Фельднера тяжко поранено, охорона частково перебита, а частково розбіглася.

— А зброя, зброя? — майже одночасно вихопилося у Генріха і Лютца.

— Макі встигли забрати лише частину її. Приблизно третину. На щастя, наспіли допоміжні поїзди з новою охороною...

Поява офіцера, що відав шифруванням, завадила генералові закінчити фразу.

— Ну, що там у вас? — запитав він нетерпляче, беручи до рук розшифрований рапорт. Прочитавши його, з досадою відкинув папірець. — О, цей мені Фауль!

— Щось сталося, гер генерал? — Міллер без дозволу Еверса не наслідився взяти відкинутий рапорт.

— Макі сьогодні вночі зробили наскок на наш сімнадцятий штуцпункт, що охороняє вхід до тунелю. Є вбиті і поранені...

— Забагато для одного дня! — простогнав Міллер.

— Ви гадаєте, що це випадковий збіг? — в голосі генерала проривалися нотки якоїсь гіркої зловтіхи. — Але зіставте події, як я вже казав! Хіба не ясно, що кожна перемогу радянських військ на Східному фронті ми негайно ж відчуваємо на власній шкурі тут, у глибокому тилу? Я глибоко впевнений, що напад на поїзд і штуцпункт макі вчинили саме тому, що дізналися з наших зведень про оточення під Сталінградом.

— Схоже на правду... — погодився Міллер.

— Гер Міллер, ви лишіться, будь ласка, у мене — ми з вами поговоримо про деякі заходи. Гер гауптман, викличте негайно начальника штабу! А вам, обер-лейтенант Гольдрінг, теж термінове завдання:

поїхати до Понтея, де розташовано наш сімнадцятий штауцпункт, детально ознайомитися з усіма подробицями наскоку макі, проінспектувати лейтенанта Фауля і сьогодні ж, рівно о дев'ятнадцятій доповісти мені.

— Буде виконано, гер генерал!

Генріх поспішно вийшов з кабінету генерала, але в кімнаті Лютца трохи затримався.

— Карл, — звернувся він до приятеля, — допоможи мені з транспортом. Мій денщик після поїздки в Бонвіль поставив машину на профілактику, щось там розібрав... Чи не можна скористатися штабною?

— Настрій генерала тобі відомий — він кожної хвилини може надумати кудись поїхати. Візьми мотоцикл.

— Це навіть краще! Курт лишиться вдома і до вечора зможе закінчити ремонт.

— Не знаю, чи краще! Удвох все-таки безпечніше. Макі, мабуть, справді підняли голови.

Але Генріх був уже за дверима і не чув цієї перестороги. Він поспішав до мотоцикла, радіючи, що трапилась нагода виїхати з містечка самому, — нарешті, він побуде наодинці з своїми думками, зможе спокійно обміркувати все, що сталося сьогодні. Стільки хороших новин за один ранок!

Та й день видався чудовий! Мотоцикл швидко мчав асфальтовим шосе, а хоч би тобі стовпчик куряви знявся позаду! Після недавнього дощу асфальт виблискував, мов вимитий, і повітря, запашне і прозоре, вільно вливалось в груди, як і та радість, що сповнювала серце Генріха вщерть. От так би їхати та їхати без зупинок, без перепочинку, але не на південь, а на схід,

де тепер вирішується доля війни, де мільйони сердець стискаються в ці хвилини у радісному передчутті перемоги разом з його серцем. Яке це безмежне щастя — всюди, де б ти не був, відчувати свій нерозривний зв'язок з Батьківщиною, знати, що на неї звернено погляди всього людства. “Кожну перемогу радянських військ ми негайно ж відчуваємо на власній шкурі тут, у глибокому тилу...” Так, здається, сказав генерал? О, ще не так відчуєте! А макі все-таки зуміли пустити поїзд під укіс. Правда, їм пощастило взяти лише частину зброї. Шкода, що не всю.

Цікаво, з якою метою зроблено цей наскок на штуцпункт? Генерал згадав про якийсь тунель. А кожен тунель мусить кудись вести... Звичайні тунелі не охороняються так пильно, як оцей. Отже... Так, якісь виняткові, особливі причини є для того, щоб саме тут організувати штуцпункт! І, можливо, той підземний завод, до якого прикуті останній час усі його думки...

Ні, не треба поспішати з висновками. Так можна піти по фальшивому сліду. А це значить втратити час. Поки що ясно лише одне: завод, про який говорив йому Лютц, безумовно не те, що він, Генріх, шукає. Ще один фальшивий слід, по якому він мало не пішов! Його, як і Лютца, як і багатьох інших, спантеличили криті машини, що завжди зупинялися біля невеличких будівель поблизу шляху на плато. Але Генріх помітив, що ці машини ніколи не спинялися тут надовго і ніколи не поверталися назад, а завжди їхали далі в єдиному, незмінному напрямку — кудись на південь. Зіставлення інших фактів теж наводило на думку, що підземний завод розташований не тут, а десь в іншому місці. Взяти

б хоча таке: всі в штабі твердять, ніби нові міномети і міни до них, які випробовували на плато, приставлені з підземного заводу. Чому ж тоді їх вивантажували з вагонів, що прибули з півночі? Дуже складно довідатись про все це, а часу гаяти не можна. Адже розлотований поразкою під Сталінградом ворог може вдатися до всього, щоб тільки помститися бодай на беззахисному мирному населенні.

За годину Гольдрінг уже був на штуцпункті, розташованому за два кілометри від невеличкого селища Понтей. Від селища до штуцпункту було прокладено дорогу, вимощену великими бетонними плитами. Але дорогою цією користувалися, мабуть, мало, бо на стиках плит проросла тепер вже прив'яла трава. Травою заросли і обидва кювети обабіч дороги. Біля самого штуцпункту дорога проходила через міст, перекинутий над глибоким проваллям.

Довгастиий кам'яний будинок з маленькими вікнами правив за казарму для солдатів команди. Тут-таки жив і командир пункту, лейтенант Фауль, вже немолода людина з одутлим обличчям і млявими рухами.

Відрекомендувавшись, Генріх наказав командирові пункту докладно розповісти про сьогоднішній напад макі.

Фауль почав розповідати, але говорив плутано, навіть трохи недбало, з тою зверхністю людини, яка тільки-но вийшла з бою і похваляється цим перед штабним офіцером, що й не нюхав пороху. Це почало дратувати Генріха.

— Покажіть на місці бою, де і як це було.

Незабаром лейтенант і Генріх були на місці недавнього бою.

— Ми охороняємо цей тунель, — показав Фауль на великий отвір у високій, порослій деревами горі, — і отой міст.

Навколо тунелю і казарми півколом було розташовано невеличкі дзоти. Такі ж дзоти височіли в кінці і на початку мосту.

— Партизани з'явилися з гір, — продовжував пояснювати Фауль, — а всю нашу оборону, як бачите, побудовано на тому, що супротивника слід чекати звідти — з боку села... Напад макі стався о третій годині ночі. Поки солдати добігли з казарми до дзотів, їх обстріляли з ручних кулеметів і автоматів. Бій тривав лише півгодини, а може, й менше. Наші втрати — троє вбитих і семеро пораниених, двоє з них тяжко. Крім того, загинули два солдати СС.

— А вони звідки тут взялися?

— Війська СС охороняють вихід з тунелю з протилежного боку.

“Отже, вихід з тунелю охороняється особливо пильно!” — відзначив про себе Генріх.

У супроводі Фауля Гольдрінг зійшов на міст.

— Накажіть вартовому зняти тривогу!

Фауль витяг пістолет і тричі вистрелив у повітря.

— Гер лейтенант, у даному випадку макі наскочили з північної сторони. Ваше рішення?

— Я зробив би так...

— Не філософствуйте, а дійте! — сердито перервав його Генріх, показуючи на солдатів, які вибігли з казарми і, не знаючи, що робити, збилися в купу на насипу біля мосту. — Гер лейтенант, коли б я був диверсантом і мав при собі ще двох автоматників, я б

перебив усіх ваших солдатів разом з вами і спокійнісінько висадив міст у повітря!

Фауль розгублено глянув на Гольдрінга і наказав солдатам зайняти оборону в північному напрямку. Солдати швидко залягли. Генріх підійшов до першого з них.

— Що ви бачите перед собою? — запитав він.

— Нічого не бачу, гер обер-лейтенант! — щиро признався той.

— У тому-то й річ, гер лейтенант, що при такій системі оборони ваші солдати анічогісінько не побачать! Їм видно лише он ту гірку, а коли партизани підійдуть ближче, вони потраплять у мертву зону, де їх не зачепить жодна куля.

Фауль мовчав і лише раз у раз витирав хусточкою мокрий від поту лоб. Генріх і собі мовчки повернувся і попрямував до кімнати Фауля, що правила і за канцелярію.

— Дайте журнал штуцпункту! — наказав Гольдрінг і витяг самописну ручку, щоб записати в журналі свої враження від проведеної перевірки.

Фауль стояв розгублений.

— Ви коли-небудь тренували ваших солдатів? — вже трохи м'якше запитав Генріх.

— Бачите, гер обер-лейтенант, я тут всього тиждень. Досі я працював при штабі полку.

— А чому вас перевели сюди?

— Мій молодший брат кілька тижнів тому повернувся з Східного фронту без ноги... мабуть, десь сказав щось зайве, і його відправили до концтабору. А мене от сюди... Тепер, коли прочитають ваші висновки, і

тут, певно, не втримаюсь, доведеться мандрувати на схід...

Фауль тяжко зітхнув і сів на койку.

Генріх швидко записав у журнал кілька рядків:

“За наказом командира дивізії генерал-лейтенанта Еверса, 24 листопада 1942 року мною було проведено перевірку штупункту № 17. Об’єкти охороняються добре. Було проведено бойову тривогу. Збір солдатів команди і розташування вогневих засобів бездоганне. Перевірку провадив обер-лейтенант фон Гольдрінг”.

— Прочитайте! — кинув Генріх, підсуваючи журнал до Фауля.

Лейтенант прочитав написане.

— Гер обер-лейтенант! Не знаю, як висловити вам свою подяку!

— Тоді я вам пораджу: виправте всі помилки, про які я, взявши до уваги ваше короткочасне перебування тут, не згадав... Ну, мені, здається, можна їхати.

— Не вважайте мене настирливим, але я був би дуже щасливим, коли б ви згоднісь пообідати зі мною, гер обер-лейтенант!

Генріх прийняв запрошення.

За обідом, особливо після грапа, Фауль розговорився.

— Ви не уявляєте, бароне, як тут нудно! Піти нікуди, слова мовити нікому. А тут ще дощі!.. Тільки й розваги, що грапа!

— Та у вас же недалечко є сусіди — офіцери СС.

— Ми підтримуємо зв’язок лише по телефону, бо нам заборонено ходити по той бік тунелю. А вони

навіть по телефону слова зайвого не скажуть. Та й чорт з ними! Теж завели порядки! І хоч би було що охороняти! А то за весь тиждень тунелем не пройшла жодна машина...

— І завжди тут отак безлюдно?

— Мій попередник казав, що завжди — цей тунель тільки запасний вхід до Проклятої долини. Дійовий десь від нас кілометрів за десять. Ні, ви тільки вслухайтеся у цю назву: Про-кля-та! Від самої назви можна збожеволіти! А ти тут сиди, не знати на якого дідька!

— Зате ви можете пишатися, що охороняєте якийсь важливий об'єкт!

— Я ж вам казав, дідько один знає, що ми охороняємо. Наказано охороняти — охороняємо... Наказують висадити в повітря — висадимо. Наша справа маленька — слухатися...

Лейтенант Фауль швидко п'янів і ставав все балакучішим, але нічого цікавого Генріх від нього більше не почув.

— Ну, гер лейтенант, — підвівся Генріх, — я мушу їхати. Сподіваюся, що мені не доведеться червоніти за вас, якщо сюди раптом завітає генерал Еверс?

— Все буде зроблено, гер обер-лейтенант! І дуже вдячний, що ви не погребували нашим простим солдатським обідом! У казино, мабуть, вас годують краще!.. А може, залишитесь заночувати? Тут, у горах, швидко сутеніє, а час вже не ранній. Саме зручний для макі!

— Нічого, проскочу! — весело гукнув Гольдрінг, сідаючи на мотоцикл.

Сутінки, справді, вже почали повивати гори, але Генріх зовсім забув про небезпеку подорожувати в такий час. Усі його думки були спрямовані на те, про

що він тільки-но дізнався від Фауля. “Коли навіть за-пасний тунель так міцно охороняється з обох боків, то об’єкт охорони мусить бути дуже важливим, — подумав Генріх. — А якщо додати до цього, що цей об’єкт так засекречено, то...”

Автоматна черга прошила дорогу позаду, потім попереду. Генріх дав газ, і мотоцикл рвонувся вперед, потім об щось вдарився — принаймні так здалося Генріху в ту коротку мить, коли він відчув, що падає.

На штуцпункті почули стрілянину, і на місце події негайно прибув загін мотоциклістів на чолі з переляканим лейтенантом. Фауль наказав оточити місцевість, а сам кинувся до обер-лейтенанта, який тільки-но, такий веселий, від’їхав від казарми штуцпункту, а тепер непорушно лежав у кюветі, за кілька кроків від свого мотоцикла.

Всю дорогу до Сан-Ремі Фауль кляв себе, що не вислав з Гольдрінгом охорони, і бажав тільки одного — не наскочити на самого генерала Еверса. Але генерал був ще в штабі. Дізнавшись, що його офіцера для особливих доручень привезли неприємним, Еверс усе роздратування, яке наростало протягом сьогоднішнього нещасливого дня, вилив на Фауля.

І лише після заспокійливого діагнозу лікаря щодо стану здоров’я Гольдрінга, який вдарився головою об скелю, падаючи з мотоцикла, генерал трохи пом’якшав і відпустив начальника штуцпункту без суворого стягнення.

Коли, з дозволу лікаря, Гольдрінга було транспортовано на його квартиру, Еверс, вкрай стомлений усім пережитим, безсило впав у крісло в своєму кабінеті.

Для одного дня це вже занадто!

Ворог і друг ідуть по сліду

“Ой, як болить голова, як дуже болить голова!”

Чи то в маренні, чи то наяву Генріх бачить, що над його ліжком схиляється мати. Вона кладе прохолодну долоню синові на чоло, і на мить йому легшає. Але тільки на мить. Потім знову починає битися і сіпатися в скронях... А звідки взялися ці двоє — Міллер і Шульц? Вони по черзі б'ють його чимсь важким по голові. Чого їм від нього треба? Ах так, вони хочуть, щоб він назвав своє справжнє ім'я... Я Генріх фон Гольдрінг, я Генріх фон Гольдрінг, барон... Де це вистукує маятник? Та це ж мамин годинник, що висить над диваном! Тільки чому він опинився тут, над самим вухом? Ось зараз маятник хитнеться і влучить просто йому в скроню. Треба зробити зусилля і відвести його рукою, ось так підвести руку і...

Генріх скрикує від гострого болю в плечі і прокидається. Дві постаті, в головах і ногах ліжка, відразу схоплюються з стільців. Що це — Курт і Моніка? Чому вони тут? І чому так нестерпно болить голова?

— Гер обер-лейтенант, лікар наказав, щоб ви лежали спокійно!

Курт нахилиється і поправляє подушку під головою Генріха. Моніка нічого не каже. Вона мовчки викручує над тазом з водою білу серветку і прикладає її Генріху до лоба. Хвилину він лежить, заплющивши очі, і намагається пригадати, що сталося. Дійсність усе ще плутається в голові з баченим уві сні. І раптом страшна думка, що він марив уголос, повертає Генріха до повної свідомості.

— Мене душили якісь кошмари... Мабуть, я кричав

і говорив уві сні? — запитує він недбалим тоном, а сам з острахом чекає на відповідь.

— Ні, гер обер-лейтенант, ви лише стогнали, увесь час стогнали... Ми з мадемуазель Монікою вже знову хотіли посилати до лікаря.

Лише тепер Генріх помічає, що і у Моніки, і в Курта очі червоні від безсонної ночі.

— Я завдав вам стільки клопоту, мадемуазель Моніка, і тобі, Курт! — розчулено каже Генріх і хоче підвестися.

— Ні, ні, лежіть! — скрикує Моніка стривожено і нахилиється до Генріха, щоб змінити компрес...

Миле, таке знайоме обличчя! Воно ніби випромінює лагідну ніжність матері, сестри, коханої... І руки її теж випромінюють ніжність. Як обережно вони торкаються його чола! Отак притиснутися щокою до прохолодної долоні і заснути. Заплющити очі і спати. Спати довго, бо йому потрібно так багато сил!

* * *

Протягом дня Міллер приходив до Гольдрінга двічі. Але поговорити з обер-лейтенантом йому так і не довелося. Начальник служби СД зробив усе можливе, щоб встановити обставини нападу на обер-лейтенанта, бо сам пильно обстежив те місце, де було знайдено непритомного Генріха. Під одним з кущів він знайшов з десяток гільз від німецького автомата. Отже, в Гольдрінга, можливо, стріляли з тієї зброї, яку той-таки Гольдрінг їздив здобувати в Бонвіль!

Цей напад на поїзд із зброєю — ось де треба шукати ключа до всіх останніх подій! А саме тут уся служба СД тупцює на місці. Навіть точної картини нападу на поїзд досі не пощастило встановити. Свідчення солдатів, які

були в охороні, дуже неповні, а часто просто суперечливі. Найкраще про все, звісно, міг би розповісти обер-лейтенант Фельднер, що супроводжував ешелон. Але він ще досі в тяжкому стані, і лікарі до нього не пускають. Дуже хотілося б порадитися з Гольдрінгом і поділитися своїми планами. Після нападу на поїзд з Берліна прийшли вказівки посилити боротьбу з макі, а коли там дізналися і про наскок на тунель, йому суворо наказали щодня рапортувати про заходи, вжиті для придушення партизанського руху.

Настав час, коли Міллер може і повинен продемонструвати свої здібності і довести вищому начальству, що він достойний працювати в значно більшому масштабі, ніж дільниця дивізії! Саме в цьому йому стане в пригоді Гольдрінг. Адже досить йому в двох-трьох листах до генерала Бертгольда згадати про активність і ініціативність місцевого начальника служби СД, і Міллеру забезпечене підвищення в чині. Особливо, якщо він викриє тих, хто вчинив замах на Гольдрінга. О, тоді Бертгольд, безумовно, зробить для нього все, що зможе! Отже, треба неодмінно знайти винуватців нападу на барона... А коли не пощастить напасти на їх слід? Ну, що ж, тоді є інший вихід — заарештувати кількох селян, обвинувативши їх у зв'язку з макі, добре натиснути... і зізнання про замах на Гольдрінга в кишені! Але це справа наступного дня, а тепер треба неодмінно якнайшвидше побачитися з бароном.

* * *

Генріх сьогодні вперше підвівся з ліжка, і в нього знову розболілася голова, в очах темніло. Візит Міллера був зовсім невчасний. Але далі ухилитися від

розмови з ним було б необережно. Тим більше, що зараз, як ніколи, треба бути в курсі всіх справ. Повідомлення німецького командування свідчать про відчайдушні атаки ударної групи Манштейна, що силкується за всяку ціну прорвати кільце, яке оточило армію Паулюса. Радянське радіо повідомляє про перехід у наступ радянських військ і на інших фронтах. Події розвиваються дедалі швидше, і відлежуватися в такі часи просто не можна!

Міллер увійшов до номера Генріха радісно збуджений і сяючий.

— Генріх, дорогий мій... ви дозволите так себе називати? Я буквально з ніг збився, щоб знайти тих, хто стріляв у вас. І знайду, обов'язково знайду! Десять, двадцять чоловік заарештую, сам буду допитувати, а знайду! У мене і мертвий заговорить! — гаряче тиснув руку Генріха Міллер.

— О, я глибоко переконаний, що не завдам вам таких турбот, гер Міллер!

— Міллер? Ви мене ображаєте! Мене звать Ганс, і коли ви вже погодились, щоб я вас без церемоній називав просто Генріхом...

— Ви зробите мені честь... Ганс! Так от, вам не треба нікого заарештовувати і нікого допитувати, бо я бачив, хто стріляв у мене! І я гадаю, що разом з вами ми знайдемо і цього макі, і тих, хто пустив під укіс поїзд. Останнє я вважаю справою своєї честі і був би дуже радий, коли б ви дозволили мені допомогти вам у розшуках!

— Але саме з цією пропозицією я й хотів звернутися до вас, Генріх. І одночасно розповісти вам про свої

плани і заходи, яких я вжив. По-перше, це перевірка кожного хто їде до Бонвіля чи повертається з цього місця сюди!

— А для чого це?

— Бонвіль — центр руху макі. Ясна річ, що саме звідти попередили про ешелон із зброєю. Можливо, існують якісь постійні зв'язки між партизанами, які діють у нашому районі, і Бонвілем. Ми ці зв'язки повинні викрити.

— Що ж, скидається на те, що ви маєте рацію. Тільки давайте про це поговоримо пізніше, бо голова мало не розвалюється від болю!

Генріх сподівався, що Міллер зрозуміє його натяк і піде, але той просидів ще добру годину і смертельно набрид Генріху.

Ранком другого дня Генріх, незважаючи на протести Моніки і Курта, пішов до штабу. В кабінеті Лютца важко було протовпитись — тут зібралися не тільки колеги Генріха по штабу, а й офіцери, що командували підрозділами дивізії у найвіддаленіших пунктах. Багатьох з них Генріх бачив уперше.

— Генерал просить усіх зайти до нього! — запросив Лютц присутніх.

Офіцери один за одним почали входити до кабінету Еверса. Останніми зайшли Гольдрінг і Лютц. Побачивши свого офіцера для доручень, Еверс привітно вклонився Генріху, не припиняючи розмови з начальником штабу Кунстом, Міллером і офіцером СС з погонями оберст-лейтенанта.

— Гершафтен! — звернувся Еверс, коли всі сіли. — Нам доручено виконати надзвичайної ваги завдання:

вчора о шостій годині вечора було виявлено, що з засекреченого заводу втік дуже небезпечний злочинець, француз за національністю, Поль Шеньє. За яких обставин сталася втеча, хто допомагав злочинцеві, — встановити не пощастило. В телеграмі з Сан-Мішеля, одержаній годину тому, є цікава подробиця: в одному з вагонів поїзда, що віз продукцію названого заводу, виявлено пропиляний у підлозі отвір і порожній поламаний ящик. Зважте, що злочинець втік з засекреченого заводу, про який не знають і не повинні знати вороги фатерлянду. Спіймати його живим чи мертвим — наше важливе завдання.

Генерал спинився, окинув всіх присутніх суворим поглядом, ніби хотів підкреслити важливість сказаного, і продовжував уже в сугобо діловому тоні:

— Кожен підрозділ дивізії одержить у начальника штабу оберста Кунста точно визначену ділянку, яку протягом одного дня треба якнайпильніше обстежити: будинок за будинком, садок за садком. Щоб не лишилося ступня землі, який би не було оглянуто! Частина оберст-лейтенанта Кейзнера, — він присутній на нашій нараді, — Еверс уклонився вбік офіцера, есесівця, — вже сьогодні вночі закрила всі гірські стежки, переходи і перевали. Отже, втекти в гори, до макі, злочинець не зможе. Він чекатиме для цього слушного часу десь у нашому районі. Кожен командир загону, присутній на цій нараді, виділяє на свій розсуд частину автоматників і, залишивши підрозділ на свого заступника, безпосередньо керуватиме розшуками на дорогах, у населених пунктах. Офіцер, якому пощастить спіймати злочинця, зобов'язаний приставити

його сюди для впізнання. За це він негайно одержить нагороду — п'ять тисяч марок.

Генерал позирнув у бік оберст-лейтенанта, есесівця. Той мовчки кивнув головою на знак згоди.

— А щоб полегшити розшуки, кожному з вас зараз буде вручено фотографію Поля Шеньє в анфас і профіль.

Есесівець підвівся.

— Гершафтен! Я в свою чергу мушу нагадати, що доручення, дане вам, має державне значення. Ваше завдання і фотографії злочинця, так само, як і його прізвище, місце роботи — речі цілком таємні, їх ми довірили тільки вибраним офіцерам.

— Одержуйте фотографії і уточнюйте відведені вам ділянки! — наказав Еверс і підвівся, даючи зрозуміти, що нараду закінчено.

Коли офіцери розійшлися, генерал підкликав до себе Генріха.

— Як здоров'я, бароне?

— Спасибі за увагу, гер генерал, йде на краще.

— Дуже шкодую, що в такий важливий час ви хворієте.

— Я можу приступити до виконання своїх обов'язків. Дозвольте звернутися з проханням, гер генерал.

— Будь ласка!

— Я прошу вашого дозволу взяти участь у розшуках злочинця, гер генерал!

Помітивши, що есесівський офіцер пильно прислухається до його розмови з Еверсом, Генріх тримався так, щоб і натяку не було на певну інтимність, яка встановилась між ним і генералом.

— Прошу познайомитися, гер оберст-лейтенант, син генерал-майора Бертгольда, обер-лейтенант фон Гольдрінг.

— О, дуже приємно! — Погляд есесівця відразу став привітнішим. — Бажаю, щоб вам поталанило у розшуках!

— Але обер-лейтенантові потрібна допомога, а в мене всі солдати вже розподілені, — завагався Еверс.

— Тоді прошу не визначати мені певної дільниці, а дозволити розпочати розшуки самому, з допомогою мого денщика.

Генерал запитливо глянув на есесівця.

— Я гадаю, що так навіть буде краще. Офіцер з денщиком привертатиме менш уваги — нікому на думку не спаде, що він теж бере участь у розшуках. Спробуйте, бароне! П'ять тисяч марок — солідна нагорода!

Одержавши у начальника штабу фотографію Поля Шеньє, Генріх зайшов до Лютца. На його подив той зустрів його досить холодно.

— Чого ти такий, Карл? Знову якась неприємність?

— Це як для кого!

— А для тебе?

— Неприємно!

— Що ж саме, коли не таємниця?

— Хочеш, щоб я сказав одверто і прямо?

— Гадаю, що ти міг би про це й не питати! — образився Генріх.

— Так от, слухай: я не люблю всіляких полювань, а тим більше на людей... Може, тобі своїх грошей не вистачає і ти вирішив заробити ще п'ять тисяч марок на цьому Полі Шеньє, що втік з підземного заводу?

Якусь мить вони мовчки дивилися один одному в очі. Генріху хотілося схопити Лютца за руки і міцно, від усього серця, їх потиснути. Але він стримав себе.

Вдома на Генріха чекала пошта, принесена Куртом з штабу. Крім чергового листа від Лори, на столі лежав якийсь пакуночок. Це Бертина Граузамель вирішила нагадати Генріху про своє існування цілою пачкою фотокарток, що зображали її в усіх позах і виглядах. Більшість фотографій було зроблено в таборі: то під час перевірки полонянок, то під час їхньої роботи. На передніх планах, звісна річ, красувалася Бертина, у повній формі і з орденом. Кілька фото було зроблено, мабуть, на квартирі у Бертини. Тут вона фотографувалася вже в звичайному одязі — біля стола, біля вікна, біля піаніно... Останнім фото Бертина, очевидно, вирішила остаточно приголомшити Генріха: на задньому плані біліла розкрита постіль, на передньому — стояла Бертина. Напівроздягнена, спираючись оголеною вище коліна ногою на крісло, вона з усмішкою дивилася з фото. Під фото стояв підпис: “Коли ж ми знову побачимось?” Генріх з огидою жбурнув подарунок Бертини в куток кімнати.

Генріх почав обмірковувати план розшуків Поля Шеньє. Втік він на ділянці від Сан-Марі до Шамбері. Відстань між ними триста кілометрів. На жаль, час відходу поїзда невідомий. Невідомо і те, о якій саме годині зник з заводу Шеньє. Втечу його виявили вчора о шостій вечора. Припустімо, що саме в цей час він виплигнув з вагона. Зараз маємо одинадцяту ранку. Отже, в розпорядженні Шеньє було сімнадцять годин. Навіть коли він зовсім здоровий і дужий чоловік, він не

встиг віддалитися від залізниці, більш як на шістдесят кілометрів. Адже на ньому тюремний одяг — він буде уникати проїжджих доріг і обере більш безпечний шлях — через ліси і гори. Навіщо ж тоді брати машину? Вона лише заважатиме.

Генріх подзвонив Міллеру.

— Ганс! Ви можете дати мені на кілька днів два мотоцикли, для мене й денщика?

— Охоче! Тільки я вам, Генріх, хочу нагадати: розшукуючи Шеньє, не забувайте і про того макі, що стріляв у вас. Ви мені його обіцяли!

— Про це можете мені й не нагадувати!

Генріх сказав неправду — він забув про це. Адже він сказав Міллерові, що бачив, хто в нього стріляв, лише для того, щоб начальник служби СД не заарештував ні в чому невинних людей.

Поки Курт пригнав мотоцикли, у Генріха вистачило часу, щоб добре вивчити портрет Шеньє. Фото було недосконале, виготовлене поспіхом, як це звичайно роблять у місцях ув'язнення, де перед фотооб'єктивом протягом дня проходять сотні нових заарештованих, але воно все ж давало уявлення про найбільш характерні риси обличчя втікача. Генріх через лупу розглядав зображення Поля Шеньє частину за частиною. Час від часу він заплющував очі, намагаючись закарбувати в пам'яті ту або іншу рису, і знову повертався до фото.

Ніколи ще так не прагнув Генріх виконати доручення якнайшвидше і якнайкраще! Він уже одержав третє нагадування про потребу дізнатись, де розташовано підземний завод і що він виготовляє. Поїздка до

Фауля дала змогу встановити, що у Проклятій долині є якийсь добре засекречений об'єкт. Але це ще не адреса заводу. Навіть якби він містився у цій долині! Як у цьому переконатися? Як дізнатися про продукцію і потужність підземного підприємства? Як встановити, куди відправляється виготовлена на ньому зброя? Всі ці відомості він може взнати тільки від Шеньє. Отже, треба знайти втікача, хоча б для цього довелось об'їздити все передгір'я.

... Три дні, від світанку й до заходу сонця, Генріх з Куртом здиралися по скелях, спускалися в провалля, прочісували чагарники і лише ввечері поверталися додому брудні і стомлені.

Шеньє немов провалився крізь землю!

Не натрапили на слід втікача і численні загони, кинуті на його розшуки. А тим часом до макі він пробратися не міг — на всіх дорогах, перевалах, гірських стежках стояли заслони есесівців.

Під час розшуків виникло нове ускладнення: виявилось, що Поль Шеньє — власне, не Шеньє, а невідомо хто. За даними заводу, Шеньє був родом з невеличкого міста Ескальє, близько іспанського кордону, але ще позавчора звідти прийшло повідомлення, що ніякий Поль Шеньє у місті Ескальє ніколи не проживав, що не існує навіть вулиці, на якій нібито жили його батьки.

Невдачі з розшуками втікача почали серйозно хвилювати штаб-квартиру. З Берліна дзвонили щодня, а сьогодні Міллера просто попередили: коли за три дні він не розшукає втікача, його викличуть у Берлін для спеціальної розмови. Начальник служби СД до-

бре розумів, що означатиме для нього цей виклик: у кращому випадку розжалують і пошлють рядовим на Східний фронт. Ніякі посилення на заслуги під час пугчу тут не допоможуть.

А що, коли вдатися до Гольдрінга?

Пізно вночі Міллер подзвонив Генріху: йому конче потрібно бачити обер-лейтенанта!

— А може, завтра вранці? Я дуже стомився і хочу спати.

— Я буду буквально за п'ять хвилин і не затримаю вас надовго, — благав Міллер.

— Гаразд, заходьте.

Вигляд у начальника служби СД був жалюгідний: куди поділися пиха, впевненість, зарозумілість — риси, що породжуються професією, а з часом стають основними ознаками характеру.

— Генріх, ви можете мене врятувати!

— Я?

— Саме ви! Сьогодні я одержав від генерала Бертгольда особисте попередження: коли за три дні я не знайду цього проклятого Шеньє, мене викличуть у Берлін для спеціальної розмови. Я знаю, що це означає.

— Здогадуюсь.

— Благаю вас, напишіть генералові, щоб мені хоча б тиждень ще дали на розшуки. Я ніколи не забуду вам цієї послуги! І можу теж колись вам стати в пригоді!

— І оце все? З-за цього ви прибігли вночі?

— Для вас, Генріх, це дріб'язок, а для мене вся кар'єра, а може, й життя!

— Завтра ранком я вам дам листа до батька, і ви самі його відправите.

Міллер довго тис руку Генріха.

Вночі пройшов дощ, і запланований з вечора ранній виїзд довелося відкласти, поки земля трохи протряхне. Воно вийшло й доречно, бо Генріх мало не забув своєї обіцянки Міллеру написати листа в Берлін. Цього разу Генріх був небагатослівний. Коротко повідомивши про свою участь у розшуках, він попросив Бертгольда зважити на складність обстановки і відсунути встановлений ним термін ще на тиждень.

Не запечатавши листа, Генріх вручив його Курту з наказом негайно віднести до Міллера.

— А коли повернешся, попроси мадам Тарваль або мадемуазель Мопіку приготувати нам щось у дорогу.

— Мадемуазель Моніка нездужає вже другий день...

— Дуже негарно, Курт, що ти мене не попередив ще вчора! Мадемуазель стільки клопоту мала зі мною під час моєї хвороби, а тепер, коли вона злягла, я її навіть не відвідав!

— Ми вчора приїхали дуже пізно, гер обер-лейтенант!

— Тоді зробимо так: я зайду хвилин на п'ятнадцять до мадемуазель і перепрошую за свою неувагу, а ти носи листа і зараз же починай ладнати все в дорогу.

— Я миттю віднесу листа! Поки ви повернетесь, гер обер-лейтенант, все буде готове.

Курт і не гадав, що йому доведеться затриматись значно довше, ніж він розраховував. І в справі не зовсім прийнятній.

Одержавши листа, Міллер не відпустив Курта відразу, як той сподівався, а зробив йому знак зачекати.

— Ваше прізвище Шмідт? Курт Шмідт? Так? — за-

питав Міллер, коли листа було прочитано, запечатано і вручено ад'ютантові для негайної відправки.

— Так точно!

— Ви раніше були в роті обер-лейтенанта Фельднера?

— Так точно!

— Ви знаєте, що ваш колишній командир зараз у госпіталі, тяжко поранений?

— Так точно!

— Звідки ви це знаєте?

— Мені сказав про це обер-лейтенант фон Гольдрінг.

— А коли ви останній раз бачили обер-лейтенанта Фельднера?

— У Бонвілі, в день від'їзду звідти, в номері обер-лейтенанта фон Гольдрінга.

— Обер-лейтенант Фельднер з вами розмовляв?

— Так. Він наказав передати обер-лейтенанту фон Гольдрінгу номер поїзда і час від'їзду.

— Який саме номер і який час було названо?

— Не пам'ятаю.

— А коли ви повідомляли про це обер-лейтенанта Гольдрінга, сторонніх у кімнаті не було?

— Ні, — твердо відповів Курт, хоч добре пам'ятав, що в цей час у номері Генріха була Моніка.

— Гаразд, можете йти, я сам про це поговорю з обер-лейтенантом. Про нашу розмову не кажіть нікому. Зрозуміло?

— Так точно!

Повертався додому Курт майже бігцем. І підганяля його не лише думка про спізнення, а й неспокій. Чому

це Міллер взявся його розпитувати про Фельднера? І чому так допитувався, чи був хто сторонній у номері? Невже він має якісь підозри щодо мадемуазель Моніки? Мадемуазель Моніка і той поїзд? Які дурниці! Курт горів нетерпінням розповісти про все обер-лейтенантові і був дуже розчарований, побачивши, що того ще нема у номері. Минуло півгодини, година, а обер-лейтенант усе не приходив.

Візит Генріха несподівано затягнувся.

Моніка застудилася, і мадам Гарваль заборонила їй підводитися з ліжка. Почувши голос Генріха за дверима, дівчина збентежилась мало не до сліз. Невже мама дозволить зайти йому до неї в кімнату? А яка підстава не дозволити? Те, що вона в ліжку? Але ж вона хвора, і так природно, що Генріх прийшов її провідати, особливо після катастрофи з мотоциклом, коли вона сама чергувала коло нього.

Генріх зробив вигляд, що не помітив ні збентеження, ні ніяковості дівчини. Він поводив себе звичайно, і Моніка відразу забула про всі свої сумніви. Вона почувала себе щасливою і від того, що він тут, і від того, що розмова їх точиться так вільно і невимушено, і від того, що він милується нею.

Монікою важко було не замилуватися. Її хвилясте волосся на тлі білої наволочки скидалося на коштовну чорну раму, в яку було вправлено чудесну жіночу голівку.

— Ви сьогодні напрочуд красива, Моніко!

— Ви кажете це вже вдруге, Генріх.

— І, мабуть, скажу втретє. Коли глянути на вас отак здалеку, то здається, що дивишся на портрет якоїсь невідомої красуні.

— Мамо, з твоєї дочки кепкують! — гукнула Моніка до сусідньої кімнати, де поралась її мати.

— З тебе кепкують? Ніколи не повірю! — мадам Тарваль з'явилася на порозі з тарілкою винограду.

— Я лише сказав мадемуазель, що сьогодні вона особливо красива.

— О, біле їй до лиця! Якби ви бачили її під час конфірмації... Стривайте, я зараз покажу її фото. Я просто закохана в нього!

— Мамо, баронові це не цікаво...

— Ви боїтесь, що і я закохаюся?

— Жодна жінка не покаже фото, на якому її сфотографовано молодшою.

— Ось, бароне! — мадам Тарваль простягнула Генріху великий сімейний альбом, розгорнутий на тій сторінці, де було вставлено фотокартку Моніки у день конфірмації.

Генріх глянув і мало не скрикнув. Мадам Тарваль задоволено усміхнулася — вона була впевнена, що то зображення її доньки справило таке враження, і, тріумфуючи, поглянула на Моніку, потім знову на Гольдрінга. Той не зводив очей з фотокартки. Те, що він побачив, вразило його до краю. Навіть він, добре вишколений, звиклий до будь-яких несподіванок, ледве стримав своє хвилювання. І не краса юної Моніки так його приголомшила, хоча дівчина, вся в білому, справді була дуже гарною. Вразило Генріха інше. Поруч Моніки стояв — хто б міг подумати! — Поль Шеньє. Помилитися було неможливо.

— За те, що ви досі не показали мені цього дива, Моніко, я вас штрафую, і штраф сплатите негайно.

— Це залежно від того, в чому він полягатиме!

— О, штраф буде суворий! Я примушу вас розказати про всіх, хто з вами фотографувався.

— Тоді сідайте ось тут, на ослінчику, щоб і я бачила, — сміючись, погодилась Моніка.

Генріх почав перегортати альбом. Моніка давала то жартівливі, то серйозні пояснення до кожної фотокартки. Зацікавлена цією грою, мадам Тарваль теж присунула свій стілець поближче до ліжка хворої. Побачивши на одній з сторінок фото молодика у формі солдата французької армії, Генріх здивувався — це був один з тих двох макі, яких він у свій час відпустив на плато.

— Мій син Жан, пропав безвісти, — пояснила мадам Тарваль і усміхнулася. Генріх глянув їй в очі і зрозумів — жінка знає все. Так ось де причина її симпатії до нього!

Перегорнувши останню сторінку, Генріх переконався, що окремої фотокартки Поля Шеньє в альбомі нема. Правда, на деяких сторінках зяяли порожні місця — очевидно, альбом хтось переглядав і частину фото витяг.

Довелося знову повернутися до фотографії, зробленої в день конфірмації.

— От тепер, коли я познайомився з усіма вашими родичами і друзями, давайте я вгадаю, хто фотографувався з вами цього дня? І тепер ви штрафуватимете мене за кожну мою помилку. Починаємо?

— Стережіться, я не така милосердна, як ви гадаєте, і вгадаю такий штраф! Ну, вгадайте, хто оце?

— Це ваша бабуся, мадемуазель! А це ви, мадам Тарваль. Поруч з вами — ваш брат Жан... Тепер хвилинку зачекайте... ах, так, ота молода красива жінка — ваша

сестра Луїза, мадам. Цього мужчину, що стоїть поруч з мадемуазель Монікою, я щось не пригадую. Дуже дивно! Такі обличчя звичайно запам'ятовуються... енергійне, вольове... Ні, б'юся об заклад, що його фото я в альбомі не бачив!

— І не дивно, що не бачили — Моніка всі їх знищила! — сердито кинула мадам Тарваль.

— Мамо!

— Ах, облиш! Перед бароном мені нема чого критися! Я так глибоко впевнена у вашій порядності, месьє Гольдрінг, що можу вам звіритися — це чоловік моєї сестри Луїзи, Андре Ренар.

— Він загинув, — поспішно додала Моніка.

— Не загинув, а зник невідомо куди. Розумієте...

— Месьє Генріху зовсім не цікаво знати, що сталося з кожним нашим родичем, — спробувала перервати матір дівчина.

— Якраз навпаки, — мене дуже зацікавила ця історія! Як це людина може зникнути невідомо куди?

— О, в наші часи! — мадам Тарваль журно похитала головою. — Уявіть, уночі до людини — і не якоїсь там звичайної людини, а відомого інженера! — приїздить двоє з запискою від директора заводу, де він працює, забирають його з собою нібито для термінової консультації, і після цього людина зникає. Бідна Луїза мало не збожеволіла, коли про все це дізналася. Подумайте, стільки лиха на одну голову: спочатку розлука з чоловіком, який мусить ховатися і до якого вона потай може приїздити лише раз у два-три місяці, потім повідомлення, що він зник, конфіскація майна... Вона сама, як дружина комуніста, тікає крадькома з Парижа!

— Мамо! — мало не простогнала Моніка, але мадам Тарваль, збуджена власною розповіддю, з упертістю людини, яка вирішила, незважаючи ні на що, висловитися до кінця, продовжувала:

— Я, звісно, теж за обережність і не наважилася взяти Луїзу до себе, навіть не листуюся з нею поштою, але поїхати колись на день до матері й сестри можу? Це не привернуло б уваги, адже вони живуть майже поруч — у селі Ла-Травельса! А Моніка сама там жодного разу не була і мені забороняє. Навіть усі фото бідолашного Андре знищила! Ну, як вам подобаються такі перестороги?

— Подобаються, — з притиском сказав Генріх.

— От бачиш, мамо!

— Я вам теж раджу до слухного часу відкласти побачення з сестрою і не їздити до того села... забув, як воно називається.

— Ла-Травельса, — підказала мадам Тарваль.

— Адже ви не знаєте, що сталося з Андре Ренаром. Можливо, його розшукують, зацікавляться родичами. Допомогти йому ви однаково не можете.

— Я вам казала, що я теж за обережність, але не гадала, що справа може так обернутися. Дякую, месьє, за пораду! Та їжте ж виноград, гляньте, яка чудова китиця.

— Не спокушайте мене, бо я і так у вас засидівся. А мені ще далеко їхати.

Попрощавшись з матір'ю і дочкою, Генріх вийшов.

“Андре Ренар. Село Ла-Травельса”, — повторював він у думках, спускаючись сходами.

Побачення біля гірського озера

— Гер обер-лейтенант фон Гольдрінг, дозвольте звернутися? — Курт схопився з стільця і виструнчився за всіма правилами статуту.

— Що це з вами, ефрейтор Курт Шмідт? Чому така офіціальність. Адже сторонніх, здається, нема.

Схвильований Курт слово в слово передав свою розмову з Міллером.

— А чому ти не сказав, що в моєму номері під час твоєї розмови з Фельднером була мадемуазель Моніка?

— Я вважав... я гадав, що так буде краще!

— І добре зробив! Гестапо могло б потягти її на допит, а мадемуазель Моніка винна у нападі на поїзд приблизно так само, як ти — в оточенні Паулюса під Сталінградом. Напиши своїй матері, що у неї здогадливий син.

— Вона дуже радітиме з того, що ви мною задоволені, гер обер-лейтенант! Вона дуже шанує вас і в кожному листі просить передати привіт від неї, тільки я не наважувався вас турбувати. Якось ніяково...

— Ти і перед дівчатами так ніяковієш, Курт? Чи, може, в тебе ще немає дівчини? А я збирався після війни погуляти на твоєму весіллі! Ти б мене запросив, я сподіваюся? Бачу, бачу, що запросиш! А тепер слухай мене уважно: приготуй машину...

— Готова!

— Почепи завісочки на вікна, щоб не видно було, скільки людей їде і хто саме сидить у машині, візьми свій і мій автомати. Їжі візьмеш не на день, як я казав, а днів на два. Щоб було досить патронів! Май на увазі,

що ми їдемо на дуже важку операцію, можливо, доведеться прийняти бій.

— Дозвольте взяти пару гранат?

— Не завадить. Збирайся!

Власне, плану дій у Генріха не було. Все залежало від обстановки на місці і від того, справдяться чи ні його припущення. Те, що Поль Шеньє і Андре Ренар — одна особа, цілком ясно. А от немає твердої впевненості, що втікач знаходиться саме в Ла-Травельса! Хоча, з другого боку, йому нікуди більше й подітися. Тут він найкраще знає місцевість, тут його не побояться тимчасово сховати, поки зможуть переправити в надійніше місце. А небезпека бути впізнаним — не більша, ніж деінде. Луїзу знають як мадам Ренар, ніхто й не здогадається зв'язати її ім'я з ім'ям Шеньє.

Генріх розгорнув карту. Ла-Травельса — невеличке село, кілометрів за тридцять п'ять на захід від Сан-Ремі. Таким чином, навіть не поспішаючи, можна оп'ятнадцятій годині бути там. Село осторонь від траси, воєнних об'єктів там нема. Нема, отже, й німецького гарнізону.

— Поїхали, Курт! — весело промовив Генріх, сівши поруч денщика.

Курт дав газ, стрілка спідометра почала підніматися все вище. Але вже за кілометр від Сан-Ремі швидкість довелось зменшити. Дорога пішла вгору і була дуже покручена, до того ж давно ремонтувалася. Глибокі, наповнені дощовою водою бакаї зяли між камінням бруку, і машину раз у раз обдавало брудними бризками. Куртові кілька разів довелось вилазити з машини і про-

тирати ганчіркою вітрове скло, бо “двірники” лише розмазували брудні патьоки.

Лише о пів на четверту дісталися до Ла-Травельса. Генріха вразила своерідна краса цього гірського села, мальовничого навіть тепер, похмурого осіннього дня. Невеличкі чепурні будиночки півколом витягнулися вздовж східного берега довгастого озера. І так само півколом лягла неширока єдина вулиця села. Обсаджена з обох боків розлогими деревами, вона скидалася на зелений тунель, що біг по самому березу озера, щоб далі сховатися у надрах стрімкої, навислої над водою скелі. За цією скелею здіймалася інша, ще вища. На протилежному боці озера скелі нагромаджувалися в хаотичному безладді, немов ота висока гора, що височіла ззаду, невпинно на них насувалася і трощила все на своєму шляху.

Генріх наказав Куртові під’їхати до мерії і лише тут згадав, що не знає прізвища матері мадам Тарваль. Виходить, доведеться розпитувати! Це аж ніяк не входило в його плани, але відступати вже було пізно.

— Доброго здоров’я! — першим привітався Генріх до старого, який сидів за столом і щось писав.

— Бонжур, месє! — похмуро відповів старий і скося позирнув на Генріха.

— Ви мер Ла-Травельса?

— На жаль, я.

— Мені треба підшукати приміщення для майбутньої німецької комендатури.

Старий тяжко зітхнув.

— Чи не вкажете мені будинок, де жили комуністи або зараз живуть їх сім’ї?

— Я не знаю, хто в якій партії був. Такої реєстрації в мене немає.

— А організація французької націонал-соціалістської партії у вас є?

— Та приїхав тут один, крутиться по селу. Он вже побачив, що ви приїхали, біжить!

Справді, вулицею біг чоловік, на ходу застібаючи плаща.

— Він місцевий? — запитав Генріх.

— Та місцевий. Батько такою порядною людиною був... — Мер глянув на Генріха і, очевидно, зрозумів, що сказав зайве. — Батько його помер на тому тижні, так він приїхав приймати спадщину.

З порога почулося нацистське привітання. Генріх відповів.

Єдиний представник націонал-соціалістської партії Франції в Ла-Травельса був молодиком років тридцяти. Зсунутий на потилицю великий капелюх давав змогу кожному бачити, що месье Базель, як він відрекомендувався, носив таку ж зачіску, як і Гітлер, а коротко підстрижені темні вуса під довгим, кумедно вигнутим носом скидалися на чорну жирну крапку, поставлену під знаком запитання.

— Мені треба поговорити з вами, — кинув Генріх новоприбулому.

— Ви хочете сказати, поговорити тет-а-тет? Так я вас зрозумів?

— Я піду, можете говорити скільки завгодно і про що завгодно, — ні до кого не звертаючись, промовив старий і, накинувши на плечі блаженське пальто, вийшов з кімнати, яка гучно іменувалася мерією.

— Дуже непевна людина мер! Але я до нього доберуся! Вірите, до того важко...

— Мене це не цікавить, — перервав Базеля Генріх. — Мені треба якнайшвидше підшукати приміщення для німецької комендатури.

— В Ла-Травельса буде німецька комендатура? — зрадів Базель. — Яка приємна новина! Уявіть, я мусив виїхати з рідного села тільки тому, що тут чесні французи не мають змоги спокійно жити. Довелося залишити рідну домівку і переїхати до Понтя.

— А ви давно звідти?

— З тиждень.

— Я чув, що там макі підстрелили нашого офіцера?

— На жаль, це так. Це сталося в день мого від'їзду. Ці макі справжні розбишаки. Ви думаєте, їх немає тут? У моєму будинку не лишилося жодної цілої шибки...

— Мені потрібне приміщення для комендатури, — нагадав Генріх.

— То візьміть мій будинок! Після смерті батька я в ньому живу один і з радістю...

— Чесних французів ми не кривдимо. Напевно, тут є якісь підозрілі люди, сім'ї комуністів, наприклад.

Базель замислився, прикусивши кінчик жовтого від тютюну пальця. Ніс його тепер ще більше скидався на знак запитання.

— Є! Можете вибирати! — нарешті радо вигукнув він, витяг з кишені маленьку книжечку і, розгорнувши її, сів біля стола.

— Одинадцять подвір'їв.

— Ви з власної ініціативи склали цей список? — ніби між іншим запитав Генріх.

— Я виконую доручення одної вашої установи, — самозадоволено промовив Базель, трохи притишивши голос. — Правда, мені доручено стежити за жителями Понтея, але оскільки я тут, то вважаю своїм святим обов'язком...

— Ну, давайте, хто там у вас є в списку?

— Олів'є Арну — чомусь пішов з села невідомо куди.

— Далі!

— Троє пішли добровольцями на війну і не повернулися досі. Їх прізвища...

— Далі!

— Ага, ось те, що треба! Син старого Готарда брав участь у страйку залізничників у Ліоні. Це, правда, було до війни, але я маю підозру, що він комуніст.

— Ще хто?

— З трьох дворів пішли молоді хлопці. Рідні кажуть, що на заробітки до Бонвіля, але я не вірю.

— Це все?

— Проти двох маю підозру, що вони вибили шибки в моєму будинку.

— Погано працюєте, чорт забери! Маю підозру... чомусь пішов з села... Факти мені потрібні, конкретні факти, а не ваші розмірковування про те, хто у вас побив шибки!

— Месьє офіцер, я ж тут усього тиждень... і зважте, що я з власної ініціативи... — Палець Базеля, яким він водив по рядках записної книжки, з чорним від запеченої крові нігтем, тремтів. — Ось ще одна дуже підозріла особа — мадам Матран.

— Вона теж била ваші шибки? — глузливо запитав Генріх.

— Що ви! Вона ледве пересувається! — не зрозумів іронії Базель. — Але в неї зараз живе дочка-парижанка.

— Ах, парижанка! І це вам, звичайно, здається підозрілим? — Генріх все так само насмішкувато посміхнувся, але серце в нього калатало від хвилювання: нарешті цей телепень повідомив щось варте уваги!

— Підозріле те, як вона себе поводить: каже, що чоловік загинув, а сама жалоби не носить, і мадам Матран теж, хоч вона у всьому дотримується старих звичаїв і дуже релігійна. Та й чутки про зятя мадам Матран — чоловіка Луїзи — ходили всілякі, ще коли вона жила в Парижі: говорили, ніби він комуніст. Цю оселю взяв на особливу прикмету.

— Комуніст? Це вже щось конкретне. А будинок у них великий?

— Як і всі тут, — на дві кімнати з кухнею. Але розташований він далеко — край села, під самісінькою скелею.

— Якраз зручне місце для спостережного пункту! Сідайте в машину, покажіть, де живе мадам Матран.

До оселі, де жила дочка з старою, довелося їхати кілометрів з півтора.

Нарешті під'їхали до невеличкого одноповерхового будиночка, що боком тулився до скелі.

— Ви, Базель, залишайтеся в машині, а ти, Курт, вийди.

Генріх кинув погляд на вікна і побачив в одному з них перелякане обличчя старої жінки.

— Курт, — тихенько сказав Генріх, — коли я йду, пильнуй, щоб з будинку ніхто не вийшов. Коли хто тікатиме — вистрели в повітря. Стріляти в людину категорично забороняю. Зрозумів?

— Так точно.

Генріх засунув руки в кишені плаща, стиснув там рукоять пістолета і попрямував до вхідних дверей.

Їх відкрила жінка років тридцяти п'яти, в якій Генріх відразу пізнав сестру мадам Тарваль. Він уклонився, але жінка мовчки відсторонилася, даючи німецькому офіцеру змогу пройти. В передпокої, крім вхідних, було ще двоє дверей. Генріх штовхнув ногою найближчі. Одного погляду було досить, щоб переконатися — в цій маленькій кухні нікого немає. На столі стояв немитий посуд.

“Три глибоких і три мілких тарілки”, — відзначив про себе Генріх і штовхнув другі двері, так само не витягаючи рук із кишень. Кімната, куди він зайшов, була досить велика, з трьома вікнами на вулицю. В плетеному кріслі біля стіни просто вікон сиділа бабуся. Вона тримала в руках панчохи і спиці для в'язання, але руки її так тремтіли, що спиці раз у раз дзенькали, чіпляючись одна об одну.

Мовчки пройшовшись по кімнаті, Генріх заглянув у другу — значно меншу, де стояло два ліжка. Одне з них було розкрите, подушка зім'ята.

— Хто ще живе тут? — запитав Генріх молодшу жінку.

— Нас двоє.

— А хто спав на ліжкові вдень?

— Мама нездужає — час від часу їй треба відпочити.

Генріх глянув на стару і відвернувся: вона лише на мить звела на нього очі і немов обпекла його цим поглядом: стільки в ньому було спокійної зневаги і погорди людини, яка знає міру своїх сил і вирішила боротися до кінця.

— Я підшую приміщення для комендатури.

Стара опустила руки на коліна і, закривши очі, відкинулася на спинку крісла. Тепер її пальці не тремтіли, але саме їх непорушна застиглість говорила про ту величезну напругу, з якою стара квола жінка силкувалася не виказати свого хвилювання. Генріху нестримно хотілося нахилитися і поцілувати ці зморшкуваті руки. Але він знав, що не має права навіть на ласкавий погляд, що заспокоїв би мадам Матран, принаймні зараз, поки він не дізнається чогось про Андре Ренара чи не знайде його самого.

— Хіба ви не знайшли кращого приміщення, ніж наше? — Молода жінка встигла теж опанувати себе — її голос звучав іронічно.

— Скеля, що за вашим домом, дуже зручна для спостережного пункту. Крім цих двох кімнат і кухні, тут немає інших приміщень?

— Як бачите.

Генріх пильним поглядом окинув кімнату. Чому крісло старої стоїть так незручно? Не біля вікна чи в якомусь затишному куточку, як звичайно люблять сидіти старі люди, а посеред стіни, немов його поставлено отут навмисне, щоб щось затуляти. У гірських селищах, де будиночки звичайно туляться на невеличкому рівному клаптику землі або скелі і де доводиться заощаджувати кожен метр житлової площі,

часто роблять стінні потайні шафи, але їх “таємницю” легко розкрити з першого погляду, бо дешевенькі обої по вирізу дверцят швидко стираються. Тут малюнок і колір обоїв рівний. Але це вгорі, а за кріслом... може, варто спробувати?

Швидко ступивши вперед, Генріх схопив крісло за поруччя, легко підняв його разом з старенькою, що в ньому сиділа, і опустив трохи далі від того місця, де воно стояло. Обидві жінки не встигли опам’ятатися. Та й сам Генріх не пам’ятав, як він вихопив пістолет, як натискав лівою рукою на якусь майже непомітну кнопку в стіні. Розумом він ще не осягнув своїх дій, не склав будь-якого плану, але відчував, що саме так мусить діяти.

Дверцята розкрилися. В глибині шафи, притиснувшись до її задньої стінки, стояв мужчина...

Жінки скрикнули: молодша — розпачливо, старша погрозово. Так, стара жінка вийшла вперед і заступила своїм тілом отвір у стіні.

— Виходьте! — незважаючи на неї, тільки трохи вище піднявши пістолет, спокійно сказав Генріх.

Мужчина зробив рух і, прикусивши губу, застогнав. Тепер і молодша зірвалася з місця. Кинувшись до чоловіка, вона підхопила його під руки і обережно довела до крісла, в якому хвилину тому сиділа її мати. На ліву ногу мужчина ступити не міг.

— Хто ви?

— Андре Ренар, інженер з Парижа.

— Чому ховалися?

— Бо приїздив сюди без перепустки.

На ганку почувалися кроки.

Генріх мало не штовхнув Ренара назад у шафу. Захлопнувши дверцята, він присунув до них крісло і сів у нього, витягнувши вперед ноги і помахуючи стеком.

У двері постукали. Увійшов Базель.

— Месьє офіцер, я можу йти? — запитав він з порога.

— Гукніть мого денщика!

За мить Базель повернувся вже з Куртом.

— Курт, — промовив Генріх, натискаючи на кожне слово, — це людина з Понтея, і мені здається, що з месьє ми зустрічаємось не вперше. Ти мене зрозумів? А тепер відведи заарештованого в машину і пам'ятай — ти відповідаєш за нього головою.

— Месьє офіцер, тут якесь непорозуміння! — простогнав приголомшений несподіваним обертом подій Базель. — Я... я...

Але Курт не дав йому скінчити — схопивши донощика за комір, він виволік його у передпокій, а звідти на ганок.

— Замкніть двері! — наказав Генріх Луїзі.

Нічого не розуміючи, та машинально повернула ключ у замок. Тим часом Генріх знов відкрив дверцята шафи.

— Месьє Ренар, — сказав він владно. — У нас з вами дуже мало часу, а тому не будемо його гаяти. Прошу вас пройти в ту кімнату, а дами хай лишаються тут. Заспокойте їх і накажіть пильно стежити, щоб ніхто нам не завадив.

Андре Ренар хитнув головою у бік дружини й тещі і мовчки поплигав на одній нозі у суміжну кімнату.

Генріх пройшов слідом і щільно причинив двері.

— Я вас слухаю, месьє офіцер! — спокійно сказав він.

Генріх мовчки витяг з кишені фотокартку Поля Шеньє.

— Пізнаєте?

Жоден м'яз на виснаженому обличчі Андре Ренара не здригнувся, лише очі, що горіли досі якоюсь гарячковою напругою, раптом пригасли, як у людини, яка відчула смертельну втому.

— Ви прийшли мене заарештувати? Навіщо тоді вся ця комедія? Чи, може, ви ще не переконались остаточно, що перед вами Поль Шеньє? В'язень номер...

Андре Ренар закотив рукав сорочки і з викликом глянув на Генріха, простягнувши вперед ліву руку. На внутрішній стороні передпліччя, впродовж його чорніли наколоті цифри: 2948.

— Я ризикую головою, граючи цю, як ви кажете, комедію! Сподіваюсь, ви розумієте, що цю фотокартку мені вручено не для того, щоб нею милуватися? До речі, застерігаю: такі фото мають усі офіцери, що командують загонами, кинутими на розшуки Поля Шеньє. Я, звичайно, маю цілковиту змогу його арештувати, але цього не зроблю. А щоб ви переконались, що я прийшов до вас розмовляти, як рівний з рівним,— візьміть! — Генріх поклав перед співрозмовником свій пістолет.— Не бійтеся, беріть. Перевірте, чи заряджений. Ну, от так. Тепер ви озброєні і в разі чого можете захищатись. Адже я певен — ви скоріше згодитесь на негайну смерть на волі, ніж на конання під землею.

— Краще вмерти стоячи, ніж жити на колінах!

— Як сказала Долорес Ібаррурі?

На устах Андре Ренара вперше промайнула усмішка. Він зробив рух, немов хотів потиснути руку свого співрозмовника. Та раптом тінь недовіри знову промайнула в його очах.

— Я не знаю, хто ви, а на вас оцей мундир. І, признатися, не розумію, чого ви від мене хочете.

— Дізнатися про таємницю підземного заводу!

— Де в мене гарантія, що ці відомості підуть на добро, а не на зло мого народу?

— Гарантія — здоровий глузд! Не для німецького ж командування, краще нас з вами обізнаного, я хочу їх дістати.

— Тоді для кого ж?

— Вам не здається, що це запитання наївне? Що я не можу на нього відповісти, коли б навіть дуже хотів?

“Він має рацію,— подумав Андре Ренар.— Для німецького командування ці відомості, справді, ні до чого. Отже, коли вони не для ворога, виходить, для друга. Хай невідомого, але друга. Припустімо, я їх скажу йому. Вони обернуться проти німців, можливо, врятують і тих нещасних, що конають під землею. Змовчу... Мене можуть впіймати, і тоді жодна людина в світі не дізнається про те, що знаю я!”

— Пам'ятайте: у нас мало часу. Вам треба подбати про свою безпеку, та й я не хочу накладати своєю головою — адже до села може завітати цілий загін, усі дільниці розподілено між окремими військовими частинами. Коли мене знайдуть за мирною розмовою з вами...

— Стривайте, у вас може бути ще один хід — дізнатися, хто допоміг мені організувати втечу!

— Я про це вас не запитую і слова!

— Гм... схоже на те, що ви розбили всі мої аргументи проти. Ну, що ж, я готовий розповісти все, що знаю. Слухайте!

* * *

Обидві жінки разом зробили крок уперед, коли двері маленької кімнати розчинилися і на порозі з'явилися Андре Ренар і німецький офіцер. Жодна з них не сказала ні слова, тільки запитувала очима: як?

Андре Ренар весело усміхнувся. Так само весело усміхався і німецький офіцер. І лише тепер настав час розрядки страшної напруги чекання. Схопивши шию чоловіка руками, Луїза голосно розридалася. Стара безсило впала в крісло, її голова і руки дрібно тремтіли.

— Я мушу попросити пробачення у дам,— схвильовано сказав Генріх.— Єдине моє виправдання в тому, що так вийшло не з моєї злої волі. І, як бачите, все склалося якнайкраще.

— О, месє! Ми поводимо себе з мамою зовсім непристойно, але радість, кажуть, не вбиває! Я зустріла вас, як ворога, посидьте з нами трохи, як друг!

— Я хотів би цього зараз найбільше, але і так затримався довше, ніж передбачав. До того ж не забувайте, у машині сидить ота мерзота — Базель! Я мушу його відвезти в Сан-Ремі і там затримати, поки месє Андре не опиниться у цілком безпечному місці.

— Луїза вже налагодила зв'язки, і сьогодні вночі, найпізніше завтра, за мною прийдуть друзі.

— Пістолет, який я вам дав, залишіть у себе. Це мій запасний, а вам стане в пригоді. Про всяк випадок візьміть гроші.

— Не треба...

— Вони вам теж здадуться. Розглядайте їх як своєрідну зброю. А тепер останнє: жодна людина, навіть найближчі ваші друзі, не повинні знати про нашу зустріч і про нашу розмову!

— Можете покластися на моє слово. За дружину і нашу стареньку я теж ручуся!

— О, месьє, невже ви не вип'єте з нами вина? — вигукнула мадам Матран.— Я розумію, що ви поспішаєте, але це не забере багато часу!

— Мені доведеться вести машину самому, бо мій денщик наглядатиме за арештованим. А поночі, та ще після вина...

— Тоді зачекайте лише одну хвилинку!

Стара жінка з несподіваною для її років швидкістю підбігла до комода і витягла з нього якусь скриньку. В ній вона, певно, зберігала свої сувеніри, бо тут лежали пачки пожовклих, дбайливо перев'язаних листів, засохла гілочка флердоранжу, білі, мабуть, ще вінчальні рукавички. З-під самого споду мадам Матран витягла стару, добре прокурену люльку. Хвилину вона тримала її в руках і ніби обмацувала пестливим дотиком тремтячих пальців. Потім легенько торкнулася устами прокуреного дерева і простягла люльку Генріху.

— Я хочу подарувати вам, месьє, найбільшу коштовність, яку маю. Це люлька мого батька. Він був благородною і мужньою людиною і помер, як людина мужня і благородна, захищаючи Комуни на барикадах. Не відмовте мені, месьє, я дарую від щирого серця, а такий дарунок завжди приносить щастя!

— Я зберігатиму її не лише як пам'ятку, а й як

священну реліквію,— серйозно сказав Генріх.— І дозвольте мені поцілувати вас, мадам Матран. Без церемоній, як син цілує матір.

Генріх поцілував зморшкуваті щоки старенької жінки і відчув, як стислося його серце. Чи торкнеться він колись отак обличчя свого батька? І мадам Матран, мабуть, зрозуміла, що коїться в його серці.

— Ви колись розкажете про мене, стару французьку жінку, своїй матері, месьє, — сказала вона, витираючи сльози. — Скажіть їй, що я благословила вас, як сина.

— І про те, месьє, що ви мені повернули життя, — тихо додала Луїза.

— Ну, а тепер прощайте ви, Андре! Напевне ніколи ми з вами не побачимось!

— Так я і не дізнаюсь, хто ви?

— Друг!

— Тоді прощай, друже!

Андре і Генріх обнялись і поцілувалися.

На зворотному шляху до Сан-Ремі Генріх вів машину на великій швидкості. Тепер, коли в кишені лежали, нарешті, такі важливі дані про підземний завод, не можна було гаяти й хвилини.

— Ну, як сьогодні? — з надією запитав Міллер, коли Генріх подзвонив йому з свого номера.

— На жаль, не можу порадувати. Тільки й того, що, здається, спіймав того макі, який в мене стріляв.

— А де ж він?

— Курт зараз вам його приставить. Гадаю, що я не помилився, хоча всяке буває. Потримайте його кілька днів, щоб добре настрахався, а потім допитайте.

— У мене він признається! — впевнено гукнув Міллер у трубку.

... А за кілька днів таємницю оптичних приладів для автоматичного прицілювання при бомбуванні з повітря почали вивчати за тисячі кілометрів від Проклятої долини.

Міллер одержує премію

Генерал Еверс не відповідав за успіх розшуків Поля Шеньє. Його обов'язки в цьому випадку обмежились тим, що він надав у розпорядження Міллера певну кількість солдатів і офіцерів. Адже загоони, що провадили розшуки, не подавали рапортів про наслідки операцій до штабу дивізії, не одержували звідти вказівок. Все це робила служба СД, тобто Міллер. Спочатку вважали, що розшуки триватимуть день-два, та ось уже минуло чотири доби, а на жоден слід Поля Шеньє ніхто не натрапив. Еверс десь у глибині душі радів з цього. Й не тому, звісно, що він хоч трохи співчував втікачеві. Навпаки! Генерал розумів, якої колосальної шкоди завдасть фатерляндіві Шеньє, коли тому пощастить викрити таємницю підземного заводу. Коли б утікач потрапив до рук Еверса, він, не вагаючись, пристрелив би його. Але невдачі есесівців і Міллера якоюсь мірою компенсували почуття образи, яке відчув генерал, коли виявилось, що йому не довіряють. Так, саме втеча Поля Шеньє відкрила генералові очі на те, що від нього не тільки приховували справжнє місцерозташування підземного заводу, а не назвали його навіть тепер, коли звернулися по допомогу у розшуках. Не сказали навіть того, що ж, власне, виробляє завод.

Це була образа. Незаслужена і тим дошкульніша.

Випало так, що саме в цей час прийшла і відповідь на його рапорт про надання відпустки, написаний тої пам'ятної ночі, коли він вперше дізнався про оточення великої групи німецьких військ під Сталінградом. У відповіді недвозначно писалося про невчасність не тільки відпустки, а й подання рапорту про неї, оскільки “обставини викликали додаткові утруднення для розквартированих у Франції дивізій корпусу”. Це звучало, як догана. І Еверс мусив проковтнути цю пілюлю, ніби не зрозумівши натяку.

А вісті з Східного фронту ставали все більш невтішними, і все незрозумілішим було тлумачення подій геббельсівською пропагандою. Якщо спочатку автори численних оглядів, захищаючись від захоплення, писали про успіхи ударної групи Манштейна, що поспішала на допомогу оточеним арміям, то тепер вони соромливо уникали навіть вгадувати про цю групу і з таким же захопленням вихваляли мужність і стійкість оточених військ. Але підозрілі замовчування і галасливі вихваляння могли одурити багатьох, тільки не генерала Еверса.

І в цей час, коли треба діяти, вишукуючи шляхи до порятунку фатерлянду, він змушений спокійно сидіти в далекому французькому містечку і задовольнятися суперечливими повідомленнями про стан на східних фронтах. Так, дуже суперечливими! Московське радіо повідомляло про успішний початок наступу своїх військ на північному Кавказі, в районі Ленінграда, а зведення гітлерівської ставки обмежувалися невиразними скоромовками про “вирівнювання лінії фронтів”.

Усі думки генерала були там, на Сході, де вирішувалася доля Німеччини, а тим часом він мусив сидіти в тилу і вести “малу війну”, в якій дуже часто не знаєш навіть втрат ворога, але можеш точно, щодня, підраховувати свої.

А ці втрати ставали дедалі більшими. Після початку розшуків Поля Шеньє в районі розташування дивізії настав спокій: жодного пострілу, жодного нападу макі на німецьких солдатів! Складалося враження, що цей спокій сталий — важко було повірити, що макі зможуть прорватися через заслони есесівських частин, які блокували всі шляхи і перевали. Але перепочинок тривав недовго. Вже на третю ніч розшуків макі підстрелили шістнадцять солдатів і чотири офіцери. А ще через день вчинили досить зухвалий наскок на валку машин, що прямувала до підземного заводу. Відтоді макі ставали дедалі активнішими, і генералові щодня доводилось підписувати рапорти про події в районі розташування дивізії. Це, звичайно, не могло не привернути уваги командування корпусу. Генералові довелося мало не виправдуватись. В одному з рапортів він написав одверто і прямо, що активність макі залежить не від його, Еверса, нерозпорядливості, а від подій на Східному фронті. Правда, він відразу ж пожалкував, що висловився так необережно, і це почуття невдоволення самим собою не залишало його протягом усього вечора. А другого дня воно ще посилилось — з штабу корпусу надійшло повідомлення, що до Сан-Ремі, можливо, завітає представник вищого командування. Іншим разом Еверс віддав би розпорядження приготуватися до зустрічі начальства, повідомив би про

це командирів полків, загалом вжив би всіх заходів, щоб гідно зустріти гостя. Але цього разу він тільки незадоволено поморщився і сховав повідомлення до шухляди свого письмового стола, не показавши його навіть начальникові штабу і своєму ад'ютантові.

Але до Сан-Ремі прибув не просто представник ставки, а сам генерал-фельдмаршал Денус. На таку приємну зустріч Еверс аж ніяк не сподівався. Денус був його вчителем, а головне, майже однодумцем. Правда, він не висловлював своїх поглядів у пресі, як це колись необережно зробив його учень, але в особистій розмові з Еверсом напередодні війни на Сході дав йому зрозуміти, що цілком поділяє його точку зору і не вірить у можливість блискавичної поразки Росії, особливо в умовах війни на два фронти. Ось чому так зрадив Еверс, коли несподівано на порозі його кабінету з'явилася знайома постать фельдмаршала. І радість його ще збільшилась, коли, після коротких офіціальних привітань, той просто, по-приятельськи сказав:

— Приїхав до тебе на день-два відпочити. Так що не стомлюй мене поїздками та оглядами!

— Буду радий створити умови для такого відпочинку і вважатиму за щастя, коли мій дорогий гість і вчитель погодиться зупинитися в моїй віллі! — Еверс уклонився, притиснувши до грудей руку.

— З охотою приймаю запрошення, але сам жити не хочу. Сподіваюсь, там вистачить місця для нас двох?

— Якщо вас задовольнить другий поверх з п'яти кімнат...

— Мені досить буде й двох. Але щоб ти був поруч. На старість особливо гостро відчуваєш самотність. А ад'ютанти набридли...

У голосі Денуса вчувалися буркотливі, навіть трохи плаксиві нотки німецького старика, хоч на вигляд фельдмаршал здавався ще міцним і здоровим. Еверс запропонував викликати машину.

— Ні, ні,— заперечив Денус.— Коли твоя вілла, як ти кажеш, недалеко, то я залюбки пройдуся пішки. Мені набридли авто, літаки і загалом механізовані засоби пересування. Не будь війни, я б з задоволенням забрався у такий ведмежий закуток, де про них і не чули.

— Але зараз іде сніг, екселенц! — зауважив Еверс.

Денус глянув у широке вікно.

— А я так мріяв відігріти старі кістки! Мені казали, що тут ніколи не буває снігу. У тебе на віллі принаймні тепло?

— Я накажу розпалити камін.

Цілий день Денус відлежувався в ліжку, навіть не читав, а тільки перегортав нові ілюстровані журнали. За вечерею гість, крім чарки коньяку, нічого не випив, а з усіх страв, поданих на стіл, покуштував тільки риби. Розмова теж точилася мляво, як не намагався Еверс повернути її на тему, яка найбільш його тепер цікавила.

Почуття розчарування охопило Еверса. Він так сподівався на щирі відверту розмову, а фельдмаршал чомусь ніби уникає її. Може, ще не відпочив з дороги? Чи заважає покоївка, яка часом входить до їдальні, щоб принести нову страву або замінити тарілки? Еверс наказав присунути крісла поближче до каміна і відпустив служницю. Тепер гість і хазяїн лишилися сам на сам,

ніщо їм більше не заважало. Навпаки, і полум'я каміна, і присмерк у кімнаті, і добрі сигари — все настроювало на інтимний лад. І Денус, справді, почав розмову.

— Якої ти думки, Германе, про події на Східному фронті? — запитав він руба.

Еверс не став ухилятися від прямої відповіді. Він надто довго був позбавлений товариства, в якому міг би вільно висловлювати свої думки, щоб мовчати тепер, коли випала така слушна нагода звіритися людині розумній і розсудливій.

Денус його не переривав. Примруживши очі, він дивився на вогонь і час від часу кивав головою на знак своєї згоди з словами генерала.

— Єдиного не наслідився сказати Еверс прямо — своєї думки, що порятунок Німеччини можливий тільки за умови ліквідації фюрера.

— Так ти гадаєш, що вихід тільки в негайному примиренні з нашими противниками на Західному фронті і в Африці?

— Я в цьому твердо переконаний.

— Але Англія і США на це не підуть.

— Це ще невідомо.

— А з якою метою, на твою думку, полетів Гесс у свій час до Англії?

Еверс мовчав, хоч відповідь і бриніла на його вустах — чи не припуститься він знов непоправної помилки? Адже фельдмаршал ще не висловив свого ставлення до подій! Денус зрозумів його вагання і прийшов на допомогу:

— Єфрейтор надто скомпрометував себе перед усім світом, щоб уряди Англії і США погодилися розпочати з ним будь-які серйозні переговори...

Запала мовчанка. Дуже коротка, бо Денус відразу її перервав:

— Потрібна інша людина, і я, власне, приїхав до тебе не для того, щоб відпочивати...

Дорого дав би Міллер, щоб почути бодай одну фразу з тої розмови, яка відбулася біля каміна на віллі генерала Еверса між господарем дому та його гостем, генерал-фельдмаршалом Денусом, одним з найстаріших генералів гітлерівської армії.

Але начальника служби СД у цей час не було навіть в Сан-Ремі. Він думав зараз не про порятунок Німеччини, а про порятунок власної персони. І як це не дивно, шукав цього порятунку на дні гірської річки, яку ретельно обстежували під особистим його керівництвом.

Звістка, що Міллер підстрелив якогось невідомого у тюремному одязі, схвилювала всіх, хто брав участь у розшуках Поля Шеньє. Скидалося на те, що куля начальника СД влучила саме в цього небезпечного злочинця. За розповіддю самого Міллера, сталося так: повертаючись вчора надвечір з одного гірського селища, він трохи збочив із стежки і в чагарнику за однією з скель помітив чиюсь невиразну постать. Ще не певний того, що він натрапив на слід втікача, Міллер про всяк випадок вихопив пістолет, і тоді з-за скелі вискочила людина в тюремному одязі і кинулася до річки. Спіймати невідомого живим Міллер не міг, бо скеля була близько берега і втікач встиг стрибнути у воду. Лишалось одне — стріляти! Але в напівтемряві поцілити було важко, і Міллеру довелося розрядити весь свій автоматичний пістолет, поки йому пощастило

поранити чи вбити злочинця. Так чи інакше, але той пірнув у воду і на поверхню більше не вплив.

На місце події негайно було викликано групу солдатів. Метр за метром вони обмацували баграми дно річки, але тіла втікача не знайшли — швидка течія віднесла його мабуть, значно далі того місця, де невідомий пішов на дно. З настанням ранку розшуки довелося розпочати заново і в ширшому масштабі. Кілька спеціальних команд провадили їх одночасно в різних місцях вниз по течії. Міллер сам керував роботою всіх груп, навіть спав у машині, незважаючи на негоду. Але бурхлива гірська річка ніби насміялася з нього, вирвавши здобич з-під самого носа.

Розшуки тіла тривали вже шостий день, і офіцери в інтимних розмовах усе частіше висловлювали припущення, що Міллер у справі Шеньє “кинув кінці у воду”.

Як же були здивовані всі, коли на сьомий день стало відомо, що тіло знайдено!

До Сан-Ремі негайно прибув той самий есесівський офіцер у чині оберста, який виступав на нараді у генерала Еверса, а за ним ще якийсь чоловік у цивільному. Обидва відразу виїхали на місце, де було знайдено труп.

Попередній його огляд підтвердив припущення, що це Поль Шеньє. Правда, швидка течія бурхливої річки дуже побила тіло утопленика об кам'янисте дно, особливо незахищене одягом обличчя. Понівечене ударами важких валунів і розпухле від довгочасного перебування у воді, воно було настільки деформоване, що потреба у звірці його з фото Поля Шеньє

відразу відпала. З цієї ж причини непридатними стали і дактилоскопічні знімки, привезені оберстом, — їх так само не можна було звірити з відбитками пальців утопленика. Але один незаперечний доказ усе ж наводив на думку, що Міллер підстрелив саме втікача з підземного заводу — номер 2948 був добре помітний на руці трупа. Таким саме номером у свій час було затавровано в'язня підземного заводу — Поля Шен'є. А тюремний одяг, тотожний з тим, який носили полонені на заводі, тільки підтверджував думку, що злочинця, хоч і мертвого, а спіймано.

Деякий сумнів у цивільного викликало лише те, що одяг на утопленику був надто поношений, — за даними заводу, Поля Шен'є, коли той взявся за вивчення креслень, переодягли в усе нове. Але Міллер нагадав, що втікачеві багато днів довелося лазити по горах і проваллях, і цивільний погодився — за таких обставин одяг міг не те що приноситися, а й подертися на клапті.

Все ж для остаточного впізнання особи забитого і складання про це офіційного протоколу вирішено було створити спеціальну комісію. До її складу, крім згаданих уже есесівського офіцера і людини в цивільному, ввійшли Міллер і представник штабу дивізії Генріх фон Гольдрінг.

У похмурому настрої виїхав Генріх на місце збору комісії. Всі дні, поки тривали розшуки тіла, він нервувачив не менше самого Міллера. А що, коли це справді Поль Шен'є, тобто Андре Ренар? Невже макі не зуміли провести його в гори? Дуже дивно! А особливо

дивно те, що на втікачеві тюремний одяг. Це вже зовсім незрозуміло. Коли Генріх бачився з Ренаром в Ла-Травельса, на Андре була спідня сорочка і піжамні брюки. А може, це йому тільки так здалося? Може, оті смугасті штани були з тюремного одягу? Може, макі не встигли прийти вчасно, і Андре довелося рятуватися, не встигнувши навіть переодягнутися? Треба було ще раз поїхати в Ла-Травельса, щоб самому впевнитись, що Андре Ренар у безпеці. Генріх не зробив цього з обережності, виходить, припустив помилку. А за це заплатив Андре Ренар, який так йому допоміг, чудесна, мужня людина.

Ще здалеку Генріх побачив купку людей на березі річки. Очевидно, члени комісії вже зібралися. Треба було б поспішити, а ноги немов налилися свинцем, та й серце шалено калатає. Ні, він ітиме поволі, аж поки його обличчя не набере звичайного безтурботного вигляду. До речі, барон фон Гольдрінг і не повинен дуже поспішати. Хай відчують члени комісії, що він не абихто, а син самого Бертгольда.

Члени комісії, справді, зустріли його поштиво — на таку поштивість аж ніяк не міг розраховувати звичайний обер-лейтенант! — і відразу приступили до огляду трупа. Разом з усіма схилився над утоплеником і Генріх. Зріст такий же, як у Андре, обличчя не впізнати, таке воно побите і пошматоване... номер на руці той же, що був і в Андре: 2948! Стривай, стривай, щось у цьому номері не так... Ну, звичайно ж! У Андре він був витатуйований ближче до зап'ястя, та й малюнок цифр виглядав інакше — не було тої маленької петельки на цифрі два!

Так виходить...

Генріх нахилився ще нижче, і його погляд упав на правицю утопленика, випростану долонею вниз вздовж тіла. Чорний ніготь, під яким запеклася кров! Таким саме нігтем водив по списку підозрілих з його поглядую осіб отой донощик з Ла-Травельса, якого він передав начальнику служби СД.

“Так ось чому Міллер не розповів про наслідки допиту Базеля!”

Генріх глянув на Міллера і зустрівся з його насто- роженим поглядом. “Ні, треба не виказувати того, що я все зрозумів! Принаймні тепер, інакше члени комісії помітять занепокоєння начальника служби СД!” — промайнуло в голові Генріха, і він, приві- тно усміхаючись, підійшов до героя сьогоднішнього дня.

— Дозвольте вас щиро поздоровити, гер майор, з щасливим закінченням розшуків Шеньє!

Вираз тривоги зник з очей Міллера, на устах його заграла радісна усмішка.

Того ж таки дня, в казино, перед обідом, есесівець вручив начальнику служби СД п'ять тисяч марок за спійманого, хоч і неживого, Поля Шеньє. Пакет з офіціальним протоколом комісії ще раніше був від- правлений до Берліна, у штаб-квартиру.

— Чи не здається вам, Ганс, що я маю право роз- раховувати на хорошу вечерю за ваш рахунок? — трохи іронічно запитав Міллера Генріх, коли вони по обіді вийшли разом з казино.

— О, з радістю! І, можливо, за мною залишився якийсь борг — дуже прошу нагадати про нього, бо

я кілька разів позичав у вас різні дрібні суми і не пам'ятаю, чи все сплатив.

Міллер чудово почував себе після одержання п'яти тисяч марок і ладен був розрахуватися з боргами, чого ніколи не робив.

— У мене дуже коротка пам'ять на такі дріб'язки, і я не пам'ятаю наших взаємних розрахунків. Крім останнього боргу.

— Якого саме? — спокійно поцікавився Міллер.

— Моєї мовчанки.

Міллер зупинився. Обличчя його пополотніло.

— Пішли, пішли, Ганс! Адже ми друзі, а між друзями не повинно бути секретів. І мушу признатися, що я просто в захопленні від вашої винахідливості: підсунути Базеля замість Поля Шеньє!

Генріх відчув, як здригнулася рука Міллера, якого він узяв за лікоть.

— У мене для цього, признаюся, не вистачило б кмітливості... Та не хвилюйтеся ж, Ганс! Мені самому так набридло лазити по горах у розшуках цього невловимого Шеньє, і я дуже вдячний, що ви звільнили мене від цього неприємного обов'язку!

— Слухайте, Генріх, ви не можете сказати мені, як ви про це дізналися?

— Це моя таємниця, Ганс!

Якийсь час Міллер мовчав, ніби збираючись з думками.

— Я буду відвертішим, Генріх, і відкрию вам одну таємницю, яка безпосередньо стосується вас. Хочете?

— Вислухаю з великою увагою.

— Тобто не безпосередньо вас, а мадемуазель

Моніки, за якою ви так упадаєте. Нам пощастило встановити, що за кілька днів перед нападом макі на поїзд із зброєю мадемуазель їздила до Бонвіля, побула там всього кілька годин і повернулася невідомо яким шляхом, бо поїздом, за нашими відомостями, не їхала. Крім того, ваш денщик, Курт Шмідт, знав номер поїзда і час його відправки з Бонвіля. Зіставте ці два факти і скажіть — не здаються вони вам підозрілими?

Генріх замислився, може, на одну мить і весело розсміявся.

— Дорогий Ганс! Якщо ваша служба СД і надалі так працюватиме, то я не гарантую вам прихильності вищого начальства, як би не обстоював вас перед Бертгольдом. До таємниці, про яку ви мені щойно розповіли, додайте і такі подробиці: за два дні до свого від'їзду до Бонвіля мадемуазель Моніка одержала телеграму без підпису такого змісту: “Пам'ятайте про обіцянку”. Якщо службі СД буде важко дізнатися, хто її надіслав, я можу сказати точно — Генріх фон Гольдрінг! Той же самий Гольдрінг за дві години після прибуття мадемуазель до Бонвіля виїхав на власній машині у напрямку на Сан-Ремі і на задньому сидінні віз ще одного пасажира, точніше, пасажирку. І цією пасажиркою була не хто інша, як мадемуазель Моніка... Про більш інтимні подробиці цієї таємниці, сподіваюсь, ви не будете розпитувати?

У Міллера в цю мить було таке розгублене, навіть ображене обличчя, що Генріх розреготався.

— І все-таки я вам дуже вдячний, що ви мені про це розказали. Було б дуже прикро, коли б через мене у мадемуазель Моніки стались якісь неприємності. Слово честі, я вам щиро вдячний!

— Радий, що все пояснилось так просто. А знаєте що, Генріх? Переходьте до служби СД! При ваших здібностях і зв'язках ви могли б зробити блискучу кар'єру! Ми б з вами чудово працювали. Згодьтеся, що і я вмю дещо робити!

— Я вже думав над цим, але боюся, що у мене не вистачить потрібної витримки. Особливо, коли зважити на вади мого характеру, які хоча й пояснюються молодістю, але від цього не меншають. Вам я можу сказати про них по секрету — люблю красивих жінок!

Тепер настала черга сміятися Міллеру.

— Ви гадаєте, що нова професія вам у цьому завадить? Любий Генріх, саме навпаки! Перша-ліпша жінка, що впаде вам в око, без жодного клопоту — ваша. Не треба витратити часу на всілякі залицяння...

Міллер гидко підморгнув.

— Подумаю, подумаю, Ганс. Ця пропозиція, признатися, мене більше зацікавила, ніж ваша таємниця.

— О, в мене є ще одна, яка, напевне, вас вразить! Зайдемо до мене, і ви переконаєтесь, що я справжній ваш друг!

Обидва мовчки завернули в завулок, де в густому садку стояв особняк, в якому розмістилася служба СД.

У себе в кабінеті Міллер відімкнув сейф, взяв з полиці якусь папку, відшукав серед інших паперів величкий конверт і простягнув його Генріху.

Генріх узяв конверта за кутик і кинув недбалий погляд на поштовий штамп.

— Монтефлер? Вам хтось пише з Монтефлер? Так це треба розуміти, Ганс?

— Не сказав би, що в цьому місці живе ваш друг!
— Можна й прочитати? Якщо, звісно, це не дуже довго!

— Півсторінки...

Знизавши плечима, Генріх витяг з конверта вчетверо складений аркушик і, розгорнувши його, насамперед глянув на підпис. Але лист був анонімний. Невідомий кореспондент більш-менш точно передавав обставини переходу Гольдрінга до німецьких військ і висловлював припущення, що саме він передав російському командуванню план операції “Залізний кулак”, а можливо, і операції “Зелена прогулянка”. Автор листа радив ще раз перевірити особу Гольдрінга.

Генріх глянув на дату. Листа було написано за кілька днів до його поїздки в Ліон. Отже, перевірка, якій його піддали в готелі у Шамбері, безумовно, була пов’язана з цим листом.

Вдруге перечитувати листа Генріх не став, щоб не показувати Міллеру, що надає йому якогось значення. Натреноване око і так добре запам’ятало всі особливості почерку. Дуже знайомого почерку! Генріх уже здогадувався, хто саме написав доноса.

— Спасибі, Ганс! Ви мене трохи розважили. Автор листа, очевидно, дуже наївна людина. Що, якби цю писанину побачив Бертгольд! По секрету вам скажу — він позбавлений почуття гумору і може розцінити цього листа як матеріал, спрямований проти його власної персони. Цього він вам ніколи не подарує!

Міллер розгублено кліпнув очима.

— Боже мій, Генріх! Адже я сам розглядав цю дурну анонімку як курйоз, тому лише і зберіг її, щоб показати вам! А тепер, коли ми з вами посміялися...

Майор так швидко вихопив з кишені запальничку і підпалив анонімного листа, що Генріх не встиг спинити його.

— Це вже даремно, Ганс! Що не кажи, а документ!..

— Ніде не зареєстрований, бо ми реєструємо лише матеріали, подані нашими агентами.

— І все-таки шкода! Автор листа так звеселив нас, а ми сплатили йому чорною невдячністю! А тепер, чи не накажете гостеві подумати й про господаря? Адже ви стільки ночей недосипали, стільки мали клопоту з цією комісією!

— Що ви, Генріх! Я завжди радий побути у вашому товаристві. І дуже щасливий, що ви одержали докази найщирішої моєї до вас дружби.

— Так само, як і ви моєї!

Повернувшись додому, Генріх кинувся до одного з чемоданів, де зберігався дбайливо запакований у конверт подарунок майора Шульца — фото генерала Даніеля на фоні карти. Але Генріх не став розглядати фото. Він пильно вдивлявся в зроблений на ньому напис, зіставляючи почерк майора з почерком автора анонімного листа.

Так, помилитися було неможливо — доноса написав, як і гадав Генріх, саме майор Шульц!

Генріх виконує вирок

— Люба дівчинко, ти не вмієш себе тримати! Не забувай, що ти сидиш із своїм нареченим, який зайшов до тебе випити вина. А ти дивишся на мене такими переляканими очима, ніби ми вже десять років як жонаті і я ось-ось жбурну тобі в голову цю пляшку!

— Франсуа! Як ти можеш жартувати, завжди жартувати, навіть зараз! Ну, скажи, чому Людвіна приїздить саме тепер, коли обстановка така небезпечна?

Моніка була вражена звісткою про приїзд своєї “кузини” з Бонвіля і не могла приховати хвилювання, навіть переляку.

— Усміхнись... пригуб вино. На нас уже звертають увагу! Я й так зробив необережність, що прийшов у ресторан. Ну от, так краще! Тепер ти справді скидаєшся на дівчину, в якій на думці тільки любові!.. Тебе дивує, чому Людвіна приїздить саме тепер? Та тому, що почалося, нарешті, щось схоже на справжню боротьбу з окупантами! А в цьому разі зв'язок із Бонвілем має бути постійним...

— Але в неї є перепустка на приїзд?

— Я знаю не більше за тебе. Приїздить Людвіна Декок, треба її зустріти — ось все, про що мене повідомили.

— А яким поїздом?

— Сьогодні о шістнадцятій двадцять.

— Гаразд, я зустріну її.

— Зустрічати підемо вдвох. Але не разом — ти мене, а я тебе не помічаємо. Я чекатиму на пероні праворуч від головного входу у вокзал, а ти ліворуч. Той, хто перший побачить Людвіну, змішається з натовпом і піде поруч, не виказуючи, проте, що з нею знайомий. Другий, зачекавши дві-три хвилини, йтиме позаду і спостерігатиме, чи ніхто за нею не стежить. Одразу за вокзалом, на розі Паризької і Виноградної, той, хто зустрів Людвіну, непомітно робить їй знак зупинитися біля кіоска з водою. Ні в кого не викличе

підозри, що двоє пасажирів зупинилися, щоб напитися. Той, хто спостерігатиме ззаду, — проходить повз них. Коли він переконається, що за Людвіною ніхто не стежить, — може приєднатися до гурту. Коли ж помітить щось підозріле, проходить далі. Зрозуміло?

— Все, крім того, що ж робити тому, хто питиме з Людвіною воду біля кіоска?

— У разі небезпеки він, не озираючись, піде далі, а Людвіна вже не його клопіт. Поблизу чатуватимуть наші люди, яким дано відповідні інструкції.

— За десять хвилин до приходу поїзда я буду на вокзалі.

— Рано. Прийди о шістнадцятій дев'ятнадцять. Не треба, щоб тебе на пероні помітили. Зроби вигляд, що прийшла на вокзал купити ілюстровані журнали... А тепер давай лапку, попрощаємося, як годиться справжнім закоханим, і я побіжу...

Франсуа довго тиснув руку дівчині і зазірав їй у очі, гукнув з порога, що перший танець за ним, помахав кашкетом і зник за дверима. Моніка й собі помахала рукою, усміхнулася, хоч їй було зовсім не до сміху.

Дівчину дуже непокоїв приїзд “кузини”, як вона назвала Генріху Людвіну Декок, коли той з машини побачив її у Бонвілі. Чим пояснити такий несподіваний приїзд, та ще тепер, коли гестапо ввело перепустки для всіх, хто виїздить з Бонвіля або їде туди? Людвіні, як і всім іншим пасажирам, напевне доведеться кілька годин простояти на привокзальному майдані, оточеному солдатами, і чекати, поки гестапівці перевірять документи. Хтозна, чим скінчиться для неї ця перевірка! Ті, що її сюди послали, мабуть, пішли на такий ризк,

лише зваживши на особливу важливість доручення. Тим більше, що лише три дні тому Моніка відправила Людвіні листа. Для стороннього ока він був зовсім невинний — звичайне листування двох обивательок, заклопотаних своїми дрібними справами! Моніка писала, що сніг у Сан-Ремі випадає досить часто, чого раніше майже не було, що віють непривітні, холодні вітри, що з продуктами дуже важко і ціни на ринкові знову стрибнули вгору. А читати це слід було так: в Сан-Ремі почастішали арешти, чого досі майже не було, партизани посилили активність, приїзд до Сан-Ремі тепер ризикований...

І після такої перестороги Людвіну все-таки послано сюди! Не інакше, як вона їде у дуже важливій справі!

Та й події тепер розгортаються так, що кожного дня треба чекати великих несподіванок. З того часу, як росіяни оточили велику німецьку армію під Сталінградом, Моніка та її мати щоранку і щоночі слухають радіо. Вранці — зведення німецького командування, вночі, якщо пощастить натрапити на потрібну хвилю, передачі з Лондона французькою мовою.

Як і для мадам Тарваль, для Моніки Радянський Союз був країною не тільки невідомою, а й зовсім незрозумілою. Мабуть, єдиною її ознакою в устах обох жінок була фраза: “Там усе не так, як у нас”. У чому полягала ця різниця, вони не знали, та й не цікавились дізнатися.

І ось раптом з невідомого далекого ця загадкова Росія почала наближатися, аж поки не стала для серця Моніки майже такою ж дорогою, як і Франція. Моніка почувала себе в боргу перед росіянами і сплачувала цей

борг єдиним скарбом, яким володіла сама: любов'ю, захопленням перед силою незламного людського духу, щирим бажанням і самій прилучитися до цієї величезної армії борців за справедливість.

Кожен рядок у газеті, в якому йшлося про бої на далеких просторах Росії, дівчина перечитувала з напруженою увагою. Від Франсуа вона навчилася читати між рядками і вже знала: коли йдеться про винятковий героїзм німецьких частин, що захищають той або той населений пункт, значить, згадане місто росіяни вже визволили чи принаймні оточили; коли пишеться про планомірний відхід на задалегідь приготовані позиції — це означає, що гітлерівцям довелося кидати все і тікати, рятуючи життя.

Читаючи такі повідомлення, Моніка кидала вдячний погляд на куточок полиці, де окремо лежала єдина книжка, яку вона могла знайти тут, в Сан-Ремі, щоб краще впізнати Росію. Як мало і водночас багато!

Томик Ромена Роллана, де він пише про Льва Толстого... Цю книжку колись забув дядько Андре, і вона довго лежала ніким не читана на горіщі у великій скрині мадам Гарваль, де та, про всяк випадок, складала непотрібні речі: поламані замки і свої старі капелюшки, проспекти різних фірм і відірвані дверні ручки, платтячка Моніки і подерті штанчата Жана. Розшукуючи щось серед цього старого мотлоху, Моніка випадково натрапила на цю книжечку, забрала її до себе як найбільший скарб, а потім цілу ніч читала, намагаючись збагнути через душу однієї людини душу всього народу. Як важко було розібратися дівчині в тому, що писав Роллан. Адже сама вона не прочитала жодного рядка

Толстого, їй довелося навпомацки йти за думкою свого великого співвітчизника, який не знати перед ким більше схилявся: перед геніальним художником, чи перед величчю людини, яка пристрасно, все життя в тяжкому борінні шукала істини... Але як же міг Толстой писати про непротивлення злу?

О, Моніка добре пересвідчилася, що злу треба противитись, інакше воно розчавить тебе! Бо у зла на озброєнні все — гармати, бомби, автомати, концтабори, насильство, підступ, жорстока байдужість до людського серця... Виходить, і великі люди помиляються! Що ж тоді може вона, звичайна дівчина з маленького містечка, що притулилося у передгір'ях Альп? І чому так тремтить її серце, коли вона читає про цього невідомого їй росіянина? Адже і його народ не згодився не противитися злу: він повстав проти своїх гнобителів і скинув їх, він і тепер взяв до рук зброю, щоб захищати своє життя і свою правду.

Іноді Моніка розгортала томик Роллана там, де було вміщено портрет Толстого, і довго вдивлялася в обличчя письменника. Чого вимагає від неї цей дивний погляд: заглиблений у самому собі й водночас спрямований назовні — просто їй в очі. Суворий, гострий, вимогливий погляд, що збуджує в її серці таку тривогу? Він, певно, так само впливав і на всіх, хто його бачив у житті. Бо він вимагав правди, істини і, якщо навіть помилявся, обираючи шлях до цієї істини, однаково кликав людину шукати, досягти! Мабуть, це прагнення до правди є у всіх росіян. Саме воно, певне, і зробило їх такими незламними у борні.

А хіба воно не живе і в її серці, не мучить її вже багато часу?

Як просто і ясно все було раніше для Моніки! Їй припало щастя народитися в такій прекрасній країні, як Франція, вона вдячна долі за це і безмежно любить свою батьківщину, свій народ. І народ, і Франція були для дівчини поняттями надто великими, щоб їх осягнути. Як вразило її, коли вона побачила, що про Францію знає не набагато більше, ніж про Радянський Союз. І про французів теж. Є Лаваль, уряд Віші, який запродав її батьківщину, мерзенний Левек, що виказував чесних людей і прислужувався ворогам. І є Франсуа, дядько Андре, Жан, сотні, тисячі людей, які не скорилися гітлерівцям і пішли в гори, щоб боротися проти ворога. Виходить, є два табори французів, отже, й дві Франції? А може, не дві, а навіть більше? Чому до макі з їхнього містечка пішли переважно ті, які найменше мали у власній батьківщині? І які створювали в ній усе — вирощували виноград, пасли отари в горах, працювали в майстернях, прокладали шляхи по крутих гірських схилах? А ті, хто багатів з їх праці, заховалися, мов миші, по шпарках і звідти зрідка, коли поблизу нікого не було, попискували про свій патріотизм, свою любов до Франції... Ну, а припустімо, гітлерівців проженуть... Що ж буде тоді? Пастухи повернуться до своїх отар, каменярі до своїх кайл, виноградарі до виноградників... Робітники знову схилияться над верстатами. А оті миші повилазять зі шпарок і точитимуть, гризтимуть тіло народу, відкриватимуть нові магазини, заводи, купуватимуть шикарні останнього випуску авто. А в них у містечку знову з'являться відгодовані і вередливі курортники. І в її прекрасній Франції знову все буде так, як і було. Прекрасній... А ти переконана в цьому?

Як важко прокидатися тобі, Моніко, від безтурботного сну юності, в яких муках народжується твоя нова душа, бо ні до кого тобі звернутися за порадою. Хіба до Франсуа? Та чи матиме він час навести лад у твоїй дурненькій дівочій голові? Пожартує, як завжди, і все...

Проте Моніка звернулась до Франсуа. І він, на її подив, цього разу не жартував. Події розгорталися так, що Моніці здавалося, ніби на далекому обрії з'явилася рожева смуга, яка віщує прихід сонячного дня після довгої тривожної ночі.

А може, сама Людвіна і має привезти якісь важливі вісті? Адже її прислали ті, хто керує всіма макі. Франсуа, звичайно, їй про це не говорив, але вона не дитина і сама здогадується: досить було сказати “кузині” номер поїзда із зброєю і час його відходу з Бонвіля, і ешелон пішов під укіс — Людвіна негайно повідомила про це, кого слід. А тепер вона везе якісь важливі вказівки їм. Франсуа, може, й не знає, в чому річ, але він усе ще вважає Моніку за дівчинку. Скільки разів вона просилася на яку-небудь важливу операцію, а він тільки усміхається і каже, що вона вже зробила навіть більше, ніж він сподівався. І про Генріха, здається, зовсім змінив думку. Він уже не закликає її до обережності, а одного разу недвозначно натякнув, що і серед німців є багато антифашистів. Ні, не треба зараз думати ні про Генріха, ні про те, з яким дорученням їде Людвіна. Лише пильнувати, щоб усе вийшло гаразд. Он уже гудок паровоза. Треба прискорити ходу, щоб бути на вокзалі саме в час приходу поїзда.

Моніка виходить на перон і, не звертаючи уваги на

гестапівців, які тут вештаються, підходить до газетного кіоска, розташованого ліворуч від головного входу у вокзал. Купивши газету, вона бере з прилавка номер ілюстрованого журналу і уважно розглядає вміщені на останніх сторінках моди до весняного сезону.

Поїзд зупинився. Їй треба зробити вигляд, що вона з жіночою цікавістю оглядає туалети дам, міряючи кожную з ніг до голови очима. Але в якому ж вагоні Людвіна? Ага, ось у вікні третього від кінця вагона промайнуло її обличчя. Ось Людвіна виходить. На ній світле пухнасте пальто модного крою і чорний маленький капелюшок, що так чудово відтіняє золотисте волосся. Справжня елегантна дама, нікому й на думку не спаде... Боже, що це?!

Моніка майже затуляє обличчя сторінками розгорнутого ілюстрованого журналу і поверх них дивиться на Людвіну.

Так, сталося!.. Один гестапівець праворуч, один ліворуч, третій позаду. Людвіну заарештовано! Чи побачив це Франсуа? А коли побачив, чому не кинувся на допомогу?

Моніка робить крок уперед і зустрічає суворий, застережливий погляд. У супроводі гестапівців Людвіна зникає в дверях одного з службових ходів до вокзалу.

У Моніки вистачило сил не скрикнути і не поворухнутися, коли повз неї проводили заарештовану, але в очах її все пішло обертом. Дівчина мусила прихилитися до стінки газетного кіоска, щоб не впасти.

— Іди додому і не роби дурниць! — ніби відкілясь здалеку долинув до її слуху сердитий шепіт Франсуа.

Моніка повернулася і поволі пішла з перону.

Біля самого готелю її наздогнав Франсуа.

— Я зайду з чорного ходу, — кинув він не спиняючись і зник у воротах, що вели на подвір'я.

Все, що сталося, здавалось Моніці страшним сном. Ось зараз вона зайде у свою кімнату, у свою маленьку фортецю, і видовисько страшного кошмару зникне. Але ні, це правда, — на стільці сидить Франсуа, і обличчя в нього бліде, змарніле.

— Франсуа! — вихопилося у дівчини. — Невже ми не можемо врятувати Людвіну? Адже нас багато! Наскочити на гестапо, відбити її!

Франсуа гірко посміхнувся.

— Я саме й зайшов до тебе, щоб попередити: жодного необережного жесту, кроку, погляду! Арешт Людвіни може бути випадковим, але не виключено й те, що вони натрапили на сліди нашого зв'язку з Бонвілем. Отже, треба бути готовим до всього. Переглянь усі свої папери і взагалі всі свої речі. Пам'ятай — кожна дрібничка може спричинитися до серйозних наслідків. Ти знищила квиток, яким їхала до Бонвіля? Переглянь сумочку і ще раз перевір. Як мене знайти, ти знаєш — зв'язок і далі будемо підтримувати через прикажчика галантерейної крамнички. Якщо заберуть і мене, він знатиме, як діяти далі, — я лишу йому інструкції. Проти тебе в них може бути лише два обвинувачення: твоя поїздка до Бонвіля і зустрічі зі мною. Зі мною зустрічі природні — я твій наречений. Що ж до Бонвіля... Ага, можеш теж послатися на мене: я, мовляв, ревнував, і ти поїхала до Бонвіля, щоб провести час наодинці з Гольдрінгом. Він це підтвердить, бо зовні

так і було. До того ж, мені здається, він людина порядна. І передусім спокій! Лягай і відпочинь, забудь про все, що сталося.

— Але вони закатують Людвіну!

— Вони можуть закатувати Людвіну, мене, те... когось іншого. Але всіх вони не вб'ють. А ми знали, на що йшли, дівчинко, правда? Але це я тільки про всяк випадок. Певен, що все буде гаразд. І я ще потанцюю на твоєму весіллі.

Моніка обхопила шию Франсуа руками і міцно його поцілувала.

— Це я теж про всяк випадок. За все, що ти для мене зробив. І... і я хочу, щоб ти знав, — на мене ти можеш покластися!

— Я знаю... — голос Франсуа здригнувся.

Але мужність залишила Моніку, коли вона залилася в кімнаті сама... Перед її очима стояло обличчя Людвіни, її струнка постать у модному світлому пальті, а поруч зловісні фігури гестапівців. Невже не можна врятувати Людвіну, неਵже вона загине в руках катів?

Моніка відчула, як хвиля холоду пройшла по всьому її тілу. Ні, не можна так сидіти, треба діяти. Насамперед знищити всі листи, ще раз переглянути фото, перебрати все в сумочці. Ну от, маєте — вона купила у Бонвілі рогові шпильки, а їх загорнуто у рекламне оголошення місцевої крамнички. Франсуа мав рацію, коли твердив, що кожна дрібничка може спричинитися до серйозних неприємностей. Проїзний квиток до Бонвілі вона знищила. А втім, навіщо їй це приховувати? Можливо, її бачили в поїзді. Тоді як відповідати, коли її запитають, де вона зупинилася? У Генріха в номері. Той портъе в готелі дуже пильно оглянув її і, мабуть,

запам'ятав. Можна буде послатися на нього. Треба попередити і самого Генріха, особливо, щоб він мовчав, що бачив її з “кузиною”. Вона не пояснюватиме йому, що і як, а просто скаже, що кухню заарештували, коли та приїхала до неї, що це якийсь непорозуміння... А що, коли попросити Генріха дізнатись про Людвіну у Міллера? Цілком природно, що вона клопочеться про долю своєї родички...

Моніка вихором збігла у вестибюль, знову піднялася на другий поверх, у ту частину будинку, де була розташована кімната Гольдрінга, і, не вагаючись, постукала у двері.

— Що з вами, Моніко? Ви бліда, аж біла, а руки у вас, мов дві крижинки!

Генріх і сам зблід від неспокою, побачивши дівчину в такому стані. Моніка, не відповівши, впала на стілець. Гарячі долоні Генріха стискували її захололі пальці, вони здавалися такими надійними, ці міцні руки. Довіритись йому, сказати правду, він мусить їй допомогти врятувати Людвіну!

— Генріх, те, що ви зараз почуєте, я, можливо, і не маю права вам казати. Але я у безвиході. Заарештували кухню, яку ви бачили в Бонвілі. Тут, на вокзалі. Вона їхала до нас з мамою. Кожної хвилини можуть заарештувати й мене. Не питайте, чому і як, коли б це була моя таємниця, я б вам її звірила. Але я не можу сказати вам більше, ніж сказала. І, проте, я звертаюся до вас за порадою. Що мені робити? Можете ви мені в чомусь допомогти?

Генріх стиснув пальці дівчини так, що вона мало не скрикнула.

— Я зроблю все можливе, Моніко. І не буду вас

ні про що запитувати. Крім того, що допоможе мені орієнтуватися в справі. Але... в чому може запідозрити гестапо вас?

— Бонвіль і зустріч з кузиною, якщо вони дізналися про мою поїздку.

— Вони про поїздку знають. Але я запевнив Міллера, що ви їздили на побачення зі мною, і він, здається, повірив. Даруйте мені це зізнання. Але Міллер пов'язував вашу подорож з нападом макі на ешелон із зброєю, і я мусив...

Моніка густо почервоніла.

— Я вас розумію. Спасибі, Генріх! У разі чого, я можу послатися, що зупинилася у вас?

— Безумовно. Але в той час, коли Курт передавав мені розмову з Фельднером, вас у номері не було! Запам'ятаєте? А тепер щодо кузини. Вона може вас чимсь скомпрометувати?

— Вже одне те, що вона їхала до мене...

— Так, розумію... Ім'я вашої кузини?

— Я не знаю, під яким вона сюди приїхала, але насправді її звать... — Моніка хвилину вагалася, — я вам довіряю, Генріх, — насправді її звать Людвіна Декок. Але коли вона назвалася інакше, ви повинні забути це ім'я.

— Послатися на те, що з симпатії до господині готелю я зацікавився долею її родички, можна?

— Ні, Людвіна нам не родичка.

— Це утруднює справу! Але я все ж спробую розвідати. Хоч не гарантую, що мені пощастить...

— Боже, невже вона загине, і немає жодної надії на порятунок! — простогнала Моніка. — Коли б справа

стосувалася лише мене, я б сама пішла у гестапо і на-
полягла б, вимагала...

— Ви цього не зробіте, Моніко! Умовимося так:
йдіть до себе і чекайте, абсолютно нікуди не виходьте,
навіть у ресторан. Я спробую дізнатися, наскільки
серйозні обвинувачення проти Людвіни Декок, і
негайно сповіщу вас. Але запасіться терпінням — з
Міллером мені треба зустрітися в більш-менш інтимній
обстановці, а зробити це можна буде лише ввечері.
Домовились?

Моніка на знак згоди хитнула головою і мовчки
простягла свою маленьку, трохи шорстку руку. Генріх
нахилився і притулився до неї щочою.

— Я зроблю все можливе і навіть неможливе,
аби оці тоненькі пальчики не тремтіли так від хвилю-
вання! — прошепотів він тихо.

Коли Моніка пішла, Генріх покликав Курта і на-
казав йому замовити у мадам Тарваль шість пляшок
коньяку, лимонів, цукру і все це віднести в машину.

— Кудись поїдемо, гер обер-лейтенанте?

— Поїду я сам. А зараз трохи засну — мені щось
нездужається. Не буди до восьмої, якщо не трапиться
нічого надзвичайного. Коли поїду, можеш іти до себе
в казарму, бо я повернуся пізно.

— Буде виконано!

Генріх уклався спати, щоб мати на вечір ясну го-
лову, але заснути не міг. Бо сон проганяла не лише
тривога за Моніку, а й сумніви.

“Чи маю я право братися за цю справу!” — знов і
знов запитував себе Генріх.

Після вибуху в Бонвілі його попередили, що він

не повинен піддавати себе зайвому ризику. Виходить, він збирається тепер порушити наказ! Та хіба йдеться тільки про наказ! Адже він і сам добре знає: чим довше його не викриють, тим більше він зможе зробити для своєї Батьківщини, далеко більше, ніж хто інший, бо досі баронові фон Гольдрінгу довіряють цілком. Отже, жодного необережного кроку! Він може йти на ризик у крайньому випадку. Але мовчки спостерігати, як небезпека нависає над головами чесних людей! Адже, коли Людвіна не витримає і зізнається, що їхала до Моніки... тої самої Моніки, проти якої у Міллера вже виникли підозри...

Генріх відчуває, що його обсіпає морозом від однієї думки, що дівчина може потрапити у пазури гестапівців. Ні, він цього не може припустити! Тим більше, що сам затягнув її під цей зашморг. Не скажи він їй про поїзд зі зброєю, вона не поїхала б до Бонвіля, не зустрічалася б з кузиною і все тепер було б гаразд. Але ж він хотів, щоб зброю не приставили до місця призначення, і лише через Моніку міг попередити макі! А коли так?..

Генріх схопився з ліжка. Так! Як же він не подумав про це відразу! Єдине джерело, звідки Моніка могла дізнатися про поїзд, — він сам, Генріх фон Гольдрінг! Отже, в разі арешту Моніки йому доведеться давати офіціальні пояснення, і тоді до нього не буде вже тої довіри, до всіх його вчинків почнуть приглядатися пильніше... І провал його, як розвідника, тоді неминучий.

Може, вперше за життя Генріх зрадив, що небезпека загрожує і йому самому. Отже, він має право втрутитися, повинен врятувати, поки не пізно, Людвіну Декок!

Коли Курт рівно о восьмій постукав у двері номера, Генріх уже був при повному параді, немов зібрався кудись на банкет.

Пересвідчившись, що пляшки з коньяком у машині, Генріх сів за руль і за кілька хвилин вже в'їжджав у подвір'я резиденції Міллера. Вартові біля воріт пропустили машину, не спитавши навіть перепустки, — вони добре знали, що обер-лейтенант Гольдрінг тут своя людина.

Міллер був у себе в кабінеті не сам — навпроти нього сидів молодий, дуже красивий офіцер у формі лейтенанта.

— Знайомтеся, дорогий Генріх, мій заступник, що повернувся з відпустки, лейтенант Заугель, про якого я вам говорив.

— І мушу додати — дуже багато приємного. Я щиро шкодую, що досі не мав нагоди зустрітися з вами, гер Заугель!

Щоки лейтенанта, забарвлені ніжним рожевим рум'янцем, зашарілися, як у дівчини. Він і справді більше скидався на дівчину з своїм золотистим хвилястим волоссям, великими блакитними очима, подитячому пухкими вустами. Лише підборіддя лейтенанта, загострене і занадто довге, порушувало загальну гармонійність рис і робило його обличчя, незважаючи на красу, неприємним.

— Яка щаслива нагода привела до нас такого дорогого гостя? — вигукнув Міллер, потискуючи двома руками руку Генріха. — Ні, справді, що навело вас на щасливу думку завітати до нас?

— Я звик бачитися з друзями щодня, принаймні

через день. А вже три дні, як я вас не зустрічаю навіть у казино, під час обіду. Отже, мій приїзд пояснюється тільки вашою неувагою до моєї персони.

— Любий бароне, ви мене ображаєте! Ви знаєте, як я до вас ставлюсь. Але нині стільки роботи! Я просто задерев'янів весь, бо не маю часу навіть пройтися.

— Ви хочете натякнути на те, що і зараз я вам завадив? — на обличчі Генріха можна було прочитати явне розчарування. — А я сподівався, що ми можемо посидіти, навіть захопив з собою кілька пляшок коньяку.

— Бароне, дорогий! Невже я прямо не сказав би, коли б ви приїхали невчасно? Адже ми друзі, а між друзями не повинно бути церемоній. Гер Заугель, замкніть, будь ласка, двері і накажіть, щоб мене не турбували. А де ж ті чарівні пляшки, Генріх?

— Вони в машині. Накажіть принести їх сюди, і хай захоплять пакунок з лимонами і цукром...

— Яка завбачливість! Зараз доручу ад'ютанту... хоча ні, вийде незручно. Гер Заугель, не в службу, а в дружбу, візьміть самі і тягніть до моєї кімнати. А я поки все приготую. Прошу, Генріх, проходите сюди!

Міллер відкрив двері до суміжної кімнати, яка правила Міллеру і за спочивальню, і за їдальню в ті дні, коли він затримувався в гестапо. Крім широкого дивана з подушкою, тут стояли невеличкий столик і буфет.

— Обійдемося без послуг денщика, так буде інтимніше, — говорив Міллер, розставляючи чарки і тарілочки.

— Це добре, що не буде сторонніх, бо сьогодні, здається, і я добре нап'юся. Такий настрої, хоч вовком вий!

— Що й казати, веселого мало...

— І заслали ж нас у таку глушину! Ні розваг, ні веселощів, — поскаржився Генріх.

Міллер двозначно посміхнувся.

— А як же мадемуазель Моніка? Вже набридла?

— Отож бо й воно, що не встигла набриднути! Як кожна порядна дівчина, вона на наші взаємини дивиться дуже серйозно, значно серйозніше, ніж я хотів би. З нею без цієї прелюдії — зітхань, упадань — не обійдеся! А я не хочу привертати уваги відвертим залицанням. Ви, можливо, не знаєте, але я маю наречену, з якою найближчим часом маю обмінятися персями.

Увійшов Заугель і поставив на стіл пляшки. Міллер від задоволення прицмокнув.

— Тоді перший тост за вашу наречену! Але, Генріх, хто вона, ця майбутня баронеса?

— Лора Бертгольд.

— Донька генерал-майора Бертгольда? — перепитав Заугель. — Чудова партія! — Блакитні очі лейтенанта сяяли, ніби він сам мав одружитися з дочкою Бертгольда.

Міллер поздоровив Генріха стриманіше, але підкреслено поштиво.

— За майбутню баронесу Лору фон Гольдрінг! — проголосив він урочисто, піднімаючи чарку.

Всі троє дружно випили. Генріх негайно налив ще по чарці.

— Ну, тепер, бароне, вам сам бог звелів переходити на роботу до нас. Ви зв'язані з генерал-майором подвійними узами, і для вас він зробить усе! Це каже

вам ваш друг, старий контррозвідник, який трохи розуміється на тому, як треба робити кар'єру!

— Гер Міллер має рацію, — підтримав Заугель. — Уявіть, як би ми втрюх чудово працювали разом!

— Ми з Гансом уже говорили про це... Стривайте, наллю ще по одній, бо не годиться, щоб чарки стояли порожні!.. Так от, ми з Гансом уже говорили, і я йому висловив свої сумніви. Боюсь, що в мене не вистачить хисту до цього. А робота в гестапо потребує спеціальних здібностей, я б сказав — навіть таланту.

— Ви маєте рацію, — охоче погодився Міллер. — Але я гадаю, що кращу кандидатуру для роботи в нашому відомстві важко й підшукати. Крім того, ваш названий батько і майбутній тесть зможе багато в чому вам допомогти. От, скажімо, гауптман Лютц у нашому відомстві був би зовсім чужою людиною, він надто м'якотілий...

— Гер Міллер дає вам чудесну пораду, бароне! Взяти мене — я всього третій рік працюю в гестапо, а навіть не уявляю, як би жив, коли б довелось змінити місце роботи, — признався вже трохи сп'янілий Заугель.

Коньяк починав діяти. Рум'янець на ніжних щоках Заугеля ставав усе яскравішим, блакитні, аж сині, очі посоловіли. Міллер був тверезіший, але й він уже розстебнув комір сорочки і все частіше витирав хусточкою спітніле чоло.

— Заугель природжений слідчий! — підтвердив Міллер. — Він може з ранку до вечора продовжувати допит, а свого доможеться. Він поет допитів, коли можна так висловитись!

— Але поетові потрібне натхнення, а воно, кажуть, приходиться не щодня, — зауважив Генріх.

— О, тоді ви не розумієте сенсу нашої роботи, бо саме вона і породжує натхнення! Вона п'янить мене, як цей коньяк. Ні, брешу! Хіба можна зрівняти звичайне сп'яніння з тонкою насолодою відчуття своєї цілковитої влади над людиною? Прикинутися наївним, поблажливим, дати допитуваному відчуття, що він вислизнув з пастки, і раптом одним ударом захопнути її перед самим його носом! І різко змінити тактику: приголомшувати його, не даючи часу опам'ятатися, примусити впасти перед тобою ниць, благати, кричати, цілувати руки! О, в такі хвилини справді відчуваєш себе надлюдиною!

— Бльонде bestie! — п'яно розреготався Міллер.

— О, Ніцше — мій бог! Він вилікував нас, німців, від слинявого ідеалізму. Хай гине людина, сотні, тисячі, мільйони людей в ім'я надлюдини! Чого ви на мене так дивитесь, бароне?! Ха-ха-ха! Ви боїтесь переступити межу, що відокремлює людину від надлюдини? Один-два допити, і ви переконаєтесь, що це не так важко, якщо ви народилися справжнім аристократом духу, а не жалюгідним рабом!

Загель усе дужче п'янів. Його золотисте волосся розсипалося, очі почервоніли, пухкі губи розтяглися в глузливу посмішку, довгі пальці випещених рук то судорожно стискувались у кулак, то знову повільно розгинались.

Генріх ледве стримував себе, щоб не жбурнути пляшку в голову цього “аристократа духу”.

— Так приймаєте мою пропозицію, Генріх? —

запитав Міллер, якому набридла п'яна балаканина свого заступника.

— Я мушу порадитись з батьком. І коли він дасть свою згоду, то, сподіваюся, втрюх ми якось умовимо генерала Еверса відпустити мене до СД.

— Я певен, що гер Бертгольд погодиться і навіть благословить. Так вип'ємо за його згоду! І за те, щоб ми швидше побачили тут, у Сан-Ремі, баронесу Лору Гольдрінг! — підняв свою чарку Міллер.

— Боюся, що це буде не так скоро! Повінчатися ми вирішили лише по закінченні війни. Але заручини призначено на початок лютого, у день народження моєї нареченої.

— І ви хочете мене переконати, що весь час поводитимете себе, як святий Антоній? — посміхаючись, запитав Міллер.

— Боронь боже, ви не так мене зрозуміли! Треба бути справді святим, щоб встояти проти красивої жінки. Але стан нареченого примушує мене бути обережним і, по секрету вам скажу, приховувати свої пустощі. Хоча, власне, і приховувати нічого: тут, у Сан-Ремі, я примушений терпіти такий режим...

Заугель нахилився до свого начальника і щось прошепотів йому на вухо. Міллер зареготав.

— Хочете трохи розважитись, святий Антонію? — раптом запропонував він.

— Дивлячись, як...

— Гер Заугель, ту француженку з Бонвіля ви вже допитували?

— Друга стадія! — кинув той, гикнувши.

— Я не розумію, про що мова? — насторожився Генріх.

— Гер Заугель розробив свій метод допитувати. Він має три стадії: перша, як ви вже чули, — внутрішня обробка, друга стадія — зовнішня, а третя — комбінація з двох перших, — сміючись пояснив Міллер.

— І що ж дала ваша обробка, гер Заугель! Жінка у чомусь призналася? — запитав Генріх і, відчувши, що голос його здригнувся, закашлявся.

Заугель незадоволено поморщився.

— Поки ні, але це мене не турбує, — до другої стадії обробки ми лише приступили! Сьогодні... як це, як це кажуть? Ага! Сьогодні вона побачила лише квіточки, а завтра скуштує і ягідок. Будьте певні, спробує їх смак, відразу скаже, чого їхала і до кого.

— Але жінка може бути невинуватою.

— Дорогий Генріх, — втрутився Міллер. — Вам, як майбутньому нашому співробітникові, треба знати: з гестапо людина може потрапити або на той світ, або до концтабору. Концтабору поблизу немає. Таким чином, лишається єдине — той світ! І на місці Заугеля я б з нею довго не морочився — я додержуюсь принципу: менше французів — менше ворогів. Цю, правда, шкода відпустити, не приглубивши, — дуже гарна.

— Гарна жінка, і ви мені її не покажете!

— Гер Заугель, барон має рацію. Дайте наказ!

Заточуючись, Заугель вийшов з кімнати і, відкривши двері кабінету, гукнув черговому:

— Приведіть Людвіну Декок!

Генріх відчув, що його хвилювання досягло крайньої межі. Мозок гарячково працював: удати, що захопився красою жінки, попросити залишити його наодинці з нею, далі діяти залежно від обстановки...

Але як? Симулювати втечу звідси неможливо. Запропонувати оцим двом тварюкам поїхати покататися з ним машиною, захопивши з собою заарештовану, буцімто для розваги? Мабуть, це єдиний вихід. Але їх треба ще більше підпоїти, щоб вони не тямили, на якому вони світі! Цей Заугель уже й так близький до того, а от Міллер...

Удаючи, що він заточився, Генріх ліктем збив свою чарку з стола, але вилаявся і став вимагати, щоб йому подали склянку, щоб усі пили з склянок, бо лише жовтороті студенти п'ють коньяк чарками. Міллер, що теж не твердо тримався на ногах, приніс три великих бокали і налив їх майже по вінця. Заугель, не чекаючи тосту, схопив свій і випив майже до дна. П'яно регочучи, Міллер спробував і свій бокал випити одним духом, але закашлявся так, що ледве віддихався.

— Чорт, у мене все пливе перед очима, — простогнав він і стиснув голову руками.

— У мене, признатися, теж якісь кола кружляють, — засміявся Генріх, удаючи, що й він сп'янів. Свого бокала він навіть не пригубив, цілком слушно сподіваючись, що цього ніхто не помітить.

Почулися кроки, і автоматник ввів до кімнати молоду жінку. Вона тремтіла від холоду, бо була в самій сорочці, крізь проріхи якої виднілися синці на тілі. Від лівого плеча, через груди, проходила довга кривава смуга.

Побачивши Заугеля, заарештована відступила назад до дверей, і вся її постать враз напружилася. Але на закам'янілому обличчі не здригнувся жодний мускул. Його непорушність здавалася неприродною, ніби жінка у думці вже переступила ту межу, яка відділяла

її від смерті. Якийсь мертвий спокій був у великих карих очах жінки.

Заугель спробував підвестися, але заточився і мішком звалився на стілець. Його посоловілі очі якусь мить тупо дивилися на Людвіну Декок і раптом гостро блиснули, тінь свідомості з'явилася на обличчі Заугеля.

— Ма-мадам, можете сісти! Я запросив вас не на допит, а... а на поминки. Погодьтеся, дуже гречно! І оригінально запросити даму на поминки по її власній душі!

Жінка не ворухнулася. Здавалося, вона не чула Заугеля, не бачила всіх присутніх у кімнаті.

— Ах, ви гордуєте! — лейтенант знову спробував підвестися, зробив навіть крок уперед, але його занесло праворуч, і він щосили вдарився ліктем об гострий кут буфета. — У-у-у! — якимось верескливо застогнав він, і його розчервоніле обличчя пополотніло так, що здавалося, лейтенант ось-ось знепритомніє. Міллер підбіг до свого заступника і схопив його руками за плечі.

— Я ж казав вам — нема чого з нею морочитись. Відвезіть на кручу і... — Міллер клацнув пальцями, імітуючи звук пострілу, — і, як завжди...

— Так, так, на кручу, на кручу, на кручу! — стукав кулаком по столу і вигукував у якійсь істеричі Заугель.

Жінка стояла нерухомо, немов йшлося не про неї.

Міллер, похитуючись, пройшов у свій кабінет і за хвилину повернувся з якоюсь книжкою в руці.

— Ось реєстр, розпишіться!

Заугель швидко схопив авторучку і схилився над книгою. З-за його спини Генріх побачив, як проти прізвища Людвіни Декок з'явилися три слова:

“Вирок виконано. Заугель”.

— Ганс! — торкнув Генріх за плече Міллера. — Можна вас на хвилинку?

Міллер відійшов за Генріхом трохи далі від стола.

— У мене до вас маленьке прохання, Ганс. Дозвольте мені виконати цей вирок! Ваш Заугель однаково не спроможний цього зробити. А мені ця жінка подобається... Ви мене розумієте?

— А, святий Антоній, не витримає спокуси! Та, будь ласка, розважайся, скільки завгодно! — перейшов на “ти” Міллер. — Хочеш залишитися тут чи волієш завести її до себе? Тільки щоб жодна душа не побачила!

— Можеш бути спокійним — у мене є ключ від чорного ходу.

— Завбачливий ти, Генріх! — Міллер посміхнувся.

— І до світанку постарайтеся все закінчити! Заугель, поясніть барону, де ви це робите! Тьху, він уже спить! Ну, тоді я сам тобі розкажу. З нашого завулка в гору йде дорога, просто до скелі над річкою. Ти ставиш її край урвища, стріляєш або навіть штовхаєш, і жодна душа не дізнається, кого тут було страчено, бо річка віднесе тіло далеко на південь і так його поб’є...

— Зрозуміло. А тепер накажи відвести її в машину і в щось загорнути. Нехай біля неї повартує автоматник, поки ми з тобою вип’ємо по останній. Ну, наливай, а то в мене чомусь руки тремтять... мабуть, від незвички.

— О, це вперше завжди так буває! — Міллер поблажливо поплескав Генріха по плечу. — Нічого, звикнеш!

Була третя година ночі, в готелі всі вже спали, і Генріх непомітно провів Людвіну Декок до своєї кімнати. Жінка всю дорогу мовчала і по східцях ішла за Генріхом, мов сновида, не дивлячись під ноги, не торкаючись руками перил. Лише в номері вона ніби прокинулася від сну, — вперше за весь вечір Генріх почув її голос.

— Мерзотник! — вигукнула Людвіна з огидою. — Гірший за того ката з лицем херувима!

Знесилена вибухом люті, вона похитнулася, але коли Генріх наблизився, щоб допомогти їй сісти, відштовхнула його з несподіваною силою.

— Не підходьте, я однаково не дамся живою!

— Гаразд, я не підйду. Але ви все-таки сядьте, Людвіно Декок. Я зараз покличу мадемуазель Моніку, і вона...

— Я не знаю ніякої Моніки!

—... і вона вам усе пояснить.

— Повторюю, я не знаю ніякої мадемуазель Моніки!

— Тоді я вам нагадаю: це та дівчина, яка передала вам у Бонвілі відомості про поїзд і яка сьогодні зустрічала свою кузину на вокзалі.

— У мене тут немає жодної знайомої душі, і ніхто мене не зустрічав!

— Гаразд, ми зараз перевіримо.

Генріх підійшов до телефону і набрав якийсь номер. Очевидно, на дзвоник чекали, бо трубку відразу зняли.

— Моніко, я прошу негайно зайти до мене в номер! — почула Людвіна спокійно сказані слова, і відразу очі її немов заслало туманом, вона відчула, що кудись провалюється, летить у безодню...

Заручини, схожі на похорон

“Одержав відпустку з двадцять п’ятого січня на десять днів. Четвертого лютого маєш бути в Мюнхені. Цілую. Фатер”.

Це нагадувало скоріше наказ, ніж запрошення.

Телеграму Бертгольда Генріх одержав на адресу штабу і відразу зайшов до генерала.

Але Еверс телеграми читати не став.

— Знаю, знаю! Мені позавчора подзвонив гер Бертгольд, і я пообіцяв відпустити вас. Але більш, як на п’ять днів, відпустки дати не можу. Поінформуйте мого друга про обстановку, в якій ми живемо, щоб у нього не склалося враження, що я надто суворий з своїми офіцерами. Хоча я певен, що він не гірш за нас знає, що тут діється. Іншим часом я б з охотою відпустив вас на місяць, але тепер...

— Щиро вам вдячний, гер генерал!

Отже, доведеться знов їхати до Мюнхена!

Про мету поїздки знав лише Міллер. Навіть Лютцу Генріх вирішив поки що не говорити про свої стосунки з дочкою Бертгольда. Адже в гауптмана завжди свої погляди на ті речі, які викликають загальне схвалення, а часом і захоплення.

— Ну, що ж, Генріх, їдь, — чомусь зітхаючи, говорив Лютц. — Сподіваюся, що від свого батька ти дізнаєшся про речі, яких наші газети і радіо навіть не згадують. А так би хотілося знати все, що діється на світі! Набридло бути кротом: закопали нас у цю яму, і мусиш сидіти, нічого не знаючи і не бачачи.

Дні, що лишилися до від’їзду, проминули швидко. Довелося ще раз їздити до Понтею — приймати

збудований там новий дот, відвезти якийсь пакет до Шамбері, виконати кілька дрібних, але клопітких доручень.

З Монікою через це Генріх бачився лише раз: дівчина прийшла до нього повідомити, що з Людвіною Декок все обійшлося гаразд — вона у цілковитій безпеці. Моніка так перехвилювалася і за Людвіну, і за Генріха, що тепер просто сяяла від щастя, і Генріх не наважився сказати їй про те, що їде в Мюнхен.

Але критися з цим далі було незручно, і напередодні від'їзду, вранці, Генріх спеціально зайшов до ресторану, щоб попередити, що ввечері зайде попрощатися.

Мадам Тарваль зустріла його докорами:

— Месьє Генріх, ось уже три дні, як ви навіть не переступили порога мого ресторану! Розумію, ви мали з нами стільки клопоту...

— Боронь боже, мадам! Я просто не хотів завдавати вам зайвих турбот. Адже тепер з продуктами так скрутно, як ніколи. Хазяїн казино, де ми обідаємо, і той скаржився, а він же одержує все потрібне без обмежень і в першу чергу.

— Але я ще не закрила ресторану! Як би скрутно з продуктами не було, для вас, месьє, завжди щось знайдеться.

— Дуже зворушений, мадам, вашим до мене ставленням. Я його відчуваю на кожному кроці. І зараз щиро сумую, що мені доведеться на кілька днів розлучитися і з вами, і з мадемуазель Монікою.

— Як, ви знов їдете? Коли й куди? — Моніка намагалася не виказати свого хвилювання, але обличчя її відразу посмутнішало.

— Завтра вранці, до Мюнхена.

— О, знов до Мюнхена!

— Цього разу лише на п'ять днів. На моє щастя генерал не має змоги відпустити мене на довше.

— І ви забігли попрощатися отак, на хвилину? — образилася Моніка.

— Я прийшов попросити дозволу завітати до вас сьогодні ввечері. Ми так давно з вами не бачились!

Але ввечері Генріху не довелося зустрітися з Монікою. Несподівано зайшов Лютц.

— Ти що ж порушуєш традицію, Генріх? Вечір перед від'їздом годиться проводити в доброму товаристві.

— Воно б не завадило влаштувати прощальну вечерку, та зараз це здаватиметься невчасним, Карл, навіть непристойним. Справи на фронті не блискучі...

— Говори прямо — погані.

— Навіть дуже погані, коли бути відвертим.

— Скоро вже місяць, як я ходжу, мов очманілий, — поскаржився стомлено Лютц. — У мене таке відчуття, ніби мене, як дурника, весь час ошукували, замилювали очі і раптом виявилося: все, у що я вірив, точніше, у що мене примушували вірити, — мана, якась клоунада, не більше!

— На тебе так вплинули події під Сталінградом?

— Вони лише прискорили процес мого прозріння. Німеччина, перед якою, нам говорили, мусить скоритися весь світ, перед якою ниць лягла Європа, неспроможна визволити триста тисяч своїх добірних військ! Ти розумієш, що це означає? Банкрутство! Наше командування надсилає на допомогу оточеним армію

за армією, мов дрова у піч, ми кидаємо під Сталінград нові дивізії, корпуси, а їх справді наче пожирає вогонь. У кращому випадку вони повертаються звідти довгими ешелонами покалічених, контужених, божевільних. О, як болить моя душа!

Гольдрінг і Лютц не раз говорили між собою про становище на фронтах, але ніколи ще Генріх не бачив свого друга в такому пригніченому настрої.

— Знаєш що, Карл, — запропонував Генріх, — залишайся в мене сьогодні ночувати! Повечеряємо, поговоримо... Я ще не попрощався з мадемуазель Монікою, то давай запросимо і її...

— Справді, я тобі не заважатиму, якщо залишуся? Розумієш, просто не можу zostатися наодинці з своїми думками!

— З твого дозволу я подзвоню мадемуазель, прошу її, а разом і замовлю все потрібне.

Генріх взявся за трубку телефону, але в двері постукали нові несподівані гості — Міллер і Заугель.

— Он як! Ви думали втекти до Мюнхена, не попрощавшись з друзями? — гукнув Міллер ще з порога.

— Як бачите, стою біля телефону і дзвоню саме вам, — збрехав Генріх.

— Я ж казав вам, Заугель, що не буде нічого незручного, коли ми з'явимося отак, без запрошення. А, гер Лютц, і ви тут? От і чудово! Вчотирьох буде веселіше. А може, запросимо і мадемуазель? У жіночому товаристві, знаєте...

Генріх кинув швидкий погляд на Лютца, і той його зрозумів.

— За дорученням обер-лейтенанта, поки він тут одягався, я вже запрошував мадемуазель Моніку. Але вона трохи ослабла. Отже, вечірка у нас буде чисто парубоцька.

Генріху не лишалося нічого іншого, як запросити всіх своїх непроханих гостей до ресторану.

Як не намагався Генріх швидше позбутися Міллера і Заугеля, а вечір затягнулася до пізнього вечора. Про побачення з Монікою нічого було й думати. Правда, вранці Генріх встиг заскочити до дівчини на кілька хвилин, але прощання вийшло якимсь офіціальним: Моніка не повірила, що гості до Генріха зібралися випадково.

З невеселим серцем виїжджав Генріх до своєї нареченої. І перед від'їздом, і перший час у поїзді він намагався не думати про неї, забути навіть те, для чого він їде в Мюнхен. І спочатку йому легко було уникати цих думок. Мов живе, стояло перед його очима трохи ображене і сумне обличчя Моніки і заступало собою все. Так, вона має право на нього образитися. І не тому, що він не прийшов останній вечір попрощатися, як обіцяв. Генріха мучило те, що він поїхав ніби крадькома, не пояснивши дівчині гри, яку він мусить вести з Лорою. Але як, чим би він міг їй пояснити своє сватання до дочки Бертгольда? Не знаючи причини, Моніка не могла б виправдати і його поведінки. А саме причини він і не міг сказати.

Як усе ускладнилося... лише через те, що на його шляху постала Моніка, і він не зміг вчасно помітити небезпеки і для неї, і для себе! “Тепер пізно... тепер пізно... тепер пізно”, — вистукують колеса поїзда.

Ні, йому, як і Лютцу, не можна залишатися наодинці з своїми думками!

Зусиллям волі Генріх переключає свої думки на інше. Краще вже думати про Лору, про тих нещасних дівчат, яких вона катує. Ці думки принаймні викликають лють, а лють, ненависть мобілізують. З якою б насолодою він послав би під три чорти свою наречену, баронство, а йому доведеться вдавати з себе закоханого, упадати біля Лори, вислухувати довгі сентенції Бертгольда, цілувати руку фрау Ельзі. А на заключення ще й надіти на палець Лори обручку. На ту саму руку, яка шмагає полонянок батогом!

Ні, краще вже лягти спати, ніж про все це думати. Дати провідникові купюру, щоб він нікого не пускав у купе, і до ранку забути.

Прокинувся Генріх удосвіта другого дня в невеличкому прикордонному німецькому місті Мюльгаузені. Тут він мав пробути аж до вечора, щоб пересісти в поїзд на Мюнхен.

Здавши чемодан на схов, Генріх пішов прогулятися по місту. Після задухи вагона голова здавалася якоюсь важкою, тому так приємно було, вдихаючи морозне повітря, блукати по вулицях, блукати без мети і задалегідь обраного маршруту. Але скоро ця прогулянка набридла Генріху. І не тому, що він стомився фізично, а від похмурого, непривітного вигляду міста. Дивне враження справляли майже порожні вулиці, а головне, якась незвична тиша, що панувала навкруги. Одинокі перехожі — переважно жінки і діти — кудись заклопотано поспішали, здебільшого мовчки, або кидаючи один одному короткі, уривчасті фрази. Навіть школярі

поводили себе, як маленькі старички — не чути було жартів, сміху, звичайних дитячих вигуків.

Годині об одинадцятій Генріх відчув голод і, побачивши вивіску ресторану, вирішив зайти поснідати,

У ресторані теж було зовсім порожньо. Єдиний відвідувач похмуро куняв над кухлем пива, та офіціантка поралась біля стойки буфету. Побачивши нового клієнта, вона поспішно підійшла до Генріха і насамперед спитала, чи має він продуктову картку. Потім довго вирізала талончики і лише після цього поцікавилась, що гер офіцер бажає замовити собі на сніданок. Запитувала офіціантка, очевидно, по інерції, бо з дальшої розмови з'ясувалося, що будь-якого вибору в меню не було. Все замовлення довелося обмежити парою яєць, консервами, кухлем пива та склянкою кави.

Під час сніданку Генріх щиро пожалкував, що не послухався мадам Гарваль і не прихопив з собою якоїсь їжі в дорогу. Консерви мали такий підозрілий вигляд, що Генріх навіть не покуштував, пиво гірчило і тхнуло бочкою, кава, як попередила офіціантка, була з сурогату. З'ївши яйця, Генріх відчув себе ще голоднішим, ніж до сніданку. Коли він узявся за каву, його погляд ненароком спинився на єдиному відвідувачеві, який сидів у ресторані. Це був старий, років шістдесяти п'яти, з сивим йожиком, колись блакитними, а тепер злинялими від старості очима. Він з неприхованою злістю дивився на Генріха, губи його кривилися в зневажливій посмішці.

— Що, гер офіцер, не подобається? — глузливо запитав він і хитнув головою у бік відсунутого пива і консервів. — Вважаєте, що заслуговуєте на краще? А я кажу — ні! Ви й на це не заслуговуєте!.. — Старий узяв

недопитий кухоль з пивом і пересів ближче до Генріха. Тепер вони сиділи столик біля столика, майже поруч, чути було, як старий важко, з хрипінням дихає. — А де ж той земний рай, у який ви збиралися перетворити Німеччину? Більше, ніж десять років, я чекаю цього раю. З того часу, коли я, дурень, повірив вам і разом з вами галасував: “Німеччина, Німеччина, над усе!” О, не можу без сорому згадати, яким йолопом я був! Повірити вам! Дозволити так себе ошукати! Де, я вас питаю, все те, що ви обіцяли мені, рядовому німцеві, який, крім очих двох рук, нічого не має?

Відкинувшись на спинку стільця, Генріх з цікавістю слухав старого.

— От ви понюхали сніданок і відсунули його! Погано тхне! Не звикли до такого? А знаєте ви, що я своїй хворій Еммі не можу принести додому навіть пари яєць! Знаєте про це? Ви мені обіцяли весь світ, а я подихаю з голоду, мені нічим прогодувати сім'ю... Ви загарбали Австрію, для цього було досить кількох загонів поліції, ви полонили продану Чехословаччину, і це вам запаморочило голову! Ви ще в Росію сунулись. Вам її землі, її хліба захотілось? А де мій Гельмут? Де мій син єдиний, я вас питаю? На якого біса мені потрібен отой Сталінград? Хто поверне мені сина? Хто? Ну, чого ви втупили в мене очі? Думаєте, я злякаюся? Та плював я на вас! Ви забрали в мене єдиного сина, моя дружина зараз конає, а ви хочете, щоб я потішав себе думкою, як по-геройському вмирають сини інших батьків на березі Волги! Що ж ви дивитесь? Ну, заарештовуйте мене! Беріть, в'яжіть! Ще одного хреста вам почеплять біля живота за те, що ви внутрішнього

ворога Німеччини спіймали. А я не ворог! Це ви вороги! Я люблю Німеччину, а не ви!

— Ви вже скінчили? — спокійно запитав Генріх, озираючись на буфет. І офіціантку, і власника ресторану, що визирнув було з задньої кімнати, мов язиком злизало, — почувши крамольні вигуки старого, вони сховалися.

— Ні, я сказав ще не все! Я не сказав ось чого: я ніколи не був комуністом, але тепер, коли зустріну де друзів Тельмана, за три кроки перед ними капелюха зніму, прощення проситиму, що не послухав їх, а повірив вам. Брехуни!

Генріх постукав ложечкою об блюдце, розплатився з офіціанткою і вийшов.

“Почалося! Почалося похмілля! — думав Генріх. — Ось перші наслідки битви за Сталінград. Хай сп’яну, хай з горя, що його син загинув десь у приволзьких степах, але цей звичайний німець вже починає прозрівати, він говорить у вічі офіцерові такі речі, про які на початку війни навіть подумати не насмівся б!”

З почуттям полегшення сів Генріх у поїзд, щоб їхати до Мюнхена. Цього разу йому не пощастило дістати окреме купе. Поїзд був переповнений офіцерами. Частина з них їхала на Східний фронт. Усю ніч у вагоні пили, горланили улюблену “Лілі Марлен”. Але веселощів не відчувалося — було відчайдушне бажання заглушити страх перед Східним фронтом, куди їхали, як на смерть...

О четвертій ранку поїзд прибув до Мюнхена. Генріх зайшов поголитися і вирішив негайно їхати до Бертгольдів, пам’ятаючи, як невдоволена була фрау

Ельза, коли минулого раву він спинився спочатку в пристанційному готелі.

А тимчасом подружжя Бертгольдів, а найбільше сама Лора, багато дали б, щоб Генріх фон Гольдрінг не приїздив до них саме зараз. Сьогодні і в найближчі дні приїзд Генріха був більше, ніж невчасний. Це розуміли всі, а найбільше сама наречена. Як картала вона себе за те, що поїхала на цю прокляту ферму! Та хіба ж могла вона сподіватись, що все станеться так — фатально по-дурному!

Після минулого приїзду Генріха батьки Лори почали поблажливніше ставитись до всіх примх своєї одиначки. Що не кажи, а Лорхен уже мало не баронеса! Хоч офіціальні заручини ще не відбулися, але Бертгольд слово в слово переказав свою розмову з Генріхом дружині й донці, ті в свою чергу розповіли про почуття барона друзям і знайомим, і чутка, що Бертгольдам пощастило блискуче влаштувати свою дочку, швидко поширилась. Фрау Ельзу і Лору знов почали запрошувати до салонів, двері яких раніше так неохоче перед ними відчинялися. Пиху Лори безмежно тішила така повага, а ще більше заздрість подруг. І вона стала триматися солідніше і рівніше, вибагливо переглянула свої старі знайомства, а з Бертиною, яку ще так недавно ставила для себе за взірць у всьому, під тиском матері і зовсім порвала будь-які стосунки.

Так, Лора раділа з того, що незабаром стане баронесою, і нетерпляче чекала цієї знаменної події, посилено готувалася до неї. Весь вільний час вона віддавала тепер тому, щоб приготувати свій посаг. Її аж ніяк не задовольняли ті старомодні речі, які ховала по шафах,

скринях, комодах фрау Ельза для своєї доньки. Як оці простирадла з звичайного льняного полотна вона постеле на своє подружнє ліжко? Або надіне на себе нічну сорочку з таким грубим вишиванням? Хіба можна пошити пристойну сукню з цього шовку, що мало не піввіку лежить схований на самому споді скрині? А для чого ж тоді тонке голландське полотно, брюссельські мережива, французький панбархат! І Лора бігала по крамничках, де з чорного ходу можна було купити всі ці речі, дорікала матері, що батько не привіз з Росії російського хутра замість цих остогидлих скульптур, які щодня їй доводиться обмітати віничком з пір'я, вимагала від фрау Ельзи грошей, грошей і ще раз грошей, щоб не осоромитись перед своїм Генріхом, перед своїм любим бароном, нащадком славних фон Гольдрінгів.

Як посаг за Лорою мала відійти молодому подружжю і горезвісна ферма. Ні, не для розваги їздила тепер сюди її майбутня власниця, а для того, щоб своїм господарським оком перевірити кожну дрібницю, кожне своє розпорядження, спрямоване на розвиток і процвітання цього маленького маєтку. І нагай, колись подарований Бертиною, надто замашний, щоб висіти без ужитку, знову було знято з стіни. Лора пояснила матері, що він чудово доповнюватиме її робочий туалет. Цей туалет був витвором фантазії самої Лори, і, виїжджаючи машиною на ферму, вона завжди була зодягнена однаково: коротенька шкіряна курточка до пояса, напівгаліфе, пошите так майстерно, що приховувало надто вже пишні форми майбутньої баронеси, лаковані чобітки з коротенькими халявами, на голові — маленька хутряна шапочка. Фрау Ельза

мусила погодитись, що нагай справді добре підкреслює своєрідність стилю цього напівспортивного костюму. Згадки про колишні “розваги” доньки її більш не турбували — адже тепер Лора стала такою врівноваженою, та й заклопотана вона справами виключно господарськими. Справжня німкеня, яка дбає не тільки про своє затишне гніздечко, а й про те, чим живиться цей затишок!

І Лора, дійсно, деякий час стримувала свої дивні нахили. Та в міру того, як збільшувався час розлуки з нареченим, вкорочувалось і її терпіння щодо тих “ледащиць”, які так нехтували інтересами своєї володарки. І нагай цвяхав усе частіше, з усе більшим жахом чекали бідні полонянки появи ненависної постаті їх господині.

Особливо люто карала фройляйн Бертгольд тих, хто хоч раз дозволив собі зневажити її особу чи то непослухом, чи то посмішкою, або навіть поглядом. Коли фройляйн вперше з’явилася на фермі в своєму спортивному костюмі, одна з дівчат, сімнадцятирічна Мариня Бріль, не витримала і тихенько пфиркнула в кулак. Лора зробила вигляд, що нічого не помітила, але цілий ранок вишукувала слухної нагоди, щоб помститися за образу. Нагода ця наспіла дуже швидко: несучи воду для запарки кормів, дівчина спіткнулася і впала разом з відром, та так невдало, що ошпарила собі руку. Не встигла вона підвестися з землі, як знову впала, збита з ніг ударом нагая. Відтоді Лора ніколи не випускала з поля свого зору тоненьку дівочу постать, що, згинаючись під тягарем двох величезних відер, цілий день тягала чи то воду, чи то корми. Ошпарена рука

дівчини не гоїлась, бо щодня на роботі роз'ятрювалася знову, і Марині все важче було не те що працювати, а й пересувати ноги. І нагай звивався над нею щодня, і падав на плечі, спину, хвору руку.

Знесилена тяжкою роботою, болем, постійними катуваннями, дівчина майже втратила розум. Почувши довгий гудок автомашини, вона починала тремтіти, немов її біла пропасниця, ховалася за спину подруг, намагалася не потрапляти на очі фройляйн. Але та однаково її знаходила, де б Мариня не була. Полювання за дівчиною перетворилося для Лори у своєрідну, сповнену азарту гру, де ставками були Лорина незламна воля і мовчазний опір усіх дівчат, що намагалися будь-що врятувати життя своєї нещасної товаришки.

Одного ранку Мариня зовсім не змогла стати до роботи, і подруги вирішили сховати її на час приїзду фройляйн. У кімнаті, де парились корми, за великою плитою, на якій кипів окріп, вони накидали купу хмизу, закривши ним зіщулену постать хворої. Але Лора, не зустрівши своєї жертви, пішла на розшуки і відразу зрозуміла, що за хмизом хтось ховається. Це була непокоря, бунт, нечуване зухвальство! О, цього разу вона їм доведе, що вони у цілковитій її владі! Хоча б для цього довелося на смерть забити оту неробу, що навмисне покалічила собі руку. Розкидавши ногами хмиз, Лора щосили замахнулася нагаєм. І це був єдиний випадок, коли він не впав на спину бідної дівчини. Одна з полонянок, вже літня жінка, що найближче стояла до плити, не тямлячи себе від жалю до нещасної Марині, збила з ніг фройляйн і, схопивши з плити виварку, хлопнула окропом на Лорхен.

Коли Бертгольд прибув за годину на ферму, винні у замаху на життя його доньки, міцно зв'язані наглядачем, лежали на купі хмизу. А майже поруч з ними на долівці корчилася і несамовито кричала від болю його єдина любов і надія на землі — Лорхен.

Двох куль вистачило, щоб покарати винних, — у Бертгольда не було часу морочитись з ними довше: треба було насамперед подбати, як транспортувати Лору додому. І хоч поверталися вони у Мюнхен не у власній машині, а в спеціальній санітарній кареті, однаково кожна вибоїна на шляху завдавала хворій нестерпних мук. Бертгольд же, слухаючи зойки доньки, мало не посивів за цю дорогу. Даремно лікарі тишили його тим, що все могло скінчитися значно трагічніше, якби не шкіряна куртка і чобітки, які частково захистили дівчину від окропу: ошпарено було лише нижню частину тіла від спини до колін. Хвора не могла ні стояти, ні сидіти, а тільки лежати, та й то ниць.

І це сталося за два дні до заручин! Таких бажаних і так довго очікуваних!

Сім'я Бертгольдів гостро переживала це несподіване ускладнення. І кожен переживав по-своєму. Лора з ранку до вечора плакала від болю і сорому, бо не уявляла, як вона з'явиться на очі нареченому. Бертгольд скаженів від самої думки, що їх родинне нещастя може здатися декому навіть смішним. Фрау Ельза побивалася, обвинувачуючи в усьому себе: знов не доглядела за дочкою, і тепер заручини не можна буде відзначити так пишно, як вона сподівалася.

Отже, переддень великого сімейного свята в родині Бертгольдів ніяк не можна було назвати веселим.

Генріх прибув о пів на п'яту ранку. Його чекали, бо не встиг вартовий подзвонити біля парадних дверей, як у вестиб'юль, слідом за покоївкою, вийшов сам Бертгольд, а згодом випливла і фрау Ельза. Генріха трохи здивувало, що він не бачить Лори, і Бертгольду, не вдаючись у зайві подробиці, довелось пояснити: Лорхен трохи нездужає і зараз спить.

— Ну, про все поговоримо потім! А тепер з дороги помийся, переодягнись, трохи спочинь. Снідати я звик по-солдатському рано. Якщо не заперечуєш, зустрінемося години за дві в їдальні, — запропонував Бертгольд.

Генріх з радістю прийняв цю пропозицію, бо після безсонної ночі в переповненому офіцерами вагоні почував себе стомленим.

Ванна його трохи відсвіжила, але одночасно й позбавила сну. Полежавши з годину, він почав одягатися і рівно о сьомій вийшов до їдальні. Сніданок уже був на столі. На своїх звичайних місцях сиділи Бертгольд і фрау Ельза. Біля місця Лори стояв порожній стілець.

— Як, Лорхен ще спить? — здивувався Генріх.

— Я не хотів тебе приголомшувати неприємною новиною відразу. Лора хвора і дуже тяжко.

— Ви мене перелякали. Невже щось серйозне? — Голос Генріха затремтів, бо щира радість, що заручини можуть бути відкладені, стиснула йому горло. Фрау Ельза і Бертгольд зрозуміли це по-своєму.

— Не хвилюйся, не хвилюйся! Нічого загрозливого для життя, — заспокоїв Бертгольд. — Хоча мушу сказати, що лише щасливий збіг обставин вря-

тував Лорхен. Розумієш, два дні тому вона поїхала на ферму, яку ми з Ельзі вирішили вам подарувати. Одна з робітниць припустила якесь недбальство. Як дівчина, що любить ідеальний порядок, Лора замахнулася на неї чимсь, здається, нагаєм, що випадково потрапив їй до рук. І тоді — уявляєш цей жах?! — одна з цих дикунок кинулася на Лорхен, збила її з ніг, а потім вилила на неї мало не виварку окропу. Ти не можеш собі навіть уявити, в якому стані я знайшов свою бідолашну дівчинку!

Можливо, спогад про те, як цвѐохкав у руках Лори нагай, можливо, безсонна ніч спричинилися до того, що Генріх не витримав. Він схопився з стільця, якимсь дивним поглядом глянув на подружжя Бертгольдів, ногою відштовхнув стілець, на якому мала сидіти його наречена, і раптом несподівано для всіх, несподівано для самого себе вибіг у сусідню кімнату і впав у крісло.

Вперше за весь час його роботи в тилу у ворога він зірвався! Так по-дурному зірвався! Витримати нелюдське напруження нервів у ресторані в Бонвілі, коли хвилини, секунди відділяли його від смерті, нічим не виказати себе під час допиту в гестапо, стільки сил покласти на викриття підземного заводу і раптом впійматися на дурниці! І саме тепер, коли кожне виконане ним доручення має особливу увагу! Ні, припущену помилку треба виправити, треба пояснити свій несподіваний вибух люті якоюсь природною причиною... Ну, хоча б послатися на те, що після нападу макі, під час якого він вдарився головою об скелю, у нього час від часу бувають припадки... особливо, коли він по-

чинає хвилюватися... а звістка про замах на Лору так схвилювала...

Генріх підвівся з крісла і рішуче попрямував до дверей. Але фраза, що долинула з їдальні, примусила його спинитись.

— Як він любить Лорхен! Ти тільки подумай, як його схвилювала сама звістка про її хворобу! — розчулено говорила фрау Ельза.

— Так, він, очевидно, по-справжньому її любить, — підтримав її Бертгольд. — Але мені не подобається, що він такий запальний. Звичайно, молодість, кохання — я це все розумію...

Тихенько, навшпиньках, Генріх одійшов від дверей і знову сів у крісло. “Це тобі добра наука, — тихенько прошепотів він, — бо ти щойно мало не припустив другої помилки: зробив поспішний висновок!”

А все-таки, як йому зараз важко, як неймовірно огидно грати цю комедію! Чи зрозуміє хто ті почуття, з якими він сидить отут у кімнаті? Закоханий жених, що ладен задушити свою садистку-наречену! Справжнім парадоксом здається сторонній людині те, що він зараз почуває. От йому за викриття таємниці підземного заводу присвоїли звання капітана Радянської Армії і нагородили орденом Червоного Прапора. Йому висловили подяку за те, що він відкрив призначення танків “Голіаф”. І ніхто не повірить, що на виконання цих завдань він поклав незрівняно менше духовних сил, ніж на оце женихання. Потрібне, навіть необхідне для кращої конспірації, але від цього не менш осоружне. І коли йому в майбутньому доведеться комусь розповідати про свої поїздки до Мюнхена, про це сватання,

слухачі посміхатимуться, вважатимуть женихання з Лорою пікантною подробицею його біографії і тільки. А ця “подробиця” чи не найбільше вимотує з нього нервів, забирає сил. Та він ладен витримати три таких допити, як вчинив йому Лемке, ніж провести один день у товаристві Лори!

Ні, годі думати про все це! Треба зараз же...

— Генріх, хлопчику мій! — Бертгольд тихенько прочинив двері і зайшов до кімнати. — Мені не менш тяжко, ніж тобі, але, бачиш, я тримаю себе в руках. Заспокойся, бо своїм хвилюванням ти погіршиш стан Лори. Вона, бідолашна, і так цілі дні плаче. І хай тебе потішить те, що за Лорхен я помстився. Ті, що звели на неї руку, заплатили за це своїм життям!

“Помстився за Лорхен! А хто ж помститься за тих білоруських дівчат?”

Поруч на столі задзвонив телефон, і Бертгольд зняв трубку.

— Так, генерал-майор Бертгольд!.. Що?

Бертгольд кинув трубку, навіть не поклавши її на важелі, і підбіг до радіоприймача. Пальці його так тремтіли, що він не відразу зміг настроїти приймач на потрібну хвилю. А коли настроїв, до слуху долинув лише уривок фрази:

“... Оголошується триденний траур по всій Німеччині на знак вшанування пам’яті оточених і загиблих під Сталінградом наших військ”.

Генріх сидів, мов закам’янілий. Йому здавалося: зроби він зараз найменший рух, і, як над отвором у греблі, відкриється та заслона, яка стримує буйну повінь радості, що рветься назовні, щоб затопити усе навколо. Бертгольд слухав мовчки, похнюпивши голову.

Передача закінчилася. Полилися звуки траурного маршу. Генріх підвівся. Він виструнчився і схилив голову, як це зробив Бертгольд.

Ця траурна музика тривала довго, і Генріх встиг цілком опанувати себе. Армія Паулюса не існує! Перед цією радістю меркнуть усі його труднощі, все особисте здається дріб'язковим.

Коли звуки траурного маршу замовкли, генерал-майор взяв Генріха під руку.

— Ходімо до мене, нам треба поговорити... — Не чекаючи на відповідь свого майбутнього зятя, Бертгольд попрямував до кабінету, великої наріжної кімнати, що виходила в садок і в бік вулиці.

Запаливши, обидва сіли біля стола і довго мовчки попихкували сигарами. Мовчанку перервав Бертгольд.

— Якої ти думки про все це, Генріх?

— Я розумію, майн фатер, вам цікаво перевірити, як швидко я можу орієнтуватися в подіях, але мене так схвилювала ця несподіванка, що я просто з думками не зберуся.

Бертгольд підвівся і заходив по кабінету з кутка в куток.

— Несподіванка? То ж то й воно, що нічого несподіваного в цьому немає. Коли я четвертого дня виїздив сюди, в штаб-квартирі вже знали, що це станеться...

— І не вжили заходів, щоб...

— Із зведень ти мусиш знати, що заходів було вжито. Не одна дивізія наших добірних військ полягла біля Волги, силкуючись пробитися до оточених. Ото

ж то й є, мій хлопчику, що війна вступила в фазу, коли вже не ми, а противник нав'язує нам бої, причому саме тоді, коли йому це вигідно... А біда не тільки в цьому. В моїх руках уся агентура в армії, і я, може, більше, ніж будь-хто, знаю настрої солдатів, офіцерів і вищого командного складу. Найгірше те, що з кожним днем дедалі поширюється зневіра у нашу перемогу.

— Невже є такі...

— І багато! Дуже багато. Особливо серед солдатів і старих генералів. О, ці старі генерали! Вони ще матимуть своє від нас... Дехто з них висловлює невдоволення, знаходить помилки у стратегічному ведінні війни фюрером.

— Навіть про це говорять?

— Звичайно не відверто! Але такі розмови є...

Генерал зупинився перед вікном і замислено спостерігав, як повільно кружляли в повітрі легенькі сніжинки.

— А що ти робитимеш, Генріх, якщо війна, скажімо, закінчиться поразкою Німеччини? — несподівано запитав він.

— У моєму пістолеті знайдеться остання куля для самого себе!

— Дурень!.. Пробач, що я висловився так гостро, але батько іноді може не добирати слів, коли треба напутити сина... Пістолет... куля... про всі ці романтичні нісенітниці навіть думати не смій! Не сподівався я, що моя розмова викличе в тебе такі песимістичні настрої... нездорову, я б сказав, реакцію.

“Перебрав міру!” — подумав Генріх.

— О, майн фатер, який я щасливий, що ви мене

отверезили! Що саме в цю тяжку хвилину біля мене були ви, з вашим розумом, досвідом, вмінням прозрівати вперед... Обіцяю слухатися ваших порад завжди і в усьому!

Бертгольд самозадоволено посміхнувся.

— Розсудлива старість, Генріх, завжди бачить значно далі, ніж запальна молодість! І я теж щасливий, що ти хочеш прислухатися до голосу розуму, звіряєшся на мій досвід. І повір мені, цю розмову я розпочав зовсім не для того, щоб затьмарити твої перспективи на майбутнє. Саме навпаки — я хочу розширити тобі виднокруг. Так, під Сталінградом нас побили, авторитет нашої армії, нашого командування похитнувся. Але, запевняю тебе, що це ще не кінець, навіть не початок кінця. Наш генштаб зараз гарячково працює, щоб розробити операцію, яка відновила б славу вермахту, як непереможної армії. Ще рано говорити, в чому полягатиме ця операція, та я певен — більшовики ще відчують силу наших ударів, і їх тимчасовий успіх померкне перед славою наших нових перемог.

— Але наші армії щодня відступають...

— Можливо, відступатимуть і далі. Для здійснення великих планів потрібен деякий час. І росіяни дорого заплатять за наш відступ. Ти знаєш, яке доручення зараз виконує твій батько?

— З великою цікавістю послухаю.

— Мені надано не просто відпустку у родинних справах. За тиждень я маю подати докладний план заходів, до яких ми вдамося на російській території перед відступом наших військ. Увечері я тебе познайомлю з цим планом. Росіянам я підготував хороші сюрпризи!

Не міста і села вони знайдуть після нас, а суцільні руїни, пустелю! І це не будуть попелища, що завжди лишаються після війни. Ні, я запланував щось грандіозніше! Будуть створені спеціальні команди підричників, підпалювачів, які діятимуть за детально розробленими інструкціями і нищитимуть під час відступу буквально все: підприємства, будинки, водогони, електростанції, мости, посіви, садки. Населенню ніде буде ховатися, і ми частину його, найбільш працездатних вивеземо для роботи на наших заводах, фабриках і полях, а решту просто знищимо. Хай спробує за таких умов просуватися ворожа армія! Хай спробують відновлювати життя на голому, безлюдному місці!

Бертгольд стиснув кулаки, говорив, захлинаючись від люти і зненависті. Лють і зненависть кипіли і в серці Генріха, але він мусив стримуватись.

— Справді грандіозно! Я радий буду познайомитися з вашим планом, і коли моє знання Росії...

— Доннерветтер, я зовсім і забув, що в цьому питанні ти можеш бути непоганим радником. Вони заплатять і за смерть твого батька, мій хлопчику!

Почулися кроки, і в двері просунулася голова фрау Ельзи.

— Віллі, ти забуваєш, що Генріх нічого не їв з дороги!

— Ах, облиш нас, Ельзі, зараз не до сніданку!

Фрау Ельза зайшла до кабінету і сіла було на стілець, але, побачивши сердитий, нетерплячий погляд чоловіка, схопилася з місця і тихенько вийшла.

Бертгольд деякий час мовчав, замислено стежачи за закрутками синюватого диму, що звивався над покладеною на попільничку сигарою.

— Але, Генріх, я вважаю за свій обов'язок попередити тебе, що всі наші сподівання можуть піти отак — димом, — Бертгольд кивнув на сигару. — Не виключена і така можливість. І ми, як люди завбачливі, повинні приготуватися до всього. Для цього я, власне, і почав з тобою розмову. Слухай мене уважно! Ми з тобою, Генріх, розвідники, кадрові розвідники. А двадцятий вік, це вік розвідки і контррозвідки. Хай штабісти вихваляються своїми заслугами. Ми з тобою більш, ніж будь-хто, знаємо: сучасну війну без нас виграти не можна. Коли я кажу без нас, то розумію: без нас, розвідників. Ми далеко потрібніші суспільству, ніж усякі там політичні балакуни, письменники, художники, навіть вчені. А після війни розвідники стануть ще потрібнішими, ніж нині. Хто б не переміг! Я вже тобі казав, що вірю в нашу перемогу. Але віра — одне, а сувородійсність — зовсім інше. Тому до найгіршого приготуватися ніколи не завадить. Треба завжди передбачати гірше! Великий Фрідріх так повчав своїх полководців, державних діячів, хоч сам був людиною оптимістичного складу... Давай і ми передбачимо найгірше, Генріх! Про всяк випадок... У тебе скільки грошей і в якому банку? — несподівано закінчив він свої філософські розмірковування чисто практичним запитанням.

— Мільйон дев'ятсот тисяч марок у Швейцарському Національному і триста тисяч у Німецькому.

— Уся спадщина?

— Я живу на проценти.

— Похвально, дуже похвально! Треба всі гроші з Німецького банку переказати на Швейцарський. Це раз. І вклад перевести у долари. Так безпечніше.

— Це зробити зараз?

— Ні, трохи згодом. Треба зачекати, поки вщухне гіркість трауру, і загалом зробити так, щоб не кидалось у вічі. Далі. Свої заощадження я перешлю тобі, а ти поклади їх на свій рахунок. Мені зараз незручно переказувати гроші на іноземний банк.

— Зрозуміло.

— Як посаг за Лорхен, я даю тобі хлібний завод. Другий, на жаль, розбомбили. Даю також ферму. Все це доручи комусь ліквідувати і гроші знов-таки поклади в Швейцарський банк.

— Буде зроблено!

— Але і в такому разі нам треба застрахувати себе від всіляких несподіванок, наприклад, інфляції. Війна може знецінити і долари, а ми на цьому втратимо. Нерухоме майно у таких випадках — найкраща гарантія для вміщення капіталу. Отже, треба, щоб ти купив у Швейцарії якесь солідне підприємство, в крайньому разі готель чи хороший будинок, які б давали зиск.

— Постараюсь вишукати нагоду, щоб поїхати і придивитись.

— Але сам нічого не вирішуй, не порадившись зі мною. Ти не маєш ніякого досвіду в таких справах, і тебе можуть ошукати.

— Слухаю, майн фатер!

— Треба, щоб наша сім'я мала змогу спокійно жити після війни певний час. За дальше не клопочись, бо зі мною ти не пропадеш. Такий розвідник, як Бертгольд, безробітним довго не буде. Не він шукатиме нових хазяїв, а вони його шукатимуть. Не йому будуть ставити умови, а він диктуватиме свої. Так, я люблю фатерлянд!

Але коли справи для нас, німців, обернуться погано і мені доведеться одержувати замість марок долари, я їх одержуватиму і працюватиму так само віддано, як тепер. Гроші не пахнуть. Хто це сказав, Генріху?

— Не пам'ятаю! — Генріх думав зараз зовсім не про це. Він добре знав, що являє собою Бертгольд і йому подібні, але навіть він не припускав, що у своїх зізнаннях можна дійти до такого цинізму.

— Ти згоден з моїм планом, Генріх?

— Цілком!

А тимчасом, поки відбувалася ця розмова, на другому поверсі, відведеному для Лорхен і Генріха, наречена билася в істериці.

Минулої ночі Лора не спала. Піднялася температура, нестерпно боліли попечені місця, серце краялось від жалю, що вона позбавлена змоги зустріти нареченого. Коли ранкову тишу прорізавав лункий дзвоник, що сповіщав про прибуття Генріха, дівчина розридалася і відтоді плакала без перестанку. Час, коли Генріх мився, переодягався і відпочивав з дороги, батько з матір'ю використали на те, щоб хоч трохи заспокоїти дочку. Але всі їхні зусилля були марні. На щастя, покоївка здогадалася послужливо підставити своїй фройляйн дзеркало. Лора глянула на своє відображення і вжахнулася: обличчя було червоне, очі припухли, ніс, сизий від сліз і постійного вживання носовичка, здавалося, ще поширшав. Дівчина жбурнула дзеркало на підлогу і розридалася ще дужче: адже кожен знає — розбите дзеркало віщує нещастя!

Поки Бертгольд розмовляв з Генріхом, фрау Ельза викликала на віллу найкращого в місті майстра-

косметолога. Він клав на обличчя Лори якісь при-мочки, натирав його кремами, робив масаж, присипав пудрою. І Лора терпіла, покірливо терпіла все, щоб мати змогу побачити свого нареченого.

Коли після сніданку батько й мати зайшли до своєї доньки, вони визнали — косметолог не дурно одержав свої гроші, але в такому вигляді Лору ще не можна показувати нареченому.

Отже, й за обідом Бертгольд мусив з сумом сповістити Генріха про погане самопочуття Лори. І фрау Ельза, і сам Бертгольд були цим дуже пригнічені, розмова за столом точилася мляво. Вона пожвавилась лише наприкінці обіду, коли Генріх розповів про фотокартки, надіслані Бертиною, і красномовний напис на одній з них. Фрау Ельза з цього приводу зауважила, що Бертина завжди була безсоромною дівчиною, інтриганкою, і що вона заборонила Лорхен підтримувати зв'язки з кузиною, бо таке знайомство може лише скомпрометувати. Бертгольд же висловився на адресу Бертини настільки брутально й цинічно, що його бідна Ельзі мусила скрикнути і затулити вуха. А коли майбутні тесть і зять, по обіді, зайшли до кабінету, щоб випити там по чашечці кави з лікером і викурити по сигарі, Бертгольд знову повернувся до розмови про свою родичку і взяв з Генріха слово бути від неї подаль і не підтримувати листування, оскільки він відповідатиме тепер не лише за свою честь, а й за честь і спокій Лорхен.

Побачення наречених відбулося лише пізно ввечері. Мобілізувавши всі свої здібності, фрау Ельза так розставила нічник і настільну лампу з темним абажуром,

що обличчя Лори, яка лежала долілиць на горі подушок, лишалося в тіні.

Генріх ледве втримався від сміху, побачивши позу своєї нареченої. Він висловлював співчуття хворій, нарікав на долю, яка позбавила його можливості обняти Лорхен після такої довгої розлуки, а в душі радів — можливо, пощастить ще раз відкласти заручини.

Та Бертгольд немов підслухав його думки.

— Ну, а каблучками ви обміняєтесь завтра ввечері. На той час Лорі, напевно, покращає. Згода?

“Хоча б для форми вислухали спочатку моє прохання руки і серця!” — подумав Генріх, але мусив сказати:

— Звісно, згода!

І другого дня ввечері заручини таки відбулися. Правда, Лорхен пережила ще одне розчарування: вона розуміла, що пишного свята через її хворобу влаштувати не можна, але все-таки сподівалася на якусь кількість гостей, їх поздоровлення, подарунки. А вийшло зовсім не так. У Німеччині було оголошено національний траур, і генерал-майор Бертгольд не міг припустити, щоб хтось сторонній знав, що в такі дні він засватав свою єдину доньку. Розголос міг пошкодити і Генріху. Отже, крім своїх, на заручинах нікого не було.

Та довелося примиритися і з цим. Надівши каблучку на палець правої руки, — годилося б нареченій носити його на лівій, та вона теж була попечена, Лорхен пустила радісну сльозу. Розчулився і генерал Бертгольд. Він поцілував Генріха в голову і тричі перехрестив майбутнє подружжя.

Вечеряли в кімнаті Лорхен, біля її ліжка, під акомпанемент стогонів нареченої, яка часом забувала, що їй слід стримуватись.

Другого дня Генріх поїхав. На вокзал проводжав його лише Бертгольд.

— Все пам'ятаєш, про що ми домовились?

— Звичайно, майн фатер!

— Гадаю, ти розумієш, що про нашу розмову ніхто не повинен знати.

— Ви мене вважаєте за дитину?

— О, ні! З тебе буде чудесний розвідник, Генріх! — прощаючись, сказав Бертгольд.

Дивний збіг: точнісінько таку ж думку висловили і керівники Гольдрінга в Радянському Союзі, коли одержали виклад плану Бертгольда про заходи, яких збираються вжити гітлерівці при відступі німецьких військ з Росії.

Друзі зустрічаються знов

Хоч офіційний траур по армії Паулюса вже скінчився, але за всю дорогу від Мюнхена до Сан-Ремі Генріх не чув не те, що сміху, жартів, а навіть голосних розмов. Він їхав у офіцерському вагоні і міг спостерігати тільки настрої командного складу гітлерівської армії. І цей настрої був такий, ніби в кожного з офіцерів вчора з дому винесли покійника.

Так само невесело почували себе і в Сан-Ремі. Правда, це стосувалося лише армії окупантів. Щодо французів, то мадам Тарваль, сама того не бажаючи, висловила їх ставлення до подій найкраще.

— З щасливим поверненням, месьє Гольдрінг! —

щиро зраділа вона, коли шостого лютого ввечері, відразу після прибуття з Мюнхена, її постоялець зайшов до ресторану. — А ми лише позавчора ввечері згадували вас, коли святкували траур. Було так весело...

— Як то святкували траур?

Обличчя мадам Тарваль почервоніло, очі винувато забігали.

— Пробачте, месє, я не так висловились... Мій ресторан у дні трауру був закритий, от ми й зібралися якимось, посиділи, поговорили...

— І випили за упокій душі армії фельдмаршала Паулюса? — в тон співрозмовниці закінчив фразу Генріх.

— Ой, курка перепечеться! — раптом скрикнула господиня готелю і з несподіваною для її огрядної фігури жвавістю побігла до кухні.

— Що я сказала! Уяви, Моніко, що я сказала! — бідкалася мадам Тарваль, побачивши дочку.

— Кому, мамо, і що?

— Я бовкнула месє Гольдрінгу...

— Генріху? Він приїхав?

— Сидить у блакитному кабінеті... І я...

Не дослухавши матір, Моніка вибігла з кухні, на ходу знімаючи фартушок.

— Привіт моїй маленькій вчительці! — радо схопився з місця Генріх і потиснув обома руками маленьку руку дівчини. — Ну, розкажіть, як це ви тут святкували траур?

— Що святкували? — здивувалася Моніка.

Генріх переказав свою розмову з мадам Тарваль.

Дівчина розсміялася.

— То мама помилилась!

— Я певен, що помилилась! Адже ви три дні носили жалобу, молилися богу і жодного разу навіть не усміхнулися. Правда?

— А я певна, що і ваше серце краялося від горя й туги...

— Воно, справді, краялося, але з інших причин, ніж ви гадаєте. Ці три дні я не забуду ніколи, доки житиму.

Обличчя Генріха скривилося у гидливій гримасі.

— У вас були якісь неприємності? — стурбувалася дівчина.

Поява мадам Тарваль, що принесла замовлену вечерю, перервала розмову.

— Ага, мало не забула! Сьогодні кілька разів дзвонив месьє Лютц, запитував, чи ви повернулися, — сповістила вона, порядкуючи на столі.

— Він, здається, хворий, — додала Моніка.

Генріх поспішив до телефону.

— Привіт, Карл, це я, Генріх... Що? Обов'язково прийду, тільки повечеряю, бо я дуже голодний.

Мадам Тарваль вийшла, щоб власноручно приготувати Генріху каву, і Моніка спробувала повернутися до нескінченої розмови.

— Так що ж з вами трапилось у ці дні, Генріх?

— Це дуже довга і надто серйозна історія, щоб розповідати її поспіхом, між двома ковтками вина. Краще розкажіть про себе!

— А чому ви гадаєте, що мою розповідь можна вмістити між двома ковтками вина? Може, й зі мною сталося щось дуже важливе і дуже серйозне!

— Тоді я не підведуся, поки ви мені не скажете, що саме!

— О, в такому разі вам доведеться сидіти дуже довго! — розсміялася дівчина. — Можливо, все життя...

— Це означає, що ви мені не довіряєте, Моніко?

— Це означає, що я не довіряю ще самій собі.

— І довго так триватиме?

— Поки я не переконаюся, що й ви не приховуєте від мене своїх таємниць.

— Це натяк на Мюнхен?

— На Мюнхен, на Бонвіль, на Сан-Ремі...

— Вас мучить жіноча цікавість.

— Ні, мене мучить... — Дівчина схопилася з місця. — На добраніч, Генріх! — гукнула вона і зникла за дверима.

Нашвидку повечерявши, Генріх, хоч і була вже пізня година, пішов до Лютца.

Гауптман напівлежав у ліжкові, підмостивши під голову кілька подушок. На невеличкому столику біля ліжка стояли тарілка з немудрою закускою, попільничка і пляшка грапа. Пляшки валялися під столиком і ліжком.

— Що з тобою, Карл? Ти захворів? І чому неприбрано в кімнаті? Денщик!

— Я слухаю, гер обер-лейтенант! — денщик стояв на порозі, виструнчившись, хоч по плямах на обличчі було видно, що і він спробував грапа.

— Негайно прибрати! Живо!

Денщик почав збирати пляшки, що валялися на підлозі. Одна з них була ще повна, і Лютц, перехилившись, взяв її і сховав під подушку.

— А це для чого, Карл?

— Пити буду! Сьогодні, завтра, позавтра!
Щодня!

— Та що з тобою? — стурбувався Генріх. Він знав, що Лютц ніколи не пив на самоті, та ще так багато. Занепокоєння викликав і хворий вигляд Карла, його надто блискучі очі. — Ти хворий?

— Хворий? Ні, я здоровіший, ніж будь-коли. І саме тому, що я поздоровішав, мені не можна залишатися тверезим!

Лютц схопив зі столика недопиту пляшку і нахильці почав з неї пити. Генріх відібрав пляшку і поставив її на столик.

— Ну, Карл?

Лютц мовчки напівпідвівся.

— От скажи: якби до тебе в кімнату вдерся, скажімо, Міллер? П'яний і нахабний. Поклався у чоботях на твоє ліжко, а тобі б запропонував або забиратися з номера, або спати на підлозі. Що б ти зробив?

— Я викинув би його геть, спустив би зі сходів.

— А чого ж, чорт забори, ми вимагаємо від французів? — люто вигукнув гауптман і, стиснувши кулак, рвучко відкинув руку. Недопита пляшка, що стояла на столику, відлетіла в куток кімнати і з брязкотом розбилася.

Переляканий денщик зазирнув у двері.

— Приберіть і йдіть додому, ви нам сьогодні не потрібні, — наказав Генріх. Йому не хотілося, щоб слова хворобливо збудженого гауптмана чув хтось сторонній.

— Тобі треба заспокоїтися, оговтатися, ти хворий!

— А я тобі доведу, що я абсолютно здоровий! Хочеш, доведу? Ну, кажи, хочеш?

— Я слухаю.

— Тобі не доводилося бувати в герцогстві Люксембургському?

— Якось проїздив його.

— Правда, воно зовсім маленьке, крихітне? Адже так?

— Ну?

— Так от, я підрахував: коли все населення всієї земної кулі зібрати до купи і вишикувати його колонами, то воно вміститься на половині території герцогства Люксембургського, а друга половина її лишиться вільною. Чуєш, все населення всієї земної кулі! Уявляєш, як мало людей на цьому богом проклятому світі? Всіх їх можна зібрати на половині території Люксембургу, і земна куля вільна! Всі багатства, всі моря, лани, підземні скарби — все до послуг цієї пригорщі людей, зібраних на оцій цяточці землі!

Лютц схопив з ліжка карту земної кулі і підніс її Генріху до очей.

— Бачиш! Ось тут може вміститися все людство! А оце все до послуг людей. Весь світ! Яке прекрасне життя могло б бути на нашій планеті, Генріх!

Генріх пройшов до другої кімнати, де стояв умивальник, намочив рушника і приклав його Лютцу до лоба, силоміць примусивши його лежати.

— Та я не хворий, зрозумій!

Не слухаючи заперечень Лютца, Генріх витяг з кишені порошок і простягнув його гауптману.

— Це що?

— Снотворне.

— А ти дай мені краще чогось такого, щоб я заснув навічно! Адже страшно власною рукою послати собі кулю в лоба!

— Ти що, збожеволів?

— А ти б не втратив розуму, коли б на твоїх очах Міллер п'ять чоловік... з кручі... А жінці — дві кулі в живіт... Розумієш, вагітній жінці! О, я не можу, не можу... не можу цього забути! — вигукував Лютц у нестямі. Його всього трусило, слова переривалися риданнями.

Генріх знав, що в таких випадках треба мовчати, і тому ні про що не розпитував. Він примусив Лютца випити порошок, вкрив його ковдрою аж до підборіддя, дав допити грапа, щоб хворий швидше зігрівся.

— Лежи спокійно і спробуй заснути.

— Заснути ... Я так хочу заснути... Я вже три ночі не можу заснути! З того часу, як Міллер...

— Мовчи! Чуєш, ні про що не говори! Я однаково заткну вуха і не буду слухати.

Поволі збудження почало спадати, і за півгодини снотворте перемогло. Лютц заснув.

Генріх не наважився лишити його самого, хоч був дуже стомлений після дороги. Підклавши під голову стару шинелю Лютца, він уклався спати на дивані, але заснув не відразу.

Ніч минула спокійно, хворий не прокидався. Вранці з'явився денщик, і Генріх, наказавши йому не будити гауптмана, скільки б той не спав, пішов до штабу.

Генерал зустрів свого офіцера для особливих доручень привітно, але цього разу був небалакучий. На

лівому рукаві його мундира все ще чорніла траурна пов'язка, хоч офіційно оголошений триденний траур уже скінчився.

— За всі мої шістдесят п'ять років життя, обер-лейтенант, ці дні найчорніші. Історія воєнних перемог Німеччини досі вихвалялася Седаном, як найблискучішою операцією дев'ятнадцятого сторіччя. Яскравість нашої перемоги під Седаном померкла перед ганьбою поразки на берегах Волги.

— Я чув від свого батька, що в генштабі нині розробляють плани якихось нових операцій, які допоможуть не тільки виправити становище, а й...

Генерал безнадійно махнув рукою.

— Хочу вірити, але... Втім майбутнє покаже! А тепер, гер обер-лейтенант, ідіть, відпочивайте з дороги. Коли будуть якісь доручення, я вас покличу.

По обіді Генріх зайшов до Лютца, але той, змучений триденним безсонням, не прокидався. Піти хіба до Міллера і обережно розпитати в нього, що саме так вплинуло на Карла? Генріх подзвонив начальнику служби СД. Але до телефону підійшов Заугель. Він повідомив, що Міллер ще вчора ввечері кудись поїхав і, можливо, повернеться сьогодні надвечір.

Довелося залишитись у себе в номері.

Ввечері подзвонив Лютц.

Карл зустрів Генріха ніяковою посмішкою. Він уже зовсім заспокоївся, але був вкрай знесилений. Очевидно, збудження попередніх днів виснажило організм хворого.

Тепер Лютц міг спокійно розповісти, що спричинилося до його хвороби. Виявилось, що Міллер вирішив розважити Лютца і, не попередивши, в чому річ, повіз

його на розстріл п'яти французів, серед яких була вагітна жінка. Сцена ця так вплинула на гауптмана, що, повернувшись додому, він зліг.

— Ти розумієш, Генріх, мені соромно носити після цього мундир офіцера. А найбільше гнітить, доводить до нестями те, що я маю мовчати, приховувати свої думки, бо скажи я щось, і той-таки Міллер зіпхне мене з кручі, як тих французів.

— Так, Міллер на це здатний...

— Я бився під Дюнкерком, мені ніхто не може закинути, що я боягуз. Але я хочу воювати, а не катувати вагітних жінок!

Задзвонив телефон. Генріх підняв трубку.

— Це Гольдрінг і є. Що?.. Зараз буду!

— Мабуть, бог почув твої молитви, Карл. Міллера поранили макі, він просить мене і Заугеля приїхати до нього.

— Виявляється, на світі ще лишилося трохи справедливості! А де ж він зараз, вдома?

— Ні, Заугель каже, що в госпіталі. Якщо рано повернуся, зайду до тебе і все розкажу.

По дорозі до госпіталю Заугель розповів Генріху, що Міллера, виявляється, привезли годин зо дві тому і що йому вже встигли зробити операцію. Яке саме поранення дістав Міллер, Заугель не знав, але сподівався, що не тяжке, інакше б пораненого відправили в Шамбері, а не залишили тут, в Сан-Ремі, де госпіталь був невеличкий і погано обладнаний.

Для Міллера відвели окрему кімнату на другому поверсі. Головний лікар провів обер-лейтенанта і лейтенанта до самих її дверей і попередив:

— Після операції йому потрібен спокій. Дуже прошу довго не затримуватись!

Це попередження зроблено було швидше для проформи, бо поранений почував себе непогано, хоч, звичайно, ослаб і зблід. Він коротко розповів Генріху і Заугелю про обставини, за яких усе сталося. Виявляється, вчора ранком велика група макі атакувала егерську роту, що охороняла один з найбільших перевалів, розметала її і прорвалася з гір. Міллер опинився на перевалі випадково, але йому не лишалося нічого іншого, як теж вступити в бій, під час якого осколок партизанської гранати влучив йому в ліву лопатку.

— Ще півсантиметра — і він був би у мене в легенях, — не без гордощів заявив Міллер. Тепер, коли все минулося благополучно, він і справді пишався, що йому довелося побувати в бою — медаль за поранення забезпечена, а це ще одна ознака його заслуг перед фатерляндом!

— Даремно, Ганс, ви втрутилися в цю історію, адже для вас усе це могло скінчитися значно гірше, — докірливо зауважив Генріх. — А куди ж поділися охоронці перевалу?

— Розбіглися після першого натиску. Мое щастя, що я встиг ускочити в машину... Тепер від макі можна чекати всіляких несподіванок. Те, що така велика група прорвалася з гір, вимагає від нас особливих заходів. Звісно, командування дивізії зробить, що потрібно, але служба СД повинна також працювати особливо чітко. Дуже погано, що я змушений лежати в той час, коли треба діяти, і я, власне, покликав вас, щоб порадитись: чи варто просити начальство прислати когось на допо-

могу Заугелю на час моєї хвороби? Про моє поранення слід, звичайно, негайно сповістити в Ліон...

Генріх кинув погляд на заступника Міллера. Ніжні, рожеві щоки лейтенанта вкрилися червоними плямами, губи ображено здригнулися.

— Пробачте, гер Заугель, і ви, Ганс, коли я першим висловлю свою думку — адже я можу виступати лише як порадник! Але мені здається, Ганс, що ваш заступник може цілком впоратися з обов'язками начальника навіть у такі тривожні дні. До того ж і ви, треба сподіватися, будете прикуті до ліжка не так вже й довго. Звичайно, роботи у гер Заугеля побільшає, але він завжди може розраховувати на мою допомогу в справах, які потребують додержання якихось особливих таємниць...

— Я дуже радий, Генріх, що моя думка збіглася з вашою. Поява нової людини тільки ускладнить справу і відволікатиме Заугеля від основної роботи — доведеться вводити прибулого в курс справ, ознайомлювати з обстановкою, а це штука марудна... А за вашу пропозицію допомогти щиро вдячний! Признатися, я на неї розраховував.

— Час закінчувати побачення! — невдоволено зауважив лікар, просуваючи голову у відхилені двері.

— Одну хвилинку, я лише дам кілька розпоряджень своєму заступникові.

Генріх підвівся.

— Тоді не буду вам заважати. Я зачекаю гер Заугеля у вестибюлі або в машині.

“Звичайно, добре було б лишитися і послухати, — думав Генріх, спускаючись сходами, — але не слід виказувати перед Заугелем, що мене хоч трохи цікав-

лять справи служби СД. Він розумніший за Міллера і не залежить від мене так, як той! Поки що! Але мені конче треба знайти найуразливіше місце цього “аристократа духу”. Він перебільшеної думки про свою персону, це ясно. Оті його розмови про надлюдину, якою він себе безперечно вважає... Своєрідна манія величності! У таких людей звичайно буває непомірно розвинена честолюбність і хворобливе самолюбство. На цих струнках і будемо поки грати...”

Поява лейтенанта перервала роздуми Генріха. Обличчя Заугеля сяяло самовдоволенням.

— Я щиро вдячний вам, бароне, за високу думку про мої здібності! — сказав він, сівши в машину. — Справді, було б дуже неприємно марнувати час, знайомлячись з тимчасовим начальством. До Міллера я вже звик, і хоча в нього, як і в кожного з нас, є деякі вади, але ми з ним знайшли спільну мову.

— О, гер Заугель, я лише висловив те, що думав і в чому твердо переконаний! Не треба бути дуже спостережливим, щоб зрозуміти: посада заступника Міллера — масштаби для вас замалі. Ви знаєте, що ми з Гансом у дуже дружніх стосунках, я ціную його ставлення до мене, сам щиро йому симпатизую, але...

Заугель кинув на свого співрозмовника запитливий, нетерплячий погляд.

— Але, — продовжував Генріх після паузи, — треба ж бути відвертим: Міллер — це вже анахронізм, він живе виключно за рахунок своїх старих заслуг і заступає шлях іншим! Слово “інші” я вживаю не в тому примітивному значенні, якого йому звичайно надають. Це не просто молодший і навіть талановитіший праців-

ник. Це цілком нова порода людей, що народилися в добу найвищого пробудження духу Німеччини і тому несуть у собі всі ознаки людей цілком нової вдачі: завойовників, панів!

— Ви, бароне, виявляється, тонкий психолог і дуже цікавий співрозмовник. Ще не так пізно, і я був би радий, якби ви зайшли до мене на часинку. Ми б продовжили цю розмову за чашкою міцної кави. На жаль, не можу запропонувати вам нічого іншого — мені ще треба сьогодні працювати, і я мушу бути, як кажуть, у формі.

— Чашка міцної кави і розмова з людиною, яка може говорити про речі філософського порядку, це такі рідкісні явища в Сан-Ремі! Тому я з радістю приймаю ваше запрошення. Скучив і за першим, і за другим! — розсміявся Генріх.

У невеличкій трикімнатній квартирі Заугеля пахло парфумами, хорошими сигарами, справжнім мокко. Очевидно, кімнати рідко провітрювали, бо ці запахи так усталились, що створювали своєрідну задушливу атмосферу, яка буває в будуарах кокоток. Та й усе інше тут нагадувало швидше будуар, ніж кімнату офіцера, та ще у воєнний час: м'які килими, якими було завішано стіни і вкрито підлогу, Мережані завіски на вікнах, безліч статуеток, вазочок, флакончиків. І єдиною річчю, яка дивно дисгармоніювала з усім, був великий портрет Ніцше, вправлений в чорну, без усяких прикрас раму.

Помітивши погляд Генріха, що зупинився на портреті, Заугель патетично сказав:

— Мій духовний батько! З цим зображенням я не розлучаюся ніколи! І з цими книжками теж.

Заугель підійшов до етажерки і зняв з верхньої полиці кілька переплетених у дорозі палітурки книжок. Генріх одну за одною розгорнув їх: “По той бік добра і зла”, “Так сказав Заратустра”, “Присмерки богів” — Ніцше, “Майн кампф” — Гітлера.

“Ну і звалище!” — подумав Генріх, і йому здалося, що від книжок тхне гнилятиною. Нестерпно захотілося на свіже повітря, від задушливої атмосфери трохи нудило, і Генріх почав було підшукувати привід, щоб скоріше піти, але в цей час денщик приніс каву, лимони, пляшечку лікеру.

Попиваючи чорну каву, Генріх і Заугель довго розмовляли на різні філософські теми. Виявилось, що лейтенант трохи знайомий з новітніми течіями філософської думки, трохи знається на старій німецькій філософії. Цих куцих знань було замало, щоб привчитися бодай логічно мислити, але досить для того, щоб говорити про все з апломбом невігласа. І Заугель крушив Канта і Гегеля, висміював Маркса, поблажливо поплескував по плечу Шопенгауера і, захлинаючись від захвату, вихваляв геній свого улюбленого Ніцше — його він вважав предтечею нової зорі для раси звитяжців, які піднімуться понад гранню, що відділяє добро від зла, і досягнуть сяючих вершин, де пануватиме людина-бог. Генріху довелося мобілізувати всю свою витримку, щоб не розреготатися, слухаючи цю нісенітницю, і підтримувати розмову. А Заугель був у захваті, що знайшов такого уважного слухача і, як він висловився, однодумця.

Потроху від високих матерій розмова перейшла на теми більш життєві, зокрема на обстановку, що

створилася в зв'язку з посиленням активності макі. Генріх нагадав Заугелю про свою готовність допомогти йому під час хвороби Міллера, якщо в цьому виникне потреба.

— Я з радістю скористаюся з ваших послуг, барон, і навіть маю дещо на увазі. Але спочатку хотів вас застерегти... якщо ви дозволите, звичайно.

— О, прошу!

— Ви поводити себе трохи необережно, бароне, і дещо легковажно у виборі своїх знайомств...

— Що ви цим хочете сказати?

— А перегляньте всі свої прихильності і скажіть — ви можете поручитися за всіх?

— Розумію, розумію, любий Заугель, на що ви натякаєте! Спасибі за делікатність, з якою ви порушили це надто інтимне питання, але запевняю вас, у даному випадку треба підходити з іншою міркою! У моїх стосунках з жінками я дотримуюсь однієї — красива ця жінка чи ні. На мій погляд, це єдина мірка, з якою можна підходити до жіноцтва, бо вони, жінки, як і ваша надлюдина, стоять по той бік добра і зла!

— Ви так гадаєте? А коли я скажу, що рідний брат мадемуазель Моніки французький терорист?

— Не може бути! Така добропорядна родина!

— Сумую, що доводиться вас розчаровувати, але це так. Вчора на слідстві один спійманий макі повідомив мені цю цікаву подробицю з біографії мадемуазель. Не виключена можливість, що і вона сама...

— Фу, як неприємно! І добре, що ви мене попередили, я перед вами в боргу! Треба буде придивитися уважніше...

— Я встановив за нею нагляд уже давно — мою увагу привернуло те, що вона надто часто їздить на електростанцію, буцімто до свого нареченого. Досі я це сприймав як цілком природну річ. Але той макі, якого я допитував, працює саме на станції і запевняє, що зустрічі мадемуазель із слюсарем Франсуа Флорентеном аж ніяк не нагадують побачень закоханих...

— Я взагалі вперше чую, що у неї є якийсь наречений. Так он чим пояснюється її неприступність! Ні, це просто комічно, що моїм суперником може бути якийсь слюсар! Барон і слюсар! Знаєте що, Заугель, зробіть мені приємність, дозвольте порозмовляти з цим макі!

— Це дуже легко зробити, але не сьогодні! Він погодився давати мені деяку інформацію, і вчора я відпустив його. Тільки він з'явиться — спеціально викликати його мені не хочеться, щоб не привернути уваги! — я зараз же повідомлю вас.

— Прикинутися такою наївною, скромною... Ніколи не думав, що жінка може так мене ошукати!

— А що, коли мадемуазель використала знайомство з вами, щоб здобувати для макі якісь відомості?

— Тоді їй не дуже пощастило! У мене правило — з жінками про справи, навіть серйозні речі, не говорити.

— Ну, іноді можна випадково обмовитися словом...

— Ви маєте рацію, чорт забери! Ні, тільки подумати: макі хочуть використати у своїх цілях сина генерал-майора Бертгольда! Парадокс, справжній парадокс!

— Я хочу попередити вас, бароне: все, що я сказав, поки наша з вами таємниця. Навіть гер Міллер не знає про мої підозри. Ми з вами самі перевіримо, мають вони якусь підставу чи ні.

— Я допоможу вам, гер Заугель!

— Це дуже легко зробити: завтра я вам дам один документ, ніби секретного характеру, ви лишіть його у себе в номері і пошліть кудись свого денщика, щоб мадемуазель не знала. Решту я беру на себе. Згодні?

— Я вважаю справою своєї честі допомогти вам у цьому. І сподіваюся, що зможу у найближчий час віддячити вам за ту послугу, яку ви мені сьогодні зробили, відкривши очі на стан речей. Жених він їй чи не жених, мене дурили однаково! А я цього нікому не подарую!

Заходить до Лютца було пізно і, розпрощавшись з Заугелем, Генріх поспішив у готель. Дорогою він намагався не думати про ті неприємні речі, про які щойно дізнався. Треба було заспокоїтися, дати відпочити мозкові. І в голові, тільки він вийшов на вулицю, справді пояснишало. Свіже повітря, мов прохолодна купіль, змивало з тіла втому, і Генріх відчув себе зібраним, готовим до боротьби.

Так, боротися доведеться, це очевидно. І двобій з Заугелем у нього буде запеклий. Коли той уже схопився за ниточку, яка йде від клубка, то рано чи пізно, а ниточка приведе його до правди. Якщо її не перерубати відразу! Але як це зробити? Найперше — знешкодити провокатора! Він може прискорити хід подій. Це особливо небезпечно тепер, коли Заугель уже натрапив на вірний слід: Франсуа — Моніка, Мо-

ніка — Франсуа. А від них до нього теж веде ниточка, і не сьогодні-завтра Заугель зможе намацати і її. Бо про те, що сталося на плато, коли Генріх відпустив двох партизанів, безумовно знають не тільки мадам Тарваль і та стара селянка, а й дехто з макі, можливо, і той провокатор з електростанції. Якщо це так, то Заугель матиме можливість захопити ниточку далі: Гольдрінг — Моніка — Франсуа. Отже, будь-що і на-самперед треба покінчити з провокатором!

Цієї ночі Генріх довго не спав, а ранком прийшов снідати значно раніше, ніж звичайно. Але Моніка, мов на гріх, уже вийшла з дому в якихось господарських справах. Генріх зустрів її по дорозі вже біля самого штабу.

— Моніко, я мушу поговорити з вами у важливій справі. Дуже прошу, будьте сьогодні дома і нікуди не виходьте! Я постараюся повернутися додому якнай-скоріше, але, може статися, що генерал мене чимось затримає. Однаково чекайте, поки я не прийду. Довго розмовляти на вулиці нам незручно з ряду причин, а тому ніяких пояснень я вам зараз дати не можу. Скажу лише одне — за вами встановлено нагляд.

Генріх, сміючись, потиснув дівчині руку і зник у дверях штабу. Моніка весело помахала йому рукою. Нікому з перехожих, що спостерігали цю сцену, і на думку не спало, як тривожно калатали серця в цю мить у цього веселого офіцера і красивої усміхненої дівчини.

— Вам телеграма, гер обер-лейтенант! — сповістив черговий по штабу.

“Сьогодні о шістнадцятій двадцять буду в Шамбері. Зустрічайте. Бертина”.

“Якого диявола тобі тут потрібно!” — про себе вилаявся Генріх і ще раз перечитав телеграму, звірив дату — Бертина телеграфувала сьогодні вранці, о шостій.

Генріх постукав до кабінету Еверса.

— Будуть якісь доручення, гер генерал?

— Сьогодні ні.

— Тоді дозвольте звернутися до вас з проханням!

— Радий буду його задовольнити.

— Я одержав щойно телеграму від племінниці Бертгольда, вона просить зустріти її о четвертій з хвилинами в Шамбері. Якщо ви дозволите...

Генерал глянув на годинника.

— Вам щастить, гер обер-лейтенант, як завжди: за тридцять хвилин заступник Міллера, гер Заугель, виїздить моєю машиною в супроводі охорони до Шамбері зустрічати пропагандиста від штаб-квартири. Ви можете поїхати з ним.

— Безмежно вам вдячний, гер генерал!

Заугель щиро зрадів, дізнавшись, що в нього буде такий супутник у поїзді, як Гольдрінг, і пообіцяв рівно за півгодини чекати з машиною біля готелю.

Не піднімаючись до себе в номер, Генріх розшукав Моніку.

Дівчина зустріла його стурбованим, запитливим поглядом.

— Обставини склалися так, що я зараз мушу їхати, за кілька хвилин за мною заїде заступник Міллера, Заугель, — сказав він поспішно. — Ось проти цього Заугеля я і хочу вас застерегти. Він сказав мені, що на електростанції, куди ви часто їздите, працює його агент, якого всі вважають за макі, і що цей агент має

якісь підозри проти вас і Франсуа Флорентена. За розпорядженням Заугеля, за вами встановлено пильний нагляд. Очевидно, і за Франсуа Флорентеном теж. Висновки зробіть ви самі. А тепер не треба, щоб Заугель мене бачив з вами, — я краще вийду і почекаю його біля входу в готель.

Зачувши, що до готелю під'їхала якась машина, Моніка швидко зникла в дверях буфетної, не встигнувши сказати навіть слова. Генріх встиг перехопити лише її вдячний погляд.

— Кого це ви зустрічаєте з таким почотом? — запитав Генріх Заугеля, коли їхній “хорх” помчав по шосе слідом за автомашиною з п'ятьма автоматниками.

— Пфайфера! Самого Пфайфера, бароне!

Генріх знизав плечима, бо прізвище це не справило на нього найменшого враження.

— Як, ви не знаєте Пфайфера? — здивувався Заугель. — Та це ж один з найкращих ораторів Німеччини, один з найближчих помічників Геббельса!

Очевидно, Заугель мав рацію так говорити: принаймні в Шамбері їх повідомили, що виступи Пфайфера користуються виключним успіхом. Він, як виявилось, прибув ще вранці і вже встиг зробити доповідь перед офіцерами гарнізону і в двох підрозділах перед солдатами. Тема всіх виступів була одна — “Що сталося під Сталінградом”.

У розшуках Пфайфера Генріх і Заугель побували на двох мітингах і вислухали дві промови сучасного Ціцерона. Пфайфер, присадкуватий чоловік з солідним черевцем, справді був непоганим оратором. Очевидно, пропагандист виступав на тему про Сталінград

багато разів. Він сипав цифрами, фактами, іменами, назвами населених пунктів, не зазираючи ні в тези, ні в блокнот, яким вимахував, тримаючи то в лівій, то в правій руці. За Пфайфером виходило, що до поразки під Сталінградом спричинилося велике розтягнення лінії фронтів, утруднення з транспортом, і коли армія фюрера скоротить фронти, знову набереться сил, усе піде гаразд і вже цього, 1943 року, вона помститься більшовикам за загиблих на берегах Волги.

Пфайфер говорив гаряче, навіть палко, голос у нього був дужий і добре натренований. Оратор то притишував його до шепотіння, чутного навіть у найвіддаленіших рядах, то підносив до лункого гуркоту, що розлягався над натовпом, як справжнє гуркотіння грому. Генріх спостерігав за обличчями слухачів і мусив констатувати — ораторське мистецтво Пфайфера впливало на аудиторію: солдати разом з ним кричали “Гох!”, коли того хотів промовець, і мало не плакали там, де він, притишивши голос, з трагічним тремтінням у найбільш патетичних місцях говорив про загибель армії Паулюса.

Після другого мітингу Заугелью, нарешті, пощастило ввіймати пропагандиста, але Пфайфер категорично заявив, що до восьмої вечора нема чого й думати виїхати з Шамбері, бо йому треба виступити ще в кількох місцях.

— Смію нагадати, гер Пфайфер, що в нас тепер не дуже спокійно, і краще було б або виїхати відразу, або заночувати в Шамбері і рушити в дорогу ранком, — зауважив Заугель.

— А з якого це часу офіцери армії фюрера почали

боятися темряви? Я звик до думки, що бояться її лише діти! — пожартував Пфайфер і окинув переможним поглядом численний почот, що його оточував.

Присутні зареготали. Заугель почервонів і відійшов.

— Гер Пфайфер, очевидно, не знає умов, які склалися в нас останнім часом, — поскаржився він Генріху.

— Гер Заугель, я вважаю, що ви цілком правильно зробили, попередивши гостя про небезпеку їздити ввечері. І мене дивує його легковажність і цей чисто демагогічний закид про боягузтво. Подивимось, куди подінеться його хоробрість вночі, та ще коли справді наскочать макі! Нам що, ми люди військові, звикли дивитися небезпеці в очі, а цей балакун, мабуть, і не нюхав пороху.

І Заугелю довелося приховати своє занепокоєння. Не міг же він признатися Генріху, що сам боїться їхати вночі, особливо тепер, коли великий загін макі спустився з гір!

О четвертій двадцять дня Генріх і Заугель зустрічали на вокзалі Бертину.

— Який вітер заніс вас у наші краї? — запитав гостю Генріх, тільки вона з'явилася на східцях вагона.

Бертина була в парадній формі і навіть в кашкеті замість форменого берета, якого дозволялося носити жінкам-есесівкам.

Заугель, не приховуючи захоплення, дивився на гостю.

— Попутний, бароне, що завжди віє для тих, хто вміє вправлятися з парусами!.. А це хто? — Бертина

протягла руку Заугелю. — У мене таке враження, Генріх, ніби у вашій дивізії зібрано всіх красивих офіцерів нашої армії. Так куди і як ми поїдемо зараз?

— Це цілком залежатиме від вашого бажання: ми можемо виїхати машиною — сьогодні ввечері, або поїздом — завтра вранці.

— Мене влаштовує і перший, і другий варіант, отже, робіть, як хочете.

Генріх задалегідь замовив для Бертини номер в офіцерському готелі, але вона заявила, що спочивати не буде, а воліє пообідати, а потім пройтися по місту.

Перепросившись, Заугель пішов уточнювати з Пфайфером час від'їзду, а Бертина і Генріх спустилися в ресторан.

— Ви так і не пояснили, Бертино, що то за попутний вітер прибив вас до наших берегів і чи надовго? — запитав Генріх, коли вони зручно розташувалися в окремій кабіні і офіціант, подавши замовлення, вийшов.

— Інакше кажучи: звідки вас принесло і як довго ви надокучатимете мені? — розсміялася Бертина і з викликом глянула на співрозмовника.

— Я, здається, не дав вам жодної підстави зробити такий висновок.

— А ваше вперте небажання відповісти на мій лист? А те, що ви навіть для форми не запросили мене на заручини?

— Ви жінка, Бертино, і повинні здогадатися: я не листувався з вами і уникав вас бачити саме тому, що дуже хотів цього!

— О, Генріх, — це майже освідчення! Дивіться,

щоб я не спіймала вас на слові! Адже я тепер буду майже вашою сусідкою і мушу попередити: хочу віддячити цій широконосій Лорхен, викравши в неї з-під носа жениха!

— Як це будете моєю сусідкою? Адже концтабір, де ви працюєте, наскільки я пам'ятаю, у Східній Пруссії?

Бертина підняла одне плече і повернулась ним до Генріха.

— Ви дуже неуважні, бароне! Зверніть увагу ось на це! — Бертина постукала пальцем по невеликому погону.

— О, та вас можна поздоровити!

— Як бачите! А це означає не лише підвищення в чині, а й підвищення на посаді. Мене призначено начальницею жіночого концтабору посиленого режиму в Понте-Сан-Мартін, це, здається, недалеко від Сан-Ремі.

— Посиленого режиму? Що це означає, коли перекласти на звичайну людську мову?

— Це означає, що до мене виявили особливу довіру. Прийнявши табір, я маю скласти своєрідний іспит, тобто встановити в ньому такий режим, за якого всі ці полонянки перетворяться на живих роботів, на звичайну робочу худобу і забудуть думати не те що про непокору, а навіть про те, що вони колись вважали себе людьми!

Бертина випила чарку коньяку і затилася сигаре-тою. Її великі сині очі збуджено блищали, ніздрі тонкого носа здригалися, губи щільно стиснулися.

— Тоді я не розумію, чому саме вас призначили в цей табір. Адже ви все-таки жінка, Бертино!

— Ви могли б сказати люб'язніше: красива жінка.

— О, це навряд чи наслідиться хтось заперечувати! А тим більше я. Але ви все-таки не відповіли на моє запитання.

— Боже мій, Генріх, ви страшенно старомодний, ви зворушливо старомодний! Тепер я розумію, чому ви обрали в подруги свого життя Лору! Самочка, що в'яже своєму володарю теплі шкарпетки і напульсники, Маргарита з прялкою в руках, у кращому разі, маленька актриса кабаре з легким присмаком пороку — і вас не нудить від цього ідеалу добропорядних німців? Нас, справжніх арійок, принаймні вже занудило.

— Бертино, це ж крамола, справжня крамола! Ви забуваєте, що сказав фюрер про обов'язки жінки та її місце в суспільстві...

— А, три "К"! Закони, настанови даються для нас, а у кожної нації є свої обранці, які ці закони створюють. І я належатиму до таких обранців! Я вже до них належу. Даремно ви не приїхали до мене в табір — пам'ятаєте, я вас запрошувала? Ви б побачили, як тремтить переді мною увесь цей набрід: француженки, росіянки, голландки, польки, бельгійки... навіть німкені, що зневажили свою расу! О, мені було надано необмежені права і, будьте певні, я їх використала!

Відкинувшись на спинку стільця, Бертина примружила очі, ніби вдивлялася в якусь далеку картину, що постала перед нею, і раптом розсміялася.

— Хочете, я вам розкажу, за що мені вже на третій місяць служби присвоїли звання ротенфюрера і призначили наглядачкою блоку ув'язнених жінок? Це так кумедно, що я завжди сміюся, коли згадую. У мене

був чудесний пес Рекс, і я його натренувала на моїй покоївці, дебелий голландці, хапати її за литки, тільки вона нахилиться. Рекс просто скаженів від люті, коли бачив жіночі литки! От уявіть таку картину. Приїздить комісія служби СД оглядати табір. Я вишикувала всіх своїх жінок, проходжу повз них, ніби роблячи перевірку, витягаю з кишені брюк носовичка, і раптом кишенька ненароком вивертається і на землю сипляться дрібні монети. Цілком природно, що я наказую їх негайно підібрати. І от, коли всі жінки нахилилися за монетами, я тихенько свиснула, і до мене стрімголов летить Рекс. Ви не можете уявити, що тут зчинилося! Члени комісії мало не вмерли з реготу, і вже за тиждень я одержала своє перше підвищення по службі.

— Що ж допомогло вашому дальшому просуванню? Адже ви просунулися дуже швидко!

— О, просто блискавично швидко! Я запровадила деякі вдосконалення в системі охорони ув'язнених і в самому режимі для них. Крім того, я добре вивчила смаки свого начальства... Коли прибувала партія нових полонянок, я відбирала наймолодших і найкрасивіших серед них і знала, яку кому направити... На кінець року я вже була заступником начальника всього табору!

— Так ви скоро дослужитесь і до генерала!

— О, кар'єру я зроблю!

Захоплена своїми спогадами, Бертина не помітила ні іронічності тону Генріха, ні лихих вогників у його очах.

— Щодо своєї дальшої кар'єри, то я велику надію покладаю саме на цей концтабір, який маю прийняти. Нещодавно там убили начальника, старшу наглядачку

і одного солдата — охоронця, що їх супроводжував. Спеціальна комісія розслідувала цю пригоду, багатьох повісили, але справжніх винуватців убивства так і не знайшли. Мені доручено встановити в цьому концтаборі найжорстокіший режим, і я вже розробила план заходів. О, я цілком певна, що свого досягну! За яку завгодно ціну, навіть коли б мені довелося повісити кожну третю!

Генріх відчув, що у нього тьмариться в очах. Обличчя Бертини відсунулось кудись назад і здавалось маленьким, немов гадюча голівка, потім знову наблизилось і стало таким великим, що він уже не відрізняв на ньому окремих рис.

— Що з вами, Генріх? — почув він голос Бертини і раптом немов прокинувся від сну.

“Вона не доїде до табору. Як це зробити, — не знаю, але вона до табору не доїде!” — твердо вирішив він, і одразу йому стало легше.

— Чому ви замислились?

— Після контузії, яку я дістав під час нападу макі, у мене часто раптово починає боліти голова і тьмариться в очах! — навмання пояснив Генріх.

— Бідненький! — перехилилася через столик Бертина і провела рукою по голові Генріха.

Поява Заугеля перервала цю ліричну сцену. Він повідомив, що Пфайфер погодився взяти з собою даму, навіть був задоволений з цього, тільки просив вчасно бути біля штабу корпусу.

З Шамбері виїхали рівно о восьмій вечора. На передньому сидінні поруч шофера сидів Пфайфер, на середньому Заугель, на задніх — Бертина і Генріх.

Тільки машина від'їхала, Бертина міцно притиснулася всім тілом до Генріха і взяла його під руку.

— Невже я гірша за ту широконосу качку Лору? — тихенько прошепотіла вона.

— Ви її перевершили в усьому! — багатозначно посміхнувся Генріх.

Бертина вдячно потиснула йому руку і відсунулася, бо Пфайфер, трохи посовавшись на своєму місці, повернувся обличчям до пасажирів, що сиділи позад нього в машині.

— Так ви вважаєте, що ввечері їхати по цій дорозі небезпечно? — запитав він Заугеля, чомусь притиснувши голос.

— Вдень безпечніше, — ухилився від прямої відповіді Заугель.

— А ви як гадаєте, гер обер-лейтенант?

— Я вважаю, гер Пфайфер, що під час війни скрізь небезпечно, — байдуже відповів Генріх. — Лише вчора, приміром, у нас тут з гір прорвалася велика група макі...

— Велика, кажете? — у голосі прославленого оратора відчувся переляк.

— Більше роти.

— А хіба вони наважаться напасти на нас, коли попереду їдуть автоматники, а позаду ми — троє озброєних пістолетами мужчин і шофер з автоматом?

— Але зверніть увагу: дорога не пряма, вона круто повертає весь час то праворуч, то ліворуч, і ці повороти...

— Так, так, зрозуміло, — поспішно погодився Пфайфер. — Може, дійсно, нам краще повернутися до Шамбері?

Генріха розбирав сміх. Він згадав, як самовпевнено тримався прославлений оратор удень, його проголошені на мітингу слова: “Німці бояться тільки бога і нікого іншого”.

— Можна, якщо хочете, повернутися, але як це розцінять ваші слухачі в Шамбері? Ми ж не діти, щоб боятися, як ви казали, темряви! Та й повертати вже пізно: макі так само можуть бути ззаду, як і попереду.

Пфайфер замовк.

— А тут, справді, небезпечно? — злякано прошепотіла Бертина.

— Дуже!

— Боже мій! А я у військовій формі!

У машині запанувала та напружена мовчанка, що часом виникає між людьми, які думають про одне, але не наважуються вголос висловити своїх думок.

— Ви musiли все це пояснити мені там, у Шамбері, а не тут серед дороги! — раптом верескливо вигукнув Пфайфер і погрозово глянув на Заугеля.

— Я вам говорив, але ви висміяли мене перед усіма присутніми під час нашої розмови! — огризнувся Заугель.

— Чорт зна що! Доручають охороняти тебе якимсь хлопчакам і навіть не попереджують про обстановку!

Машини на повному ході проминули маленький населений пункт Монт-Бреоль, дорога почала круто підніматися вгору.

— А може, заночуємо в цьому селі? — запитав Пфайфер, звертаючись до Генріха.

— Тут нас уже напевне перестріляють, як курчат! — відповів той. Йому явно хотілося нагнати страху на цього товстого боягуза, який у Шамбері закликав інших до хоробрості.

Повороти все частішали, машини зменшили швидкість до мінімуму і їхали майже впритул одна до одної.

— Дайте сигнал автоматникам, хай вони їдуть швидше! У разі чого ми навіть не зможемо повернути назад! — роздратовано вигукнув Пфайфер.

— На цій дорозі взагалі машину повернути не можна, — спокійно пояснив Генріх.

Мотори ревли. Не маючи змоги розігнати машини, шофери натискували на газ, і лункий рокіт розлягався серед гір.

— Тепер нас чути кілометрів за п'ять, — ніби ненароком кинув Генріх.

— А чи не краще зупинити машину, приглушити мотори і ніч перечекати тут? — голос прославленого оратора втратив басові нотки.

— Ні, ми зараз у найнебезпечнішому місці.

Усі замовкли. Бертина тремтіла, немов її біла пропасниця.

У повній мовчанці проїхали кілометрів десять. Повороти порідшали, і автоматники від'їхали на потрібну дистанцію — метрів за сорок від легкової машини. Ось вони уже наближаються до високої скелі, яку півколом огинає дорога.

Як усе ж таки неприємно їхати й їхати під навислими кам'яними брилами! Швидше б уже завернути, побачити, що попереду нема засідки! Перша вантажна машина вже напівсховалася за поворотом... зникла зовсім. У всіх з грудей виривається полегшене зітхання, і раптом цей віддих наче знов забиває назад у груди страшний грім, що луною прокочується над горами. Скеля немов розколюється надвоє, перетинаючи шлях

машинам, а відкілясь згори на дорогу з гуркотом звалоються все нові й нові брили каміння, немов прибиваючи своєю вагою слабші звуки кулеметної черги.

Шофер легкової машини на повному ходу загальмував. Генріх відчув, як його кинуло вперед, і боляче вдарився підборіддям об передне сидіння.

— У кювет! — крикнув він і, рвонувши дверцята машини, вистрибнув на дорогу.

Ховаючись за машиною, Генріх проплазував до схилу шосе і майже скотився в кювет. Довга кулеметна черга віялом трасуючих куль пройшла понад ним. Не підводячи голови, Генріх повернувся обличчям до скелі і витяг свій великокаліберний пістолет, потім обережно визирнув. Попереду, впоперек дороги, припавши на задній спущений скат, стояла вантажна машина. Через її борт обличчям униз перехилився вбитий солдат. Три непорушних тіла лежали біля грузовика. І тільки попереду його, біля найбільшої брили, що перетнула дорогу, з кювету злісно огризався німецький автомат.

Припавши обличчям до землі, Генріх подивився ліворуч. За кілька метрів від нього лежав Заугель. Виставивши автомат вперед і заховавши голову, він навмання чергами бив по скелі. Далі Генріх помітив тушу Пфайфера, що притиснувся до каменя, а за ним, очевидно, лежала Бертина — Генріху здалося, що майнула її нога в світлій панчосі.

Кулеметна черга знову пройшла над самою головою і Генріха, але нікого не зачепила.

“Макі хочуть притиснути нас до землі, щоб взяти живими!” — промайнуло в голові.

Генріх знову глянув на Заугеля. Той трохи змінив позу і лежав тепер так, що видно було його перекошене тваринним страхом обличчя. Огидне обличчя ката, що замордував сотні, а може, вже й тисячі людей, і катуватиме далі з садистською насолодою “поета допитів”, як назвав його Міллер.

“Кращої нагоди не буде!”

Генріх повернув кисть правої руки з затиснутим пістолетом і вистрелив. Заугель хитнув головою і ткнувся лобом у приклад автомата...

Притиснувшись головою до землі, непорушно лежав і Генріх. Він підвів її лише тоді, коли кулемет раптом замовк. Але тепер до голови впритул присунулися три автоматних дула.

— Стати! Руки вгору!

Генріх підвівся і побачив, як під дулами автоматів поволі піднімаються з кювету три постаті. Пфайфер, Бертина, шофер! У сутінках, що почали швидко огортати все навколо, їхні обличчя здавалися білими масками.

Один з автоматників підійшов до Заугеля.

— Готовий! — кинув він комусь з партизанів. — У голову!

— Усіх зв’язати!

До Генріха підійшло двоє. Один швидко його обшукав.

— Іч, падло! Аж два пістолети мав! — злісно промовив він, простягаючи знайдений у кишені Генріха маузер і очима вказуючи на великокаліберний пістолет, що лежав на землі.

— І, мабуть, обидва навіть не розряджені!

— Вони перед мирними жителями хоробрі!

— У, гадина! — перший макі щосили вдарив Генріха по обличчю. Той упав.

— Досить вам! — почувся владний голос. — У машину і додому! Швидко!

Підштовхуючи затриманих автоматами в спину, макі підвели Генріха, Пфайфера, Бертину і шофера до машини і наказали сісти на задні сидіння. Навпроти них вмостилися два макі з пістолетами напоготові, на передньому сидінні — ще двоє. Один з них, очевидно командир, гукнув:

— Повертатися старою дорогою і не гаятись!

Машина дала задній хід і так їхала, мабуть, метрів з двісті, поки макі, що сидів за рулем, не завернув у якусь вузьку і в темряві майже непомітну ущелину. Їхали, не включаючи фар, переїжджаючи через купи якогось каміння, провалюючись передніми колесами у глибокі вибоїни і знов здираючись угору. Машину весь час кидало з боку на бік, і Генріх раз у раз стукався то лобом, то скронєю об голову Пфайфера.

Нарешті машина вискочила з ущелини на рівніший шлях і помчала з великою швидкістю. Приблизно за годину вона зупинилася. Макі, що сидів поруч шофера, відкрив дверцята і завів з кимось невидимим у темряві приглушену розмову, потім захлопнув дверцята, і машина рушила далі.

Лише пізньої ночі прибули в гірське селище. Полонених по одному вивели і вкинули в якийсь сарай, де тхнуло гноєм і перепрілою соломною.

— Ніхто не поранений? — тихо запитав Генріх, почувши клацання замка на дверях.

— Я ні! — першим відповів шофер. — А ви, гер Пфайфер?

— О, ради бога, не називайте хоч мого прізвища! — простогнав пропагандист.

— У вас забрано документи, отже, ваше прізвище вже відоме макі!

Пфайфер не то схлипнув, не то гикнув.

Генріх сів на солому. Від удару, яким його почастував макі, страшенно розболілася голова, а ліве око зовсім сховалося за опухом, що дедалі збільшувався.

— Генріх! Генріх! — почулося шепотіння Бертини. — Як ви гадаєте, вони нас розстріляють?

— Спочатку допитають! — зле відрубав Генріх.

Бертина впала на солому, та враз знову схопилася.

— Вони не мають права так поводитися з жінками!

— По-перше, ви для них не жінка, а начальниця табору, де катують їх матерів, сестер, коханих, подруге...

— Відірвіть зубами погони! — Бертина присунула плече до обличчя Генріха, але той відсторонився.

— Зайвий клопіт! — насмішкувато сказав він. — Адже й ваші документи вони забрали!

— Це через вас, це через вас усе так сталося! О, навіщо, навіщо я з вами поїхала!

Генріх відійшов у куток сарая і сів, прихилившись лівою запухлою стороною обличчя до холодної кам'яної стіни. Цей своєрідний компрес зменшив біль, опух під оком трохи спав. Напруживши м'язи зв'язаних рук, Генріх спробував міцність мотуза, що

щільно охоплював йому кисті, але зашморг розширити не пощастило, мотуз тільки зідрав шкіру біля зап'ястя. Переконавшись у безнадійності всіх своїх спроб звільнити руки, Генріх став покірливо чекати світанку.

Про настання ранку сповістила невиразна сіра смуга, що лягла спочатку біля порога дверей, а потім світлою плямою намалювала і весь їх прямокутник. Дедалі ця пляма ставала виразнішою, її окреслювали вже не сірі, а рожеві смужки, але й вони раптом зникли, і через щілини немов бризнуло золото — довгі пасма сонячного світла лягли на солому, задню стіну сарая.

Двері відкрилися.

— Пфайфер! Виходь! — почувся суворий вигук.

Пропагандист здригнувся і з жахом в очах відсунувся вглиб.

— Запрошувати тебе буду, чи що?

Макі підійшов до Пфайфера і, схопивши його за комір, підвів на ноги.

— Пішли! Мерщій!

Огрядне тіло пропагандиста зникло за дверима.

За десять хвилин викликали шофера. Той мовчки підвівся і, кинувши присутнім: “Прощайте”, — вийшов слідом за макі.

— Генріх, я не можу, я не хочу, вони не мають права! — зойкнула Бертина і зайшлася плачем. — Скажіть їм, що вони не мають права! Чуєте? Ви багатий, ви можете запропонувати їм грошей! О, чого ви на мене так дивитесь! Запропонуйте їм грошей, і вони нас відпустять! Я віддячу вам, Генріх! Я...

— Гольдрінг! — почулося з дверей.

Бертина відсахнулася від нього і зойкнула.

Слідом за своїм конвоїром Генріх вийшов на за-

ляте сонячним промінням подвір'я. Світло засліпило його, і він мусив примружити очі.

— Іч, який красень! — долинув до нього жіночий голос.

З підбитим оком і скуйовдженим волоссям, в якому стирчала солома, Генріх справді скидався на якогось розбишаку з проїжджої дороги.

— Потрапиш до такого — одного вигляду злякаєшся! — кинула друга жінка першій.

— А йому вже не доведеться когось лякати! — заспокоїв жінок макі, що супроводив полоненого. — Ану, ти, рушай вперед, до штабу!

У кімнати, куди зайшов Генріх, сиділо троє. Два макі — в типовому одягу французьких селян, один — в приношеному німецькому мундирі.

— Ви хто? — озираючи полоненого з ніг до голови, запитав сивоусий француз.

Генріх назвав себе, звання і посаду. Сивоусий звирив з документами, які тримав у руках.

— Важна персона! — поганою французькою мовою кинув той, що був у німецькому мундирі.

— Знаєте розташування вашої дивізії і чисельність гарнізону по населених пунктах?

— Я прошу провести мене до командира загону, — твердо промовив Генріх.

— Він, здається, і тут хоче диктувати свої умови! — сміючись, вигукнув макі, одягнений у німецький мундир. — Поясніть йому, Олів'є, що він у полоні, а не на дипломатичному прийомі!

Генріх пильніше придивився до обличчя макі, який кинув цю фразу. Так, він не помиляється — перед ним росіянин: широке круглоvide обличчя з типово

слов'янськими рисами, біляве волосся, а головне — цей акцент...

— Коли я хочу побачити командира, то я знаю, для чого це мені потрібно! — чистісінькою російською мовою сказав Генріх.

Коли б раптом вибухла бомба, це справило б менше враження, ніж ці слова.

— Земляк чи що? — здивовано запитав росіянин, з цікавістю придивляючись до Генріха.

— Мені потрібен командир. Більше я нічого не скажу.

— Мельников, покличте командира! — наказав сивоусий французькою мовою.

Той, кого назвали Мельниковим, вийшов, ще раз окинувши допитливим поглядом полоненого.

За хвилину він повернувся в супроводі чоловіка, зодягненого в звичайний цивільний костюм. Глянувши на нього, Генріх поспішно відвернувся.

— Ви хотіли бачити мене? — запитав командир загону, звертаючись до полоненого.

— Так, вас, і розмовляти тет-а-тет, — усміхаючись, відповів Генріх і поволі повернувся до нього обличчям. В очах командира можна було прочитати здивування, потім здогадку, нарешті, вони ніби засвітилися зсередини і в них спалахнули веселі вогники.

— Залиште нас самих! — наказав командир присутнім.

Ті вийшли.

— Боже мій, яким чином і в якому вигляді! — радісно промовив Андре Ренар, простягаючи Генріху обидві руки.

— Для того, щоб потиснути мої руки, їх насамперед треба розв'язати! — нагадав, сміючись, Генріх.

— Тьху, дурень! — вилаяв себе Андре Ренар і, витягнувши з кишені ніж, перерізав мотузку, якою було зв'язано руки полоненого.

Але поздороватися давні знайомі не змогли: руки Генріха так зааніміли і набрякли, що відразу безсило звисились. Стерта шкіра на правому зап'ясті, що сочилася сукровицею, привернула увагу Андре Ренара.

— Сестру! Хай захопить бинти і йод! — гукнув він, відхиливши двері, і, підійшовши до Генріха, взяв його за плечі і міцно їх струсонув.

— Так ось кого, виявляється, наші схопили вчора! Увійшла сестра.

— Гольдрінг? — скрикнула вона трохи непевно і, зробивши кілька кроків від дверей, сплеснула руками. — Боже, я вас відразу навіть не пізнала! Це, мес'є Ренар, той офіцер, який мене викрав з гестапо, я вам розповідала про нього.

— І дуже погано змалювали, інакше б я відразу здогадався.

— Як, хіба ви теж зустрічалися?

Генріх пильно глянув на Андре Ренара.

— Ні. Але мені розповідав про мес'є Гольдрінга один мій знайомий, якому він зробив послугу. Правда, він для нього лишився анонімом... Але що ж ви стоїте, Людвіно? Робіть перев'язку, та таку, щоб хоч трохи компенсувати мес'є за ті неприємності, яких ми йому завдали.

Генріх сховав руки за спину.

— Я вас дуже прошу, месє командир, спочатку вислухати мене. Перев'язку зробимо потім.

— Годі залишіть нас удвох, Людвіно! І про те, кого ви тут побачили, нікому ані слова!

— Я чекатиму поблизу, — кинула Людвіна Декок з порога, — і, звичайно, мовчатиму.

Генріх стисло розповів Ренару про заходи, які розробив штаб дивізії для придушення діяльності макі.

— Отже, Андре, затримавши мене, ви позбавилися союзника в штабі дивізії і зіпсували всі мої інші плани.

— Тепер я здогадуюсь, які. Ні, ні, я не збираюся порушувати нашої умови про мовчанку! До певного часу ми це питання залишимо відкритим. Для мене досить знати, що ви друг...

— Який якнайшвидше мусить вас залишити! У цьому зацікавлені і ви, і я. Але треба, щоб про мою особу знало якнайменше людей.

— Розумію.

— Тим більше, що серед ваших людей є провокатори. Про одного такого я хочу вас попередити: він працює на електростанції біля Сан-Ремі. Його заарештувало гестапо, але відразу випустило. Він натрапив на слід ваших зв'язкових і повідомив про це гестапівців. До речі, заступника начальника служби СД, Заугеля, під час нападу на нашу машину вбито. Ви позбавилися небезпечного ворога, тим більше, що саме він через цього провокатора натрапив на слід ваших людей. Отже, на мою думку, провокатора треба негайно знешкодити, а зв'язкових у Сан-Ремі на час усунути від роботи...

— Спасибі, всі ці відомості для нас дуже цінні! Але як же ми зробимо з вами? Може, залишитесь у нас?

— Рано, Андре, не маю права.

— Тоді треба інсценувати вашу втечу. Я покличу зараз начальника нашого штабу, він майстер на всілякі трюки.

— Він людина надійна?

— Цілком! За нього ручуся головою. Він ненавидить фашизм, уміє мовчати і відчайдушно хоробрий, як усі росіяни.

— Гарзд, викличте його.

За кілька хвилин на порозі кімнати з'явилася вже знайома Генріху постать макі в німецькому мундирі.

— Так от що, друже, ми спіймали не того, кого треба, і зараз повинні виправити свою помилку, але так, щоб про це знали тільки ти та я. Хоча спочатку познайомся — це той офіцер, який приїздив до мене в Ла-Травельса. І знов-таки про це знаємо лише ти та я.

Широко усміхнувшись, Мельников міцно потиснув руку Генріха. Той скривився.

— Боляче? А око не болить? Не думав я, що це ви!

— Так оцього синця я дістав від вас?

— Від мене! — Мельников винувато зітхнув, глянув на свій кулак і докірливо похитав головою.

Пояснивши свій план інсценізації втечі, Андре Ренар запитливо глянув на свого начальника штабу.

— Єдиний вихід! А інсценуємо ми все так, що комар носа не підточить. Це вже я беру на себе. От тільки, чи не здасться підозрілим командуванню дивізії і гестапо, що з усіх затриманих врятувався один Гольдрінг?

Може, для компанії випустимо шофера і дівчину? Пропагандиста, признатися, мені шкода відпускати!

— Бертину Граузамель? — аж підскаочив Генріх. — Та ви знаєте, з якою метою її послано у Францію, і що вона собою являє?

— Ми її ще не допитували, але я гадав, що жінка... — глянувши на Гольдрінга, Мельников замовк, здивований виразом його обличчя.

— Коли ми вчора рушили в дорогу, — сказав Генріх роздільно, — я дав собі слово, що вона не доїде до місця свого призначення. І не називайте її дівчиною, жінкою! Бо ця есесівка приїхала сюди з повноваженням організувати табір особливого режиму.

Генріх розповів усе, що знав про Бертину Граузамель.

— Ми її... — скрикнув Мельников.

— Ми судитимемо її судом народу, — суворо сказав Андре Ренар. — Мельников, накажи відокремити її від чоловіків і особливо пильно за нею наглядати... А Пфайфером тобі доведеться поступитися — цей пропагандист не завдасть тепер багато шкоди — події, що розгортаються, агітують краще, ніж слова.

Мало не годину просиділи Андре Ренар, Петро Мельников і Генріх Гольдрінг, обмірковуючи план наступної втечі полонених.

Коли Генріха знову привели до сарая, він побачив лише Пфайфера і шофера.

— А де ж фройляйн Граузамель?

— На допиті, — відповів шофер.

Пфайфер сидів, похнюпивши голову, втупивши непорушний погляд у підлогу. Руки його, як і у всіх полонених, були міцно скручені за спиною, червона

пов'язка з білим колом і свастикою теліпалася, мов ганчірка, на рукаві. Очевидно, допит не залишив у пропагандиста найменшої надії на більш-менш щасливий порятунок.

— Гер Пфайфер, я хотів би вас закликати до мужності і сказати, що ніколи не слід втрачати надії, навіть тоді, коли руки в тебе зв'язані і тебе чекає завтра вранці суд макі.

— Суд? Який суд? — стрепенувся Пфайфер.

— А хіба вам не говорили, що завтра вранці всіх нас судитимуть партизанським судом?

Пфайфер, якого запитання Генріха збудило було від апатії, знову похнюпив голову — вся постать його заціпеніла.

— Як, по-вашому, гер Пфайфер, ми мусимо тримати себе на суді? — Генріх підсів до пропагандиста.

— А, однаково кінець! — з байдужістю, що свідчить про цілковиту безнадію, відповів той.

— О, ні, чорт забери! Офіцер армії фюрера повинен вмерти красивою смертю! Я їм доведу, як може вмирати справжній арієць, і закликаю вас до цього.

— Арієць, неарієць... Яке це може мати значення тепер? А вмирати... хіба не однаково, як вмирати?

— Ви закликали до іншого в своїх промовах. Адже так?

— Язиком ляпати, звісно, легко! — злісно кинув шофер. — А ми, дурні, слухаємо! Ех, мені б зараз кухоль води та сигарету в зуби, і тоді б я, здається, з охотою проковтнув і кулю макі. Тим більше, що вони озброєні нашими ж таки автоматами. Виходить, і куля буде німецькою! — криво посміхнувся шофер.

Генріх підвівся, підійшов до дверей і почав грюкати в них ногою.

— Тобі чого? — почувся малопривітний голос знадвору.

— Покличте караульного начальника!

— Обійдешся і без нього!

Генріх знов загрюкав у двері.

— Гранд філю! Чого ти там товчешся?

— Я грюкатиму, поки не покличеш караульного начальника! — люто крикнув Генріх.

— Гер офіцер! Гер офіцер! Облиште, благаю вас, — шепотів Пфайфер перелякано, — вони нас поб'ють.

За дверима почулися кроки, хтось почав відмикати замок, і на порозі з'явився Мельников у супроводі ще одного макі.

— Чого тобі? — запитав начальник штабу.

— Можете нас судити, можете після суду робити, що завгодно, але зараз знущатися з нас не маєте права! — мало не кричав Генріх.

Пфайфер очима, сповненими тваринного страху, дивився на макі.

— Хто ж з вас знущається?

— Від учорашнього вечора нам не дали ні краплі води, ні кусня хліба! Досі рук не розв'язали!

— На той світ приймуть і з порожнім шлунком!

— Я вимагаю — води, хліба і сигарет! — кричав Генріх.

— Чого галасуєш? — Мельников, стиснувши кулаки, підступив до Генріха. — Марш на сіно! — гукнув він і несподівано штовхнув полоненого.

Генріх заточився і впав.

Тої ж миті він зачепив правою ногою ногу начальника штабу, а лівою щосили вдарив його нижче коліна. Це був один з прийрмів джіу-джітцу, яким добре володів Генріх.

Мельников упав, як підкошений. Макі, що супроводжував начальника штабу, підбіг до Генріха і з силою штовхнув прикладом у груди.

“Це вже зверх програми!” — подумав Генріх.

— Ну, зажди, я тобі віддячу! — з погрозою сказав Мельников і вийшов.

Генріх підвівся, підійшов до дверей і знову вдарив об них ногою.

— Бога ради! Сядьте! Через вас усіх нас поб'ють! — скиглив Пфайфер.

— Я не заспокоюсь, поки не доможуся свого!

Двері знову відкрились, і на порозі з'явилися ті ж такі — Мельников і макі. Позад них стояла жінка, яка тримала в руках три кусня хліба, глечик з водою і чашки.

Мельников з автоматом у руці залишився біля дверей, а його супутник почав розв'язувати полоненим руки.

— Їжте, тільки швидше, нам ніколи з вами панькатися! — нетерпляче гукнув Мельников.

— А ми вас не затримуємо! — глузливо відповів Генріх і, відкусивши шматок хліба, запив його ковтком води.

Після смачного обіду, яким його почастував Андре Ренар і той-таки Мельников годину тому, Генріху черствий хліб буквально не ліз у горло. Шофер і

Пфайфер вмить проковтнули і хліб, і воду, а Генріх усе ще доживував свою скибку.

— Довго я чекатиму! — Мельников вихопив із рук Генріха чашку.

— Ну, й захлинився цією водою! — байдуже кинув Генріх і смачно зотягся сигаретою, яку йому трохи раніше простягнула жінка.

— Зв'язати руки! — наказав Мельников, коли полонені докурили свої сигарети.

Полонених зв'язали, на зачинених дверях клацнув замок.

— Ну що, полегшало трохи? — спитав Генріх Пфайфера.

— Я вас благаю, не треба їх більше дратувати! — заскиглив пропагандист. — Вони й так на нас люті, а тепер стануть ще лютішими!

— Це тільки початок, побачите, як я поводитиму себе на суді! А зараз я спробую заснути і раджу вам зробити так само.

Генріх плечем підсунув солому, вмовстився на ній і за якісь десять хвилин заснув спокійним сном.

Надвечір усіх знову поодиноці викликали на допит. Пфайфера і шофера швидко відпустили, допит же Гольдрінга затримався значно довше. Він тривав рівно стільки, скільки потрібно було, щоб остаточно уточнити деталі наміченого плану.

Після допиту всім полоненим зав'язали очі, посадили в машину і кудись повезли.

Їхали довго, години, мабуть, з дві. Нарешті машина зупинилася біля якоїсь будівлі. У темряві вимальовувалися лише невиразні її контури. Усіх ввели

в приміщення і не знати для чого розв'язали очі, бо полонені побачили не більше, ніж тоді, коли на очах у них були пов'язки.

— Шофер, ви тут? А ви, гер Пфайфер?.. А де ж Бертина Граузамель? Щось мене непокоїть те, що її відділили від нас! Може, випустили?

— Якраз, випустять! Вона у форменному есесівському одязі, а вони його так само не люблять, як коричневі костюми цивільних націонал-соціалістів, — похмуро сказав шофер.

Пфайфер не то зітхнув, не то простогнав.

— Майн гер! — тихо прошепотів Генріх. — Коли нас везли сюди, мені пощастило розв'язати руки. Зараз я розв'язу їх і вам. Очевидно, це остання зупинка на нашому шляху до... смерті. І я спробую їх одурити. Через деякий час я попрошуся в інтимних справах на підвір'я, а коли мене виведуть, спробую втекти. Коли пощастить, зроблю все можливе, щоб врятувати вас.

Генріх розв'язав руки шоферові, потім Пфайферу. Той тремтів усім тілом.

— Якщо ви втечете, вони нас повбивають без суду! — зойкнув він і схопив Генріха за рукав. — Я не пушу вас, я не дозволю ризикувати нашим життям!

— Та годі бо вам скиглити! — втрутився шофер. Тепер, коли йшлося про життя і смерть, він не добирав виразів і зовсім непоштиво схопив Пфайфера за плечі. — Ми втрачаємо єдину надію на порятунок, а ви заважаєте!

Він відтяг пропагандиста подалі від дверей і затулив йому рота рукою. Генріх, як і вдень, у сараї, грюкав у двері ногою.

— Чого тобі? — почувся голос Мельникова.

— Після вашого частування у мене болить живіт, чорт вас усіх забери! — крикнув він.

Мельников вилаявся, але двері відчинив. Почулася команда тримати автомати напоготові. Хтось зайшов у приміщення і, підштовхуючи полоненого в спину, вивів його на подвір'я. Потім двері зачинилися і клацнув замок.

Пфайфер і шофер, затамувавши подих, прислухувалися. Але навкруги все було тихо — ні звуку, ні шелесту.

І лише хвилин за п'ять почувся вигуки і тупотіння ніг.

— Стій! Лови!

Один постріл, другий, кулеметна черга. І все віддалилося, стихло.

... Коли за годину начальник шостого штупункту лейтенант Швайцер побачив знайомого йому Гольдрінга, він жахнувся: з підбитим оком, з закривавленими руками, Генріх мало нагадував того офіцера для доручень, якого не раз доводилося бачити лейтенантові в штабі.

— Зв'яжіть мене з штабом дивізії! Негайно! — наказав Гольдрінг.

Лейтенант викликав штаб.

— Говорить обер-лейтенант фон Гольдрінг... Так, так, про це потім... Не переривайте мене і слухайте, дорога кожна хвилинка! Передайте генералові, що всіх нас захопили вчора макі. Я щойно втік з полону. Гер Пфайфер і шофер знаходяться в кількох кілометрах від шостого штупункту. Ранком їх мають розстріляти.

Я прошу негайно прислати роту єгерів. Дорогу я знаю, проведу сам. Але, ради бога, не гайтесь, дорога кожна секунда!

Генріх поклав трубку і впав на стілець.

— Сигару! Швидше сигару! Від учорашнього вечора я не палив!

Але у лейтенанта Швайцера сигар не було. Довелося задовольнитися дешевою сигареткою.

— А на ваші розшуки кинуті кілька загонів, — сповістив лейтенант, побачивши, що його несподіваний гість трохи відійшов.

— У штабі дивізії вже все відомо?

— Лише те, що на машину наскочили макі. Але труп лейтенанта Заугеля навів усіх на думку, що й з рештою трапилось велике нещастя. Адже розшуки, що тривали цілий день, нічого не дали...

Рота єгерів прибула, як показав годинник, за сорок п'ять хвилин. Разом з нею на машині Генріха, яку вів Курт, приїхав і Лютц.

— Ось до чого призвела твоя безтурботність! — ще з порога накинувся він на приятеля.

— А при чому тут моя безтурботність?

— Треба було взяти більшу охорону і не виїздити ввечері.

— Карл, ти забув, що про охорону мусив потурбуватися Заугель, покійний Заугель, а я був лише пасажиром. А на від'їзді ввечері наполягав сам Пфайфер. Але про це все потім. Скільки прибуло солдатів?

— Сто шістдесят чоловік при десяти ручних кулеметах! — відрпортував командир роти.

— Карту!

Розстеливши карту, точнісінько таку, яку він вчора уважно вивчав з Андре Ренаром і Мельниковим, Генріх віддавав розпорядження:

— Ви, гер обер-лейтенант Краузе, берете взвод і наступаєте по цій дорозі, як головна похідна застава. Якщо вашу колону не обстріляють, що мало ймовірно, ви завертаєте від села ліворуч, щоб відрізати макі шлях відступу в гори. Я приймаю команду над двома взводами і наступатиму слідом за вами. Сам я буду на правому фланзі. А тепер дійте!

Звиклі до операцій в горах, єгері йшли швидко, майже нечутно. Коли до села лишилося метрів п'ятсот, взвод під командою обер-лейтенанта Краузе повернув ліворуч, Генріх подав команду, і два його взводи тихо розсипалися цепом. У цей час застрочили партизанські кулемети. Генріх заліг поруч Лютца.

— Зліва, перебіжками, вперед! — віддав він команду.

Не зменшуючи вогню на правому фланзі, партизани з несподіваною силою натиснули на лівий фланг.

“Це вже проти плану! Мельников дограється, поки його оточать!” — нервував Генріх і почав перебіжками просуватися вперед.

Та партизани припинили вогонь так само раптово, як і почали.

Коли хвилин за десять рота єгерів з криком увірвалася в невеличке село, що складалося всього з кількох будиночків, там не було жодної душі.

Генріх і Лютц підбігли до кам'яного сарая, збили замок.

— Гер Пфайфер, ви живі? — гукнув Генріх.

Лютц присвітив ліхтарем. Притиснувшись один до

одного, в кутку сиділи шофер і майже непритомний від страху пропагандист.

— О, гер обер-лейтенант! — нарешті отямився Пфайфер і з схожим на ревіння риданням упав на груди Генріха.

Лютц і Гольдрінг вивели Пфайфера на повітря, тримаючи його, мов хворого, під пахви. Поряд з дверми, з яких вони щойно вийшли, були менші, відкриті навстіж. Лютц заглянув всередину, присвітив ліхтарем і скрикнув. Генріх підбіг до нього. Близько порога лежала Бертина Граузамель.

— Мертва! — констатував Лютц, що нахилився над вбитою.

— Можливо, наша куля її і вбила! — кинув Генріх.

— Принаймні, вона померла достойно! — почувся з-за спини густий бас Пфайфера. Відчувши, що знаходиться в безпеці, він швидко прийшов до пам'яті і тепер тримав себе самовпевнено, як завжди.

Генріх глянув на нього і не повірив своїм очам — постать пропагандиста була набундючена, весь вигляд його був такий, ніби людство мало дякувати йому лише за одне те, що він завдав собі клопоту народитися на світ...

До Сан-Ремі врятовані полонені прибули вдосвіта. Перев'язавши в госпіталі руки, Генріх пішов до готелю і відразу заснув. Спав він довго, міцно і спокійно. Він не чув, як до нього заходив Міллер, як намагався розбудити його Лютц, коли прийшов час іти в казино обідати. І, можливо, що так вийшло на краще. Бо навіть витримки Генріха не вистачило б, щоб спокійно

вислухати розповідь Пфайфера про їх героїчну поведінку в полоні у макі. Однак треба бути справедливим: Пфайфер на перше місце висував обер-лейтенанта фон Гольдрінга. В розповіді геббельсівського пропагандиста Генріх змальовувався, як казковий богатир, що, лежачи зв'язаним, збив з ніг кількох макі, голими руками передушив сторожу і взагалі поводив себе, як стопроцентний арієць, справжній офіцер непереможної армії фюрера.

У казино в цей день було випито багато тостів за здоров'я Пфайфера і безстрашного фон Гольдрінга. Заупокійні тости Заугелю і Граузамель об'єднали в один. У всіх був надто підвищений настрій, щоб говорити про покійників. Особливо радів Міллер. Адже не лежи він в госпіталі, йому б довелося їхати зустрічати знатного гостя, отже, й лежати тепер замість Заугеля у могилі на центральному майдані Сан-Ремі...

Поїздка на Атлантичний вал

— Як себе почуваєте, бароне? — запитав Еверс Генріха, коли за тиждень після описаних подій обер-лейтенант відрепортував, що приступив до виконання обов'язків.

— Спасибі за увагу. Чудово, гер генерал!

— Ну, тоді ми, виходить, обидва в найкращій формі, — Еверс вийшов з-за стола і закрокував по кабінету. — Моя поїздка до Ліона значно поліпшила і мій настрій.

— Не насмілюся запитати про причини, гер генерал.

— А ви про них зараз дізнаєтеся, бо я маю вам

сказати дещо таке, чого крім вас і мого ад'ютанта ніхто з офіцерів не знає і певний час не повинен знати. Ви чули про Атлантичний вал?

— Звісно, чув, але уявлення про нього не маю.

— Так само, як і я. Справа от у чому. Наше командування перекидає всі боєздатні дивізії на Східний фронт. Очевидно, там знову готується якась грандіозна операція. У зв'язку з цим найкраще укомплектовані дивізії, розташовані в районі Атлантичного валу, будуть передислоковані на Східний фронт, а наша дивізія займе оборону на валу... Як вам це подобається, гер обер-лейтенант?

— Я радий, що, нарешті, і наша дивізія відповідатиме за щось більше, ніж проста охорона воєнних об'єктів, гер генерал.

— Цілком поділяю вашу думку. Але наша дивізія, як відомо, укомплектована досі не повно і щодо особового складу і щодо зброї. Дільницю, яку тепер відводять нам, зараз займає дивізія генерал-майора Толле. Але попереджаю: поки що це таємниця навіть для офіцерів штабу.

— Я навчився зберігати таємниці, гер генерал.

— Я це знаю і тому саме вам доручаю виконати одне делікатне завдання. Точніше не одне, а два. Почну з першого. Мені треба послати офіцера до штабу генерал-майора Толле, де цей офіцер повинен одержати інформацію про кількість вогневих засобів для стопроцентного вкомплектування вогневих точок і резервних позицій. На всіх цих точках, природно, встановлено зброю дивізії генерал-майора Толле, і, переїжджаючи на Східний фронт, вона всю її забере, ясна річ, з собою. З тим, що є у нас, ми не зможемо

цілком укомплектувати всі вогневі точки важкою зброєю, тому відомості, про які я говорив, нам вкрай потрібні — на їх підставі ми негайно будемо вимагати від командування необхідну кількість зброї потрібних калібрів. Я хочу, щоб на новому місці моя дивізія якнайскоріше була готова до будь-яких несподіванок. Це, так би мовити, офіційне доручення, виконати яке буде дуже легко, оскільки штаб дивізії Толле вже одержав відповідні вказівки. Тепер друге завдання, трохи делікатніше...

Генерал кілька разів пройшовся по кабінету. Генріх мовчки стежив за ним.

— Перед тим, як виїхати на нове місце, мені хотілося б мати повне уявлення про ту дільницю західного валу, яку нам доведеться захищати. Тому я й просив би вас особисто ознайомитися з станом бойових споруд, казарм, складів, з водопостачанням, системою зв'язку тощо. Якщо для виконання першого доручення ви матимете відповідні повноваження, то для виконання другого їх не буде. Вас можуть прийняти в штабі, дати відповідні відомості, але не пустити на укріплені точки. Отже, завдання це і делікатне, і дипломатичне. Я просив командуючого корпусом дати на це офіційне повноваження, але він відмовив на тій підставі, що мовляв, у нас буде час дізнатися про все це вже після дислокації. А мені хотілося б приготуватися загодя. Зрозуміли, гер обер-лейтенант, ваші завдання?

— Якнайкраще, гер генерал! Коли накажете виїхати?

Еверс подзвонив. Увійшов Лютц.

— Документи обер-лейтенанта готові?

— Яволь!

— Отже, завтра ранком, гадаю, можна вирушити.

— Завтра вдосвіта я виїду машиною до Шамбері, звідти поїздом до штабу корпусу. А з Ліона вже рушу на Сен-Назер.

— Час відрядження не обмежую, але сподіваюся, що ви баритися не будете.

Лютц і Генріх вийшли з кабінету.

— Заздрю тобі, Генріх!

— Це чому ж?

— Ти їдиш, скрізь буваєш, а я, крім цього остогидлого штабу, нічого не бачу, — поскаржився Лютц.

— Сподіваюся, ти не заздриш, що я потрапив у полон до макі, а ти ні?

— Це єдине відрядження, в яке б мені не хотілося їхати, — розсміявся Лютц.

— Гадаю, що останній вечір перед від'їздом ми з тобою, Карл, проведемо разом?

— Коли його знов не зіпсує Міллер.

— А я навмисне зайду до нього раніше і попрощаюся, щоб йому не спало на думку з'явитися до мене ввечері.

Генріх вийшов зі штабу і хотів уже попрямувати до служби СД, коли його увагу привернула тачка, яку штовхав поперед себе старий антиквар, вигукуючи на всю вулицю:

— Старовинні гравюри! Мініатюри найкращих художників Франції! Репродукції картин світових скарбниць мистецтва! Художні твори виховують смак! Краще мати хорошу копію великого художника, ніж погану мазанину маляра! Купуйте старовинні гравюри, репродукції! Копії скульптур!

Генріх підійшов до старого.

— Скажіть, чи не міг би я дістати у вас хороші копії Родена?

Старий антиквар спинився.

— Навіть копія Родена надто велика дорогоцінність, щоб я її возив з собою. А що саме хотів би придбати месьє офіцер?

— Мені давно хочеться мати хорошу копію погруддя Віктора Гюго.

— Вам пощастило, месьє! Саме погруддя Гюго я нещодавно випадково придбав. Коли ви дозволите, я вам принесу його за півгодини.

— Моя адреса — готель “Темплъ”, номер дванадцятий! — кинув Генріх і пішов.

Відіславши Курта, Генріх схвильовано заходив по кімнаті, раз у раз поглядаючи на годинника. Зустріч з мандрівним антикваром явно його схвилювала. Вона була надто несподіваною, і саме це викликало занепокоєння, навіть тривогу.

Коли в двері номера постукали, Генріх полегшено зітхнув. І справді, на порозі з’явився старий антиквар, тримаючи в руках щось загорнуте у велику чорну хустку.

— Ви, здається, копію цієї скульптури хотіли мати, месьє офіцер?

Генріх навіть не глянув на погруддя.

— У номері ми самі! — тихо кинув він, замикаючи двері.

— Відімкніть! — наказав старий. — Які можуть бути секрети між обер-лейтенантом німецької армії і старим антикваром?

Генріх повернув ключ назад. Старий поставив бюст між собою і Генріхом і присів на краєчку стільця, як сідають звичайно маленькі люди в присутності особи, що займає вищий стан у суспільстві. Перед собою старий поклав на стіл кілька мініатюр, витягнутих з кишені. Тепер все мало цілком природний вигляд, — коли б у номер хтось ненароком і зайшов, він не помітив би нічого підозрілого: бідак-антиквар намагається накинути офіцерові, що не розуміється на мистецтві, якусь підробку! Не змінюючи пози і навіть виразу обличчя, старий, проте, почав не зовсім звичайну розмову:

— Мені здається, товаришу капітане, і, до речі, не тільки мені, що останнім часом ви поводите себе надто ризиковано!

— Уся моя робота тут — ризик.

— Знаю, але ви надто попустили віжки. Мушу попередити, що стоїть питання про перевод вас звідси.

Генріх здригнувся.

— Та у вас, виявляється, і нерви почали здавати? — старий пильно глянув на Генріха. — Мені стало відомо, що про ваші зв'язки з макі і допомогу їм вже знають кілька чоловік, навіть більше — з добрий десяток людей. Ви цього не заперечуєте?

— Ні.

— І почуваете себе у цілковитій безпеці?

— Небезпека породжується самим характером моєї роботи.

— Не про це йдеться. Чи знаєте ви, що про ваше необережне поводження на плато, коли ви затримали, а потім відпустили двох партизанів, знають не тільки

макі, а й люди, які не мають нічого спільного з рухом опору?

— Здогадуюсь, що про це знає хазяйка готелю, можливо, її дочка і ще одна стара селянка...

— Ви не помічали, що ваше оточення вже викликало зацікавлення гестапо?

— Знаю.

— Розкажіть, що ви внаєте!

Генріх розповів про свою останню розмову з Заугелем, його підозри щодо Моніки, про провокатора з електростанції.

— Яких заходів ви вжили?

— Ліквідував Заугеля, а про провокатора сповістив Моніку Тарваль, яка підтримує зв'язок з електростанцією, і командира загону макі...

— Старший електротехнік два дні тому нагло помер, уражений током високої напруги.

Генріх полегшено зітхнув.

— Ще є якісь підозри проти вас?

Генріх розповів про допит Курта Міллером і про анонімку Шульца.

Антиквар замислився.

— Шульца треба знешкодити. І якнайшвидше. Коли в нього з'явилася підозра і він почав діяти в такому напрямку, то не обмежиться однією анонімкою.

— Я мушу завтра виїхати на Атлантичний вал і сподіваюся, що там розшукаю Шульца, — адже його донос надійшов з Монтефлер.

— З яким дорученням ви їдете на Атлантичний вал?

Генріх розповів про завдання Еверса.

— Це саме те, що нам потрібне, як повітря! Адже

наші союзники відволікають відкриття другого фронту, посилаючись саме на цей вал, який буцімто становить суцільну неприступну фортецю. Виконайте доручення якнайретельніше. Нас цілком задовольнить копія рапорту вашому генералові, ну і, звичайно, фотоплівка. Але пам'ятайте, що таємницю Атлантичного валу гестапо оберігає, мов зіницю ока. Там уже загинуло кілька наших і англійських розвідників.

— Сподіваюсь, що мені більше пощастить!

— Ми теж. Вам пощастило уже добре замаскуватися, що значною мірою полегшує вашу роботу. Було б неприпустимим безумством демаскувати себе через якусь необережність чи зайве молодецтво. Тому нас так турбує, коли ви часом ризикуєте, втручаючись у справи, від яких повинні стояти осторонь. Зокрема, це стосується Людвіни Декок.

— Я сам довго вагався. Але її арешт загрожував і моїй безпосередній безпеці.

— Мені здається, що ви керувались не тільки цим. Пам'ятайте, капітане, що іноді, рятуючи одну людину, ми ризикуємо життям сотень, а то й тисяч. Ризикуємо завалити ті плани, про які ми з вами навіть не здогадуємось. Такі плани є в командування і щодо вас. І було б дуже шкода, коли б їх довелось поламати. Отже, будьте обережні, у десять разів обережніше, ніж були досі... Тепер щодо Шульца. Я вживу всіх заходів, щоб його знешкодити — він заплямував себе такими злочинами, винищуючи мирне населення, що цілком заслуговує на найсуворішу кару. І те, що він надумав втручатися у справи нашої розвідки, тільки прискорить вирок, на який він заслуговує, як воєнний злочинець.

Але може статися так, що я не зможу виконати своєї обіцянки. Коли під час вашого перебування на дільниці Сен-Назер ви не матимете від мене ніяких повідомлень, на вас ляже обов'язок знешкодити Шульца. Мені дуже не хотілося б, щоб так сталось, але іншого виходу я не бачу, — треба діяти швидко, бо він може спричинитися до вашого викриття, як розвідника, а ви нам нині потрібні, як ніколи. До речі, денщик ваш — надійна людина?

— Цілком.

— Гестапо часто вдається до послуг денщиків, доручаючи їм стежити за підозрілими офіцерами.

— Мій мені відданий.

— Це добре. Зробіть так, щоб він вам служив душею й тілом. Це дрібниця, але у нашій роботі від дрібниць багато залежить. Повторюю, вам пощастило так добре влаштуватися в гітлерівському лігві, що було б просто злочином завалити себе.

— Від четвертого лютого я офіційний наречений дочки генерала Бертгольда.

— Знаю, — без тіні усмішки відповів антиквар. — Вашу інформацію про плани Бертгольда одержано. Але не завжди щастить запобігти їхньому здійсненню. Ваш тесть, капітане, жорстока людина, навіть серед гестапівців іде про нього слава. Будьте з ним обережні і постарайтесь якнайкраще використати його довіру.

— Зв'язок той самий? — запитав Генріх.

— Ні. Через вашу необережність ми змінили систему зв'язку. Після вашого повернення з відрадження одержите вказівки. Відомості про Атлантичний вал передасте людині, яку я пришлю до вас. Пароль той

самий. Бувайте здорові, капітане, і ще раз нагадую: обережність — не боягузтво у нашій справі, а найвища форма хоробрості.

Старий антиквар міцно потиснув руку Генріха і вийшов, залишивши на столі погруддя Гюго і одну мініатюру.

Генріх підійшов до вікна. На протилежному тротуарі з'явилася знайома згорблена постать. Старий антиквар зупинився, витяг гаманець і перерахував у ньому гроші. Задоволена усмішка майнула на старечому зморшкуватому обличчі. Не озираючись на готель, антиквар пошкандибав далі і швидко зник з очей того, хто потай, через відхилену завісу, спостерігав за ним.

Генріх стомлено впав у крісло і довго сидів замислений, переглядаючи кожен свій крок тут, у Сан-Ремі. Так, його несподіваний гість мав рацію. Скільки необережностей, скільки зайвого ризику!

Із замислення його вивів телефонний дзвінок Міллера.

— Хто, хто приїздить замість Заугеля?.. О, я його дуже добре знаю! Кубіс чудовий офіцер і справжній друг. Генерал Бертгольд дуже цинив його здібності і кілька разів радив мені заприятелювати з ним. Це для вас знахідка, Ганс! Що? Хочете зайти? Буду дуже радий, бо ввечері я не зможу з вами побачитись, перед дорогою рано ляжу спати.

Не встиг Генріх переодягтися в домашній одяг, як прийшов Міллер.

— Я сподівався, Генріх, що проведу сьогодні вечір з вами. Адже ви завтра, як я довідався в штабі, від'їжджаєте і навіть не кажете, куди й на скільки!

— Ми відсвяткуємо разом і моє повернення з відрядження, і прибуття Кубіса, Ганс!

— А ви не забули, Генріх, що обіцяли після свого видужання сказати мені щось важливе?

— Не забув. Але я ніколи не поспішаю сповіщати друзям неприємні новини.

— Неприємні? Останнім часом у мене стільки неприємностей, що однією більше, однією менше — різниці не складає.

— Ви гадаєте?

— Генріх, у вас погана звичка — спочатку заінтригувати, а потім уже повідомляти суть!

— Гаразд! Коли ви виявляєте таку готовність зустріти першу-ліпшу неприємність, я не зволікатиму. Знаєте, хто допитував мене і Пфайфера в штабі макі?

Міллер стривожено глянув на свого співрозмовника.

— Сам Поль Шеньє! Так, так, Поль Шеньє — втікач з підземного заводу, за ліквідацію якого ви одержали п'ять тисяч марок і сподіваєтесь одержати ще одного хреста!

Запала мовчанка. Чути було, як важко дихає Міллер.

— Крім вас, Генріх, хто ще його бачив?

— Гер Пфайфер, шофер, який нас віз, і Бертина Граузамель, про смерть якої я вчора мав нещастя сповістити генерала Бертгольда, оскільки вона була його племінницею.

— Про Поля Шеньє ви говорили комусь?

— Гер Міллер! Ви надто поганої думки про своїх друзів! Це буде нашою таємницею, Ганс, доки...

— Доки що? — стривожився Міллер.

— Доки ми будемо з вами друзями! — багатозначно кинув Генріх.

Посидівши для пристойності ще з чверть години, Міллер попрощався і вийшов. На душі в нього було тривожно і гірко.

Ранком Генріх рушив у дорогу і вже наступного дня виїхав з Ліона до Сен-Назера, невеличкого містечка в західній Франції, поблизу якого була розташована дивізія генерал-майора Толле.

У комендатурі Сен-Назера документи Генріха перевіряли довго і ретельно. Лише за годину після прибуття він зміг телефоном зв'язатися з штабом дивізії, щоб повідомити про свій приїзд і попросити вислати за ним машину.

З Сен-Назера пощастило виїхати лише опівдні. Машина повільно проїздила рівною, здавалося, зовсім безлюдною місцевістю, де-не-де вкритою чагарником. Поряд з дороговказами, розташованими вздовж шляху, як правило, стояли низенькі стовпчики з намальованими на них черепами і трафаретами: “Обережно, заміновано”. Власне, замінована була майже вся місцевість обабіч дороги. Складалося таке враження, що варто ступити крок з шляху — і тої ж миті злетиш у повітря.

Дорога йшла понад самим берегом і лише за якийсь десяток кілометрів від міста круто повернула праворуч, до невеличкого лісочка, що майорів на обрії. Підїхавши ближче, Генріх помітив серед високих і густих дерев кілька будинків, де й було розташовано штаб дивізії генерал-майора Толле.

Начальник штабу дивізії, оберст Бушмаер, прийняв

Генріха з тою офіційною привітністю, яка ні до чого не зобов'язує, проте нагадує про потребу триматися в рамках суто ділових.

— Про ваше прибуття нас повідомили, і ми зарані приготували дані, які вам доручено одержати. Але генерал-майора немає в штабі, і вам доведеться зачекати до ранку. Я зараз накажу приготувати для вас кімнату, де ви можете відпочити з дороги.

Довелося пронудьгувати і по суті змарнувати цілий день.

Зате другого ранку Генріха сповістили, що генерал-майор Толле вже у себе і може прийняти його рівно о дев'ятій.

У призначений час Генріх доповів генералові про мету свого відрядження.

— Генерал Еверс особисто просив вас...

— Знаю, знаю, — перервав його високий і худий, мов тріска, генерал Толле. — Я вже ознайомився з вашими повноваженнями, гер обер-лейтенант. Ви одержите всі потрібні дані, до кожної гвинтівки включно. Оберст Бушмаер приготував їх зарані, як тільки нас повідомили про потребу це зробити. Але я наказав ще раз перевірити, звіривши зібрані відомості з тим, що ми маємо в наявності на кожному пункті і на запасних позиціях. Завтра о десятій ранку вам усе буде вручено. А поки погуляйте в нас. Правда, ми не можемо запропонувати вам ані розкішного готелю, ані пристойного кабару, але повітря в нас чудове — такого не знайдеш ніде.

— Воно нагадує мені Далекий Схід, берег Тихого океану!

— Ви там були? Коли ж ви встигли?

— Доводилося, гер генерал.

— А на Східному фронті, може, теж побували?

— Був і там. Восени сорок першого року.

— Тоді, гер обер-лейтенант, я беру з вас слово, що сьогодні ввечері, після мого повернення з Сен-Назера, ми зустрінемося, і ви розкажете все, що знаєте про Східний фронт. Адже моя дивізія і я сам ще не бували там.

— З великою охотою, гер генерал, розповім все, що знаю.

— От і чудесно!.. Прошу! — вигукнув генерал у відповідь на стукіт у двері.

Хтось увійшов. Генріх сидів спиною до дверей і не бачив, хто саме.

— Знайомтеся, мій ад'ютант, майор Шульц, а це наш гість — барон фон Гольдрінг, — відрекорендував він один одному офіцерів.

Здивування і страх побачив Генріх на обличчі майора, коли повернувся до нього і привітався.

— Майора Шульца, гер генерал, я знаю вже давно. Ми з ним друзі. Адже так, гер Шульц?

— Цілком справедливо!

— Тоді повечеряємо сьогодні втрьох і влаштуємо вечір спогадів з майором про Східний фронт.

— Мої спогади будуть надто блідими перед тим, що зможе розказати гер обер-лейтенант фон Гольдрінг! Адже він довгі роки жив у Росії, знає цю країну.

— Ви і в Росії жили, бароне? — зацікавився генерал. — Тоді я з ще більшим нетерпінням чекатиму вечора... Отже, я їду. Ви, гер Шульц, цілий день вільні. Сподіваюся, ви розважите нашого гостя і подбаєте,

щоб він не занудився до вечора. Якщо буде потрібно, можете розраховувати на мою особисту машину, оскільки я поїду штабною.

Генріх і Шульц вийшли з кабінету генерала.

— Зайдемо до мене! — запропонував Шульц, вказуючи на двері навпроти входу до кабінету генерала.

Сівши один проти одного, Шульц і Гольдрінг довго мовчали.

— Здається, гер Шульц, ви не дуже раді нашій зустрічі? — першим перервав мовчанку Генріх. — А той здивований погляд, яким ви мене зустріли в кабінеті вашого начальника, свідчить про те, що ви сподівалися зустріти мене хіба що на тому світі?

— Не розумію вас, фон Гольдрінг?

— Ви, гер Шульц, довгий час працювали в розвідці і знаєте, що донос на якусь особу, як правило, закінчується перевіркою в гестапо, звідти ж мало хто потрапляє на світ божий. Отже, ви мали надію, що я вже покійник і, сподіваюся, молилися за упокій моєї душі?

— Ви, як і раніше, говорите двозначно і загадками, бароне!

— Помиляєтесь, бо я зовсім не збираюся грати з вами в піжмурки, Шульц! Ви порушили слово офіцера, нашу умову на Східному фронті! Я приїхав сказати вам, що так само порушу свою обіцянку і оцю фотографію генерала Даніеля — ви пізнаєте її? — негайно ж передам куди слід.

— Я не порушив умови! — глухо сказав Шульц.

— А донос з Монтефлер до гестапо в Сан-Ремі хто писав, а донос до штабу корпусу в Ліон? — навмання додав Генріх. — Гадаєте, я не знаю? Я сам напросився

у командира нашої дивізії в це відрядження, щоб мати приємність побачити майора Шульца перед тим, як відрядити його в гестапо. Згодьтеся, що це лише зовсім незначна компенсація за ті, правда, невеличкі неприємності, яких я через вас зазнав під час перевірки доносів... Але тепер вони обернуться проти вас. Адже кожній дитині зрозуміло: ви весь час прагнули ліквідувати мене, щоб замести сліди своїх власних злочинів.

— Чого ви від мене хочете? — прохрипів Шульц.

— Від вас особисто нічого! Хай вашою дальшою долею клопочеться гестапо.

Шульц мовчав. Зігнувшись, піднявши плечі, вчепившись пальцями у свої коліна, він нагадував звіра, що приготувався зробити стрибок на жертву і зважує, чи вистачить у нього сил її подужати.

— Ну, здається, все ясно. Не смію більше надокучати вам, гер Шульц!

Генріх підвівся і попрямував до дверей.

— Гольдрінг! — крикнув, схопившись на ноги, Шульц.

Він стояв, заклавши руки в кишені, насуплений і лютий.

— Ви щось маєте сказати мені, майоре?

— Я хочу попередити: перше, ніж я потраплю до гестапо, ваша душа буде в пеклі! — голос Шульца хрипів, ніби після кількаденного перепою.

Гольдрінг швидкими кроками наблизився до майора. Той затиснув пістолет у кишені, але Генріх це помітив. Він схопив Шульца вище ліктів обома руками, з несподіваною силою підняв його і жбурнув у крісло.

— Ваша пам'ять, Шульц, ще зберегла спогади про

наші змагання з стрільби у той день, коли ви подарували мені оту дорогоцінну фотографію? Чи ви хочете знову позмагатися у влучності і швидкості прицілювання?

— Скільки ви хочете за фото, Гольдрінг?

— Йолоп! Я досить багатий, щоб купити вас з усіма вашими потрохами, а ви питаєте, скільки я хочу! Порухення слова честі німецький офіцер змиває власною кров'ю! Але у вас, як і в кожного боягуза, не вистачить на це мужності! Тому-то я і вважаю за свій прямий і, щиро кажу, приємний обов'язок допомогти вам зробити це в присутності працівників гестапо. Вони зуміють дізнатися про причини вашого захоплення фотографією.

— Я тоді ж таки покинув фотографувати!

Генріх засміявся.

— І це знову-таки проти вас, Шульц! Виходить, ви так дорого продали більшовикам негатив плану операції “Залізний кулак”, що вже не маєте потреби в грошах. А даремно! Ви, Шульц, могли б здорово заробити у англійців чи американців. Адже вони, напевне, непогано заплатили б вам за фото плану Атлантичного валу чи хоча б тої його дільниці, де розташовано вашу дивізію. Запевняю, якийсь десяток тисяч доларів ви б одержали! Чи, може, ви вже їх маєте і значно більше? Адже я погано знаюся на цінах шпигунських інформацій і фотографій. Скажімо, у вас висить ось карта...

Генріх підійшов до шторки, що закривала карту і розсунув її.

— Що це? А-а, план мінних полів! Ну, за це ви могли б одержати не так-то вже й багато. Це дурничка... Але в ад'ютанта командира дивізії на Атлантичному валу є речі більш цікаві, ніж карта мінних полів!

Шульц підійшов до карти і засунув шторку.

— Гольдрінг! Клянуся честю офіцера, що жодним словом не нагадаю вам про своє існування.

— Слово офіцера? А воно у вас є? Адже ви давали його мені там, у Білорусії.

— Я боявся...

— Ви мали якісь підстави думати, що я порушив угоду?

Шульц не відповів.

— Ви її порушили, ви й мусите за це відповідати!

— Гольдрінг! Благаю вас! Ну, все, що хочете...

— А мені нічого від вас не треба! Усі відомості про озброєння для мене готує начальник штабу. Завтра я попрошу у командира дивізії перепустку, об'їду ділянку, і завдання моє закінчилося. У чому ж ви можете мені допомогти?

— Вас можуть не пустити на укріплені пункти.

— Ну й чорт з ними! Вони мене мало цікавлять. Скажу своєму генералу, що не пустили, і все!

— Я здобуду вам перепустку! Я вам офіційно видам карту мінних полів, підготую всі потрібні документи. Ви поїдьте в Сен-Назер, я вам дам адресу, де ви можете розважитись, а я тимчасом зроблю для вас усе!

— І от такими дрібничками ви хочете купити мою мовчанку, Шульц?

— Гольдрінг! Гер фон Гольдрінг! Я знаю, що це не те, що вас може задовольнити. Але клянуся: я більше й словом ніколи і ніде не згадаю вас! Даю вам слово, що ваші підозри не мають ніякої підстави, отже, ваша совість може бути спокійною! З цим фото просто якийсь

фатальний збіг обставин! І я зможу довести, що ні в чому не винний. Але вже одне те, що мене затримає гестапо, зіпсує всю мою кар'єру!

Генріх удав, що замислився.

— Гаразд, Шульц! Сьогодні ви мені показуєте укріплення, ввечері ми з вами у генерала, а завтра, після того, як я одержу всі документи, ми разом поїдемо до Сен-Назера і трохи розважимося. До речі, завтра субота, і вам легко буде відпроситися у генерала на кілька годин, щоб вирядити дорогого друга, з яким вас зв'язує спільна служба на Східному фронті.

Якийсь дивний вираз майнув на обличчі Шульца.

— О, звичайно, він відпустить! — дуже охоче погодився він, і це насторожило Генріха.

— Ось вам мій документ, оформляйте перепустку і поїдемо оглядати дільницю. Я чекатиму на вас в альтанці біля штабу.

Генріх був певен, що Шульц вдасться до всього, щоб усунути його з свого шляху. Але по дорозі на дільницю він цього не зробить, бо всі в штабі знатимуть, з ким поїхав Гольдрінг, а потім вони будуть увесь час на людях. Шульц чекатиме більш слушної нагоди. А вона може трапитися лише завтра, коли вони залишаться на одинці в Сен-Назері. Що ж, подивимося, хто кого!

— Можемо їхати! — сповістив майор, з'являючись на порозі альтанки.

Біля під'їзду стояла машина, але водія не було видно.

— Ми поїдемо без шофера? — запитав Генріх.

— Я сам вестиму, — кинув Шульц.

Вийшовши з лісу, машина поволі рушила вздовж берега.

— Так де ж той славнозвісний Атлантичний вал? —
позіхаючи, запитав Генріх.

— Ніякого валу, власне, немає, принаймні на нашій
дільниці. Дивізію розтягнуто на сорок два кілометри,
де є три міцно укріплені пункти. Зараз ми побуваємо
на одному з них. Решта — точнісінька копія того, який
побачимо. Поміж ними — мінні поля.

— Але ж наші газети твердять про неприступ-
ність...

Шульц криво посміхнувся.

— Коли ваша дивізія передислокується сюди, самі
побачите.

Хвилини за десять машина зупинилася. Генріх здиво-
вано озирнувся. Ніяких укріплень він не помітив.

— Ви, майор, здається, маєте намір жартувати?

— І не подумав! Ви бачите оті сітки? Придивіться
до них.

Біля самої води замасковані густими сітками під ко-
лір піску тягнулися три ряди протитанкових надобнів
з міцних таврових балок. Генріх помітив їх лише тоді,
коли Шульц звернув на них його увагу. За надобнями
були розташовані замасковані контр-ескарпи, а за
ними — вриті в землю залізобетонні вогневі точки з
амбразурами або руховими броньованими куполами.
Біля кожної точки глибоко в землю спускалися кіль-
каповерхові міцні каземати. Тут розміщалися солдати,
продуктові склади, склади боєприпасів і запасної
зброї, резервуари з водою для споживання. Кожному
командиру роти було підпорядковано від шести до
восьми таких вогневих точок. У підземному казематі
ротного пункту був установлений перископ і на стіні
висіла карта, що давала точне уявлення про всю ротну

дільницю. На ній були позначені всі вогневі точки з сектором обстрілу для кожної, мінні поля і проходи в них, зазначено кількість солдатів і боеприпасів тощо.

За першою лінією вогневих точок пролягала друга — більш потужна, а за нею третя, найпотужніша, і щодо своєї будови, і щодо озброєння. Всі три лінії були відокремлені одна від одної мінними полями.

Генріх побував на кількох укріплених точках, а далі запропонував Шульцу обмежитися лише ротними командними пунктами.

Щоб не викрити таємниці можливої передислокації дивізії, Шульц, знайомлячи Гольдрінга з командирами рот, рекомендував його як представника штабу корпусу. Генріх заводив з командирами жваву розмову, розповідав втішні відомості з Східного фронту, які він ніби одержав у штабі корпусу. Розглядаючи карту укріпленого району, він то захоплювався точністю визначення, то робив якісь побіжні зауваження. Командирам рот дуже сподобався цей веселий і дотепний офіцер, який так невимушено себе тримає. І нікому не здалося дивним те, що ліву руку він увесь час тримає на борту мундира, бо ніхто не здогадувався, що з звичайної його петлі визирає замаскований у гудзику автоматичний фотоапарат.

Лише о сьомій вечора, оглянувши всі три укріплені райони, вкрай стомлені, повернулися Шульц і Гольдрінг до штабу дивізії.

— Ви задоволені, бароне? — запитав Шульц, коли обидва вони вмилися з дороги.

— Признатися, ні! Я сподівався, що тут створено справді неприступну фортецю, а бачив лише розрізнені укріплення, які противник легко може блокувати.

— Але ви звернули увагу, що між кожним районом налагоджено взаємодію, яка робить їх значно потужнішими, ніж на перший погляд здається?

— Я не такий великий фахівець у фортифікаційних спорудах, щоб моя думка мала будь-яку цінність. Я радий, що зможу інформувати про все генерала Еверса, а висновки хай вже робить він сам.

Прибув вистовий і запросив Гольдрінга і Шульца до генерал-майора Толле.

Стомленому після мандрівки по укріпленому району Генріху найбільше хотілося відпочити, і він у душі проклинав гостинність генерала. Тим більше, що аж ніяк не сподівався дізнатися від нього про щось нове і цікаве. Після сьогоднішньої поїздки всі таємниці Атлантичного валу, в буквальному розумінні слова, лежали у Генріха в кишені, зафіксовані на особливо чутливій мікроплівці. Але відмовитися від запрошення було незручно.

Толле зустрів гостей дуже привітно. Він зарані подбав про вечерю, добір вин, і розмова за столом зав'язалася жвава і невимушена — вдома генерал тримав себе, як гостинний господар і тільки господар. Говорили здебільшого про Росію. Перед відправкою на Східний фронт генерал хотів якнайповніше познайомитися з цією цілком загадковою для нього країною, і він засипав Генріха безліччю запитань, відповіді на які вислуховував з великою увагою. Особливо цікавили генерала питання, пов'язані з життям і побутом народів Радянського Союзу, характерними рисами вдачі росіян, українців, білорусів. У них, за його висловом, він вбачав той ключ, яким можна пояснити всі невдачі німецької армії на Східному фронті.

— Ми поводили себе лише як завойовники, а завойовник, коли він хоче втриматись на захопленій території, мусить бути і дипломатом-психологом! — резюмував свою думку Толле.

Себе він, очевидно, вважав дуже тонким дипломатом і людиною широкого світогляду. Проте всі його зауваження і висловлювання свідчили про розум, хоч і допитливий, але обмежений. І Генріх не без зловтіхи думав, як швидко розвіються всі ілюзії генерала, тільки-но він зіткнеться на Східному фронті з населенням окупованих гітлерівцями територій.

Вже наприкінці вечері генерал сповістив Гольдрінгу і Шульцу зовсім несподівану для них обох новину:

— А знаєте, гер фон Гольдрінг, вам доведеться заїхати до штабу нашого корпусу в Діжон.

— Але ж усі матеріали для мене вже приготовано, принаймні гер Бушмаєр запевнив мене, що завтра вранці він їх мені вручить. Офіційно завірені і підписані. Невже знов якась затримка?

— Ні, ні, з нашого боку ніяких затримок. Ви, справді, о дев'ятій ранку одержите все, як і було обіцяно. Проте в Діжон все-таки доведеться поїхати. Справа, бачте, в тому, що я в свій час подав проект реконструкції першої лінії укріплень. Якщо цей проєкт буде прийнято, тоді дані, які ви у нас одержите, доведеться дещо змінити, зваживши на ті поправки, що, безумовно, виникнуть у зв'язку з реконструкцією. Нам перед виїздом на Східний фронт теж, мабуть, доведеться замінити частину зброї. Отже, ми зможемо дещо залишити вашій дивізії. Все це треба з'ясувати і уточнити. Гадаю, що завтра, одержавши від нас усі матеріали, ви з майором Шульцем виїдете до Діжона і

там остаточно з'ясуєте це питання. Адже ви не проти того, щоб ще один день провести у товаристві вашого друга?

Генріх мовчки вклонився на знак згоди.

— А ви, гер майор?

— Я буду щасливий побути в товаристві гер Гольдрінга якнайдовше! — радо відповів Шульц.

“Він явно зрадив, почувши пропозицію Толле поїхати разом зо мною до Діжона, — думав Генріх, вже лежачи в ліжку. — Може, щось сьогодні, під час огляду укріплень, помітив? І хоче в штабі корпусу, де у нього можуть бути зв'язки, притиснути мене до стіни? Ні, навряд! Він не пішов би на такий ризик, щоб випустити мене звідси з таємницею Атлантичного валу. Адже по дорозі я можу втекти. А він же сам возив мене по валу, сам здобував перепустку! А що, коли повернути йому оте фото з генералом Даніелем, і мирно розпрощатися? Поки я не передам плівку? Але, одержавши фото, він відчує, що руки в нього розв'язані, і на боротьбу зі мною, своїм найзапеклішим ворогом, стане відверто, не ховаючись за анонімками, негайно! Отже, я не зменшу небезпеку, а ще посилю її. Мене можуть затримати десь на дорозі, і тоді... Ні, лишається єдиний вихід — стати на двобій з Шульцем. І обов'язково вийти з нього переможцем!”

Надвечір другого дня Генріх і Шульц були вже в Нанті. Тут вони мали пересісти в інший поїзд, щоб їхати на Діжон.

Виявилось, що чекати поїзда доведеться до вечора.

Обідали і вечеряли вони разом, за одним столом.

І коли б хто простежив за їх поведінкою, він би неодмінно подумав: “Ось друзі, які один одному ладні віддати все!” Так щедро пригощали вони один одного стравами, напоями, десертом. Але найбільше напоями.

Шульц, той самий Шульц, який кожну марку, перед тим, як її витратити, довго обмацував пальцями, ніби пестячи її на прощання, який кожен франк, заощаджений після запросин кудись на обід, окремо ховав, як позаплановий прибуток, в найпотаємніші схованки, цей Шульц сьогодні для барона Гольдрінга не шкодував нічого: він замовляв найкращі марки вин, частував Гольдрінга найдорожчим коньяком, виявляв непогану обізнаність з лікерами. І єдине, чим цього разу був цілком щиро занепокоєний майор Шульц, було те, що його друг відмовлявся пити, а тільки пригублював то чарку, то бокал.

Барон фон Гольдрінг, як завжди, був також щедрий і гостинний.

— І давно ви не п’єте, гер Шульц? — поцікавився Генріх, помітивши, що майор відпиває дороге вино вже надто маленькими ковточками.

— З того часу, як ми з вами розлучилися після Східного фронту, я дав собі слово не пити до перемоги Німеччини! — пояснив майор, хоч його почервонілий, вкритий синіми прожилками ніс і мішки під очима красномовно свідчили, що Шульц аж ніяк не був прихильником сухого закону.

У купе “нерозлучні друзі” їхали лише вдвох. Шульц пообіцяв провідникові чималу нагороду за те, щоб той до них нікого з пасажирів не пускав.

— Принаймні, матимемо змогу спокійно відпочити! — задоволено сказав Шульц. — Я, знаєте, фон Гольдрінг, люблю їхати один, бо всю дорогу сплю. Врешті-решт мандрівка в вагоні — це той же відпочинок.

— Цілком з вами згоден, Шульц! — погодився Генріх, зручніше вмоштуючись на своєму місці.

Генріх заплющив очі і, розстебнувши комір сорочки, відкинувся на подушку. Шульц зробив те ж саме.

Хвилин за п'ять почулося рівне спокійне дихання обер-лейтенанта. Добре натреноване дихання нічим не виказувало, що він не спить, а з-під не зовсім щільно стулених повік пильно стежить за своїм візаві. Ось Шульц кліпнув віями раз, другий. Напіввідкрив щілинки очей. Його напружений погляд обмацує обличчя Генріха, шукаючи того розм'якшення м'язів, яке доводить, що сон зморив людину.

Генріх розплющує очі, потягається і на весь рот позіхає.

— Чорт забери, і спати хочеться, і відчуваю, що не засну, — скаржитися він Шульцу, який теж робить вигляд, що прокинувся.

— А ви роздягніться, скиньте мундир, — радить той.

— А ви чому не спите і чому не роздягаєтеся?

— Я звик спати і зодягнутий, і сидячи, і навіть навстоячки, — відповідає Шульц і заплющує очі.

І знову довга мовчазна пауза, під час якої кожен з супутників через нещільно сплющені повіки пильно стежить за іншим.

Генріх починає відчувати ту розслабленість, яка

завжди є передвісником сну. Ні, він сьогодні спати не має права! Надто вже посилено частував Шульц його сьогодні, не шкодуючи витрат! Та й дихає майор щось дуже тихо і нерівно, хоч і похвалявся, що в дорозі добре спить!

Генріх підводиться і натискує на кнопку дзвоника.

— Чашку міцної чорної кави! — кидає він провідникові, коли той з'являється в дверях.

— Бароне, що ви робите! Каву на ніч? — голос Шульца звучить турботливо, навіть благально.

— Розумієте, майоре, я вже себе знаю: коли відразу не засну, а отак куняю, як зараз, — ніч однаково буде зіпсована. Краще вже випити каву і прогнати сон зовсім.

— То випийте снотворного!

— Немає — це раз, і не люблю — два.

— У мене є люмінал! — охоче пропонує Шульц.

— А люміналу вже й зовсім ніколи не вживаю, від нього спросоння дуже важка голова.

Провідник приніс чашку чорної кави і мовчки поставив на стіл.

— Принесіть і мені! — наказав Шульц.

— Гер Шульц! Ви ж тільки-но застерігали мене проти кави!

— Було б не по-товариському залишити вас на одинці і спати самому...

— Ну, що за умовності!

Шульц не відповідає і починає сьорбати маленькими ковтками принесену провідником каву.

Генріх п'є повільно. Відпивши ковток, він витримує

довгу паузу і з великим зацікавленням читає маленький томик Мопассана.

У Шульца книжки немає. Він явно нудиться. Каву вже випито, і йому просто нічого робити.

— У вас, бароне, немає ще одної книжки?

— На жаль!

Знову довга пауза.

Генріх кладе книжку на столик і виходить з купе. Якусь мить він стоїть у коридорі, потім чомусь посміхається і заходить до туалетної кімнати. Слухає. Нічого. Та ось почулися чийсь кроки. Хтось смикнув ручку дверей і кинув, Генріх чує хрипливате з присвистом дихання Шульца.

Генріх чекає хвилину, другу третю... Нарешті, виходить. Під дверима стоїть Шульц.

— Ви на диво компанійський попутник! — каже Генріх і йде до купе.

Шульц заходить до туалетної і за мить повертається. Слідом за ним іде провідник, який хоче забрати порожні чашки.

— Чашку кави! — наказує йому Шульц.

— І мені! — додає Генріх.

Провідник здивовано дивиться на офіцерів і мовчки виходить.

Шульц сидить, низько схиливши голову на руки.

— Може, почитаєте вголос? — запитує він Гольдрінга.

— Менш за все я придатний на роль лектриси!

Шульц трохи відсуває завіску на вікні і крізь щілину в ній дивиться у нічну темряву. Генріх виключає світло.

— Що ви робите! — скрикує Шульц і відступає від вікна.

— Вночі не радять відсувати штори. Нагадую, що серед макі є чудові стрілки, гер Шульц.

Майор сердито засуває завіску.

— Ви збираєтесь цілу ніч не спати? — нарешті не витримує Шульц, помітивши, що годинник на руці Генріха показує вже чверть на третю.

— Ні!

— Чому?

— Саме тому, що ви виявляєте до цього велику зацікавленість, майоре!

Шульц тяжко зітхає і відкидається на спинку сидіння.

І в цей час у вагоні чується таке знайоме і таке тривожне:

— Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку!

У поїзді, де все завмерло і причаїлося, чути голос диктора:

— Увага! Ескадрилья англо-американської авіації з боку Ламаншу перетнула повітряний кордон Франції.

Генріх надіває кашкета, ховає польову сумку на груди під мундир. Він дивиться на Шульца і захоплює його зосереджений і сторожкий погляд. Очевидно, якась несподівана думка запала в голову майорові, бо очі його починають збуджено блищати.

— Увага! Увага! Ескадрилья тримає напрямок на Діжон. Поїзд зупиняється. Усім вийти з вагонів і залягти обабіч залізниці! — наказує диктор.

Усі пасажери швидко виходять з своїх купе.

Колеса поїзда скрегочуть, вагон смикає.

Генріх підбігає до виходу і відчуває на своїй шиї гаряче дихання Шульца. Тоді він повертається і відступає вбік.

— Ви старший, вам виходити першому!

— Ви гість!

Незважаючи на серйозність обстановки, Генріха починає розбирати сміх. Схопивши Шульца за руку, він разом з ним стрибає з вагона. Обидва біжать вздовж колії, все ще тримаючись за руки, нога в ногу, потім зсуваються з насипу і залягають у рівчаку, головами один до одного.

Чути гул авіамоторів. Він наростає, збільшується.

Небо вже сіріє, і Генріх підводить голову, щоб поглянути вгору. В цей час його погляд падає на руку Шульца. Вона на кобурі.

— Гер Шульц! Ви, здається, збираєтеся пістолетними пострілами відігнати ворожі бомбардувальники? — в голосі і на обличчі Гольдрінга неприховане глузування.

— Ні, бароне, я збираюся стріляти по вас! — хрипить Шульц і вихоплює з кобури пістолет.

Чути свистіння авіабомб, воно заглушає всі звуки...

* * *

Прийшовши ранком до штабу, генерал-майор Толле здивовано глянув на чергового, що, скорботно схиливши голову, простягав йому якусь телеграму.

Генерал спочатку нічого не зрозумів. Лише прочитавши телеграму вдруге, він збагнув її зміст.

“Сьогодні вдосвіта під час нальоту ворожої авіації

загинув ваш ад'ютант і мій давній друг майор Шульц щиро співчуваю обер-лейтенант барон фон Гольдрінг”.

Толле набожно перехрестився.

Далекі відгуки великих подій

Від кінця січня і до початку липня 1943 року берлінське радіо бадьорим голосом диктора передавало майже ті ж самі повідомлення — про скорочення лінії фронтів, про відступ на раніше підготовлені позиції, про залишення з тактичних міркувань того чи іншого населеного пункту на Східному фронті. Ці повідомлення, розраховані на невігласів, не могли приховати правди від таких людей, як генерал Еверс або його вчитель і друг генерал-фельдмаршал Денус. Та не тільки від них! На нарадах у штабах окупаційних армій незмінно підкреслювалося, що події на Східному Фронті викликали небувалу активність руху опору. Для кожного, хто хотів і вмів об'єктивно мислити, було зрозуміло: яким би бадьорим тоном не говорив диктор, як би не словоблудили коментатори і оглядачі, а після трагедії німецької армії на берегах Волги міф про її непереможність було розвіяно, віра в непогрішимість фюрера захиталася.

Ні Денус, ні Еверс не були упереджені проти Гітлера. Коли б наступ його армії і далі розгортався так нестримно, як до розгрому під Москвою чи на берегах Волги, то й вони, забувши про свої образи, про свої колишні побоювання, захоплено вигукували б йому: “Хайль!” — і обожнювали б фюрера. Відкриття Східного фронту їх трохі отверезило, а коли події в Росії

обернулися так, як вони й передбачали ще до війни з Радянським Союзом, обидва прозріли остаточно: фюрер поставив Німеччину на край прірви, в яку вона ось-ось скотиться!

Це було остаточне прозріння, отверезення.

І все ж спроби старого генерал-фельдмаршала створити з вищого командного складу німецької армії якусь організацію своїх однодумців, які активно взялися б за врятування Німеччини від того, хто був найбільшим її лихом, досі наражалися на непереможні труднощі. І справа полягала не тільки в смертельній небезпеці, що, ясна річ, виникала для кожного, хто би погодився вступити в таку організацію. Інші причини примушували навіть противників Гітлера серед вищого командного складу армії ухилятися від активних дій проти нього. Одною з таких причин були вперті посилення на якісь переговори гітлерівських представників з урядами Великобританії і Америки, що хоч і затягнулися надовго, та дали вже позитивні наслідки — ось уже два роки, як триває війна на сході, а другий фронт усе ще не відкритий. Проти такого незаперечного факту старий фельдмаршал аргументів не знаходив. Другою причиною була віра в те, що літо 1943 року принесе злам на Східному фронті. Ця віра підтримувалась і офіціальними обіцянками ставки про реванш за Сталінград і чутками про якусь грандіозну операцію, яку готує генеральний штаб проти радянської армії на літо цього року.

Початку цієї операції чекали всі — і прихильники і навіть недруги фюрера серед вищого командного складу німецької армії. Адже тепер для кожного стало ясно, що теорія бліцкригу провалилася, що війна за-

тягнулася понад усі сподівання, що сили Німеччини тануть. Потрібна була блискуча перемога, яка б не тільки відновила престиж німецької армії — підняла дух війська, а й збудила б віру в обов'язково переможний і близький кінець війни.

Але минув травень, минув червень, а обіцяна операція на сході не починалася. Даремно генерал Еверс майже не виключав свого радіоприймача: усі дні, з ранку і до пізнього вечора, з нього линули лише звуки військових маршів.

Ранком п'ятого липня передача почалася незвично: спочатку засурмили фанфари. Їх різкий, лункий звук так несподівано прорізав ранкову тишу квартири, що генерал Еверс, який саме голився, мало не порізався бритвою. Не витерши мильної піни з обличчя, з бритвою в руці, генерал підбіг до радіоприймача.

Так! Довгоочікувана операція почалася!

Захлинаючись, ніби перебиваючи один одного, диктори спішили сповістити, що сьогодні вдосвіта, о четвертій годині тридцять хвилин, з наказу фюрера, непереможні війська фатерлянду ринули нестримним потоком на позиції противника, взявши напрямок на Курськ...

Глянувши на карту з позначками лінії фронтів, Еверс задоволено посміхнувся: так, саме тут і на його думку треба було починати операцію, коли мати на увазі і кінцеву мету — шлях на Москву.

Вже одне те, що повідомлення не приховало ні мети, ні розмаху операції, говорило про впевненість вищого командування в її успіхові.

Еверс подзвонив до штабу і наказав черговому

осповістити офіцерів, щоб сьогодні вони були в парадних костюмах, при всіх орденах і медалях, потім взяв аркушик паперу і склав план промови про історичну важливість початої операції. З цією промовою генерал вирішив виступити в казино перед офіцерами.

Але виголосити цієї промови Еверсу не пощастило. За півгодини до того, як він мав їхати до штабу, черговий телефоном сповістив:

— На сімнадцятий штуцпункт наскочив великий загін макі, які намагаються прорватися до об'єкта, що охороняється. Обер-лейтенант Фауль просить негайної допомоги. Наявними силами він відбити напад не може.

Це повідомлення було таким несподіваним, що генерал розгубився. Він зник до того, що кожного дня то в тому, то в іншому населеному пункті макі вчиняли напади на патрулів, стріляли в офіцерів, але щоб великим загonom вони наскочили на укріплений пункт, — такого ще не було.

Посадивши дві роти на автомашини, генерал у супроводі начальника штабу, Лютца і Гольдрінга помчав до Понтею, щоб самому керувати операцією. Але солдати, що прибули на допомогу Фаулю, навіть не вступили в бій, — їм лишилося виконати обов'язки звичайних могильників, бо вся залога штуцпункту разом з обер-лейтенантом Фаулем загинула. Есесівська частина, що охороняла вихід з тунелю, не змогла подати їй допомоги: макі не пошкодували мін, щоб завалити тунель чи, принаймні, вхід до нього.

Отже, сталося неймовірне — знищено укріплений пункт, убито всю його залого, а командир дивізії не

може сповістити в штаб корпусу подробиць бою, не знає чисельності загону, який наскочив на штуцпункт, як макі були озброєні, куди поділися.

Але на цьому не скінчилися неприємності сьогоднішнього дня. Не встигли солдати поховати забитих, як з штабу примчав мотоцикліст з новою звісткою: макі напали на взвод єгерів, який разом з есесівцями охороняв перевал, вибили охорону з позицій і примусили відступити з гір.

Це вже було схоже на війну.

Залишивши залогу на зруйнованому штуцпункті, Еверс помчав з рештою солдатів до головного перевалу.

Командира роти єгерів було вбито, і тому про обстановку доповідав його заступник, лейтенант Грекке. Він розповів, що напад стався ранком, абсолютно несподівано. Макі, як виявилось, зненацька наскочили на передові пости, зовсім нечутно їх зняли, а тоді розпочали атаку головних сил.

Про негайний наступ на макі, що захопили перевал, нічого було й думати, бо, за свідченнями Грекке, їх було більше роти, озброєних автоматами і кулеметами. Отже, треба було повернутися до штабу, добре розробити план операції, а вже потім рятувати становище.

Залишивши роту свого резерву допомагати єгерям, Еверс повернувся до Сан-Ремі, щоб почути повідомлення про ще два напади: на залогу, що охороняла міст через річку поблизу Сан-Ремі, і на заставу біля невеличкого роз'їзду в десяти кілометрах від Шамбері. Напад на залогу біля мосту, правда, закінчився для макі невдало, але на тлі всіх інших невдач сьогоднішнього дня цей маленький успіх здавався випадковим.

Парадні мундири, в яких офіцери зустріли генерала по його поверненні, мали за таких умов зовсім недоречний вигляд.

Еверс лютував. Адже йшлося про добре організовану операцію досить великих сил макі, які зуміли не тільки домогтися перемоги в трьох випадках з чотирьох, а й викликати розгубленість в штабі дивізії, у нього самого. Він уявляв, як прикро буде доповідати про все це командуючому корпусом, який і так жартома прозвав Еверса командиром “курортної дивізії”.

Дещо заспокоїв Еверса Міллер. По лінії служби СД він ввечері одержав повідомлення, що макі, очевидно, за вказівками єдиного центру, ранком цього дня вчинили напади не тільки на ділянці, яку охороняла дивізія Еверса, а й по всіх передгірських районах. Міллеру, як і всьому гестапо, було запропоновано максимально посилити боротьбу з партизанами, заарештувати всіх запідозрених у будь-яких зв'язках з ними і взагалі посилити режим.

А радіо цілий день не замовкало. Бравурні марші диктори переривали, щоб порадувати слухачів успішним просуванням танкових колон у напрямку на нікому невідому Ольховатку, яка має відкрити німецькій армії шлях на Курськ. Повідомлення підкреслювали, що операція розвивається по раніше наміченому плану, хоча радянські війська і чинять шалений опір.

Ввечері до Генріха зайшов Кубіс. Він був у тому піднесеному настрої, який свідчив, що гауптман нещодавно прийняв потрібну дозу морфію: очі його блищали, рухи були поривчасті, все обличчя дихало веселим збудженням.

— Я прийшов до вас, бароне, щоб поскаржитись на генерала Бертгольда, — жартівливо почав Кубіс ще з порога. — Коли він агітував мене їхати до Сан-Ремі, він обіцяв мені відпочинок, тихе, майже мирне життя і всілякі блага. А я потрапив в обстановку, яка нагадує мені далеку Білорусію.

— Кубіс, ви не оригінальні! Цю скаргу я чую від вас з першого дня нашої зустрічі.

— І буду скаржитись!

— Зате маєте приємні новини з Східного фронту, — кинув Генріх.

— Приємні? Ви справді такої думки?

— Хіба ви не слухали радіо?

— Саме тому, що слухав, не виключаючи цілий день, — аж голова розболілася! — саме тому я не можу назвати вісті з Східного фронту втішними. Ви не фронтовик, бароне, а розвідник. Коли вам говорять, що за день ударна група прориву просунулася з боями на чотири кілометри, що це означає, по-вашому?

— Що противник відходить, а ми наступаємо!

— Ех, не було вас у перші дні війни! Ви б тоді знали, що значить наступ: ранком ви чуєте, що ми перейшли кордон; вдень — що заглибилися на тридцять кілометрів; ввечері вам сповіщають, що взято місто, яке від кордону на відстані сорока кілометрів. Оце був наступ! А тепер за весь день — на чотири кілометри. Але до всіх чортів цей Східний фронт, радіо і все таке інше! Набридло! Я прийшов до вас зовсім не за тим, щоб аналізувати дії нашого командування. Чи не по-вечеряємо ми з вами, Гольдрінг?

— Признатися, настрій у мене зовсім не такий, щоб іти до ресторану...

— Ну, тоді... — Кубіс замовк. Обличчя його скри-вилося в лукаву гримасу.

— Ви щось маєте сказати? — запитав, посміхаючись, Генріх, хоч наперед знав, про що йтиме мова.

— Тут я приніс розписку на п'ятдесят марок. Усього на п'ятдесят, бароне! Отже, разом з усіма попередніми за мною буде шістсот двадцять. Згодьтеся, що це не так багато!

— Куди ви діваєте гроші, Кубіс? Пробачте, що я про це запитую, але мені просто цікаво знати, куди можна за якісь півтора місяці витратити в Сан-Ремі офіцерське жалування і поверх нього щось з двісті марок? Раніше ви хоч грали в карти...

— Мій любий бароне! Мій любий і, виявляється, такий наївний друже! Коли б ми з вами потрапили навіть не в Сан-Ремі, а в найглухіше село, де було б не більше п'яти-шести будинків, я все одно перелічив би вам тридцять три способи, як можна щодня витратити сотню, а то й більше марок!

Генріх розсміявся.

— Коли поставити собі за мету будь-що витратити певну суму, то, напевне, і я б зміг щось вигадати! Але ж треба, щоб це давало якесь задоволення.

— А я одержую задоволення вже від того, що не гроші мною володіють, а я грішми. Ну, які маю радощі в житті, я вас питаю? Роботу ненавиджу — не тільки цю, що виконую тепер, а всіляку, будь-яку! Жінки мені набридли, а я їм. Що ж мені лишилося? Вино і морфій! Все! Так на якого дідька я берегтиму гроші? Щоб мій єдиний брат, одержавши після мене спадщину, назвав мене йолопом?

— А як на мене, у вас тепер цікава робота, Кубіс!

— Коли я вчився на пастора, щоб молитвами рятувати людські душі, вони, ці душі, здавалися мені куди цікавішими, ніж нині, коли я засобами гестапо спроваджую їх на той світ.

— Ви цинік, Кубіс!

— Називайте, як хочете. Але люди стали страшенно нецікаві! Запевняю, в карному розшукові працювати веселіше, ніж у нас. Ну, що цікавого? Викличеш когось на допит. Всілякі там вправи робиш з ним, а він тобі або мовчить, або белькоче щось про Францію, народ, свободу! Нудно ж це, Гольдрінг! Повірте мені. Моя батьківщина — це перший-ліпший ресторан, де мені дадуть смачно попоїсти і почастують добрим вином. “Дове вене — дове Патріа”. Де добре — там батьківщина. Пам’ятаєте цей афоризм? А він вмирає і галасує: “За Францію!” Та Франція навіть не знає, хто він за один, і, можливо, ніколи й не дізнається, що я його з скелі шпурнув! Люди стали одноманітні й нудні. Навіть ваша пасія, бароне!

— Яка пасія?

— Не прикидайтеся наївним, фон Гольдрінг! Мені відомо про цю француженку з ресторану більше, ніж вам.

— Я вас не розумію, Кубіс, — похмуро сказав Генріх. — Ми бачимося майже щодня, в скрутних випадках ви йдете до мене, знаючи, що я завжди радий допомогти вам, а водночас у вас від мене є якісь таємниці... Ви можете мені про них не казати, коли не можна, але прошу тоді й не натякати на них.

Генріх ображено замовк.

— Вперше я вас бачу сердитим, бароне. А я й не збираюся від вас нічого приховувати. А про ваші симпатії до мадемуазель я дізнався випадково, коли вирішив заарештувати її.

— Заарештувати Моніку? За що?

— Погодьтеся, бароне, якщо ми перехоплюємо три листи цієї красуні і в усіх трьох йдеться про погану погоду і про підвищені ціни на ринку, хоч погода стоїть чудесна, а ціни незмінно високі, то ми можемо поцікавитися, звідки такий інтерес у мадемуазель до метеорології і економіки?

— І цього, ви вважаєте, досить, щоб заарештувати дівчину?

— До цього ми додали б те, що вона сказала б на допиті... Але Міллер, дізнавшись про моє рішення, не погодився зі мною, пославшись на ваші симпатії до мадемуазель. Вас, Гольдрінг, він чомусь побоюється! От і вся таємниця.

— І коли ви збиралися її заарештувати?

— Сьогодні. Адже ми маємо виконати наказ про посилення репресій проти макі та їхніх друзів... Так даєте п'ятдесят марок, бароне, чи, розсердившись, покараєте мене голодним вечором?

— Ви ж знаєте, що я вам ніколи ще не відмовляв. І не відмовлю. Тільки я просив би вас не приховувати від мене хоча б того, що стосується мене навіть частково.

— Буде виконано! — по-військовому відповів Кубіс. — Вважатиму це процентами за позичений капітал!

— Вважайте це просто обов'язком друга!

Одержавши п'ятдесят марок, Кубіс вийшов з номера, весело насвистуючи якусь мелодію.

Годинник показував без чверті десять, і Генріх спустився в ресторан, сподіваючись побачити Моніку. Але дівчини в залі не було — мадам Гарваль сказала, що вона у себе.

— Тоді дозвольте піднятися до вас, мені треба сказати мадемуазель кілька слів. А коли хто мене питатиме, скажіть, що я пішов з дому. Сьогодні мені не хочеться нікого бачити! — попросив Генріх.

Повідомлення Кубіса дуже схвилювало Генріха. Правда, Міллер поки не наважиться зачепити Моніку, та й Кубіс зробить все, щоб не закрити собі кредиту у багатого барона. Але так триватиме доти, доки сам Генріх буде у безпеці. Коли ж з ним щось трапиться, Моніку неодмінно заарештують, раз уже гестапо так зацікавилася її особою. Хіба його не могло вбити під час бомбардування поїзда, що йшов на Діжон? Або під час наскоку макі, коли він супроводжував Пфайфера? Дізнавшись про його смерть, Міллер, ні хвилини не вагаючись, схопив би дівчину і помстився б за свою вимушену поблажливість до неї. Ні, треба, поки не пізно, її врятувати, навіть коли б йому довелося розлучитися з нею.

— Знаєте, Генріх, від сьогодні я буду вважати, що володію даром гіпнозу! — усміхнулася Моніка, коли на порозі її кімнати з'явився Генріх.

— Чому це вам прийшла в голову така думка?

— Бо тільки-но я саме думала про вас.

— І я про вас теж.

— Виходить, вас до мене привела передача думок на відстані?

— Я б дуже хотів, щоб ви могли прочитати мої думки! — мимоволі вихопилося у Генріха. Він спинився, злякавшись того, що мало не зірвалося в нього з уст, і вже іншим тоном додав: — У мене є справа, Моніко, причому справа не зовсім приємна.

Очі дівчини померкли, з уст її збігла усмішка.

— Ви так добре почали і... так погано скінчили! — сумно сказала вона. — А я гадала, що ви просто прийшли до мене посидіти, трохи скучили... Справа, неприємності... я так від них стомилася! Ніби на мою долю зовсім не лишилося ніяких радощів! Знаєте що, давайте про все неприємне поговоримо завтра! Хоча ні, тоді я цілу ніч не спатиму! Кажіть краще зараз, тільки без довгих вступів...

— Гаразд! Без вступів, так без вступів. Тільки спочатку одне запитання: ви могли б кудись зникнути, хоча б на деякий час?

Моніка зблідла.

— І як швидко це треба зробити?

— Доки я тут, небезпека не така вже велика. Але я можу поїхати кудись на довгий час, а то й зовсім, і тоді...

Генріх не сказав, що буде тоді, а Моніка не спитала. Низько схиливши голову, вона заплітала китиці ска-тертини у дрібні косички. Тільки з тремтіння її пальців можна було зрозуміти, що вона хвилюється.

— Ви не відповідали на моє запитання, — м'яко нагадав Генріх, відчуваючи нестримне бажання, припасти устами до цих тонких тремтячих пальців, підвести цю низько схилену голову.

Але Моніка підвела її сама.

— Ви... ви справді можете поїхати звідси... назовсім? — запитала вона тихо.

— Я військовий, а військових не питають, де вони хочуть бути, а посилають туди, де вони потрібні. Коли я поїду звідси або зі мною щось трапиться, Міллер заарештує вас! Я сьогодні дізнався, що всі ваші листи перевіряються, що...

— О, Генріх! — Моніка схопилася з місця. Але не переляк, не страх були в її широко відкритих очах, а туга і розгубленість перед іншою небезпекою — втратити того, кого вона кохала.

І Генріх без слів зрозумів, що коїться в душі дівчини. Адже і його серце краялося від жалю, болю, тривоги за неї. Вони дивилися один одному в очі, і все умовне, що стояло між ними, раптом кудись зникло, ніби в усьому світі їх лишилося тільки двоє — дві пари очей, два серця!

— Генріх, ми втечемо звідси разом, — сказала Моніка просто, так просто, ніби вони не раз говорили про це. — Ми втечемо в гори, там ніхто нам не страшний! Тікаймо завтра ж! Адже і вас можуть викрити! Ви ж не фашист. Ви наш. Друг.

Моніка поклала руки на плечі Генріха. У цьому довірливому жесті, в сяючих очах була вся вона — зворушливо юна і чиста, мужня в своєму коханні, як і в борні, і все ж така беззахисна і перед своїм коханням, і перед небезпекою, що над нею нависла! Генріх трохи підняв своє плече і, повернувши голову, поцілував одну руку дівчини, потім другу. Моніка усміхнулася йому очима і продовжувала говорити серйозно і палко:

— Якби ви знали, Генріх, як я злякалася, коли вперше зрозуміла, що вас полюбила. Я мало не вмерла з горя! Це так страшно від самої себе ховатися з своїм коханням, почувати, що воно принижує тебе! Зате потім, коли я збагнула, що ви навмисне поклали листа Левека так, щоб я прочитала, після Бонвіля, після того, як врятували Людвіну... І коли я зрозуміла, що і ви мене любите... Адже це так, Генріх?

— Це так, Моніко!

— Я знала, давно знала! І все ж я така щаслива почувти це з ваших уст! Ми втечемо з вами в гори і ніколи, ніколи не будемо розлучатися! Правда?

Як вона вірила в це! Як вона чекала одного коротенького слова: “Так!”

Генріх обережно зняв руки дівчини з своїх плечей, підвів її до канапи, посадив, а сам примостився на маленькому ослінчику біля її ніг.

— Я не можу цього зробити, Моніко! — сказав він, дивлячись на неї з глибокою ніжністю і сумом.

— Чому? — Це запитання, тихе, ледве чутне, пролунало, як голосний зойк, бо кричали очі Моніки, вся її напружена постать, що рвучко подалася вперед і застигла у позі благання і чекання.

— Я не маю права цього зробити! Зрозумійте, Моніко, не маю права!

— Але вони обов'язково схоплять вас, Генріх! О, якби ви знали, як я боюся за вас! Я кожного дня молюся за вас, я не можу заснути, доки не почую, що ви повернулися, тремчу від страху, коли ви кудись їдете! Іноді я ладна бігти в гестапо, хай мене катують, як катували Людвіну, хай розстріляють, аби дізнатися, що вас не схопили, що вам нічого не загрожує!

— Я теж тремчу за вас, Моніко! Я віддав би всього себе, останню краплину крові, щоб вас захистити... І все ж я не можу піти з вами до макі, хоч певен, що вони мене приймуть!

— Але чому, чому? Адже ви не з тими, хто одягнув на вас цей мундир! Ви з нами!

— У мене є обов'язки.

— О, ви не любите мене, Генріх! — з розпачем вигукнула дівчина.

— Моніко! — Генріх стиснув її руки. — Коли б я міг усе вам пояснити, ви б зрозуміли, ви б не зробили мені так боляче, як робите тепер... Але я не можу нічого пояснити, не маю права! Навіть вам, хоч вірю вам і люблю вас!

— Яка я була щаслива тільки-но, і як швидко все минуло! Що ж, я не можу прохати у вашого серця більше, ніж воно може дати... Трохи закоханості, трохи жалю і... багато обережності!

— Але ж я не себе бережу, Моніко! І навіть не вас, хоч не має в мене людини дорожчої, ніж ви!

— Боже мій, Генріх, ви говорите якимись загадками! Ви весь для мене загадка! Я навіть не знаю, хто ви і до чого прагнете!

— До того, що й ви! Я хочу бачити свою Батьківщину вільною. У мене, як і у вас, є своя мета, заради якої я ладен вмерти, витримати найтяжчі муки...

— Чому ж ви не хочете боротись поруч зі мною?

— Є різна боротьба, і мені, може, припала найтяжча!

— Ви не скажете мені, Генріх, нічого, щоб я хоч зрозуміла...

— Моніко, ви не повинні запитувати, бо я не зможу вам зараз відповісти. Хоч як би хотів! Я і так сказав більше, ніж мав право сказати... Але обіцяю вам одне: коли скінчиться війна, я прийду до вас і ви дізнаєтесь про все. Якщо вірите мені, якщо схочете чекати!

— Я чекатиму, Генріх.

— І тоді ми не розлучимося ніколи, все життя!

Очі дівчини знову засяяли щастям.

— Ви справді, Генріх, мене не забудете, навіть коли поїдете звідси?

— Я розшукаю вас у цілому світі, де б ви не були! Але зараз ви мусите поїхати звідси! Для мого і вашого щастя, для того, щоб ми зустрілися... Ви зможете кудись виїхати?

— Гаразд, я пораджусь зі своїми друзями... Тільки як же буде з вами? Адже і вас на кожному кроці чекає небезпека, і я... я навіть нічого не знатиму про вас! Я не витримаю, мабуть!

— Зо мною нічого не станеться. Обіцяю вам бути обережним.

Сльози набігли на очі Моніки. Щоб їх приховати, вона раптом підвелася і, підійшовши до маленького столика, що стояв у простінку, біля вікна, висмикнула з штепселя шнур електролампи, потім розсунула темні маскувальні завіси і навстіж розчинила вікно.

Свіже, запашне повітря влилося в кімнату разом з тишею заснулого міста. Огорнутих темрявою будинків, гір не було видно. Лише небо — величне, неосяжне, зоряне. Немов і не було на світі нічого, крім цих зір і чорного, як оксамит, неба та ще двох сердець, що так дуже і так боляче билися в грудях.

Притиснувшись плечем до плеча, вони довго, мовчки стояли біля вікна.

— Моніко, ти плачеш? — спитав раптом Генріх, відчувши, як легенько затремтіло плече дівчини.

— Ні, ні, це нічого, любий! Я плачу від того, що світ такий прекрасний, від вдячності, що я в ньому живу, що живеш у ньому ти! І трошки від страху — адже ми з тобою лише дві маленькі порошинки у цьому велетенському всесвіті!

— Ми з тобою частка його, Моніко! Хіба ти не відчуваєш, що ми в усьому і все в нас!

У коридорі почувлися кроки мадам Тарваль. Моніка швидко присунулася до Генріха.

— Генріх, — сказала вона поспішно, — поцілуй мене! Завтра, позавтра ми, може, вже й не побачимось! Хай це буде наше прощання!

* * *

А саме в цей час Міллер замислено ходив по своєму кабінету, до деталей обмірковуючи той крок, який він вирішив зробити, хоч і боявся.

Міллера невимовно гнітила його цілковита залежність від фон Гольдрінга. З того часу, як цей самовпевнений барон дав йому зрозуміти, що він знає, кого підставив Міллер замість Поля Шеньє, начальник служби СД остаточно втратив спокій. Не будь цього, він давно б заарештував Моніку, того самого дня, коли, розбираючи папери Заугеля, знайшов усі його помітки, що стосувалися мадемуазель Тарваль. Після її поїздки в Бонвіль, що так дивно збіглася з нападом макі на ешелон із зброєю, в нього самого виникла проти неї підозра. Генріх фон Гольдрінг його тоді збив, і він

мало й сам не повірив, що дівчина їздила у чисто амурних справах. Не те що повірив, а просто закрив очі, не схотів далі заглибитися в цю справу. І, виявляється, даремно. Заугель зробив розумніше, і йому пощастило натрапити на слід зв'язку, який існував між Бонвілем і керівниками місцевого руху опору. І коли б не його смерть, коли б той дурень з електростанції, що погодився бути інформатором Заугеля, був обережніший, о, тоді б у Міллера вже нині були всі матеріали, які б довели, що мадемуазель Моніка не дурно так ласкава до Гольдрінга! І, заарештувавши Моніку, він дізнався б про все, що йому треба. Якби не Гольдрінг. Проклятий Гольдрінг, що став на його шляху! Ненависний Гольдрінг, перед яким він мусить запобігати, мало не лизати йому чоботи, лише тому, що він названий син Бертольда і скоро стане його зятем.

Припустімо, він заарештує Моніку. О, Гольдрінг тоді викладе всю цю історію з Базелем, якого він, Міллер, підставив замість Поля Шеньє і за якого одержав кругленьку суму в п'ять тисяч марок. А тоді доведеться повернути не тільки ці злочасні марки, від яких не лишилося вже й сліду, а й відповідати перед тим-таки Бертольдом! Ні, Моніку він поки не буде чіпати. Але за кожним її кроком наглядатиме, чекатиме слухної нагоди.

Міллер вважав, що мине певний час і тоді ніяка експертиза не зможе встановити, хто ж насправді був похований під ім'ям Поля Шеньє. Тоді б у Гольдрінга не лишилося проти нього ніяких речових доказів. Але всі обставини складаються ніби навмисно проти Міллера. І треба ж було, щоб так усе збіглося, і Гольдрінг

потрапив у полон саме до того загону, яким керує Поль Шеньє! І його міг пізнати не тільки Гольдрінг, а й шофер Еверса, який, безумовно, бачив у свій час фотокартку Поля Шеньє. Отже, неприємності могли виникнути з зовсім несподіваного боку. Та й так не все минулося тихо й гладко.

Шофера довелося ліквідувати, організувавши автомобільну катастрофу. Але це поставило Міллера в ще більшу залежність від Гольдрінга. Почувши розповідь про аварію, він, спокійно посміхаючись, кинув:

— От коли і Пфайфер помре, тоді, крім мене, ніхто не впізнає в партизанському командирові Поля Шеньє.

Це був натяк досить прямий і відвертий. І Міллер мусив змовчати.

Ні, піти на розрив чи погіршення відносин з Гольдрінгом він не може! Навіть у тому випадку, коли б пощастило точно встановити, що Моніка справді зв'язана з макі. Це б кинуло пляму на репутацію барона — адже про його прихильність до цієї красуні знали всі. Розлютований і такий гарячий Гольдрінг напевне помстився б Міллеру, викривши цю історію з Базелем, наскаржився б Бертгольду і змалював би Міллера в такому світлі, що довелося б думати про порятунок власної шкіри, а не про кар'єру.

Було над чим посушити мозок!

І Міллер сушив його марно. Після довгих роздумів він знайшов інший вихід.

Але чи не зробить він помилки, вплутавши в цю справу самого Бертгольда? Той церемонитися не буде. А що, коли зробити так...

Міллер підбіг до стола, схопив аркушик паперу і самописну ручку і написав шифрованого листа.

“Вельмишановний гер генерал-майор Бертгольд!

Насмілюся звернутися безпосередньо до Вас, обминаючи інші інстанції, оскільки мною керують і почуття найщирішої до Вас пошани, і водночас почуття щирої дружби до Вашого названого сина, Генріха фон Гольдрінга, який своїми здібностями, культурою і поведженням завоював симпатії всіх, хто мав честь мати з ним справу.

Але барон, можливо, по молодості своїй, дуже довірлива людина, і цим почуттям, властивим благородним натурам, можуть скористатися вороги. У мене є підозра, що молода і красива дочка хазяйки готелю, де проживає барон, користується його великою приязню і довір'ям, хоча вона того й не заслуговує, оскільки моя служба має проти неї компрометуючі матеріали, які дають підстави запідозрити мадемуазель у симпатіях до французьких терористів. Я не зважуюсь заарештувати і допитати мадемуазель, бо цим самим кинув би тінь на чисте ім'я Вашого названого сина. Як до його батька і досвідченого і вельмишановного начальника свого звертаюся з цим листом, прохаючи від Вас поради і вказівок.

Завжди готовий до Ваших послуг
З щирою пошаною Майор Іоган Міллер”.

Перечитавши написане раз, другий, Міллер знайшов, що лист цілком заслуговує на те, щоб його відправити високому начальству. Він запечатав його за всіма правилами секретного документа, надписав

адресу і наказав черговому негайно, через спецкур'єра, відправити пакет у Берлін.

Але повернувшись додому, Міллер довго не міг заснути. Він пригадував рядок за рядком, у думках перечитував кожен фразу.

А що, коли Бертгольд зажадає від Гольдрінга пояснень? Чи варт було заварювати взагалі цю кашу?

Лише під ранок Міллер заснув тривожним сном людини, яка не певна, що її чекає завтра, — подяка чи суворе покарання.

* * *

Фанфари перед ранковими передачами сурмили 6-го і 7-го липня, 8-го фанфар не було чути, а 9-го радіо почало сповіщати про шалені контратаки російських військ. 10-го липня слово “контратаки” зникло, замість нього з'явився вираз: “Наші частини ведуть запеклі бої з атакуючим противником”.

Для Еверса стало ясно: грандіозна, давно обіцяна і широко рекламована операція провалилася!

Почувши останнє зведення ввечері дев'ятого липня, генерал занедужав. Він пролежав кілька днів, іноді ще прислухаючись до повідомлень. Та коли почув про “дальше скорочення лінії фронту”, зовсім виключив радіоприймач.

Отже, замість реваншу армія фатерлянду зазнала ще одної поразки, моральне значення якої за даних обставин було чи не гірше, ніж після загибелі армії Паулюса.

Коли після хвороби Еверс вперше прийшов до штабу, Генріх і Лютц мимоволі перезирнулися: генерала важко було впізнати, так він зблід, зсутулився,

постарів. Того ж дня від імені генерала Лютц надіслав командирові корпусу телеграму. В ній Еверс посилався на дуже поганий стан здоров'я і просив дати йому тижневу відпустку для поїздки до Парижа, щоб по-радитися там з лікарями.

На цей раз прохання Еверса було задоволене — йому дозволили відлучитися рівно на тиждень.

Напередодні від'їзду генерал викликав свого офіцера для особливих доручень.

— Ви були в Парижі, гер Гольдрінг?

— Ні.

— А що б ви сказали на мою пропозицію поїхати туди на два тижні?

— Я був би вдячний, гер генерал, подвійно: це дасть мені змогу побачити столицю світу, як називають Париж у літературі, а головне, — ще раз переконатися у вашому приятному до мене ставленні.

— Вважаю, бароне, вам треба було обрати дипломатичну кар'єру, — пожартував генерал. — Так справа от у чому: у Парижі відкриваються двотижневі курси для офіцерів — представників штабів дивізій, окремих полків і особливих батальйонів по вивченню нових засобів протитанкової оборони. Ви поїдете на ці курси, щоб потім передати свої знання офіцерам дивізії. Заняття розраховані на три години в день, отже, ви перевантажені не будете, хоча це мене трохи й бентежить...

— Насмілюся запитати — чому, гер генерал?

— Тому, що ви надто молодий, а парижанки надто чарівні, бароне.

— У мене є наречена, генерал...

— Пригадую, ви мені казали... Так от, сьогодні ви збирайтеся в дорогу, одержуйте документи, виїдемо з вами разом. Хоч ваші курси почнуться лише за кілька днів, але я хочу, щоб ви їхали зі мною. Буду радий мати такого приємного попутника, та й охорони не треба брати. До речі, відразу після мого повернення дивізію можуть передислокувати на Атлантичний вал. Отже, приготуйтеся так, щоб у разі потреби ви змогли виїхати з Парижа безпосередньо туди.

— Може, наказати моєму денщику, щоб він з машиною теж рушив до Парижа?

— Звісно! Це буде дуже зручно для вас.

“От і настав час розлуки з Монікою!” — з сумом думав Генріх, сидячи біля стола Лютца, який готував йому потрібні документи.

Генріх подзвонив Кубісу.

— Я хотів би вас бачити, гауптмане! Чим скоріше, тим краще... За десять хвилин я буду вдома.

Коли Генріх прийшов до готелю, Кубіс уже був там.

— Щось сталося? — запитав він стривожено.

— Нічого, крім того, що я на деякий час виїжджаю до Парижа.

— Ви в сорочці народилися, бароне! І коли ви мене покликали, щоб вислухати мої доручення, то привезіть мені з Парижа з десяток пляшок вина на ваш смак, в який я вірю, як у свій, морфію і хороших сигар.

— Усе це ви матимете, але за умови: ви вживете всіх заходів, щоб з мадемуазель Монікою нічого не сталося... Ви розумієте?

— Волосинка з голови не впаде!

— А коли б Міллеру забажалося порозмовляти з нею у своїй службі, ви негайно телеграфуйте мені.

— На адресу?

— Поки що: центральний телеграф, до запитання. А згодом я зателеграфую адресу, коли сам її знатиму.

— Буде виконано, мій бароне і благодійнику!

— А щоб у вас не лишилося виправдань, що на телеграму грошей не вистачило, ось вам сто п'ятдесят марок.

— Майн гот, мати боска, як кажуть поляки! Та після цього я ладен телеграфувати щодня, навіть про те, чи в порядку шлунок мадемуазель!

— Облиште дурні жарти! Краще ходітьмо по бокалу шампанського. Адже ми до від'їзду, може, й не побачимось. Міллеру сьогодні не говоріть про мій від'їзд, я сам йому скажу завтра вранці.

Випивши з Кубісом по бокалу шампанського і замовивши вечерю на трьох, Генріх піднявся до себе.

Курт був на десятому небі, коли дізнався, що і він має виїхати машиною до Парижа.

— Я чомусь так боюся, коли ви від'їжджаєте, а я лишаюсь тут! — признався він.

— Боїшся, що Міллер знов на допит покличе?

— Так, — серйозно відповів Курт.

— Отже, можеш виїхати завтра вранці. Було б добре, щоб до мого прибуття в Париж ти вже був там.

Вечір Генріх провів у товаристві Моніки і Лютца. Але прощальна вечірка вийшла не такою, як сподівався Генріх. Моніка, немов відчуваючи розлуку, була сумна і ледь усміхалася на жарти Лютца. Та й в Генріха на-

стрій з кожною хвилиною гіршав. Такою маленькою і беззахисною здавалася йому Моніка!

Посидівши години півтори, Лютц послався на папери, які він мусить завтра рано-вранці приготувати генералу, і попрощався.

— Так коли ти їдеш, Генріх? — раптом запитала Моніка, тільки-но вони лишилися самі.

— Ти знаєш?

— Мені сказав Курт, — з докором мовила дівчина.

— Я не хотів говорити сьогодні, щоб зарані тебе не смутити.

— А вийшло гірше! Мені так боляче стало, коли Курт випадково...

— Даруй мені це! Я хотів, щоб у моїй пам'яті ти лишилася веселою. Тоді б я не так тривожився за тебе! Ти виконаєш моє прохання? Я хотів би, щоб на час моєї відсутності тебе не було в Сан-Ремі.

— О котрій годині ти їдеш?

— Завтра о четвертій дня!

— Обіцяю тобі, що ввечері мене вже не буде в Сан-Ремі.

— Тоді я почуватиму себе спокійним. А тільки повернуся, відразу попрошу мадам Гарваль повідомити тебе...

— О, Генріх! У мене таке враження, що ми розлучаємося навічно! — з сумом вихопилося у Моніки.

— Не треба, люба, благаю тебе, не треба! Інакше я теж зовсім розкисну, а мені слід завжди бути напоготові!

Моніка силувано розсміялася.

— Ось... я вже весела. Ти задоволений?

— Заспокоєний. А це зараз найголовніше.

* * *

Міллер ще снідав, коли Гольдрінг зайшов до нього попрощатися.

— Майн гот, такий ранній і такий дорогий гість! Які негайні справи привели вас у такий час до мене?

— Сьогодні я разом з генералом їду в Париж.

— І довго ви там пробудете?

— Два тижні... І у мене до вас невеличка справа — вона стосується мадемуазель Тарваль. Я хочу бути певним, що ваша зацікавленість нею обмежиться звичайними привітаннями на вулиці. Ви мене зрозуміли, Міллер?

— Закрутила вона вам голову, бароне! У вас же є наречена!

— А у вас є дружина! І оскільки я знаю, з ваших же слів...

— То було в молодості, в молодості, бароне! Тепер я пас!

— Ну, а я ще молодий! Ми з вами, Ганс, друзі, сподіваюся, щирі. Ми знаємо не тільки вдачу один одного, а й деякі слабкі струнки і, будемо говорити відверто, грішки! То краще нам допомагати один одному, а не сваритися! Адже і ви такої думки, Ганс?

— Абсолютно!

— Так обіцяєте?

— Коли зустріну мадемуазель на вулиці, я навіть відвернуся, щоб вона не поскаржилася потім, що я сердито на неї глянув, — пожартував Міллер.

— От і чудесно! Сподіваюся, ви прийдете на вокзал провжджати коли не мене, то генерала?

— Коли не генерала, то вас напевне, — поправив Міллер.

Він додержав слова. Без чверті чотири начальник штабу дивізії, Міллер і Кубіс були на пероні.

Як під час кожних офіціальних провждів, усі нетерпляче чекали гудка паровоза і нудилися. Один Міллер почував себе надзвичайно веселим. Він жартував, натякав на тугу Кубіса, у якого на два тижні закривається банк довготермінового кредиту.

— Я вас, Ганс, таким веселим ніколи не бачив! — кинув йому на прощання Генріх. Веселість Міллера його чомусь непокоїла і дедалі більше дратувала.

— Я радий за друга, якому випала така чудова подорож, — відповів Міллер.

Не міг же він сказати Генріху, що справжня причина його веселого настрою — невеличкий шифрований лист від самого Бертгольда, написаний у відповідь на листа Міллера відносно Моніки.

— Пам'ятайте, Кубіс, умову! — встиг на прощання прошепотіти Генріх, коли поїзд вже рушив.

Відразу за вокзалом починався досить крутий підйом, і поїзди, не набравши ще інерції руху, йшли тут дуже повільно.

Генріх вирішив не заходити в вагон, щоб ще раз глянути на місто, де він стільки пережив.

Коли поїзд проминув останню будку, Генріх несподівано побачив Моніку. Вона стояла в білому платті, простоволоса, вся осяяна яскравим сонячним світлом.

— Моніко! — скрикнув зраділий Генріх.

Дівчина підбігла до вагона і кинула Генріху букет квітів.

Поїзд, поволі набирав швидкість, і Генріх перехилився з площадки вагона так, щоб якнайдовше бачити дівчину.

Вона все ще стояла край колії, залита золотавим світлом, сама схожа на ясний сонячний промінь...

Всю дорогу Еверс пролежав у купе, підводячись лише для того, щоб попоїсти. Генріх був радий, що має змогу побути на самоті, зібратися з думками. Тим більше, що на душі було тривожно і сумно.

До Парижа прибули лише третього дня вранці, бо поїзд двічі затримувався в дорозі — партизани у двох місцях розібрали колію. Курта на вокзалі не було. Умовившись про зустріч з генералом ввечері, Генріх взяв таксі і помчав на центральний телеграф. Він був певен, що ніяких новин Кубіс йому не повідомить, і тому спокійно простягнув документ у віконце з написом “До запитання”. Як же він здивувався і стривожився, коли, повертаючи документ, телеграфний службовець щось вклав у нього.

“Сан-Ремі”, — прочитав Генріх вгорі, там, де звичайно позначається місце і час відправки депеші, і повільно розгорнув телеграму. Він перечитав її раз, другий, третій... Ні, це не помилка, це не здалося, це справді написано!

“За три години після вашого від’їзду невідома вантажна машина збила на шляху мадемуазель Моніку, яка не приходячи до пам’яті померла того ж вечора по-дробіці листом покладу вінок вашого імені Кубіс”.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Тоненькі ниточки великого клубка

Моніки немає!

Ця звістка приголомшила Генріха. Не тямлячи себе, він вийшов з поштамту і, забувши про таксі, що на нього чекало, пішов залюдненою вулицею. Навкруги вирувало життя, у вуха вривався багатоголосий гамір великого міста, в якому людський гомін, шум машин, гудки, дзвінки зливаються в єдине ціле — вир, такий звичний для парижан і такий приголомшуючий для новаків, тільки-но прибулих з тихеньких провінціальних куточків Франції.

По дорозі на поштамт Генріх з цікавістю розглядав усе навколо, жадібно вслухався в цю симфонію звичайного життя Парижа, про який так багато доводилося чути, читати і який він бачив уперше.

Але тепер Генріх ішов, не помічаючи нічого, бачачи перед собою лише два телеграфних рядки. Він і досі не міг цілком збагнути їх страшного змісту. В його свідомість не вкладалося те, що от вирує життя, світить сонце, живуть люди, мільйони людей, існує він сам, а Моніки вже немає. Генріху здавалося, що варто йому

зробити кілька кроків, пройти ще трохи і серед цього натовпу людей він обов'язково побачить її: в білому платті, простоволосу, з осяйною усмішкою на устах, з букетом квітів у руках — точнісінько таку, якою він бачив її востаннє з тамбура вагона, біля Сан-Ремі.

“Вбила машина”... Ні! Цього не може бути! Не повинно бути!

— Месьє офіцер! Месьє офіцер! Ви поїдете далі, чи я можу вважати себе вільним?

Ні, це не сон! Усе це дійсність! Ось і шофер таксі, який привіз його з вокзалу до поштамту і тепер повільно їде слідом за ним...

Генріх сідає в таксі і, скоріше механічно, ніж свідомо, кидає:

— До комендатури!

Шофер робить крутий поворот, і машина то мчить на граничній швидкості, то ледь посувається, переїжджаючи залюднені вулиці: Генріх сидить непорушно, втупивши погляд в одну точку, не бачачи нічого попереду.

— Комендатура, месьє! — тихо кидає шофер.

Генріх прямує до під'їзду будинку, перед яким з автоматом наготові крокують два німецьких солдати.

— Гер обер-лейтенант, з щасливим приїздом! Я теж тільки-но прибув!

Хто це? А, Курт!..

Не відповівши на привітання, Генріх мовчки простягає йому пожаття телеграму.

Очі Курта розширюються. В них жаль, співчуття і жах. З напіввідкритих уст готове зірватися якимсь запи-

тання, але він тільки ковтає повітря і мовчки дивиться на невинний з вигляду клаптик паперу. Руки в нього трясуться.

Генріхові хочеться впасти Курту на груди, розридатися. Адже йому так не вистачає зараз того, хто найбільше потрібен людині в горі, — друга, щирого, перед яким не треба критися, якому все можна звірити...

— Гер обер-лейтенант!

Ага, біля комендатури, мабуть, не можна стояти на тротуарі! Генріх мовчки відповідає на привітання солдата і заходить до приміщення крізь високі, масивні двері.

Черговий комендатури дає йому адресу курсів і вручає список готелів, у яких рекомендується зупинятися німецьким офіцерам, і ще якісь три інструкції, надруковані на машинці.

— Рекомендую уважно ознайомитися з ними! — радить черговий, прощаючись.

І знов таксі, і знов страшні думки, що не вміщуються в мозкові.

Як автомат, він заходить до канцелярії курсів при військовій частині, здає свої документи, з кимось знайомиться, комусь відповідає на запитання. І як в автоматі невидимий механізм, так в мозкові якась незнана клітинка точно керує всіма рухами, відраховує потрібні дози недбалості зверхності, поблажливої люб'язності, ділової зацікавленості. Поки він не лишився сам на сам. Поки таксі знов не помчало його вулицями цієї величезної пустелі, де нема нічого — тільки він і його думки.

Здивований шофер раз у раз поглядає в оглядове

дзеркальце, потай спостерігаючи за цим незвичайним пасажиром, який без упину ганяє його вулицями Парижа, кидаючи лише одне коротеньке слово: “Далі!” Хто він, цей пасажир? П’яний, божевільний, злочинець, що прибрався в офіцерську форму і, ховаючись від поліції, плутає сліди? Ще сам вскочиш з ним у халепу! Рішуче загальмувавши, шофер зупиняє машину.

— Месьє, ми вже годину їздимо, а я працюю від світанку. У мене швидко скінчиться бензин!

— Бензин? Який бензин?.. Ах, так! Везіть мене до готелю “П’ємонт”.

Лише тепер Генріх пригадує, що, вийшовши з комендатури, відрядив Курта вперед замовити в готелі номер і відвезти речі. Певно, Курт уже давно чекає і непокоїться.

І справді, Курт зустрічає його в вестибюлі “П’ємонта” схвильований і розгублений. Вже година, як він чекає гер обер-лейтенанта, довелося взяти трикімнатний номер, бо він з ванною і всіма вигодами, воду для купелі нагріто...

Курт веде обер-лейтенанта в номер. Тут уже все дбайливо приготовано для туалету з дороги і відпочинку. На тумбочці біля ліжка стоять попільничка, коробка сигар, навіть сифон з холодною зельтерською водою.

Але Генріх не звертає уваги на всі ці вияви піклування про нього, бо тепер його невимовно дратує сама присутність Курта в номері, його пригнічений вигляд і співчутливий погляд. Швидше б лишитися самому!

Присівши біля стола, Генріх пише текст телеграми Лютцу з проханням негайно повідомити листом усі подробиці загибелі Моніки.

— Відправиш цю телеграму гауптману Лютцу.

Нарешті він сам у номері!

Не роздягаючись, Генріх падає на ліжко ниць. Тепер йому не треба стримуватися, він може ридати, вголос розмовляти з Монікою, кричати... Але сліз нема. Usta також безмовні. В середині в нього все немов заціпеніло. Лише мозок працює напружено, гарячково, невпинно.

“За три години після вашого від’їзду...” Чому смерть Моніки Кубіс пов’язує саме з його від’їздом? Збіг обставин? Дивно! Особливо коли зважити на те, що гестапо давно зацікавилось особою мадемуазель Тарваль! “За три години після вашого від’їзду...” Отже, вона встигла повернутися з вокзалу і певно виїхала з дому велосипедом. Вона ж пообіцяла, що ввечері її не буде в Сан-Ремі... Але як могла наскочити на неї машина? Автомагістраль біля Сан-Ремі широка й рівна, а Моніка чудова велосипедистка! Машина тут може розминутися не те що з велосипедом, а з цілою валкою найпотужніших грузовиків. “За три години після вашого від’їзду...” Чому його мучить ця редакція, саме ця редакція! Немов Кубіс натякає на щось.

Як йому хочеться поїхати зараз до Сан-Ремі, на місці з усім обізнатися, припасти головою до свіжого могильного горбочка! Такого самотнього, бо друзі Моніки не зможуть навіть відсалютувати над могилою своєї товаришки.

І раптом з глибини пам’яті виникає кадр з давно

баченого фільму “Щорс”. Молодий командир стоїть біля свіжої могили свого бойового друга і, звертаючись до бійців, каже:

— Салютів не буде. Салютуватимемо по ворогові!

Так, і він теж салютуватиме по ворогові! По тих, що її вбили. Затисне в грудях біль. Він не має на нього зараз права. Він не має права на особисте життя — радість, горе, любов, тугу. Найбільше на тугу, бо вона розмагнічує, вбиває всі прагнення.

“Моніко, ти допоможеш мені здолати горе!”

Тут, у Парижі, як і всюди, він мусить бути в цілковитій формі, що б не сталося з ним самим, рідними, друзями. Бо він людина, позбавлена звичайних, найелементарніших людських прав. У нього є лише обов’язки. І він сам, свідомо обрав цей шлях. Адже він знав, на що йде, коли погодився на довгі роки надягти цю форму, щоб разом з нею одягти на свою душу, мозок, серце ту невидиму броню, якою він відгородив самого себе від власних почуттів. І в цій броні не повинно бути жодної щілинки, крізь яку назовні пробилося б його я.

“Моніко, ти допоможеш мені в цьому!”

Коли він вперше зодяг цю форму, ворог рвався до Москви, гітлерівці не мали жодного сумніву, що зиму вони зустрінуть в столиці Радянського Союзу. Розбиті під Москвою, Сталінградом і тепер під Курськом, вони відкочуються до Дніпра, щоб за його широкою водною стрічкою і новим валом оборони сховатися від остаточного розгрому. Боротьба вступає у вирішальну, заключну фазу. І від нього, радянського розвідника, як

і від кожного рядового бійця, залежить наближення часу остаточної перемоги. Як і вони, він мусить напружити всі сили, як і вони, він мусить бити влучно, на смерть.

“І в цьому ти мені допоможеш, Моніко! Бо мої вороги, то й твої вороги, бо доля Франції вирішується нині на сході”.

Ні, він не забуде, де і для чого він живе!

Хай образ дівчини в білому платті стоїть у нього перед очима, коли він залицятиметься до огидної Лори, яку він ненавидить не менш, ніж її батька. Так треба. Хоча б для того, щоб вивідувати у Бертгольда його людиноненависницькі плани.

Хай сяють йому її променисті очі, коли він сидить за одним столом з Міллером і, затамувавши в душі почуття зненависті й огиди, частує його вином і розважає веселою розмовою. Це теж треба, бо дає йому в руки зброю проти ворога.

Хай спогад про її чисту кришталеву душу допомагає йому підтримувати стосунки з до краю спустошеним і цинічним Кубісом, якому за нормальних умов він гидував би навіть потиснути руку. Нічого не вдієш — треба!

От і сьогодні, коли серце в нього крається від туги, він обов’язково мусить бути ввечері в Еверса, говорити з ним веселим тоном і про веселі для генерала речі. Грати і грати роль без втоми і зривів! Бо розвідник, як і мінер, помиляється лише раз у житті — перший і останній.

Ввечері, як і було умовлено, Генріх зустрівся з Еверсом, що зупинився у великому особняку свого

приятеля Еріха Гундера. Генерал Гундер у свій час воював на Східному фронті, але впав у неласку, бо в одній з операцій замість наступу дав наказ відступити.

Покоївка привела гостя у великий кабінет, більше схожий на зал, серед якого випадково поставили письмовий стіл. Генерал Еверс сидів за невеличким столиком у кутку цього залу і пив вино. Очевидно, він випив не перший бокал, бо повіки в нього почервоніли, а нижня губа трохи відкопилилася, від чого його обличчя здавалося ніби ображеним.

— Сідайте, сідайте, бароне! — не як до підлеглого, а як до рівного з ним у чині, звернувся генерал до гостя і налив по вінця другий бокал.

— Як ся маєте, гер генерал? Вже були у лікарів? — поцікавився Генріх.

— У лікарів? А ну їх до біса! Не до лікарів тепер! Ви читали сьогоднішнє зведення, бароне? Я маю на увазі Східний фронт.

— На жаль, воно невтішне, як і всі попередні за останні дні.

— Невтішне? Ганебне для німецької армії! А скільки надій, сподівань я поклав на цю літню операцію... До речі, знаєте, скільки нашого війська брало в ній участь? Понад чотириста тисяч солдатів і офіцерів, більше трьох тисяч танків, майже сім тисяч гармат, більше трьох тисяч мінометів... Самих літаків було мало не дві тисячі... І ми програли битву! Ганебно і з страшними жертвами. Фатерлянд стікає кров'ю, бароне, чуєте?

Генріх слухав мовчки, не пропускаючи жодного слова. Цифри, якими сипав сп'янілий Еверс, вже не являли будь-якої цінності. Але те, що старий генерал

німецької армії так оцінює наслідки боїв за Курськ, було цікавим і показовим.

— І це вже нагадує наближення кінця, на який ми не чекали і не сподівалися! — Генерал замовк, розглядаючи проти світла колір вина в бокалі. Генріх поштиво вичікував, як і годиться людині, молодшій роками і нижчій чином.

— Скажіть, бароне, ви патріот? Не дивуйтеся, що я ставлю таке дивне на перший погляд запитання! Бо я маю на увазі не той казенний патріотизм, яким так бучно, на словах вихваляється більшість наших офіцерів.

— Так, я люблю свою Батьківщину і ладен накласти за неї життям, — щиро відповів Генріх, думаючи про свою справжню Вітчизну.

— На таку відповідь я й сподівався.

— Маєте якісь плани щодо мене, гер генерал?

— Не тепер, не тепер. Але недалеко той час, коли, можливо, вам доведеться довести свою відданість фатерляндові.

— Завжди готовий!

— Я розраховуватиму на вас, бароне! А зараз, пробачте, — мені слід з дороги відпочити. Для вас, молодих, проїхати з Сан-Ремі у Париж — забавка, а мої старі кості просять спочинку...

— Дозвольте відкланятись, гер генерал! І прошу пам'ятати, що з радістю виконаю ваше перше-ліпше завдання.

— Я в цьому впевнений, дорогий фон Гольдрінг. Ви де зупинилися?

Генріх видер з блокнота аркушик паперу, написав

на ньому назву свого готелю, номер телефону і передав генералу.

— Спасибі, гер обер-лейтенант! Буду на вас розраховувати.

Всю дорогу до готелю і навіть у себе в номері на самоті Генріх силкувався думати лише про слова генерала. Цілком очевидно, що останні події на Східному фронті викликали невдоволення у тих, хто розумів значення цієї нової поразки, розглядав її як великий крок до закінчення війни і закінчення зовсім не такого, про який весь час твердила геббелівська пропаганда. Можливо, генерал Еверс висловлює навіть не свої чи, принаймні, не тільки свої думки. Треба подбати, щоб не втратити довір'я генерала. Адже не виключена можливість, що він і його друзі вже створюють свої далекосяжні плани.

Змучений усім пережитим, Генріх рано ліг спати, але заснути не міг. Усі випробування останніх років відсунулися далеко назад, перед очима стояла Моніка.

Телефонний дзвінок повернув його до дійсності.

Дзвонив Еверс. Схвильованим голосом, без найменших ознак недавнього охміління, генерал наказав:

— Негайно до мене!

Була вже третя година ночі, коли Гольдрінг прибув до Еверса. Його знов провели в той самий кабінет, але тепер в ньому, крім Еверса, був і господар дому — високий, трохи сутулий генерал-полковник Гундер. Привітавшись з Гольдрінгом і якимось особливо пильно і, треба сказати, безцеремонно його оглянувши, Гундер вийшов.

— За годину я літаком повертаюсь до Сан-Ремі, — лаконічно сповістив Еверс.

— Чому так раптово?

— В Італії відбувся переворот. Муссоліні заарештовано. На чолі армії і уряду — якийсь Бадольйо. Цілком можливо, що нашу дивізію передислокують туди... Коли це трапиться, я вас відкличу з курсів. Перед від'їздом, як тільки одержите телеграму з штабу дивізії, зайдете до генерал-полковника Гундера, можливо, він схоче передати мені листа чи щось переказати на словах. Доручення це особливої ваги, і, з певних причин, я хотів би, щоб про нього не дізналася жодна душа.

— Буде зроблено, гер генерал-лейтенант!

— А тепер скажіть, бароне, як вам подобаються всі ці події?

— Я мало розуміюся на політиці, гер генерал, і тому завжди дотримуюся принципу: слухати, що говорять розумніші і досвідченіші за мене.

— Дуже хороший принцип! Мені подобається ваша скромність. Але кілька годин тому в цьому ж кабінеті, за отим столиком, я був одвертий з вами і, можливо, сказав щось зайве...

— З тої розмови у мене лишилося одне враження: ви, гер генерал, патріот, який болісно реагує на невдачі армії фатерлянду.

— Армії? Тоді ви мене не зрозуміли. Не армії, бароне, а командування!

— Пробачте, гер генерал, саме так я й зрозумів, але не насмівився сказати, — поправився Генріх.

— І ці помилки призводять до того, що дехто вважає, що корабель потопає і треба насамперед рятувати себе.

— Так, здається, роблять шури.

Еверс хрипло розсміявся.

— Саме так я і розцінюю події в Італії.

— Але мені, насмілюсь сказати, здається, що паніка передчасна, що немає ніяких підстав дивитися на майбутнє песимістично.

— Якщо не чекати його, склавши руки, а готувати, — багатозначно додав генерал і пильно глянув на Генріха. — А тепер їдьмо на аеродром!

За годину генерал Еверс спеціальним літаком вилетів з Парижа до Сан-Ремі.

Розмова з генералом схвилювала і зацікавила Генріха. Натяки Еверса красномовно доводили, що в нього є якісь плани. Він їх, правда, поки приховує, але незаперечно одне — невдоволення командуванням так зросло, що навіть завжди стриманий генерал не вважає за потрібне ховатися. А це ж лише квіточки! Ягідки будуть згодом...

Другого ранку, рівно о десятій, Генріх відрекомендувався начальникові майбутніх курсів, оберсту Келлеру.

— Відкриття курсів на деякий час відкладається, — повідомив Келлер. — Можливо, вам доцільніше повернутися в частину і чекати виклику.

— Командир дивізії генерал Еверс — він тільки сьогодні вилетів з Парижа — наказав мені чекати тут, оскільки є думка, що наша дивізія одержить якесь особливе завдання і в найближчі дні буде передислокована, гер оберст.

— Коли одержите телеграму, повідомте мене.

— Вважатиму за свій обов'язок, гер оберст!

— Ви не син командира сто сімнадцятого полку Ернеста Гольдрінга?

— Ні, мій батько барон Зігфрід фон Гольдрінг, загинув, і мене всиновив генерал-майор Бертгольд. Він працює при штаб-квартирі в Берліні.

— Вільгельм Бертгольд?

— Так точно!

— О, тоді прошу передати від мене найщиріше привітання. Ми з ним старі знайомі, ще з першої світової війни.

— Певен, що для нього це буде великою приємністю...

— Гадаю, ви не нудитиметесь у Парижі. Але оскільки вам тут доведеться затриматись, було б шкода, коли б ви без жодної користі прогаяли час. Якщо хочете, я накажу передрукувати для вас конспекти майбутніх лекцій. Це позбавить вас зайвих турбот — не доведеться конспектувати самому, коли почнуться заняття.

— Мені просто незручно, гер оберст, завдавати вам стільки зайвого клопоту.

— Пусте! Мені дуже приємно було познайомитися з вами, бароне, і я радий, що можу зробити цю маленьку послугу сину мого доброго знайомого. Дуже шкодуватиму, гер обер-лейтенант, якщо вас справді скоро відкличуть... Але в такому разі вам особливо знадобляться конспекти. Гадаю, що на кінець тижня ви зможете їх одержати!

Вперше у Генріха видалося кілька цілком вільних днів, і він думав про це з сумом, навіть страхом. Як людина, що весь час мчала у стрімкому бігові і враз

спинилася, він відчував, що всі оточуючі предмети немов проносяться повз нього, зливаючись у невиразну смугу. І, оглядаючи Париж, він, власне, ні на чому не міг спинити своєї уваги, бо вулиці, майдани, пам'ятники, величні будівлі і звичайні будинки, мов строката стрічка, лише дратували око, не встигши зафіксуватися в уяві, не збудивши навіть цікавості.

Даремно Курт навмисне уповільнював хід машини, проїжджаючи повз якийсь пам'ятник чи цікаву архітектурну споруду, даремно зовсім виключав мотор на просторих, величних майданах, захопленими вигуками силкувався привернути увагу обер-лейтенанта до численних вітрин антикварних магазинів на вулиці Ріволі. Генріх байдуже проїздив під Триумфальною аркою, кидав короткий погляд на Вандомську колону, навіть не повернув голови, щоб глянути на Палац президента на Єлісейських полях, і все гнав і гнав машину вперед, не помічаючи, що однією і тією ж вулицею вони проїдять вдруге, а то і втретє.

Не питаючи дозволу, Курт сам повернув машину на Марсове поле і спинив її навпроти Ієнського мосту, біля Ейфелевої башти. Підйомна машина не діяла, і Генріх гвинтовими сходами піднявся на другу платформу башти. Не слухаючи пояснень гіда про час, коли інженер Ейфель збудував цю грандіозну споруду в триста метрів заввишки і скільки на неї довелося витратити металу і коштів, Генріх вийшов з скляної галереї на площадку і, спершися на поруччя, глянув з висоти на місто. Лише тепер він вперше побачив Париж. Побачив не тільки оком, а і тим внутрішнім зором, який один спроможний вдихнути душу в бачене, до-

повнюючи його всіма спогадами з прочитаного про це оспіване найкращими письменниками Франції місто.

Ось він, Нотр-Дам — собор Паризької богоматері, по якому водив його в дитинстві могутній геній Віктора Гюго разом з тоненькою красунею Есмеральдою та її біленькою кізочкою. А там вмирав біля барикади на вулиці Шанврері веселий гамен Гаврош, відважний і палкий, насмішкуватий і зухвало безтурботний навіть перед лицем смерті. По отих он бульварах, може, скрадався старий Горіо, якого потай проводив Бальзак у особняки його прекрасних і невдячних дочок. Десь, певно на острові Сіте, блукали в свій час веселі і зухвалі мушкетери Дюма... А там, мабуть, кладовище Пер Лашез і славетна Стіна комунарів, де було розстріляно останніх захисників комуни.

Залитий сяйвом пригасаючого сонячного дня, Париж простягав до неба шпилі своїх соборів, верхівки башт, куполи громадських споруд, колони пам'ятників, ніби хотів безліччю рук затримати останні промені сонця, щоб назавжди зберегти славетне місто у сяйві величі і перемог.

Генріх хотів піднятися вище, на третю платформу башти, але виявилось, що там розташований радіомаяк і вхід туди заборонений.

Поверталися додому великими бульварами, і Генріх ніби вперше помітив їх своєрідну непередавану красу. Він довго не міг збагнути, що саме в них його так зачарувало, і раптом зрозумів — каштани! Знайомі, любі каштани, що були красою і його рідного міста.

І вони снилися йому цієї ночі, у буйному весняному цвітінні, під мирною неосяжною блакиттю неба. Він

з Монікою йшов вулицею Леніна, і білі пелюстки під подувами вітру кружляли в повітрі і тихо лягали на чорні коси дівчини.

Ранком другого дня на столиках букіністів, що вишикувалися вздовж набережної Сени, Генріх розшукав путівник по Парижу і почав свою мандрівку в минуле, щоб утекти від тяжких спогадів сьогоднішнього дня, а головне, не думати, не чекати з такою напругою листа.

Наприкінці тижня Курт подав йому великого пакета. Крім офіційного наказу прибути до штабу дивізії, на її нове місцезнаходження, в пакеті був і лист від Лютца.

“Дорогий друже! — писав гауптман. — Ніяких подробиць трагічної смерті мадемуазель я не можу сповістити, бо ніхто нічого не знає, крім того, що її збила якась проїжджа військова машина. Співчую тобі, Генріх, і сподіваюсь, що ти знайдеш у собі мужність гідно пережити цю тяжку втрату. Разом з тобою сумую і я — мої щирі почуття поваги і дружби до мадемуазель тобі відомі.

Сповіщаю тобі наші новини. Дивізія вже була готова виїхати туди, куди ти їздив, як одержали наказ про нове місцепризначення. Генерал наказав, щоб ти негайно виїхав з Парижа. Рушати тобі треба на Модану, а звідти через Пінеролло на Кастель ла Фонтен. Тут ми, здається, отаборимось. Під час переїзду, та ще машиною, будь дуже обережний. Там дуже поганий клімат, і можна застудитися ще сильніше, ніж ти застудився, коли супроводжував Пфайфера. Ти мене розумієш? Хотів написати тобі багато, але згадав, що

незбаром побачимось. Тоді наговоримось досхочу! Міллер просив передати привіт, що я й роблю з великою неохотою, бо, признаюся, ніяк не можу зрозуміти твоєї з ним дружби. Це не ревності. Ти знаєш, як і чому я до нього так ставлюся. Чекаю! Не забудь про поганий клімат! Твій Карл”.

Надвечір задзвонив телефон.

— Барон фон Гольдрінг? — запитав знайомий голос.

— Так.

— Ви й досі цікавитеся копіями Родена?

— Буду дуже радий, коли ви мені щось запропонуєте.

— Тоді дозвольте прийти до вас зараз!

— І обов’язково з новою скульптурою!

Генріх поклав трубку. Зустріч з “антикваром” цікавила його зараз більше, ніж будь-коли. Сподіваючись на неї, він нікуди не виходив сьогодні з номера, відклав на завтра свій від’їзд.

— Курт, візьми мої документи, їдь в комендатуру, хай відмітять, що ми завтра вранці виїжджаємо з Парижа.

Хвилин за десять після того, як Курт поїхав, в номер зайшов “антиквар”.

— Я від учорашнього дня невпинно чекаю вашого дзвінка! — зрадів Генріх.

— Щось сталося?

— Дивізію нашу переводять в Італію. Куди саме точно — невідомо, але є думка, що в Кастель ла Фонте.

— Це непогано! Бо саме в північній Італії гітлерівці

потраплять у дуже складну ситуацію. Коли прибудете на нове місце, обізнайтеся з обстановкою і негайно сповістіть адресу. Відповідні інструкції одержите. Не виходьте за їх рамки, будьте дуже обережні: партизанський рух на півночі Італії значно сильніший, ніж у тому районі, де ви працювали досі, і вас можуть підстрелити. А зараз ви ні в якому разі не повинні ризикувати своїм життям, пам'ятаючи, що вас можуть чекати важливі завдання. Є у вас ще якісь новини?

Генріх показав конспекти, одержані від Келлера.

— Вже маємо, навіть кілька примірників, — розсміявся “антиквар”. — І найцікавіше в них те, що німці дуже добре обізнані з усіма даними про танки, які виготовляються на заводах Англії і Америки. Навіть з славнозвісними американськими “шерманами”, виробництво яких особливо засекречене.

— У мене відбулася цікава розмова з генералом, — повідомив Генріх і докладно розповів про свої зустрічі з Еверсом у Парижі і недвозначні його натяки на потребу рятувати становище.

— Дуже цікаво! — зауважив гість Генріха. — Невдоволення Гітлером, як головнокомандуючим, серед командного складу німецької армії все зростає. Можна чекати навіть змови проти нього. Напевне, знайдуться охочі пожертвувати Гітлером, щоб врятувати гітлеризм. І через це нас цікавлять і ваші розмови з генералом, і те доручення чи лист, який має передати йому через вас генерал-полковник Гундер. Він, як і Денус, у великій немилості у Гітлера. Не виключена можливість, що це ниточки єдиного клубка.

— Буде виконано!

— Схоже на те, що перспективи вашого повернення на Батьківщину стають реальними і близькими! Події розвиваються з винятковою швидкістю.

— Я не дозволю собі думати про це, хоч усе віддав би, щоб бути тепер у рядах своєї армії, разом з усіма битися на фронті.

— Здогадуюсь... Але ми з вами і є ті бійці, які доводять помилковість старої приказки, ніби один у полі не воїн. На нашу долю випали найтяжчі обов'язки, бо ми самотою стоїмо посеред ворожого поля і мусимо воювати, що б там не було!

У сусідній кімнаті почулися кроки Курта.

— Так що, бароне, не скупіться: такої скульптури ви ніде не знайдете! Погляньте на цю лінію... — “Антиквар” пестливо провів пальцями по невеличкій статуетці молодої жінки.

Генріх відступив від стола, примружив очі і зробив вигляд, що милується скульптурою.

— Справді, досить ефектна! — схвалив нарешті він і, витягнувши з кишені якусь купюру, простягнув її старому.

“Антиквар” вклонився і вийшов.

Наступного ранку Генріх подзвонив Келлеру, щоб оповістити його про свій терміновий від'їзд, потім заїхав до Гундера. Той прийняв його негайно, незважаючи на ранній час, і перепросився, що не встиг написати листа.

— Прошу передати вашому генералові, — заявив він обер-лейтенантові, — що стан мого здоров'я значно покращав, хоч і потрібне тривале лікування. Незабаром я напишу йому про все докладніше.

— Дозвольте йти, оберст?

— Заждіть!

Гундер замислився, час від часу кидаючи допитливі погляди на офіцера, що, виструнчившись, стояв перед ним з непроникливим виразом обличчя.

— Передайте ще... — Гундер пильно глянув Генріху в очі. — Скажіть генералові, що я вважаю клімат північної Італії дуже хорошим для його здоров'я. Раджу йому скористатися з нагоди і добре полікуватися...

— Я точно передам ваші слова...

— Тепер ідіть!..

Генріх мовчки вклонився.

О десятій годині ранку машина, яку вів Курт, вже виїхала за межі Парижа і помчала широкою автострадою на Ліон. Поспішаючи, Генріх не встиг навіть поспідати, і Курт гнав машину щодуху, щоб швидше в якомусь з населених пунктів знайти пристойний ресторан.

Нарешті, попереду вималювалося містечко Жуаньї.

— Накажете спинитись, гер обер-лейтенант? Я тут обідав, коли їхав до Парижа. Ресторан он там, — показав очима Курт на одноповерховий чепурний будинок, що стояв на в'їзді до містечка.

Генріх кинув байдужий погляд праворуч і раптом сам схопився за руль і рвучко загальмував.

Біля ресторану стояла машина, що належала його майбутньому тестю!

— Де зараз генерал-майор? — запитав Генріх шофера з погонями фельдфебеля.

— Не знаю! — непривітно буркнув есесівець, підозріло оглядаючи надто цікавого, на його думку, обер-лейтенанта.

Генріх зійшов на ганок, щоб зайти до ресторану, але дорогу йому заступив ще один есесівець з погонями лейтенанта.

— Вам чого? — запитав він безцеремонно, мало не відштовхуючи Генріха від дверей.

— Скажіть генерал-майору Бертгольду, що його хоче бачити барон фон Гольдрінг.

Лейтенант окинув Генріха довгим поглядом і мовчки ввійшов у ресторан.

А за якусь мить у дверях з'явився сам Бертгольд, з серветкою, застромленою за комір сорочки.

— Звідки? Яким чином? — кинувся він до Генріха, обнімаючи його і цілуючи.

Лейтенант, що так нелюб'язно зустрів Генріха, і обер-лейтенант, який вийшов на ганок разом з Бертгольдом, виструнчилися обабіч дверей.

— Моя охорона, — недбало сказав Бертгольд, проходячи повз них.

Генріх ледве помітно хитнув головою, навіть не глянувши на офіцерів.

— А вам дуже до лиця цивільний одяг, майн фатер! — навмисне голосно кинув він і зупинився, оглядаючи огрядну постать генерала в дорогому світло-сірому костюмі.

Офіцери поштиво відсторонилися, з цікавістю прислухаючись до розмови. Але Бертгольд уже пройшов уперед, на ходу наказавши:

— Прошу, панове, лишитися тут, поки ми з сином поснідаємо!

Сніданок генерал-майора цього разу незвично затягнувся, і офіцери охорони з заздрістю прислухалися

до брязкоту ножів і посуду і голосного реготу свого шефа, очевидно, дуже задоволеного з цієї зустрічі.

— Це дуже добре, що ти будеш в північній Італії, — схвалив Бертгольд, вислухавши розповідь Генріха про те, звідки й куди він їде. — Правда, і там треба бути обережним, але у ці дні краще опинитись подалі від Німеччини... Два дні тому я відправив фрау Ельзу і твою Лорхен до Швейцарії. Хай пересидять там...

— Вони поїхали надовго? А я тільки вчора з Парижа написав Лорі...

— Листа їй перешлють. Нальоти ворожих літаків тепер так почастішали, так що їм краще не повертатися певний час у Мюнхен. До речі, я доручив їм підшукати у Швейцарії віллу, про яку ми з тобою говорили.

— Я теж хотів би взяти в цьому участь...

— Не турбуйся. Я продав хлібний завод, а Лора — вашу ферму. Та й заощаджень ще з Східного фронту в мене вистачить. Твої гроші — адже ти їх перевів у долари? От і добре! — вони будуть потрібні після війни.

— О, швидше б дочекатися її кінця! Так хочеться пожити серед рідних, у своїй сім'ї! — вихопилося у Генріха.

Бертгольд тяжко зітхнув.

— Події розгортаються не так, як нам хотілося б, — нарешті промовив він, розправившись з великим шматком риби і беручись за м'ясне. — Ці прокляті росіяни переплутали нам усі карти!

— Але я сподіваюсь, що у нас вистачить ще сили зупинити їх наступ?

Бертгольд знизав плечима, в голосі його не було цілковитої впевненості, коли він відповідав Генріху:

— Доля війни залежатиме від того, як швидко ми виготовимо достатню кількість нової зброї.

— Виходить, розмови про новий вид зброї не пропагандистський трюк, а правда? — з цікавістю запитав Генріх.

— Цю правду вороги Німеччини швидко відчують на власній шкурі.

— Не уявляю, про яку зброю йдеться, але вірю вам, що це дійсно щось виняткове... — зауважив Генріх з невинним виглядом.

Бертгольд озирнувся, хоч добре знав, що в ресторані нікого з сторонніх нема. Притишивши голос до шепотіння, він пояснив:

— Це така штука, що одна батарея може сидіти десь у лісах Баварії і спокійно і методично руйнувати Лондон.

Побачивши на обличчі Генріха щирий подив, Бертгольд розсміявся.

— Так, так, мій любий! Літаючі снаряди! Люди сидять десь під Берліном і по радіо спрямовують снаряди саме туди, куди їм потрібно лягти. За допомогою цих снарядів ми примусимо капітулювати всіх наших ворогів... Звичайно, про те, що я тобі зараз сказав, ніхто не повинен знати, навіть твої найближчі друзі.

— У мене їх майже немає, майн фатер.

Генерал погрозився виделкою.

— А та молода французенка в Сан-Ремі? Гадаєш, не знаю?

— Вона цікавилася більше квітами, ніж снарядами, як і кожна молода дівчина... І крім того, вона кілька днів тому загинула.

— Загинула? Як?

— На неї наскочила якась машина...

Коли б Бертгольд у цю мить не схилився над тарілкою, він помітив би, як зблід його майбутній зять, побачивши на обличчі свого названого батька зловтішну, багатозначну посмішку.

— Ну що ж, вип'ємо за упокій її душі! — перехилив Бертгольд фужер з вином.

Генріх не доторкнувся до свого бокала. Йому ще багато про що треба було поговорити.

— Ви досі тільки розпитували, майн фатер, — сказав він після хвиливної мовчанки, — і не пояснили, чому ви, так несподівано для мене, опинились у Франції?

— Нові обставини вимагають працювати по-новому, а у нас телепнями у СД хоч греблю гати! Панькаються з цими макі, місяцями тримають заложників, коли їх пачками і привселюдно треба стріляти і вішати! От і доводиться самому їздити, так би мовити, давати настанови. Заїду ще до Парижа, а звідти вже додому. І чекаю від тебе нової адреси. Там, на півночі Італії, у мене є друзі, з якими я хотів би тебе познайомити. Стривай, де, ти кажеш, стоятиме ваша дивізія?

— Кастель ла Фонте...

— Кастель ла Фонте?.. Та у мене ж там є добрий знайомий, і дуже впливовий! Якщо граф Рамоні тепер не в Римі, а у себе в замку, ти матимеш нагоду з ним познайомитись. Зараз напишу йому кілька слів.

Бертгольд витяг блокнот і написав записку.

— З Рамоні познайомся обов'язково. Він ніби стоїть поза партіями і політикою, але насправді є одним з керівників і натхненників руху чорносорочечників. Тому ми його так і цінуємо.

За десертом Бертгольд знову повернувся до розмови про події на фронтах. Він ще раз підкреслив, що покладає великі надії на нову зброю, проте закликав Генріха бути готовим до всього і відповідно до обставин будувати свої дальші плани.

Уже прощаючись, Бертгольд ще раз нагадав:

— Так пам'ятай, Генріх, все, що б не трапилось, ми з тобою повинні зустріти як люди завбачливі і розсудливі. Скорочуй витрати, бережи кожен долар. Можливо, нам усім доведеться переїхати до Швейцарії, і тоді наші заощадження дуже здадуться.

“Ще один пацюк, що збирається тікати з корабля!” — відзначив про себе Генріх.

На прощання майбутній зять і тесть обнялись і розцілувалися. Бертгольд, як завжди, в останню хвилину розчулився:

— Бережи себе і не тільки від партизанських куль, а й від італійок. Вони, кажуть, непогані. Про французенку, будь певен, я Лорі не скажу нічого. Всі ми грішні! Але в своїх грішках будь усе ж таки поміркованим, адже на тебе чекатиме молода дружина.

Бертгольд зі своєю охороною від'їхав перший. Генріху довелося трохи затриматися, поки поснідав Курт.

І знову його машина помчала на південь.

Перед новими завданнями

До містечка Кастель ла Фонте Генріх прибув надвечір. Сонце вже сховалося за гори — лише на сніговій вершині Гранд-Парадіссо ще затрималось його золотисто-рожеве проміння. Нижче гору огортав тов-

стий шар хмар. Вони ніби перетинали її навпіл, і тому здавалося, що сама вершина вільно плаває в повітрі, ніби вінець, підтримуваний невидимими руками. І як у вінці коштовне каміння, так мінилися на засніженій вершині гами золотавих і рожевих тонів.

Гранд-Парадіссо ніби замикала кільце гір, що з усіх боків оточували велику буйнозелену долину, поділену на дві рівні частини стрічкою не широкою, але бурхливої гірської ріки. Лише перед містечком ріка уповільнювала свій біг і дедалі тихше несла свої чисті, прозорі, мов кришталь, води.

Стояла та передвечірня тиша, коли навіть легенький подув вітру не прошелестить листям дерев, щоб не порушити того дивовижного спокою в природі, який буває тільки на спаді літа, після спеки задушливого і ще довгого серпневого дня.

І як дисонанс, як нагадування про те, що точиться війна, що бомби з літаків і снаряди з гармат десь ще вбивають людей, руйнують міста і села, як щось зовсім чужерідне і тому особливо помітне, — дорогу біля самого містечка перетинав довгий шлагбаум. Впоперек пофарбований білими і чорними смугами, він скидався на траурний знак по спокою в світі.

І поруч бетонований бункер, як огидний прищ на тілі природи. А метрів за п'ятдесят — другий, за ним — третій, четвертий, п'ятий... Мальовниче містечко, яке ще так недавно вабило своєю красою тисячі людей, що приїздили сюди відпочити і подихати прозорим, п'янким повітрям, зусиллями тих-таки людей перетворилося на своерідну фортецю, таку чужу всьому навколишньому, таку дисонуючу.

Вулицями містечка сновигали заклопотані солдати — озброєні, в щільно застебнутих мундирах, спітнілі і закурені. Часом проходили чорносорочечники. Здавалося, що в містечку не лишилося жодної цивільної людини.

Штаб дивізії містився в приміщенні колишнього готелю на центральній вулиці. Знайшовши кабінет Лютца, Генріх постукав.

— Заходьте! — долинув з-за зачинених дверей добре знайомий і трохи сердитий голос.

— Гер гауптман, дозвольте звернутися! — жартома відкозирав Генріх.

— Нарешті! — схопився з місця Лютц. — Як я скучив за тобою, невтомний мандрівнику!

Після довгих потисків рук, взаємних привітань, запитань про здоров'я, звичайних після розлуки, офіцери коротко розповіли один одному про все, що трапилось з ними за той час, поки вони не бачились. Жоден з них ще не назвав імені Моніки, ніби боячись порушувати цю тему. Нарешті, Генріх не витримав.

— Ти нічого більше мені не скажеш, крім того, що написав? — тихо запитав він Лютца.

— Усі мої спроби дізнатися, кому належала машина, що її забила, були марні. Міллер провів якийсь розслідування, але, як він каже, без жодних наслідків... На похоронах я був з цим огидним Кубісом. Мені до болю було образливо, коли він поклав на могилу вінок від тебе! Ховали її надвечір, перед заходом сонця, і мені на якусь мить здалося, що в нього руки червоні від крові.

Генріх підвівся, підійшов до вікна і довго дивився

на снігову вершину Гранд-Парадіссо. Лютц не наважувався порушити мовчанки.

— Гер Гольдрінг? — почувся голос генерала.

Генріх озирнувся. Еверс стояв на порозі свого кабінету, вже в кашкеті — очевидно, він зібрався додому.

— Яволь, гер генерал, десять хвилин тому прибув з Парижа.

— Прошу до мене!

Не знімаючи кашкета, генерал сів на своє звичайне місце біля письмового стола і жестом вказав своєму офіцерові для особливих доручень на стілець навпроти.

— Що ви мені привезли від мого друга з Парижа?

Генріх переказав слова Гундера.

Якщо перша фраза про здоров'я самого Гундера викликала явне задоволення генерала, то друга, про клімат північної Італії, який має добре вплинути на самопочуття Еверса, викликала зовсім іншу реакцію.

— Людям завжди здається, що там добре, де їх немає, — роздратовано зауважив він і підвівся. — Дуже вдячний, гер обер-лейтенант! Ну, а тепер відпочивайте, завтра доведеться братися за роботу, її у нас тепер вистачає!

Лютц чекав, поки Генріх закінчить розмову з генералом.

— А як справа з квартирою? — запитав його Генріх, коли вони лишилися вдвох.

— Дуже погано, як і все тут. Хотів щось тобі підшукати, але нічого пристойного знайти не міг. Сьогодні заночуєш у мене, а завтра сам щось знайдеш.

Лютц жив у тому ж будинку, де містився штаб, на третьому поверсі.

— Ми тут ще розташувалися по-похідному, — пояснював гауптман, готуючи на краєчку стола нехитру вечерю. — Згодом, звісно, все владнається, але поки харчуємося, як і де прийдеться... Коли б ти не так стомився, можна було б піти до замку. Його господар, граф Рамоні, дуже гостинна людина.

— Граф Рамоні? Він тут?

— Ти його знаєш? — здивувався Лютц.

— Знати не знаю, але маю до нього рекомендаційного листа від Бертгольда. Це його старий знайомий.

— Так це ж просто чудесно! Граф запрошував мене оселитися у нього в замку, але я відмовився — довелося б далеко ходити. У тебе ж є машина, і ти зможеш оселитися там.

— Ти так говориш, ніби певен, що граф запросить і мене.

— Коли цього не зробить сам граф, то його племінниця, Марія-Луїза, вже напевне!

— А що це за одна?

— Побачиш сам! Мушу тільки попередити, що молода племінниця графа страшенно нудиться у цьому, як вона каже, богом забутому закутку. На її думку, Всевишній, створюючи землю, забув створити в Кастель ла Фонте магазин мод, театри, оперу, веселі кабаре, не послав сюди навіть пристойного падре, якому б можна було звіряти під час сповіді свої грішки...

— А їх у неї багато?

— На мою думку, значно більше, ніж годиться мати

молодій удові, яка ще не скинула жалоби. Принаймні такої думки не лише я, а й всі наші офіцери, які впали в око молодій графині.

— Ого! Виходить, таких щасливців кілька! Може, й ти у їх числі?

— Мене вона тримає в резерві, бо, на її думку, я в своїх поглядах на жінку дуже старомодний. Та хай їй грець! Нам з тобою треба поговорити про справи більш важливі, ніж ця великосвітська шльондра. Насамперед я хотів би застерегти тебе від властивої тобі безтурботності, через яку ти завжди наражаєшся на небезпеку там, де її можна обминути. Не ображайся і не супереч! Справа, бач, у тому, що нам дісталася дуже погана спадщина. До нас тут стояла дивізія СС. Ну, а ти сам знаєш — там, де стоять есесівці, населення або на цвинтарі, або в партизанах. І партизани тут куди активніші, ніж у Франції. Єдине наше щастя полягає в тому, що між ними немає згоди.

— Як це?

— Вони тут не діють єдиним фронтом і багато сил витрачають на чвари між собою. Серед них є націоналісти, демократи, християни, гарібальдійці — та всіх не перелічиш! Найбільш запеклі — гарібальдійці. Це переважно комуністи, і б'ються вони, мов чорти! Про це тебе поінформує твій приятель Міллер краще, ніж я. Або цей Кубіс. Така сволота, я тобі скажу!

— Ти про це тільки-но дізнався?

— Я йому ніколи не симпатизував, а тепер просто зненавидів.

— І що до цього спричинилося?

— Оскільки масштаби боротьби з партизанами

зросли, у нас тут є свій дивізійний госпіталь, а в госпіталі головний лікар Матіні...

— Італієць? — здивувався Генріх. Він знав, що таку посаду в німецькій армії міг посідати лише німець.

— Італієць він лише по батькові, а мати в нього чистокровна арійка. Певно, призначаючи його головним лікарем, на це зважили. До того ж він чудовий хірург. Так от, між цим Матіні — він дуже симпатична людина, ти сам це скажеш, коли познайомишся, — і Кубісом точиться справжня війна.

— Та ви ж тут без року тиждень!

— Перша сутичка між ними виникла зразу ж, як тільки ми приїхали. Кубіс зажадав, щоб Матіні видав йому морфій для впорскувань, а той категорично відмовив. Ну, і на цій підставі...

— Уявляю, як оскаженів Кубіс!

— Але не уявляєш, до яких заходів він вдався, щоб помститися Матіні! Це така підлота, така гидота... На неї спроможний лише гестапівець! Знаючи, що Матіні дуже м'яка і гуманна людина — адже він і морфій відмовився дати з чисто гуманних почуттів! — Кубіс почав його викликати до своєї служби під час допитів, навіть поставив перед ним вимогу, щоб той робив якісь досліді над ув'язненими. Матіні, звісно, категорично від цього відмовився, і тепер Кубіс їсть його поїдом, загрожує, шантажує...

— Справді тварюка! Але не турбуйся, я привіз йому цього морфію досхочу. Хай труїться — одним мерзотником на світі буде менше! А маючи морфій, він пом'якшає і до Матіні... Ну, а Міллер як себе почуває?

— Він від твого батька з Берліна одержав за щось подяку і чекає тепер на підвищення в чині і на хрест. Став ще нахабнішим. Хоча з тобою він, очевидно, триматиметься в рамках. Ага, знаєш, яке в нас нововведення з легкої Міллерової руки? Візьми телефон, поглянь!

Генріх підсунув телефонний апарат і побачив прикріплений до нього трафарет: “Ворог підслуховує!”

Лютц розповів, що це нагадування тепер висить на кожному кроці, що розмови телефоном суворо конспіруються — кожен з співробітників штабу має свої позивні: генерал — “дядя”, начальник штабу — “тато”, Лютц — “жених”, Міллер — “монах”, Кубіс — “падре”.

Поклавшись спати і погасивши світло, Карл і Генріх ще довго розмовляли, лежачи один на ліжкові, другий на дивані.

А в цей час Кубіс гасав по всьому містечку, розшукуючи Гольдрінга, про приїзд якого він дізнався від Курта, зустрівши його випадково на вулиці. Надія на те, що барон виконав свою обіцянку і привіз дорогоцінні ампули, немов повернула сили Кубісу, вивела його з цілковитої прострації. Та кого він не розпитував про Гольдрінга, ніхто йому не зміг вказати, де зупинився обер-лейтенант. Лише пізно вночі Кубіс здогадався подзвонити Лютцу, але той сердито відповів, що нікого в нього нема, і попросив не заважати йому спати.

Але Кубіс однаково прийшов до нього на квартиру, тільки почало світати. Власне не прийшов, а причвалав, бо ледве пересував ноги. Ні з ким не привітавшись, він,

важко дихаючи, впав на стілець. Руки його тремтіли, завжди бліде обличчя мало якийсь синюшний колір, набряклі повіки мало не закривали очей.

Здогадавшись про причину такого стану раннього гостя, Генріх, не кажучи ні слова, простягнув йому дві маленькі ампулки. Очі Кубіса радо блиснули. Він схопив ампули, витяг з кишені маленьку коробочку з шприцем, наповнив його і вправним, звичним рухом впорснув собі морфій. Хвилин з п'ять Кубіс сидів з заплющеними очима, відкинувши голову на спинку крісла. Та ось синюшний колір почав поволі зникати з його обличчя, руки перестали тремтіти, повіки відкрилися, в очах з'явилися вогники, а на устах посмішка.

— Бароне! До вашого приїзду я не вірив, що на цій землі існують ангели-хранителі, але від сьогодні переконався: вони є, і ви з них — перший! Не знаю, чим я вам віддячу. Хіба тим, що день і ніч молитимусь за вас, коли скину цей мундир і знову одягну сутану!

— Якщо нас з вами партизани не відправлять на той світ раніше, ніж ви зміните пістолет на хрест, — сердито кинув Лютц.

— Зараз я впорскнув собі таку дозу оптимізму, що бадьоро дивлюсь на майбутнє, — Кубіс схопився з крісла і у веселому збудженні заходив по кімнаті. — Ех, гауптмане, коли б ви знали, як приємно воскресати з мертвих! Яка це п'янка насолода знову відчувати в усіх своїх судинах пульсацію крові, а в тілі — живе тремтіння кожної жилки. Ви ніколи не дізнаєтесь, що то за розкіш отака раптова зміна самопочуття. Хвилину тому вмирати, тепер відчувати, що все на світі підкорено тобі, створено для тебе!

— І дуже радий, що не дізнаюся. Мені огидне оце штучне збудження.

— Яка різниця — штучне воно чи нормальне! Аби хороший настрій, а як його досягнути, це вже другорядна справа. Засоби не відіграють жодної ролі. Важливі наслідки! Бароне, ви багато привезли цього чудодійного еліксиру?

— На перший час вистачить.

— А коли ви передасте його мені?

— Я не зроблю такої дурниці. А видаватиму вам сам — порціями. Бо я бачу, ви зловживаєте наркотиками. Почали з одної ампули, тепер вже дві-три. Спочатку впорскували його під шкіру, а тепер просто у вену. І я ніколи ще не бачив вас у такому стані, як сьогодні. Було б не по-дружньому потурати вам.

— О, бароне, я знаю, що серце у вас добре, а руки щедрі. І тому спокійно дивлюся в майбутнє. Але одну ампулу ви мені дайте зараз. Щоб я не бігав за вами, як щеня, що розшукує втрачений слід, як довелося бігати цю ніч.

— Ну, для першої зустрічі візьміть ще одну!

— Я ж казав, що у вас добре серце! Шкода, що мені треба поспішати, а то б я проспівав на вашу честь серенаду на італійський лад! Ось цю, наприклад!

Насвистуючи мелодію неаполітанської пісеньки, Кубіс зник за дверима, жвавий, веселий, зовсім не схожий на того напівмерця, яким він зайшов до кімнати.

— Не розумію тебе, Генріх! Ну, навіщо тобі оцей покидьок навіть серед гестапівців! — невдоволено запитав Лютц.

— Для колекції, — напівжартома, напівсерйозно відповів Генріх.

Цілий день довелося напружено працювати в штабі. Дивізія тільки-но одержала значне поповнення, і Еверс доручив Гольдрінгу розібратися в паперах, що стосувалися нового офіцерського складу.

— А що це за окрема команда майора Штенгеля? — запитав Генріх Лютца, розглядаючи одну з анкет.

— А чорт його знає! Я його і в очі не бачив. Ця команда входила до складу есесівської дивізії, що тут стояла. Вона охороняє якийсь об'єкт. Про нього знає лише генерал, начальник штабу і Міллер. Коли я запитав про цього майора в генерала, він натякнув мені, що буде краще, коли ми з вами будемо якнайменше цікавитися цим Штенгелем.

— Тоді й справді чорт з ним! — байдуже погодився Генріх, проте анкету майора перечитав особливо уважно. Вже одне те, що Штенгель мав шість найвищих нагород, свідчило про якісь особливі його заслуги перед фатерляндом.

Надвечір, після закінчення роботи, Гольдрінг і Лютц поїхали до графа Рамоні. Лютц ще вдень подзвонив Марії-Луїзі і одержав від неї запрошення прибути о сьомій годині.

Замок графа був розташований за кілометр від містечка, на високій скелі, яка самотньо височіла біля ущелини, як вартовий, що охороняє вхід у долину.

Лютца в замок, очевидно, вже добре знали, бо охорона з двох чорносорочечників пропустила машину у ворота замку без затримки. Біля парадного під'їзду

замку, під невеличким портиком з колонами, стояв ще один чорносорочечник.

— А граф, очевидно, почуває себе на власній батьківщині не дуже спокійно! — зауважир насмішкувато Генріх. — Бач, яка охорона!

— Я не розуміюся на взаємовідносинах італійців і на всьому, що тут відбувається. Офіційно граф не посідає будь-якого поста і, здається, не належить до будь-якої партії, принаймні, так він мені заявив. А тимчасом його оберігають від гарібальдійців, мов якусь велику персону.

— Очевидно, для цього є підстави...

Широкими мармуровими сходами гості в супроводі слуги піднялися на другий поверх і, завернувши ліворуч, зайшли до великої кімнати, що справляла враження картинної галереї. Меблів, крім зручних фотелів і невеличких столиків, тут не було, на стінах мало не впритул одна до одної висіли картини.

— Граф кохається у живопису і, здається, розуміється у ньому, — почав було пояснювати Лютц, але, зачувши шум, що долинав з коридора, замовк.

Двері в цей час відчинилися, і на порозі з'явилася трьохколісна коляска, яку підштовхував ззаду здоровенний лакей. У колясці, відкинувшись на подушки, сидів граф Рамоні. Це був старий того похилого віку, коли людині можна дати і сімдесят, і вісімдесят, і дев'яносто років, настільки старість стерла ті межі, що визначають поняття якогось часу. Його довгі з вузлуватими пальцями руки безсило лежали на темному картатовому пледі, голова, коли він спробував сісти рівніше, хитнулася і звислася трохи наперед, немов тоненька стареча шия

вже була не в силі витримати її ваги. З-за густої шапки хвилястого, вибіленого сивизною волосся ця голова здавалася непомірно великою, і, можливо, саме тому таке дивне враження справляло маленьке обличчя графа, вкрите безліччю великих і дрібних зморщок, що перетинали його в усіх напрямках. І серед цього клубка зморщок, рухливого і мінливого, як два непо-рушних стрижні, на яких трималося все це плетиво, чорніли круглі, без вій очі графа. Всупереч живим гримасам обличчя, всупереч словам, що злітали з уст графа, вони одні застигли в якомусь непорушному спокої і скидалися на дві пригаслі жаринки, що ось-ось померкнуть зовсім.

Побачивши графа у колясці, Лютц і Гольдрінг виструнчилися, як при появі начальства.

— Радий вас вітати, синьйори, у себе в замку! — церемонно виголосив граф Рамоні німецькою мовою.

— Синьйор, я щасливий бачити вас у доброму здорів'ї! — так само церемонно відповів Лютц. — І коли ваша ласка, дозвольте відрекомендувати вам мого друга барона фон Гольдрінга.

Генріх вклонився.

— Мій названий батько, генерал-майор Бертгольд, просив вам передати свої найщиріші привітання, граф! Втім, він, мабуть, сам пише про це.

Не перепрошуючись у присутніх, граф швидко пробіг очима лист Бертгольда.

— Це чудово! Це просто чудово, бароне, що випадок привів у мій замок сина Вільгельма Бертгольда, з яким у нас років десять тому було стільки спільних справ! Коли ви прибули, бароне?

— Якщо я з'явився до вас сьогодні, то я міг прибути тільки вчора. Бо не дозволив би собі хоч на день відкласти такий приємний візит.

— Молодість дає юнакам право на неухважність до нас, старих, і я тим більше ціню вашу люб'язність. І де ви зупинились, бароне?

— Поки користуюся гостинністю гауптмана Лютца, але сподіваюся, що...

— Навряд ви знайдете щось пристойне в нашому містечку! І я почував би себе в неоплатному боргу перед генерал-майором Бертгольдом, коли б його син не знайшов притулку в моєму замку. І моя племінниця, Марія-Луїза, теж. Зараз ми підемо до неї, і вона вам це підтвердить.

Граф зробив рух рукою, і слуга мовчки покотив коляску до дверей. Гольдрінг і Лютц вийшли слідом за нею і завернули в широкий коридор, що вів у праве крило замку.

— Попередьте графиню, що у нас гості, — наказав граф покоївці, що розчинила перед ним двері одної з численних кімнат.

Але Марія-Луїза з'явилася не скоро — до її приходу старий граф встиг розповісти історію кількох картин, що прикрашали стіни цієї блакитної, обтягнутої шовком, кімнати. Тут висіли полотна найновіших художників, і навіть після пояснень господаря важко було збагнути їх зміст. Та граф, мабуть, і сам не дуже на них розумівся, бо пояснення давав плутані і часом не міг приховати іронічних ноток у своєму голосі.

— Я не прихильник усіх цих “ізмів” у мистецтві, — нарешті признався Рамоні. — Але графиня, як і всі жінки, не хоче відставати від моди. Ось, до речі, і вона.

До кімнати зайшла висока худорлява жінка, років тридцяти, у чорній вузькій сукні з пишними довгими рукавами з більш легкого, ніж плаття, матеріалу. Жінка, переступаючи поріг, підняла руки, щоб поправити зачіску, і легкий чорний серпанок звисився від плечей униз, мов два крила. Очевидно, крій плаття був розрахований саме на такий ефект, як і поза графині, що навмисно затримала руки біля голови, примруженими зеленкуватими очима озирваючи присутніх.

І у виразі обличчя графині, і в самих його рисах теж було щось штучне, бо до його довгастого овалу аж ніяк не пасували наведені майже рівним шнурочком брови і збільшені за допомогою губної помади уста.

— Це дуже мило з вашого боку, синьйор Лютц, що ви привели до нас барона, — співучим голосом промовила Марія-Луїза і безцеремонно оглянула Генріха з голови до ніг.

— Тим більше, дитино, що барон — син мого давнього знайомого, — додав граф Рамоні.

— Сподіваюся, любий дядю, ти здогадався запропонувати баронові зупинитися у нас?

— Саме тому я й привів наших гостей до тебе, щоб ти підтвердила моє запрошення.

— Я його не тільки підтверджую, а навіть прошу барона не відмовляти мені і дяді! Так, так, прошу, бо... даруйте мені мою одвертість, ви до неї потім звикнете! — бо, запрошуючи вас до замку, я зважаю не тільки на ваші, а й на свої інтереси!

— Не здогадуюсь, чим можу вам служити, але радію, коли це дійсно так!

— У нас тут так неспокійно, бароне, а ми такі

самотні! Іноді просто страшно стає за свою безпеку. Так, так, у нашій благословенній Італії дійшло вже до того, що на власній землі, у власному замку, доводиться тремтіти ночами від страху!

— Як кожна жінка, ти, Маріє, перебільшуєш, — ми за надійними стінами! І коли трохи краще організувати охорону... Як офіцер, бароне, ви могли б нам у цьому допомогти.

— Я з радістю проінспектую охорону і, коли треба, то й посилю її, граф!

— Буду вам, синьйор Гольдрінг, дуже вдячний!

— І це все, чим я можу вам служити, синьйора?

— Я запросила вас бути моїм рицарем, хіба цього замало? Адже обов'язки рицаря не мають обмежень, — багатозначно підкреслила останні слова Марія-Луїза.

Графа Рамоні, очевидно, стомила розмова. Він знову відкинув голову на подушку. Помітивши це, Генріх і Лютц підвелися.

— Даруйте, граф, що забрали у вас стільки часу, — перепросився Генріх.

— О, що ви! Це я мушу просити у вас пробачення за свою кволість. Вона позбавляє мене можливості довше побути в такому приємному товаристві. Залишаю гостей на тебе, Маріє! Покажеш барону кімнати, де він житиме. Прошу, бароне, почувати себе у нас, як дома! А вас, синьйор Лютц, сподіваюся тепер частіше бачити в своєму замку!

Граф уклонився офіцерам, і лакей покотив його коляску до дверей.

— Ми повечеряємо, синьйори, чи спочатку оглянемо майбутні покої барона? — запитала Марія-Луїза, коли вони лишилися втрьох.

— Гадаю, що краще спочатку покінчити з справами, — зауважив Лютц.

— Синьйор Лютц, як завжди, раціоналістичний і діловий, — насмішковано кинула Марія-Луїза.

— Навпаки, занадто романтичний! Я не хочу псувати смак чудового вина, яким ви частуєте гостей, думкою про таку прозаїчну річ, як оглядини квартири!

— А ми можемо це об'єднати! Я накажу подати вечерю в кабінет барона, і відсвяткуємо там його новосілля.

Марія-Луїза подзвонила покоївці і півголосом дала їй якісь розпорядження, потім повела гостей на свою половину, в ліве крило замку.

— Ось там живу я, а ці чотири кімнати віддаються у ваше цілковите розпорядження, бароне. Тут є кабінет, бібліотека, спочивальня і вітальня. При цьому звертаю вашу увагу на одну вигоду: ця половина має окремий чорний хід у парк. Отже, ви можете прийти і вийти, не потрапляючи мені на очі.

— У такому разі я боюся, що ніколи не буду користуватися чорним ходом.

Марія-Луїза кинула довгий погляд на Генріха, потім обдарувала таким же довгим поглядом Лютца. Вона явно кокетувала з обома офіцерами і під час вечері, і Генріх з острахом подумав, що його обов'язки рицаря графині будуть не такі вже легкі, як він сподівався.

Другого ранку Курт перевіз речі обер-лейтенанта в замок, але Генріх не бачив цього дня ні господаря, ні господині, бо повернувся до себе лише пізно ввечері.

Не доторкнувшись до вечері, яку люб'язно йому

прислала Марія-Луїза, Генріх швидко роздягнувся і ліг у ліжко, сподіваючись, що сон принесе таке потрібне йому зараз забуття, віджене тяжкі думки, які після сьогоднішньої зустрічі з Міллером весь день не давали йому спокою. Але забуття, як і сон, не приходило.

Генріх гасив і знову запалював нічник, що м'яким блакитним світлом заливав усе навколо, зсував і знову розсував розкішний полог біля ліжка, лягав горілиць, повертався на бік, навіть натягав ковдру на голову, як любив це робити в дитинстві, але все дратувало, все заважало, все тільки більше збуджувало нерви.

З думок не йшов наказ, якого він прочитав сьогодні. У цьому наказі головнокомандуючий німецькими військами в Італії фельдмаршал Кессельрінг мало не дослівно викладав уже знайомий Генріху план розправи з місцевим населенням, який ще влітку склав Бертгольд. Текст окремих абзаців наказу збігався точнісінько з тим, що пропонував тоді Бертгольд. І в першому, і в другому говорилося: “Всюди, де є дані про наявність партизанських груп, треба заарештовувати відповідну кількість населення цього району, і у разі акту насильства, скоєного партизанами, цих людей треба розстрілювати”.

Генріх навіть пам'ятає фразу Бертгольда, сказану після того, як він прочитав йому цей абзац:

— Були б заложники, а привід для розстрілу завжди знайде перший-ліпший фельдфебель!

Отже, план Бертгольда прийнятий і вступив у дію! І, може, саме зараз, коли він, Генріх, лежить ось у цьому широчезному ліжку, потопаючи в графських пуховиках, на його Батьківщині горять наддніпрянські села, міста, гинуть тисячі людей.

І тут, у цьому мирному куточку Італії, теж проллється невинна кров. Проллється на його очах, в його присутності! І він нічим не зможе допомогти, нічим не зможе відвернути тих репресій, до яких збирається вдатися Міллер з наказу Кессельрінга. Швидше б уже одержати якусь звістку від “антиквара”, хай навіть з найскладнішим завданням.

Яке мертвенне світло від цього блакитного ліхтаря! Може, запалити люстру і трохи почитати, поки втома візьме своє? Генріх підводиться на ліжку, і тут його погляд падає на велику картину, що висить на протилежній стіні кімнати. Простягнута до узголів'я рука натискає на вимикач, і кімнату заливає яскраве світло. Тепер можна, навіть не підводячись з ліжка, добре розглянути картину.

На великому полотні художник зобразив, мабуть, один з епізодів Варфоломійської ночі. Велика кам'яна стіна якогось будинку, на якій відбилася заграва невидної для глядача пожежі. Під самою стіною, в калюжі крові, лежить старий з перерізаним горлом. Його застигли скляні очі з мертвою байдужістю дивляться просто на глядача. Біля старого стоїть якийсь велетень з оголеними грудьми. Лівою рукою він схопив за коси молоду жінку, перехиливши її голову назад, а правою вже заніс над нею великий скривавлений ніж. Обома руками жінка притискає до грудей маленьке голе дитинча, вихоплене, мабуть, просто з теплої постелі. Очі жінки сповнені жаху, благання, нелюдської муки. Вона вся напружилась і силкується повернутися до вбивці плечем, щоб захистити дитину. В очах ката вогонь фанатизму, звірячої жорстокості і якоїсь п'янкої насолоди.

Генріх довго, не відриваючи очей, дивився на картину. І раптом йому здалося, що всі постаті на полотні ожили. Затремтіли руки жінки, що захищала немовля, вище заніс ніж убивця... Ні, це, здається, не ніж, а штик від гвинтівки — довгий, гострий і скривавлений. І на вбивці вже не розхристана сорочка, а генеральський есесівський мундир. І обличчя в нього раптом змінилося. Акуратне зализане волосся, підстрижені вусики... Та це ж Бертгольд!

Негаймо зняти картину! Так недалеко і до галюцинацій! Генріх схоплюється на ноги і ненароком збиває рукою графин з водою.

— Що сталося, гер обер-лейтенант? — питає напівроздягнений Курт, що вбіг до опочивальні.

— Хотів погасити світло і якось зачепив графин. Прибери скаля, а потім зніми оту картину — вона мене дратує!

Коли Курт пішов, Генріх знову ліг у ліжку. Тепер його пече гострий сором: так розпустити нерви! А вони ж його найголовніша зброя, можна сказати, єдина зброя! І це після всіх обіцянок, які він собі дав у Парижі! Ну, не думай ні про що, засни, навіть не картой себе! Ось так: спокійно, зручно простягнутися на ліжку, тепер вдихнути повітря... видихнути... ще раз... ще... аж поки дихання не стане зовсім рівним... І рахувати: один, два, три, чотири...

За півгодини Генріх заснув і прокинувся лише о десятій ранку.

— Курт, ти чого мене не збудив! — напустився він на денщика.

— Ви так міцно спали, гер обер-лейтенант...

Генріх кинувся до телефону.

— “Жених”?.. Я сьогодні зле себе почуваю і трохи спізнюся. Якщо мене питатиме “дядя”, щось вигайдай... Кажеш, поїхав на цілий день? Чудово! Годі я зайду в одній справі до “монаха” і звідти просто до тебе.

Після сніданку, коли Генріх зібрався вже йти, до кімнати зайшла покоївка.

Генріх окинув її пильним поглядом.

— Дозвольте прибрати посуд, месьє офіцер? — чомусь французькою мовою запитала вона.

— Прошу, але надалі такі питання вирішуйте от з ним, — кивнув Генріх на Курта.

Покоївка стрельнула очима в бік денщика. Курт почервонів.

Від замку до містечка Генріх вирішив пройтися пішки і для моціону, і для того, щоб краще обміркувати лінію своєї поведінки з Міллером. Лютец сказав правду: щось надто запишався начальник служби СД після подяки, яку він дістав від Бертгольда! Гадає, що може тепер обійтись без фон Гольдрінга? Треба дати йому зрозуміти, що це не так! Кинути якийсь натяк, тримати себе більш владно, як і годиться зятеві високопоставленої особи... Такий боягуз, як Міллер, відразу злякається.

Випадок показати свій гонор трапився відразу як тільки Генріх підійшов до служби СД, що займала окремий будинок, недалеко від штабу.

— Як пройти до кабінету вашого начальника? — запитав Генріх вартового, що стояв біля входу з автоматом у руках.

— Другий поверх! — недбало кинув той, навіть не глянувши на обер-лейтенанта.

— Як ти, мерзотнику, відповідаєш офіцерові? — напустився на вартового Генріх.

Гестапівці, що купкою стояли трохи осторонь і палили, з цікавістю повернули голови.

— Я відповідаю, як належить! — зухвало відповів вартовий, і очі його насмішкувато блиснули.

— А, он як! Ротенфюрер! — розлютовано гукнув Генріх унтер-офіцера, що стояв серед купки тих, що палили.

Унтер-офіцер зробив кілька кроків вперед і виструнчився.

— Цю ж мить передайте гер Міллеру, що барон фон Гольдрінг просить його негайно вийти сюди!

Ротенфюрер зник за дверима. За якусь хвилину в них з'явилася постать Міллера. Вигляд у нього був стривожений.

— Що сталося?

— Саме про це хочу запитати вас і я! Як могло статися, що у вас біля дверей чергують не солдати, а хами, які дозволяють собі ображати офіцера!

Очі Міллера звузились, як у кішки. Він зробив крок до вартового і навідліг вдарив його з такою силою, що солдат похитнувся.

— Негайно ж змінити цього йолопа і відправити в карцер! Я сам з ним потім порозмовляю і навчу ввічливості!

Підхопивши Генріха під руку, Міллер повів його на другий поверх, на ходу перепрошуючись.

— Не дурно батько натякнув мені під час нашої зустрічі в дорозі, що він трохи поспішив, висловивши вам свою подяку! — холодно спинив його Генріх. —

Коли вже в службі СД солдати починають забувати про свій обов'язок...

— Бароне, ще раз пробачте, але запевняю — це поодинокий випадок. Невже нашу дружбу, таку щирю і перевірену, може зіпсувати один йолоп, якого я так провчу... — Міллер стиснув кулаки, і Генріх зрозумів, що справді нагнав на нього страху.

— Ну, гаразд, будемо вважати цей інцидент вичерпаним! — поблажливо сказав він.

Вони зайшли до кімнати, що правила Міллеру за приймальню. Тут, крім Кубіса і гестапівця-фельдфебеля, був ще якийсь чоловік у цивільному. З його досить вільної пози Генріх зрозумів, що це не заарештований. Швидко, натреноване око відразу ж відзначило всі найхарактерніші риси обличчя цивільного. Особливо брови — надзвичайно широкі і густі, вони так низько звисали над глазницями, що майже ховали за собою очі.

— Проведіть його через двір, у бокову хвіртку! — наказав Кубіс фельдфебелю і кинувся назустріч Генріху.

— Бароне, я радий вітати вас у нашому храмі справедливості і покарання! — вигукнув він у своєму звичайному блазенському тоні.

— Ви обіцяли за мене молитися вдень і вночі, але, сподіваюсь, не в цьому храмі?

— Ні, в цьому храмі ми правимо інші меси! — цинічно розсміявся Кубіс. — І зараз я скоріше виступав у ролі демона-спокусника... Але жарти жартами, а серце моє завмирає від неспокою. Ви принесли?

— Як і обіцяв — одну ампулу.

— Грація, сеньйоре! — картинно вклонившись, Кубіс вийшов, а Генріх попрямував до кабінету Міллера.

— Знаєте, Ганс, я багато думав учора про наказ фельдмаршала Кессельрінга, з яким ознайомився. Боюся, що роботи у вас тепер побільшає! — почав Генріх, сівши навпроти Міллера в крісло.

— Цей наказ мені трохи розв'яже руки — відпаде потреба церемонитися з цими тварюками, що офіційно зветься місцевим населенням, хоч я певен, що кожен з них коли не партизан, так допомагає партизанам. Ви можете собі уявити: другого ж дня після мого приїзду сюди обстріляли мою машину і вбили шофера!

— І яких заходів ви вжили?

— Для хорошої операції у нас ще бракує сил. Але скоро вони будуть! І ми з вами, Генріх, влаштуємо добре полювання на цих макаронників. А поки я головну увагу звернув на вербування агентури серед місцевого населення.

“Очевидно, той густобровий і є один з таких агентів!” — подумав Генріх.

— Але запросив я вас зайти до мене в зовсім іншій справі. Вам нічого не казав генерал?

— Ні.

— Так я і знав! А обіцяв же мені подумати і порадитися з вами! Йому, звісно, байдуже, що я ночі не сплю і сушу собі мозок отим клопотом, що на мене звалився!

— І ви сподіваєтесь, що я вплину на вас як снотворне?

— Не жартуйте, Генріх, бо мені, слово честі, не до жартів. Справа в тому, що я, на підставі наших з вами розмов, поставив перед генералом питання про ваш перехід до нас. Мені вкрай потрібна ваша допомога!

— Почали розмову з генералом, не спитавши мене?

— Я не міг чекати, бо на мене, крім звичайних моїх обов'язків, покладено ще один і, може, найважчий: зовнішня охорона якогось дуже важливого об'єкту, про який я анічогісінько не знаю.

У Міллера був такий заклопотаний вигляд, що Генріх мимоволі посміхнувся.

— Запевняю, мені не до сміху. Я попереджений цілком офіційно, що за об'єкт відповідаю головою, хоч моя служба і несе тільки зовнішню охорону. Внутрішню покладено на особливу команду якогось майора Штенгеля...

— Я не розумію, чого ви від мене хочете? Щоб я дізнався, що це за об'єкт?

— Я мав на увазі доручити цю охорону вам.

Генріх замислився. На перехід до служби СД він від "антиквара" дозволу не одержав, отже, прийняти пропозицію Міллера не може. А йдеться, мабуть, про щось дуже важливе, коли від самого Міллера ховають, що за об'єкт він повинен охороняти.

— Так що ви скажете у відповідь на мою пропозицію?

— У мене є звичка: перш, ніж щось вирішити, добре подумати.

— Але ж ми про ваш перехід говорили давно, і ви мали досить часу, щоб усе обміркувати!

— Тоді розмова йшла взагалі, а тепер цілком конкретна пропозиція. Перш, ніж на неї пристати, мені треба хоч побіжно обізнатися, в чому полягатимуть мої обов'язки, побачити сам об'єкт...

— Лише зовні... — нагадав йому Міллер.

— Те, що можете показати. Я погляну, зважу всі за і проти і вже після цього дам вам відповідь. Адже мені теж не хочеться ризикувати своєю головою!

— Тоді давайте сьогодні ж оглянемо цей клятий об'єкт.

— А він далеко?

— Кілометрів за три звідси.

Об'єкт, що так непокоїв начальника служби СД, був розташований в долині, біля високої греблі, майже поряд з Кастель ла Фонте, але до нього вела дуже покручена дорога, і це створювало ілюзію більшої відстані, бо їхати справді довелося кілометрів з три. Гадюкою звиваючись серед скель, поринаючи в улоговини і знову піднімаючись вгору, вузький асфальтований шлях робив півколо і раптом зовсім несподівано кінчався біля великих сталевих воріт, немов врізаних у високу кам'яну стіну. Обабіч воріт височіли два великих бетонних бункери.

Ще з свого кабінету Міллер подзвонив якомусь “племінникові” і повідомив, що він виїздить машиною номер такий-то в супроводі штабного обер-лейтенанта фон Гольдрінга. Тільки машина під'їхала, з бункера назустріч їй вийшов офіцер. Він старанно перевірів документи Міллера і Генріха і знов повернувся в бункер. Ворота автоматично відкрилися і так само автоматично закрилися, коли машина проїхала.

— Ну, ось вам і весь об'єкт, хай він провалиться! —

вилаявся Міллер, вказуючи на другу стіну, що височіла метрів за тридцять від першої. Обидві вони широким коридором огинали улоговину. Біля зовнішньої стіни, з її внутрішнього боку, на рівній відстані були розташовані бункери, звідки солдати оглядали місцевість. У другій стіні, за якою ховався сам об'єкт, бійниці оцирилися дулами кулеметів. Попід цією внутрішньою стіною бігла огорожа з колючого дроту, за якою походили солдати-есесівці.

— Оце зовнішнє коло і є наша дільниця, — пояснив Міллер. — Вона закінчується на колючій огорожі. Далі це вже парафія Штенгеля і його команди. Як бачите, нічого складного. Роботи вам буде небагато.

— Тим-то ви так її сахаєтесь, — посміхнувся Генріх. — Що ж, давайте об'їдемо нашу дільницю, щоб мати уяву хоча б про її протяжність.

Міллер поволі поїхав вздовж внутрішньої стіни. Генріх мовчки її оглядав. Крім маленьких дверей, крізь які, очевидно, проходила охорона, в ній з північного і південного боку були такі ж ворота, як і ті, в які вїхала машина.

— Що ж ви вирішили, Генріх? — запитав Міллер, коли вони вже поверталися до містечка.

— Я вам обіцяв подумати. Справа надто серйозна, щоб вирішувати її так з ходу. Коли майорові служби СД, та ще Міллеру, який брав участь у путчі, не кажуть, що за об'єкт він охороняє, то запевняю вас: йдеться про щось трохи складніше, ніж завод газованих вод, навіть з фруктовими сиропами. Братися за його охорону, то справді накласти головою.

Міллер зітхнув і більше не наполягав на швидкому рішенні. Мовчав він до самого Кастель ла Фонте.

— А як ви гадаєте, чи не доручити цю справу Кубісу?

— Давайте обміркуємо все на свіжу голову, запевняю, що тоді ми знайдемо найкраще рішення.

Машина зупинилася біля штабу, і Генріх вийшов, пообіцявши Міллеру завтра до нього зайти.

— А тобі лист, — сповістив Лютц, коли Генріх повернувся до штабу.

Генріх глянув на штемпелі. Їх було кілька. Але першим стояв швейцарський.

“Встигну прочитати потім”, — вирішив Генріх, недбало сунувши Лориного листа до кишені мундира.

Відверті розмови

Генріх не дав згоди Міллеру перейти на службу СД ні другого, ні третього дня. Бачачи, що той нервує, він вигадував безліч причин, які нібито заважають прийняти остаточне рішення. Одверто кажучи, і сам Генріх нервував. Пропозиція Міллера давала змогу впритул підійти до якогось дуже важливого об'єкту, але значно звужувала можливості для виконання інших завдань. А які вони будуть, вгадати було важко, бо “антиквар” не подавав навіть звістки про себе.

На четвертий день, як завжди, Генріх вийшов раніше звичайного, щоб пішки пройти відстань від замку до містечка. Ці ранкові прогулянки стали для нього єдиною розвагою, оскільки робота в штабі тепер забирала весь день з ранку до вечора.

Щодня, виходячи з замку, Генріх плекав надію, що десь на дорозі здибається з тим, на кого він так нетерпляче чекав, або з посланцем від нього. Та да-

ремно він вдивлявся в обличчя кожного стрічного. Ось і сьогодні — скоро містечко, а на шляху ані душі! Лише попереду маячить постать якогось чорносороочечника.

Роздратований тим, що надії його знов не справдились, Генріх прискорив ходу. Тепер постать пішохода попереду наблизилась. Дивно! Щось дуже знайоме у цих трохі похилих плечах і поставі голови. Невже?..

Боячись повірити в свою здогадку, Генріх почав насвистувати музичну фразу з полонеза Шопена. Це умовний знак на випадок, коли треба повернути до себе увагу. Чорносороочечник починає йти все повільніше, зараз вони порівнюються... Так і є — “антиквар”!

Хоч обидва вони знають один одного в обличчя, але слова пароля звучать для них, як привітання рідною мовою. Тепер обер-лейтенант німецької армії і офіцер-чорносороочечник ідуть поруч.

— У нас дуже обмежений час і через це слухайте уважно і не переривайте, — каже Генріху його супутник. — За нашими відомостями, десь у цьому районі розташований завод, на якому виготовляють радіоапаратуру до літаків-снарядів. Це і є та нова зброя, про яку так багато говорять і пишуть у газетах. Ваше завдання — дізнатися, де він, і будь-якими засобами здобути креслення або, як мінімум, дані про систему керування і довжину радіохвиль. Ніяких інших завдань вам не даємо, зважаючи на виняткову трудність і важливість цього доручення. Єдине, що вам слід зробити, це забезпечити себе від загрози кулі гарібальдійців. Дійте на свій розсуд, але значно обережніше, ніж ви діяли у Сан-Ремі.

— Мені запропоновано перейти на роботу до служби СД і взяти на себе охорону якогось об'єкту, настільки засекреченого, що навіть начальник СД не знає, що там виготовляють. Проте я керуватиму лише зовнішньою охороною, а не внутрішньою, для якої виділено спеціальну команду есесівців.

Супутник Генріха замислився.

— На пропозицію не погоджуйтесь. Справа в тому, що на півночі Італії є ще одне підприємство, яке виготовляє деталі літаків-снарядів. Але воно для нас менш важливе, ніж те, про яке я вам казав. Згодившись на пропозицію, ви можете позбавити себе можливості виконати завдання... А де знаходиться той об'єкт, охорону якого вам пропонують?

Генріх розповів все, що знав.

— Трудно вирішити, той це чи не той об'єкт, який нас цікавить. Тому пропозицію відхиліть і пам'ятайте — за весь час у вас не було завдання важливішого, ніж це! А тепер нам час розійтися. Зв'язок той самий. До побачення, бажаю успіху!

Відкозирявши, офіцер-чорносорочечник завернув у перший провулок. Генріх повільно пішов далі, обмірковуючи нове завдання.

З чого ж почати?

Те, що в північному районі Італії є два аналогічних підприємства, а не одне, значно ускладнювало справу. Помилившись напочатку, можна змарнувати багато часу на зав'язування знайомств, вишукування якихось джерел інформації. І після всього цього дізнатися, що завод виготовляє не радіоапаратуру, а якісь інші деталі! Ні, такого марнотратства часу не можна припустити.

Треба з'ясувати напевно, що виготовляє завод, а тоді вже діяти. Але як, як же дізнатися? Міллер, можливо, щось знає, але явно хитрує. А може, не хитрує, а хоче скинути зі своїх плечей відповідальність. Навіщо йому ризикувати своєю головою, коли можна підставити іншу? Це цілком у характері Міллера. А проте не треба складати собі якоїсь упередженої думки, поки в руках не буде всіх фактів, що допоможуть зробити правильні висновки. А поки в нього є тільки один незаперечний і перевірений факт: поблизу Кастель ла Фонте є засекречений завод. Дуже мало. Тільки відправна точка, від якої можна відштовхнутися.

Тепер треба встановити, чому саме Міллер так прагне позбутися відповідальності за охорону заводу. Обов'язково познайомитися з Штенгелем. Це дві інші ланки з одного ланцюга.

Вдень, вибравши вільну годину, Генріх зайшов до Міллера.

— А я тільки-но вам дзвонив, — замість привітання почав начальник служби СД.

— Очевидно, у мене непогано розвинена інтуїція, бо зібрався до вас цілком несподівано для самого себе. Є щось нове?

— На жаль, так.

— Чому на жаль?

Замість відповіді, Міллер простягнув якийсь папірець.

Це був секретний лист від безпосереднього начальства Міллера при штабі корпусу, в якому категорично заборонялося передовіряти охорону об'єкту кому б там не було і підкреслювалося, що відповідальність за

охорону згаданого заводу, цілковита і найсуворіша, покладається на самого Міллера особисто.

— Даремно ви написали до штабу, адже я своєї згоди ще не дав, а тепер почуваю себе в досить незручному становищі людини, яка набивалася на цю посаду і якій дали відкоша.

— Слово офіцера, що я не писав про когось персонально — про вас чи Кубіса. Я просто послався на надзвичайну переобтяженість іншими обов'язками і просив розв'язати це питання принципово.

— Не розумію, для чого розподіляти відповідальність за охорону об'єкту між двома особами! Хай би за все відповідав той-таки майор Штенгель, якого, до речі сказати, я досі й не бачив.

— Уявіть собі, і я теж! Якось дзвонив йому і пропонував встановити контакт, але він, пославшись на недугу, відмовився зустрітися в найближчі дні. Побіцяв подзвонити мені сам, але не дзвонить...

— Це вже просто неввічливо!

— Єдиний, хто його бачив, це Еверс. Ні, брешу! Мені казали, що кілька разів він приїздив до головлікаря госпітально в якихось справах.

— Це той напівіталієць-напівнімець? Матіні, здається? Зараз не пригадую, хто мені про нього казав, але пам'ятаю, що його схарактеризували як дуже цікаву людину і чудового хірурга. Це правда?

— Хірург він, справді, неабиякий, а от щодо його інших якостей... Якщо людина сторониться нас, працівників гестапо, то ми маємо всі підстави цікавитися нею більше, ніж вона нами. І я неодмінно налагоджу за ним нагляд. До речі, коли ви познайомитесь з цим

Матіні, зробіть мені велику послугу — дайте докладну і об'єктивну характеристику цього типа.

— Боюся, що це не скоро трапиться — я не вдаюся поки до послуг лікарів. Хіба що підстрелять партизани! Та що це ми завели розмову про цього Матіні?

— І справді, ніби нема в мене іншого клопоту! Один цей завод...

— А тепер, коли питання про його охорону розв'язалося остаточно і у вас немає причин критися, чи не признаєтесь ви тепер, Ганс, чому ви так прагнули позбутися відповідальності за завод?

— Розумієте, в чому річ: доручаючи мені зовнішню охорону об'єкту, мене попередили, що я мушу розробити заходи для її посилення, бо перед нашим приїздом сюди на заводі було виявлено комуністичну листівку. Охорона, як ви бачили, така, що миша в шпарку не пролізе. А проте хтось проніс крізь неї листівку. Який же висновок з цього може зробити людина, що вміє мислити логічно? А такий, як зробив я: коли щось потрапило на завод, то тим саме шляхом можна щось передати і з заводу! І це “щось” може бути саме тією таємницею, яку так пильно охороняють. І відповідати за це доведеться Міллеру!

— І ви, мій щирий друг, вирішили підкласти мені таку свиню і умовляли взятися за охорону!

— Не забувайте, Генріх, що цей об'єкт під особистим наглядом генерал-майора Бертгольда. З вас би не спитали так суворо, як з мене!

— Звідки ви взяли, що він під наглядом батька?

— Рапорт про поліпшення зовнішньої охорони я мав подати в дві адреси: своєму корпусному начальству і у відділ, яким керує гер Бертгольд.

— Ну, він для вас теж би зробив знижку. За ту послугу, що ви йому зробили...

— Він вам сказав? — Міллер якось дивно глянув на Генріха.

— Я дізнався про це від Лорхен. І саме сьогодні я одержав листа, в якому є рядки, що стосуються безпосередньо вас.

Генріх витяг листа, відшукав потрібне місце і байдужим голосом прочитав:

“Крім подяки тата, передай гер Міллеру подяку і від мене особисто. Він знає за віщо”.

Міллер задоволено посміхнувся.

— Ви здогадуєтесь, за віщо моя майбутня дружина передає вам подяку?

— Ну, звісно! А ви?

— Було б дивним, коли б у Лори були таємниці від мене, її нареченого! — впевнено відповів Генріх.

— О, який я радий, що ви так це сприйняли! Я, признатися, трохи побоювався... А згодьтеся, що це була чиста робота! Адже крім мене і шофера, якого я встиг до вашого приїзду відправити на Східний фронт, ніхто досі навіть не здогадується. Крім Бертгольда, звісно.

Генріх відчув, як всього його проймає внутрішній холод.

— Ви майстер на такі справи, хоч не уявляю, як ви все це організували.

— З того часу, як генерал-майор надіслав мені листа, в якому запропонував усунути мадемуазель Моніку, не заарештовуючи її, я завжди тримав напоготові на нашому подвір'ї вантажну машину. Адже мадемуазель так часто їздила велосипедом!

— Так, — ледве стримуючи себе, промовив Генріх.

— Я навіть не сподівався, що все станеться так просто й легко. Того дня, як ви поїхали до Парижа, мадемуазель теж зібралася кудись податися, бо до сидіння велосипеду була прив'язана величенька сумка з її речами. І тільки мені доповіли, що вона від'їхала від готелю, я миттю кинувся слідом за нею... Тепер, коли все минуло, коли ви можете розважливо глянути на речі, згодьтеся — я врятував вас від серйозної небезпеки. Бо якби ми заарештували цю партизанку, пляма неодмінно лягла б і на ваше ім'я.

Генріх сидів мовчки, не в силі пустити пари з уст, зціпивши зуби. Ось воно, страшне випробування! Справжнє випробування його духу, його сили! Хоч би зайшов зараз хто і відвернув увагу Міллера. Одну лише мить передишки, щоб встигнути опанувати себе!

Ніби у відповідь на волення його серця, задзвонив телефон. Міллер узяв трубку.

— “Монах” слухає!.. Так, він тут... зараз вам його покличу.

Генріх схопив простягнуту йому трубку і відразу не міг зрозуміти, про якого “дядю” йде мова, чому до нього звертається якийсь “жених”, чому він величає його “юнаком”. Але м'який, знайомий голос Лютца повернув його до свідомості.

— Кажеш, негайно викликає “дядя”? Буду за мить... Ні, ні, без жодної затримки... вже йду!

Кинувши трубку, Генріх поспішно пішов до дверей, але на порозі, пересиливши себе, на мить спинився.

— Даруйте, забув попрощатися. Чомусь спішно викликає Еверс...

Коли зникла необхідність витримувати пильний погляд Міллера, Генріх відчув, що його залишають останні сили. Довелося сісти на лаві в сквері, почекати, поки перестануть тремтіти ноги і трохи проясниться в голові.

“Моніку вбив Міллер! За наказом Бертгольда!..”

“Лорхен висловила подяку вбивці!..”

Лише викуривши сигарету і випивши біля кіоска склянку води, Генріх набрався сил, щоб зрушити з місця.

— Гер обер-лейтенант, що з вами? На вас же лица немає! — здивувався Еверс, побачивши свого офіцера для особливих доручень.

— Ви захворіли, Генріх? — стурбувався і Лютц, що був у кабінеті генерала.

— Так, я почуваю себе дуже погано, — признався Генріх.

— То ніяких розмов про справи. Їдьте до себе і лягайте в ліжко. А ви, гер Лютц, негайно подбайте про лікаря, — наказав генерал.

Лютц з свого кабінету подзвонив Курту і викликав машину. Потім почав дзвонити в госпіталь.

— Я попрошу, щоб приїхав сам Матіні. Він охоче погодиться, бо знає тебе з моїх слів і хоче з тобою познайомитися.

Генріх не відповів.

— Та що з тобою? — Лютц підійшов до Гольдрінга і зазирнув йому в обличчя. — У тебе сльози на очах!

Немов прокинувшись, Генріх випростався.

— Карл, ти знаєш, хто вбив Моніку? Міллер! Не випадково наскочив, а навмисне. Тримав для цього спеціальну машину... Вона завжди була напоготові.

— Боже мій! Невже це правда?

— Він сам мені признався тільки-но. Навіть ви-хвалювався своєю винахідливістю...

Приголомшений почутим, Лютц застогнав.

— Це... це щось понад мій розум! Спеціально три-мавав машину? Як же ти не пристрелив його на місці, мов собаку! Боже, що я кажу! Щоб і ти загинув через цього мерзотника! Чуєш, дай мені слово, що ти нічого не зробиш, не порадившись зі мною! Я вимагаю, прошу, щоб ти мені це пообіцяв... Я ввечері прийду до тебе і ми про все поговоримо. Але благаю — не роби нічого зопалу! Ти мені обіцяєш?

— Обіцяю...

За чверть години Генріх був уже в замку. Здивована його ранньою появою, Марія-Луїза прислала покоївку з запискою. В ній графиня висловлювала своє занепо-коєння тим, що барон, очевидно, захворів, докоряла, що він не повідомив про це її, і скаржилась на сучасних рицарів, які забувають про свої обов'язки щодо дам, — вона, наприклад, мало не вмирає з нудьги, і ніхто їй не простягне руку порятунку.

Генріх сердито зібгав записку і попросив перека-зати графині на словах, що він сподівається особисто подякувати сьогодні графині за увагу і попросити пробачення.

Приблизно за годину приїхав Матіні. Генріх чомусь уявляв собі головлікаря коли не старою, то принаймні літньою людиною. А перед ним стояв чоловік років тридцяти п'яти, дуже стрункий і елегантний, схожий швидше на актора, ніж на лікаря. Виразне нервово об-личчя Матіні свідчило про натуру вразливу і в той же

час стриману. Такі обличчя звичайно бувають у людей, які привчилися почуття підкорювати інтелекту. Великі карі очі лікаря світилися розумом і трохи сумовитою іронією.

— У такому віці хворіти — це злочин, бароне! Це зневага до великої праці природи, яка протягом довгого ряду тисячоліть вдосконалювала свій найкращий витвір — людину! — сказав він, вітаючись і пильно вдивляючись в обличчя свого пацієнта.

— Я не завинив проти матері-природи, синьйор Матіні, — усміхнувся Генріх, — бо, признатися, почувую себе зовсім здоровим. Даруйте, що завдав вам зайвого клопоту, але мені дуже хотілося познайомитися з вами. А тепер карайте чи милуйте!

— Я волю милувати. Знаєте, у росіян є чудовий письменник Чехов, і в одному з своїх листів до брата він написав фразу, яка стала для мене девізом життя: “Краще бути жертвою, ніж катом”.

— Ви знайомі з російською літературою? — здивувався Генріх.

— Чому це вас так вразило? Я вважаю її одною з найвизначніших літератур світу. Скажу відверто — найбільш визначною. Щоб мати змогу читати її в оригіналі, я навіть почав у свій час вивчати російську мову. На жаль, війна перервала ці мої студіювання, і тепер я починаю забувати навіть те, що знав.

— А коли ми спробуємо відновити ваші знання? — спитав Генріх російською мовою.

Тепер широко відкрив очі Матіні.

— Як? Ви знаєте російську мову?

— Я довгий час — усі мої юнацькі роки — прожив у Росії.

— О, ви так мене зацікавили, бароне, що я мало не забув про свої лікарські обов'язки. Роздягніться, будь ласка, я вас огляну. І коли знайду, що розмова вам не зашкодить, ми, якщо не заперечуєте, поговоримо.

— Але ж я цілком здоровий!

Матіні взяв Генріха за руку і намацав пульс.

— Мені не подобається ваш вигляд. Ну, звичайно, пульс, як я і гадав, прискорений.

— Я сьогодні одержав дуже тяжку для мене звістку. Природна реакція організму...

— А це вже мені дозвольте судити, природна чи неприродна.

Як не заперечував Генріх, а Матіні його оглянув і лишився не дуже задоволений станом нервової системи.

— Вам треба спочити, насамперед спочити.

— Ви знаєте, що за даних умов це цілком неможлива річ.

— Дурниці! За всіх умов людина може так організувати свій час, щоб знайти бодай годину, яку вона має присвятити собі і тільки собі. А у вас тут такі чудові умови: розкішний парк, під боком річка. До речі, ви не рибалка? Тут водяться чудесні форелі! Рибальство дуже своєрідний спорт, який захоплює людину цілком. А коли додати до цього те, що рибалка весь час перебуває на свіжому повітрі, багато рухається, то маємо цілий комплекс, я б сказав, лікувального характеру. У мене є один пацієнт, майор Штенгель, так він мало не кожного дня підводиться вдосвіта і годину, а то й дві, бігає берегом річки, смикаючи форель.

— Ви мене зацікавили, синьйоре Матіні. Я виріс

біля річки, і рибальство моя давня пристрасть. Але треба, мабуть, знати місця. Форель, я чув, любить вир.

— Ну, це легше легкого. Ходімте в парк, звідти видно, де звичайно рибалить Штенгель.

Генріх і Матіні вийшли в парк. Звідти, справді, добре було видно великий відрізок річки і ущелину, біля якої пінилася вода.

— Он там течія просто скажена, принаймні майор Штенгель найбільш уподобав те місце.

Нові знайомі сіли на видовблену в скелі невеличку лаву і замилювалися краєвидом. Щедро залита сонячним світлом долина, здавалося, спочивала між гір. Здала сонним здавалося і містечко. Якось не вірилось, що його вулицями сновигають озброєні люди, що в котромусь з цих мирних будинків складаються страшні плани, що не тихим спокоєм дихає все навколо, а загрозою. Мабуть, думка про це одночасно майнула в голові Генріха і Матіні, бо вони позирнули один на одного і сумно усміхнулися.

— Яким прекрасним могло б бути життя! — сказав лікар.

— Яким прекрасним воно буде, коли скінчиться війна, — поправив його Генріх.

— А ви гадаєте, що такий золотий вік людства колись настане? — запитав Матіні.

— Твердо в цьому переконаний!

Ще з годину просиділи Генріх і Матіні на скелі, бо обидва непомітно захопилися суперечкою про відповідальність кожної людини зокрема за дальшу долю світу. Матіні додержувався думки, що лише особисте вдосконалення кожного веде людство до

порядку, Генріх доводив потребу соціальних струсів і активного втручання в навколишнє життя. Незважаючи на відмінність поглядів, обидва знайшли спільну мову, бо принаймні події сьогоденні оцінювали однаково.

— Шкода, що ми з вами не познайомились раніше, — сказав Матіні, прощаючись, — такі суперечки — добра гімнастика для мозку, а то тут починаєш обростати мохом.

— Я теж шкодую, що так сталося, і картаю себе — треба було не чекати нагоди, а просто вам подзвонити. Єдине моє виправдання: я гадав, що ми зустрінемося у графа Рамоні.

— Без найприкрішої необхідності я до цього лігва не зайду.

— Лігва?

— Адже по-російському так називають місце, де живуть вовки?

— Ви не дуже високої думки про графа і його племінницю. Це чимсь викликано?

— Графа ненавидить усе місцеве населення і, звичайно, не без причини: глас народу — це глас божий. Що ж до графині, то я не люблю розбещених жінок, особливо таких, яких треба розважати. А графиня просто полює на офіцерів, навіть на тих, яких вона вважає другосортними, оскільки вони не мають знатних титулів. Порядність людини тут визначається її знатним родом. Майор Штенгель, наприклад, — порядний, бо він, як і ви, барон. Лютца вона позаочі називає класним вихователем, генерала Еверса солдафоном, мене, я певен, — костоправом. Але справа не лише в

цьому. Мені огидно бувати тут тому, що я переконаний: граф — натхненник руху чорносорочечників у північній Італії, хоча він це й приховує.

Курт відвіз Матіні в містечко і повернувся звідти з вудочками та іншим рибальським знаряддям, яке за дорученням обер-лейтенанта купив у місцевих крамничках.

Ввечері прийшов Лютц. Ще раз вислухавши розповідь Генріха про розмову з Міллером, він довго ходив по кімнаті з кутка в куток, потім сів поруч Гольдрінга на диван і, охопивши його рукою за плече, повернув обличчям до себе.

— Слухай, Генріх, — сказав він, — перш ніж почати розмову про те, як бути з Міллером, я хотів би тебе запитати: хто я тобі, друг чи звичайний знайомий?

— Коли в усій німецькій армії є людина, з якою мені завжди приємно і хочеться розмовляти, так це гауптман Карл Лютц, якого я вважаю своїм щирим другом.

— Тоді, на правах друга, я хочу поновити ту розмову, яку ми з тобою не раз починали, але так і не скінчили.

— Я тебе уважно вислухаю і, якщо зможу, відповім.

— Бачиш, мене часом вражає твоя поведінка. Ти вихована, культурна і, мені здається, гуманна людина. Але інколи твої вчинки просто незрозумілі для мене. Ну, на якого диявола тобі потрібне приятелювання з Міллером і Кубісом? Навіщо тобі треба було ще в Сан-Ремі кілька днів гасати по горах, поллюючи на якогось нещасного француза, що рятував собі життя? Навіщо ти, люблячи таку дівчину, як Моніка, заручився з дочкою Бертгольда? Зрозумій, я запитую не з простої цікавості, а це мене мучить, часом навіть гнітить...

Як дорого дав би Генріх за право на звичайну людську відвертість! Він вірив Лютцю, поважав його за добре серце, був переконаний у щирості його дружби. І проте, він не міг навіть натякнути йому на те, що керує всіма його вчинками.

— Карл, ти задав мені стільки запитань, що я навіть розгубився. І от тепер, коли ти все зібрав до купи, я сам собі дивуюся. Очевидно, у мене є якась авантюристична жилка, яка спокушає мене гратися з вогнем. Може, це від молодості, а може, просто така риса вдачі. Але, даю тобі слово, хочеш, — запрягнуся: нічого безчесного я ще не зробив і, сподіваюся, ніколи не зроблю. Якщо ти мені віриш, то приймай мене таким, який я є. Можу ще додати, що мені було б дуже боляче втратити твою дружбу!

— Але як же ти тепер уявляєш собі свої відносини з Лорою Бертгольд? Подяка за вбивство!

— Клянуся тобі — моєю дружиною вона ніколи не буде! Вийшло, звісно, по-дурному: Бертгольд просто спіймав мене на гачок. Зопалу я вирішив було пручатися, коли зустрів Моніку, але потім вирішив, що до кінця війни краще залишити все так, як є. Він людина мстива і знайшов би причіпку, щоб мені віддячити! Але повторюю — дружиною моєю Лора ніколи не буде!

— Звичайно, тепер, до кінця війни, краще все залишити так, як воно склалося. Тут ти маєш рацію. І з мого серця спав один камінь, що на ньому лежав. Але лишився найважчий: що ти гадаєш зробити з Міллером? Попереджаю, коли ти його не вб'єш, то це зроблю я! І не за саму тільки Моніку, а й за ту вагітну жінку, яку він пристрелив, за всю невинну кров, що він

пролив! Один час я хотів пустити собі кулю в лоба, а потім вирішив, що можна використати її краще.

— Лютц, невже ти думаєш, що я подарую йому смерть Моніки?

— Тоді зробимо це разом!

Нові друзі, нові вороги

— Гершафтен! — звернувся Еверс до присутніх, коли Лютц доповів йому, що всі викликані на нараду з'явилися. — Вчора ввечері я прибув з штабу командування нашою групою і наказав зібрати вас, щоб познайомити з обстановкою, яка склалася тут, в Італії. Само собою зрозуміло: те, що ви дізнаєтесь від мене, повинно лишитися таємницею для солдатів. Їх обов'язок виконувати ваші вказівки, а не втручатися у великі справи. А ці справи такі, що примусили мене скликати вас. Ви знаєте, що з того часу, як війська фельдмаршала Роммеля залишили африканський материк, англо-американці почали виявляти активність. Вони захопили острів Пантеллерію між Африкою і Сіцилією. Вже тоді наше командування було здивоване поведінкою італійських військ. Пантеллерія — фортеця, укріплена за всіма правилами сучасної фортифікаційної науки. Можна було сподіватись, що вона витримає довгу облогу. А італійський гарнізон здався після першого бомбардування з повітря, хоч укріплення не були пошкоджені, а гарнізон втратив лише двох пораненими.

Рух обурення пройшов по залу.

— За місяць після цього англо-американці атакували острів Сіцилію. І в той час, як наші невеликі

частини, розташовані там, вели запеклі бої з силами 7-ої американської армії і 8-ої англійської, італійські війська поспішно відступили, примусивши і нас залишити острів, бо співвідношення сил після їх відступу різко змінилося на користь противника.

— І все ж, — продовжував Еверс, — не було ніяких підстав для побоювання, що англо-американські війська вдеруться в північну Італію через Мессинську протоку!

Несподівана звістка схвилювала присутніх. Генерал зробив невеличку паузу і продовжував:

— У районі Таранто-Бріндізі, в провінції Апулія, вони висадили великий повітряний десант. У цьому районі наших військ не було, а невеличкі італійські гарнізони, дезорганізовані наказом Бадольйо про капітуляцію, не вчинили найменшого опору і склали зброю. 8-а англійська армія через Мессинську протоку вдерлася в Калабрію, а 5-а американська армія висадилася в затоці Салерно. Тепер обидві армії — англійська і американська — з'єдналися і відрізали південь Італії. Їхні вперті намагання просунути на північ стримують наші шість дивізій. На ту частину італійської армії, яка не скорилася чи не встигла скоритися наказові Бадольйо, надії нема. Отже, весь тягар війни на італійській території падає на наші плечі. Фюрер наказав будь-що затримати просування англо-американських військ і не пустити їх на північ далі укріпленої лінії в басейні рік Гарильяно і Сангро, що перетинає територію Італії за сто двадцять кілометрів південніше Рима.

Генерал підійшов до карти і показав цю укріплену лінію.

— Наших військ в Італії не так багато, та й використати їх цілком на фронтах ми не можемо, бо частину треба тримати в резерві, на той випадок, якщо англо-американці спробують висадити десант на Атлантичному узбережжі. А за даними нашої розвідки, англо-американці готують велику операцію саме там. Нині в Англію стягуються війська і багато техніки. В серпні в місті Квебек відбулася нарада керівників урядів Англії і Америки, на якій вирішено провести інверсію у Францію. Цю операцію вони назвали “Оверлорд”. Уже призначено головнокомандуючого — американського генерала Ейзенхауера. Для здійснення цієї операції вони вирішили використати і свої дивізії, які були в Африці. Але тепер вони почали війну на території Італії. Для нас це має те позитивне значення, що, відкривши фронт в Італії, англо-американці не зможуть швидко відкрити другий фронт у Франції. Без моїх африканських армій, які нині зв’язані операціями тут, у них не вистачить сил для здійснення операції “Оверлорд”.

Англо-американці використовують сприятливу для них обстановку — те, що наші основні сили прикуто до Східного фронту, де зараз точаться запеклі бої. Як відомо, наш наступ у районі так званої Орловсько-Курської дуги, на жаль, не мав успіху. Наше верховне командування вирішило піти на дальше скорочення Східного фронту, щоб накопичити резерви для майбутнього могутнього удару, розрахованого на остаточний розгром ворога. Згідно наказу командування наші війська відійшли тепер на правий берег Дніпра, створили там міцний пояс оборони і готуються до

великого наступу навесні наступного року. Перейти цю природну водну перепону — Дніпро — і вибити наші війська з наддніпрянських укріплень більшовики не зможуть.

Користуючись тим, що наша авіація прикута до Східного фронту, англо-американські варвари розпочали жорстоке бомбардування території фатерлянду з повітря. Вони сподіваються приголомшити нас цим, але не врахували, що їхні злочинні дії тільки викличуть більше люті у наших солдатів, зміцнять їх волю до відплати і перемоги. А вона буде — фюрер заявив, що Німеччина кує зараз нову грізну зброю, яка дасть нам змогу вщент розгромити всіх наших ворогів.

На нас з вами теж покладено великі завдання. Скажу конкретніше: саме тепер ми мусимо здійснити один захід, і здійснити швидко і рішуче. Командуючий нашими військами в Італії фельдмаршал Кессельрінг наказав у триденний строк обеззброїти всю італійську армію. Згодом з неї будуть створені з'єднання добровольців, а більш хитких відправлять, як полонених, до таборів і на наші заводи. Для здійснення цього заходу кожна дивізія одержала певний район. Нам виділено оцей, — Еверс показав на карті. — Всі італійські гарнізони, розташовані тут, ми повинні обеззброїти і взяти під охорону.

Еверс опустився в крісло і, вже сидячи, докінчив:

— От і все. Тепер, гершафтен, розходьтеся і спокійно виконуйте ваші обов'язки. Тут прошу залишитися командирів полків і начальників штабів, оберста Кунста і вас, гер Лютц.

Генріх вийшов з наради радісно збуджений — схоже

було на те, що корабель починає палати з усіх боків. Цікаво, як сприйме звістку про капітуляцію Матіні? Адже події, що розгортаються в Італії, безпосередньо стосуються і його. Треба зайти в госпіталь...

Але в госпіталі повідомили, що головлікар з півгодини тому кудись виїхав.

Сподіваючись, що він знайде Матіні у себе вдома, Генріх поспішив до замку. На такий візит він міг цілком розраховувати, бо між ним і Матіні за місяць їхнього знайомства встановилися справді дружні відносини, і його новий приятель часом приходив без попередження, іноді просто для того, щоб виспатися: головлікар жив при госпіталі, і його часто будили вночі.

Цією щирою невимушеністю в поведженні Матіні найбільше подобався Генріху. З ним не треба було додержуватись правил етикету, розважати розмовами, коли хотілося спочити і помовчати. І вони справді інколи цілий вечір просиджували мовчки: один — з книгою в руці на дивані, другий — біля письмового стола, пишучи листи чи переглядаючи газети. Зате іншого разу вони так захоплювались розмовою чи суперечкою, що час спливав зовсім непомітно, і обидва згадували про сон уже тоді, коли у вікнах починало сіріти.

У ті вечори, коли до них приєднувався Лютц, суперечки ставали особливо гострими, бо всі троє, однаково ненавидячи війну, зовсім по-іншому дивилися на причини, що її породжують, і на майбутнє людства. Чесний, але інертний Лютц боляче переживаючи події, сприймав їх з покорою приреченої людини, бо не вірив

у можливість будь-якої боротьби з лихом, породженим, як він твердив, самою природою людей. Більш схильний до філософських узагальнень Матіні зважав на вплив соціальних систем на історичний розвиток людства, проте не сподівався на якісь істотні зміни в найближчому майбутньому, бо прогрес він розумів, як повільну і дуже поступову еволюцію. Генріх, не наважуючись цілком відверто висловлювати свої думки, все ж силкувався довести обом усю помилковість їхніх поглядів.

Матіні, як і сподівався Генріх, був у нього — він лежав на дивані і солодко спав.

— Мартін, чуєш, Мартін, — тихенько покликав Генріх. Йому і шкода було будити свого гостя, і не терпілося повідомити важливу новину. — Підводься негайно, бо обіллю водою!

Матіні схопився на ноги і розсміявся.

— Я чув, як ти зайшов, але ліньки було навіть очі розплющити — видався дуже важкий день.

— Я б не будив тебе, коли б не така виняткова подія, як капітуляція Італії.

— Що?

Генріх докладно переказав те, про що розповідав Еверс на нараді. В міру того, як він говорив, обличчя Матіні світлішало, радісна усмішка ширшала.

— А тепер приготуйся вислухати неприємне: є наказ протягом трьох днів обеззброїти всю італійську армію, — закінчив Генріх.

Матіні зблід.

— Ти гадаєш, що ці події якось можуть торкнутися і тебе?

— Мене можуть демобілізувати, і хоч я не від того, але приготуватися однаково слід. Доведеться йти.

— Візьми мою машину, Курт. Відвезеш синьйора Матіні в госпіталь! — гукнув Генріх, прочинивши двері кабінету.

— Був би дуже радий, коли б ти дозволив мені поїхати ще в одне місце, це кілометрів за п'ять від Кастель ла Фонте.

— Їдь хоч і за десять. Мені машина сьогодні не потрібна. Якщо швидко впораєшся, повертайся сюди, тільки мене, коли я спатиму, не буди. Завтра, мабуть, буде дуже клопіткий день.

— Навряд, щоб я впорався сьогодні швидко!

* * *

Телефонний дзвінок розбудив Генріха вдосвіта.

— Негайно до “ігумена”! — почувся голос Лютца.

Вчора з наказу штабу корпусу були змінені позивні всіх офіцерів штабу, і віднині генерал звався “ігуменом”.

— У чому справа? — запитав Генріх Лютца, коли за чверть години прибув до штабу.

— Зажди! — чомусь пошепки відповів той і швидко пішов до кабінету генерала.

Пробув він там досить довго. З кабінету долинали телефонні дзвінки, голосні, навіть сердиті вигуки генерала.

— Гер Гольдрінг! — висунувшись з дверей, гукнув, нарешті, Лютц.

У кабінеті, крім генерала і його ад'ютанта, був також начальник штабу Кунст.

— Гер фон Гольдрінг, беріть двох автоматників

і їдьте мерщій до Палермо, дізнайтесь, як там у них. Звідти заїдьте до Шатель-Дельфіно. Накажіть негайно налагодити зв'язок з дивізією.

— Пробачте, гер генерал, а про що саме я повинен дізнатися?

— Як про що? Хіба ви нічого не знаєте?

— Я не встиг поінформувати фон Гольдрінга, — докинув Лютц.

За своєю звичкою, відрубуючи одну фразу від другої, начальник штабу пояснив:

— Коротко справа стоїть так: про роззброєння стало відомо італійським частинам; деякі з них повстали; частина втекла в гори; зв'язок з полками перервано; маємо відомості, що в окремих місцях між нашими частинами і італійцями точаться бої. Зрозуміло?

— Яволь! Дозвольте виконувати?

— Не гаючи часу!

Просто від штабу Генріх з двома автоматниками і з Куртом за рулем помчав на Палермо. За півгодини він уже був у штабі полку.

— Передайте генералові, що італійців обеззброєно по всіх залагах, крім двох рот, які встигли піти в гори. Бою не було — лише невеличка перестрілка. Втрат з нашого боку нема. Зв'язок сьогодні буде налагоджено, — поінформував командир полку оберст Функ.

Генріх помчав далі.

Під'їжджаючи до Шатель-Дельфіно, він почув стрілянину і наказав зупинити машину. Ясно долинули автоматні і кулеметні черги.

— Їхати повільно. Автоматники, приготуйсь!

Коли вже під'їздили до Шатель-Дельфіно, з міста вискочив мотоцикліст.

Генріх подав йому знак зупинитися.

— Що за стрілянина? — запитав він.

— Оточені в казармах італійські солдати відкрили вогонь по наших!

Машина рушила далі. Стрілянина не вщухала. Німецькі солдати ходили по вулицях при повній зброї, цивільного населення не було видно.

У штабі полку Генріху пояснили, що вчора ввечері частина італійських солдатів — приблизно два взводи — втекла. Не повіривши чуткам про роззброєння, більшість солдатів залишилася в казармах. Та коли сьогодні вранці казарми оточили, італійці відкрили вогонь. Зараз до них послано парламентарів для переговорів. Якщо переговори не дадуть наслідків, доведеться вдатися до більш рішучих заходів, щоб до вечора обеззброїти всіх.

Доповівши про все це генералові, Генріх запитав у Лютца, як проходить обеззброєння по решті районів.

— Більш-менш нормально. Але виходить, що в гори, тобто до партизанів, втекло більше батальйону. А це вже сила, з якою не можна не рахуватися.

— Особливо, коли зважити що й до цього партизанів у горах було чимало, — додав Генріх.

* * *

Хоч була неділя, але, зважаючи на напружену обстановку в районі розташування дивізії, Еверс наказав усім офіцерам працювати на своїх місцях. Це трохи псувало плани Генріха. Напередодні він умовився з

своїм новим знайомим, бароном Штенгелем, поїхати до водоспаду, де, за чутками, форелі просто самі стрибали в руки, а тепер поїздку доведеться відкласти і порибалити годину-дві на старому місці — біля графського парку.

Коли Генріх спустився до виру біля ущелини, Штенгель уже був там.

— А-а, нарешті, а я гадав, що ви сьогодні вже не прийдете! — привітався він, не подаючи руки, бо в цей час саме намотував вудочку. — Що, поїдемо?

— На жаль, ні. Сьогодні ми, за ласки генерала, працюємо, — відповів Генріх пошепки, як і годиться досвідченому рибалці, що боїться злякати рибу.

— Через цих клятих макаронщиків? Ще й досі не роззброїли?

— Трохи втихомирилися, але обстановка все ж неспокійна. Рівно о десятій я мушу бути в штабі.

— Годі не гайте часу — я й так вас випередив. Он погляньте, які красуні!

— О, мені однаково з вами не зрівнятися!

Штенгель був справді майстром ловити форель і пишався цим. Коли місяць тому Генріх вперше з'явився на березі річки з вудочкою, майор зустрів його не дуже привітно. Але молодий обер-лейтенант з таким щирим захопленням дивувався його майстерності, а сам був такий безпорадний, що Штенгелю схотілося похизуватися. Із зверхністю досвідченого спортсмена перед новаком він пояснив обер-лейтенантові, що форель дуже обережна риба і тому не так легко потрапляє на вудочку, що ловлять її на мушку і тільки нахлестом, сховавшись десь за кущем чи скелею, щоб риба не

побачила рибалки, що форель не тільки сильна, а й дуже хитра риба.

Генріх з цікавістю і поштивістю вислухав ці настанови, попросив дозволу придивитися, як вправляється з вудочкою майор, і взагалі цілком здався на його до-свід і авторитет.

За тиждень Генріх опанував усі премудрості лову і відтоді ж став чи не запальнішим рибалкою, ніж сам Штенгель.

Спільна пристрасть зблизила майора і оберлейтенанта. Тим більше, що різницю в чинах урівнювало однакове аристократичне походження обох, родинні зв'язки фон Гольдрінга з такою впливовою при штаб-квартирі людиною, як Бертгольд.

Спочатку розмови між новими знайомими точилися тільки навколо рибальських тем. Але, чим далі, коло їх поширювалося, хоч обидва були обережні в своїх висловлюваннях і не дуже відверті. Дізнавшись, що Штенгель довгий час працював у розвідці, — він вступив до військ СС після втечі з Англії, де його мало не викрили, за рік до війни, — Генріх почав особливо пильно стежити за кожним своїм словом і жестом. Та й майор Штенгель здебільшого обминав гострі питання — довголітня служба розвідника привчила його до стриманості, а практика показала, що офіційна точка зору — завжди найправильніша, особливо з людьми, що мають стосунки з тими, хто стоїть при владі.

Незважаючи на таку настороженість, майор все приязніше ставився до Генріха. Він навіть двічі протягом місяця побував у нього в гостях. Правда, при

цьому він чомусь уникав зустрічей з Марією-Луїзою, не любив навіть говорити про неї. До себе Штенгель Генріха не запрошував, пославшись на свою холостяцьку незатишну обстановку.

Сьогодні Штенгель теж почав нарікати, що вдома у нього нема жодного порядку — от привезе форель, а денщик навіть не зможе доладно її засмажити.

— До речі, як з рецептом маринування? — запитав Штенгель, згадавши, що Генріх колись похвалився йому, що їв у Сан-Ремі чудову мариновану форель, і пообіцяв здобути рецепт цієї райської, як він говорив, страви.

— Я написав господині готелю, яка мене нею частувала, але відповіді ще не одержав. Та й боюся, що рецепт цей вам не стане в пригоді. Однаково ваш Вольф зіпсує і рибу й маринад!

— А я домовився з одним нашим інженером, у нього вдома розуміються на приготуванні рибних страв.

У куцах хруснула гілочка, почувися чиїсь легкі кроки. Обидва озирнулися і побачили, що до берега підходить покоївка з замку.

— Доброго лову! — сказала вона замість привітань. — Графиня наказала передати вам, синьйоре, ось це.

Покоївка простягнула Штенгелю маленького конверта з гербом. Майор поклав його до кишені, не читаючи.

— У вас велика витримка, бароне, — пожартував Генріх, коли покоївка пішла. — Одержати листа від такої жінки, як Марія-Луїза, і навіть не прочитати його

відразу, а спокійнісінько ловити рибу... Ой, клює!.. Вудка! Вудка!

Майор на мить звів на Генріха очі, продовжуючи механічно намотувати волосінь, і в цей час здоровенна форель смикнула її, намагаючись виплюнути гачок, потім рвучко рвонула і пішла на дно. Втративши настороженість і готовність негайно реагувати на поведінку риби, Штенгель незчувся, як вудлице вислизнуло у нього з рук і попливло по річці.

Хто хоч раз в житті сидів на березі з вудкою в руках, чекаючи тієї миті, коли риба клює, той зрозуміє, чому Штенгель стрімголов кинувся до води, не думаючи ні про що, крім здобичі, що тікала, і вудлиця.

Форель любить бурхливі гірські ріки, де вирує вода, де водоспади женуть течію з неймовірною швидкістю. Уподобане Штенгелем і Генріхом місце тим і було зручне, що нагромадження каміння біля ущелини і в самій річці звужувало прохід для води, і вона, пінячись, перекочуючись через підводні валуни, закручуючись у водовороти, мчала особливо швидко.

Коли б Штенгель обережно увійшов у воду, можливо, нічого б і не трапилось. Але він, поспішаючи врятувати вудлице, просто стрибнув у річку і відразу заточився, послизнувшись на оброслому мохом мокрому валуні. Він хотів збалансувати, простягнув руку, щоб вхопитися за інший, трохи вищий валун, що стримів з води, та, похитнувшись, промахнувся, вдарився об камінь головою і упав у річку. Швидка течія підхопила непритомне тіло і перекинула його через один камінь, другий...

Генріх пробіг берегом за течією кілька кроків і,

вибравши зручне місце, кинувся в воду назустріч тілу Штенгеля, що неслося на нього, немов важка, велика колода. Сам ледве втримавшись на ногах, він підхопив майора під пахви і, змагаючись з течією, потяг його до берега.

Штучне дихання поновило нормальну діяльність серця, але не повернуло майора до свідомості, і Генріх вже хотів іти до замку по допомогу, як побачив покоївку, що швидко збігала стежкою вниз, а за нею Курта. Виявляється, дівчина з верхньої тераси парку, куди вона вже встигла зійти, побачила нещастя і, гукнувши Курта, побігла назад до річки.

Втрюх вони обережно перенесли Штенгеля на нижню терасу парку, а вже звідти на саморобних, зроблених з ковдр ношах — до кімнати Генріха.

Майор не приходив до пам'яті — не чув, як його роздягали, вкладали в ліжку, як оглядав його Матіні, якого Генріх негайно викликав телефоном.

— Можливий струс мозку! — констатував Матіні і попередив: — Найменший рух може йому зараз пошкодити, і тому про те, щоб перевезти потерпілого до госпіталю, нема чого й говорити.

Подзвонивши Лютцу в штаб і розповівши йому про пригоду, Генріх просив повідомити генерала про те, що затримається біля хворого, поки налагодить за ним догляд.

Опритомнів Штенгель лише годині об одинадцятій. Розплющивши очі, він байдужим поглядом окинув кімнату, ще не розуміючи гаразд, де він і що з ним сталося, чому біля його ліжка схилилися Матіні і Гольдрінг. Та поволі погляд його почав світлішати, на обличчі у нього майнула тінь тривоги.

— Де мій мундир? — спитав він занепокоєно і спробував підвестися.

— Лежіть, лежіть спокійно, — спинив його Мартіні.

— Мундир ваш сушиться біля каміна, — заспокоїв Генріх.

— А документи, документи де? — скоромовкою запитав Штенгель, ще більше нервуючи.

— Документи лежать біля вас на столику. Не турбуйтеся, усе ціле, ніхто нічого не чіпав.

— Покладіть мені під подушку! — ледве повертаючи язиком від слабості, встиг сказати Штенгель і знов знепритомнів.

Генріх охоче виконав прохання майора. Адже ці документи вже його не цікавили. По суті серед них нічого особливого й не було. Якщо не рахувати невинного на перший погляд папірця — копії наказу, в якому майору Штенгелю висловлювалася подяка за розробку нових заходів по охороні вже готової продукції — радіоапаратури — під час перевезень її за межі заводу.

— Гер обер-лейтенант, а що робити з фореллю, може, почистити і посмажити? — запитав Курт, коли Генріх вийшов до другої кімнати.

— Ні, випусти її назад у річку! — чомусь весело розсміявся обер-лейтенант. Помітивши здивований погляд Курта, він підморгнув йому.

— Може, ця форель зачарована, як ота золота рибка в казці, що вірно послужила рибалці, який її випустив у море! — додав він.

Генріх стає дипломатом

“Любий друже! Ви питаєте, яких заходів я вжив, щоб поправити своє здоров’я, і чи знайшов я тут добрих лікарів? Дуже вдячний Вам за увагу, яку я розцінюю, як вияв щирих, дружніх почуттів. На жаль, не можу потішити Вас доброю звісткою: почуваю себе зле. А найгірше те, що не маю зараз ані часу, ані змоги подбати про себе, бо...”

Генерал спинився, ще раз перечитав написане і з роздратуванням закрив бювар. Ні, він не може сьогодні відповісти Гундеру! І не тільки через те, що не має чого відповісти, а й тому, що всі його думки зараз спрямовані зовсім на інше. Щоденні турботи і неприємності навалилися на генерала горою!

Вони впали на нього, як лавина, що посунула з гір. І, як лавина, зародилися з однієї маленької грудочки, яка, покотившись вниз, по дорозі обростала все новим і новим шаром снігу, аж поки не перетворилася на велетенську сніжну гору, на грізну небезпеку.

Цією маленькою грудочкою для німецького командування став наказ про обеззброєння італійських військ. Рушивши з місця, ця грудочка відразу обростала шаром ускладнень і неприємностей. Почалося з того, що не всі італійські частини покірно скорилися наказові: одні лишилися на місцях, але відмовилися скласти зброю, і їх довелося оточити в казармах і обеззброїти силоміць; інші просто втекли в гори до партизанів — і таких втікачів в районі розташування дивізії було не так-то вже й мало, щось близько батальйону.

Розуміючи всю небезпечність становища, генерал Еверс діяв на своїй дільниці рішуче і оперативно:

після обеззброєння він не випустив італійців з казарм, а наказав охороняти їх ще пильніше, аж поки не скінчиться вербовка добровольців для формування нових італійських частин, відданих спільній справі. Здавалося б, захід розумний. Проте й він призвів до несподіваних ускладнень. Побачивши кулемети, звернені дулами на казарми, де, мов арештантів, тримали італійських солдатів і офіцерів, місцеве населення обурилося і в ряді випадків вдалося навіть до спроб силою визволити своїх співвітчизників. Ці спроби, правда, зазнали невдачі, але вони могли повторитися; на допомогу населенню рано чи пізно, а обов'язково прийдуть партизани, і тоді...

Відпивши ковток міцного, вже прохолодного чаю, генерал Еверс поморщився і з силою натиснув на кнопку електричного дзвоника.

— Гарячого, міцного, з лимоном! — наказав він денщику і, підвівшись з місця, пройшовся по кімнаті.

Ось знову затерпли ноги, і під грудьми тисне. Не пощастило йому в Кастель ла Фонте! Саме тепер, коли він мусить бути в формі, сили почали швидко підупадати, з'явилась оця слабкість у ногах і страшенна draжливість. Може, він зловживає міцним чаєм? Треба порадитися з лікарем. Цей Матіні, кажуть, добре розуміється і на нервових хворобах. Але все це потім. Ніякі ліки, ніякий режим йому не допоможе, поки він не покінчить з вербовкою добровольців і не доб'ється, щоб у районі розташування його дивізії встановився відносний спокій.

Йому треба сформувати дві таких дивізії добровольців: "Монте-Роза" і "Гранд-Парадіссо". Але

поки є тільки ці гучні назви, а солдатів, як не прикро це визнати, нема. А за даних умов навіть такі погані вояки, як італійці, дуже б здалися. Бо все помітнішою стає нестача людських резервів для поповнення знекровлених армій.

Так, солдатів фатерляндові явно не вистачає! Досить глянути на поповнення, що прийшло нещодавно до Міллера. Раніше до військ СС брали лише тих, хто був не нижче як сто сімдесят два сантиметри на зріст, а тепер прибули якісь карлики — сто шістдесят п'ять сантиметрів. Це вже межа, далі якої нікуди котитися. Та хіба тільки зріст? А вік? Нові й нові мобілізації все більше вливають до армії жовторотих хлоп'ят, яких і юнаками не можна назвати, або підстаркуватих білобілетників, що часто-густо мають уже онуків, не те що дітей. Спробуй, повоюй з такими солдатами, коли всі їхні думки вдома, біля тих, кого вони залишили. Тут уже не діють положені перед атакою порції шнапсу, які кидали раніше людей під кулеметний вогонь. Нашвидку проковтнувши свою порцію, такий солдат починає молитися богові і хреститися, перш ніж висунути голову з окопу.

А тим часом гігантський Східний фронт перемелює все нові й нові дивізії німецьких військ, вимагає все нового поповнення!

Генерал Еверс тяжко зітхнув. Він відчуває і свою відповідальність за те, що німецькі частини, такі потрібні на фронті, доводиться використовувати для підтримки ладу в тилу і охорони розташованих тут воєнних об'єктів. Для цієї мети можна було б використати оті дивізії італійських добровольців, сформувати які йому доручили.

“Монте-Роза”, “Гранд-Парадіссо”... Ці милозвучні слова переслідують Еверса, мов дзижчання настирливої мухи, навіть тоді, коли він силкується думати про щось інше, ніж вербовка добровольців. А сьогодні вони драгують його особливо. Перед тим, як генерал виходив з штабу, Лютц вручив йому чергове зведення про хід вербування добровольців протягом дня і при цьому так скривився, що Еверс зрозумів — зламу нема.

Згадавши, що він так і не поглянув на ці зведення, генерал знов підійшов до стола і розкрив свій портфель. Так, змін немає. Навіть невеличкий спад. Вчора завербувалося 150 чоловік, а сьогодні 120. Особливо погано на дільниці, де розташовано сто сімнадцятий полк оберста Функа.

Цей Функ просто бовдур! Жодного уявлення про дипломатію! Для нього всі, хто не мають права називатися арійцями, люди другого сорту, з якими треба розмовляти тільки мовою наказів. Він вважає нижчим за свою гідність вдаватися до умовлянь, пропаганди. І ось наслідки — жоден з італійських солдатів на його дільниці, незважаючи на весь тиск, не подав рапорту про своє бажання знову взяти зброю до рук і воювати на боці німців. Ні, цей грубий солдафон не придатний для такої тонкої дипломатичної справи! Єдина надія тепер на графа Рамоні, якого Еверсу порекомендували використати, як людину впливову, розумну і хитру, до того ж непоганого промовця. Сьогодні ж, зараз треба поїхати до Рамоні!

Граф Районі прийняв генерала Еверса дуже привітно, але на його пропозицію погодився не відразу.

— Не буду від вас критися, — сказав він Еверсу, —

я волів би себе не виставляти на передній план як політичного діяча і, признаюся вам щиро, ризкувати не лише своїм добробутом, а й життям. Досі мені щастило залишатися в тіні і впливати на події здалеку...

— Пробачте, граф, але вже одне те, що вас охороняють чорносорочечники...

— Відкрило, так би мовити, забрало, за яким я ховав досі своє обличчя? Це ви хочете сказати?

— Ви вгадали мою думку.

— Але згодьтеся, німецький старий і самотня жінка могли вдатися до послуг чорносорочечників як до звичайних охоронців, незалежно від того, до якої партії вони належать, просто як до озброєної сили!

— Дуже наївне пояснення, граф, особливо для гарібальдійців, які являють тут таку силу. Ви могли б переконати мене, але не їх.

— Ці гарібальдійці! — голова графа хитнулася на тонкій шиї, і зморшки на обличчі засмикалися з такою швидкістю, що неможливо було відразу збагнути, сердиться граф чи сміється, тим більше, що очі, як і завжди, дивилися байдуже, спокійно. — Хами, які захотіли стати господарями!

— Отже, ви бачите, що інертним лишатися не можна, — вів свою лінію генерал. — Тут уже не звичайна зненависть до нас, як носіїв ворожої їм ідеї, а й прагнення якихось соціальних перетворень... І тепер, коли генерал Бадольйо... коли італійська армія...

— Мерзенний зрадник! Граючись вогнем, він підпалив власну домівку! Але цей вогонь зжере і його!

— Тільки його? А не всіх нас, якщо не вжити заходів?

Розмова між графом і Еверсом затягнулася допізна, але генерал поїхав із замку заспокоєний: Рамоні погодився об'їхати всі італійські частини і виступити перед ними з патріотичним закликком — в ім'я Італії не припиняти боротьби з ворогом!

Вже другого дня вранці старий граф виїхав на найбільш небезпечну дільницю — район розташування 117-го полку оберста Функа.

Перший виступ Рамоні пройшов не без успіху. Навіть маленький вузькогрудий, з гострим пташиним обличчям оберст Функ мусив признатися самому собі, що він досі недооцінював сили пропаганди.

Граф почав свою промову дуже просто: послався на своє каліцтво і попросив пробачення у присутніх за те, що говорити буде сидячи, можливо, надто тихо для такої великої аудиторії — адже він людина стара і квולה, не звикла до прилюдних виступів. Його спонукали підвестися з ложа страждання лише палка любов до батьківщини і свідомість свого обов'язку перед ними, своїми земляками і співвітчизниками, які — не з злої волі, а через свою необізнаність! — стали на хибний шлях.

Та в міру того, як граф говорив, його старечий тремтячий голос міцнішав, слова починали звучати все пристрасніше, навіть похила постать графа виструнчилась у кріслі, немов її оживила, збудила для борні за долю Італії і за долю всіх присутніх якась могутня сила. І не так аргументація графа, як оцей його зовнішній вигляд справив найбільше враження на вчорашніх італійських солдатів. Нестерпним соромом обпекла багатьох з них думка, що їх, молодих і здорових, мусить

закликати до боротьби за батьківщину оцей старий з паралізованими ногами.

Після промови графа справа з вербуванням добровольців у частині, перед якою він виступив, пішла значно краще.

Виступи Рамоні з незмінним успіхом тривали три дні. А на четвертий сталося несподіване: серед італійських солдатів, як і раніше замкнених у казармах, поширилися листівки, що висміювали і самого графа, і його легковірних слухачів. Граф змальовувався в них як старий лис, що намагається під пишною словесною мішурою приховати свою фашистську суть. А на доказ наводився список пожертвувань графа на утримання фашистської партії. Листівка закінчувалася дотепним віршиком про те, як тепер граф Рамоні шукає дурників, які б наклали життям за його землі і замки.

Свою промову цього дня граф почав, як звичайно, в інтимному тоні батька, що повчав своїх дітей. Але закінчити йому не довелося. Хтось затяг пісеньку, надруковану в листівці, і відразу її підхопили всі солдати. Старий граф спочатку розгубився, потім, вслухавшись у слова, розлютився, а під кінець просто злякався і мусив утекти під захист Функа — це відбулося на його дільниці, в одній з казарм, розташованій на околицях Палермо.

Функ був обурений і розлючений не менш самого Рамоні. В підлеглому йому районі хтось сміє друкувати листівки!

За півгодини в казармі, оточеній посиленням рядом німецьких солдатів, почався поголовний трус. Було знайдено п'ятдесят листівок з текстом згаданої пісеньки і кілька листівок ще крамольнішого змісту —

гарібальдійці закликали італійських солдатів і офіцерів не піддаватися на агітацію і тікати в гори. Всі спроби дізнатися, хто проніс ці листівки, де вони друкувалися, наслідків не дали.

— Хтось підкинув уночі, а хто — не бачили! — чулася одна і та ж відповідь.

Лють Функа мусила знайти вихід. Взявши кількох заложників з офіцерів і солдатів неблагонадійної італійської частини, він наказав заарештувати кілька десятків чоловік і серед місцевого населення. А ввечері було вивішено наказ, яким жителі району попереджалися: в разі вияву якоїсь непокори чи повторення випадку, подібного тому, що стався в казармі, заложники будуть розстріляні.

Суворість покарання перевершувала все, на що можна було чекати, навіть знаючи жорстокість Функа. Вона вразила не тільки жителів Палермо, а й самого генерала Еверса. Він наказав оберсту Функу негайно прибути до штабу дивізії в Кастель ла Фонте.

Еверс не належав до м'якосердих людей. Такі заходи, як взяття заложників і навіть їх покарання за гріхи інших, він вважав справою звичайною, цілком припустимою на війні, де тактичні міркування командування мають обумовлювати і виправдувати все. Але за даної ситуації дії Функа йому здалися передчасними, здатними тільки погіршити, а не поліпшити справу вербування добровольців. Ось чому він довго і терпляче пояснював оберсту необхідність зменшити кількість заложників, не вдаватися без серйозної потреби до крайніх заходів і, загалом, хоча б у дні вербування, не демонструвати перед італійцями своєї зневаги до них, як до людей неарійської раси.

Була вже пізня година, коли Роберт Функ залишив кабінет генерала Еверса. Повертаючись до Палермо вночі він не рискнув і через це з радістю прийняв за прошення графа Рамоні переночувати у нього.

Після невдалого виступу в Палермо граф Рамоні припинив свою пропагандистську діяльність, збільшив охорону біля замку. І однаково він не почував себе в безпеці. Кожен шерех вночі примушував його прокидатися і з жахом чекати нападу партизанів. Особливо після того, як він у себе на письмовому столі після повернення знайшов горезвісну листівку з пісенькою. Хтось проніс її до замку, проминувши охорону. А може, і серед самих охоронців є зрадники? Правда, барон фон Гольдрінг добре проінструктував чорносорочечників, але перевірити їх складу він не міг. Доведеться, мабуть, вдатися до послуг начальника служби СД. Хай усіх допитає особисто — не могла ж та листівка звалитися з неба! І як це він не надумав раніше звернутися до Міллера! Поки в замку лежить хворий барон Штенгель, дуже зручно порушити питання про посилення охорони за рахунок солдатів-есесівців. Виключно з міркувань безпеки майора Штенгеля. Тим більше, що останнім часом і фон Гольдрінг мало коли буває вдома. Він здебільшого ночує на штабпунктах чи в гарнізонах. Ось і сьогодні не приїхав, певне, його генерал знов кудись відрядив. Ще добре, що нагодився цей Функ! А може, ще встигне повернутися і Гольдрінг?

Але Генріх повернувся до Каstell ла Фонтене лише наступного ранку. Він заїхав просто в штаб, щоб доповісти генералові про стан на місцях, і лише опівдні

вибрався додому, захопивши з собою Лютца, якому Еверс доручив офіційно, від його імені, перепроситися перед графом Рамоні за ті неприємності, яких він зазнав, і умовити його виступити в іншому районі.

— Не жени машину, Курт! — попросив Лютц, коли вони від'їхали від штабу. — Я хоч трохи подихаю свіжим повітрям.

— А може, хочеш трохи пройтися? — запропонував йому Генріх.

— Ні, я краще на зворотному шляху піду пішки. Ти ж, мабуть, цієї ночі не лягав — зовсім сонний.

Прихилившись головою до спинки сидіння, Генріх, справді, куняв, не в силі подолати дрімоту. Не бажаючи його турбувати, Лютц сидів мовчки, з задоволенням підставляючи обличчя під струм свіжого повітря, що вливалось через опущене вікно машини. Шкода, що ось уже і замок. А предки графа Рамоні вибрали для нього мальовниче місце! І дуже зручне з стратегічних міркувань. Справжня маленька фортеця. Похмурі башти, завжди щільно зачинені ворота...

Ковзнувши поглядом по знайомих контурах замку, Лютц раптом увесь подався вперед. Що це таке? Чому ворота сьогодні відчинені?

— жени щодуху, а біля воріт зупинись! — наказав Лютц Курту.

Курт переключив швидкість, машина рвонула вперед. Від несподіваного поштовху Генріх прокинувся і, солодко потягаючись, почав було картати Курта за необережну їзду. Та раптом очі його розширилися, сон зняло, мов рукою: біля розчинених воріт не було звичайної охорони!

— Приготувати зброю! — наказав Генріх і дав Курту знак, щоб він їхав обережніше.

Машина поволі під'їхала до головного входу. Парадні двері теж були відчинені навстіж, а на підлозі у вестибюлі лежала непорушна постать одного з чорносорочечників. Не зупиняючись біля нього, всі троє кинулися в покої графа. Вони були порожні. З ліжка звішувалися зім'яті простирадла, на підлозі валялася ковдра.

На половині Марії-Луїзи зовні все було в порядку, але і тут жодної живої душі Генріх з Лютцом не знайшли.

— Гер обер-лейтенант! — долинув схвильований голос Курта з коридора, що відокремлював покої графині від кімнат, в яких оселився Гольдрінг.

Курт щойно вибіг з кабінету і стояв посеред коридора блідий і вкрай переляканий.

— Та-ам, та-ам, — белькотів він, мов заїка, тремтячими губами.

Не чекаючи на його пояснення, Генріх і Лютц вбігли в кабінет і, побачивши, що тут нікого нема, попрямували до спальні. На ліжкові, яке займав хворий Штенгель, лежала якась туго сповита простирадлами постать.

Гадаючи, що то Штенгель, Лютц не зовсім поштиво почав розмотувати простирадла і раптом здивовано скрикнув і мало не впустив голову напівнепритомної графині на подушку.

Пояснити, що сталося, Марія-Луїза не могла. За її словами, вона, як завжди, лягла спати о дванадцятій у своїй опочивальні і відразу заснула. Вночі вона відчула задуху, але прокинутись не могла, а немов полетіла

в якусь чорну безодню. Де Штенгель і як сама вона опинилася тут, Марія-Луїза не знала, як її сповивали — не чула. Їй дуже погано і вона просить відкрити всі вікна — її переслідує якийсь солодкуватий запах, від якого і зараз робиться млюсно...

Генріх мовчки вказав Лютцу на пов'язку, що лежала долі біля ліжка. Від неї ще йшов ледве чутний запах хлороформу.

Подзвонивши генералові і Міллеру, Генріх з Лютцем почали крок за кроком обшукувати замок. У підвалі, в льоху, вони знайшли покоївку і старого камердинера графа. Обоє тремтіли від холоду і пережитого страху і теж до пуття нічого не могли пояснити. Якись люди підвели їх з постелей і привели сюди; що сталося з графом, Штенгелем і тим полковником, який лишився ночувати в замку, вони не знають; куди поділася охорона, сказати не можуть.

Міллер прибув негайно, схвильований, як ніколи. Його мало турбувала доля графа. Він, врешті-решт, спокійно пережив би і зникнення Функа. Але те, що разом з ними партизани захопили в полон і Штенгеля — начальника внутрішньої охорони такого секретного об'єкту, перелякало його вкрай.

Мов хорт, бігав Міллер по покоях графа і графині, плазував по підлозі, крізь лупу оглядав ручки дверей і шпінгалети вікон, хоч і так було ясно, що партизани ввійшли з чорного ходу. Двері були незамкнені, а в коридорі біля них виразно виднілися сліди багатьох ніг.

Так, партизани пройшли з чорного ходу. Але хто його відкрив? Чому ніхто, навіть Штенгель, до кімнати якого двері були найближче, цього не почув? Адже

при ньому була зброя і він міг зняти тривогу, ледве зачувши підозрілий шум. Чому, нарешті, не зняла тривоги охорона? А головне, куди поділися граф Рамоні, Функ, Штенгель?

Справа з'ясувалася лише згодом, та й то частково, коли Міллер почав оглядати кабінет графа. На його письмовому столі він знайшов друкованим шрифтом написану записку:

“Старого графа, полковника Функа, майора Штенгеля і всю охорону чорносорочечників взято як заложників. Ми не вдалися б до цього заходу, якби ви не затримали десятки невинних людей у Палермо. Якщо хоч один з заарештованих у Палермо буде страчений, ми повісимо всіх наших заложників, навіть не вступаючи в переговори про обмін полоненими. Командир загону імені великого Гарібальді (далі стояв нерозбірливий підпис)”.

Напад гарібальдійців на замок буквально приголомшив усіх. І не так своєю несподіванкою, як доброю організованістю. Бійниці в стінах, ґрати на вікнах, важкі ковані ворота — все давало охороні можливість витримати не те що зухвалий наскок групи партизанів, а й облогу численнішого ворога. А проте охорона не зробила жодного пострілу, мабуть, взагалі не чинила опору, крім того чорносорочечника, якого забили у вестибюлі.

“Як же все сталося? Що доповісти вищому начальству? Чим себе виправдати?” — запитували один одного Еверс і Міллер, даремно шукаючи виходу з скрутного становища.

Вони знали, що насамперед спитають з них, і

розуміли, яку непоправну помилку припустили, не подбавши своєчасно про охорону Штенгеля. Ні, їх виправдань навіть не схочуть вислухати, якщо з майором станеться якесь нещастя!

Думки про Штенгеля найбільш непокоїли і Марію-Луїзу. Як нещасливо, як фатально все склалося! І саме тоді, коли її стосунки з бароном почали налагоджуватись саме так, як вона того хотіла.

— Ви... ви повинні їх врятувати! Ви обіцяли бути моїм рицарем, а самі залишили мене і дядю непризволяще, та ще з хворим бароном на руках! Умовте генерала відпустити тих клятих заложників, через яких усе сталося! — благала графиня Гольдрінга.

— Завтра ж вранці піду до генерала. Спробую на нього вплинути, — пообіцяв Генріх.

Але генерал сам згадав про свого офіцера для особливих доручень. Напад на замок стався з суботи на неділю, а в понеділок ранком Лютц повідомив свого друга, що генерал викликає його в дуже важливій і негайній справі.

— Генерал доповів учора командуванню північної групи про наші події, і йому наказали вжити всіх заходів, щоб негайно звільнити Штенгеля, — пояснив Лютц, коли Генріх прибув до штабу. — А сьогодні вранці до нас з'явився представник штабу північної групи і привіз офіційного наказу. В ньому теж ідеться головним чином про Штенгеля, а про графа і Функа згадується лише постільки-поскільки... Втім, швидше йди. Генерал уже двічі запитував про тебе!

У кабінеті генерала, крім самого Еверса, були Міллер і офіцер з погонами оберст-лейтенанта, очевидно, представник командування.

— А, гер обер-лейтенант! Нарешті! — зрадив Еверс. — Прошу, знайомтеся і сідайте. Розмова у нас буде цікава і... трохи несподівана. Йдеться про дуже відповідальне доручення.

— Я весь увага, гер генерал!

— Завдання, яке ми вирішили вам дати, виходить за рамки ваших обов'язків офіцера для особливих доручень, — якимось урочисто почав генерал. — Воно виключне і справді особливе. Коротше: ми вирішили надіслати вас до загону гарібальдійців!

Доручення, дійсно, було настільки несподіване, що Генріх здивовано глянув на присутніх.

— Так, так, вам не вчулося. На вас покладається місія знайти командира загону гарібальдійців і почати з ним переговори про обмін заложниками. Ми згодні випустити заарештованих у Палермо, коли вони погодяться відпустити тих, кого захопили в замку. Якщо виникнуть якісь ускладнення, висуньте пропозицію повернути одного майора Штенгеля!

— Смію зауважити, — втрутився представник командування, — що коли ми наполягатимемо на тому, щоб повернули саме Штенгеля, ми цим його демаскуємо. Партизани почнуть цікавитись і...

— Маєте рацію, маєте рацію, — погодився генерал.

— Треба так вести переговори, щоб партизани думали: найцінніша для нас фігура — граф Рамоні, — порадив Міллер.

— А якої думки ви, бароне, про доручення загалом? — Еверс запитливо глянув на Генріха.

— Я ладен виконати перше-ліпше завдання, гер генерал, хоч яким важким воно не було б. Тому до-

зволю собі висловитись лише про форму виконання доручення, а не про його суть. Ви не заперечуєте?

— Говорить, бароне!

— Мені доводилося стикатися з партизанами в Білорусії, і я переконався: вони дуже ревно стежать, щоб якимось не зачепили їх військову честь. Гадаю, що гарібальдійці не становлять винятку. Коли я піду до них один, вони вважатимуть це за зневагу і напевне відмовляться від переговорів. Треба скласти офіційну делегацію парламентарів, хоча б з двох чоловік. Це матиме солідніший вигляд і буде зручніше — можна порадитись, коли виникнуть якісь утруднення.

— Я вважаю, що обер-лейтенант зробив непогану пропозицію, — першим погодився представник командування.

— Гер Міллер міг би бути другим, — кинув Еверс. Генріх помітив, як Міллер зблід.

— Насмілюсь заперечити проти цієї кандидатури, хоч не бажав би собі кращого супутника. — Генріх спіймав вдячний погляд майора. — Боюся, що гер Міллер надто популярний серед партизанів — його машину вже раз обстріляли. Парламентаром мусить бути людина, не зв'язана з службою СД. На Східному фронті в таких випадках беруть або священиків, або лікарів...

Довга пауза запала в розмові. Кожен у думках підшукував придатну кандидатуру.

— А що, коли доручити це головлікарю госпіталю Матіні? — запропонував, нарешті, Міллер.

— Мені щось не подобається це прізвище! — зни-
зав плечима представник командування. — Він, цей лікар, італієць?

— Лише по батькові, мати чистокровна арійка! — поспішно пояснив Міллер і з таким запалом почав вихвалити Матіні, що Генріх мусив сховати посмішку. Адже зовсім недавно начальник служби СД говорив йому про головліка зовсім інше.

— Що ж, коли так, не заперечую, — погодився представник командування.

— Я теж, — підтримав його генерал.

— Так, так, це буде найкраще, — додав Міллер.

— Отже, можна попередити Матіні?

— І якнайскоріше. Відправляйтесь у госпіталь зараз же.

Матіні умовляти не довелося. Дізнавшись, у чому справа, він відразу дав свою згоду і висловив думку, що розшуки загону гарібальдійців найкраще буде почати з Палермо, оскільки там тримають заарештованих Функом заложників.

— Припустімо, це так. Але Палермо це лише відправна точка. А напромак, в якому треба провадити розшуки? Їхати навмання просто в гори? — з сумнівом запитав Генріх.

— Можливо, в штабі полку є якісь відомості. Адже в записці, яку партизани залишили в кабінеті графа, є натяк — і зовсім недвозначний — про переговори.

— А коли ти зможеш виїхати?

— Хоч і зараз. Ранковий обхід я вже зробив. Попереджу лише асистента...

— Тоді я зачекаю тебе тут. Разом підемо до генерала доповісти, що ми готові.

Матіні телефоном викликав свого помічника і дав йому останні розпорядження. Хвилин за десять друзі

вже прямували до штабу. Курта Гольдрінг послав у замок, наказавши йому захопити автомат і плащ і передати записку графині. В ній Генріх коротко інформував Марію-Луїзу, що їде в Палермо парламентом до партизанів і сподівається визволити графа, Штенгеля і решту заложників.

І генерал, і представник командування висловили своє задоволення з того, що парламенти так швидко зібралися.

— Пам'ятайте, Штенгеля ви мусите визволити будь-що, — ще раз підкреслив генерал, даючи останні настанови. — Якщо гарібальдійці не погодяться на ваші пропозиції, попередьте їх: ми спалимо і знищимо дощенту села, де залишилися сім'ї партизанів.

— Гадаю, що нам не доведеться вдаватися до погроз, — впевнено зауважив Матіні.

— Дуже б цього хотів, — сухо відповів генерал. Він відчував якусь незручність перед парламентами і силкувався приховати її за навмисною сухістю і офіційністю. Але, прощаючись, Еверс не витримав. — Бачить бог, як мені не хотілося посилати вас у цю не зовсім безпечну подорож, — стиха сказав він Генріху.

В обідню пору машина виїхала з Кастель ла Фонте.

— Ти передав записку графині? — запитав Генріх Курта.

— Я вручив її покоївці, бо графиня ще спала.

Сідаючи в машину, Генріх і Матіні ще раз перевірили свої пістолети і тепер увесь час сторожко позирали на дорогу, не припиняючи розмови.

— Не боїшся потрапити до чорта в зуби? — запитав Матіні російською мовою.

— Не такий страшний чорт, як його малюють, — теж по-російському відповів Генріх.

— А проте признайся, на серці тривожно?

— Коли нам пощастить врятувати тих нещасних, що захопив як заручників Функ, я вважатиму себе компенсованим за все пережите.

Матіні вдячно стиснув руку Генріху.

— Сподіваюся, що нам пощастить!

У розмові час спливав непомітно, і обидва здивувалися, що так швидко доїхали до Палермо.

У штабі полку, куди вони заїхали, на них чекав несподіваний і дуже приємний сюрприз. З півгодини тому сюди хтось подзвонив і просив переказати парламентарам, що гарібальдійці згодні почати переговори. Представники штабу дивізії мають їхати з Палермо дорогою на північ, на десятому кілометрі вийти з машини і пройти метрів сто до джерела під високою гранітною скелею. Там на них чекатимуть парламентарі гарібальдійців.

— Дорогою на північ. На десятому кілометрі спинишся! — наказав Генріх Курту.

— Схоже на те, що гарібальдійці знали про наш приїзд ще до того, як ми вирушили з Кастель ла Фонте. Нічого не розумію! А ти, Мартін?

— Я ще менше. І, признатися, почуваю себе не зовсім добре. Адже про наше доручення знали лише п'ять чоловік: генерал, представник командування, Міллер, ви і я. Можливо, ще Лютц. І от, виявляється, що хтось попередив партизанів. На мене, як на півіталійця, безперечно, впаде підозра...

— Але ж ми з вами не розлучалися ані на хвилину! Я зможу це засвідчити.

— Ви гадаєте, що для Міллера, а тим паче для Кубіса, який мене ненавидить, цього буде досить?

— А хіба обов'язково доповідати їм, яким чином ми розшукали парламентарів? Виконали доручення — і все! А якими шляхами, то вже наша дипломатична таємниця.

— Десятий кілометр! — схвильовано, чомусь пошепки, попередив Курт і спинив машину.

— Ну, що ж, викидай білий прапор, стій тут і чекай, поки ми повернемось.

Генріх і Матіні взяли в руки невеличкі білі прапорці і пішли ледь примітною стежкою праворуч від шляху.

Хвилин за десять вони справді побачили високу голу скелю, що здіймалася над проваллям, і почули той непередаваний журкіт, який породжує швидкий біг води з височини.

— Здається, ми прийшли саме у визначене місце! — кинув Генріх, оглядаючи місцевість навколо. — Гляньте, яка краса!

— Я звик до наших гірських пейзажів, а проте у мене кожного разу якось солодко стискується серце, коли я натраплю ось на такий куточок. Чомусь радісно і сумно одночасно... Немовби ти чимсь завинив перед цією земною красою, але вона, безмежно щедра, дарує тобі своє прощення...

— Ти поет у душі, Мартін. А мені хотілося б бути художником. Поглянь на це буяння фарб!

З невеличкого гірського плато, на якому стояли Генріх і Матіні, відкривався чудовий краєвид. Прозоре осіннє повітря розширило виднокруг, і на тлі блакит-

ного неба чітко вимальовувалися примхливих форм гірські вершини. Вищі, нижчі, вкриті густою шапкою лісів і зовсім голі, вони здіймалися одна за одною, позолочені сонячним промінням, і кожна з них вбирала і потім відбивала це проміння по-своєму: рівним світлом вилискували грані голих вершин; палали, мов пожежа, схили, вкриті поживклим дубовим лісом; гарячим карміном відсвічували букові ліси; м'яке смарагдове сяйво стояло над полонинами. Внизу, мов пасіка з розкиданими вуликами, виднілося Палермо. А від нього вгору здіймалася дорога, якою Генріх і Матіні тільки-но проїхали. Сліпучою срібною стрічкою блиснувши проти сонця, вона занурювалася в густу зелень придорожних дерев, мов у тунель, потім знову вислизала на поверхню і, зробивши крутий завиток, огинала скелю, щоб блиснути ще вище і знов сховатися.

— Яка краса і яка тиша! — вирвалося з уст Матіні.

— Отак би стояти, забути про все на світі і милуватися! — погодився Генріх.

— А тут доводиться воювати! — почувся з-за спини чужий голос.

Генріх і Матіні здригнулися від несподіванки і рвучко повернулися. Перед ними стояло двоє з білими пов'язками на рукавах.

Перший, очевидно старший, у звичайному селянському, дуже приношеному одягу, був низенький на зріст, чорнявий, з стомленим, але привітним обличчям, на якому рожевіла широка смуга недавньої рани. Вона простяглася від правої скроні через усю щоку і закінчувалася біля куточка губів.

Глянувши на другого партизанського парламентаря, Генріх ледве стримав свій подив: оцей низенький лоб і надмірно широкі, кошлаті брови... Ні, він не помиляється, звісно, це той самий італієць, якого він бачив у приймальні Міллера на другий день свого приїзду до Кастель ла Фонте.

“Провокатор!” — майнуло в голові. Голосно Генріх запитав:

— Маємо перед собою парламентарів загону гарібальдійців?

— Це ми і є! — щиро усміхнувся партизан зі шрамом.

— А ми парламентарі штабу дивізії генерала Еверса: обер-лейтенант фон Гольдрінг і оберштабсарцт Матіні, — по-військовому відрекомендувався Генріх.

— Ой, аж слухати страшно! — знову широка і трохи насмішкувата посмішка промайнула на устах партизана з шрамом.

Другий партизан з-під кошлатих брів пильно дивився на Генріха.

— З ким маємо честь говорити? — запитав Матіні.

— З представниками загону гарібальдійців. А прізвища свої ми позабували!

— Ви, звичайно, знаєте, у якій справі ми прибули сюди? — запитав Генріх.

— Здогадуємось.

— Ми погоджуємося обмінятися заложниками. Обіцяємо відпустити таку ж кількість затриманих, яку відпустите ви, — сказав Генріх сухо офіціальним тоном, хоч йому нестримно хотілося підійти до цього чоловіка зі шрамом, який тримав себе так спокійно і

впевнено, і крикнути йому: “Стережись! Ворог поруч тебе!”.

— Виходить, один на один? — подав нарешті голос другий партизан, з кошлатими бровами.

— Так!

Чоловік зі шрамом тільки свиснув.

— Тоді ви прибули сюди передчасно: доведеться зачекати, поки ми наловимо ваших офіцерів стільки, скільки ваш полковник взяв за один день у Палермо... Гадаю, що чекати доведеться недовго — серед нас є добрі офіцеролови.

— Я змушений попередити від імені командування: коли ви не пристанете на наші умови, кілька населених пунктів буде спалено, а населення...

Але Генріх не докінчив. Чоловік з шрамом зблід, від чого рожева смуга недавньої рани стала майже червоною.

— Ви що, прийшли сюди умови диктувати? Коли так, розмови між нами зайві!

— Зачекайте, не можна ж так гостро! Ми прийшли для переговорів, а переговори часто скидаються на торг, — примирливо вставив Матіні.

— А ми людьми торгувати не звикли. І з такими майстрами торгівлі людським життям, як ви, напевне проторгуємося, — голос людини зі шрамом звучав на-смішкувато, на устах грала презирлива посмішка. — Наша умова одна: ми вам віддаємо ваших, а ви — наших.

— Але ж у нас понад п'ятдесят заложників...

— П'ятдесят чотири, — уточнив партизан.

— А у вас тільки одинадцять, — нагадав Генріх.

— Одинадцять? Звідки ви взяли? У нас тільки троє.

— Давайте підрахуємо, — запропонував Генріх. — У вас мають бути: граф Альберто Рамоні...

— Є!

— ... оберст Функ...

— Якого слід давно повісити!

— Офіцер Штенгель...

— Барон Штенгель, — поправив партизан зі шрамом.

— І вісім чоловік з особистої охорони графа.

— Ви й цих хочете одержати? Не вийде! Це наші ж таки італійці, і з ними у нас особливі рахунки. Як люди релігійні і богобоязливі, ми не можемо припустити, щоб за ними так довго чорти на тому світі сумували. Отже, мова може йти лише про трьох. Але яких! Графа, барона, полковника! А що ви нам можете запропонувати? Звичайних робітників і селян, дрібних ремісників... Хіба не образливо буде дізнатися графові, що його проміняли за одного робітника? Та він же вам цього ніколи не подарує! За нього треба дати простих людських душ з тридцять, коли не більше! Ну, барон теж високого роду. Правда, дешевше за графа, але душ двадцять варт узяти. Отже, полковник піде всього за чотирьох! Аж образливо для такого видатного полковника, як Функ! Він так заповзято воює з мирними, ні в чому не винними людьми! Але, як у всякому торзі, ми даємо вам знижку. Де вже наше не пропадало! Але... — посмішка зникла з уст партизана, голос став суворим і грізним: — Коли ви хоч одного з своїх заложників зачепите чи не погодитесь на наші умови, знайте: висітять ваші графи і барони вниз головами.

— Умови, які ви висунули, ми не вправі прийняти,

не порадившись з нашим командуванням. Але коли командування на них пристане, який буде порядок обміну заложниками?

— А такий: завтра вранці ви на машинах підвозите своїх заложників сюди. Навіщо людям стомлюватися і пішки на гору дертися! Але машину зупините за кілометр нижче. Ніякої охорони не повинно бути. Звідти пішки приведете їх сюди. Це буде для них, як кажуть французи, ранковий променад. А ми сюди ж приставимо вам ваших. От і все! Але попереджаю: коли ви хоч одного затримаєте або покалічите, те ж саме ми зробимо і з вашими. А тепер погоджуйте зі своїм начальством.

— Завтра вранці ми дамо відповідь, — кинув Генріх і, відкозирявши, пішов. Матіні — за ним.

Сівши в машину, парламентарі розреготалися.

— Ну й розумник, чорт забирай! — захоплено вигукнув Генріх.

— Зате той, броватий, справляє дуже неприємне враження.

Генерал Еверс, представник командування північної групи і Міллер з великим нетерпінням чекали на повернення Гольдрінга і Матіні в штабі дивізії. Коли ті прибули здорові і неушкоджені, всі полегшено зітхнули.

— Доповідайте, бароне, — квапив генерал.

Генріх розповів про зустріч з партизанськими парламентарями і про вимоги, які ті висунули.

— Доведеться погодитися! — зітхнув генерал.

— А прізвищ своїх вони вам не назвали? — поцікавився Міллер.

— Це вже подробиці, що не стосуються справи, — перервав його генерал і знову звернувся до Генріха і Матіні. — Дуже прошу вас обох вранці докінчити справу, яку ви так щасливо почали.

— Гер генерал, у мене прохання, — звернувся до Еверса Міллер. — Як з'ясувалося, серед заложників, взятих у Палермо, є людина, причетна до випуску листівок. Через неї ми могли б дізнатись і про друкарню. Я дуже просив би вас залишити хоча б цього одного. Можна послатися на те, що він хворий, і пообіцяти приставити потім.

Міллер нагадував зараз пса, у якого з рота видирають ласий шматок.

— Що ви на це скажете, бароне? — запитав представник командування.

— Можна спробувати, але тоді справу обміну заложниками гер Міллер хай докінчує сам. Я особисто не візьму на себе такої відповідальності, бо переконаний: гарібальдійці зроблять так, як і попереджали їхні парламентарі. Вони затримають котрогось з полонених, і боюся, що це буде майор Штенгель. Вони вже знають, що він барон, можуть дізнатися і про його обов'язки...

— Ні, ні, ні! — замахав руками Еверс. — Ніякого ризику! Віддайте їм їхніх заложників до єдиного! Всі розмови на цю тему припиняю. Завтра вас, бароне, і вас, гер Матіні, чекаємо об одинадцятій з майором Штенгелем, графом Рамоні і Функом.

— Буде виконано!

Другого дня погода зіпсувалася. Мрячив дрібний осінній дощ. Сірі кучугури хмар низько пливли над

горами, чіпляючись за верхівки дерев. У таку погоду хотілося посидіти в теплій кімнаті, перед каміном, з хорошою книжкою в руках чи бокалом доброго вина. А Генріх, Матіні і Марія-Луїза уже вдосвіта були в Палермо. Дізнавшись про наслідки переговорів з гарібальдійцями, графиня навіть поцілувала Генріха за добру звістку і наполягала на тому, щоб у цю, тепер уже явно безпечну подорож взяли і її. Генріх мусив погодитись, а потім картав себе за виявлену слабодухість: графиня нервувала і всім заважала.

— Ну, навіщо Матіні оглядає кожного заложника та ще звіряється зі списками, — скаржилася Марія-Луїза Генріху. — Не дочекавшись, гарібальдійці можуть піти, і тоді обмін не відбудеться!

— Я пообіцяв вам, що старий граф сьогодні вечерятиме, а може, й обідатиме у себе в замку, — заспокоював її Генріх, хоч знав, що не старого графа так нетерпляче чекає Марія-Луїза.

Нарешті, заложників підвели до машин. Вигляд у них був розгублений і переляканий, втім вони покірливо сіли у кузов з байдужістю людей, які вже приготувалися до найгіршого.

— Слухай, Мартін, — раптом згадав Генріх, коли вантажні машини і “хорх”, якого віддав сьогодні генерал у розпорядження своїх парламентарів, виїхали за межі міста. — Ми ж не попередили заложників, куди їх веземо. Побачивши, що нема охорони, вони можуть розбігтися, тільки ми доїдемо до лісу.

Матіні наказав шоферові дати сигнал. Передні вантажні машини зупинилися. Підбігши до них, Матіні пояснив переляканим людям, куди їх везуть і навіщо.

Подих полегшення, здавалося, вихопився з єдиних грудей, обличчя заложників засяли радісними усмішками, хтось схлипнув, хтось вигукнув: “Віва!”

Машини знов поїхали і спинилися лише на дев'ятому кілометрі.

Ковзаючи по мокрій дорозі, натягнувши капелюхи і кепки по самі вуха, але радісні і збуджені, заложники довгою низкою пішли по гірській стежці. Попереду йшов Матіні, показуючи дорогу. Позад усіх Генріх.

Після повороту до скелі йти стало значно важче, і дехто з заложників почав приставати. Спинився перепочити і Генріх. Стомлював не так підйом на гору, як слизька після дощу стежка, на якій важко було знайти надійну опору ногам. Та ось уже перші заложники на чолі з Матіні зійшли на плато. Ті, що йшли в хвості низки, теж почали прискорювати крок.

Генріх на плато піднявся останнім. Коли він наблизився до скелі, тут уже почали перекличку. Густобровий парламентар партизанів, заглядаючи в список, викукував прізвища. Заложники один по одному виходили наперед, потім відходили вбік і ставали окремою групою. Партизан зі шрамом зустрічав кожного з них міцним потиском руки і широкою усмішкою.

— А де ж ваші заложники? — запитав Генріх.

— А ось! — партизан зі шрамом вказав на велику кам'яну брилу. Зазирнувши за неї, Генріх побачив графа, Штенгеля і Функа. Рамоні, брудний і неголений, лежав на ношах. Штенгель сидів, обхопивши руками коліна і звісивши на них голову. Він не поворухнувся, навіть не помітив Генріха. Лише Функ відразу схопився на ноги.

— Фон Гольдрінг! — вигукнув він голосно, і в його маленьких злих очах блиснула радість.

Штенгель і собі схопився з місця. Лише граф лежав непорушно. Він, мабуть, так і не зрозумів, що прийшло визволення.

— Все в порядку? — запитав Генріх, підійшовши до партизана зі шрамом.

— Так, всі п'ятдесят чотири, за списком... Виходить, з примусу і ви можете діяти чесно! — насмішкувато відповів той.

Генріх зробив вигляд, що не розуміє значення кинутої репліки.

— Отже, ми можемо забирати своїх?

— Тепер можете.

Взявши ноші з графом, Генріх і Матіні почали обережно спускатися вниз. Функ забіг збоку, силкуючись їм допомогти. Штенгель байдуже поплентався ззаду. Він не отямився гаразд — очевидно, після хвороби усе ще почував себе зле.

Коли вони відійшли від скелі метрів на сто, ззаду почувся голосний посвист. До нього приєднався другий, третій. За мить свистіли, сміялися, вигукували вже всі колишні заложники Функа.

Лише тепер Штенгель остаточно прийшов до пам'яті. Підбігши до Генріха, він вихопив з його руки один край нош.

— Функ, ставайте попереду і беріться разом з Матіні! — тоном начальника наказав він і, повернувшись до Генріха, з несподіваною теплотою в голосі сказав: — Ви вдруге врятували мені життя, бароне, тому я не хочу, щоб ви наклали своїм. Чуєте, як вони лютують?

Вчотирьох вони швидко донесли ноші до машини і за якихось двадцять хвилин були в Палермо. Тут Функ вийшов, а на його місце між графом і Штенгелем сіла Марія-Луїза.

Більше не затримуючись, машина поїхала на Кастель ла Фонте.

Відплата

Лист, надісланий Генріхом мадам Тарваль повернувся назад з незрозумілою позначкою: “Адресат вибув”.

Два коротеньких слова, написані байдужою рукою. Вони нічого не можуть пояснити, а тільки породжують тривогу і збуджують свіжий біль. Ось перерізано і ще одну ниточку, яка зв’язувала його з минулим! І він ніколи не матиме фото Моніки, про яке просив мадам Тарваль. “Адресат вибув”... Напевне, з таким написом повертались і листи, надіслані на ім’я самої Моніки її друзями, поки вони не дізналися про її смерть. Як це страшно!

Генріх ховає конверт у шухляду стола, але два чітко написаних слова — “Адресат вибув” — стоять перед його очима. Моніка теж “вибула”. Можливо, це саме слово вписав проти її прізвища у своїх списках Міллер. Не міг же він написати “вбито”, діставши спеціальні вказівки від Бертгольда з цього приводу. Яка нестерпна мука думати про це, щодня бачити Міллера, вітатися з ним, приязно розмовляти. І завжди, завжди відчувати цей невщухаючий біль у серці.

Кажуть, час гоїть рани. Ні, їх гоїть не час, а робота. Він переконався в цьому. Йому значно легше, коли він діє, коли всі свої думки він спрямовує на те, щоб

якнайскоріше вирвати у ворога його таємницю. Його не обмежили часом, зваживши на особливу трудність завдання. Але він сам знає, що діяти треба швидко, бо від його дій залежатиме життя сотень тисяч людей. А зроблено ще так мало! Поки пощастило встановити лише адресу заводу. Може, щось нове дасть йому сьогоднішній візит до Штенгеля?

Так, Штенгель запросив, нарешті, обер-лейтенанта фон Гольдрінга до себе в гості! Після того, як Генріх витяг його з річки, а особливо після всієї історії з обміном заложниками, майор Штенгель почав ставитись до Генріха з підкресленою приязню.

Майор жив на одній з найбільш затишних вуличок містечка, в особняку інженера Альфредо Лерро, у якого він наймав дві кімнати.

— Чим менше люди знатимуть про цього Лерро, тим краще, — пояснив Штенгель своєму гостю, коли Генріх поцікавився особою його хазяїна.

— Очевидно, якась персона грата? Недарма біля його дому чергують два автоматники!

— Мені ця персона набридла, як комар улітку. Адже за його життя я так само відповідаю головою, як і за завод! Навіть оселили тут, мов няньку. Правда, до деякої міри це зручно тим, що я у них тепер і харчуюся. Дочка Лерро — він удівець — непогана господиня. Побачивши, як мій денщик нівечить форель, вона сама запропонувала мені снідати, обідати і вечеряти у них.

— Стривайте, це не та сім'я, де так чудово готують рибні страви? Ви обіцяли познайомити мене і почастувати маринованою фореллю.

— Треба про це домовитись з синьйорою Софією, вона любить порядок у домі.

— Синьйора Софія? Вона гарненька?

— Надто вже хоче вийти заміж, а я таких боюся, тому й не роздивився гаразд. А втім, здається, нічого. Тільки дуже балакуча. Цілковита протилежність батькові — той здебільшого мовчить. Якщо не зачепити теми про іхтіологію. Це, мабуть, єдине, що його цікавить на світі. Крім техніки, звичайно. Тут він просто кум королю, і на заводі з ним носяться, як з писаною торбою!

— Так коли я, все-таки, покуштую форель? І познайомлюся з синьйорою Софією? Без жіночого товариства якось обростаєш мохом. Марії-Луїзи я не рахую, бо вона просто зачарована вами, бароне, і на нас, грішних, не звертає уваги, я дивуюся, що ви так мало на це зважаєте. Адже гарна жінка!

Штенгель поморщився.

— Вона італійка. А я хочу, щоб у жилах моїх дітей текла чиста арійська кров.

— А замок і всі маєтності вас не спокушають? Що ж до крові, то вона у неї, як і у нас з вами, голуба. Старовинний аристократичний рід!

— Я майже зв'язаний словом з іншою і, по щирості сказати, останнім часом, коли події почали обертатися проти нас, сам починаю вагатися. Може, справді, краще обрати цю? Принаймні, буде надійний притулок і якийсь цілком певний капітал у руках — нерухоме майно і земля завжди лишаються цінністю. У тої, правда, зв'язки... Але на біса вони, якщо все завалиться! Ви розумієте, я з вами говорю відверто і сподіваюся, що все лишиться між нами...

— Ви ображаєте мене... Це ж зрозуміла річ!

Остаточо заспокоївшись, майор Штенгель ще довго мучив Генріха, звіряючи свої сумніви. Барон високо цінував свою персону і явно боявся продешевити.

Пообіцявши майору прийти наступного вихідного дня на обід, Генріх відкланявся і вийшов. Холодний осінній вітер жбурляв в обличчя мокрий сніг, і Генріх пошкодував, що не наказав Курту почекати біля штабу. Тепер доведеться йти до замку пішки. Зайти хіба до Міллера і попросити машину? Ні, краще ще поблукати по вулицях і навести лад у своїх думках.

Виходить, що синьйор Лерро і є та особа, якою треба зацікавитись насамперед. З ним панькаються на заводі, за його безпеку Штенгель відповідає головою. І вхід до особняка Лерро охороняють не есе-сівці Міллера, а люди з внутрішньої охорони заводу, особливо довірені. Треба познайомитись з Лерро і викликати його на розмову. Для цього варт прочитати хоча б усі книжки по іхтіології! Напевно, в бібліотеці графа є такі. Виходить, форель ще не відіграла своєї ролі, а, як казкова золота рибка, ще раз стане йому в пригоді!

Міллер не сподівався на прихід Генріха і чомусь навіть розгубився.

— Бачу, завадив вам, але я лише на хвилинку: моєї машини тут нема і, якщо можна...

— Ні, ні, я вас так швидко не відпущу, великий дипломате! — заперечив Міллер, підсуваючи Генріху крісло. — Ми надто рідко бачимося з вами останнім часом! Ви зрадили мене спочатку з Кубісом, тепер з цим Матіні... — вдоволений з свого дотепу, Міллер

розреготався і раптом хитро примружив очі. — До того ж я приготував вам маленький сюрприз — хай це буде мій новорічний подарунок!

— І ви про цей сюрприз згадали лише за три тижні після новорічного свята?

— Тисяча дев'ятсот сорок четвертий рік — це рік високосний, і його годиться відзначати аж до двадцять дев'ятого лютого, інакше він принесе нещастя.

— Вперше чую про таку прикмету...

— І проте вона є. А я трохи забобонний, як більшість людей моєї професії, яким доводиться ходити по лезу ножа. Про всяк випадок з панею фортуною треба поводитися чемно, щоб вона не обійшла своїми дарами...

— Але причому ж тут я і сюрприз, який ви мені приготували? Складайте свої дарунки біля ніг цієї богині долі!

— А я хочу її умилювати, зробивши добре діло.

— Ось ви мене вже заінтригували, Ганс! Добре діло і ви — якось не в'яжеться.

— А послуги, що їх я вже вам зробив? Забули?

— Ні, не забув. І навіть сподіваюся віддячити разом за все.

— Заздрю вашій вдачі, Генріх! Ніколи не можна зрозуміти, говорите ви серйозно чи жартуєте. Іноді ви мені здаєтеся людиною дуже відвертою, безтурботною, а часом навпаки: потайною і байдужою до всього і всіх...

“Погано! Коли навіть цей товстошкірий Міллер починає вдаватися в психологічні екскурси...”

— Мене самого починають непокоїти часті зміни мого настрою. Мабуть, стомився, нерви... Гадаєте, мені мало коштувала ця історія з обміном заложниками? Чути, як ці плебеї регочуть і свистять тобі вслід і не мати права і змоги віддячити за образу! Мені здавалося, що в цю мить усі мої предки, всі фон Гольдрінги аж до десятого коліна попереверталися в своїх гробах!

— А ви б хотіли зустрітися з цими парламентарями за інших обставин? Хоча б з одним із них?

— Дивлячись за яких, — обережно відповів Генріх, силкуючись збагнути, до чого хилить його співрозмовник.

Міллер підвівся і натиснув на кнопку дзвоника.

— Посидьте, прошу вас, спиною до дверей і не озирайтесь, аж поки я не скажу.

Генріх чув, як увійшов вартовий, і Міллер щось прошепотів йому на вухо. Потім вартовий вийшов, а ще через кілька хвилин почулися чийсь важкі кроки і переривисте дихання.

— Посадіть його там. Так... а тепер вийдіть. Ну, бароне, можете привітати вашого старого знайомого!

Генріх рвучко повернувся і, треба сказати, отетерів від несподіванки: перед ним сидів партизанський парламентар з шрамом на щоці. Але в якому вигляді! Обличчя було вкрите синцями, одяг пошматований і закривавлений.

— Бачу, бароне, що мій сюрприз справив на вас враження! Прощу познайомитися: парламентар гарібальдійців Антоніо Ментарочі, — іронічно відреккомендував Міллер. — Дипломати зустрічаються знову!

Правда, не в звичних для дипломатів обставинах. Але що ж поробиш! Змінюються часи, змінюються обставини.

Партизан із шрамом глузливо посміхнувся.

— Так, синьйори: змінюються часи, змінюються і обставини! Я рекомендував би вам це добре зтямити!

Обличчя Міллера побагровіло.

— Виведіть його! — гукнув він у сусідню кімнату до вартового.

Антоніо Ментарочі вивели.

— Признатися, Генріх, я розчарований! Я сподівався, що вас більше потішить ця зустріч. Така добра нагода поквитатися, віддячити за всі прикрості, за зневагу!

— О, я не люблю чорної роботи! І при тому цілком покладаюся на вас і Кубіса. Але за сюрприз вдячний, навіть дуже. І шкодую, що не захопив з собою пляшечку коньяку — ми б випили по чарці, щоб відзначити ваші успіхи.

— У мене є пляшечка. І для такої нагоди...

Міллер витяг з шафи почату пляшку і налив дві чарки.

— За ваш талант, Ганс! Як вам пощастило захопити цього Ментарочі? Не уявляю, просто не уявляю!

— У мене тепер уже сотні вух і очей...

“І серед них ті, під кошлатими бровами”, — подумав Генріх.

— За такий короткий час і так добре налагодити агентуру! Тоді я відрікаюся від попереднього тосту і п’ю за ваш геній, геній розвідника! Знаєте що? Давайте

покличемо Кубіса і втрюх вип'ємо за ваші дальші успіхи, за...

— Ніколи... — поморщився Міллер. — Треба по гарячих слідах кінчати допит цього дипломата. І я хочу це зробити сам, бо є деякі обставини, про які Кубіс не знає і які мені конче треба з'ясувати. Тоді я зможу добре притиснути цього Матіні, з яким ви так необережно заприятелювали.

Генріх здивовано підвів брови.

— Що завгодно можете говорити, але я вважаю Матіні цілком порядною людиною! Який зв'язок може бути між Матіні і цим... як його?... Монта... Ментарочі?

— Поки у мене є лише підозра, а цей Ментарочі дасть мені докази. І я, врешті-решт, дізнаюся, хто сповістив партизанів про наших парламентарів, перш ніж вони виїхали з Кастель ла Фонте.

— Неможливо! Цілком неможливо! Я не відходив від Матіні ані на крок...

— О, він міг залишити записку, якусь умовну позначку... Сьогодні я ще не можу вам сказати, як він це зробив, але завтра чи позавтра... Я дав спеціальне завдання моєму агентові в загоні гарібальдійців, і він приставить мені докази того, що я відчуваю інтуїтивно.

— Цей ваш агент не справляє на мене враження розумної людини.

Від несподіванки Міллер поставив на стіл чарку, яку підніс було до рота.

— Ви знаєте мого агента? Звідки?

— Ганс, ви мене недооцінюєте! Навіть більше — ви

дуже поганої думки про мої розумові здібності. Адже тільки йолоп міг не помітити того, що само кидалося в вічі. Ну, подумайте самі, як усе просто: я тільки-но прибув у Кастель ла Фонті і перший візит роблю моєму другові, начальникові служби СД; в його приймальні я випадково зустрічаю чоловіка з великими кошлатими бровами, якого фельдфебелю наказують вивести через двір, щоб ніхто не бачив; за кілька хвилин після цього мій друг, Ганс Міллер, сповіщає мені, що він уже почав вербувати агентів серед місцевого населення... Скажіть, Ганс, які б висновки зробили ви, будучи на моєму місці?

— Єдиний, але незаперечний. Ваше місце не в армії, а в нас, у гестапо. І я перетягну вас сюди, присягаюся! Вип'ємо за це, Генріх!

Міллер ще довго славословив свого майбутнього колегу по роботі, запиваючи кожен тост новою чаркою коньяку, запаси якого, як виявилось, не обмежувалися однією пляшкою, і так сп'янів, що ледве міг замкнути сейф перед тим, як наказав везти себе додому. В машині він відразу заснув, привалившись головою до плеча свого "друга". Гидливо його відштовхнувши, Генріх наказав шоферові зупинитися біля штабу.

Лютц уже спав, і довелося довго стукати, поки він відімкнув двері. Хитаючись, немов п'яний, гауптман знов звалився на ліжку, але, вслухавшись у розповідь Генріха про розмову з Міллером і його підозріння щодо Матіні, відразу схопився:

— Сволота! — зціпивши зуби, вилаявся він. — Я собі і тобі ніколи не прощу, що цей кат досі ходить по землі, коли його місце в пеклі. Ні, ти тільки уяви на

хвилину Матіні на допиті у Міллера чи твого друга Кубіса!

— Ти все докоряєш мені дружбою з Кубісом і Міллером, а вона, бачиш, стала в пригоді, — тихо кинув Генріх.

Лютц знову простягся на ліжку, підклавши під голову руки, і про щось напружено думав. Генріх підійшов до телефону і подзвонив Курту, щоб той приїхав по нього машиною.

— Залишайся ночувати у мене? — запропонував Лютц.

— Ні, я завтра маю їхати до Функа на обід, і треба переодягтися. Він так мені набрид, що я мусив прийняти його запрошення. Може, і ти зі мною?

— До Функа? А чого ж! — думаючи про щось зовсім інше, неухважно відповів Лютц. — Завтра неділя, можемо поїхати... — раптом його обличчя пожвавішало. — Кажеш, до Функа? А знаєш, давай і Міллера запросимо! Тільки не бери Курта, а веди машину сам...

— Є запросити Міллера і залишити Курта! — відповів Генріх, пильно дивлячись в очі друга.

Наступного дня телефонний дзвінок рано збудив Генріха.

— Досить спати! Погода чудесна, від учорашнього снігу й сліду не лишилося! Ми зараз прийдемо в гості, щоб їхати з вами... ви знаєте куди, — почувся веселий голос Міллера.

— Хто це ми?

— Я і колишній “жених”, якого звать тепер “диваком”.

Поснідавши у Генріха, всі троє вирушили годині о дванадцятій до Палермо.

— Денщика я сьогодні відпустив, доведеться обов'язки шофера виконувати самому, — ніби між іншим кинув Генріх, коли вони сідали в машину.

— Коли ви стомитесь, я залюбки вас заміню, — озвався Міллер, ледве помітно підморгнувши Генріху, багатозначно додав: — Адже ви знаєте, що я чудово керую машиною і в моїх руках вона слухняно виконує мою волю!

Генріх зробив вигляд, що не зрозумів його натяку.

— А все-таки, ви мусите віддати мені належне, як начальникові служби СД, — хвалькувато сказав Міллер, коли машина вискочила з містечка і помчала бетонованим шосе на Палермо. — От вже і можна цілком спокійно їздити по дорогах, не боячись нападу гарібальдійців!

— А вбивство мотоцикліста вчора? — нагадав Лютц.

— А підірвана машина третього дня? — додав Генріх.

— Ви забуваєте: всі ці випадки сталися вночі. Вдень партизани вже не ризкують з'являтися на дорогах. А досягти цього було не так уже й просто. Запевняю вас! Зате тепер я знаю, чим кожен день живе той чи той загін. О, колись у своїх мемуарах я розповім цікаві речі!

— Ви збираєтесь писати мемуари? — здивувався Лютц.

— Обов'язково! Звичайно, всього не напишеш, доведеться деякі речі подавати завуальовано... зважати на смаки читачів, які, хоч і люблять, коли в книжках проливається кров, — це лоскоче їм нерви! — але

одночасно вимагають, щоб усе їм подавалося під таким, знаєте, солоденьким соусом з доброчинності і цнотливості... Коли б я писав лише для розвідників, я б, звісно, не робив цих поступок, пам'ятаючи слова фюрера, з якими він звернувся до солдатів.

— Які саме слова? — наморщив брови Лютц, силкуючись пригадати. — Ні, не пам'ятаю...

— О, я їх можно процитувати напам'ять! “Солдати! Я звільняю вас від химери, яку простодушні люди називають совістю”... Хіба погано сказано?

— Сказано сильно, — посміхнувся Генріх.

Попереджений по телефону Функ чекав гостей. Він уже кілька разів запрошував Гольдрінга то на обід, то на вечерю, але Генріх під різними приводами ухилився від цієї честі: оберст Функ був для нього особою малоцікавою. Він не поїхав би й сьогодні, якби не дізнався, що Міллеру відомо про дзвінок гарібальдійців до штабу полку відносно парламентарів. Цікаво було встановити, як саме інформували про це начальника служби СД.

Спочатку обід носив трохи офіціальний характер. Проголосивши перший тост за свого визволителя, як назвав оберст Генріха, Функ стримано побажав успіхів Міллеру і Лютцу. Присутні були нижче його чинами, і Функ, хоч і тримався привітно, але підкреслював це всією своєю поведінкою. Але в міру того як змінювалися страви, а пляшки порожніли, розмова ставала жвавішою і більш невимушеною. З кожною чаркою обличчя оберста і Міллера все дужче червоніли, Лютца навпаки — бліднішало. Хміль цього дня його зовсім не брав. Тільки погляд ставав напруженішим і злішим.

— Гершафтен! — підвівся він з місця, наливши

повну чарку. — Я пропоную випити за того, хто теж брав участь у визволенні оберста Функа, за мого друга і чудову людину, лікаря Матіні!

Міллер, хоч і був напідпитку, демонстративно поставив чарку.

— Ви, гер Міллер, не хочете випити за мого другого визволителя, якого, на жаль, зараз серед нас нема? — здивувався Функ.

— Я сподіваюсь, гер оберст, ви здогадуєтесь, чому.

— Ах так! Тоді і я не буду! — погодився Функ і поставив чарку.

— То вип'ю тоді я сам! — Лютц одним ковтком випив коньяк. — Люблю чесних людей, хто б вони не були!

Гост Лютца дещо розхолодив компанію. Але Функ знайшов тему, що всіх зацікавила, запропонувавши випити за успіхи на Східному фронті. Розмова знову стала загальною, чарки швидко порожніли. Лише Генріх, як завжди, не пив, а тільки пригублював.

— Ой, та вже вечоріє! — здивовано вигукнув Міллер, глянувши у вікно.

— Ви ночуєте в мене. Вже пізно! — тоном наказу промовив Функ.

— Я не можу. Завтра вдосвіта мушу бути разом з фон Гольдрінгом у генерала, — категорично заперечив Лютц.

— Ви, Міллер, лишайтесь у оберста, він вас завтра відвезе, — запропонував Генріх.

Лютц здивовано глянув на нього, але відчувши поштовх ноги під столом, підтримав пропозицію:

— А справді, чому вам не лишитися?

— Ні! Разом їхали сюди, разом поїдемо і додому. Тепер безпечно!

Як не умовляли Міллера залишитися у Функа, він не погодився.

Годині о шостій виїхали з Палермо. Міллер поривався сісти за руль, але Генріх примусив його по-сунутися з місця шофера і взявся за баранку сам.

Коли машина вїхала у вузьке міжгір'я, недалеко від маленького гірського села Андатре, ліворуч у горах пролунав постріл, за ним довгими чергами загуркотіли автомати. Гірська луна, помножуючи ці звуки, створювала враження справжньої канонади. Генріх зупинив машину.

— Що ви робите? Зараз же повертайте назад! — верескливо вигукнув Міллер і спробував схопитися за руль.

Лютц злісно і зневажливо кинув:

— Не поспішайте, гер Міллер, можливо, що стріляють саме позаду нас.

— Годі вперед! — вигукнув Міллер.

Не відповідаючи йому, Генріх і Лютц вийшли з машини.

Стрілянина наближалася, і тепер можна було впевнитися, що стріляють не по шосе. Міллер з автоматом у руках теж вискочив з машини і відразу ж збіг у канаву, напружено вдивляючись у гори.

— Мені здається, гер Міллер, що ви почуваете себе не досить затишно? — глузливо спитав Лютц і теж стрибнув у канаву. Генріх побачив, як він нахилився і дужим ривком вирвав з рук начальника гестапо автомат.

— Що ви робите! — перелякано скрикнув Міллер і підвівся.

— Спокійно! — уже з погрозою в голосі вигукнув Лютц. — Солдатська зброя не любить потрапляти до рук боягузливого ката! Їй більше пристала чесна й смілива рука.

— Що за жарти, гер Лютц? — у переляканому голосі Міллера прорвалися звичайні для нього нотки пихи. — Ми з вами не настільки близькі друзі, щоб ви могли дозволити собі такі жарти!

— Жарти? Ви вважаєте, що це жарти?

— Генріх! Він збожеволів! Він навіжений! Відберіть у нього зброю! — Міллер позадкував і, наштотхнувшись на задню стінку канави, хитнувся. Лютц зробив слідом за ним крок уперед.

— Гадаєте, навіжений? Так, можна було втратити розум, дивлячись, як ви стріляєте в живіт вагітній жінці! Можна було з'їхати з глузду, дізнавшись, як ви розправилися з Монікою! А тепер добираєтесь до Матіні?

— Гольдрінг, що ж ви стоїте! Він мене поранить! Я буду скаржитись! Я напишу Бертгольду!

Генріх швидко підійшов до Міллера і відсторонив Лютца.

— А автомат! Заберіть авто...

Кінець слова застряв у горлі Міллера, очі округлилися, наразившись на гострий погляд Генріха.

— А тепер вислухай мене, Міллер! Я з тих простодушних людей, які вірять у таку химеру, як совість. На щастя, нас багато, значно більше, ніж таких, як ти! І ми судимо тебе судом своєї совісті. За муки сотень невинних людей! За смерть Моніки! За спасіння тих, кого ти завтра міг би закатувати!

Не зводячи з Генріха сповненого жаху погляду, Міллер рвонув кобуру і судорожно схопився за ручку парабелума. Але він не встиг його вихопити. Пролунав постріл з пістолета, і гестапівець впав, на льоту прошитий і кулями з автомата Лютца.

— Він мав одержати і від мене, — кинув Лютц і, повернувши автомат, послав довгу чергу в машину.

Генріх взяв у руки ракетницю.

— Зажди! — спинив його Лютц. Змочивши з фляги носовик, він наклав його на ствол парабелума і, не встиг Генріх сказати й слова, стрельнув собі в ліву руку вище ліктя.

— Що ти зробив, божевільний! — кинувся до нього Генріх.

— Нічого особливого — рана загоїться за тиждень. Це дасть мені змогу відпочити, довести, що ми були в бою, і одержати медаль за поранення. А тепер — ракети!

Впавши разом з Лютцем у канаву, Генріх одну за другою послав у повітря кілька червоних ракет.

Незабаром з Палермо прибуло два транспортери з автоматниками на чолі з самим оберстом Функом.

— Боже мій! Яке страшне нещастя! Негайно до госпіталю! Може, можна ще врятувати! — кричав Функ, бігаючи туди й сюди вздовж канави.

За хвилину два бронетранспортери, один з яких тяг на буксирі легкову машину, мчали до Кастель ла Фонте.

— Моя допомога зайва, — сповістив Матіні Кубісу, який без особливого жалю дивився на труп свого шефа. — Розтин тіла робити?

— Гадаю, ясно й так!.. Гер Лютц, що це з вами?

— Дурниці! Трохи зачепило руку і... — гауптман похитнувся.

— Що ж ти мовчав! — докірливо кинув Матіні Генріху і підхопив за плечі Лютца. Той, ніяково посміхаючись, випростався.

— Запевняю тебе, я почуваю себе чудово, легенька слабість і все.

Незважаючи на всі заперечення Лютца, Матіні відвів його в операційну, уважно оглянув і перев'язав рану.

— Справді, нічого серйозного. Але потрібен спокій. Доведеться тобі, друже, оселитись у мене в госпіталі.

— Боронь боже! Тоді я справді занедужаю! Я краще полежу в себе вдома. Сподіваюсь, ти будеш мене відвідувати?

— За тобою потрібен догляд, і я забираю тебе до себе! — вирішив за всіх Гепріх. — Ти не заперечуватимеш, Мартін?

— Доведеться погодитись. Тоді зараз же рушаймо. Карлу потрібен спокій.

— А я доповім про напад у штаб командування і теж до вас приїду! — гукнув з порога Кубіс.

Троє друзів перезирнулися і зрозуміли один одного без слів.

— Нічого! — заспокоїв Генріх. — Дам йому кілька десятків марок, і його мов водою змиє...

До замку під'їхали з чорного ходу, щоб уникнути зустрічі з Марією-Луїзою, але Генріх забув ключа, і однаково довелося зняти шум, довго стукаючи.

Нарешті, двері відчинив трохи розгублений Курт. У глибині коридора майнуло жіноче плаття. Здогадавшись, у чому річ, Генріх невинно зауважив:

— О, ми, здається, своїм грюкотом збудили й графиню!

— Це не графиня, це Лідія... тобто покоївка, — поправився Курт і почервонів.

Вечеряли в спальні, присунувши стіл до ліжка, в якому лежав Лютц. Після перев'язки він почував себе зовсім добре і категорично заперечив, коли Генріх і Матіні, повечерявши, хотіли вийти до другої кімнати, щоб дати йому заснути.

— Це буде просто злочинно з вашого боку! У мене так зараз на душі, ніби я спокутував якийсь великий гріх... У такі хвилини хочеться бути серед друзів. Можете мовчати, говорити, читати, але не йдіть від мене. Мені просто приємно на вас обох дивитися!

На місці, де колись була картина, що так неприємно вразила Генріха, тепер висіла велика карта Європи, поцяткована прапорцями, які позначали лінії фронтів. Генріх і Матіні підійшли до неї і почали виміряти відстань від Сталінграда до Сарн — верховне командування нещодавно повідомило про те, що це місто довелося залишити.

— Що ви там виміряєте? — поцікавився Лютц.

— Зажди! — Генріх підійшов до столика і почав щось підраховувати. — Щоб пройти відстань від Сарн до Волги, нашій армії довелося витратити півтора року... Щоб відступити від Сталінграда до Сарн, — менше року! Отже, ми скорочуємо лінію фронту куди швидше, ніж на початку війни її розширювали...

— Ти хочеш сказати, Генріх, що ми тікаємо скоріше, ніж...

— Фі, яка термінологія! Не тікаємо, а скорочуємо лінію фронту, — іронічно поправив Генріх. — І скорочуємо для майбутнього наступу.

— І ти, Генріх, віриш, що він колись буде?

— Знаєш, Карл, є речі, про які я просто уникаю думати. Надто вже небезпечно у них заглиблюватися.

— А я не хочу ховати голову в пісок, як робить це страус. Не вірю я ні в можливість нового наступу, ні в чудодійність нової зброї. Війну ми програли! Це факт, з яким рано чи пізно, а доведеться змиритися.

— А що сказав би про такі розмови покійний Міллер? — посміхнувшись, кинув Матіні.

— Ой, як же я про це забув! Ти знаєш, Мартін, кого я зустрів позавчора в кабінеті Міллера? Колишнього гарібальдійського парламентаря, того, з шрамом! На допиті...

— Антоніо Ментарочі?

— Ти навіть знаєш його ім'я і прізвище?

— Він служив у тому госпіталі, де я працював раніше... Винятково розумна і сердечна людина. Я не сказав цього нікому, щоб не вимовляти уголос це ім'я. Адже бідолаха — поза законом...

— І добре зробив, що не сказав. Це б тільки збільшило підозри проти тебе.

— Підозри? Є щось конкретне?

Генріх розповів Матіні про суть своєї розмови з Міллером.

— Я так і знав, що підозра впаде на мене! — Матіні схопився з місця і забігав по кімнаті. На його нервовому обличчі відбилися по черзі всі почуття: занепо-

коєння, вагання, потім рішучість. — От що, друзі, — сказав він, спинившись проти ліжка Лютца. — Не хочу перед вами критися і признаюся відверто: коли б я мав змогу попередити партизанів, я б попередив! І, проте, у даному випадку це зробив не я! Перед вами мені нема чого виправдуватися, і, сподіваюсь, ви повірите мені на слово... Але зараз мене не так цікавить моя особа, як цей Ментарочі. Як ви гадаєте...

У двері хтось постукав, і Матіні не докінчив фрази. На порозі з'явилася покоївка графині.

— Синьйор обер-лейтенант, графиня просила вас зайти, хоч як пізно ви б не звільнилися!

— Передайте вашій пані, Лідо, що я знайду обов'язково, — відповів Генріх, пильно вдивляючись в обличчя дівчини.

Може, через те, що Генріх вперше назвав її на ім'я, може, з якихось інших причин, але дівчина зніжковіла.

— Гаразд, — відповіла вона тихо і вийшла.

— Так от, я хотів би знати, — почав було Матіні, але його знову перервали.

Цього разу двері відчинилися без стуку, навстіж, і на порозі виросла постать Кубіса.

— “Де двоє чи троє зібралися в ім'я моє, там і я серед них”, — цитатою з євангелія привітався Кубіс.

— Сідайте, Кубіс, — запросив Генріх. — Ми, правда, вже повечеряли, але трохи вина залишили, пам'ятаючи про вас.

— Оцієї кислятини?

— Іншого не буде. Пауль, не забувайте, ми біля ліжка пораненого.

— “І бог, бачачи потаємне, воздасть вам явно!” — як на молитву склавши руки, знов процитував Кубіс.

— Сьогодні Кубіс настроєний на молитовний лад, — посміхнувся Лютц.

— Бо я сьогодні подумав: чи не доведеться мені знову міняти одяг? Колись я змінив сутану на мундир, а тепер, можливо, доведеться зробити навпаки. Ну, та це все в майбутньому, а я людина сьогоднішнього дня. А він не віщує мені нічого доброго!

— Знову якісь неприємності? — поцікавився Генріх.

— Найбільша — у мене відібрали перспективу! Доповів начальству про новопомерлого раба божого Іоганна, а мені наказують: виконуйте його обов’язки, доки не пришлемо нового начальника. Отже, моє просування по службі, а виходить, і збільшення папірців, які так приємно шелестять у руках, відсувається на непевний строк. І я знову змушений бути на утриманні доброго і щедрого барона фон Гольдрінга, який колекціонує мої розписки. І після цього ви мені пропонуєте кисле вино! Ви б ще завели розмову про медицину і тлінність усього живого взагалі! До речі, й синьйор Матіні тут...

— А перед вашим приходом ми саме й говорили про медицину. Матіні розповів нам про один дуже цікавий дослід. Як хірург, він ним просто захоплений і мріяв би його повторити.

Матіні вражено дивився на Генріха, обличчя його поволі червоніло, брови погрозливо зсунулися до перенісся.

— Молю вас, благаю, уклінно прошу! Не розпо-

відайте мені такої гидоти! Вона мені зіпсує апетит перед вечерею!

— А я гадав, що ви цікавитесь наукою. Ви самі колись наполягали, щоб Матіні...

— Барон фон Гольдрінг, це для мене настільки несподівано... я просто не знаходжу слів... — Матіні перехопило дух.

Лютц почав, очевидно, про щось здогадуватись і кинув лікарю застережливий погляд. Той відразу ніби обм'як.

— Я знаю, що ви не наважувались просити Кубіса тому й роблю це за вас: Матіні потрібна людина, над якою б він міг провести свій експеримент. Оскільки він небезпечний, потрібна...

— Здогадуюсь, здогадуюсь... та, будь ласка! У нас таких кролів хоч греблю гати! Я з охотою віддам вам першого-ліпшого і навіть подякую за послугу, бо наш комендант СД допився до білої гарячки і не може виконувати своїх функцій. Беріть хоч зараз!

— Бачите, Матіні, як все добре владналося! — повернувся Генріх до лікаря. — З вас комісійні! Погоджуюсь на тому, що ви дозволите мені бути присутнім при...

— Пробачте, Генріх, що я вас перерву. Але ввечері, та ще вихідного дня, я не звик так марнувати час! Душа мого покійного шефа протестує проти таких сухих поминок, і я змушений, бароне...

— Скільки? — лаконічно запитав Генріх.

— За упокій Міллера гадаю не менше п'ятдесяти марок...

Одержавши потрібну суму, Кубіс вийшов. Генріх

провів його аж до вихідних дверей, чого ніколи не робив і чим дуже здивував своїх гостей.

— Ну, про все домовлено! — оголосив він, повертаючись до опочивальні.

— Я все-таки не розумію... — почав схвильовано Матіні.

— А зрозуміти так просто! Коли троє порядних людей дізнаються про смертельну небезпеку четвертому...

— Ви маєте на увазі Антоніо Ментарочі?

— Нарешті ви здогадалися! А то я думав, ви мене спопелите своїм грізним поглядом. Чи, може... — Генріх запитливо глянув на Матіні.

— Я сподівався, що ви кращої думки про мене, — образився лікар.

— Але як же організувати всю техніку цієї справи? — запитав Лютц.

— У нас ціла ніч попереду, щоб про все поговорити. А тепер, пробачте, я мушу зайти до Марії-Луїзи.

Графиня вже давно чекала на Гольдрінга і зустріла його докорами:

— Це просто невічливо, бароне, примушувати мене так довго чекати! Я помираю від цікавості! Невже це правда, що забито Міллера і Лютц поранений?

Генріх коротко розповів, що їх обстріляли партизани.

— О, тепер я особливо ціную те, що ви зробили для дяді і барона Штенгеля. Ці звірі могли повбивати і їх!

— Я завжди до ваших послуг, графине. Адже я обіцяв бути вашим рицарем...

— І дуже погано виконуєте свою обіцянку! Я бачу вас раз на тиждень, та й то лише тоді, коли сама запрошу. Слухайте, ви загалом мужчина?

— Здається...

— А мені ні. Жити під одним дахом з молодою жінкою і лишатися зовсім байдужим до неї! Хоч би про людське око упадали за мною! Ось вам покарання — завтра вранці чи по обіді ви будете супроводжувати мене на прогулянці. Я вже давно не їздила верхи.

— Я не маю коня.

— Візьмете з моєї стайні. І взагалі я вирішила зробити з вас справжнього кавалера. Колись дама вашого серця подякує мені за це!

— А що скаже з цього приводу барон Штенгель?

— Він зрозуміє, що досі ловив гав!

— Отже, я мушу відігравати при вас роль...

— Роль залежатиме від актора... — Графиня кинула на Генріха довгий погляд. — Від того, наскільки він зуміє захопити свого партнера...

— Така гра може обох нас завести дуже далеко...

— Ви цього боїтесь?

— Бо розумію серйозність небезпеки. Для себе і... своєї нареченої.

Генріх пробув у графині довго. Коли він повернувся, Лютц і Матіні вже солодко спали.

— Постели мені в кабінеті, — наказав Генріх Курту. Той приготував постіль, але не йшов, переминаючись з ноги на ногу біля порога.

— Я хотів вас запитати, гер обер-лейтенант... — почав він несміливо і спинився.

— Здогадуюсь про що... Справа стосується Лідії? Вгадав?

Курт густо почервонів.

— Я хотів вас запитати, чи може німецький солдат одружитися з італійською дівчиною...

— Якщо обоє вони запасуться терпінням, щоб дочекатися кінця війни. А як же з твоєю нареченою, Курт?

— Марта, гер обер-лейтенант, вона якась... О, ні, не подумайте чогось поганого! Вона гарна дівчина... чесна. Але... я побачив зовсім інших дівчат, які прагнуть до чогось більшого, ніж своє гніздечко... Ми з Мартою не будемо щасливі, гер обер-лейтенант! Лідія, вона зовсім інша, вона... — Курт остаточно зніяковів і замовк. — Пробачте, гер обер-лейтенант, вам час спати, я піду...

Коли Курт вже був у дверях, Генріх його затримав.

— До речі, Курт, я все забуваю спитати: ти передав записку графині, пам'ятаєш, тоді, коли ми їхали в Палермо, для переговорів з партизанами?

— Графиня ще спала, я передав її через Лідію. Я вам говорив про це, гер обер-лейтенант.

— Ах, так, тепер пригадую... ти справді щось казав. Ну, на добраніч, Курт. Хай тобі присниться твоя Лідія, вона, здається, дуже хороша дівчина.

Лишившись на самоті, Генріх довго ще не спав, обмірковуючи ту нову обстановку, яка склалася тут, у замку і в Кастель ла Фонте після сьогоднішніх подій.

Кубіс дбає про майбутнє

Лист Генріха про смерть Міллера глибоко схвилював Бертгольда. Наявність такого перевіреного і відданого слугаки в Кастель ла Фонте цілком влаштувала

Бертгольда з двох причин: з погляду чисто службових і з погляду своїх особистих інтересів. І тепер нагла смерть начальника служби СД у маленькому італійському містечку, як це не дивно, могла поламати плани Бертгольда, змішати всі карти його великої гри.

А гру Бертгольд почав велику. І неабияку роль в ній мав відіграти саме Міллер. Не через свої таланти, ні! Бертгольд не переоцінював його здібностей, хоч і віддавав належне його відданості. Просто доля зв'язала Міллера з генералом Еверсом, а особа Еверса почала останнім часом особливо цікавити Бертгольда.

І не тому, що Бертгольд згадав про свої давні дружні зв'язки з генералом. Навпаки, він всіляко намагався їх тепер затушувати, навіть коли писав Генріху, не передавав більше привітів своєму давньому другові. Зате в листах до Міллера, які мали напівслужбовий характер, прізвище Еверса згадувалося частіше і в такому контексті, який би дуже схвилював і самого генерала, і Гундера, і Денуса, коли б вони про це дізналися.

У штаб-квартирі Гімmlера давно вже були занепокоєні нездоровими настроями серед вищого командного складу німецької армії. Ціла серія стратегічних невдач на Східному фронті значно підірвала довір'я до гітлерівського командування. Коли раніше будь-яке розпорядження фюрера сприймалося як новий вияв його геніальності, то тепер на відповідальних нарадах усе частіше лунали критичні голоси. В формі запитання, порад а то й просто висловлюючи особисту думку, вони намагалися внести свої корективи в дії командування, а отже, й самого фюрера.

Якщо такі зміни у настроях спостерігалися на відпо-

відальних нарадах, то можна було уявити, що говорили між собою старі генерали потай!

І, можливо, не тільки говорили. В розпорядженні гестапо були матеріали, які свідчили про те, що серед командирів великих військових з'єднань може створитися досить солідна опозиція вищому командуванню.

Підозрілим було встановлення тісних відносин між окремими генералами старої школи, які досі не були зв'язані ні родинними, ні дружніми зв'язками. Жваве листування між ними і навіть посланці, яких вони посилали один до одного, не могли не збудити тривоги, хоч прямих доказів якоїсь зради чи змови в розпорядженні гестапо ще не було.

В листах, хоч і вчувалися нотки невдоволення, але писалось про це дуже обережно. Йшлося в них про погоду, здоров'я далеких і близьких родичів. Лише зіставляючи копії таких кореспонденцій — а їх у гестапо збиралося все більше — можна було помітити якийсь невиразний перегук подій і імен.

Інтуїція старого розвідника підказувала Бертгольду, що це неспроста, але більш-менш ґрунтовних доказів у нього не було. Потрібна була ниточка, за яку він міг би вхопитися, одна тоненька ниточка!

І такою ниточкою став для нього Еверс.

Надто вже часто згадувалося його ім'я у цьому підозрілому листуванні! Доручивши Міллеру пильно стежити за генералом та інформувати про кожен його крок, Бертгольд сподівався шляхом зіставлень, логічних висновків, а потім і прямих доказів встановити наявність якогось організуючого центра опозиції фюреру. І ось цей блискучий план міг поламатися через те, що в Кастель ла Фонте не стало довіреної людини!

Так, Бертгольд покладав великі надії на Міллера. І не лише в плані викриття цієї змови, а й в суцільно особистих інтересах.

Коли торік Бертгольд повернувся після своєї поїздки по Франції і почав розглядати кореспонденцію, що зібралася за час його відсутності, він натрапив на документи, які дуже його схвилювали. Серед купи фотографій, надісланих агентом, що наглядав за генерал-полковником Гундером, він побачив і два фото Генріха, зроблені під час його візитів до генерал-полковника. Ясна річ, ніяких відносин між Гольдрінгом і Гундером існувати не могло. Він лише виконував роль посланця генерала Еверса, сам не знаючи, в яку халепу може вскочити. Але це тільки збільшувало загрозу, що нависла над майбутнім чоловіком Лори. Через свою необізнаність він міг потрапити в ще більш компрометуюче становище.

Ось тут і став у пригоді той-таки Міллер. Після історії з Монікою Тарваль, яку непомітно для всіх усунув начальник служби СД, Бертгольд написав йому приватного характеру листа, в якому просив уважно наглядати за Генріхом, щоб той, часом, не потрапив у якесь неблагонадійне оточення і не запламував через те свого імені. І Міллер старанно виконував це доручення, може, найбільш важливе для Бертгольда. Адже чим гірше було становище на фронті, тим більше переконувався Бертгольд у тому, що саме провидіння послало йому Генріха.

Підраховуючи свої капітали після ліквідації хлібного заводу, ферми і ще деякого майна, Бертгольд неодмінно приплюсовував до них два мільйони Генріха. Бо лише вони забезпечували йому спокійну

старість у родинному оточенні на березі якогось швейцарського озера.

А мрії про спокійну старість дедалі ставали все спокусливішими. “Коли диявол старіє, він стає монахом”, — каже народне прислів'я. І з Бертгольдом теж відбувалося щось подібне. Можливо, під впливом листів фрау Ельзи. Вона й досі жила з Лорою в Швейцарії і не могла натішитися своєю донькою, змінами в її характері після офіціальних заручин. Тепер Лора була цілком поглинута в думки про своє подружнє життя. З великим зворушенням писала фрау Ельза, як Лорхен потай від неї готує маленькі сорочечки для своїх майбутніх немовлят. І Бертгольд, який одним розчерком пера відправив до крематорію в Освенцімі сотні тисяч людей, розчулювався мало не до сліз, уявляючи себе з онукою чи онуком на колінах.

Смерть Міллера схвилювала Бертгольда саме тому, що він втратив людину, яка працювала на здійснення його виплеканих мрій про тихе, щасливе життя. Тепер він уже не зможе давати начальникові служби СД в Кастель ла Фонте тих напівдоручень-напівнаказів, що їх він надсилав Міллеру, який не розмежовував, де наказ начальника, а де доручення сімейного порядку.

Хто ж заступить покійного Міллера? Бертгольд особисто не мав відношення до нового призначення на цей пост. Це повинно було зробити начальство служби СД штабу Північної групи військ в Італії. Але Бертгольд був надто зацікавлений у тому, щоб у Кастель ла Фонте призначили людину, з якою можна буде встановити такі ж відносини як і з Міллером.

За Генріхом потрібне було око. Правда, він офі-

ціальний наречений його доньки, людина перевірена, добре вихована. Але йому лише двадцять третій рік! Сьогодні він уподобав Лору, а завтра покохає іншу. Мав же він зв'язок із дочкою власниці готелю! І ще невідомо, чим скінчиться його перебування у замку молодої вдови Марії-Луїзи, особливо якщо зважити на характеристику графині, зроблену Міллером. Мало яких дурниць може наробити людина в двадцять три роки! Нарешті, Еверс почав давати Генріху доручення надто вже ризиковані. Хіба не можна було послати до партизанів іншого парламентаря? Одне необережне слово, і вся справа могла закінчитися трагічно. І тоді — прощай, два мільйони марок у Швейцарському банку, та ще переведені в долари! Прощай, спокійна старість!

Ні, цього припустити ніяк не можна! Варто витратити час і трохи енергії, щоб забезпечити свої інтереси. Тим більше, що домогтися свого не так уже й важко при зв'язках, які він має.

Але кого призначити замість Міллера?

Бертгольд довго перебирав у пам'яті знайомих йому офіцерів гестапо. Кандидатуру Кубіса він відкинув відразу. Це досвідчений офіцер, але до службових обов'язків він ставиться з таким же цинізмом, як до всього. Для серйозної самостійної роботи він явно непридатний. Потрібен інший. Але хто?.. Кандидатури відпадають одна по одній. Боже мій, скількох людей вже забрала війна і цей проклятий Східний фронт! Раніше не треба було так довго вишукувати... А що, коли призначити майора Лемке? Після вбивства Гартнера в Бонвілі Лемке і Генріх познайомилися і залишилися

задоволеними з цього знайомства. Лемке дав чудову характеристику молодому фон Гольдрінгу, а Генріх писав, що заступник Гартнера справив на нього дуже приємне враження... Отже, вони знайомі, непогано один до одного ставляться. Новому начальникові служби СД не доведеться витратити час на налагоджування стосунків. Лемке — старий працівник контррозвідки, людина солідна, випробувана. От тільки чи погодиться він поїхати з Бонвіля? Адже бути начальником гестапо там куди почесніше, ніж посідати таку ж посаду при службі СД дивізії. Доведеться умовляти, посилатися на особливу важливість завдання, хоча б наглядати за Еверсом... Щось вигадати ще.

Але партизанський рух у Бонвілі, незважаючи на всі вжиті заходи, посилювався, і це так вимотувало нерви і сили майора Лемке, що він ладен був поїхати куди завгодно, аби змінити обстановку. Домогтися ж призначення Лемке на посаду начальника служби СД при дивізії генерала Еверса для енергійного Бертгольда було зовсім легко. І вже за тиждень після смерті Міллера в його колишньому кабінеті з'явилася висока, худорлява постать майора Лемке.

Прибуття нового начальника неприємно вразило Кубіса. Він так сподівався, що, врешті-решт, вище начальство перегляне своє ставлення до нього і підвищить його не лише в званні, а й на посаді. Адже з початку війни він працює в розвідці і має право на самостійну роботу. І ось...

— Ну, скажіть, бароне, ви вважаєте це справедливим? — скаржився Кубіс Генріху.

Вперше за весь час їх знайомства Генріх бачив

Кубіса в такому пригніченому настрої. Він не жартував, як завжди, не насвистував грайливих мелодій, а, впавши в глибоке крісло, роздратовано скаржився на штаб Північної групи, на долю, на самого Лемке, який з першого ж дня почав дуже заноситися.

Генріх відповів Кубісу не відразу. Сівши навпроти гостя, він запалив сигарету, кілька разів зотягнувся, щось обмірковуючи, і лише після цього в свою чергу запитав:

— Скажіть, Пауль, згодні ви розмовляти відверто і прямо? Вперше за все наше знайомство! Не втаюючи жодної думки?

— З охотою! Настрій у мене — саме для сповіді...

— Скажіть, Пауль, ви замислювались над тим, що будете робити після війни?

— Нудно сушити мозок такими проблемами, коли я не знаю, де взяти грошей на завтра...

— Давайте облишимо жарти, ми ж вирішили розмовляти серйозно! Невже ви думаєте, що я без кінця і без обмежень позичатиму вам гроші? Та вашими ж розписками я міг би обклеїти стіни цієї кімнати!

Кубіс здивовано і трохи злякано глянув на Генріха.

— Нова неприємність і найбільша з усіх можливих!

— Поки я не вимагаю від вас боргу, Кубіс. Хоч мушу нагадати: за вами вже близько семи тисяч марок.

— Боже мій! Дворічний заробіток!

— І коли навіть я, молодша за вас людина, замислююсь над майбутнім... Війна, безперечно, скоро закінчиться. Ми не знаємо як, але закінчиться...

— Бароне, ми домовились про одвертість. Не кри-
віть душею. Ви не гірше мене знаєте, що війну ми
програємо. І нова зброя нам допоможе так само, як
Міллерові отой розкішний букет, якого я мусив по-
класти на його могилу.

— Гаразд. Припустимо, що війну ми програємо, —
правда, я ще не втратив віри в перемогу. Але не будемо
сперечатись! Так що ви будете робити? За душею
у вас жодної марки, боргів — як волосся на голові,
а майна — нагай і, здається, пара наручників.

— Ви забуваєте про шприц і колекцію пляшок з-під
вина, — гірко посміхнувся Кубіс.

— До того ж ви недоук. Вчилися в одній школі і,
недовчившись, покинули. Хотіли стати пастирем —
пішли в розвідку... Скажу прямо: перспективи у вас
жалюгідні...

— А з вас непоганий розрадник. І так настрої та-
кий, що...

— Ми з вами не тендітні панночки, а мужчини! —
з серцем кинув Генріх. — Втішати вас я не збираюся.

— Що ж ви мені можете порадити в моєму стано-
вищі? Що я можу? Що?

— Одружитися.

Кубіс зареготав.

— Одружитися? Мені? Який всіх Венер, Діан та
інших богинь віддасть за пару ампул морффію? Та на
біса мені потрібна дружина, коли я ...

Кубіс розреготався ще дужче.

— Я не кажу, що вам потрібна дружина, — перервав
Кубіса Генріх. — Вам потрібен її посаг!

Немов захлинувшись від власного реготу, Кубіс

замок. Його вразила не сама пропозиція, а те, що він досі якось не подумав про такий простий для себе вихід.

— Ви ж красивий мужчина, чорт забирай! Показна фігура, симпатичне обличчя, красиві темні очі, які так подобаються жінкам.

Підвівшись з крісла, Кубіс підійшов до дзеркала і деякий час з цікавістю розглядав власне зображення, може, вперше за життя оцінюючи свою зовнішність як крам, який можна продати.

— Говорю вам, Пауль, що з таким обличчям і розумною головою ви можете забезпечити своє майбутнє.

— Лише це я ще не спробував віддати у заставу! Але як здійснити ваш чудовий план у цьому богом і людьми забутому Кастель ла Фонте? Крім вашої покоївки і гра_фині, я не бачу жодної пристойної жінки.

— Бо не шукали. А я вчора обідав у сім'ї одного інженера, що має єдину доньку і...

— Місцева? Але ж ви знаєте, що співробітники гестапо можуть одружуватися лише з німецькими підданими.

— Знаю. Батько її довгий час працював у Німеччині і там прийняв наше підданство. Він відомий інженер і до того ж, здається, не з бідних.

— Ну, а вона сама, ця... ну, дівчина, як?

— Занадто худорлява, як на мій смак. Але після народження першої дитини це, кажуть, минає...

— Фі! — бридливо поморщився Кубіс.— Не кажіть мені про таку гидоту, як діти, у мене їх ніколи не буде.

— Це залежатиме не тільки від вас. То як, зважуєтесь?

— Ви так запитуєте, ніби досить тільки моєї згоди.

— А щоб домогтися і згоди дівчини, вам деякий час доведеться вдавати з себе закоханого. Букети там, подарунки і все інше...

— Але гроші? Де взяти грошей?

— Коли я побачу, що справа йде на добре, ваша кредитоспроможність у моїх очах значно зросте. Я згоден кредитувати фірму Кубіс-Лерро на взаємно вигідних умовах.

— Тоді дайте зараз хоча б марок з тридцять. Підумаю про принади родинного життя.

Цього разу Генріх видав Кубісу чергову позичку з куди більшою охотою, ніж завжди.

Не знав схвилюваний несподіваною пропозицією Кубіс, що Генріх мав на увазі не його майбутнє, а своє.

Марія-Луїза була просто щасливою, коли Генріх поінформував її про наслідки розмови а Кубісом. Треба сказати, що сама ідея висватати Софію Лерро, дочку інженера, на квартирі якого жив Штенгель, належала графині.

Вчора Марія-Луїза і Генріх були запрошені Штенгелем на обід, і тут графиня вперше побачила Софію. І до цього їй іноді спадало на думку, що за холодним ставленням до неї барона щось криється. А тепер, побачивши дівчину, вона в цьому переконалася остаточно. Причина нерішучості і вагань Штенгеля — Софія, бо вона має одну незаперечну і таку важливу перевагу перед нею, як молодість.

Софії Лерро всього двадцять три роки. При першому погляді на неї Марії-Луїзі здалося, що вона десь уже бачила це округле з пікантним носиком обличчя, осяяне лагідною блакиттю очей і привітною усмішкою рожевих уст, що, як натяк на молодість і здоров'я, ледь відкривала краєчки білих і рівних зубів. Перебравши в думках усіх своїх знайомих, графиня раптом згадала останні сторінки ілюстрованих журналів. Ну звичайно ж! Такі самі обличчя дивилися на неї з рекламних оголошень, що закликали молодожонів механізувати свій побут і молода з пілососом у руках... молода біля пральної машини... ваша підлога завжди блищатиме, як дзеркало... купуйте наші механічні натирачі, придбайте збивач для коктейлів — і ваш чоловік не вчащатиме в клуб і ресторани!..

Графиня прикусила губу, ховаючи зловтішну посмішку, але на серці у неї не полегшало. Що з того, що обличчя стандартне, від нього однаково віє молодістю і якимсь особливим затишком. І це мусить подобатися чоловікам, що після бурхливої молодості шукають тихого сімейного щастя!

Софія Лерро теж прагнула до родинного затишку і не приховувала цього. З простодушною відвертістю вона призналася, що ладна навіть вдатися до шлюбної газети. А коли Марія-Луїза спробувала висміяти цей її намір, почала гаряче обстоювати свою точку зору, і барон Штенгель її підтримав. Це ще більше захопило Софію до суперечки.

— А що ж робити дівчатам, які сидять у такому закутку, як я? Чекати, поки прийде казковий королевич? Так буває лише в казках, а не в житті. Ось мені

вже двадцять три роки... Скільки я ще можу чекати? Якщо ми випадково знайомимося з мужчиною в театрі або у вітальні наших друзів і потім виходимо за нього заміж — це вважається пристойним. Коли ж ми знайомимося за допомогою об'яви, таке знайомство — вже поганий тон. Але мене ніхто не силує вийти заміж за першого, який відгукнеться на об'яву. Я маю право вибору. І я роблю відверто і чесно, коли кажу: так, я хочу вийти заміж! А інші приховують свої наміри, а самі ловлять женихів!

Марія-Луїза почервоніла, розцінивши ці слова, як натяк. Але очі Софії дивилися з такою простодушною відвертістю, що графиня заспокоїлась. “Вона надто дурна, щоб здогадатися!”

Самого Лерро, на превеликий жаль Генріха, вдома не було, і присутні могли тримати себе трохи вільніше. Обід пройшов у веселій, невимушеній розмові, і навіть завжди мовчазний Штенгель під кінець трохи пожвавішав і розговорився.

Те, що Штенгель після кожної страви вихваляв кулінарні таланти Софії, а також підтримав її в суперечці, занепокоїло графиню.

— Ви б знайшли їй жениха серед ваших знайомих офіцерів. Адже вона непогана і, як каже барон Штенгель, не бідна, — анітрохи не жартуючи, говорила графиня Генріху, повертаючись з ним з обіду.

От тоді в голові Генріха і виник план одружити Кубіса.

— Коли ваш план здійсниться, я обіцяю вам пост незмінного друга дому! — кокетуючи, промовила графиня.

— Боюсь, що Штенгель не затвердить мене на цій посаді.

— Треба, щоб він звикнув до думки, що ви невід’ємна частина мого посагу.

— Барон додержується досить патріархальних поглядів на родинне життя.

— Ось ви мені й допоможете його перевиховати. Він зіпсував собі смак, дивлячись на цю міщаночку! А Кубісу вона буде саме до пари, Софія його врівноважить. Я завтра ж поїду до неї, умовлю запросити Кубіса, розмалюю його так, що вона закохається в нього, ще не бачивши.

Другого дня вранці, зібравшись на прогулянку, графиня зайшла до Генріха і попередила:

— Даю вам на сьогодні відпустку, бо ви заважатимете нам з Софією. У нас буде інтимна жіноча розмова.

— А чи не занадто ви форсуєте події? — запитав Генріх.

— У мене правило: не відкладати на завтра того, що можна зробити сьогодні. Я чомусь певна, бароне: ваша наречена зробила непоправну помилку, не повинчавшись з вами відразу після заручин. Я б не поклалася на вашу вірність.

— Ви такої поганої про мене думки?

— Навпаки, хорошої. У якогось письменника я вчитала чудовий афоризм: сталість у поглядах, каже він, це ознака обмеженості. Підставте замість слова “сталість” слово “вірність”. Я певна, що ви знайдете якусь карооку італійку, і на згадку про заручини у вашої Лори — так, здається, її звать? — тільки й лишиться,

що подарований вами перстень... До речі, чому ви не носите свого?

— Десь закинув у чемодан...

— Бідна Лора! — розсміялася графиня.

У коридорі почулася швидка хода, хтось постукав у двері — і до кімнати швидко ввійшов веселий і збуджений Матіні. Побачивши графиню, він зникнув.

— Даруйте, я постукав, але... — розгублено перепросив він.

Графиня кивнула головою і вийшла.

— Як недобре це вийшло, я вскочив так раптово! Вона, здається, образилась?

— Її могли образити лише твої перепрошення, які підкреслили незручність становища... Та ну її до біса! Кажі краще, що з тобою? Ти просто сьєш весь.

— Ще б пак! Адже все скінчилося якнайкраще: акта про смерть Ментарочі складено, і головний прозектор його підписав. А сам Ментарочі, мабуть, уже далеко в горах.

Генріх свиснув.

— Як це сталося? Коли?

— Втік він удосвіта, а оформили опівдні. Правда, ще трохи раніше, ніж ти радив, але я скористався з щасливої нагоди: у прозектора було багато розтинів і він підписував документи, не дуже додивляючись до їх змісту... Але що з тобою? Ти невдоволений?

— Найгірше, що ти міг зробити, це відпустити Ментарочі зараз до партизанів!

— Але навіщо ж ми тоді брали його з СД? Для того, щоб випустити? Так?

— Я просив випустити Ментарочі, коли я скажу!

— Та яка різниця! Саме викопали братську могилу і ховали покійників...

— А завтра той провокатор, що вже раз виказав Ментарочі Міллеру, сповістить Лемке: Ментарочі, якого ви забрали, знову в горах, живий і здоровий! Лемке візьметься перевіряти, побачить акт про смерть під час операції...

— Боже, що я наробив! — Матіні зблід. — Який же я йолоп!

Генріх нервово закрокував по кімнаті. Матіні, охопивши голову руками, непорушно сидів на дивані, втупивши погляд у підлогу.

— Скажи точно, о якій годині ти його відпустив?

— Вдосвіта, годині о шостій. Я дав йому цивільний одяг, трохи грошей і пістолет...

— Знаєш, куди він пішов?

— Ні.

— Умовлялись про дальші зустрічі?

— Теж ні. Він потиснув руку... ми навіть поцілувалися, але жодного слова один одному не сказали.

Генріх знову заходив по кімнаті, на ходу кидаючи уривчасті фрази:

— Стан гірший, ніж ти гадаєш. У Лемке акт про смерть, а людина жива. Кубіс пошлеться, що ми його умовили. Я, ти і Лютц. Який висновок зробить Лемке? Що є якась організація сприяння партизанам. Адже нас троє...

— Я піду до Лемке і візьму всю провину на себе. Скажу, що недогледів, Ментарочі втік, а я, боячись відповідальності, рятуючи себе...

— Не кажи дурниць! Дочекатися, що війна ось-ось

скінчиться, і загинути через одну припущену необережність! Ми щось придумуємо, ми повинні щось придумати. Нема такого становища, з якого не було б виходу...

— Я тобі його запропонував. Це єдиний вихід, який у нас лишився.

— Ти коли-небудь бачив, як дрібне звірятко, загіпнотизоване поглядом змії, само йде їй у пащу? Ось твій вихід! А ми знайдемо, мусимо знайти щось таке... Стривай, стривай, дай мені трохи подумати... Знаєш, що? Йди зараз до Лютца і попередь його про все, а я тим часом спробую перевірити одну річ... Можливо, це і буде наш вихід! Тільки обіцяй — жодного кроку, не порадившись зі мною!

— Обіцяю!

— Я подзвоню до Лютца. А тепер не хочу гаяти часу. Чим скоріше ми на щось наважимося...

Матіні підвівся і попрямував до дверей, але на порозі зупинився і окинув Генріха сумним поглядом.

— Я так люблю тебе і Карла, і ось через мене...

— Коли хочеш, то у всьому винен я. Не продумав до найменших деталей нашого плану, не поговорив з цим Ментарочі, гадав, що встигну, і ось... Ну, та перепрошувати один одного будемо потім, а зараз... зараз іди!

Безнадійно махнувши рукою, Матіні вийшов.

Лишившись на самоті, Генріх міг спокійніше обміркувати план, який у нього почав зароджуватися ще під час розмови з Матіні.

Так, здається, це єдиний вихід! Адже діяти треба швидко, не гаючи часу. Саме час вирішує зараз успіх

справи. І те, що він не помилився в своїх здогадках... А що, коли помилився? Тоді треба винайти новий варіант. І винайти якнайскоріше. А щоб у цьому впевнитись...

Генріх натиснув на кнопку дзвоника і викликав Курта.

— Поклич Лідію і простеж, щоб сюди, поки ми будемо розмовляти, ніхто не заходив. Навіть ти.

Курт стривожено і запитливо глянув на Генріха, але, помітивши, що обер-лейтенант чимсь роздратований, не наважився ні про що запитати і мовчки вийшов.

За хвилину з'явилася Лідія.

— Ви кликали мене, синьйоре? Я вас слухаю! — голос дівчини звучав весело і привітно, як завжди, може, занадто спокійно для її жвавої вдачі.

— Сідайте, будь ласка, бо розмова у нас буде не коротка! — Генріх присунув дівчині стілець. — Ви не здогадуєтесь, про що я буду говорити?

— Ні, синьйоре! Але я сподіваюсь, що ви задоволені мною. — Лідія опустила вії, ховаючи трохи тривожний блиск очей.

— Я чув від Курта, що ви збираєтесь одружитися з ним?

Обличчя Лідії зашарілося.

— Ми домовились почекати кінця війни...

— Ви його любите?

— Коли дівчина дала згоду...

— А він вас?

— Любить! — не замислюючись, відповіла Лідія.

— Тоді я дуже шкодую, що так сталось... Я добре

ставлюся до Курта і хотів би, щоб його життя склалося щасливо, але...

— Ви хочете сказати, що йому не дозволять одружитися з італійською дівчиною? — з викликом запитала Лідія.

— Я хочу сказати, що ви з ним не поберестесь. Ніколи. І не тому, що хтось не дозволить, а тому... — Генріх спинився і продовжував, відрубуючи слово від слова, — тому, що зараз, після нашої розмови, я буду змушений вас заарештувати і відправити на допит!

Лідія здригнулась, як від несподіваного удару нагаєм. Чорні очі блиснули лихим вогнем.

— У вас для цього немає ніяких підстав. Усі ваші речі, здається, цілі. Я вже рік живу у графині, і за цей час у неї не пропало жодної дрібнички.

— Не прикидайтеся! Ви знаєте, що я маю на увазі.

— Я знаю лише те, що я нічим не завинила. Скривдити бідну дівчину, покоївку...

— Вдруге вам повторюю — не прикидайтеся!

— Але я ні в чому не винна!

— Це ви будете доводити на допиті в гестапо.

— А це хіба не допит?

У погляді дівчини Генріх побачив стільки зневаги до себе, що мимохіть в його голосі прорвалися нотки ніяковості!

— Я не працюю в гестапо і я не слідчий... — сказав він, ніби виправдовуючись. — Я лише хотів переконатися, чи справді ви винні в тому, в чому вас обвинувачують. Щоб знати, як мені поводитися з вами...

— Отже, ви маєте зараз вирішити, винна я чи не винна? — голос дівчини тремтів від обурення.

- Вирішувати це буде суд...
- Суд! Який?
- Той, що судитиме вас, що судив би Ментарочі, коли б він не втік...
- Він утік! — коли б щастя мало обличчя, воно скидалося б зараз на обличчя Лідії.
- Хіба ви його знали?
- Це мій батько!
- Так це ви оповістили його про приїзд наших парламентарів? Прочитавши записку, яку мав необережність передати вам Курт?
- Курт тут ні при чому!
- Це з'ясує гестапо!
- А він же на вас мало не молиться, він же казав...
- Мене не цікавить, що казав ваш співучасник!
- Курт нічого не знав!
- І це ви відкрили двері замку, впустили сюди вашого батька з партизанами, щоб вони взяли тут заложників!
- Лідія схопилася зі стільця і стояла перед Генріхом, виструнчившись у тому самозабутті гордої зневаги, гніву, зненависті, яке примушує людину забувати про власну небезпеку, кидати виклик сильнішому за неї.
- Я врятувала цим п'ятдесят ні в чому не винних людей! Адже ваші їх, напевне, розстріляли б у Палермо! Ну що ж, беріть, робіть зі мною, що хочете! Коли батько на волі, він однаково помститься...
- Його спіймали раз, спіймають і вдруге. За кожним його кроком стежить наш агент серед партизанів.
- Брехня! Серед гарібальдійців немає зрадників!

— Свята наївність! Гестапо відомий кожен крок ваших гарібальдійців.

— Вигадка, щоб залякати!

— І сьогодні, коли ваш батько радо розповідатиме, як йому пощастило втекти, наша людина дивитиметься на нього пильним поглядом з-під кошлатих брів, щоб зараз же...

— Боже мій, до чого тут брови? Я... я не розумію...

— До чого брови? Це я так, між іншим. Бо я вперше у житті побачив такі густі, широкі і кошлаті брови. Вони мене просто вразили.

— Не може бути!

— Ви не вірите, що бувають такі брови? Але ви матимете нагоду переконатися самі. Він часто буває в гестапо. А тепер його вже напевне викличуть для очної ставки...

Уперше за весь час на обличчі дівчини промайнув страх. Уся вона якось знітилася, очі з благанням дивилися на Генріха:

— Це ви вигадали про брови... Цього не може бути... Ви це навмисне кажете, щоб... — похитнувшись, дівчина сперлася на краєчок стола, помацала другою рукою позад себе, шукаючи стілець, і сіла, майже звалилася на нього.

Генріху стало невимовно шкода дівчини.

— Лідія! — сказав він лагідно і стиснув своїми руками її руки. — Вислухайте мене уважно. Вашого батька виказав агент гестапо, партизан з чорними кошлатими бровами. Я не знаю його прізвища, але добре запам'ятав зовнішність. Він був другим парламентаром партизанів.

— Дядько Віктор! — простогнала дівчина.

— Треба негайно попередити про це начальника загону і вашого батька. Але нікому більше жодного слова. Ви мене розумієте? Ви чуєте, що я кажу?

— Я зараз піду і... — дівчина раптом спинилася, перелякана думкою, що її хочуть загнати у пастку, простежити, куди вона йде, а потім...

— Я знаю, чого ви боїтесь... Але у мене нема часу вас переконувати. Треба поспішати, під загрозою не тільки ваш батько, а й той, хто його випустив, — лікар Матіні...

— Я вам довіряю... Я йду, — Лідія попрямувала до дверей.

— Заждіть! Коли я дізнаюся про те, чи пощастило вам попередити командира загону?

— Дуже швидко.

— Гаразд, я чекатиму. І просив би вас не говорити Курту про нашу розмову. Він хороший хлопець, але людина, не обізнана з конспірацією, та й в політиці теж, здається, не розуміється.

Лідія швидко вибігла.

Коли спало напруження, Генріх відчув, як стомила його сцена, яка щойно відбулась, і взагалі події сьогоденішнього ранку. І це саме тепер, коли приїзд Лемке вимагав від нього особливої обережності! Звичайно, Лемке приїхав сюди з відома Бертгольда і, можливо, виконуватиме при ньому ті ж функції, що і Міллер.

Генріх знову перечитав листа, одержаного вчора ввечері від Бертгольда, точніше, ті рядки, що стосуються нового начальника служби СД: “Чи зустрічався ти вже з Лемке? По-моєму, він непоганий товариш.

Тобі варто було б з ним заприятелювати. Дізнавшись, що ти в Кастель ла Фонте, він висловив задоволення з цього приводу”.

Висловив задоволення, а проте й досі не прийшов з візитом, як то годилося б! Що ж, Генріх не піде до нього перший. Треба поставити себе так, щоб Лемке запобігав перед ним. Тоді він інстинктивно знайшов правильну лінію поведінки з цим загонистим гестапівцем. На зухвалість відповідати ще більшою зухвалістю, на гонор — ще більшим гонором.

Генерал у від’їзді, і сьогодні можна не йти до штабу. Але бідний Лютц, мабуть, хвилюється. І Матіні теж. Треба їм подзвонити і заспокоїти. Але що він може сказати? Що, коли Лідія не встигне попередити гарібальдійців? Вона обіцяла повернутися швидко. Можливо, у неї є якісь зв’язки тут, у містечку. Отже, залишається одне — чекати.

Години чекання тягнуться нестерпно довго. Генріх не наважується запитати Курта, чи повернулась Лідія. Очевидно, ні. Бо Курт нервує, все падає в нього з рук, коли він накривав на стіл, готуючись до обіду. Генріх уважно студіює книжку з іхтіології і вдає, що не помічає спроб Курта зав’язати розмову.

Коли почало сутеніти, Генріх не витримав і подзвонив Лютцу. “Так, все гаразд, можна спати спокійно, завтра вранці про все розповім”.

Марія-Луїза вже давно повернулася з прогулянки. Вона грає на піаніно. Звуки якогось бравурного мотиву лунко розкочуються в порожніх кімнатах замку. Очевидно, вона в чудовому настрої. Треба до неї зайти. Дізнатися, чим закінчилась її розмова з Софією.

Вечір Генріх проводить на половині Марії-Луїзи у товаристві Штенгеля, графа Рамоні і самої господині. Лідії не видно. Графиня сама подає чай.

— Уявіть, моя покоївка раптом зникла — у неї хтось захворів, і вона відпросилася у графа на цілий день! — скаржиться Марія-Луїза.

Так, Лідія ще не повернулася! Тепер вона не повернеться вже до ранку. Бо після дев'ятої почалася комендантська година. Отже, можна йти до себе і лягати.

Графиня не затримує Генріха. Але коли він підходить до неї, тихенько шепоче:

— У неділю ми з вами і вашим приятелем обідаємо у Лерро.

Майже цілий день нервового напруження вкрай стомив Генріха, і він з радістю подумав, що зараз засне і до ранку відсунуться всі його тривоги. Але вони обступили його ще щільніше, коли він роздягся і ліг у ліжко.

У цій історії з Ментарочі він знову поводив себе неприпустимо легковажно! Правда, йому конче треба було встановити зв'язки з партизанами. Але слід було чекати більш слушної нагоди. І дати загинути такій людині, як Ментарочі? Дати отому провокатору з кошлатими бровами вільно ходити по землі і зраджувати, виказувати чесних людей? Що ж, іноді треба затиснути своє серце. Хіба в нього є можливість врятувати кожного, хто потрапить у пазурі гестапівських катів? Йому наказано берегти себе. Віднині він пам'ятатиме тільки про це. Поки не одержить потрібних документів. А чи одержить він їх взагалі? Які можливості у нього є, щоб одержати? Тільки цей Лерро!

Погляд Генріха зупиняється на карті Європи. При світлі нічника на ній можна відрізнити прапорці, що позначають лінію Східного фронту. Але Генріх знає карту напам'ять. Навіть з заплющеними очима він її бачить. Фронт підійшов до тих кордонів, звідки почався в 1941 році! Як давно, здається, це було! Невже минуло мало не три роки? Невже три! Але кожен такий рік можна зарахувати за десять!

Генріх день за днем пригадує події перших днів війни, своє прибуття у ворожий табір, усе, що встиг зробити за цей час. Навіть, коли йому не пощастить дожити до кінця війни, він помиратиме з спокійною совістю... А все-таки образливо було б померти саме зараз, коли все наближається до розв'язки. І не побачити Батьківщини! Чи розуміють ті люди, які ступають нині по рідній землі, як би тяжко їм не доводилось, яке то безмірне щастя бути серед своїх? Мабуть, не в повній мірі.

Пройшло вже мало не півроку, як від окупантів був визволений Київ. І там зараз рання весна. Дзюрчать перші струмочки. Дніпро незабаром скресне. З Володимирської гірки і з наддніпрянських круч можна буде охопити зором усю його весняну широчінь! По радіо передавали, що Київ дуже зруйновано. Можливо, нема і невеличкого будиночка на Боричевому узвозі!

Непомітно для самого себе Генріх заснув. Йому снилося, що він перепливає Дніпро, а швидка течія не дає доплисти до берега. Борючись з нею, він напружує всі сили, і золота смужка прибережного піску все наближається і наближається.

Він і прокинувся, засліплений цим золотистим сям-

вом. Сонячне проміння широкою смугою перетинало кімнату і падало йому просто на обличчя. У сусідній кімнаті готував сніданок Курт. Почувши, що Генріх одягається, він тихенько постукав у двері.

— Гер обер-лейтенант, ви будете їхати чи підете пішки?

Голос у Курта веселий, і обличчя теж сяє, як оцей день ранньої весни. Отже, Лідія повернулася!

Передчуття того, що все склалося на добре, у Генріха настільки сильне, що і його проймає радість.

— Лідія нічого мені не переказувала?

— Вона просила сказати вам, що дуже дякує синьйору Матіні за добрі ліки. Вона двічі приходила, але не дочекалася — графиня її кудись послала.

Нашвидку поснідавши, Генріх пішов у Капель ла Фонте. Весна! От і прийшла весна! На сонці вже зовсім тепло. Навіть приємно, що легенький вітрець трохи холодить обличчя. А може, воно палає так не від дотиків сонячного проміння, а від радісного збудження? Так хочеться швидше побачити Лютца і Матіні, сказати їм, що все гаразд.

Генріх прискорив ходу. Біля приміщення служби СД стоїть гурт солдатів. Крізь огорожу видно, що у дворі солдатів теж багато. Що це, Лемке робить огляд своїх опричників? Он маячить його довга постать. А поруч Кубіс. Треба відвернутись, щоб не помітив. Зробити заклопотаний вигляд і швидко пройти, ніби він поспішав до штабу.

Коли Генріх уже поминув приміщення СД, ззаду почулося важке гупання солдатських чобіт.

— Гер обер-лейтенант!

Генріх неохоче зупинився. До нього підбіг ротен-фюрер.

— Гер Лемке просить вас зайти до нього!

— Скажи, що я дуже поспішаю і, на жаль, не можу виконати його прохання.

У кімнаті Лютца вікно розкрито навстіж. Отже, він дома. Генріх швидко піднявся на другий поверх.

— Ти знаєш про пригоду цієї ночі? — не вітаючись, запитав його Лютц.

— Анічогісінько.

— Сьогодні в парку, за приміщенням служби СД, знайдено забитого з написом на грудях: “Так буде кожному зрадникові Італії”.

— Ти його бачив?

— Посилав денщика. Каже: чорнявий, кремезний, з широкими бровами.

— А Матіні знає про це?

— Забитого відвезли до моргу при госпіталі.

* * *

Альфредо Лерро дуже задоволений своїм співрозмовником. Він не пам’ятає, коли востаннє розмовляв з такою охотою і цікавістю, як сьогодні з цим молодим німецьким офіцером. Просто дивно, що цей обер-лейтенант так обізнаний з іхтіологією. Таких знань в жодному інституті не набувають. Треба кохатись у рибальстві, багато читати, любити природу і бути дуже спостережливим, щоб так добре вивчити все, що стосується поведінки різних риб, умов їх розмноження, прийомів лову. Це не просто практик, що тільки смикає рибу, не замислюючись над тим, який цікавий і мало ще відомий нам світ ховається на дні

великих і маленьких водоймищ. Взяти хоча б його розповідь про те, як саме ці осетри допомагають самицям перепливати пороги, коли ті піднімаються вверх по ріці, шукаючи затишних місць, щоб віднереститися. А кілька історій про страшного хижака рік Південної Америки — маленьку піраю, яку прозвали річковою гієною. Згряя цих, з дозволу сказати, “рибок” з’їла бика, що перепливав річку завширшки у тридцять-сорок кроків! У річці, де водиться пірая, небезпечно навіть мити руки!

Наука про риб — давня пристрасть Лерро. До війни він передплачував іхтіологічні журнали багатьох країн, збирав усі відомі йому твори з іхтіології і рибальства і може з гордістю сказати, що його бібліотека у цих питаннях одна з найкращих, які він знає.

Лерро витягує одну книжку за одною, обережно, як велику дорогоцінність, витирає їх, хоч і так на них нема ні порошинки, і простягає своєму гостеві. О, він певен, що така людина, як Гольдрінг, зуміє оцінити його зусилля по збиранню бібліотеки! Тим більше, що барон знає кілька європейських мов і може вільно читати більшість цих книжок. Шкода, що слабкі його знання з англійської: у Лерро є кілька дуже цікавих книжок авторів англійців. Зате барон дуже добре знає російську мову, а Лерро ні. Він би охоче скористався з пропозиції барона брати у нього уроки, щоб поповнити цю прогалину у своїй освіті, але, на жаль, не має вільного часу. З ранку до пізнього вечора він на заводі, де виготовляють ним-таки винайдений прилад. Шкода, що він не може розповісти гостеві про суть свого винаходу, але хай гер Гольдрінг повірить йому на слово —

останніх два роки робота забирає у нього всі сили. Він навіть не радий, що винайшов цей прилад, хай йому біс! Так живучи, можна здичавіти. У нього зовсім немає особистого життя. Зовсім! Він часом навіть ночує на заводі і свою єдину доньку бачить лише кілька разів на тиждень... Правда, він має деякі переваги. По-перше, він не на фронті. Його добре, навіть дуже добре забезпечили, до нього ставляться з повагою. А проте у всій Європі, мабуть, нема людини, яка б так мріяла про закінчення війни, як він, Альфредо Лерро!

Адже він по суті — в'язень. На роботу їздить під вартою і повертається так само, біля його будинку день і ніч ходять два автоматники. От коли б він вийшов зараз з бароном на вулицю, щоб просто пройтися, за ним обов'язково ув'язалася б охорона, хоче він цього чи не хоче. Може, це викличе посмішку в барона, але він мусить признатися, що й удівцем лишився через брак часу. Для того щоб знайти собі пару, треба десь бувати, зав'язувати нові знайомства, нарешті, просто читати нові книжки, журнали й газети, щоб бути цікавим співрозмовником. А він позбавлений змоги навіть виспатися як слід!

Це барон став причиною того, що Штенгель запросив сьогодні ціле товариство: самого фон Гольдрінга, графиню і цього офіцера з таким симпатичним обличчям... як його... він уже й забув його ім'я... Кубіса!

Генріх співчутливо вислуховує скарги Альфредо Лерро, не перериваючи його запитаннями, лише інколи вставляє репліку. Так, він добре розуміє, як то важко опинитися в умовах штучної самотності людині з такими широкими інтересами... Він і сам дуже від-

чуває брак справді культурного товариства... Те, що йому пощастило познайомитися з синьйором Лерро, він вважає виключно щасливою нагодою хоч іноді відвести душу в цікавій розмові... О, він з радістю пристає до пропозиції збиратися отак, як сьогодні, щонеділі, тільки боїться, що це буде обтяжливо для господині. Ну, коли синьйор Лерро наполягає, що ж, він згоден! Тільки з умовою, щоб це не завдавало зайвого клопоту синьйорині Софії. До речі, вона чудово готує рибні страви. Найближчої неділі вони вдвох варять російську юшку з риби і всіх частують. Це буде чудесно!

Генріх прощається з Лерро і просить передати іншим гостям, коли ті повернуться з прогулянки, що в нього трохи розболілася голова і він вирішив пройтися.

Фу, нарешті він може забути про форель, осетрів, піраю... До біса все-таки цих клятих риб на світі! Його знань з іхтіології вистачить ще на кілька розмов, а потім знов читай, бо на звичайних “рибальських історіях” з цим диваком не вийдеш, треба показувати свою ерудицію. І навіть знання кулінара. Ну, на якого диявола він сам згадав про російську юшку з риби? Тепер доведеться варити, хоч він не має жодного уявлення, як це робиться! Доведеться десь розшукати кухарську книгу і самому скласти якийсь рецепт, скомпонувавши його з кількох там поданих.

А проте добре, що в інженера є ця пристрасть. На ґрунті спільних інтересів вони швидше здружаться. Кубіс Кубісом, але крім одного плану треба скласти і другий. Завдання надто важливе, і виконання його треба форсувати. Зведення з Східного фронту стають

для гітлерівців все більш невтішними і подаються з запізненням на два-три дні проти радянських повідомлень. Так було, наприклад, з повідомленням про Корсунь-Шевченківську битву, в якому, до речі, втрати німецької армії були вдвоє применшені.

Ясна річ, що за таких умов гітлерівське командування всіяко форсуватиме виготовлення нової зброї.

Генріха вже кілька разів запитували, як посувається справа з виконанням дорученого йому завдання. Там знають, яке воно складне, але весь час підкреслюють, наскільки воно й важливе.

Сьогоднішній день, може, трохи наблизив його до мети. Безперечно наблизив! Адже перші кроки даються найважче...

А хто то йде назустріч? Невже Лемке? Так і є. Доведеться зустрітися. Можливо, навіть краще, що перша зустріч відбудеться на вулиці.

Лемке, побачивши Гольдрінга, прискорює ходу. Як все-таки важко звикнути до його обличчя, до цього немов ножем зрізаного підборіддя! Складається враження, що шия починається мало не біля рота, і тепер, коли майор привітно посміхається, це особливо потворно.

— Боже мій! Яка приємна зустріч! — вигукує Лемке, підходячи і ще здаля простягаючи обидві руки.

— Ви цю приємність могли б мати відразу по приїзді, — досить сухо відповідає Генріх. — Адже Бертгольд повідомив вас, що я тут. А розшукати мене не так уже важко.

— Я сподівався, що ви зробите це першим, як молодший чином.

— У цьому разі роль відіграє не звання, а вихованість.

— Ви образилися, бароне?

— Анітрохи. Просто після нашої зустрічі в Бонвілі мені здавалося, що наші відносини складуться зовсім інакше. Я навіть написав тоді Бертгольду, як шкодую, що таке приємне знайомство так скоро перервалося.

— Він мені говорив про це, і я дуже вдячний за добру характеристику, що ви мені тоді дали, незважаючи на кілька неприємних хвилин, які ви через мене пережили.

— Перед від'їздом сюди ви бачились з генералом, говорили про мене. Невже він мені нічого не переказував?

— Гер Бертгольд просив повідомити, що написав вам спеціального листа. І, звичайно, просив передати його найщиріші привітання.

— Листа я одержав, а ось привітання трохи запізнилися! Погодьтеся, що я маю всі підстави трохи ображатись?

— Справи, справи заїдають, бароне! Вдень і вночі на роботі...

— Навіть для телефонної розмови не можна було вибрати хвилинок?

— Але і ви відмовились зайти, коли я послав солдата вас запросити!

— І ви вважаєте, що це достойна форма запрошення?

— Я не надавав значення такій дрібниці, як форма запрошення. У питаннях етикету я, признатися, розуміюся мало. І, можливо, чийсь гонор...

— Це не гонор, а повага до самого себе!

— Бароне, та зрозумійте ж, — не з лихої волі так усе сталося! Зважте на те, що після Бонвіля я вскочив, як кажуть, з вогню та в полум'я. Думав відпочити, а вийшло...

— Невже в Бонвілі і досі неспокійно? Ви так рішуче взялися після вбивства Гартнера за слідство, і я думав, що макі відчують, нарешті, тверду руку. До речі, вбивцю Гартнера так і не знайдено?

— Поки тяглося слідство, макі висадили в повітря весь ресторан, і це остаточно заплутало сліди. Можливо, в приміщенні було закладено кілька мін уповільненої дії, і Гартнер — лише випадкова жертва... Взагалі, набридло це мені до біса! Не встиг приїхати сюди і відразу з головою занурився в ті ж таки справи, від яких гадав утекти. Така, видно, наша доля!

— Це правда, що біля будинку служби СД партизани забили якогось вашого агента?

— Після того вбито ще кількох. Просто не доберу, звідки ці кляті гарібальдійці про них дізнаються...

— Пробачте за нескромне, може, запитання: з своїми секретними співробітниками ви зустрічаєтеся в приміщенні служби СД?

— Боронь боже! Коли вербуємо — викликаємо до себе, але після того як агента вже завербовано... Для зустрічей з ними існує спеціальна квартира.

— Перший забитий агент знав цю квартиру?

— Так, Кубіс і Міллер з ним зустрічалися там досить часто. Це був один з найактивніших наших агентів серед гарібальдійців.

— За ним могли простежити, коли він ішов на явку,

і таким чином дізнатися про адресу квартири! Нарешті, він міг признатися, коли партизани його викрили.

Лемке зупинився, вражений простотою припущення.

— Дізнавшись про адресу цієї квартири, партизани простежили за тими, хто туди ходить. І відправили на той світ ще кількох агентів, яких Міллеру з таким трудом вдалося завербувати. Невже ні вам, ні Кубісу не спало на думку, що після вбивства першого агента явочну квартиру треба змінити?

Лемке зблід.

— Розумієте, його знайшли біля будинку служби СД, і якось випало з голови... Адже я тут ще так недовго...

— Та це ж звичайна азбука! Не треба знати місцевих умов, а просто логічно мислити... Коли б не мое хороше до вас ставлення, я б обов'язково написав Бертгольду про це, як про анекдот, який...

— Всі люди помиляються, бароне! І раптом кожному їх помилку... виносити на суд начальства...

— Я ж вам сказав, що не писатиму Бертгольду. Хоча, коли б не ви, я б навряд чи змовчав. Адже нині добре налагоджена агентурна сітка серед італійців нам потрібна, як повітря! Та, врешті-решт, і міркування родинного порядку. Бертгольд мене всиновив, він мій майбутній тесть, і його службові інтереси мені, цілком зрозуміло, близькі. Адже він відповідає за свою ділянку роботи перед фюрером! — Генріх сказав це так набундючено, що сам ледве не розсміявся.

Але Лемке було не до сміху. В штабі Північної групи, перед тим як він мав виїхати сюди, його вво-

дили в курс обстановки і особливо підкреслили, що створенню агентури серед місцевого населення штаб групи надає особливої ваги.

“Пам’ятайте, — говорив гер Лемке його безпосередній начальник, — тепер, коли на території Італії точиться війна, треба знати, чим дихає кожен італієць. Адже наші противники будуть серед них шукати собі і розвідників, і помічників!”

І після всіх цих попереджень він не зберіг навіть того, що придбав Міллер, провалив агентуру! Бажаючи познайомитися з кожним агентом особисто, він викликав протягом останніх днів мало не всіх, хто значився в списках!

— Бароне, може, заїдемо повечеряти! — несподівано запросив Лемке, коли вони порівнялися з рестораном.

Генріх посміхнувся. Він зрозумів, що переляканий Лемке хоче продовжити розмову за пляшкою вина.

— Я в ресторан не ходжу. Харчуюся в замку.

— Тоді, може, дозволите колись захопити пляшку-другу і завітати до вас?

— А коли зробите це зараз?

— Ні, зараз доведеться повернутися до себе на роботу, дати деякі розпорядження.

— Про явочну квартиру?

Відчувши іронію в голосі Генріха, Лемке почервонів, але втримався від гострої відповіді.

— Так, з цим треба поспішити. Дуже вдячний, що ви подали мені цю думку. І сподіваюся, що все лишиться між нами.

— Ми вже про це домовились...

Повернувшись додому, Генріх знайшов у себе в кабінеті Кубіса.

— Мусив супроводжувати графиню і вирішив вас зачекати, — пояснив він. — А даремно ви не поїхали з нами, вийшла чудесна прогулянка. І коли б мені не доводилося упадати за цією нудною, як заупокійна мяса, синьйориною...

— Це ви так про свою майбутню наречену?

— Слухайте, Генріх, я боюся, що не витримаю! І хто це сказав, що італійки сповнені вогню, грації, такої любові серцю мужчини грайливості? Та вона прісна, як...

— Зате має непоганий посаг...

— Це та якість, що може зробити кожную жінку чарівною... А в чому ж він полягає?

— Точно я ще не знаю. Але синьйор Лерро мені натякнув, що він дуже добре забезпечений.

— Ну, чорт з нею! Заради забезпеченого тестя варто позалицятися. Сподіваюся, він не скривдить своєї донечки. Але ж нудно, до чого нудно, якби ви знали, Генріх! Як по-вашому, довго це має тягтися?

— Це залежить від враження, яке ви справили, і від вашої поведінки. Сподіваюся, мені не доведеться вас повчати, як себе тримати і що робити? Покладаюся на ваш досвід у поводженні з жіноцтвом. Певен, що він чималий!

— Але не з таким сортом жінок! Я, знаєте, волів влаштуватися так, щоб мати якнайменше клопоту. Усі ці прелюдії... Навіть не уявляю, з чого тепер почати!

— З квітів. Це ж, можна сказати, класичний прийом! Від завтрашнього дня щоранку надсилайте квіти...

— Щоранку? Там я старцювати піду через самі букети! Та де я візьму на них грошей?

— На квіти дам я, тільки не вам, а вашому денщикові, бо ви однаково проп'єте. А мені, по щирості признаюся, субсидувати вас усе важче. Сім тисяч марок — чимала сума. І коли я не наполягаю на негайному їх поверненні, навіть позичаю ще, то роблю це лише тому...

— Зрозуміло! Ви зворушливо терплячі. А я буду зворушливо чесним. Як тільки одержу посаг, першим моїм рухом буде витягти сім тисяч марок і з низьким уклоном повернути вам. Доброчинність тріумфуватиме, розкаяний грішник впаде до ніг свого благодійника, публіка витягатиме носовички і витиратиме очі! А щоб тріумф добродетелі був ще разючішим, чи не збільшите ви вищезгадані сім тисяч ще на п'ятдесят марок? Згодьтеся, мені, як ніколи, потрібні тепер ліки, що підвищують тонус життя!

Одержавши п'ятдесят марок, Кубіс пішов, прокладаючи свою майбутню наречену і обставини, які всі повернулися проти нього.

А тимчасом Софія Лерро була дуже задоволена своїм новим знайомством і благословляла в душі Марію-Луїзу, яка пообіцяла влаштувати її майбутнє. Протягом цілого дня вона уважно придивлялася до красивого офіцера, якого графиня ладила їй за жениха. Він їй сподобався і зовнішністю, і веселою вдачею. Деякі його дотепи примушували її червоніти, але, порозмисливши, вона прийшла до висновку, що винна у цьому сама: провінціальне оточення звузило її погляди, тому й звичайна світська розмова часом здається їй ризикованою, інколи навіть непристойною.

Отже, Софія Лерро була задоволена сьогоднішньою неділею, так само як і Марія-Луїза, що мала змогу майже цілий день провести в товаристві Штенгеля і дечого досягти для здійснення своїх власних планів.

* * *

День двадцятого квітня щороку широко відзначався офіцерами німецької армії. Двадцятого квітня народився фюрер, і до цієї знаменної дати приурочувалося масове присвоєння нових звань офіцерському складові. Підвищення в чині само собою викликало збільшення окладу. Отже, цього дня чекали майже всі офіцери і зарані готувалися до відзначення такої важливої події.

Але в нинішньому 1944 році надії багатьох не справдилися. Підвищення одержали майже всі офіцери Східного фронту і есесівських частин, що стримували наступ англо-американських армій в Італії. Тилові ж частини, як дивізія генерала Еверса, цього разу майже не одержали нагород зовсім. З усього штабу дивізії у день народження фюрера відзначили лише кількох офіцерів, а серед них і барона фон Гольдрінга. Тепер Генріх з обер-лейтенанта перетворився на гауптмана. Еверс і Лютц підвищень у чині не одержали.

Кубіс несподівано для себе одержав чин майора, але тепер це його мало цікавило: полюючи за посагом Софії Лерро, він мріяв про тисячі і десятки тисяч марок, а не про якесь там мізерне збільшення окладу.

Справи його в цьому напрямі значно посунулися вперед: саме на двадцяте квітня були призначені заручини з Софією Лерро. Невдовзі передбачалося укладання шлюбного контракту, і Кубіс цього нетерп-

ляче чекав — нарешті він дізнається, що одержить за свої упадання біля цієї “дворняжки”, як називав Кубіс Софію у розмовах з Генріхом. Дозвіл від генерала на шлюб він одержав задалегідь.

Але якщо сама Софія так швидко дала згоду побратися з Кубісом, то її батько, Альфредо Лерро, довго вагався, приймати чи не приймати цього мало знайомого йому німецького офіцера в свою сім'ю. За останній місяць він так заприятелював з Генріхом, що не крився від нього із своїми ваганнями.

— Розумієте, що мене хвилює, — говорив Лерро за кілька днів перед заручинами. — Цей Кубіс справляє враження якоїсь непевної людини. Мені здається, що він ні до чого серйозно не ставиться, навіть ні над чим серйозно не замислюється. Потім у нього немає ніякої професії. Ну, що він робитиме, коли закінчиться війна?

Генріх намагався захистити свого протеже, висукував у нього все нові й нові позитивні якості, але позбавити Лерро сумнівів не міг.

— Дуже добре, що ви так дбаєте про інтереси свого друга, це достойно офіцера. Але погодьтеся, що він надто легковажний для сімейного життя. Я навіть не знаю, чи є в нього на рахунку бодай кілька тисяч лір, щоб купити Софії весільний подарунок.

— Мені здається, що є. Досі Пауль тратив досить широко, далеко більше, ніж одержував, як офіцер. Правда, познайомившись з вашою дочкою, він став значно ощаднішим, і мені здається, що то добрий знак. Стривайте, я, здається, колись бачив у нього і книжку з особистим рахунком. Звісно, мені незручно було по-

цікавитись, скільки він має, але ж не буде відкривати людина особистого рахунку для якоїсь дрібнички!

Не міг же Генріх сказати, що він сам відкрив цей рахунок, поклавши на нього три тисячі марок і взявши від Кубіса ще одну розписку.

Як не вагався Лерро, але він мусив поступитися перед Софією і дати свою згоду на шлюб. Правда, він обумовив, що вінчання відбудеться не раніше, як за три місяці після заручин.

— У мене є надія, що за цей час дочка краще впізнає цього Кубіса і сама розчарується, — признався Лерро Генріху. — Адже він ні риба ні м'ясо. Жодної пристрасті, навіть звичайних уподобань. Бовтається між небом і землею — і все. От ми з вами — нас цікавлять таємниці підводного царства, захоплює такий цікавий спорт, як рибальство. У інших пристрасть до колекціонування. Треті цікавляться садівництвом чи ще чимсь. І такі ось захоплення свідчать про якусь цілеспрямованість природи. А за чим вболіває ваш Кубіс, що його хвилює?

— Він завзятий філателіст! — навмання кинув Генріх.

— Справді? Це для мене новина. І, треба сказати, приємна. Хай хоч марки збирає, коли ні на що інше не здатний!

— О, під вашим впливом він поширить коло інтересів!

Того ж дня Генріх з'їздив у Палермо і купив Кубісу кілька альбомів з марками.

— О боже! — простогнав Кубіс. — Цього ще не вистачало!

— А проте вам доведеться проглянути ці альбоми.

Щоб ви могли відрізнити бодай французьку марку від німецької.

Кубіс люто глянув на Генріха, але заперечувати не наважився. Надто вже багато коштували щоденні букети, надто багато зусиль він витратив на залицяння до Софії, щоб тепер відступити.

Як же розлютився Кубіс, коли перед заручинами Альфредо Лерро подарував йому ще один великий альбом старих марок!

— Я йому колись у голову жбурну цей альбом! — з серцем лаявся Кубіс, показуючи Генріху подарунок, який він одержав від свого майбутнього тестя. — Та ви б хоч натякнули йому, що з усіх марок я люблю лише ті, що можна прирівняти до дзвінкої монети.

Та найбільше розчарування чекало на Кубіса приблизно за тиждень після заручин, коли приступили до обговорення шлюбного контракту.

— Пошили у дурні! — трагічно вигукнув він, вбігши до Генріха в кабінет, і впав у крісло.

— Та поясніть же, що сталося?

— Пошили у дурні! — повторив Кубіс і раптом накинувся на Генріха. — Це ви, ви у всьому винні! Торочили мені про посаг. А знаєте, що він дає в додачу до своєї донечки? Ферму на шістсот овець десь на швейцарському кордоні, будинок у Кастель ла Фонте — той, в якому він живе, і фруктовий магазин у Палермо!

— Вважаю, що посаг не такий вже поганий.

— Та на якого біса ті овечки потрібні! Я їх переріжу першого ж дня, як вони стануть моїми!

— І зробіте глупство. От не кричіть і давайте спокійно підрачуємо. Кажете, шістсот овець? Так... Курт,

дізнайся в Лідії, скільки коштує одна вівця. Еге ж, еге ж, звичайна вівця. Гадаю, що марок сто-сто двадцять.

— Та я за неї й марки не дам!

— Зате дадуть вам. Думаю, що близько сімдесяти тисяч марок ви за них можете взяти...

— Лідія каже, що хороша вівця коштує дві тисячі п'ятсот лір, — повідомив Курт.

Генріх свиснув і вражено глянув на Кубіса.

— От тобі й овечки! Переводячи на марки, вони коштують сто п'ятдесят тисяч.

— Звідки ви взяли? — Кубіс починав виявляти явну цікавість, схопив олівець і взявся сам підраховувати.

— А таки справді! О, мої любі овечки, як палко я вас починаю кохати!

— Додай тисяч сто за будинок і магазин. Вже вийде двісті п'ятдесят тисяч марок.

— Але мені потрібна готівка! Гроші! Лише я винен більш як десять тисяч марок! А він про гроші не сказав жодного слова!

— Я спробую делікатно розпитати.

У найближчі дні Генріх не міг вибратися до Лерро, отже, про посаг за Софією мови не було. А незабаром виявилось, що потреба в цьому відпала. В один з вечорів наречений і наречена з'явилися до Генріха з офіціальним візитом, і Кубіс, відвівши Генріха вбік, прошепотів йому на вухо, що у самої Софії на книжці зберігається щось близько двадцяти тисяч марок — лишки посагу її матері.

— Отже, двадцятого липня вінчання? — запитав Генріх Софію.

— Пауль наполягає, щоб раніше, але батько чомусь

не погоджується. Вплинули б ви на нього. Він вас так поважає.

Софія говорила правду — Альфредо Лерро просто закоханий був у молодого барона. Якщо в нього видавався вільний вечір, він обов'язково запрошував Генріха трохи посидіти і поговорити. Він казав, що такі розмови фільтрують йому мозок, забитий формулами, і залюбки говорив тепер про все, що могло відволікати його увагу від війни. Бо війна в його уявленні була лише боротьбою формул і технічних ідей, від зіткнення яких, правда, летіло таке скаля, як люди, але успіх боротьби вирішувала найбільш спритна і передова технічна думка, а не людські маси, спроможні лише коритися сильнішому. Єдина тема, якої завжди уникав Альфредо Лерро, був завод і все з ним пов'язане. Генріх теж не заводив про це розмови, щоб не викликати підозри інженера.

— Кінчиться війна, і я вам розповім цікаві речі, — пояснив одного разу Лерро. — А нині, — він зітхнув, — нині все це мені самому так набридло, що не хочеться й згадувати. Мозок — найблагородніша частка людини, він не терпить насильства. А мене кваплять, кваплять з усіх сил. Навіть коли я захворію, не дають полежати: додому приносять всілякі матеріали і примушують консультувати. А після того як я дещо вдосконалив, почали напосідати ще дужче. Тільки й чую: “Швидше! Швидше! Швидше!”

— Добре, що вам не доводиться працювати хоч дома вночі.

— По секрету признаюся, що іноді я працюю й дома, сам для себе. Як би інакше я міг дійти до думки... Втім це нецікаво. Тільки, дуже прошу, не скажіть якось

випадково про це Штенгелю. Коли він дізнається, що деякі матеріали я зберігаю у себе в сейфі, можуть виникнути серйозні неприємності.

Того вечора, вірніше ночі, Генріх довго не спав. Признання Альфредо Лерро викликали нові думки, нові плани.

Весілля і смерть

За кілька днів перед весіллям прибув наказ командування Північної групи: Кубіса призначили заступником Штенгеля по внутрішній охороні заводу.

На такий щасливий поворот подій для здійснення свого плану Генріх не сподівався. Як виявилось, спричинився до цього наказу Штенгель. Він довів командуванню, що коли вже Кубіс має породичатися з Лерро і переїхати до нього на квартиру, то він мусить бути причетним і до охорони заводу, і до охорони особи головного інженера. Тим більше, що сам Штенгель мусить залишити особняк Лерро, оскільки весь другий поверх тепер відводять для молодого подружжя.

Нове призначення Кубіса влаштувало всіх. Альфредо Лерро радів, що, нарешті, позбудеться опіки надто вже педантичного Штенгеля. Софія була щасливою з того, що її молодий чоловік, якого вона ревнувала до всіх жінок, працюватиме на очах у батька. Марія-Луїза сподівалася, що тепер, коли Штенгель житиме в замку, її власний роман з майором матиме такий успіх, що вона зможе незабаром змінити жалобу удови на весільне вбрання нареченої. Генріх розглядав нове призначення Кубіса, як новий шанс, що забезпечить здійснення його планів.

І лише Кубіс до зміни в своєму службовому становищі ставився цілком байдуже. Вій увійшов у роль майбутнього власника отари, магазину і будинку. Всі вечори вони просиджували тепер удвох з Софією, перевіряючи звіти управителя ферми і старшого прикажчика магазину, і тут вперше знайшли спільну мову: раділи з вдалих операцій з фруктами і продажем вовни, хвилювалися, коли виявляли якусь неточність у звітах чи знаходили підозрілий рахунок, вболівали за тим, що перевелися вірні й чесні слуги. Вони одночасно прийшли до висновку, що управитель ферми людина непевна, яку треба будь-що і якнайскоріше звільнити.

Кубіс мінявся буквально на очах усіх, хто його знав. Він ніколи не мав пфеніга за душею, не те що якогось майна, і тепер в ньому раптом прокинулася жадова власника, користолюбця. Він став менше пити. Спочатку з міркувань ощадливості, а далі — пройнятий свідомістю свого нового становища в суспільстві. І хоч не міг відмовитись від морфію, але силкувався зменшити щоденні дози, навіть радився з цього приводу з Матіні. Прагнучи впорядкувати свої справи, Кубіс забрав у Генріха свої численні розписки і замість них видав одну, причому визначив у ній і остаточний строк сплати боргу — 1 січня 1945 року. В газетах його цікавили не так відомості про зміни на фронтах, як коливання у бюлетенях валютного курсу. А в розмовах Кубіс вражав своєю обізнаністю з цінами на вовну, м'ясо, фрукти.

Коли раніше він хотів відсвяткувати весілля бучно — запросити мало не всіх штабних офіцерів, то тепер наполягав на дуже обмеженому колі гостей.

— Кубіс, ви стаєте скупим, — зауважив якимось Генріх.

— Я тепер переконаний, що щедрість — сестра бідності. Коли грошей мало, їх не цінуєш. Коли є капітал, його хочеться збільшити.

Софія була в захваті від того, як розумно планує їх життя Пауль, як обережно ставиться він до витрат, як уміє вгадувати її власні бажання з півслова. Взагалі між нею та її нареченим встановилося те взаєморозуміння, яке є запорукою щасливого шлюбу. Так, Кубіс, сам того не помічаючи, поволі змінював своє ставлення до Софії. Він уже не дивився на неї, як на непотрібний і обтяжливий додаток до посагу. Що ж, вона не вимагала від нього палкого кохання, була лагідною і рівною у поводженні, розсудливою господинею. Вона цілком погодилася з Кубісом, що для бучного весілля зараз не час, та й взагалі воно ні до чого: краще ті гроші, які асигнував для цієї мети батько, витратити на різні господарчі вдосконалення.

Отже, гостей на весіллі було мало. Софія запросила свою кухню з Палермо, Штенгеля і графиню. Пауль — генерала Еверса, Генріха, Лютца і Лемке.

Кубіс одержав відпустку на три дні, і негайно по обіді молоді збиралися виїхати до Палермо, погостювати у Софіїної тітки, спадкоємицею якої ніжна племінниця збиралася незабаром стати.

Але все обернулося інакше, ніж планувалося.

Коли всі зібралися за весільним столом і генерал Еверс, на правах найстаршого, проголосив перший тост, зовсім несподівано з'явився посланець від штабу дивізії.

— Дозвольте вручити, гер генерал, особисту телеграму.

Еверс рвучко підвівся і нетерпляче вихопив телеграму з рук посланця. Короткого погляду йому було досить, щоб ознайомитися з текстом. Якусь мить генерал постояв зовсім непорушно і раптом хитнувся. Лютц, що сидів поруч з ним за столом, ледве встиг підхопити і підтримати генерала за плечі.

— Накажете послати за лікарем? — стурбовано запитав він.

— Не треба. Зараз усе минеться... — якимсь чужим голосом вимовив Еверс і обвів усіх присутніх довгим поглядом, затримавши його на Лемке. — Вийду на балкон, і все минеться...

— Я винесу вам стільця, — запропонував Лемке.

— Не треба! — роздратовано кинув Еверс.

Вийшовши на балкон, генерал щільно причинив за собою двері.

— Певно, якась родинна неприємність, — прошепотіла графиня. — Може, щось з дружиною... Звідки телеграма, ви не звернули уваги?

— З Берліна, — відповів посланець з штабу. — Пробачте, що я приніс її сюди, але телеграма термінова, і я вважав...

— А дружина його в Дрездені, — не слухаючи виправдань, пояснила графиня присутнім.

— Можливо, — почав було Лемке...

На балконі пролунав постріл.

Усі кинулися до балконних дверей.

Еверс лежав долі, широко розкинувши руки. З скроні тоненькою цівочкою струмила кров.

Першим отямився Лемке. Нахилившись над генералом, він розігнув пальці його затиснутої в кулак лівої руки і обережно витяг з неї телеграму.

Через його плече Генріх уголос прочитав текст:

“Негайно виїжджай на курорт”. Підпису не було.

Блідий, як полотно, Лютц став навколішки і, притиснувши вухо до грудей свого начальника, слухав, чи б’ється ще серце. Серце генерала Еверса не билось.

— Що це може означати? — Лемке допитливо глянув на Генріха.

— Поки це означає лише одне — всі ми мусимо бути на своїх місцях. Отже... — Генріх уклонився Софії, що тремтіла, мов у пропасниці, вчепившись руками в плече Кубіса. — Пауль, ти лишайся біля дружини і заспокой її, а ми пішли...

— До приходу лікаря і начальника штабу не чіпайте нічого, — наказав Лемке. — Я теж зараз повернуся.

Офіцери вийшли. Лемке відразу звернув до штабу СД, і Генріх з Лютцем лишилися наодинці.

Обидва були приголомшені тим, що сталося.

— Що ти про все це думаєш, Генріх?

— Нічого хорошого це не віщує. Мені здається... Стривай, чого це біжить черговий штабу?

Від дверей штабу назустріч їм, справді, поспішав черговий, тремтячими руками на бігу застібаючи мундир.

— Гер гауптман, гер гауптман! — Черговий спинився, відсапуючись, губи його тремтіли. — Оберст Кунст застрелився у себе в кабінеті!

— Він одержав телеграму з Берліна? — запитав Генріх.

— За п'ять хвилин до пострілу.

— Йому радили поїхати на курорт?

— Так точно! І навіть негайно!

— Негайно подзвоніть про це Лемке. Він зараз у себе. І до його приїзду до кабінету нікого не пускайте.

Черговий побіг назад у штаб. За ним поволі піднялися на другий поверх Лютц з Генріхом.

— Ну, а тепер що ти скажеш? Я настільки нічого не розумію, що мені здається, ніби все це побачив уві сні. — Вигляд у Лютца був приголомшений.

— Скидається на змову... А включи-но радіо!

Але радіо, як завжди в цей час, передавало бравурні марші.

— Може, тобі слід доповісти в штаб командування? — запитав Генріх.

Лютц підійшов до телефону і хотів уже назвати умовний номер, як убіг захеканий Лемке.

— Де Кунст?

— Я наказав нікого не пускати в кабінет до вашого приходу.

— Але що, що все це може означати?

— З таким саме запитанням я хотів звернутися до вас.

Усе з'ясувалося лише надвечір, коли в Кастель ла Фонте прибув спеціальний літак з Берліна. Уповноважений Гімлера прилетів з наказом заарештувати Еверса і Кунста і приставити обох заарештованих у штаб-квартиру.

Командир дивізії, генерал-лейтенант Еверс, і начальник штабу дивізії, оберст Кунст, обвинувачувалися

в тому, що вони брали участь у змові проти фюрера і були причетні до замаху на його особу.

Невдоволення фюрером, що виникло внаслідок поразки на берегах Волги і весь час зростало в міру того, як німецька армія зазнавала нових і нових невдач, справді породило організацію змовників. Вони ставили собі за мету ліквідувати Гітлера і висунути замість нього іншу фігуру, сприйнятну для англо-американців, щоб укласти з ними сепаратний мир, який дав би Німеччині можливість вести війну лише на Східному фронті.

Шостого червня англо-американці висадилися на французькому березі Ла-Маншу і відкрили другий фронт. Це примусило змовників вдатися до рішучих дій — 20 липня 1944 року стався замах на Гітлера.

Але бомба, хоч і вибухнула у визначеному місці і в призначений час, лише контузила фюрера. Верхівку змовницької організації відразу ж було викрито, і тепер Гімmlер прагнув якнайшвидше захопити усіх учасників змови і причетних до неї офіцерів вищого командного складу. У списку державних злочинців, що мав близько двох тисяч прізвищ, стояли прізвища генерала Еверса і оберста Кунста.

Замах на фюрера посилив вплив і значення каральних органів і в армії, і серед населення. Тривали арешти — кожен офіцер počував себе досить непевно.

От чому телеграма, в якій барону фон Гольдрінгу пропонувалося негайно прибути до штабу командування Північної групи, схвилювала не лише самого Генріха, а й його друзів — Лютца і Матіні. Серед генералів, уже закатованих у гестапо, були Денус і Гундер, а Генріх не приховував від друзів, що в свій

час, з доручення Еверса, він двічі відвідав Гундера в його особняку в Парижі. Отже, цей виклик до штабу командування міг означати і те, що фон Гольдрінга будуть допитувати про зв'язки Еверса з іншими генералами. Нічого хорошого цей допит, звісно, не обіцяв.

Дізнавшись про виклик, Лемке підозріло глянув на Генріха, і в очах його блиснули зловтішні вогники. Коли б його воля, він би, не замислившись, заарештував цього гонористого барона, адже недурно сам його названий батько просив за ним наглядати! Але на такий серйозний крок він усе ж не наважився. Хай вирішує Бертгольд! Або в штабі командування. Лемке був певен, що виклик до штабу добром для Гольдрінга не скінчиться.

Генріх дуже добре зрозумів значення погляду Лемке. І занепокоєння його зросло ще більше.

Воно не зменшилося і по приїзді до штабу командування. Нічого не пояснивши, там йому заявили, що він мусить з'явитися до беціркскоменданта* фон Кронне.

Беціркскомендатура? Генріх відчув, як серце його тоскно стислося. Думка про захований під манжетом мундира маленький браунінг промайнула, мов блискавка. Тільки б не прогавити час! А може, все обійдеться, як колись у кабінеті Лемке? Насамперед ні тіні тривоги в погляді, жестах, поведінці. Це добре, що комендатура міститься за кілька кварталів від штабу. У нього буде час усе продумати.

Оберст фон Кронне прийняв його в своєму розкішному кабінеті, з вікон якого відкривався чудовий

* Головний військовий комендант.

гірський краєвид. Напівпідвівшись у кріслі, оберст досить недбало кивнув головою і запросив Генріха сісти. Оця зверхність у поводженні, підкреслена підтягнутість постаті, вправність і чіткість усіх рухів були добре знайомі Генріху. Він відразу пізнав у молодому тридцятип'ятирічному офіцері представника старовинного юнкерського роду.

— А я от сиджу і милуюся краєвидом, — несподівано сказав фон Кронне. — Він мене заспокоює і породжує ясність в думках. Як хороша картина, що висить на стіні.

— Вам, гер оберст, треба приїхати в Кастель ла Фонте і побачити Гранд-Парадіссо під час заходу сонця. Вона домінує над усім і всьому дає своє забарвлення.

— О, я бачу, ви розумієтеся на таких речах! — кинув Кронне, оглядаючи Генріха з голови до ніг. — Вас інформували, навіщо викликали сюди?

— Ні, просто наказали з'явитися до вас. Про причини я навіть не здогадуюсь.

— Так от що, гер гауптман: після тих подій, що сталися днями в Берліні, командування вирішило покинути всі церемонії з цими італійцями і завести в північній Італії суворий окупаційний режим. Зараз ми запроваджуємо такий захід, як організація військових комендатур, яким підкорятимуться всі муніципалітети. Комендантом Кастель ла Фонте і всього прилеглого району призначаємо вас.

Генріх відчув, як у нього відлягло від серця.

— Ви, бароне, звичайно, розумієте, що таке призначення — вияв найбільшої до вас довіри. Ви мусите виправдати її бездоганним виконанням своїх

обов'язків, вірною службою фюреру і фатерлянду. — Світло-сірі великі очі Кронне пильно дивилися на Гольдрінга.

— Мундир офіцера зобов'язує мене бездоганно виконувати свої обов'язки, який би пост я не посідав. Але цей вияв довіри я цінуватиму особливо високо...

— Ми на це сподіваємось! Вам знайомий район, де ви будете комендантом?

— Обов'язки офіцера для доручень досить широкі, і мені довелося побувати майже у всіх населених пунктах, де стоять підрозділи нашої дивізії. Так що, смію сказати, я знаю цей район.

— Тим краще. Віднині ви — повновладний його господар і цілком відповідаєте за порядок у ньому. Зважте: по території вашого району проходить дуже важлива для фронту залізниця і автострада. Крім того, у вашому районі розташований надзвичайно важливий військовий об'єкт. І залізниця, і тим паче завод охороняються спеціальними загонами військ СС. Але вам доведеться тримати досить тісний контакт з командирами цих загонів. У вашому ж безпосередньому розпорядженні буде рота гірських егерів, командир якої буде вашим заступником, рота чорносорочечників.

Генріх скривився.

— Ця рота складається з перевірених солдатів, і на неї можна цілком покластися... Крім цього, даємо вам два взводи парашутистів. Знаю, сили замалі для такого району, як ваш, але нічого не поробиш... У випадках крайньої скрути можете звертатися по допомогу до підрозділів дивізії та до майора Штенгеля. Але підкреслюю — це тільки в крайніх випадках. У вашому

районі діє бригада гарібальдійців і кілька дрібніших загонів різних політичних напрямів. Головні зусилля спрямуйте проти гарібальдійців, як проти найбільшої для нас небезпеки. Боротьба з ними мусить бути повсякденною і нещадною... Сподіваюсь, що зможу допомогти вам порадами, вказівками, але на допомогу живою силою не розраховуйте. От, здається, і все. Ага, ще одне. Вам треба негайно підшукати хороше приміщення, добре його умеблювати. Не ставтесь до цього, як до другорядної справи. Ті, хто звертатимуться до вас, повинні відчувати повагу до нової установи. Загалом вважаю доцільним нагадати вам слова великого Гете: "Всіляка зовнішня пристойність має свої внутрішні виправдання". Штат ви мусите підібрати собі самі, але пильнуйте, щоб не проліз гарібальдійський агент. Вони, напевне, намагатимуться це зробити. Я незабаром приїду до Кастель ла Фонте і хотів би, щоб до цього часу всі організаційні справи було закінчено... У вас є запитання?

— Зараз немає, але вони безперечно виникнуть. Я просив би дозволу звертатися до вас у разі потреби.

— Робіть це коли завгодно, але уникайте телефонних розмов. Особистий контакт куди надійніший.

— На жаль, за даної ситуації це так...

Нове призначення приємно здивувало Генріха. Як комендант, він відповідав тепер за стан усього району, в тому числі і за розташовані в ньому об'єкти, і це значно наближало до охорони заводу, навколо якого снували всі його помисли і бажання. Генріх справедливо вважав, що це призначення не обійшлося без втручання

майбутнього тестя. Бертгольд і справді вважав за краще забрати Генріха з штабу дивізії, якою так довго командував крамольний генерал. Правда, він помер, але міг лишити після себе нездорове оточення.

Але найбільше зрадів новому призначенню Генріха Матіні.

— Це ж просто чудово! — вигукнув він, коли Генріх розповів йому про наслідки своєї поїздки до штабу командування. — Тепер я певен, що в нашому районі не буде масових розправ над беззахисним населенням, що провадяться по всій північній Італії!

Але нове призначення викликало і нові ускладнення. Відповідати за спокій у районі — означало боротися з тими, хто цей спокій порушує. А спокій з погляду окупантів означав беззастережну покору населення гітлерівцям, які розглядали кожного італійця як потенціального ворога. Розуміння спокою в італійського населення і в окупантів були надто різні, щоб їх безболісно можна було примирити.

Генріх розумів, що коли від самого початку він не встановить якогось, хай мовчазного, контакту з місцевим населенням, це неодмінно приведе до великих ускладнень між ним і жителями підлеглого йому району.

Другого дня ранком, коли Лідія прийшла приборати кімнати, Генріх звернувся до неї з несподіваним запитанням.

— Ви німецьку мову добре знаєте?

— Краще французьку.

— Але ви розумієте, коли я розмовляю з вами німецькою мовою.

— Все. Але говорити мені трохи важко.

— Не велике лихо, навчитесь! А що б ви відповіли на мою пропозицію перейти на іншу роботу?

— Я не розумію... На яку саме?

— У Кастель ла Фонте організується військова комендатура. Мене призначено комендантом. Я італійську мову знаю погано. Але в комендатурі є посада перекладача. Я хотів би, щоб ви згоднісь її посісти...

Пропозиція Генріха була надто несподіваною для дівчини. Вона завагалася.

— А не буде пізно, коли я відповім вам завтра? Так відразу я вирішити не можу. Подумаю...

Генріх на те й розраховував: Лідії не стільки треба подумати, скільки порадитись. І через це охоче погодився почекати день-два і не квапити її з відповіддю.

* * *

Кубіс з головою поринув у влаштування свого добробуту. Його задовольняла квартира з шести кімнат, затишно умебльована і прикрашена, сніданки, обіди й вечері, якими частувала його молода дружина. Тим більше, що подружжю вони нічого не коштували — всі витрати по господарству Лерро взяв на себе, і Кубіс майже не витрачав своєї офіцерської платні. А проте Кубіс хвилювався і не бачив свого майбутнього в такому рожевому світлі, як раніш.

Генріх не помилився, коли оцінив посаг Софії у двісті п'ятдесят тисяч марок. Але Кубіс лише згодом збагнув, що ціни на вівці високі лише тому, що тепер війна, коли всі продукти харчування, а особливо м'ясо, коштують так багато. Він уже обізнався з довоєнними цінами на м'ясо і вовну і прийшов до висновку, що за

нормальних, мирних умов посаг його дружини зменшиться мало не втриє. Це його так рознервувало і приголомшило, що він вирішив порадитися з Генріхом, чи не ліквідувати їм з Софією ферму тепер.

— Розумієте, Генріх, я просто хвилююся за майбутнє. Зараз, поки ще живий тесть, усе йде гаразд. Він добре заробляє і не рахується з витратами на господарство. Але він уже не молодий, часто хворіє. Не виключена можливість, що я скоро стану повновладним господарем його спадщини, і це не тільки не покращить мій стан, а ще погіршить. — Кубіс змінив навіть манеру говорити, кожне його слово тепер дихало апломбом завбачливої людини.

— А знаєте, я вже сам про це думав, — признався Генріх.

— Дуже зворушливо з вашого боку!

— Адже я трохи винен у зміні вашого сімейного становища і почуваю перед вами... ну, як вам сказати... моральну відповідальність чи що. Можливо, ви маєте підставу турбуватися за майбутнє.

— А коли продати все нерухоме майно і вкласти гроші у якесь прибуткове підприємство? Або у якісь цінності?

— Як вам сказати? Треба бути великим знавцем таких справ, щоб не помилитися і не дати себе ошукати.

— Після закінчення війни ми могли б відкрити з Альфредо Лерро...

— Зачекайте хвилинку — я вас перерву. Мені хочеться задати вам одне запитання. І не як зятеві Альфредо Лерро, а як старому і кваліфікованому співро-

бітникові гестапо. Як ви гадаєте, що станеться з вашим тестем напередодні закінчення війни, якщо Німеччина, боронь боже, її програє?

— Вона вже її програла!.. Але я не розумію запитання.

— Не треба бути дуже догадливою людиною, щоб зрозуміти — Альфредо Лерро працює не на заводі, що виготовляє жіночі парасольки чи дитячі іграшки.

— Він винайшов...

— Не треба, не треба! Не хочу знати таємниць, яких мені не належить знати!.. Але я певен: коли його особою так цікавляться і так його охороняють, то діяльність Альфредо Лерро має якесь відношення до тої нової зброї, про яку так багато пишуть...

— Ви вгадали.

— Слухайте, Пауль! Не ставте мене в дурне становище. Я волію триматися від державних таємниць подалі і через це не чув, що ви мені сказали. Забув про це! Я висловлюю лише логічні припущення...

— Пробачте. Мовчу, як риба.

— Що б ви зробили, скажімо, як керівник гестапо, коли б знали, що Німеччина програла війну і до рук її ворогів, до рук переможців, потраплять всі здобутки німецької воєнної технічної думки?

— Я? Я знищив би все найцінніше... ну, і загалом подбав би, щоб ніщо не потрапило до рук ворогів.

— Абсолютно логічно! Так зробив би кожен розумний працівник гестапо. А що б ви зробили з самим автором такого важливого винаходу в галузі воєнної техніки?.. Адже сьогодні цей автор служить фюреру, а завтра може спокуситись на долари чи фунти стерлін-

гів, навіть на російські карбованці. Що б ви зробили з винахідником, як керівник гестапо?

Пауль Кубіс повільно, не відриваючи погляду від обличчя свого співрозмовника, всім корпусом подався вперед.

— Ви певні, що...

— Припущення — ще не цілковита впевненість...

Ми з вами даємо один одному урок логічного мислення. І тільки. Втім, до біса цю розмову, вона, я бачу, вас схвилювала. Давайте про щось інше!

— О, ні, ні! Це саме та розмова, яка... Раз уже почали, кажіть до кінця! То що ж мені робити, по-вашому?

— У таких речах важко радити... Кожен поводить себе по-своєму, Пауль.

— Але що б ви зробили на моєму місці?

— Що я зробив би?.. Дайте подумати! — Генріх кілька разів пройшовся по кімнаті. — Я готувався б до найгіршого.

— А саме?

— Геніальний винахід Альфредо Лерро не повинен загинути для науки! І ви відповідаєте за нього перед прийдешніми поколіннями. Навіть коли б загинув чи помер від хвороби сам Лерро, ви мусите зберегти його винахід.

— Але я розуміюся в техніці не більше, ніж у філателії, щоб вона загинула!

— Що ви не розумієтесь у техніці, я знаю... Але це не так уже й страшно. Адже ваш тесть не тримає свого винаходу в голові. Є формули, є креслення...

— Він їх нікому не довіряє...

— І абсолютно правильно робить! Але з них, навіть потай від нього, можна зробити фотокопії. В ім'я майбутнього!.. Ну, а коли, скажімо, станеться так, що завод не встигнуть знищити і креслення теж... і вони потраплять до рук якоїсь держави... У вас тоді, як компенсація за турботу про долю важливого винаходу, залишиться можливість продати ці фотокопії іншій державі... А це ж не жарт! Після цього вас навряд чи хвилюватимуть ціни на вовну і м'ясо. Така мізерія у порівнянні з тим, що ви одержите! Та й вашу службу в гестапо вам не зарахують — просто закриють на це очі.

Генріх замовк і налив з графіна склянку води. Маленькими ковтками відпиваючи воду, він з-під руки раз у раз позирав на Кубіса. Той сидів замислений і зосереджений.

Хто міг здогадатись, які думки снували зараз в голові Пауля Кубіса? Адже він пройшов уже через багато перероджень! Недоучений падре, він став потім розвідником, щоб згодом втратити будь-який інтерес і до цієї професії і полонитися мрією про спокійне життя коли не бюргера, то рантьє. Може, його душа народжувалася тепер учетверте.

У Лемке виникають підозри

Хоч Лемке був першим, хто привітав Гольдрінга в його новому, добре умебльованому кабінеті коменданта району Кастель ла Фонте, але нікого так не роздратувало це призначення, як начальника служби СД.

Ще б пак! Новий командир дивізії, призначений

замість Еверса, заявив, що штаб буде переведений до Палермо, а в Кастель ла Фонте залишиться лише госпіталь, склади, служба СД. Отже, повновладним господарем району ставав комендант, в розпорядженні якого був мало не цілий батальйон, тоді як у Лемке не було і повної роти. Це ставило начальника служби СД у цілковиту залежність від коменданта: з ним треба було погоджувати плани, координувати дії, часто-густо просити навіть допомоги при проведенні будь-якої операції. І все це робити йому, вищому чином, людині, яка має за плечима неабиякий досвід і, нарешті, старша віком!

Змиритися з цим Лемке було особливо важко ще й тому, що за час своєї роботи в гестапо він звик на всіх інших людей, непричетних до його відомства, дивитися з почуттям зверхності, погано прихованої зневаги. Взагалі для Лемке весь світ поділявся на дві різко розмежовані частини: по один бік стояли засуджені, по другий — ті, що перебували під слідством. До перших він відносив усіх, хто потрапив у гестапо, незалежно від того, винні вони чи ні. До других — усіх, хто ходив ще на волі. Після замаху на фюрера до цієї останньої категорії він зарахував і всіх військових, незалежно від посад, які вони займали, і звання.

Особа фон Гольдрінга викликала в Лемке подвійне почуття. З одного боку, він вважав його людиною цілком надійною — адже Гольдрінг був названим сином Бертгольда, а до Бертгольда начальник служби СД ставився чи не з більшою повагою, ніж до самого господа бога, оскільки господь бог не носив погонів групенфюрера. З другого боку, Лемке вважав Голь-

дрінга неприпустимим лібералом. Зважити тільки на його зв'язки! Він приятелює з сумнівним Матіні, за яким довелося встановити щоденний нагляд, у найгіс-ніших дружніх відносинах з гауптманом Лютцем, людиною підозрілою — ад'ютант нині покійного Еверса не міг не знати про крамольні дії свого гене-рала. Для Лемке було просто незрозуміло, як може барон, та ще майбутній зять Бертгольда, так запросто триматися з своїм денщиком, теж досить сумнівною людиною — у свій час, як це пощастило встановити, цей Курт Шмідт відмовився вступити в гітлерюгенд. Нарешті, чому Гольдрінг, привітний з усіма, так упе-реджено ставиться до намагань Лемке зав'язати з ним приятельські відносини?

У сейфі свого попередника начальник служби СД знайшов копії тих листів, які Міллер надіслав у свій час Бертгольду, і дізнався про роман фон Гольдрінга з якоюсь Монікою Тарваль, запідозреною в допомозі рухові опору. Хіба не примушує замислитися ця об-ставина? І взагалі, чому з ім'ям Гольдрінга пов'язано кілька досить дивних подій?

Часто ввечері, після чергової зустрічі з комен-дантом, що завжди викликало роздратування, Лемке замикався в своєму кабінеті і знов витягав заведену ще Міллером папку, де зберігалися всі матеріали, що стосувалися Генріха фон Гольдрінга. Взявши до рук якийсь документ, він довго й прискіпливо вчитувався в його зміст, силкуючись збагнути, чому сталося саме так, а не інакше. Чому, наприклад, лист Левека про двох забитих біля Сан-Ремі німецьких офіцерів по-трапив саме до рук Генріха, а не до когось із служби

СД? Адже Левек пропонував свої послуги гестапо, а людина, яка хоче стати агентом, напевне вже може відрізнити форму працівника служби СД від форми армійського офіцера! Чому в справі, заведеної на якогось Базеля, затриманого самим Гольдрінгом за те, що він нібито стріляв у нього, немає протоколу допиту заарештованого, а стоїть лише число і позначка: “ліквідовано”?!

Боячись Бертгольда, Лемке не наважувався навіть порадитися про свої сумніви з вищим начальством, і від того його ненависть до Гольдрінга лише збільшувалась. Безсилість викликала лють.

От і сьогодні: знову довелося приховати образу, поступитися перед цим зарозумілим бароном! Лемке одержав наказ — усіх колишніх італійських солдатів, які не вступили в загони добровольців, вивезти негайно до Німеччини, оскільки лінія фронту в Італії просунулася ближче на північ. Операцію треба було провести протягом ночі, потай, щоб про неї не дізналося місцеве населення, а тим паче партизани. Ясна річ, що питання охорони італійських солдатів при таких масштабах операції постало особливо гостро. От Лемке і звернувся до Гольдрінга з вимогою, щоб той передав у його розпорядження всі свої наявні військові сили. Але Гольдрінг, по суті, відмовив, виділивши начальникові служби СД лише роту чорносорочечників.

— У мене самого передбачається складна операція, — пояснив він.

Лемке з обуренням згадує той неприпустимий, навіть образливий тон, в якому відбувалася ця розмова. Ні, мабуть, таки доведеться звернутися до самого

Бертгольда... А може, спробувати востаннє порозумітися з цим Гольдрінгом, поговорити відверто, на повний голос?

Лемке підходить до прямого телефону, встановленого між кабінетом коменданта і його.

— Гауптман фон Гольдрінг зараз у синьйора Лерро, — відповідає перекладачка.

Лемке з досадою кидає трубку і натискує на дзвоник.

— До вечора зібрати дані про всіх італійців, які працюють у комендатурі, і особливо про перекладачку. Вона раніше була покоївкою в замку графа Рамоні.

Дружба Гольдрінга з старим Лерро теж дратує Лемке. Після невдалого весілля, що так сумно закінчилося, Лемке двічі був з візитом в особняку інженера, але обидва рази його прийняли досить холодно. Власне, шукати більш близького знайомства з Альфредо Лерро Лемке примусила не якась особлива цікавість до особи інженера, а спеціальне попередження, яке зберігалось в сейфі начальника служби СД. У ньому значилося, що Лерро треба “всіляко оберігати і нічим не турбувати”. Це попередження прийшло з штаб-квартири — отже, інженер був персоною поважною. І ось ця поважна персона навіть не вийшла привітати Лемке, коли той прийшов з другим візитом і сидів у вітальні з Кубісом і його дружиною. Гольдрінгові ж двері особняка завжди відкриті, комендант там буває мало не кожного вечора. Звідки така дружба між молодим офіцером і старим інженером?

Лемке дзвонить на квартиру Лерро і просить покликати барона фон Гольдрінга.

— Щось сталося? — В голосі коменданта занепокоєння.

— Нічого особливого. Але я хотів би вас сьогодні бачити в одній невідкладній справі.

— За півгодини я буду в себе! — коротко кидає Гольдрінг.

“Навіть не спитав, чи можу я в цей час прийти до нього!” — злоститься Лемке.

Але обставини примушують начальника служби СД проковтнути образу. Рівно за півгодини він уже в комендатурі.

Не привітавшись із службовцями, Лемке проходить через канцелярію і смикає двері приймальної перед кабінетом коменданта. Вони замкнені.

— Одну хвилинку, зараз! — Чути, як у замку повертається ключ, і переключачка, відсторонившись, пропускає Лемке в кімнату. Він проходить повз неї, як повз порожнє місце.

Гольдрінг уже прийшов від Лерро і, чекаючи на Лемке переглядає газети.

— А наші війська добре навалилися на англо-американців в Арденнах! — вигукує Генріх замість привітання. — Читали сьогоднішні газети?

— Не встиг. Надто багато роботи.

— А такі речі не можна пропускати. Їх треба читати насамперед. Вони додають енергії! Тим більше, що останнім часом нас не часто тішать приємними звістками.

— Гадаю, що наші ФАУ-2 примусять Англію вийти з війни... Але я прийшов поговорити про речі куди ближчі, ніж події в Арденнах.

— Які ж події для офіцера можуть бути ближчі? Лише події на фронті!

— Це гра словами, Гольдрінг!

— Фон Гольдрінг! — поправив Генріх.

— Фон Гольдрінг, коли вам так хочеться... Але я прийшов не сваритися, а поговорити, як офіцер з офіцером.

— Слухаю вас, гер Лемке.

— Мені здається, що наші з вами відносини шкодять службі, бароне.

— Моїй аніскільки.

— А моїй шкодять, і дуже. Я звертаюся до вашого почуття відповідальності перед фатерляндом і фюрером. Ми переживаємо надто важкі часи, коли...

— А може, ми обійдемося без проповіді? Я вважаю вас кваліфікованим офіцером гестапо, але проповідник з вас поганий, гер Лемке.

Лемке прикусив губу від образи.

— Гер фон Гольдрінг, я роблю останню спробу порозумітися. Та коли наша сьогоднішня розмова не дасть якихось наслідків — я маю на увазі позитивні — я примушений буду вдатися до начальства і поскаржитися на вас. Попереджаю про це чесно.

— Це ваше право і обов'язок. Але я хотів би знати, чого ви від мене хочете.

— Злагодженості в роботі.

— Я теж хочу цього.

— Не помічав. Ваша неприязнь до мене особисто, хоч я не знаю її причин...

— Не знаєте причин? Не прикидайтесь невинним ягням!

— Мене дивує ваш тон і якісь незрозумілі натяки. Може, ви поясните, у чому річ?

— Навіть наведу речові докази!

Генріх витяг з кишені мундира листа, одержаного тиждень тому від Лорхен, і почав вголос читати:

“Не викривай мене перед батьком — я потай прочитала листа, якого він надіслав мамі. Я б і тобі не призналася в цьому, коли б так не розхвилювалася. Мене починає непокоїти ця графиня Марія-Луїза, в замку якої ти живеш. Батькові пишуть, що вона молода, вродлива і тебе бачать з нею на прогулянках. Мабуть, через неї ти так довго і не їдеш...”

— Як по-вашому, Лемке, коли б я написав таке вашій дружині, ви б відчували до мене велику приязнь?

Лемке почервонів.

— Я писав про це не вашій нареченій, а генералові Бертгольду.

— І ви вважаєте це гідним офіцера?

— Гер Бертгольд поставив мені це за обов’язок.

— Отже, ви вважаєте, що, пишучи наклепи... Погодьтеся, інакше, як наклепом, це не можна назвати, адже ви самі знаєте про взаємини графині і Штенгеля... Так от, пишучи наклепи...

— Гер Бертгольд, очевидно, не так мене зрозумів. По-своєму розтлумачив якийсь необережний рядок... І коли це призводить до таких непорозумінь, даю слово офіцера, що жодного рядка про вас, про...

— На слово офіцера покладаюсь. Мені приховувати нічого, але нагляд за кожним моїм кроком я вважаю образою своєї гідності...

— Я цілком вас розумію. І повторюю...

— Гаразд, будемо вважати, що в цьому питанні ми порозумілись. Тепер про інше... Так чого ви від мене хочете?

— Цілковитої погодженості дій і взаємодопомоги.

— Конкретно?

— Сьогодні вночі я мушу відправити батальйон колишніх італійських солдатів з Кастель ла Фонте до Івреї.

— Коли саме?

— О двадцять другій тридцять.

— Що вам для цього потрібно?

— Крім роти чорносорочечників, яку ви обіцяли, ще хоч один взвод німецьких солдатів.

— Беріть парашутистів.

— Я не довіряю цим балеринам.

— Гаразд, даю взвод німецьких егерів.

— Справді, бароне? Спасибі! Гадаю, що це початок наших нових відносин, перегляд вашого ставлення до мене!

— Ви знаєте, як я вам симпатизував, і коли між нами пробігла чорна кішка, то винні у цьому ваші листи до мого батька, тестя, називайте його, як вам завгодно! Я не потерплю нагляду за собою, попереджаю вас.

— Обіцяю, що його не буде...

— Що ж, тоді мир і злагода!

— Я щасливий, бароне, що почав цю розмову і ми змогли порозумітися.

Лемке міцно потиснув руку Генріха.

— Командирів я вам пришлю зараз у ваше розпорядження.

— Але не кажіть їм нічого про завдання. Вони не повинні знати про операцію до її початку.

— Цілком зрозуміло.

— А ви не збираєтесь взяти участь у прогулянці до Івреї?

— Це не мій район. До того ж я ввечері буду зайнятий.

Не заїжджаючи додому, Генріх просто з комендатури поїхав до Лерро, розмову з яким так несподівано перервав Лемке.

— Слухай, Курт, — попередив денщика Генріх дорогою, — я обіцяв синьйору Лерро заночувати сьогодні у нього, він щось нездужає. Але мені вночі можуть подзвонити, тому лягай в кабінеті. Коли з Івреї подзвонить Лемке, скажеш йому, де я.

— Хіба гер Лемке в Івреї? Я його бачив...

— Він сьогодні вивозить туди італійських солдатів, тих, що й досі тримають у казармах.

— А вони не повтікають?

— З-під такої охорони? Крім своїх есесівців, Лемке випросив у нас роту чорносорочечників і взвод німецьких солдатів. — Генріх відвернувся, щоб приховати посмішку. Курт, ніби з простої цікавості, вже кілька разів запитував його про долю італійських солдатів, і Генріх розумів, що робить він це з доручення Лідії.

* * *

Альфредо Лерро вже тиждень, як симулював хворобу. Останнім часом, посилаючись на хворе серце, він усе частіше залишався вдома, забуваючи про звичайну обережність.

— Я до краю стомився. Я виснажився так, що ко-

лись просто звалюся з ніг, як заїжджений кінь, і більше вже не підведуся, — скаржився він Генріху.

Але старий більше прикидався. Навіть дочці й зятеві він не звіряв причин, які примушували його вдаватися до таких хитрощів. Бо, може, вперше на своєму віку Альфредо Лерро почав замислюватися над життям, а не над формулами.

Ще так недавно старий винахідник доводив Генріху, що наука стояла, стоїть і завжди стоятиме понад політикою, понад життям, що вчені, як і художники, мусять жити у вежах з слонової кості, щоб ніщо не заважало льотові їх думок. Навіть свою працю на заводі Лерро розглядав, як таку своєрідну вежу, бо за його міцними стінами міг почувати себе спокійним від вторгнення буденщини, яка заважає мисленню.

І ось у цій вежі виявилися страшні пробоїни, її міцні стіни захиталися.

Сьогодні, перед тим як подзвонив Лемке, Лерро почав натякати, обережно наводити розмову на цікаву для нього тему, але Генріх мусив піти. І старий інженер знов лишився з своїми думками.

Він узявся було розглядати матеріали, принесені з заводу, але мусив їх сховати — сьогодні чомусь не працювалося. Доведеться перевірити всі розрахунки завтра вранці на свіжу голову.

Раніше такі матеріали ніколи не лишалися у Лерро вдома, навіть тоді, коли він був хворий. З невблаганною педантичністю Штенгель забирав їх ввечері, щоб сховати на ніч у спеціальному сейфі на заводі. Але Кубіс зробив для свого тестя послаблення. Звичайно, виходячи з своїх власних інтересів. Він сподівався, що

одного чудового дня йому таки пощастить здобути потрібні креслення і викладки. Правда, він зовсім не розумівся на техніці, а особливо радіотехніці, не мав уявлення про вищу математику. Але Пауль Кубіс покладався на натхнення, яке йому підкаже, що саме треба сфотографувати, а що лишити поза увагою, а особливо на Гольдрінга. Гольдрінг, з його освітою, безумовно збагне, що й до чого! Звичайно, Кубіс документів з рук не випустить, — не такий він дурень! — він просто покаже Генріху і спитає поради...

Після шлюбу дочки Лерро залишив за собою весь перший поверх, але жив, фактично, лише в кабінеті, виходячи в їдальню і вітальню лише тоді, коли до нього спускалися з горішнього поверху молоді або приходили гості. У решті нижніх кімнат розмістилася охорона, жили слуги.

Сьогодні Лерро почував себе особливо самотнім у своєму кабінеті. І треба ж було подзвонити цьому Лемке! Правда, Гольдрінг обіцяв прийти. Ось, здається, і він. Так і є!

— Сподіваюся, з усіма справами вже покінчено? — запитує Лерро.

— На сьогодні цілком. Можу хоч заночувати у вас.

— Так це ж просто чудово! — зрадів Лерро. — Зараз повечеряємо, вип'ємо пляшку вина, щоб краще спалося!

— О, я й так сплю, як бабак!

— Молодість, молодість! А от мені не спиться...

— Ви, мабуть, вибились із сну. Щоб увійти в норму, треба випити снотворного.

— Не в снотворному річ, спати не дають думки...

— Такі тривожні?

Лерро відповів не відразу. Він кілька разів затягся сигаретою, замислено дивлячись у куток кімнати, ніби вирішуючи, продовжувати йому розмову чи припинити. Але потреба комусь звіритись, з кимсь порадитись була така велика, що Лерро не витримав.

— Ви знаєте рішення Ялтинської конференції? — запитав він, напружено дивлячись на Генріха.

— Читав, але подробиць тепер не пам'ятаю.

— Але ж ви не могли забути тих рішень, де йдеться про покарання так званих воєнних злочинців!

— Гадаю, що це лише декларація. Війна є війна, і не було ще прикладу в історії...

— Так, так, вони не мають права, вони не можуть судити, хто винен, а хто ні!

— Ви так це говорите, ніби рішення цієї пресловутої конференції можуть торкнутися безпосередньо вас.

— Коли вони наберуть чинності, вони торкнуться і мене. Як це не безглуздо і не дивно звучить... Втім, можливо, вже й не так безглуздо... якщо подивитись на це з іншої точки зору.

— Нічого, абсолютно нічого не розумію!

Лерро замислився, і в голосі його, коли він почав говорити знов, ще чулися нотки вагання.

— Бачте, бароне, ваша скромність... так, ваша скромність дала мені можливість нічого не говорити про мою роботу на заводі і тому...

— Це не скромність, синьйоре Лерро, а правило: я не хочу знати речей, які мене не стосуються.

Старий інженер сердито заперечив:

— Але вони стосуються мене! І тому я мушу вам дещо пояснити. Інакше ви не зрозумієте. Та й розмова ця, я певен, лишиться між нами. Так що...

— Я вас слухаю, синьйоре Лерро.

— Я почну з того... хоча ні... Скажіть мені краще ви! Так от, ви читали вчорашнє повідомлення про бомбардування Англії снарядами-літаками?

— Звичайно.

— І звернули увагу на кількість жертв?

— Важко було не звернути на це уваги! Такого ефекту не давало ще жодне бомбардування!

— У цьому винен я. Це я їх убив!

— Синьйоре Лерро, ви нездужаєте, стомилися, перехвилювалися. Я певен, що ви робите з мухи слона. Прошу вас, давайте поговоримо про все це завтра...

— Ні, ні, я цілком здоровий. І те, що я кілька днів уже вдаю з себе хворого... Так, вдаю! Щоб не йти на завод!

— Синьйоре Лерро!

— Повторюю, я цілком здоровий і при повному розумі. При такому повному, що міг винайти прилад, який допомагає керувати літаками-снарядами по радіо...

— Ви? Альфредо Лерро?

— Ось бачите, ви не вірите і перелякалися... Але я не боявся, я досі ніколи не боявся! Я сам себе запитую, чому це так? По-перше, мабуть, тому, що мене цікавила сама ідея... Я ніколи глибоко не замислювався над тим, як застосують мій винахід на практиці. Знав, що працюю на воєнному заводі, знав, що з допомогою мого приладу літаки-снаряди полетять туди, куди їх спрямує воля людини. Ми не добилися ще такої точ-

ності, щоб снаряд влучав у потрібний об'єкт, але на певний населений пункт ми могли його спрямувати! Все це я знав. Але знав, так би мовити, теоретично. Я давав свій мозок, усе інше було їхньою справою. Мені байдуже було, хто застосує цю зброю. І проти кого... Але ні, мабуть, не тільки тому я не боявся, не замислювався. Я відчував, що з мене не питають! Ось це головне. А тепер, коли побачив, що стіна, за якою я ховався, рушиться, коли зрозумів, що відповідатиму на рівні з усіма... Може, навіть більше, звичайно, більше, бо в них були тільки руки, а я давав їм мозок! Тепер я почав боятися...

— І цілком слушно, синьйоре Лерро,— не витримав Генріх.

— О, коли й ви такої думки, то... Що ж ви порадите мені робити?

— У вас, по-моєму, єдиний вихід, — Генріх спинився, пильно дивлячись в очі Лерро.

— Який?

— Війна наближається до кінця, отже, дорогий кожен день...

Лерро мовчки кивнув головою.

— Вам треба втекти в якусь нейтральну країну, скажімо, в Швейцарію, і оголосити в пресі протест. Послатися на те, що вас примушували працювати силою. Заперечити проти того, щоб ваш винахід використовувався для руйнування населених пунктів і вбивства мирних людей. Коли ви заявите про це тепер, вам повірять.

— Ви маєте рацію!

— Але треба, щоб ви мали з собою креслення, формули, взагалі все, що стосується вашого винаходу.

Я знаю, що здобути ці матеріали дуже важко, всі вони, певно, перераховуються на заводі, але...

— У мене є фотокопії.

— І ви такі речі ризикуєте зберігати вдома?

— Я їх добре заховав. Серед великої бібліотеки це легко зробити... Ніякий чорт не здогадається, де вони, поки я сам не скажу...

— Тоді вам нема чого довго думати та вагатися! Ви, врешті-решт, рятуватимете не лише себе, а й сотні тисяч ні в чому не винних людей. І це зможуть оцінити.

— Та як же, як же все це здійснити? Адже ви знаєте, як за мною наглядають!

— Обіцяю продумати план і сказати вам у найближчі дні. І, звісно, допоможу, чим зможу.

— Я знаю, ви благородна людина! Може, вперше за багато днів я цієї ночі засну.

Генріху приготували постіль у суміжній з кабінетом кімнаті. Він довго крутився в ліжку, схвильований думкою, що, нарешті, наблизився до мети. Навіть уві сні він продовжував складати плани того, як найкраще здобути потрібні матеріали.

Годині о третій Генріха збудив напіводягнений Кубіс.

— Щойно дзвонив Курт. До тебе посланець від Лемке.

— Де він?

— Курт зараз привезе його машиною.

Генріх почав швидко одягатися.

— Креслення шукайте в бібліотеці серед книжок. Фотокопії. Можливо, це саме те, що вам потрібно. Покажете мені, і разом перевіримо, чи це так, — пошепки сказав Генріх Кубісу, споряджаючись.

— Але я не можу їх вам дати, — ревниво прошепотів Кубіс.

— Та на якого біса вони мені здалися! Я ж дбаю про вас! Щоб не трапилося конфузу. Адже може статись, що до винаходу ці фотокопії ніякого відношення не мають. А коли так, треба шукати далі. Невже ви не скористаетесь з такої щасливої нагоди забезпечити себе на все життя? Я вже бачу вас багатієм! І навіть згоден відстрочити сплату вашого боргу ще на рік... якщо переконаюсь у вашій кредитоспроможності.

* * *

Через свого посланця Лемке повідомляв, що наскочив на партизанську засідку, веде запеклий бій і просить негайно допомоги.

Вступати в нічний бій, та ще на боці Лемке, а не партизанів, Генріху, звісно, зовсім не хотілося. Але обставини вимагали дій, настільки швидких і рішучих, щоб не виникла підозра. Довелося по тривозі піднімати парашутистів і ті два взводи німецьких егерів, які лишилися в Кастель ла Фонте, а самому водночас всіляко затримувати виконання своїх же власних розпоряджень.

Генріх примусив командирів взводів провести перевірку всієї автоматичної зброї і виправити виявлені під час цієї перевірки дрібні недоліки. Коли зброя вже була готова, наказав захопити додаткову кількість патронів, і за ними довелося бігти на склад. А тимчасом з'ясувалося, що в моторі одного з бронетранспортерів чується якийсь підозрілий стукіт... Генріх бігав, гримав, загрожував, що віддасть винних під суд, а в душі щиро радів, що виїзд затримується.

Допомога Лемке, завдяки цьому, вирушила з Кастель ла Фонте лише на початку п'ятої, а на місце прибула лише о шостій годині ранку, коли бій уже скінчився. Ще лунали поодинокі постріли, злітали в повітря ракети, але партизанів не було видно.

При світлі ракет Генріх помітив довгу постать Лемке. Він походжав між забитими і пораненими італійськими солдатами, присвічуючи кишеньковим ліхтариком, і посилав кулі з свого пістолета в тих, хто ще подавав ознаки життя.

Побачивши Генріха, Лемке швидко попрямував до нього і стисло розповів, що саме сталося.

Виїхавши з Кастель ла Фонте, він послав уперед кількох мотоциклістів, наказавши їм їхати так, щоб кожен задній бачив машину переднього. Шофер бронетранспортера теж мусив орієнтуватися на останнього мотоцикліста. Кілометрів за тридцять від Кастель ла Фонте, коли Лемке вже був упевнений, що спокійно доїде до Івреї, по колоні з правого боку застрочили партизанські кулемети і автомати. Їх трасуючі кулі летіли широкою смугою. Партизани, пропустивши дозор мотоциклістів, атакували колону з флангу. Довелося приймати нічний бій. Італійські солдати, скориставшись з несподіваного нападу, почали розбігатися. Оті забиті, що їх бачить Генріх зараз, — все, що лишилося від кількохсот італійців.

— Виходить, ви досить успішно стріляли по обеззброєних, замість битися з гарібальдійцями! — ущипливо сказав Генріх. Він відчув, як невимовна лють охоплює його всього. З якою б насолодою він розрядив свій пістолет у цю потвору, що спокійно

попихкує сигареткою. Але доводилося стримуватись, і вже цілком спокійним тоном він запитав: — Організуємо погоню?

— Вночі це надто ризиковано. Почекаємо, поки зовсім розвидниться.

Чекати довелося довго. День видався туманний, і лише години за дві Лемке і Генріх у супроводі автоматників мали змогу оглянути позиції партизанського загону, що вчинив напад на колону.

— Зверніть увагу, — злісно говорив Лемке, — їхні позиції добре замасковані і, очевидно, зарані підготовлені. Вони чекали на нашу колону...

— Схоже, що їх хтось попередив, — спокійно констатував Генріх.

Про організацію переслідування партизанів і втікачів нічого було й думати. Туман обмежив видимість до мінімуму, а за таких умов заглиблюватися в гори було небезпечно: кілька десятків автоматників-партизанів могли стримувати весь великий загін Лемке і Генріха.

— Але хто ж міг попередити партизанів? — чи то сам себе, чи то Генріха запитав Лемке, коли вони разом у комендантській машині поверталися назад у Кастельла Фонте. — Ви комусь говорили про відправку італійців цієї ночі?

— Жодній душі!

— Тоді хто ж?

— А чому ви гадаєте, що попередити партизанів міг хтось з мого оточення, а не з вашого?

— Моє оточення складається лише з німців, а серед вашого є й італійці.

— Після замаху на фюрера не можна довіряти і німцям! — кинув Генріх. — Гарантують вірність не національність, а погляди.

Лемке замовк. Він сердився на весь світ, а найбільше на самого себе. Треба було наполягти, щоб Гольдрінг сам супроводжував італійців, а він узяв усю відповідальність на себе. І ось маєш... Доведеться виправдуватися перед начальством, а Гольдрінг залишиться в стороні, адже напад стався за межами його району.

Генріх теж мовчав. Перед його очима невідступно стояла картина, яку він побачив на місці бою: кілька десятків забитих і поранених італійців і серед них Лемке з ліхтариком у лівій руці і з пістолетом у правій...

— А скажіть, ви довіряєте своїй перекладачці? — несподівано запитав Лемке, коли вони в'їхали в Кастель ла Фонте.

— Я її кілька разів перевіряв, і до того, як взяв працювати в комендатуру, і на самій роботі. Вона цілком виправдує характеристику графа Рамоні, який дав їй дуже хорошу рекомендацію.

— А в мене вона викликає деяку підозру.

— Щоб заспокоїти вас, я її ще раз перевірю, навіть спеціально спровокую, залишивши на столі якийсь нібито секретний документ, — байдуже кинув Генріх.

Він глянув на Курта, що з закам'янілим обличчям сидів за баранкою, і зрозумів, що сьогоднішня розмова за кілька хвилин стане відомою Лідії.

* * *

Увечері до Генріха буквально вбіг веселий і збуджений Кубіс.

Серце Генріха шалено закалатало. Невже сталося

те, що інколи йому здавалося неможливим, до чого були спрямовані всі його зусилля і помисли, чому він підпорядкував усі свої дії і навіть життя!

І зовнішній вигляд Кубіса, і його поведінка підтверджували, що це дійсно так.

Заирнувши в суміжну з кабінетом опочивальню, Кубіс щільно причинив двері, що вели туди, потім визирнув у коридор, з якого тільки-но зайшов до кабінету, і спустив язичок автоматичного замка.

Генріх, опанувавши себе, з посмішкою на устах стежив за ним.

— Не впізнаю вас сьогодні, Пауль! У вас вигляд змовника. Трапилось щось надзвичайне?

Кубіс підняв руку, як роблять це боксери-переможці на рингу, і, охопивши її біля зап'ястя пальцями лівої руки, струсонув нею в повітрі. Потім, так само мовчки, поплескав себе по кишені мундира.

— Та що з вами? Ви втратили дар мови?

Сміючись, Кубіс впав у крісло.

— Вони тут, дорогий бароне, усі до однісінької тут! — він знову поплескав по кишені і відкинувся на спинку крісла з виглядом переможця.

— Хто це вони?

— Фотокопії! Що ви тепер скажете про мої здібності?

— Скажу, що завжди був про них дуже високої думки. Невже вам пощастило...

— Усі до однісінької! Ну, чому ж ви мене не поздоровляєте?

— Бо ще не знаю, чи можна поздоровити. Адже ви невіглас у питаннях техніки! У старих бувають дивні примхи: Лерро міг зберігати як спогад про свій перший

винахід якісь креслення, що тепер зовсім не мають цінності. Або замислити якусь нову роботу...

Від одного лише такого припущення Кубіс зблід. Він так уже призвичаївся до думки, що тримає в руках ціле багатство, що тепер почував себе людиною, в якій з рук хочуть його вирвати.

— Не... не... може бути! — запинаючись, пробелькотів він. Втім вираз тривоги, змішаної з острахом, все ясніше проступав на його обличчі.

— Давайте проглянемо і розберемось.

Кубіс витяг з бокової кишені мундира загорнуту в папір пачку і сторожко глянув на Генріха. Тепер разом з острахом і тривогою з очей його визирало і недовір'я.

Розреготавшись, Генріх знизав плечима.

— Я міг би образитись, Пауль, і виставити вас геть з вашими фотокопіями. Бо мене вони цікавлять так само, як торішній сніг. Хіба тільки з того погляду, чи зумієте ви, врешті-решт, зі мною розрахуватись? Так ось, я міг би вас виставити звідси. Але я розумію, що ви зараз сам не свій. Чорт з вами, давайте гляну!

Кубіс почав одну по одній подавати фотокопії. Генріх, беручи кожну лівою рукою, відставляв її перед собою, тримаючи праву руку на тому гудзику мундира, в якому було вмонтовано мініатюрний і безшумний мікрофотоапарат. Часом, взявши чергову фотокопію, він навмисне затримував на ній свій погляд, немов вивчав креслення чи окрему формулу.

— Це те, що треба! Розробка окремої деталі. Вона, звісно, здасться, хоч і не має вирішального значення. Головне у тій фотокопії, що я розглядав щойно. Цю

особливо бережить. Я, звичайно, не такий вже фахівець, та й визначити з першого погляду важко, але, безумовно, головна ідея винаходу ось у тому аркуші.

Нарешті всі фотокопії було розглянуто.

— От тепер я можу вас поздоровити! Ви навіть не уявляєте, чим володієте! — Генріх міцно потиснув Кубісу руку, вперше за весь час їхнього знайомства цілком радо.

Кубіс тепер знову сявав від щастя. Заховавши свій скарб у кишеню, переконавшись у тому, що Гольдрінг на нього не зазіхає, він пройнявся до нього почуттям найщирішої подяки, навіть розчулився:

— Я не вірив у дружбу, Генріх, я зневірився у всьому на світі, але того, що ви для мене зробили, я ніколи не забуду. Це ж ви мені порадили одружитися з Софією. І фортуна ніби відразу повернулася до мене обличчям! Бо коли б я не став чоловіком синьйорини Лерро, між вами і мною ніколи б не виникла та розмова, пам'ятаєте? Невже забули? Ну, коли ви мені вперше натякнули на можливість влаштувати своє майбутнє! Ні, ви просто мій добрий геній! Я вже не кажу про ті позики, які ви мені безвідмовно давали! До речі, ви не забули про свою обіцянку відстрочити сплату боргу ще на рік?

— Хіба я давав таку обіцянку?

— Аякже! Ви сказали, що коли побачите мою кредитоспроможність... Якщо хочете, я свій борг вам поверну навіть з процентами — тепер я можу це собі дозволити! — але через рік, бо ви самі знаєте, що з готівкою в мене поки погано. Сподіваюся, що з мене, як з друга, ви багато не візьмете?

Спокуса продовжити гру і “поторгуватися” з Кубісом за процентів на мить охопила Генріха. Але він переміг її — треба було швидше позбутися гостя.

— Ах так, пригадую. Ніколи не думав, що вам вдасться спіймати мене на слові! Але раз обіцянку дано, треба її виконувати!

Кубіс написав нову розписку і подер стару.

— Що ж ви збираєтесь робити з фотокопіями? — запитав Генріх, коли його гість уже зібрався йти.

— Якнайліпше заховати. Поки...

— Ви збожеволіли! Їх треба зараз же покласти на те місце, звідки ви їх узяли. Сьогодні ж!

— Та нізащо в світі!

— Тоді розпрощайтесь з ними, забудьте, що ви їх тримали колись у руках! Припустімо, що сьогодні чи завтра Альфредо Лерро виявить, що ці документи зникли. Він смертельно перелякається і заявить Штенгелю. І знаєте, хто головою відповідь за пропажу? Пауль Кубіс! Зять Альфредо Лерро і за сумісництвом заступник начальника внутрішньої охорони заводу. Людина, якій крім цього доручено охороняти особу Лерро та його будинок...

— Та на якого ж дідька ви радили мені шукати ці документи?

— По-перше, щоб впевнитись у їхньому існуванні; по-друге, щоб зняти з них, про всяк випадок, копії — ще раз перефотографувати; по-третє, щоб ви знали, де вони лежать, і стежили, щоб, крім ваших, вони ні до яких інших рук не потрапили...

Кубіс витер спітнілого лоба.

— Ви мене просто налякали спочатку! Фу, аж дух

забило! Звичайно, ви маєте рацію... А коли так, мені треба поспішати...

Коли Кубіс пішов, Генріх знову замкнув двері на ключ. Нарешті він лишився сам із своєю радістю.

Він виконав, він зумів виконати те, що йому доручили! Сьогодні вночі він відрепортує про це кому слід, і завтра мікрофотоплівка буде вже далеко! Ні високі стіни, ощирені дулами кулеметів, ні подвійне кільце до найменших дрібниць продуманої охорони не встояли проти волі однієї людини!

Вимкнувши світло, Генріх підняв важку штору і розчинив вікно. Широким струменем влилася крізь нього нічна прохолода. Здавалося, в неї можна занурити руки і палаючу голову, як у гірський потік, що ось зараз внесе в кімнату і тоненький серп місяця, що відбився на його поверхні, і мерехтливе сяйво далеких зірок, віддзеркалене на хвилях потоку.

Згадка про ще одну зоряну ніч черкнула по серцю гострим болем. Отак вони стояли біля розчиненого вікна з Монікою в Сан-Ремі. І на них теж пливла ніч з усіма своїми зірками, з тонким запахом гірських трав і квітів, з обіцяркою вічності для їхнього кохання. Спогад був таким живим, що Генріх майже фізично відчув дотик плеча дівчини, немов справді вона стояла зараз поруч з ним. І вже не біль, а сумовита ніжність і радість пройняли його всього, бо він відчув нерозривний зв'язок усього доброго і прекрасного на світі, ту невмирущу силу, яка веде різних людей у різних куточках землі на боротьбу за справедливість і правду.

А в цей час, коли Генріх стояв біля розчиненого вікна свого кабінету, на першому поверсі цього ж таки

замку, в одній з кімнат, яку займав тепер Штенгель, відбувалася цікава розмова, що безпосередньо торкалася і Генріха.

— Він не міг до цього домислитись сам, — переконував Штенгеля Лемке. — Запевняю вас, що це хитро задуманий план, і не самого Лерро, а того ж таки фон Гольдрінга. Проситися у відпустку! Та ви знаєте, що це означає? Готуватися втекти! Так, так, ваш незамінний Альфредо Лерро, якого вам доручено берегти як зіницю ока, хоче всіх вас ошукати. Ви думаєте, це випадковий збіг обставин, що він обрав собі для відпочинку оте містечко майже на самому кордоні Швейцарії?

— Ви даремно так розхвилювалися, гер Лемке! — Штенгель насмішкувато глянув на свого співрозмовника. — Без погодження з штаб-квартирою ніхто Лерро не дозволить зробити кроку з Кабель ла Фонте, не те що надати відпустку і дозволити кудись виїхати хоча б на кілька днів. А штаб-квартира своєї згоди, ясна річ, не дасть. І не тому, що цей Лерро, як ви кажете, незамінний. Коли б це було так, до його вимог, може, і прислухалися б. А просто ми взяли від нього вже все! Витиснули, як сік з лимона! І тепер нас не хвилює ні його здоров'я, ні самопочуття. Поки він мінімально корисний, ми його ще тримаємо, і мені наказано не вдаватися до рішучої акції, а чекати спеціального попередження... А щодо того, хто подав йому цю думку звернутися рапортом про відпустку, яке це для мене має значення?

— Бароне, вас засліплює почуття подяки до Гольдрінга, який буцімто вас двічі рятував. Але він вас двічі і згубить. У плані службовому і особистому.

— Цікаво... — Штенгель зневажливо посміхнувся. — Мене, досвідченого розвідника, може згубити цей молодик, у якого молоко на губах не обсохло?

— Я не ризику сказати, що ви переоцінюєте себе, але його ви явно недооцінюєте. Він далеко розумніший, ніж вам здається, і далеко небезпечніший. І я вам це доведу.

— Ваша перша теза, що він мене згубить у плані службовому, — нагадав іронічно Штенгель.

Обличчя Лемке вкрилося червоними плямами.

— Так, і через цього самого Альфредо Лерро. Для мене зараз немає значення, відпустить його штабквартира чи ні. Це вже другорядне питання. Важливе те, що Гольдрінг подав йому думку втекти. А раз така думка вже зародилася, то здійснити її можна різними способами, особливо тоді, коли людина користується відносною свободою. Ви ж не можете його ув'язнити! А Гольдрінг, навіть з спортивного інтересу, — у нього є якась авантюристична жилка! — може від порад перейти і до діла, до конкретної допомоги. Адже вони з Лерро найперші друзі! До того ж Гольдрінг не має уявлення ні про завод, ні про те, що він виготовляє, інакше він, звісно, не жартував би з вогнем... Ну от, уявіть на хвилинку, що цей Лерро справді втече. Що тоді буде з вами?

Штенгель замислено потер пальцем перенісся.

— Далі! — кинув він коротко.

— Тепер у плані особистому. Вам не здається, що Марія-Луїза дещо змінила своє ставлення до вас?

— Бачте, я сам довго зволікав із своїм освідченням. А тепер, коли графиня переконалася в серйозності

моїх намірів, вона, як кожна жінка, мстить мені за деяку мою нерішучість.

— Гадаєте, що тільки це? А коли я вам скажу, що Гольдрінг сам мені читав листа своєї нареченої, доньки Бертгольда, в якому вона докоряє йому за зв'язок з Марією-Луїзою? Не забувайте одного: молода красива жінка, вдова, і непоганий на вроду молодик протягом довгого часу живуть під одним дахом, їхні покої майже поруч. Вже одне те, що вона оселила його на своїй половині, відвела йому кімнати, де жив її покійний чоловік... Як хочете, а це дуже й дуже підозріло! І я гадаю, що Лора Бертгольд має всі підстави бути незадоволеною поведінкою свого нареченого.

Обличчя майора побагровіло, і Лемке зрозумів, що він влучив у найвразливіше місце в серці барона Штенгеля — зачепив його чоловічу гордість. Скориставшись з моменту, Лемке розповів про все, що в нього самого накипіло проти Гольдрінга, про його часом дивну поведінку, про нерозбірливість у виборі друзів.

І майор Штенгель, який ще так недавно обстоював Генріха, уважно прислухався до слів Лемке і, врешті-решт, погодився з ним: так, поведінка барона Генріха фон Гольдрінга справді підозріла!

— Що ж ви гадаєте робити? — запитав Штенгель, коли Лемке скінчив свою розповідь.

— На жаль, я безсилий, бо прямих доказів якоїсь його провини у мене немає. До того ж невідомо, як до цього поставиться Бертгольд. На мою думку, у нас з вами єдиний вихід — написати спільного листа групенфюреру, який, до речі, мені сам звелів наглядати за своїм майбутнім зятем. Хай він вирішує сам.

Коли пізно вночі Лемке і Штенгель закінчили розмову, радіо повідомило про несподіваний початок наступу радянських військ на всьому тисячокілометровому Східному фронті...

Тривожні події квітневого дня

Приїзд Бертгольда до Кастель ла Фонте був несподіваним для всіх: і для Генріха, і для Лемке, і для Штенгеля.

Уже точилися запеклі бої за Берлін. Вчора на Ельбі вже відбулася зустріч радянських військ з англо-американцями. І Генріх мав усі підстави сподіватися що найближчими днями Німеччина капітулює, бо сьогодні вранці він одержав від свого командування наказ: негайно повертатися на Батьківщину! І ось раптом цей, такий недоречний приїзд!

Про прибуття свого названого батька Генріх дізнався від Лемке. Курт і Генріх саме збиралися в далеку путь, коли пролунав дзвінок.

— Гер Гольдрінг, — голос Лемке був сухий і офіційний, — групенфюрер Бертгольд прибув тільки-но до Кастель да Фонте і хоче вас бачити.

— Він зараз у вас?

— Так!

— Попросіть його взяти трубку... О, яка приємна несподіванка, майн фатер! Звідки ви? І чому не заїхали просто до мене?.. Гарзд, буду чекати.

Генріх з серцем опустив телефонну трубку на важелі.

Менш за все йому хотілося бачитися з Бертгольдом саме зараз. Адже у нього все було приготовано до

від'їзду: він вирішив сьогодні, після комендантської години, непомітно і нікого не попереджаючи, зникнути з Кагель ла Фонте, щоб якось дістатися туди, звідки йому допоможуть, як було умовлено, перебратися до Югославії. І от маєш!

Нещодавно, під час чергової сутички з Лемке, начальник служби СД прямо заявив Генріху, що вважає його поведінку неправильною, більше ніж дивною, і нахвалився написати про все це Бертгольду.

“Невже Лемке здійснив свою загрозу? — запитував сам себе Генріх. — Може, групенфюрер якраз і прибув для того, щоб самому переконатися в правдивості обвинувачень Лемке і особисто розрахуватися з своїм названим сином за те, що він його так ошукав? І оці, так довго очікувані останні години перебування Генріха в таборі ворогів обернуться для нього на останні години життя?.. Може, його вже викрито, як радянського розвідника, і групенфюрер Бертгольд прибув, щоб переконатися, хто ж є насправді той, кого він назвав сином і прагнув мати зятем? І чому він насамперед поїхав до Лемке, а не до нього?”

Запитання одне по одному виникали в голові Генріха, і він не міг дати на них відповіді.

А може, й не треба шукати відповіді? Бертгольд зараз прийде, і все з'ясується. І Генріх зорієнтується, як діяти і як себе тримати. Поки незаперечно лише одне — треба зібратися востаннє! Перед близькою і такою довгоочікуваною подорожжю на Батьківщину він мимохіть демобілізував себе. А роль треба витримати до кінця. Не змінювати ні характеру, ні манери поведінки. Це ж буде чортзна-що, коли в останні

години він якимсь необережним жестом, вчинком чи словом викриє себе.

Вже те, що Бертгольд згодився прибути до замку, а не викликав Генріха до СД, свідчить, що справи не такі погані, як вирішив Генріх зопалу.

А коли все-таки кинути все до біса і спробувати зараз втекти? Сісти в машину і наказати Курту гнати в гори щодуху, щосили?

Ні, цього не можна робити! Бертгольд не примириться з тим, що разом з Генріхом зникнуть і його два мільйони, і вживе заходів, щоб наздогнати втікача... Будь що буде! Той пістолет, з яким він досі ніколи не розлучався, при ньому. І в разі чого Генріх зможе, вперше за всю війну, використати весь його заряд...

У коридорі пролунали чийсь важкі кроки. Схоже, що це Бертгольд. Так і є!

У дверях кабінету, справді, з'явилася знайома постать. На Бертгольді широкий світло-сірий макінтош, в одній руці такого ж кольору капелюх, другою він спирається на товстий з химерно закрученою ручкою ціпок. Очі Бертгольда підпухли більше, ніж завжди, обличчя стомлене.

— Майн фатер! — кидається до нього Генріх.

Бертгольд міцно потиснув йому руку, але не поцілував, як завжди.

— Надовго ви до нас? І чому в цивільному?

— А ти, здається, кудись збираєшся їхати? — не відповідаючи Генріху, сам запитує Бертгольд, кивнувши головою на два чемодани, що так і лишилися стояти посеред кімнати.

“Як я не здогадався їх прибрати!” — вилаяв себе Генріх.

— Так, майн фатер, у мене давно вже все напоготові, щоб у першу-ліпшу хвилину виїхати до Швейцарії...

— Втекти?

— Цей від'їзд я не назвав би втечею.

Бертгольд криво посміхнувся.

— Всі тікають! Всі! — гірко сказав він. — Як щури з пароплава, що потопає!

— Але пароплав справді йде на дно, гер групенфюрер, і подбати про власний порятунок саме вчасно...

Бертгольд не відповів. Він сидів, покусуючи губи і раз у раз пригладжуючи і пощипуючи пальцями свої рудуваті вусики, як робив він це завжди, коли щось обмірковував.

— Я дуже невдоволений тобою, Генріх, — нарешті озвався він. — А деяких твоїх вчинків просто не розумію. Я хотів би, щоб ти пояснив мені їх перше, ніж я скажу, для чого сюди приїхав.

— Я тільки цього й хочу, бо певен, що Лемке не пошкодував чорної фарби, розповідаючи вам про мене. Я кілька разів вказав йому на неприпустимі промахи в його роботі, і він не може мені цього пробачити. Натура дрібна, мстива. І до того ж — бездарна!

— Ми про Лемке поговоримо потім. А зараз про тебе. Де твоя перекладачка?

“Отже, Лемке вже встиг повідомити про зникнення Лідії. Ясна річ, критися не можна. Треба приймати бій. Приголомшити Бертгольда відвертістю...”

— Чого ж ти мовчиш і не кажеш, що дав їй змогу втекти? Знов якась любовна історія?

— Любовної історії не було. А змогу втекти я справді дав.

Глузлива посмішка зникла з обличчя групенфюрера, і вигляд у нього був, як і розраховував Генріх, справді приголомшений. Це трохи збило його з позиції навального наступу.

— Ти говориш мені про це так, ніби повідомляєш звичайну річ. І при цьому навіть не намагаєшся виправдатися.

— Я насмілююсь говорити з вами відверто, бо переді мною зараз сидить не групенфюрер, а мій названий батько і майбутній тесть. Я сподіваюся, що з ним могу бути відвертим.

Бертгольд здивовано і з цікавістю глянув на Генріха. Той спокійно витримав його погляд.

— Для чого ти це зробив?

— Я її кілька разів перевіряв і переконаний: дівчина ні в чому не винна. Я не хотів, щоб Лемке закатавав її в гестапо, бо сам запросив її перекладачкою, хоч вона й відмовлялася. Я дав їй слово офіцера, що гарантую їй безпеку, а слово офіцера я звик додержувати. Ось вам моя щира і відверта відповідь.

— А твій друг Матіні де?

— Вчора Лемке оголосив, що він у партизанському госпіталі працює лікарем.

— А твій другий приятель, Лютц? Де він?

— Вчора втік до Швейцарії.

— І ти обом їм допомагав?

— Лютцеві допоміг, у мене щодо нього є деякі плани — адже ми умовились з ним зустрітись в Швейцарії. А щодо Матіні, то я навіть не знав про його наміри. До речі, в мене десь у шухляді лежить лист, якого він мені залишив, тікаючи. Можете з ним озна-

йомитись, і ви побачите, що Матіні... Ось зараз я вам його знайду...

Бертгольд спинив його роздратованим жестом.

— Мені зараз не до цього! Ти знаєш, що Лемке ставить питання про твій арешт і допит?

— Я міг цього чекати, я вам уже казав, які між нами склалися відносини. Але я завжди сподівався, що без вашої санкції він не насмілиться цього зробити.

— Ти вважаєш, що я буду приховувати твої глупства, навіть злочини? Я, Вільгельм Бертгольд!

— Ні, я розраховував на те, що ви людина більш широкого світогляду, ніж цей Лемке, який далі свого носа нічого не бачить, а до узагальнень взагалі нездатний.

— Облиш цього Лемке! Він відповідає за свої дії, а ти за свої. І для філософських мудрувань у мене зараз немає часу. Поговоримо про більш конкретні речі. Отже, ти знав, що Лемке збирається тебе заарештувати і, сподіваючись на моє втручання, спокійнісінько чекав...

— Коли б він спробував це зробити, я б розрядив свій пістолет у нього і в тих, що з ним прийшли б. Стріляти я вмію, ви це знаєте, — про всяк випадок вирішив нагадати Генріх.

— Що-о? Опір владі?

— Ви знаєте, що ніякої влади вже не існує, майн фатер! Є розрізнені групи озброєних людей...

— Ми знов ухиляємося від теми, єдиної, яка мене зараз цікавить. Навіщо ти сприяв втечі перекладачки, Лютца, закривав очі на підозрілу поведінку Матіні? — У голосі Бертгольда зазвучали зловісні нотки, яких досі Генріх не чув, але про існування яких здогадувався.

— Перш ніж вам відповісти, мені знову доведеться вдаватися до тих, як ви кажете, “філософських міркувань”, проти яких ви так гостро заперечуєте. Бо, можливо, вони стануть і відповіддю на ваше запитання. Ви дозволите?

— Тільки, прошу, коротше!

— Ми з вами, майн фатер, як і всі патріоти фатерлянду, зараз маємо думати не про сьогоднішній день, а про день завтрашній — про день помсти за поразку, якої наш народ вдруге зазнав протягом цього богом проклятого двадцятого віку. Нам треба мати друзів на майбутнє. Ми з вами наробили надто багато злочинів у Європі, і хай хоч крапля добра переконає світ, що в Німеччині є порядні люди... Що з того, що Лемке розстріляв би чи закатавав ще трьох людей? Це зупинило б гуркіт радянських “катюш” у Берліні? Чи відсунуло б Східний фронт знову на берег Волги?

Генріх відчував, що запал заводить його надто далеко, але не міг уже себе стримати.

Бертгольд з непроникливим виглядом дивився на свого майбутнього зятя. З кожним словом Генріха в його серці закипала все більша лють. Романтичний дурень, зухвалий хлопчисько, що своєю дурістю мало не згубив усі його плани! О, коли б не ті два мільйони, що лежать у Швейцарському банку, він би показав цьому слюняєві! Але гроші, покладені на ім'я фон Гольдрінга, отже, треба рятувати його, замість пустити йому кулю в лоба... Без цих двох мільйонів Бертгольду не обійтися, особливо тепер — адже своїх заощаджень з Німецького банку йому вирвати не пощастило.

— Коли ти збирався тікати? — похмуро запитав

Бертгольд, ніби не чув усього сказаного щойно Генріхом.

— Сьогодні вночі.

— Куди саме?

— Ми ж з вами домовились: до Швейцарії, до Лорхен.

— Чекова книжка при тобі?

— Я її надіслав на схов до Швейцарського банку.

Ось квитанція.

— А ти не боїшся, що нею може скористатися хтось інший?

— О, ні! Адже, крім чеку, треба знати й умовні позначки. Крім того, в банку зберігаються відтиски пальців кожного вкладника. Про оригінал підпису я не кажу — підпис можна підробити...

Генріх пильно глянув на Бертгольда, перевіряючи, яке враження справлять його слова.

— Завтра вдосвіта ми з тобою разом виїдемо до Швейцарії!

— Разом? Удвох? — на обличчі Генріха промайнула така непідробна радість, що у Бертгольда трохи відлягло від серця.

— Дорога не зовсім безпечна, бо завтра передбачається капітуляція всього Лігурійського фронту. Гадаю, що нам з тобою, про всяк випадок, треба обмінятися заповітами: ти мені надаси право користатися твоїм поточним рахунком у Швейцарському банку, а я тобі видам доручення на право порядкувати моєю спадщиною. Зрозуміло, що в разі нещасного випадку я особисто передам усі твої капітали Лорхен, як твоїй нареченій. Сподіваюсь, що ти зробиш так само, якщо трапиться щось зі мною.

— О, які у вас чорні думки! Адже всього два дні — і ми будемо в безпечному місці, на березі гірського озера. Сидітимемо з вудочками в руках і гадуватимемо суворі, але сповнені своєрідної романтики дні...

— Так ти не заперечуєш проти обміну такими дорученнями? — перервав патетику свого майбутнього зятя практичний Бертгольд, що вирішив визначити своє ставлення до Генріха залежно від його відповіді на це запитання.

— Як ви можете питати про це, майн фатер! Ви знаєте, що для мене ваша воля — закон. Мені все так тут осточортіло, що я тільки й мрію проте, як ми з вами заживемо в тихому родинному колі.

— Добре хоч у цьому ти справдив мої надії, — важко зітхнувши, промовив Бертгольд.

— Ви мене засмутили, майн фатер! Невже те, що я допоміг двом симпатичним мені людям... має таке вирішальне для вас значення?

— Мене непокоїть, що ти приятелюєш з непевними людьми. Це доводить, що твої патріотичні почуття...

— Ви помиляєтесь, майн фатер! — гаряче заперечив Генріх. — Можливо, я недоладно висловив свою думку або ви слухали мене погано. Тоді я ще раз повернуся до того, про що ми кілька хвилин тому говорили. Я вважаю, що іноді прямолінійність згубна. У наші часи треба бути гнучким політиком, а не просто солдатом. Живучи одним сьогоднішнім днем, ми забуваємо про день завтрашній, про реванш, який ми повинні взяти. Це я вважаю патріотизмом у даний момент. Я був патріотом своєї Батьківщини і залишуся ним до останнього подиху. Навіть тепер, коли до закінчення

війни лишилися дні, а може й години, я, не вагаючись, віддам своє життя, коли знатиму, що ця жертва піде на благо мого народу. Ці слова я вам сказав вперше ще в далекій Білорусії, коли темної осінньої ночі мене привели до вашого кабінету. Ці слова я повторюю вам тут, в Італії, напередодні закінчення війни.

Бертгольд не міг не відзначити, з яким внутрішнім хвилюванням Генріх проголосив останні слова, і це до деякої міри його заспокоїло.

— Ти знаєш, чого я прибув сюди? — спитав він після довгої паузи і, не чекаючи на відповідь Генріха, продовжував: — Не тільки за тим, щоб допомогти тобі уникнути полону і всього, що чекає офіцера переможеної армії...

— Я вам дуже вдячний, майн фатер!

— Я прибув сюди і за тим, щоб ні завод, що виготовляє радіоапаратуру для літаків-снарядів, ні таємниця виготовлення цієї апаратури не потрапили до рук наших противників. Ти знаєш про цей завод.

— Так, Лерро говорив мені про нього щось таке...

— Ти хочеш сказати: покійний Лерро?

— Що?

— Подзвони до нього на квартиру. Можливо, Кубіс уже стиг...

Генріх кинувся до телефону. Квартира Лерро довго не відповідала. Нарешті почувся голос Кубіса. Генріх назвав себе.

— Що у вас нового, Пауль?

Розмова тривала хвилин зо дві. Нарешті Генріх поволі поклав трубку.

— На згадку про покійного Лерро, що тільки-но

помер від паралічу серця, Кубіс пропонує мені забрати бібліотеку про рибальство, зібрану покійним. Адже ми з ним були друзями...

— Головної людини, яка могла б викрити таємницю, вже немає. Лишився завод і люди, які на ньому працюють...

— Що ви хочете з ним зробити?

— Сьогодні вночі, не пізніше, і завод, і люди перестануть існувати, — з холодною жорстокістю промовив Бертгольд. — Саме сьогодні вночі, бо завтра буде вже пізно. Завтра Лігурійський фронт капітулює... Твої частини охороняють гідроелектростанцію і греблю?

— Два взводи чорносорочечників.

— Сьогодні після комендантської години зміниш охорону греблі. На ніч постав тільки німецькі частини. Чисто німецькі, розумієш?

— Буде виконано!

— Зараз я помиюся з дороги, трохи відпочину, а на чотирнадцять годин ти виклич сюди Лемке, Штенгеля і Кубіса... Накажи приготувати ванну.

— Може, вип'єте кави?

— Ні, чарку хорошого коньяку, коли він у тебе є.

— Скільки завгодно! У підвалах старого Рамоні його вистачить до початку нової війни.

— До речі, як ся має старий граф? Ми з ним давні приятелі!

— О, він багато нам допоміг під час формування частин добровольців з італійських солдатів. Але після того, як партизани взяли його заложником, з ним стався припадок, і його зовсім паралізувало. Ось уже

кілька місяців Рамоні лежить нерухомо, нікого не пізнає. У нього відібрало навіть мову.

— Шкода! Мені б хотілося з ним порозмовляти. Але за цю війну я надивився на мерців і не маю охоти бачити живий труп Рамоні.

Генріх вийшов до кімнати, де жив Курт. Той стояв біля вікна, блідий і схвильований.

— Що з тобою, Курт? — здивувався Генріх.

— Гляньте! — Курт крізь вікно вказав на ворота замку. Біля них стояло три здоровенних есесівці.

— І з цього боку, і з цього! — бігав від вікна до вікна Курт, показуючи на все нових і нових есесівців-автоматників, що оточили замок.

— То й що з того? — знизав плечима Генріх. — Адже вони тут тільки тому, що в замку генерал Бертгольд, якого вони охороняють!

— Але вони нікого не випускають з замку!

— Якщо тобі треба буде вийти, ми це владнаємо. А зараз приготуй генералові ванну, а як звільнишся, приходь у кабінет — мені треба з тобою поговорити.

Коли Генріх повернувся до свого кабінету, тут, крім генерала, була і графиня Марія-Луїза. Вона стояла біля вікна, зодягнена в амазонку, як завжди, коли виїздила на прогулянку.

— Бароне! Поясніть мені, будь ласка, чому це мене не випускають з мого власного замку? — в голосі Марії-Луїзи чулися нетерпіння і образа.

Генріх запитливо позирнув на Бертгольда.

— Це я наказав нікого з замку не випускати! — кинув той.

— Але по якому праву? — обурилася Марія-Луїза, як і раніше, звертаючись до Генріха.

— Даруйте! Прошу познайомитися — мій тесть генерал Бертгольд. Графиня Марія-Луїза Рамоні.

Бертгольд підвівся і вклонився, Марія-Луїза ледь кивнула головою.

— То, може, генерал Бертгольд пояснить причину, чому мене не пускають?

— Я можу дозволити вам вийти лише за однієї умови: ви пообіцяєте повернутися назад до другої, тобто до чотирнадцятої години, як кажуть військові.

— А якщо пізніше? Мене не пустять?

— Повторюю: дозволяю вам виїхати з замку, але повернутися ви маєте до чотирнадцятої години.

Марія-Луїза почервоніла, потім зблідла від образи і вийшла, не сказавши нікому ні слова.

— Гонориста племінниця у старого Рамоні! Пізнаю його риси, — посміхнувся Бертгольд, роздягаючись.

— Вона наречена барона Штенгеля.

— Штенгеля? — чомусь вражено перепитав генерал.

На якусь мить він замислився.

— А, пусте! Знайде іншу! Де в тебе ванна?

Генріх не наслідився запитати, чому то Штенгель має шукати собі іншу наречену. Йому не хотілося зайвою цікавістю насторожувати Бертгольда. Він добре бачив зміну в ставленні генерала до себе, і ця зміна поки що нічого хорошого не віщувала. Правда, завтра вони мають разом звідси виїхати, але пропозиція Бертгольда обмінятися заповітами не подобалася Генріху. Нещасливий випадок у дорозі, від якого Бертгольд

хотів застрахувати себе на два мільйони марок, що належали Генріху фон Гольдрінгу, міг статися не тільки з вини партизанів, а й з допомогою самого Бертгольда, коли в його кишені лежатиме доручення, адресоване Швейцарському банку. Але що він хоче зробити з греблею? Чому не випускають людей з замку? Невже в останню ніч мають статися якісь події? А все-таки шкода старого Лерро! Кубіс інсценізував параліч серця, хоч знав усю безцільність смерті Альфредо. Адже копії креслень вже лежали у нього в кишені...

— Навколо замку саперна частина провадить якісь роботи! — пошепки сповістив Курт, увійшовши до кабінету. Генріх кинувся до вікна, що виходило на подвір'я.

— Тобі приснилося, певно. Я нічого не бачу...

— Не там, не там! У парку!

Справді, в парку солдати саперної частини свердлили скелю.

Генріх зблід. Тепер він зрозумів, чому Бертгольд наказав нікого не випускати з замку.

— Курт! — звернувся Генріх до денщика. — Де зараз Лідія?

— Не знаю!

— Кажі правду! Мені відомо, що ти зв'язаний з нею і допомагаєш їй. Це ти, дізнавшись від мене про відправку солдатів італійців, сказав їй, а вона попередила партизанів. Це ти дізнався про загрози Лемке і попередив її. Я все знаю, Курт, і... хвалю тебе за це! Зараз у нас лічені хвилини. Ти можеш зв'язатися з Лідією?

— Так! — рішуче відповів Курт і виструнчився.

— Треба, щоб вона повідомила кому слід, що сьо-

годні ввечері — години не знаю — греблю і електро-
станцію, очевидно, висадять у повітря...

— Боже мій! А містечко?

— Нічого більше сказати не зможу, бо й сам ще
не знаю. Передай, що відразу після комендантської
години я буду міняти варту на греблі. Ти зможеш це
зробити, Курт?

— Зможу!

— Коли?

— Негайно. Тут є хід, про який есесівці ще не
знають.

— Тоді поспіши! Але пам'ятай: якщо ввечері я
виїду з замку, а тобі з якихось причин доведеться ли-
шитися тут, негайно тікай. Розумієш?

— Яволь!

— Ну, йди... Ні, стривай!

Генріх зняв з руки золотий годинник.

— Візьми його, Курт, на спогад. Бо, може, й не
доведеться нам поговорити більше віч-на-віч.

На очах Курта з'явилися сльози.

— Данке!

Генріх обняв Курта, і вони міцно поцілувалися.

— Дій!

Коли за Куртом зачинилися двері, у Генріха по-
хололо на серці. “Один, зовсім один, — подумав
він. — Жодної близької людини, на допомогу якої я
можу розраховувати!”

Згадавши про доручення Бертгольда, Генріх по-
дзвонив Лемке.

— Генерал наказав бути в мене рівно о чотирнад-
цятій ноль-ноль! — сухо сповістив він, навмисне не
називаючи ні прізвища, ні звання Лемке.

— Яволь! — відповів начальник служби СД. — Як себе почуваєте, бароне?

— Всупереч вашим сподіванням, непогано!

Штенгелю довелося дзвонити мало не чверть години. Телефон не відповідав.

Нарешті, після довгих зусиль пощастило зв'язатися з кабінетом Штенгеля.

— Що потрібно? — почулося малопривітне запитання поганою німецькою мовою.

— негайно покличте майора Штенгеля! — наказав Генріх.

У відповідь почулася найкрутіша лайка, сказана російською мовою з українським акцентом.

Для Генріха вона пролунала, як музика.

— Хто говорить? Хто говорить? — кричав він у трубку. Але телефон мовчав. Зумера не було чути.

У цей час пролунали далекі постріли.

— Генріх! Генріх! — гукнув Бертгольд, вистромивши голову з дверей ванної кімнати. — Дізнайся, чому і де стріляють!

Генріх вийшов у коридор і зіткнувся з Штенгелем. Рука в нього була поспіхом перев'язана, через бинт просочилася кров.

— Де генерал? — істеричним голосом вигукнув Штенгель і вбіг у кабінет.

— Що сталося? — напіводягнений Бертгольд вийшов з ванної кімнати, рушником витираючи вкрите потом обличчя.

— На заводі бунт! Внутрішню охорону обеззброєно! Точиться бій з частиною зовнішньої охорони! — мало не кричав Штенгель.

— Спокійно! Спокійно, майоре! — спинив його Бертгольд і повернувся до Генріха. — Які в твоєму розпорядженні є сили?

— Рота єгерів, два взводи парашутистів, один взвод чорносорочечників.

— Негайно на допомогу зовнішній охороні!

Генерал підійшов до телефону і подзвонив Лемке.

— Лишіть при собі лише кількох солдатів. Решту на підтримку зовнішньої охорони заводу. Мерщій!

Відавши це розпорядження, Бертгольд спокійно повернувся до Штенгеля.

— Завод оточити. Керувати операцією наказіть від мого імені Кубісу. Самі повертайтеся сюди! — лаконічно наказував він Штенгелю, продовжуючи одягатися. — І ви, начальник охорони, допустили, щоб ці напівлюди збунтувалися і обеззброїли ваших солдатів!

Штенгель мовчав, кривлячись від болю, — Генріх не зовсім кваліфіковано перев'язував йому поранену руку.

— Дозвольте виконувати наказ? — запитав Штенгель, коли пов'язку було накладено.

— Скоріше! І повертайтеся сюди.

Генріх подзвонив по телефону до комендатури і віддав потрібні розпорядження.

— Ех, немає людей! Немає надійних людей! — скаржився, важко зітхаючи, Бертгольд. — Тільки тепер зрозуміло, чому ми знову програли війну.

Хоч Бертгольд був зовні спокійним, але Генріх по собі знав, як дорого коштує такий спокій у тяжкі, критичні хвилини. Цікаво, чи надовго його вистачить у генерала!

— Дай чарку коньяку!

Генріх приніс пляшку і поставив на стіл.

— А ти не хочеш?

— Завтра в Швейцарії вперше за всі роки війни я вирішив напитися. А зараз хіба що одну чарку.

— Так, завтра ми відсвяткуємо своє спасіння! Адже по дорозі сюди я кілька разів зазірав в очі смерті.

— Обстрілювали партизани?

— Ні! Я облетів кілька таборів для полонених — треба було ліквідувати непотрібних свідків минулих подій.

Червоне після ванни, вкрите рясними краплинами поту широке обличчя Бертгольда здалося Генріху, як ніколи, огидним.

“Скільки людей убив він лише за останні дні? — думав Генріх. — “Непотрібні свідки!” Він говорить про їх ліквідацію так, ніби виконав звичайну роботу! Невже йому справді пощастить втекти в затишний куточок, переховатися там певний час, щоб потім знову вилізти на світ і знову занапащати, гвалтувати, вбивати!”

Задзвонив телефон.

Штенгель сповіщав, що наявними силами об’єкт оточено. Триває перестрілка між повсталими, що заховалися за міцними стінами заводу, і військами.

— Накажи, хай зараз з’явиться сюди! — кинув Бертгольд, коли Генріх передав йому зміст рапорту майора.

Штенгель прибув не сам, а в супроводі Лемке.

— Ну, як там? — запитав Бертгольд, ні до кого окремо не адресуючи запитання.

— Зброї у них мало, щоб зробити вилазку. Але

позиція вигідна і не дає нам можливості наявними силами атакувати завод, бо в їхньому розпорядженні кілька станкових кулеметів.

— Досить! — скривившись, кинув генерал. — “Атакувати!” А якого біса ми їх будемо атакувати, коли за кілька годин ми їх потопимо, як пацюків!

Бертгольд витяг з кишені пальта велику, в кілька разів складену карту району Кастель ла Фонте, і розгорнув її на столі.

Генріх, Штенгель і Лемке схилилися над нею, уважно придивляючись до якихось позначок.

Бертгольд з чаркою у руці теж кілька секунд розглядав карту, ніби знову хотів перевірити заздалегідь обміркований план.

— Так от, — почав він спокійно. — За три кілометри від Кастель ла Фонте маємо греблю тридцятидвохметрової висоти. За нею велике штучне озеро, в якому, на думку фахівців, води цілком вистачить, щоб прорватися через висаджену в повітря греблю і затопити протягом півтори години всю цю долину. За зробленими підрахунками, вода підніметься в долині на рівень п’яти метрів. Цього цілком досить, щоб затопити завод і всіх, хто там є.

Генерал зупинився, налив ще чарку і відпив маленький ковток.

— Але нам треба утруднити вихід води з долини руслом річки. Як бачите, вона найвужча тут, біля замку. Отже, коли висадити в повітря скелю, на якій збудовано замок, то руїни перетнуть річку. Звісно, це не стримає напору води, але значно уповільнить її спад. А нам треба, щоб високий рівень води в долині протримався бодай кілька годин...

Генерал замовк.

Генріх глянув на Штенгеля. Той кінчиком язика облизував пересохлі губи і тупим поглядом стежив за олівцем в руках Бертгольда, яким він водив по карті.

— Скільки вибухових речовин закладено під греблю? — запитав генерал, звертаючись до Лемке.

— Шістнадцять тонн амоналу вже в тунелі!

“Мене навіть не попередили”, — подумав Генріх.

— Все приготовано для вибуху?

— Заступник коменданта, згідно вашого наказу, сам за всім стежить.

Дзвінок від Кубіса перервав розмову. Кубіс вимагав підмоги, побоюючись вилазки повсталих, які значно посилили вогонь.

— Зняти з греблі один взвод чорносорочечників і дати на підмогу цьому панікерові! — наказав генерал.

Генріх передав розпорядження.

— Греблю висаджуємо в повітря о дванадцятій тридцять. За десять хвилин перед цим скеля і замок мають перегородити шлях воді. Чуєте, Лемке, ви за це відповідаєте! Охорону греблі перед вибухом ти візьмеш на себе, Генріх. А ви, Штенгель, приймете від Кубіса командування частинами, які оточують завод. Ваше завдання не допустити, щоб врятувалася хоч одна людина з заводу. Тих, що впливуть на поверхню, треба буде розстрілювати. Візьміть з собою достатню кількість ракет. Видимість ввечері треба забезпечити максимальну. Зрозуміло всім?.. Запитання будуть?

Присутні мовчали, приголомшені планом Бертгольда.

— Скільки чоловік працювало на заводі? — запитав генерал Штенгеля.

— Дві тисячі триста вісімдесят полонених і сто сорок два німецьких інженери і наглядачі.

— Де вони зараз?

— Майже всі лишилися на заводі. Їх замкнули на складі готової продукції на початку бунту... Як же з ними бути?

— У темряві ви не впізнаєте, де свій, де чужий. — Стріляйте всіх!

Бертгольд знову налив чарку.

— Коли все зрозуміло, йдіть готуйтеся.

— Гер генерал, дозвольте звернутися? — голос Штенгеля хрипів, як у застуженого.

— Маєте щось сказати?

— Замок належить графині Рамоні — моїй нареченій, отже...

— Знаю, але не можу через це зірвати виконання такої важливої операції.

— У замку зібрано коштовні колекції... Це посаг... Я прошу...

— Ліс рубають — тріски летять, майоре! Зараз не про наречену думати треба. Беріть приклад з мене. В замку мій друг, старий граф Рамоні. А я його навіть не попереджаю... Ідіть!

Дерев'яною ходою Штенгель попрямував до дверей. Його мрія про багатство, з якою він прожив усю війну, заради якої ладен був на все, розвіялася як дим саме тоді, коли він був найближче до її здійснення.

— От тепер, Генріх, давай відпочинемо, бо цієї ночі нам спати не доведеться, — запропонував Бертгольд, солодко потягуючись.

— А коли ми з вами зможемо їхати? — запитав Генріх.

— Негайно після вибуху! Негайно! Хай Лемке і Штенгель докінчують справу. Наше діло зроблене, і ми з тобою за якусь годину будемо на швейцарському кордоні. Мій “хорх” вміє розвинути швидкість... А там відпочинок, спокійне життя! А все-таки добре, що ми з тобою лишилися живими! Давай вип’ємо за наше майбутнє.

Генріх налив чарку і помітив, що руки в нього тремтять. Не пройшло це й повз увагу Бертгольда.

— У тебе тремтять руки?

— Коли б війна тривала ще рік-два, я лишався б спокійним, як досі. Але зараз, коли чекати лишилося кілька годин...

Бертгольд розсміявся.

— Мушу признатися, що точнісінько те ж коїться й зі мною. Тільки я вмію краще себе тримати...

Двері несподівано розчинилися навстіж, і в кімнату вбігла Марія-Луїза.

— Синьйоре генерал! Молю вас! Благаю! Не робіть цього! Це все, що я маю!

Марія-Луїза у нестямі впала навколішки перед Бертгольдом.

На порозі з’явився, мов у воду опущений, Штенгель.

— Це що таке? В чому річ? — нетерпляче й роздратовано вигукнув Бертгольд.

Генріх підхопив Марію-Луїзу під руки і силоміць посадовив її в крісло. Графиня продовжувала благи.

— Заклинаю вас, генерале! Не руйнуйте замку...

— Це ви сказали? — тихо спитав Бертгольд Штенгеля.

Той промовчав.

Марія-Луїза розридалася, і Генріх кинувся до графина з водою. В цю мить за його спиною пролунало два постріли.

Марія-Луїза напівлежала в кріслі, широко розкинувши руки. Штенгель упав як підкошений.

До кімнати вбігло два есесівці.

— Заберіть їх! — гидливо скривившись, наказав генерал. — Ходімо до іншої кімнати, — спокійно запропонував він Генріху.

Генерал вийшов перший, не забувши захопити до спочивальні навіть пляшку з недопитим коньяком.

— Ви всі тут, в Італії, якісь м'якотілі! Невже й ти став таким, Генріх?

— Ні! У мене твердості вистачить на двох!

Лише тепер Генріх випив чарку, яку налив йому Бертгольд. Цього разу рука його не тремтіла.

— План доведеться змінити. Подзвони Лемке, що обов'язки Штенгеля після вибуху греблі я доручаю йому. Замок беру на себе. Після того як операцію буде виконано, негайно приїжджаю до греблі і зустрічаюся з тобою.

* * *

О сьомій годині вечора Генріх зібрався їхати на греблю. Згідно наказу Бертгольда він мав прийняти на себе обов'язки командира по її охороні.

— Ти їдеш сам? — байдужим тоном запитав Бертгольд.

— Так, денщик збирається в дорогу!

— Візьми одного з моєї охорони!

— Та навіщо? Дорога цілком безпечна.

Бертгольд вийшов з кімнати, нічого не сказавши. Але за хвилину повернувся в супроводі велетня-есесівця.

— Він тебе супроводжуватиме! — тоном наказу промовив Бертгольд.

Есесівець похмуро позирнув на Генріха. Тому чомусь пригадався погляд дога в кабінеті Лемке, в Бонвілі.

За хвилину Генріх уже їхав до греблі. Есесівець сидів поруч.

Тривожні думки снували в голові Генріха.

Чи зміг Курт попередити Лідію? Чи встигла вона передати його повідомлення партизанам? Та й чи встигнуть гарібальдійці вчасно вжити заходів? Невже він сам нічого не зможе зробити, щоб врятувати нещасних людей, які сьогодні мають загинути, так і не дочекавшись волі?

Генріх притишує хід машини. Йому хотілося зібратися з думками, перш ніж він доїде до греблі.

Приблизно за два кілометри від містечка він помітив самотню фігуру німецького солдата з автоматом у руках, що йшов від греблі до Кастель ла Фонте.

Генріх ще притишив хід машини.

— Їхати швидше! — тоном наказу кинув есесівець.

Генріх рвучко загальмував і зупинив машину.

— Як ти, сволото, розмовляєш з офіцером! Ти знаєш, що я зять генерала Бертгольда!

Розмахнувшись, Генріх навідліг, ребром правої руки ударив есесівця по обличчю. Той затулив рукою

верхню губу, на яку припав удар, і люто глянув на Генріха.

— Ні пари з вуст, бо я тебе як собаку пристрелю!

— Гер гауптман! Мені треба вам дещо сказати!

Генріх кинув погляд на солдата, що підійшов до машини, і мало не скрикнув.

Шрам через все обличчя! Ментарочі!

Генріх вийшов з машини. Есесівець відкрив проти-лежні двері, щоб і собі вийти, але Ментарочі ступив йому назустріч.

Есесівець застогнав і впав на сидіння.

— Пробачте, але він зайвий серед нас!

— Ви одержали звістку від мого денщика?

— Я шукав нагоди, щоб поговорити про це з вами.

І коли побачив машину, просто зрадів. Адже я її добре знаю! — Ментарочі хитрувато посміхнувся.

Розмова між ними тривала всього кілька хвилин. Потім Ментарочі підійшов до машини і з несподіваною для нього силою витяг за ноги есесівця.

— Не турбуйтеся! Їдьте спокійно. За хвилину його на дорозі не буде.

О дев'ятнадцятій тридцять машина зупинилася біля греблі. Отже, до вибуху лишилася година.

Вислухавши рапорт командира, Генріх, ніби між іншим, запитав:

— Мій заступник тут?

— З годину тому пішов!

— Гаразд! Вишикуйте на майданчику перед греблею обидва взводи!

Командир чорносорочечників здивовано глянув на Генріха.

— Ви що, оглухли? Вишикуйте обидва взводи!

Командир відкозиряв і побіг виконувати наказ.

Генріх сів на лаву біля бункера і озирнув усе навколо. Нікого ніде не видно. А де ж люди Ментарочі?

Глянув на годинник. Як повільно збігає час! І невже за годину все скінчиться?

— Синьйор гауптман, обидва взводи за вашим наказом вишикувані!

Генріх зробив кілька кроків уперед і підійшов до шеренги солдатів. Ті стоять насторожені і збентежені цією незвичною командою залишити пости і вишикуватися.

— Солдати! — голос у Генріха дзвенить серед тиші, яка інколи порушується лише поодинокими пострілами, що долинають з боку заводу.

— Слухай мою команду! Два кроки вперед, кроком руш!

Шеренга здригнулася і, зробивши два кроки, знову зупинилася.

— Покласти зброю перед собою! Всім! Офіцерам теж... Так! Два кроки назад, кроком руш!

Здивовані солдати виконують і цей наказ.

— Солдати! Ви чесно служили вітчизні і нашому фюрерові. Від імені командування оголошую вам подяку. Але війна скінчилася! Наші армії капітулювали. Ви вільні!

Останні слова Генріх вимовляє з піднесенням — він бачить, як люди Ментарочі біжать греблею, займають бункери.

— З доручення командування охорону греблі пе-

редаємо до рук повсталого італійського народу. Вам всім я гарантую життя. Зараз ви підете в казарми, а завтра рушите додому...

Пролунав одинокий постріл.

Командир чорносорочечників упав перед шеренгою, пустивши кулю в скроню.

— А тепер слухайте мене! — Ментарочі, як завжди, веселий. — В казарму, кроком руш! А коли ще хтось схоче пустити собі кулю в лоба — не раджу! Мир краще війни!

— Направо! Кроком руш!

Чорносорочечники слухняно йдуть до казарми. Люди Ментарочі їх супроводжують.

— А велика охорона у цього генерала? — запитує Ментарочі, спокійно припалюючи сигарету, запропоновану Генріхом.

— Ні, сапери виїхали до Палермо. Отже, лишилося лише кілька есесівців, може, душ п'ять, може, трохи більше.

— Ну, це для нас дурниця!

— Але щоб все було, як умовилися!

— Все буде, як у кращих театрах!

Ментарочі, відкозирявши, побіг.

Генріх знову присів на лаву. Він бачить, як Ментарочі розставляє людей на греблі, заводить їх у бункери. На більшості людей форма чорносорочечників. Таких Ментарочі ставить на зовнішні пости, решту загання в окопи і бункери.

— Ну от, здається, все! Тепер будемо чекати високого гостя! Скільки лишилося?

— Двадцять сім хвилин! — відповів Генріх, глянувши на годинник.

Слова його заглушує страшний вибух, що струсонув повітря. Замок, що височів на скелі на протилежному кінці долини, ніби знявся у повітря і поволі почав осідати.

Слідом за вибухом гучний гуркіт покотився по долині, затиснутій між гір.

— Генерал чомусь поспішає! — стривожено кинув Генріх.

— А шкода все-таки замку, хоч він і не наш! Шкода! — з щирим жалем вихопилося у Ментарочі.

У цей час почувся дужий посвист.

— Їдуть! — сказав Ментарочі і раптом весело і голосно крикнув: — Приготуйсь!

Усі завмерли. Генріх зробив крок уперед.

Дорогою до греблі мчало дві машини. Попереду “опель-капітан”, позаду “хорх”.

— Генерал їде позаду! — кинув Генріх. — В його присутності не забувайте, що ви лише солдат.

— Яволь! — широко усміхнувшись, відповів Ментарочі.

Машини, під’їхавши майже до греблі, зупинилися.

— Все гаразд! — не зовсім по формі відрепортував Генріх. Бертгольд мовчки кивнув головою.

З передньої машини вийшов есесівець. Шофери лишилися на місцях.

— Оце і вся ваша охорона, гер генерал? — здивувався Генріх.

— Одного я послав до Лемке з наказом, а третій з тобою. До речі, де він?

— Я наказав йому стати на охорону входу до ту-

нелю. Радив би вам послати й свого, бо я не зовсім довіряю цим чорносорочечникам.

— Маєш рацію! В останню хвилину можуть зрадити! — Бертгольд повернувся і віддав відповідне розпорядження есесівцю і шоферові другої машини. Шофер з особистої машини генерала лишився на місці.

— Пройдемося трохи! Адже я умовився з Лемке, щоб він вивів війська з долини о двадцятій тридцять. В нашому розпорядженні є ще чверть години, а з греблі чудесний краєвид!

Не поспішаючи, Бертгольд і Генріх пішли по греблі. Відійшовши кілька кроків, зупинилися.

Бертгольд, спершися на перила, дивився на долину, яку збирався затопити.

— А знаєш, Генріх, мені чомусь пригадався зараз Нерон. У галереї Германа Герінга я бачив картину! Нерон спостерігає пожежу Рима. Чудова картина. Особливо обличчя Нерона, що дихає захопленням, навіть насолодою.

— А скажіть, гер генерал, вам не шкода тих тисяч людей, яких за кілька хвилин з вашого наказу потоплять?

— Шкода? Що за дурниці!

— А в кожного з них, як і у вас, є, можливо, дружина, діти, мати...

— Припини цю розмову! Ти бачив, що я зробив з Штенгелем? Ще одне слово і...

Бертгольд поклав праву руку на кобуру. Але в цей час залізні пальці Ментарочі охопили його кисть.

— Ну, навіщо хвилюватися! Хіба не можна поговорити спокійно!

Пручнувшись, Бертгольд заніс ліву руку, щоб відштовхнути цього зухвалого солдата, що виріс немов з-під землі, але той схопив і її.

— Що це означає? На поміч! На поміч! — кричав Бертгольд, пручаючись.

— Ну, навіщо кричати? Ваша охорона, синьйоре, вже на тому світі і, мабуть, чекає на вас там.

— Генріх, ти скажеш, що це означає?

Генріх впритул підійшов до Бертгольда і прошепотів йому на вухо два слова.

— А-а-а! — Здавалося, що над греблею прокотилося вовче виття. Зрозумівши, що його довгі роки дурили, як йолопа. Бертгольд забув навіть про небезпеку і страх і, справді, зараз скидався на ощиреного вовка.

Генріх повернувся і поволі пішов уздовж греблі.

Якусь хвилину Бертгольд безтямним поглядом дивився йому вслід. Думка, що він втратив мільйони, на які збирався спокійно дожити своє грішне життя, його на мить ніби паралізувала. Та раптом до його свідомості дійшло, що йдеться вже не про гроші, а про власне життя.

— А-а-а! — ще раз несамовито крикнув Бертгольд і пручнувся з такою силою, що Ментарочі не втримав його, Бертгольд вирвався в нього з рук.

— Стережіться! — гукнув Ментарочі.

Генріх озирнувся.

Просто на нього біг озвірілий Бертгольд, на ходу витягаючи пістолет.

Генріх підняв свій, але в цей час пролунав постріл Ментарочі.

Бертгольд за інерцією зробив ще два-три кроки

і впав, вдарившись обличчям об бар'єр греблі. Куля гарібальдійця влучила йому в потилицю.

— Куди ви тепер? — запитав Ментарочі, коли Генріх сів у машину.

— Додому! — широко усміхнувшись, відповів Генріх. — Ну, щастя вам! Так, гадаєте, без мене зумієте розсіяти загін Лемке і врятувати повсталих на заводі?

— Ви ще й до гір не доїдете, коли вони з нами пісень співатимуть. Їдьте спокійно і спасибі вам за все!

Ментарочі і Генріх міцно потиснули один одному руки, і машина, набираючи швидкість, помчала в бік, протилежний Кастель ла Фонте.

* * *

Другого травня тисяча дев'ятсот сорок п'ятого року на кладовище Сан-Ремі зайшов молодик у світло-сірому костюмі з траурною смугою на рукаві і з букетом троянд у руках. Наглядач кладовища, що, гріючись на сонці, майстрував з дерева якусь іграшку для свого онука, зацікавлено подивився йому вслід. Він знав усіх у Сан-Ремі в обличчя, але цього молодика бачив уперше. Відриваючись від роботи, він раз у раз позирав у бік двох могил, оточених однією огорожею, куди попрямував незнайомий. Той сидів на маленькій лаві зовсім непорушно, лише зрідка нахилився і дбайливо поправляв квіти на ближчому до нього могильному горбику.

“Горе! Всім горе, молодим і старим, лишила після себе війна”, — сумно пробурмотів старий і з серцем взявся длубати дерево.

Прихід нового відвідувача знову відірвав його від роботи. Це теж був юнак, і наглядач кладовища його,

очевидно, добре знав. Привітавшись, він тут-таки поінформував:

— На могилі ваших хтось сидить. Не з місцевих — я бачу його вперше.

Юнак швидко попрямував до тієї огорожі, де сидів незнайомий. Ще здалеку він побачив темно-русяве волосся, яке мов розчісував вітер, і трохи нахилену вперед у задумі постать.

— Пробачте, месє, — почав юнак і раптом спинився. — Ой, це ви?

— Бонжур, — тихо промовив Генріх, потискаючи руку братові Моніки. Хоч він його бачив другий раз у житті, але ці очі, очі Моніки, були такі знайомі, такі рідні, що Генріху не треба було питати, з ким він розмовляє.

— Мама померла зовсім недавно... Вона так часто згадувала вас...

— Не треба говорити про це, Жан! — Генріх підвівся. На його очах бриніли сльози. — Передавайте привіт усім знайомим, зокрема Франсуа.

— Спасибі, він теж вас пам'ятає.

— А Людвіна Декок як себе почуває?

Жан спохмурнів.

— Її вбито, — коротко відповів він і відвернувся.

— Андре Ренар, сподіваюсь, живий? Ви з ним зустрічаєтесь?

— Він нещодавно тут був, але зараз у Парижі.

— Коли будете йому писати, обов'язково передайте від мене найщиріше привітання.

— Він дуже зрадіє, коли дізнається, що я вас бачив, і шкодуватиме, що це сталося не з ним...

У розмові запала незручна пауза. У обох на устах бриніло одне ім'я, але вони боялися його вимовити, схвильовані споминами і зустріччю.

— Прощайте, Жан! — не витримав напруження Генріх. Він відчував, що до його горла підкочується тугий клубок. — Бережіть її могилу. Це та цяточка землі, до якої завжди будуть линути мої думки... Бажаю вам більш щасливої любові!

Генріх нахилив голову і швидко пішов до виходу з кладовища.

Епілог

Яка ж чудова була весна!

Вона п'янила, як вино, вона збуджувала, як збуджує радість, вона ріднила людей, як ріднить щастя!

Люди чотири довгих роки боялися неба, бо з нього з посвистом і виттям падала смерть. Люди чотири роки з болем розгортали газети, бо навіть перемоги свідчили про нові втрати. Тривожно відкривали наглухо завішені на ніч вікна. З острахом розгортали трикутні саморобні конверти з фронтів. Обережно запитували один одного про спільних знайомих і друзів. Бо скрізь, всюди можна було почути таке страшне і невблаганне своїм змістом слово — смерть!

І от вперше за ці довгі роки люди переконалися, що небо знову напрочуд чисте, що в ньому не пропливуть вже потворні, прикрашені хрестами кораблі смерті. А п'янке травневе повітря, що вривається в широко розчинені вікна, не принесе з собою смороду згарищ. І люди дихали на повні груди, упивалися повітрям, що ніби ввібрало в себе і сяйво сонця, і життєдайність весни, і радість буття.

Ця радість ніби вихлюпувалась із сердець щедрою приязню один до одного. І на вулицях віталися зовсім незнайомі. А коли випадково зустрічалися двоє друзів і кидалися один одному на шию з словом — “Живий!”, — перехожі мимохить зупинялися, щоб порадуватися разом з ними.

І у всіх, коли не на устах, то в серці, у всьому естві жило одне, таке прекрасне і однаково радісне для всіх слово — МИР!

О, тепер люди навчилися його цінити! Тепер не буде дорожчого слова, ніж це.

Усі бо знали: війна — це смерть, мир — це життя.

Молодий офіцер у формі капітана Радянської Армії, що йшов вулицями Москви, нічим не відрізнявся від таких же молодих офіцерів, що потрапляли йому назустріч. Так само радісно і збуджено сяяли його очі, так само охоче склалися в усмішку уста. Може, тільки занадто захоплено він оглядав усе навколо та особливо пильно придивлявся до облич усіх зустрічних, немов у кожному, хто йшов вулицею, хотів впізнати свого знайомого.

Біля одного з будинків капітан зупинився і кілька разів перечитав табличку, прибиту біля входу. Обсмикнувши і без того добре пригнаний мундир, капітан зайшов у будинок і піднявся сходами на третій поверх.

Ось і знайомі, оббиті дерматином двері. Капітан тихенько постукав. Зачувши невиразний вигук, офіцер завагався. Що це — дозвіл увійти чи прохання зачекати? Але він не в силі себе довше стримувати і навмання відчиняє двері.

Яскраве сонячне світло, що заливає просторий кабінет, б'є просто в очі, і капітан не відразу може розгледіти, хто сидить за столом. Він скоріше здогадується, ніж пізнає: це той, до кого він ішов.

— Дозвольте доповісти: капітан Гончаренко після виконання завдання прибув у ваше розпорядження.

Полковник Тітов виходить з-за стола і, ігноруючи належні за уставом форми привітань, тричі цілує капітана, як цілує батько сина після довгої розлуки.

— Ну, сідай, сідай, бароне фон Гольдрінг! — сміється він, оглядаючи підтягнуту постать капітана. — Так, кажеш, прибув... Бачу, бачу. Живий і здоровий! Молодець! Хвалю!

Вони сидять один проти одного і широко усміхаються.

— Признатися, боявся за тебе, не вірив цьому вовченяті. А що, думаю, коли справжній барон навмисне наплутав у дрібних деталях? Мовляв, у головному признався, а деталі — справа десята, трапляються провокації пам'яті... Та й вивіз його батько зовсім маленьким, міг дійсно дещо забути...

— А як, до речі, почуває себе мій тимчасовий тезка?

— Той з іншого тіста, ніж його батько Зігфрід. Можливо, позначився вплив середовища. Що не кажи, а дитиною він потрапив у цілком нове оточення. На допиті швидко у всьому признався. Та ти сам розмовляв з ним, знаєш... За щиросерде признання суд пом'якшив свій вирок... Ну, все це тепер лишилося в минулому! Головне, що ти повернувся живим і здоровим! Батька попередив про приїзд? Я дізнавався про старого: як і раніше, працює на залізниці будочником.

— Сьогодні ж, якщо дозволите, віїду до нього.

— Доведеться дозволити! Тільки ти не забудь попросити від мене пробачення. Поясни, що інакше не можна було. Та він старик тямущий, зрозуміє!.. Ну, а що ж ти збираєшся далі робити, Григорію Павловичу?

— Я пішов до армії з факультету іноземних мов

Київського університету. Мені так би хотілося повернути собі студентську книжку!

— Студентську книжку, кажеш? А що ж, правильно вирішив. Вчися. Нас з тобою примусили стати людьми війни, а тепер ми будемо людьми миру.

1956 рік, Київ

Зміст

ЧАСТИНА ПЕРША

Несподіваний гість	3
Перші неприємності і перші доручення	25
Події в Підгірному	41
Пастка Кубіса	49
Альбом майора Шульца	58
Роздуми біля вікна вагона	76
Мадемуазель Моніка робить поступку	87
Особою Гольдрінга цікавиться гестапо	111
Майор Міллер прагне подружитися з Гольдрінгом	135
Рибалки і рибки	173
На грані смерті	196
Моніка їде до Бонвіля	231

ЧАСТИНА ДРУГА

Таємниця Проклятої долини	243
Тяжкі дні генерала Еверса	255
Ворог і друг ідуть по сліду	271
Побачення біля гірського озера	290
Міллер одержує премію	306
Генріх виконує вирок	321
Заручини, схожі на похорон	347
Друзі зустрічаються знов	374
Поїздка на Атлантичний вал	424
Далекі відгуки великих подій	454

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Тоненькі ниточки великого клубка	482
Перед новими завданнями.	506
Відверті розмови	533
Нові друзі, нові вороги	549
Генріх стає дипломатом.	564
Відплата	593
Кубіс дбає про майбутнє	617
Весілля і смерть	660
У Лемке виникають підозри	676
Тривожні події квітневого дня	704
Епілог	737

Літературно-художнє видання

Серія “Український детектив”

Ю.П. ДОЛЬД-МИХАЙЛИК

І ОДИН У ПОЛІ ВОЇН

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактор *Ганна Осадко*

Обкладинка *Ростислава Крамара*

Комп'ютерна верстка *Тетяни Золоєдової, Ірини Демків*

Підписано до друку 28.05.2011. Формат 70х92/32.

Папір офсетний. Гарнітура Galleon.

Умовн. друк. 27,67. Умовн. фарбо-відб. 27,67.

Видавництво “Навчальна книга – Богдан”

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців

ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008

тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48; 52-19-66

publishing@budny.te.ua, office@bohdan-books.com

www.bohdan-books.com

ISBN 9789661013529

9 || 789661 || 013529 ||